

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ της ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

© Ιωάννης Σ. Ρωμανίδης

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	2
Α΄ Μέρος.....	3
Τμήμα 1	4
ΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ.....	4
Α' Εισαγωγικά τινά.....	4
Β' Θεολογική μέθοδος γενικώς	8
Γ' Τα ιστορικά όρια της ορθοδόξου Δογματικής και Συμβολικής θεολογίας	12
Δ' Τα ιστορικά πλαίσια της λατινόγλωσσης (της διακρινομένης από την φραγκολατινικήν παράδοσιν) και της ελληνόγλωσσης, ρωμαϊκής πατερικής θεολογίας.....	16
Ε' Περί θεολογικής μεθόδου εν τοις πλαίσιοις του σχίσματος των Φραγκολατίνων	25
ΣΤ' Περί θεολογικής μεθόδου ειδικώτερον	35
Τμήμα 2	45
Ζ' Το κριτήριον της θεολογικής μεθόδου	45
α) Εξ επόψεως των Πατέρων.....	45
β) Εξ επόψεως της δυτικής παραδόσεως γενικώς	47
Η' Η Αποκάλυψις, η Ιερά Παράδοσις, η Αγία Γραφή και το Αλάθητον.....	57
Θ' Ο Κανών της Αγίας Γραφής η Ερμηνευτική και η γλώσσα Αυτής	82
Τμήμα 3	93
Β' ΜΕΡΟΣ	93
Η ΠΕΡΙ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ, ήτοι: Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ Α', Β' και Η'	93
Α' Εισαγωγικά τινά.....	93
Β' Η Παλαιά Διαθήκη ως βάσις της Καινής.....	95
Γ' Η Βασιλεία του Θεού	99
Δ' Το δόγμα και η διατύπωσις αυτού	105
Ε' Η ερμηνευτική της Αγίας Γραφής και η διατύπωσις των δογμάτων.....	110

α) Οι Ιουδαίοι και οι σύγχρονοι ετερόδοξοι ερμηνευταί.....	111
β) Οι Γνωστικοί και οι Μοναρχιανοί.....	113
γ) Ορθόδοξοι και αιρετικά αντιδράσεις κατά των Μοναρχιανών	114
ΣΤ' Το δόγμα και η διατύπωσις αυτού	117
α) Συμφωνία και διαφωνία Ορθοδόξων και καταδικασθέντων αιρετικών.....	118
Τμήμα 4	130
β) Οι υπό της Α' Οικ. Συνόδου καταδικασθέντες Αρειανοί και τα εκ της κατ' αυτών διαμάχης δογματικά αξιώματα	130
γ) Οι υπό της Β' Οικ. Συνόδου καταδικασθέντες Ευνομιανοί και Πνευματομάχοι και τα εκ της κατ' αυτών διαμάχης δογματικά αξιώματα	140
I. Οι Ευνομιανοί	142
II. Οι Πνευματομάχοι	148
Ζ' Η υπό της Β' Οικουμενικής Συνόδου (381) αποτελείωσις της διατυπώσεως του δόγματος	150
Τμήμα 5	165
Η'. Η υπό της Η' Οικουμενικής Συνόδου καταδίκη της περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος αιρέσεως των Φραγκολατίνων.....	165
Θ'. Ο Αυγουστίνος και αι περί Αγίας Τριάδος πλάναι των απογόνων των Φραγκολατίνων, Παπικών και Προτεσταντών	182
1) Αγιογραφικά θεμέλια του αυγουστινείου Filioque	184
2) Τα φιλοσοφικά θεμέλια του αυγουστινείου Filioque.....	189
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	192
I. ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ	193
Α'. Εισαγωγικά	193
Β'. Η βασική θέση του κ. Μαρτζέλου.....	194
Γ'. Η Νέα έκδοσις του 1984/93	197
Δ'. Τα δύο κείμενα-θεμέλια των θέσεων του κ. Γ. Μαρτζέλου που τυγχάνουν να είναι εις το βιβλίον μου "Το Πρατορικόν Αμάρτημα" 9.....	197
Ε'. Σύνοψις της διδασκαλίας του Ευνομίου	200
II. ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΑΚΟΙΝΩΝΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ¹⁹	205
III. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ.....	209

Α' Μέρος

Το ανά χείρας δοκίμιον εγράφη πρωτίστως δια τας διδακτικάς ανάγκας των φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εις τα μαθήματα της Δογματικής και Συμβολικής θεολογίας.

Το έργον τούτο διαιρείται εις δύο τόμους, εκ των οποίων ο Β' τόμος είναι ο σπουδαιότερος, εφ' όσον αποτελείται από τα κυριώτερα επίσημα δογματικά και συμβολικά κείμενα της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας. Το Α' μέρος του Β' τόμου συμπεριλαμβάνει κείμενα Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων και το Β' μέρος ωρισμένα αποσπάσματα εκ των συγγραμμάτων των Πατέρων, ασχολούμενα ειδικώς με τα διαληφθέντα εν τω δοκιμίω τούτω θέματα.

Ο Α' τόμος διαιρείται εις 2 μέρη.

Μέρος Α'. Αι προϋποθέσεις των Δογμάτων των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων.

Μέρος Β'. Η περί Αγίας Τριάδος διδασκαλία.

Τα κείμενα του Β' τόμου καλύπτουν τας βασικάς ανάγκας των μαθημάτων της τε Δογματικής και της Συμβολικής και αποτελούν την απαραίτητον προϋπόθεσιν εκμαθήσεως της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας και των επισήμων διατυπώσεων και όρων αυτής.

Ο σκοπός του Α' τόμου είναι η καθοδήγησις του αναγνώστου εις την κατανόησιν της δογματικής θεολογίας της Αγίας Γραφής, των αγίων Πατέρων και των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων της Εκκλησίας. Η κατανόησις αυτή δύναται να επιτευχθή μόνον μέσω της πατερικής θεολογικής μεθόδου, η οποία είναι ταυτόν με αυτήν των προφητών και των αποστόλων και ως εκ τούτου αποτελεί την όλην βάσιν και προϋπόθεσιν των αποφάσεων των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων.

Η μέθοδος αυτή ουδεμίαν σχέσιν έχει με την στοχαστικήν και διαλεκτικήν μέθοδον της φιλοσοφίας και της φραγκολατινικής, ήτοι της λεγομένης Σχολαστικής θεολογίας. Η Ορθόδοξος δογματική θεολογία είναι η Βιβλική και η Πατερική και είναι αυθεντική. Ως πηγήν έχει τους βίους των αγίων, ήτοι την εν Θεώ θεωρίαν των προφητών, αποστόλων και αγίων, δηλαδή την θείαν αποκάλυψιν.

Ο επιθυμών να εμβαθύνη εις την δογματικήν θεολογίαν της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, οφείλει να δώση πολλήν προσοχήν εις τα περί πνευματικής ζωής και τελειότητος γραφόμενα των αγίων Πατέρων και να καταλάβη ότι, όπως υπάρχουν στάδια πνευματικότητας, ούτως, υπάρχουν ανάλογα στάδια κατανόησης των δογμάτων και μεθέξεως των μυστηρίων της πίστεως. Ο ακολουθών στοχαστικήν και διαλεκτικήν μέθοδον κατανόησης των δογμάτων της Εκκλησίας δεν θα καταλάβη ποτέ την αλήθειαν. Ο ακολουθών μέθοδον πνευματικήν υπό την καθοδήγησιν πνευματικού πατρός της παραδόσεως των θεουμένων, αλλά με πνεύμα υποτακτικόν και ταπεινοφροσύνης, θα μάθη πολλά. Εκείνος όστις δεν θα μάθη τίποτε είναι ο θέτων, κατά μίμησιν των στοχαστών της Δύσεως, υπό την κρίσιν του τους προφήτας, αποστόλους και αγίους, γενόμενος υπέρ άνω αυτών κριτής της περί Θεού αληθείας.

Επίσης ο μελετητής των εν προκειμένω θεμάτων οφείλει να έχη υπ' όψιν και να μελετήσει επισταμένως τα περί Δογματικής και Συμβολικής έργα των νεωτέρων κορυφαίων ορθοδόξων θεολόγων, των Ελλήνων και μη Ελλήνων, ως και την προσπάθειαν αυτών να επανέλθουν εις τας πατερικάς πηγάς.

Μεταξύ των Ελλήνων ηγετών εις την προσπάθειαν αυτήν είναι κατά πρώτον λόγον ο καθηγητής του Πανεπιστημίου των Αθηνών κ. Ιωάννης Καρμίρης, όστις παρήγαγε κολοσσιαίον έργον εις την αναδημιουργίαν των ιστορικών πλαισίων της ορθοδόξου Δογματικής και Συμβολικής θεολογίας. Ο επιθυμών να ενδιατρίψη εις τα υπό εξέτασιν θέματα πρέπει εξάπαντος να μελετήσει τα έργα του μεγαλύτερου τούτου ιστορικού της ορθοδόξου Δογματικής και Συμβολικής. Άνευ των έργων αυτού η σύγχρονος ορθόδοξος θεολογία δεν θα ευρίσκετο εις την σημερινήν της πρόοδον.

Εξ ίσου απαραίτητος είναι η μελέτη της Δογματικής του κορυφαίου Δογματικού και καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Π. Τρεμπέλα, όστις επίσης ηκολούθησε γραμμήν επανόδου της νεωτέρας ορθοδόξου θεολογίας εις την πατερικήν παράδοσιν. Παραλλήλως πρέπει κανείς να κάμνη χρήσιν των ερμηνευτικών πατερικών κειμένων, τα οποία συνέλεξεν ο κ. Τρεμπέλας εις τα ερμηνευτικά του σχόλια εις την Αγίαν Γραφήν και να χρησιμοποιήση ταύτα ως γέφυραν προς τα ερμηνευτικά μνημεία των Πατέρων.

Επίσης αναγκαία είναι η μελέτη των έργων των συναδέλφων καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ιωάννου Καλογήρου και Π. Χρήστου δια την ιστορικήν και πατερικήν θεμελίωσιν της ορθοδόξου δογματικής παραδόσεως.

Απαραίτητος είναι και η γνώσις των εργασιών των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών κ.κ. Α. Θεοδώρου και Β. Δεντάκη, ως και του σεβαστού καθηγητού της θεολογικής Σχολής της Χάλκης, Μητροπολίτου Μύρων κ. Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου.

Μεταξύ των μη Ελλήνων ο καλύτερος οδηγός εις την πατερικήν θεολογίαν είναι ο Ρώσσος πρωτοπρεσβύτερος καθηγητής Γεώργιος Φλορόφσκυ και ο Ρουμάνος πρωτοπρεσβύτερος Δημήτριος Στανιλοάε.

Αφού μελετήσει κανείς τα βασικά έργα των θεολόγων τούτων, τότε δύναται να επεκταθή και εις τα έργα άλλων σπουδαίων νεωτέρων θεολόγων.

Τμήμα 1

1ο Μέρος:

ΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ

Α' Εισαγωγικά τινά

Εξ επόψεως ορθόδοξου η βασιζομένη επί των συμβόλων και όρων των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων δογματική θεολογία της Ορθόδοξου Εκκλησίας και η θεολογία των αγίων Πατέρων είναι ταυτόν. Μάλιστα αι Οικουμενικάί Σύνοδοι επικαλούνται ως βάσιν των αποφάσεών των την αυθεντίαν και την διδασκαλίαν των Πατέρων.

Επίσης πρέπει να τονισθή ευθύς εξ αρχής, ότι εις την ορθόδοξον παράδοσιν δεν υπάρχει και δεν δύναται να υπάρχη διάκρισις μεταξύ Πατερικής και Βιβλικής ή Ερμηνευτικής θεολογίας. Η Βιβλική θεολογία είναι η Πατερική θεολογία και η Πατερική θεολογία είναι η Βιβλική θεολογία.

Τονίζομεν τούτο ιδιαιτέρως διότι ενεφανίσθησαν εσχάτως Ορθόδοξοι οίτινες προσπαθούν να εισαγάγουν εις τον ορθόδοξον χώρον είδος θεολογικού προβληματισμού το οποίον χαρακτηρίζει τας εξελίξεις των τελευταίων δεκαετηρίδων εις την δυτικήν θεολογίαν, καθ' ό οι ερμηνευταί ευκόλως αποδεικνύουν ότι αι προϋποθέσεις της Συστηματικής θεολογίας του δυτικού παρελθόντος δεν ευρίσκονται εις την Αγίαν Γραφήν. Εξ επόψεως ιστορικής μεθόδου η λεγομένη Συστηματική ή Δογματική θεολογία των Δυτικών υπέκυψεν εις την κριτικήν μάχαιραν των δυτικών ερμηνευτών, οίτινες αντικατέστησαν την Συστηματικήν Δογματικήν θεολογίαν με την λεγομένην Βιβλικήν θεολογίαν.

Ακολουθούντες τους Δυτικούς Ορθόδοξοι τινες, προσπαθούν να εισαγάγουν την διάκρισιν ταύτην μεταξύ Βιβλικής και Δογματικής θεολογίας εις τον ορθόδοξον χώρον.

Ημείς όχι μόνον απορρίπτομεν την διάκρισιν ταύτην, αλλά και χαρακτηρίζομεν αυτήν ως αίρεσιν και τονίζομεν ότι η Πατερική θεολογία είναι η Βιβλική θεολογία.

Εδώ χρειάζεται αμέσως να γίνη μία σπουδαία διευκρίνισις. Λέγοντες ότι η Πατερική θεολογία είναι η Βιβλική θεολογία εννοούμεν ότι τούτο ισχύει μόνον δια την ορθόδοξον παράδοσιν. Τονίζομεν δε ότι εις την Δύσιν πράγματι υπάρχει διαφορά, αρκετά μεγάλη, μεταξύ Βιβλικής και Δογματικής θεολογίας διότι απλούστατα η Δογματική θεολογία του δυτικού παρελθόντος και παρόντος δεν ήτο και δεν είναι Βιβλική. Το ότι η θεολογία των Φραγκολατίνων δεν ήτο Βιβλική, ήτο βασική πεποιθήσις των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων. Η προσπάθεια όμως αύτη των δυτικών ερμηνευτών να κατανοήσουν την Βιβλικήν θεολογίαν, άνευ των βιβλικών προϋποθέσεων και προκαταλήψεων του δυτικού δογματικού παρελθόντος, δεν σημαίνει ότι πράγματι οι δυτικοί ερμηνευταί επανέρχονται εις την θεολογίαν της Αγίας Γραφής. Υποδουλωμένοι ούτοι εις τα κατηγορήματα της δυτικής δογματικής μεθοδολογίας απλούστατα αναγνωρίζουν, ότι αι θεολογικάί προϋποθέσεις της Αγίας Γραφής διαφέρουν ουσιαστικώς από αυτάς της δογματικής των παραδόσεως, χωρίς όμως τούτο να σημαίνη ότι πλησιάζουν εις το συμπέρασμα ότι υπάρχει ταυτότης ή ομοιότης μεταξύ της ελληνόγλωσσης ρωμαϊκής Πατερικής και της Βιβλικής θεολογίας.

Ακριβώς επειδή δεν υποπεύονται τοιαύτην ταυτότητα ή πιθανότητα ταυτότητος οι ερμηνευταί της Δύσεως, ωδήγησαν σήμερον τους οπαδούς των εις την ουσιαστικήν απόρριψιν της παλαιότερας αυθεντίας της Βίβλου και συνετέλεσαν τα μέγιστα εις τον κλονισμόν της αυθεντίας

και των θεμελίων της χριστιανικής πίστεως μεταξύ των πιστών του Παπισμού και του Προτεσταντισμού.

Ο παρών, εν τω ανά χείρας δοκιμίω, συνδυασμός της Δογματικής και Συμβολικής θεολογίας της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, προς εξυπηρέτησιν των διδακτικών αναγκών των φοιτητών, ίσως είναι και ο καλύτερος τρόπος εκθέσεως της ορθοδόξου πίστεως γενικώς. Και τούτο διότι η διαμόρφωσις της πατερικής δογματικής παραδόσεως της Ορθοδόξου Εκκλησίας εβασίσθη όχι μόνον επί της Αγίας Γραφής και των κηρυγματικών και ιεραποστολικών αναγκών εκάστης εποχής, αλλά και επί της αντιθέσεως των Πατέρων προς τας εκάστοτε αναφείσας αιρέσεις. Μάλιστα όλα τα κείμενα του Β' τόμου του παρόντος δοκιμίου φέρουν τον τελευταίον αυτόν χαρακτήρα, δηλαδή αποτελούν την απάντησιν της Εκκλησίας εις αιρέσεις τας οποίας κατεδίκασαν οι Πατέρες, ως μη συμφωνούσας προς τα εκ των προφητών και των αποστόλων περί Χριστού παραδεδομένα.

Ακριβώς εις την ανάγκην ταύτην, όπως οι Πατέρες καταπολεμήσουν τας αιρέσεις, ευρίσκουν οι δυτικοί ερμηνευταί και ιστορικοί την αιτίαν και αφορμήν της δήθεν διεισδύσεως εις τα δόγματα μεταφυσικών εκ της ελληνικής φιλοσοφίας αρχών ξένων προς τας προϋποθέσεις της σκέψεως και της ζωής των προφητών και των αποστόλων. Γενικώς επικρατεί μεταξύ των ερμηνευτών της Δύσεως η αντίληψις 1) ότι τα βασικά δόγματα της πατερικής παραδόσεως των Οικουμενικών Συνόδων περί Αγίας Τριάδος και Χριστολογίας δεν υπάρχουν, τουλάχιστον πραγματικώς, εις την Αγίαν Γραφήν, αλλά ίσως μόνον σπερματικώς, και 2) ότι τα δόγματα είναι έργον στοχαστών θεολόγων και των αυτοκρατόρων, οίτινες βάσει των αποφάσεων της πλειοψηφίας των επισκόπων εν Οικουμενικαίς αυτοκρατορικαίς Συνόδοις και μέσω της νομικής των εξουσίας, επέβαλον της θεολογικήν γνώμην μιας παρατάξεως ως δόγμα αναγκαίον δια την σωτηρίαν και ένωσιν των πιστών, χάρις εις την ενότητα του έθνους.

Είναι ιστορικόν γεγονός, ότι οι εντός των κόλπων της Εκκλησίας εδέχοντο ασυζητητεί την θεοπνευστίαν και το κύρος της Αγίας Γραφής και απέρριπτον πάσαν συζήτησιν με αιρετικούς μη αποδεχομένους ταύτα. Οι εντός της Εκκλησίας αναφανέντες αιρετικοί εδέχοντο και αυτοί την θεοπνευστίαν και το κύρος της Αγίας Γραφής.

Μεταξύ των αιρετικών τούτων και των ορθοδόξων υπήρχε ριζική διαφορά, όσον αφορά εις τας ερμηνευτικάς προϋποθέσεις τας οποίας οι ορθόδοξοι και οι αιρετικοί ανήγαγον εις την ερμηνευτικήν παράδοσιν των αποστόλων και των αγίων Πατέρων.

Μόνον οι Γνωστικοί κατά την αρχαίαν εποχήν ήσαν εκλεκτικοί εις το εν προκειμένω θέμα, οίτινες, και απέρριπτον και εδέχοντο τεμάχια της Αγίας Γραφής και είχαν πολλάκις και ίδιας Γραφάς.

Εκ της επόψεως ταύτης οι σύγχρονοι ερμηνευταί της φιλελευθέρας προτεσταντικής παρατάξεως διαφέρουν ριζικώς από τους αιρετικούς της αρχαιότητος, αφού δεν δέχονται την θεοπνευστίαν και το απόλυτον κύρος της Αγίας Γραφής.

Ομοιάζουν όμως με τους αρχαίους Γνωστικούς καθ' ότι 1) είναι εκλεκτικοί περί του τί εν τη Αγία Γραφή ανήκει εις την πραγματικότητα, είτε την ιστορικήν, είτε την υπερφυσικήν, είτε την σημασιολογικήν, δηλαδή την γνησίαν κηρυγματικήν, και 2) έχουν χωρίσει την Αγίαν Γραφήν εις πολλές θεολογίας, των προφητών, των εποχών της Παλαιάς Διαθήκης, του Παύλου, του Ιωάννου, του Μάρκου, του Ματθαίου, του Λουκά, κ.ο.κ.

Ακριβώς το ίδιον έχουν κάμει και οι δυτικοί ιστορικοί των δογμάτων με την θεολογίαν των Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων. Ενώ ο ορθόδοξος θεολόγος, τουλάχιστον αυτός της παραδόσεως, βλέπει σαφώς την θεολογικήν ταυτότητα μεταξύ της Αγίας Γραφής, των αγίων Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων, ο δυτικός ευρίσκει εις τον ίδιον χώρον όχι μόνον ποικιλίαν θεολογιών αλλά πολλάκις και αντιθέσεις.

Το να ανιχνεύουν οι Δυτικοί ποικιλίαν και αντιθέσεις εις τα ανωτέρω, όπου οι Ορθόδοξοι ευρίσκουν ταυτότητα και ενότητα, ισχύει όχι μόνον δια τους ερευνητάς και θεολόγους ως μεμονωμένα άτομα αλλά και δια τας ομολογιακάς ομάδας της Δύσεως. Ούτως οι Προτεστάνται διαιρούνται εις ομολογίας βασιζόμενας 1) εις μόνην την Αγίαν Γραφήν ή 2) εις την Αγίαν Γραφήν, αλλά και εις τας Οικουμενικάς Συνόδους τας συμφωνούσας με την Αγίαν Γραφήν. Ως τοιαύτας Οικουμενικάς Συνόδους αναγνωρίζουν αι προτεσταντικάί ομολογίαι την Α', την Β' και ίσως την Δ'. Οι θεολόγοι των αμφιβάλλουν περί της Δ', απορρίπτουν σήμερον τα περί της Θεοτόκου, την θεολογίαν του Κυρίλλου Αλεξανδρείας καθώς και την Γ' Οικουμενικήν Σύνοδον.

Όλοι επίσης οι Προτεστάνται αποκηρύττουν ή απλώς αγνοούν τας Οικουμενικάς Συνόδους Ε', ΣΤ', Ζ', και Η'.

Εν αντιθέσει προς τους Διαμαρτυρομένους, οι Παπικοί παραδέχονται ομού μετά των Ορθοδόξων την Ζ' Οικουμενικήν Σύνοδον, απορρίπτουν όμως την επί Μεγάλου Φωτίου Η', Οικουμενικήν Σύνοδον του 879, και αντ' αυτής δέχονται επισήμως ως Η', την Σύνοδον του 869, την καταδικάσαν τον Μέγαν Φώτιον. Εν όλω δέχονται ούτοι 21 Οικουμενικάς Συνόδους.

Σημειωτέον, όμως, ότι υπάρχουν σήμερον παπικοί θεολόγοι, οι οποίοι ζωηρώς απορρίπτουν τας δογματικάς αποφάσεις της Ε' Οικουμενικής Συνόδου ισχυριζόμενοι ότι οι Πάπαι δεχόμενοι την Οικουμενικήν ταύτην Σύνοδον δεν εδέχθησαν τας δογματικάς αυτής αποφάσεις.

Από του 11ου αιώνος επεκράτησε μεταξύ των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων η γνώμη ότι δια της προσθήκης του Filioque εις το Σύμβολον της πίστεως οι Φραγκολατίνοι απέρριψαν τας δογματικάς προϋποθέσεις του δόγματος περί Αγίας Τριάδος της Α' και Β' Οικ. Συνόδου. 3

Κατά τον 14ον αιώνα εγένετο αντιληπτόν εις τους Πατέρας της Εκκλησίας της εν λόγω εποχής, ότι αι προϋποθέσεις της φραγκολατινικής ή Σχολαστικής λεγομένης παραδόσεως, περί αποκαλύψεως και θείας χάριτος, διαφέρουν ριζικώς από την παράδοσιν των Πατέρων των Οικουμενικών Συνόδων, γεγονός ιδιαιτέρως σημασίας το οποίον πρέπει να τονισθή ιδιαιτέρως εις τα μαθήματα της Δογματικής ημών.

Β' Θεολογική μέθοδος γενικώς

Κατά τας αντιλήψεις των Πατέρων περί Ιεράς Παραδόσεως και αποστολικής διαδοχής είναι αδύνατον εις τον ευρισκόμενον εκτός της κοινωνίας των εν τω σώματι του Χριστού αγίων να κατανοήση την διδασκαλίαν της Αγίας Γραφής, των Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων. Η κατανόησις της ορθοδόξου θεολογίας δεν είναι μία απλή υπόθεσις της επιστημονικής ερεύνης. Δια τούτο δεν πρέπει να κάμνη εντύπωσιν το γεγονός, ότι σπουδαίοι ετερόδοξοι ερευνηταί της Αγίας Γραφής, καθηγηταί Πανεπιστημίων, δεν δύνανται να έχουν την κατανόησιν των θεμάτων περί αποκαλύψεως, ενσαρκώσεως, χάριτος και σωτηρίας, ως έχουν ταύτην οι άγιοι της ορθοδόξου παραδόσεως.

Δεν είναι επίσης δυνατόν εις τους ευρισκομένους εκτός της ορθοδόξου παραδόσεως και μη μετέχοντας εις την εν Χριστώ ορθόδοξον πνευματικότητα ιστορικούς των δογμάτων να κατανοήσουν την ουσίαν της διδασκαλίας των αγίων Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων.

Ισχύουν τα ανωτέρω περί ορθοδόξου γνωσιολογίας, διότι απλούστατα η κλείς της ορθοδόξου Δογματικής και Συμβολικής θεολογίας είναι η ορθόδοξος εν Χριστώ πνευματικότης και ζωή και η κλείς της αληθινής εν Χριστώ πνευματικότητος και ζωής είναι η ορθόδοξος Δογματική και Συμβολική θεολογία. Ακριβώς δια τον λόγον αυτόν η αποστολική διαδοχή κατά τους Πατέρας της Εκκλησίας συμπεριλαμβάνει όχι μόνον την υπό ορθοδόξων και κανονικών επισκόπων αδιάκοπον χειροτονίαν του κλήρου, του λειτουργούντος τα σωστικά, αγιαστικά και θεωτικά μυστήρια του Χριστού υπέρ αυτού και του λαού, αλλά και την ορθήν περί Χριστού διδασκαλίαν και την ορθήν κατά Χριστόν και εν Χριστώ πνευματικότητα. Ούτω χειροτονία, δόγμα και πνευματικότης αποτελούν κατά την ορθόδοξον αντίληψιν περί Ιεράς Παραδόσεως, μίαν αδιάσπαστον ενότητα, ώστε η έλλειψις του ενός στοιχείου να συνεπάγεται την απουσίαν των άλλων και άρα την διάσπασιν και διακοπήν της αποστολικής διαδοχής και της μεθέξεως εις την Ιεράν Παράδοσιν και την Παρακαταθήκην.

Τούτο, όπως, θα ίδωμεν, δεν σημαίνει ότι η ορθόδοξος πνευματικότης συνδέεται με μίαν εν τη ζωή ταύτη αναμαρτησίαν, ώστε να αποκóπτονται από την αποστολικήν διαδοχήν και το ορθόδοξον δόγμα οι περιπίπτοντες εις την αμαρτίαν, εφόσον ουδείς αναμάρτητος ειμή ο Χριστός. Σημαίνει όμως ότι ο μη κατά Χριστόν ζών, αλλά και δικαιολογών εαυτόν κατά τρόπον ώστε να νομίζη ότι ζη κατά Χριστόν και αναλόγως να θεολογή χωρίς να έχη ως πνευματικούς οδηγούς τους θεοθέντας αγίους και συμβασιλείς του Χριστού, θα δημιουργήση μίαν θεολογίαν κατά τα μέτρα του και κατά τας προσωπικάς του ορέξεις και επομένως ουχί ορθόδοξον.

Δια τον λόγον αυτόν οι Πατέρες της Εκκλησίας τονίζουν, ότι μόνον εις αγωνιζομένους κατά της αμαρτίας και του διαβόλου υπέρ της κατά Χριστόν τελειώσεως επιτρέπεται να θεολογούν. Επίσης και η διδασκαλία περί θεολογίας πρέπει να γίνεται αναλόγως προς την πνευματικήν κατάστασιν και προετοιμασίαν του μαθητευομένου.

Αι βασιζόμεναι επί των παθών και των φανταστικών νοημάτων προλήψεις δεν επιτρέπουν και εις τον φιλοσοφικώτερον και επιστημονικώτερον των ανθρώπων, να εμβαθύνη εις τα της

πίστεως, διότι η θεολογία αυτού όσον επιστημονική και στοχαστικώς ωραία και αν φαίνεται δεν θα είναι ορθόδοξος, διότι ο συγγέων τας προλήψεις του με την αλήθειαν του Χριστού δεν δύναται να κατανοήση την αλήθειαν και να γίνη μαθητής του Χριστού και των φίλων Αυτού προφητών, αποστόλων και αγίων.

Την καλύτεραν ίσως έκφρασιν των ανωτέρω γνωσιολογικών, περί ορθοδόξου δόγματος αρχών, ευρίσκομεν εις τα λεχθέντα υπό του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου κατά των Ευνομιανών, "ου παντός, ω ούτοι, το περί Θεού φιλοσοφείν, ου παντός, ουχ ούτω το πράγμα εύωνον και των χαμαί ερχομένων. Προσθήσω δέ, ουδέ πάντοτε, ουδέ πάσιν, ουδέ πάντα, αλλ' έστιν ότε, και οίς, και εφ' όσον. Ου πάντων μέν, ότι των εξητασμένων και διαβεβηκότων εν θεωρία, και προ τούτων και ψυχήν και σώμα κεκαθαρμένων, ή καθαιρομένων, το μεριώτατον. Μη καθαρώ γαρ άπτεσθαι καθαρού τυχόν ουδέ ασφαλές, ώσπερ ουδέ όψει σαθρά ηλιακής ακτίνοσ. Ότε δέ; Ηνίκα αν σχολήν άγωμεν από τής έξωθεν ιλύος και ταραχής, και μη το ηγεμονικόν ημών συγγέηται τοίς μοχθηροίς τύποις και πλανωμένοις, οίον γράμμασι πονηροίς αναμιγνύντων κάλλη γραμμάτων, ή βορβόρω μύρων ευωδίαν. Δεί γαρ τω όντι σχολάσαι, και γνώσαι Θεόν, και όταν λάβωμεν καιρόν, κρίνειν θεολογίας ευθύτητα. Τίσι δέ; Οίς το πράγμα δια σπουδής, και ουχ ως έν τι των άλλων και τούτο φλυαρείται ηδέως, μετά τούσ ιππικούς, και τα θέατρα, και τα άσματα, και την γαστέρα, και τα υπό γαστέρα, οίς και τούτο μέρος τρυφής, η περί ταύτα ερεσχηλία και κομπεία των αντιθέσεων. Τίνα δε φιλοσοφητέον, και επί πόσον; Όσα ημίν εφικτά, και εφ' όσον η του ακούοντοσ έξις εφικνείται και δύναμις, ίνα μη καθάπερ αι υπερβάλλουσαι των φωνών, ή των τροφών, την ακοήν βλάπτουσιν ή τα σώματα, - ει βούλει δέ, των φορτίων τα υπέρ δύναμιν τούσ υποβαίνοντασ (ή υπερβαίνοντασ), ή την γήν των υετών οι σφοδρότεροι, - ούτω δη και ούτοι τοίς στερροίς, ίν' ούτωσ είπω, των λόγων καταπιεσθέντεσ και βαρυνθέντεσ ζημιωθείεν και εις την αρχαίαν δύναμιν".¹

Προς αποφυγήν παρεξηγήσεων επί των ανωτέρω, ο άγιος Γρηγόριος, συνεχίζει λέγων, "καί ου λέγω τούτο μη δείν πάντοτε μεμνήσθαι Θεού. Μη páλιν επιφυέσθωσαν ημίν οι πάντα εύκολοι και ταχείσ. Μνημονευτέον γαρ Θεού μάλλον ή αναπνευστέον, καί, ει οίόν τε τούτο ειπείν, μηδέ άλλο τι ή τούτο πρακτέον. Καγώ των επαινούντων ειμί τον λόγον, όσ μελετάν ημέρασ και νυκτόσ διακελεύεται, και εσπέρασ και πρωΐ και μεσημβρίας διηγείσθαι, και ευλογείν τον Κύριον εν παντί καιρώ, ει δει και το Μωυσέωσ ειπείν, κοιταζόμενον, διανιστάμενον οδοιπορούντα, ό,τι ουν άλλο πράττοντα, και τη μνήμη τυπούσθαι πρόσ καθαρότητα. Ωστε ου το μεμνήσθαι διηνεκόσ κωλύω, το θεολογείν δέ, ουδέ την θεολογίαν, ώσπερ ασεβέσ, αλλά την ακαιρίαν, ουδέ την διδασκαλίαν, αλλά την αμετρίαν. Η μέλιτοσ μεν πλησμονή και κόροσ έμετον εργάζεται, καίπερ όντοσ μέλιτοσ, και καιρόσ τω παντί πράγματι, ως Σολομώντι καμοί δοκεί, και το καλόν ου καλόν, όταν μη καλώσ γίνηται, ... ενταύθα δε μόνον τον καιρόν ατιμάσομεν, ου μάλιστα τιμητέον το εύκαιρον;"²

Παρατηρητέον ότι κατά τον άγιον Γρηγόριον εις την κορυφήν της θεολογίασ ίστανται "οι εξητασμένοι και διαβεβηκότεσ εν θεωρία, και προ τούτων και ψυχήν και σώμα κεκαθαρμένοι, ή καθαιρόμενοι, το μετριώτατον". Εις την ορολογίαν της Αγίασ Γραφήσ και των αγίων Πατέρων "οι διαβεβηκότεσ εν θεωρία" είναι οι αυτόπται μάρτυρεσ της δόξησ του Θεού, προφήται, απόστολοι και άγιοι. Οι θεόπται ούτοι ευρίσκοντα εν Χριστώ εις το κέντρον της Ιεράσ Παραδόσεωσ, ως η ερμηνευτική και δογματική αυθεντία εν τη Εκκλησία.

Τούτο σημαίνει ότι ο κατ' εξοχήν θεολόγος της Εκκλησίας, δεν είναι ο φιλοσοφών στοχαστικώς και διαλεκτικώς, αλλά ο φθάσας χάριτι Θεού, εις θεωρίαν τη δόξη του Χριστού και ούτω λαβών την εκ Θεού αποκάλυψιν, γενόμενος αυθεντία τοις πιστοίς.

Η τοιαύτη κλιμάκωσις και διαβάθμισις των περί Θεού γνωστικών είναι μία βασική και ουσιαστική προϋπόθεσις της πατερικής θεολογικής μεθόδου, ήτις ευρίσκεται εις το κέντρον της ορθοδόξου πατερικής διδασκαλίας περί παραδόσεως, παρακαταθήκης, θεοπνευστίας, αυθεντίας, αλαθήτου, σωτηρίας, αγιασμού και θεώσεως.

Ίνα μη μείνη καμμία αμφιβολία, ότι οι εν θεωρία διαβεβηκότες, είναι δια τον άγιον Γρηγόριον οι αυτόπται μάρτυρες της δόξης του Χριστού, οι ιστάμενοι εις την υψίστην δυνατήν κορυφήν της θεολογικής και δογματικής αυθεντίας, παραθέτομεν κατωτέρω τα εξής υπό του αγίου τούτου πατρός λεχθέντα, εφιστώντες την προσοχήν του αναγνώστου εις το ότι ως παράδειγμα ορθοδόξου θεολογικής μεθόδου και πνευματικότητας ανατρέχει ούτος εις τον Μέγαν εν θεόπταις Μωϋσήν, "επειδή ανεκαθήραμεν τω λόγω τον θεολόγον, οίόν τε είναι χρή διελθόντες, και οίστισι φιλοσοφητέον, και ηνίκα, και όσον, ότι ως οίόν τε καθαρόν, ίνα φωτί καταλαμβάνηται φώς. Και τοίς επιμελεστέροις, ίνα μη άγονος ή εις άγονον χώραν εμπίπτων ο λόγος, και όταν γαλήνην έχωμεν ένδον από τής έξω περιφοράς, ώστε μή, καθάπερ οι λυττώντες, τω πνεύματι διακόπτεσθαι, και όσον εχωρήσαμεν, ή χωρούμεθα, επειδή ταύτα ούτω, και ενεώσαμεν εαυτοίς θεία νεώματα, ώστε μη σπείρειν επ' ακάνθαις, και το πρόσωπον τής γής ωμαλίσαμεν, τη Γραφή τυπωθέντες τε και τυπώσαντες, φέρε, τοίς τής θεολογίας ήδη προσβώμεν λόγοις, προστησάμενοι του λόγου τον Πατέρα, και τον Υίόν, και το Πνεύμα το Άγιον, περί ών ο λόγος, ώστε το μεν ευδοκείν, το δε συνεργείν, το δε εμπνεΐν, μάλλον δε μίαν εκ τής μιάς θεότητος γενέσθαι την έλλαμψιν ενικώς διαιρουμένην, και συναπτομένην διαιρέτως, ό και παράδοξον."3

"Ανιόντι δε μοι προθύμως επί το όρος, ή το γε αληθέστερον ειπείν, προθυμουμένω τε άμα και αγωνιώντι, το μεν δια την ελπίδα, το δε δια την ασθένειαν, ίνα τής νεφέλης είσω γένωμαι, και Θεώ συγγένωμαι, τούτο γαρ κελεύει Θεός, ει μεν τις Ααρών, συνανίτω και στηκέτω πλησίον, καν έξω μένειν τής νεφέλης δέη, τούτο δεχόμενος. Ει δε τις Ναδάβ, ή Αβιούδ, ή τής γερουσίας, ανίτω μέν, αλλά στηκέτω πόρρωθεν, κατά την αξίαν τής καθάρσεως. Ει δε τις των πολλών και αναξίων ύπους τοιούτου και θεωρίας, ει μεν άναγνος πάντη, μηδέ προσίτω, ου γαρ ασφαλές, ει δε πρόσκαιρα γούν ηγνισμένος, κάτω μενέτω, και μόνης ακουέτω τής φωνής και τής σάλπιγγος, των ψιλών τής ευσεβείας ρημάτων, καπνιζόμενόν τε το όρος βλέπέτω και καταστραπτόμενον, απειλήν τε ομού και θαύμα τοίς ανιέναι μη δυναμένοις. Ει δε τις θηρίον εστί πονηρόν και ανήμερον και ανεπίδεκτον πάντη λόγων θεωρίας και θεολογίας, μη εμφωλευέτω ταίς ύλαις κακούργως και κακοηθώς, ίνα τινός λάβηται δόγματος ή ρήματος, αθρώς προσπηδήσαν, και σπαράξη τούς υγιαίνοντας λόγους ταίς επηρείαις, αλλ' έτι πόρρωθεν στηκέτω, και αποχωρείτω του όρους, ή λιθοβοληθήσεται, και συντριβήσεται, και απολείται κακώς κακός, λίθοι γαρ τοίς θηριώδεσιν οι αληθείς λόγοι και στερροί. Είτε πάρδαλις είη, συναποθνησκέτω τοίς ποικίλμασιν. ... είτε τι άλλο των ωμοβόρων, και αποβλήτων τω νόμω, και ου καθαρών εις βρώσιν τε και απόλαυσιν. Βούλεται γαρ τούτων αποχωρήσας ο λόγος ούτω πλαξί στερραίς και λιθίναις εγγράφεσθαι, και ταύταις αμφοτέρωθεν, δια τε το φαινόμενον του νόμου και το κρυπτόμενον, το μεν τοίς πολλοίς και κάτω μένουσι, το δε τοίς ολίγοις και άνω φθάνουσιν."4

Εν συνεχεία βάσει της εν τη νεφέλη θεοπτίας του Μωϋσέως, ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, οικοδομεί τα κατά των Ευνομιανών επιχειρήματά του. Μάλιστα, ως θα ιδώμεν εν οικείω τόπω, ευρίσκει εις την εμπειρίαν ταύτην, δηλαδή την προς τον Μωϋσέα αποκάλυψιν, ουχί την ουσίαν βεβαίως του Θεού αλλά την μεγαλειότητα Αυτού, την διάκρισιν μεταξύ της κατά πάντα αγνώστου, ακαταλήπτου, απροσίτου και αμεθέκτου ουσίας του Θεού και της δόξης ή ενεργείας του Θεού. Βάσει της διακρίσεως ταύτης ο άγιος Γρηγόριος, ως και ο Μέγας Αθανάσιος, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης και άλλοι Πατέρες, ανατρέπει ωρισμένας βασικάς προϋποθέσεις της αιρέσεως των Ευνομιανών και Αρειανών.

Σημειωτέον, όμως, ότι και οι αιρετικοί, ως οι Γνωστικοί, οι Αρειανοί, οι Ευνομιανοί και οι Φραγκολατίνοι εστήριζαν τας αιρέσεις των εις την αποκάλυψιν ταύτην της δόξης του Θεού εις τους προφήτας και αποστόλους, αλλ' επί τη βάσει όμως θρησκευτικών και φιλοσοφικών προϋποθέσεων ξένων προς την παράδοσιν των προφητών και αποστόλων.⁵ Το δε εσφαλμένον της ερμηνείας των αιρετικών απέδειξαν οι Πατέρες ευκόλως από την ιδίαν την Αγίαν Γραφήν ως και από την ερμηνευτικήν Αυτής παράδοσιν, την οποίαν παρέδωσαν οι απόστολοι εις τους αγίους Πατέρας μαζί με την αποστολικήν διαδοχήν και παράδοσιν.

Την αποστολικήν ταύτην διαδοχήν και παράδοσιν παραδίδει ή μεταδίδει εκάστη γενεά εις την επομένην και ως ετονίσθη ήδη εμπεριέχεται εν αυτή και η κατά Χριστόν πνευματικότης, δηλαδή η αποστολική κατά Χριστόν ζωή. Η πνευματικότης αυτή είναι η εγγύησις δι' εκάστην γενεάν, ότι έχει την δύναμιν και την εκ Θεού χάριν να παραλάβη από την προηγούμενην γενεάν και να παραδώση εις την επομένην την Παρακαταθήκην της πίστεως, εφ' όσον μόνον δια της ορθής πνευματικότητος είναι δυνατόν να κατανοηθούν αι προϋποθέσεις του ορθοδόξου δόγματος.

Προς διατήρησιν της ορθοδόξου διδασκαλίας και πράξεως και προς επίτευξιν της εν Θεώ θεωρίας, χειροτονούνται οι πνευματικότεροι των πιστών, χωρίς όμως να απουσιάζουν, εκτός του κύκλου των χειροτονουμένων, οι βαδίζοντες προς την θέωσιν και την μετά Θεού ένωσιν και μάλιστα οι φθάσαντες εις τα προπύλαια αυτής θεούμενοι, οίτινες μετά την προς Κύριον εκδημίαν των αναγνωρίζονται ως άγιοι της Εκκλησίας και ών τα άγια λείψανα ευωδιάζουν και τίθενται εις προσκύνημα προς αγιασμόν των πιστών.

Εκ των μέχρι τούδε λεχθέντων φαίνεται σαφώς το γεγονός, ότι η ορθόδοξος Δογματική και Συμβολική θεολογία και η ορθόδοξος πνευματικότης έχουν χαρακτήρα, όχι μόνον υπερφυσικόν, εκ του γεγονότος της εν Χριστώ θεωρίας της ακτίστου δόξης του Θεού υπό των προκρίτων και κορυφαίων θεολόγων και αγίων της Εκκλησίας, αλλά και ιστορικόν, πρώτον διότι ο Θεός απεκαλύφθη εντός της παραδόσεως της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης και της συνεχιζόμενης εις τον αιώνα των αιώνων Εκκλησίας εις σειράν προφητών, αποστόλων και αγίων, οίτινες υπήρξαν οι δέκται, αλλά και φύλακες και μεταδόται της αποκαλύψεως ταύτης, δεύτερον διότι η σωστική και θεωτική ενέργεια του Θεού σώζει, αγιάζει και θεοί όχι μόνον την ψυχήν αλλά και το σώμα του ανθρώπου και εφ' όσον ολόκληρος η ανθρωπίνη φύσις του Χριστού υπήρξεν, άμα τη γεννήσει Αυτού, και παραμένει εις τους αιώνας των αιώνων τεθεωμένη, τρίτον, διότι η από γενεάς εις γενεάν μετάδοσις του φωτός της κατά τας θεοφανείας της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης φανερωθείσης και κατά την ημέραν της Πεντηκοστής

ανηφθείσης λαμπάδος του φωτός της δόξης της τρισυποστάτου θεότητας, γίνεται δια της εν τη ιστορία ενεργείας των μυστηρίων του βαπτίσματος, του χρίσματος, της θείας ευχαριστίας, της χειροτονίας, της εξομολογήσεως, της μετανοίας, του γάμου, του ευχελαίου κ.λ.π. προς αγιασμόν και θέωσιν ολοκλήρου του ανθρώπου και ουχί μόνον μέρους αυτού, επί τω τέλει της αναστάσεως και της ψυχής και του σώματος.

Ο ιστορικός χαρακτήρ της μεταδόσεως της ορθοδόξου πίστεως και ευσεβείας φαίνεται σαφώς από το μυστήριον της μετανοίας και εξομολογήσεως, το οποίον απαραιτήτως προϋποθέτει πνευματικόν πατέρα δια την καθοδήγησιν των πιστών, αλλά και του κλήρου εις τας πνευματικάς βαθμίδας της καθάρσεως, του φωτισμού και της θεώσεως. Άνευ πνευματικού πατρός έχοντος δια της χειροτονίας την αποστολικήν διαδοχήν, δεν υπάρχει μέθεξις των σωστικών, αγιαστικών και θεωτικών ενεργειών των μυστηρίων του Σώματος του Χριστού, εκτός εις περιπτώσεις, όπου ο Θεός Πατήρ δια του ενσαρκωθέντος Λόγου και εν Πνεύματι Αγίω ενεργεί μυστηριωδώς εις τας ψυχάς των εκτός της ορατής Εκκλησίας ευρισκομένων.

Εκ των ανωτέρω φαίνεται σαφώς ότι το μυστήριον της ιερωσύνης είναι το ουκ άνευ της Ιεράς Παραδόσεως, όχι μόνον διότι είναι ο φορέυς του ορθοδόξου δόγματος, της ορθής διδασκαλίας και ερμηνείας της Αγίας Γραφής και της τελέσεως των σωστικών, αγιαστικών και θεωτικών του Χριστού μυστηρίων, αλλά κυρίως διότι όλα τα αναφερθέντα έχουν ως σκοπόν την οδήγησιν των πιστών εις την κατά Χριστόν και κατά Πνεύμα ζωήν. Η αποδοχή, η τήρησις και η μετάδοσις της ανημμένης ταύτης λαμπάδος της κατά Χριστόν πνευματικότητος είναι το κύριον και μοναδικόν έργον του κλήρου.

Εις το έργον τούτο συνεργούν οι πιστοί ως φύλακες της ανημμένης ταύτης λαμπάδος και ως αφοσιωμένα πνευματικά τέκνα των πνευματικών αυτών πατέρων.

Γ' Τα ιστορικά όρια της ορθοδόξου Δογματικής και Συμβολικής θεολογίας

Πριν προχωρήσωμεν εις εκτενεστέραν έκθεσιν της ορθοδόξου δογματικής θεολογικής μεθόδου, βάσει σαφούς και ακριβούς ορισμού αυτής, είναι ανάγκη εξ αιτίας ωρισμένων εντυπώσεων του ιστορικός προσφάτου παρελθόντος να είπωμέν τινα περί της ιστορικής εκτάσεως της ορθοδόξου θεολογίας. Επειδή επεκράτουν εις τον τομέα αυτόν επί αρκετά έτη αντιλήψεις, μάλλον ετεροδόξοι, εις ορθόδοξα δοκίμια, αντιμετωπίζομεν την υποχρέωσιν να αναπτύξωμεν την πατερικήν αντίληψιν περί του θέματος εν αντιπαραβολή προς ετεροδόξους τινας αντιλήψεις.¹

Εύρε παρ' ημίν τόπον παλαιότερον, η αντίληψις των Φραγκολατίνων ότι η ελληνική πατερική περίοδος της δογματικής θεολογίας έληξεν.

Ενώ οι Δυτικοί ισχυρίζοντο ότι η πατερική θεολογία των ελληνοφώνων Ρωμαίων έληξε με τον άγιον Ιωάννην τον Δαμασκηνόν, Ορθόδοξοι τινες συνεφώνουν ότι η περίοδος της ελληνόγλωσσης πατερικής θεολογίας πράγματι έληξεν, αλλά με τον Μέγαν Φώτιον.³

Επίσης ισχυρίζοντο οι Δυτικοί ότι η λατινική πατερική περίοδος έληξε με τον Ισίδωρο Σεβίλης ή τον Βερνάρδον εκ Κλαιρβώ.

Κατά τους Δυτικούς διεδέχθη την πατερικήν θεολογίαν, την ελληνόφωνον και την λατινόφωνον και την υπερέβη, η λεγομένη Σχολαστική θεολογία.4

Εις τους αποδεχομένους την λήξιν της πατερικής θεολογικής περιόδου Ορθοδόξους επεκράτησε παλαιότερον η αντίληψις, ότι επηκολούθησε μία θεολογική κατάπτωσις μεταξύ των ελληνοφώνων, ήτις εύρε την κλασικήν της έκφρασιν εις την ρωμαϊκην θεολογίαν του 14ου αιώνου, δηλαδή εις τον άγιον Γρηγόριον τον Παλαμάν και εις τους ομοφωνούντας μετ' αυτού.5

Επίσης ηκούετο η γνώμη, ότι ο λόγος δια τον οποίον δεν εκαλλιεργήθη μεταξύ των ελληνοφώνων Ρωμαίων η συστηματοποίησις της Δογματικής θεολογίας, ως συνέβη με την Σχολαστικήν θεολογίαν της Δύσεως, ήτο ότι εμεσολάβησε μετά τον Θ' αιώνα η προαναφερθείσα δήθεν θεολογική κατάπτωσις, την οποίαν επηκολούθησεν η Τουρκοκρατία η οποία δεν επέτρεψε να αναπτυχθή σπουδαία θεολογία.6

Εις την καλλιέργειαν τοιούτων απόψεων συνετέλεσε πολύ η επικράτησις εις την Ρωσικήν θεολογίαν της θεολογικής μεθόδου της Σχολαστικής και της Προτεσταντικής θεολογίας.7

Υπό την επίδρασιν των Δυτικών φαίνεται ότι πρώτον οι Ρώσσοι εδέχθησαν την ιδέαν περί λήξεως της ελληνόφωνης πατερικής περιόδου. Μετά την εν Ρωσσία επικράτησιν κατά τον ΙΖ' και ΙΗ' αιώνα της λατινικής γλώσσης, ως γλώσσης της ρωσικής θεολογίας, εκαλλιεργήθη η παράδοσις των Δυτικών περί της καταπτώσεως της ελληνόφωνης θεολογίας. Φαίνεται ότι ταύτην την δήθεν παρακμήν συνεδιάζον οι Ρώσσοι με ιστορικά γεγονότα ως η ψευδοένωσις της Φλωρεντίας του 1439 και με την ιδέαν ότι οι κατ' εξοχήν φύλακες της Ορθοδοξίας εγένοντο οι Ρώσσοι μετά την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως.

Αι απόψεις αύται εύρον τόπον εις τον ελληνικόν χώρον μετά την ελληνικήν Επανάστασιν του 1821 μέσω των Ελλήνων εκείνων κυρίως, οίτινες ήσαν επηρεασμένοι θεολογικώς από τους Ρώσσους και τους Ευρωπαίους και είχαν εγκαταλείψει την ρωμαϊκην πατερικήν αντίληψιν περί θεολογίας και θεολόγων.

Εις το σημείον αυτό καλόν είναι ο αναγνώστης να μελετήση εκ νέου τα προαναφερθέντα περί θεολογίας και θεολόγων του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, ίνα εντοπίση πατερικώς το υπό συζήτησιν θέμα.

Εάν δεχθώμεν ως αρχήν και αξίωμα τον ορισμόν του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, ότι οι κατ' εξοχήν θεολόγοι είναι "οι εξητασμένοι και διαβεβηκότες εν θεωρία" και παραδεχθώμεν την διδασκαλίαν της Αγίας Γραφής ότι η υψίστη δυνατή μορφή της θεογνωσίας και θεολογίας είναι η θέα ή θεωρία της δόξης του Θεού και ότι ο κατ' εξοχήν θεολόγος είναι ο "είσω της φωτεινής νεφέλης και του λαμπρού γνόφου γενόμενος", τότε πρέπει να παραδεχθώμεν, ότι η ακμή της θεολογίας συμβαδίζει με την κατά καιρούς θέωσιν των τοιούτων διαβεβηκότων εν θεωρία και η παρακμή με την απουσίαν ή απόκρυψιν των τοιούτων θεουμένων.

Επομένως ο ορθόδοξος θεολόγος πρέπει να εξετάσει το όλον θέμα περί ακμής και παρακμής της ορθοδόξου θεολογίας υπό το πρίσμα τούτο και όχι συμφώνως προς την προπαγάνδα των ευρισκομένων εκτός της ορθοδόξου πατερικής παραδόσεως και ούτως εχόντων άλλα κριτήρια περί ακμής και παρακμής της θεολογίας, ή και των επηρεασθέντων, εκ των ετεροδόξων, ορθοδόξων.

Εκ της επόψεως ταύτης φαίνεται σαφώς ότι η πατερική περίοδος του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, όχι μόνον δεν δύναται να θεωρηθή εποχή καταπτώσεως της ορθοδόξου θεολογίας, αλλά αντιθέτως εμφανίζει όλα τα εκ πατερικής επόψεως στοιχεία εκείνα τα δεικνύοντα ότι πρόκειται περί εποχής ακμής της ορθοδόξου θεολογίας. Τα σημεία παρακμής και καταπτώσεως της εν λόγω εποχής υπάρχουν μόνον εις τους Λατινόφρονες, οίτινες έστρεψαν την προσοχήν των προς την φραγκολατινικήν, δηλαδή την λεγομένην Σχολαστικήν θεολογίαν, την οποίαν μετέφραζον με ιεραποστολικόν ζήλον προς διαφώτησιν τάχα των Ρωμηών.

Είναι δύσκολον σήμερον να καταλάβη κανείς πώς ήτο δυνατόν μορφωμένοι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι της εποχής του Παλαμά να δεχθούν την Σχολαστικήν θεολογίαν των Φραγκολατίνων εγκαταλείποντες ούτω τας βασικάς προϋποθέσεις της πατερικής θεολογίας.

Η σημερινή δυσκολία κατανοήσεως του ιστορικού φαινομένου των Λατινοφρόνων αυτών οφείλεται εις το γεγονός ότι οι σημερινοί Δυτικοί έχουν γενικώς αποκηρύξει την Σχολαστικήν ταύτην θεολογίαν ως μη Βιβλικήν.

Της γενικής γνώμης ταύτης προηγήθη η διάλυσις εις τον τομέα της συγχόνου φιλοσοφίας της Δύσεως των φιλοσοφικών προϋποθέσεων της Σχολαστικής θεολογίας.

Η Σχολαστική θεολογία είναι σήμερον έν άψυχον μνημείον το οποίον οι Δυτικοί απλώς θαυμάζουν ως μέρος της ιστορίας της φιλοσοφίας, της θεολογίας και των δογμάτων. Ούτω οι παλαιότεροι ισχυρισμοί των Φραγκολατίνων και των απογόνων των ότι η Σχολαστική θεολογία υπερέβη την Πατερικήν ουσιαστικώς εξηφανίσθησαν.

Όταν κατά τον 13ον και 14ον αιώνα ενεφανίσθησαν δια πρώτην φοράν μεταφράσεις εις την Ελληνικήν των έργων του Ιερού Αυγουστίνου και των φραγκολατίνων Σχολαστικών οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι θεολόγοι της πατερικής παραδόσεως αντέκρουσαν την Σχολαστικήν θεολογίαν βάσει των δογματικών προϋποθέσεων της πατερικής θεολογίας.

Πρέπει να τονισθή ότι ως κληρονόμοι άμεσοι κατά το δόγμα και την ευσέβειαν των αγίων Πατέρων ευκόλως απεδείκνυον ότι η Σχολαστική θεολογική μέθοδος ουδεμίαν ουσιαστικήν σχέσιν έχει με τας δογματικάς προϋποθέσεις της Αγίας Γραφής, των αγίων Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων.

Εκτός τούτου με ιδίαν και ίσως μεγαλυτέραν ευκολίαν απεδείκνυον ότι αν και εχρησιμοποίουν οι Σχολαστικοί τον Αριστοτέλην, ίνα στηρίξουν φιλοσοφικώς τα δόγματά των κατενόουν εσφαλμένως τον Σταγειρίτην και παρεμόρφωνον την φιλοσοφίαν του.8

Χωρίς να γνωρίζουν, οι εν τη Δύσει ειδήμονες περί της ιστορίας της φιλοσοφίας, την ρωμαϊκήν πατερικήν ταύτην αξιολόγησιν της Σχολαστικής φιλοσοφίας, συμφωνούν όλοι ότι οι Σχολαστικοί καθυποτάσσοντες τους Έλληνας φιλοσόφους Πλάτωνα και Αριστοτέλην εις τα φραγκικά δόγματα, παρεμόρφωσαν την ελληνικήν φιλοσοφίαν.

Ίσως καλόν είναι να τονίσωμεν ότι αν και οι Δυτικοί γενικώς αγνοούν τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας μετά τον Μέγαν Φώτιον, ως και τας απόψεις των περί της Σχολαστικής θεολογικής παραδόσεως, εν τούτοις η ροή των πραγμάτων εν τη Δύσει έφθασε σήμερον να δικαιώση πλήρως τους πολεμήσαντας, τον φραγκολατινικόν Σχολαστικισμόν, Ορθοδόξους του μεσαιώνος, αφού γενικώς συμφωνούν σήμερον οι Δυτικοί ότι η λεγομένη Σχολαστική θεολογία ούτε Βιβλική ήτο ούτε ορθήν κατανόησιν της ελληνικής φιλοσοφίας, κυρίως του Αριστοτέλους είχεν.

Εις τον ουσιαστικόν αφανισμόν της πατερικής θεολογικής μεθόδου από την ρωσικήν θεολογίαν μεταξύ του ΙΗ' και ΙΘ' αιώνος και εις την εξασθένησιν αυτής εις την ελληνικήν θεολογίαν από της ελληνικής Επαναστάσεως συνετέλεσαν δύο κυρίως παράγοντες, α) το ότι υπέκυψαν οι εν λόγω Ρώσσοι και εν συνεχεία οι Έλληνες θεολόγοι εις την προπαγάνδα των Ευρωπαϊών απογόνων των Φραγκολατίνων, ότι υπάρχει κοινή και ενιαία παράδοσις δογματική και θεολογική μεταξύ Δύσεως και Ανατολής μέχρι του ΙΙου αιώνος και ότι οι Παπικοί είναι και αυτοί όπως και οι Ορθόδοξοι αφοσιωμένοι εις τους λατινόφωνας και ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας των επτά Οικ. Συνόδων, β) το ότι ο ορθόδοξος μοναχισμός, όστις λέγεται και Ησυχασμός, κατεδιώχθη επισήμως εν Ρωσσία και σχεδόν εξηφανίσθη μέχρι της επαναφοράς αυτού μέσω Ρουμανίας εξ Αγίου Όρους.⁹

Εν συνεχεία εσημείωσε σοβαράν κάμψιν και υπέστη σοβαρόν κλονισμόν εν Ελλάδι μετά την Επανάστασιν του 1821.

Είναι δε αυτονόητον ότι, αφού ο μοναχισμός αυτός είναι ο κατ' εξοχήν φορέυς της πνευματικότητος εκείνης επί της οποίας στηρίζεται το οικοδόμημα της ορθοδόξου δογματικής θεολογίας, η κάμψις αυτού εν τη ζωή της Εκκλησίας και εν τη συνειδήσει των θεολόγων συνεπάγεται ανάλογον κάμψιν όσον αφορά εις την χρήσιν της πατερικής θεολογικής μεθόδου.

Τους δύο τούτους παράγοντας συνώδευσε μία ανάλογος ανάπτυξις θαυμασμού εκ μέρους των ορθοδόξων θεολόγων δια τον μοναχισμόν της φραγκολατινικής παραδόσεως.

Συνέπεια των ανωτέρω εξελίξεων εις την ρωσικήν και μεταγενεστέρως εις την ελληνικήν θεολογίαν υπήρξεν ο παραμερισμός εις την σύγχρονον ορθόδοξον θεολογίαν της αυθεντίας των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, μετά τον Μέγαν Φώτιον, της Η' Οικ. Συνόδου του 879, και των εν Κωνσταντινουπόλει Συνόδων του ΙΔ' αιώνος.

Ο παραμερισμός ούτος είχεν ως αποτέλεσμα την λήθην της υπό των εν λόγω Πατέρων δογματικής αξιολογήσεως της φραγκολατινικής σχολαστικής δογματικής παραδόσεως.

Οι πρώτον μελετήσαντες τους Σχολαστικούς, ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες, ουδόλως επίστευον ότι πρόκειται περί κοινής μετά της Ορθοδοξίας παραδόσεως.

Αντιθέτως έβλεπον σαφώς ριζικήν αντίθεσιν των Σχολαστικών εις τας βασικάς προϋποθέσεις της πατερικής δογματικής μεθόδου.¹⁰

Μάλιστα διεπίστωσαν οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες, ότι αι μεθοδολογικά προϋποθέσεις των Σχολαστικών είχαν σπουδαίας ομοιότητας με τας προϋποθέσεις της διδασκαλίας αιρετικών καταδικασθέντων υπό Οικ. Συνόδων.

Προς επάνοδον της συγχρόνου ορθοδόξου θεολογίας, εις τήν, υπό των μετά τον Μέγα Φώτιον ακμασάντων μεγάλων Πατέρων, αξιολόγησιν, της διακρινομένης από την δυτικήν θεολογικήν μέθοδον πατερικής θεολογίας, σπουδαίως συνετέλεσε μεταξύ άλλων η υπό του πρυτάνεως των συγχρόνων ορθοδόξων Δογματικών κ. Ιωάννου Ν. Καρμίρη, καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών, δημοσίευσις των Δογματικών και Συμβολικών Μνημείων της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας.

Δ' Τα ιστορικά πλαίσια της λατινόγλωσσης (της διακρινομένης από την φραγκολατινικήν παράδοσιν) και της ελληνόγλωσσης, ρωμαϊκής πατερικής θεολογίας

Πρέπει να τονισθή δεόντως, ότι κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνας γλώσσα της λατρείας και θεολογίας εν τη Δύσει ήτο η Ελληνική. Η λατινική γλώσσα εχρησιμοποιήθη εις την θεολογίαν και την λατρείαν δια πρώτην φοράν εις την Βόρειον Αφρικήν. Μόνον μεταγενεστέρως εμφανίζεται εις την Γαλλίαν και την Βόρειον Ιταλίαν ως γλώσσα της θεολογίας και της λατρείας. Μόλις κατά την εποχήν της Β' Οικ. Συνόδου (381) ήρχισε να αντικαθιστά η Λατινική την Ελληνικήν εις αυτήν ταύτην την Ρώμην. Σημειωτέον ότι η ελληνική γλώσσα διατηρείται μέχρι σήμερον εν τη Κάτω Ιταλία.

Μέχρι της εποχής της Γ' Οικουμενικής Συνόδου (431) οι ολίγοι, εν συγκρίσει με τους ελληνόφωνους, μεγάλοι λατινόφωνοι θεολόγοι, εξαιρέσει του Ιερού Αυγουστίνου, εγνώριζον απταιστώς την Ελληνικήν. Τονίζομεν δε ότι ηκολούθουν κατά γράμμα και μεθ' υπερηφανείας και πεποιθήσεως την ελληνόφωνον ρωμαϊκήν πατερικήν παράδοσιν. Αναφέρομεν κατωτέρω παραδείγματα μεγάλων λατινοφώνων, μαθητών μεγάλων ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων.

Ο άγιος Αμβρόσιος,¹ αρχιεπίσκοπος Μεδιολάνων, θεωρείται μαθητής και είναι μεταφραστής έργων του αγίου Βασιλείου και του Διδύμου του Τυφλού, συνεργάτου του Μεγάλου Αθανασίου.

Ο μέγιστος των μεγάλων λατινοφώνων Ρωμαίων άγιος Ιερώνυμος,² ο οποίος διέμεινεν επί πολλά έτη εις την ελληνόφωνον Ανατολήν, όπου ησκήτευσεν, μετέφρασεν εις τα Λατινικά ολόκληρον την Αγίαν Γραφήν από τα Εβραϊκά και τα Ελληνικά και βίους πολλών αγίων και πολλά συγγράμματα των ελληνοφώνων Ρωμαίων. Είναι τόσο πιστός εις τους διδασκάλους του, ώστε να αποβαίνη γνωστός δια την έλλειψιν πρωτοτυπίας.

Ο άγιος Ιερώνυμος υπήρξε μαθητής και φίλος του Γρηγορίου του Θεολόγου και ε γνώρισεν εις την Β' Οικ. Σύνοδον μεταξύ άλλων και τον άγιον Γρηγόριον Νύσσης και με αυτόν εμελέτησε τα υπό του Νύσσης γραφέντα κατά των Ευνομιανών.

Ο φίλος του αγίου Ιερωνύμου, Ρουφίνος³ μετέφρασε συγγράμματα του Μεγάλου Βασιλείου, του Γρηγορίου του Θεολόγου, την Εκκλησιαστικήν Ιστορίαν του Ευσεβείου Καισαρείας, βίους αγίων, και έργα του Ωριγένους.

Ο άγιος Ιωάννης Κασσιανός,⁴ λατινόφωνος Ρωμαίος, πιθανόν εκ Γαλλίας, ησκήτευσεν εις τας ερήμους της Αιγύπτου και χειροτονήθη εις Κωνσταντινούπολιν υπό του Πατριάρχου αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, τον οποίον υπηρέτησεν ως διάκονος επί πέντε έτη. Ο Κασσιανός εδραίωσε τον ανατολικόν μοναχισμόν εις Γαλλίαν, όπου προ ημίσεως αιώνος περίπου είχε μεταφέρει αυτόν ως εξόριστος ο Μέγας Αθανάσιος.

Ο Κασσιανός εδίδαξεν εις Γαλλίαν και Ιταλίαν την μονολόγιστον αδιάλειπτον νοεράν προσευχήν⁵ και κατά παράκλησιν του Πάπα Ρώμης Κελεστίνου έγραψε σπουδαίον σύγγραμμα κατά της Νεστοριανικής αιρέσεως.⁶

Ο πρώτος εκ των μεγάλων λατινοφώνων θεολόγων, όστις ουδέποτε έμαθεν Ελληνικά, είναι ο σύγχρονος των αναφερθέντων λατινοφώνων Ρωμαίων ιερός Αυγουστίνος⁷ ο γνωστός εις την δυτικήν ιστορίαν ως μαθητής και πνευματικόν τέκνον του αγίου Αμβροσίου. Ούτος όχι μόνον δεν κατώρθωσεν ως μαθητής να μάθη τα Ελληνικά, αλλά και τα εμίσησεν, ως μας πληροφορεί εις τας Εξομολογήσεις του.⁸ Μεταγενεστέρως ως επίσκοπος έκαμε πάλιν μίαν προσπάθειαν να τα μάθη, αλλά χωρίς σπουδαία αποτελέσματα.

Αγνοών την ελληνικήν γλώσσαν, αλλά δυστυχώς και τας προϋποθέσεις της θεολογίας των Πατερών των Οικουμενικών Συνόδων Α' και Β' δεν ηδύνατο να μελετήσει ούτε την Καινήν Διαθήκην, ούτε τα συγγράμματα των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων Ανατολής τε και Δύσεως. Αλλ' ουδέ ηδύνατο, εξ αιτίας των φιλοσοφικών και θεολογικών του προϋποθέσεων, να κατανοήσει ορθώς τα συγγράμματα των λατινοφώνων Ρωμαίων, τα γραφέντα εντός των πλαισίων της ελληνοφώνου πατερικής παραδόσεως.

Επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι ο ιερός Αυγουστίνος ολίγην είχε γνώσιν της ελληνικής φιλοσοφίας, την οποίαν ε γνώριζε μόνον από λατινικάς περιγραφάς και ελαχίστας μεταφράσεις. Είναι βέβαιον π.χ. ότι εδιάβασεν εν μεταφράσει τον Πλωτίνον και ίσως τον Πλάτωνα. Το χειρίστον πάντως ήτο, ότι δεν ήτο καν εις θέσιν να παρακολουθήση την περί των φιλοσοφικών θεωριών κριτικήν των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων, οίτινες ε γνώριζον κάλλιστα την σκέψιν των προγόνων των και ως εκ τούτου, ήσαν εις θέσιν να βελτιώσουν, ή να διορθώσουν αυτήν.

Επιστώμεν την προσοχήν του αναγνώστου εις το ιστορικόν γεγονός, το οποίον χρήζει εξ επόψεως θεολογικής μεθόδου μεγάλης προσοχής, ότι ο Αυγουστίνος ήλθεν εις οξείαν θεολογικήν αντίθεσιν με τον μαθητήν του Χρυσοστόμου, τον άγιον Ιωάννην τον Κασσιανόν εις τα θέματα περί χάριτος, αμαρτίας, προορισμού και ελευθερίας.⁹

Επί έναν αιώνα σχεδόν συνεκρούοντο οι οπαδοί του Αυγουστίνου και του Κασσιανού, μέχρις ότου τω 529 η σύνοδος της αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Γαλλίας εν Αραουρίω (Orange) της Μασσαλίας κατεδίκασεν την διδασκαλίαν ταύτην του Αυγουστίνου. Ο 2ος κανών της Συνόδου ταύτης αναφέρεται εις το 5.12 της προς Ρωμαίους ως εξής: "Per unum hominem peccatum intravit in mundum [mundo], et per peccatum mors, et ita in omnes homines [mors] pertransiit, in quo omnes peccaverunt". Είναι φανερόν ότι δεν είναι η αμαρτία του Αδάμ που κληρονομείται αλλά ο θάνατος εφ' ω πάντες ήμαρτον. Με άλλα λόγια η Σύνοδος κατεδίκασεν την θέσιν του Αυγουστίνου ότι πάντες ήμαρτον εν τω Αδάμ. Κατά την εποχήν ταύτην οι Φράγκοι είχαν κατακτήσει σχεδόν ολόκληρον την Γαλλίαν, οι Βισηγότθοι την Ισπανίαν και Νότιον Γαλλίαν, οι Βουργουνδοί τμήμα της Νοτίου Γαλλίας και οι Οστρογότθοι την Ιταλικήν χερσόνησον και την Δυτικήν Βαλκανικήν. Εξ αιτίας της δουλείας των λατινοφώνων Ορθοδόξων εις τους διαφόρους βαρβάρους κατακτητάς από του Ε' αιώνος, εξησθένησε σημαντικώς η λατινόφωνη θεολογία. Οι ελάχιστοι λατινόφωνοι θεολόγοι του ΣΤ' αιώνος δεν ήσαν πλέον εις θέσιν να ενδιατρίψουν ούτε εις την παλαιότεραν, ούτε εις την νεωτέραν ελληνόφωνον ρωμαϊκήν θεολογίαν.

Η συνύπαρξις εις την Δύσιν της θεολογίας των Ρωμαίων Πατέρων και της θεολογίας του Αυγουστίνου συνεχίσθη μέχρι του Η' αιώνος κατά τρόπον μάλλον αρμονικόν, καθ' όσον αι μεν προϋποθέσεις της ρωμαϊκής ελληνολατινικής βιβλικής πατερικής θεολογίας και πνευματικότητος επεκράτουν εις τους λατινοφώνους Ρωμαίους, αι δε της αυγουστεινείου θεολογίας εις τους Φράγκους.

Ενώ κατά τον Ε' αιώνα εφάνη εν τη διαμάχη μεταξύ των θεολογιών Αυγουστίνου και Κασσιανού η μελλοντική διαφορά μεταξύ Ορθοδόξων και Φράγκων και εν συνεχεία μεταξύ Ορθοδοξίας και των πνευματικών απογόνων των Φράγκων, Παπικών και Προτεσταντών. Το πρώτον μόλις κατά τον 7ον αιώνα εγένετο γνωστόν εις την Ανατολήν, ότι οι λατινόφωνοι ωμίλουν περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος εκ του Πατρός και του Υιού. Τούτο ως έκφρασις υπάρχει εις τον άγιον Αμβρόσιον¹⁰ και ως διδασκαλία το πρώτον εις τον Αυγουστίνον.¹¹ Εις τον Αμβρόσιον η εκ του Υιού εκπόρευσις σημαίνει την εν χρόνω πέμψιν του Αγίου Πνεύματος, αλλ' ουχί τον τρόπον της υπάρξεως Αυτού,¹² ενώ εις τον Αυγουστίνον η εκπόρευσις σημαίνει και πέμψιν αλλά και τρόπον υπάρξεως.¹³ Η διδασκαλία του Αμβροσίου είναι ορθόδοξος ενώ του Αυγουστίνου δεν είναι.

Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, όστις έζησε τον 7ον αιώνα αρκετά χρόνια εις την Δύσιν, καθησυχάζει τους ελληνόφωνα Ρωμαίους με την πληροφορίαν, ότι οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι όταν ομιλούν περί εκπορεύσεως, υπό την έννοιαν της πέμψεως του Αγίου Πνεύματος και εκ του Υιού, δεν παραδέχονται τον Υιόν ως αίτιον ή συναίτιον της υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος.¹⁴

Και πράγματι ουδέποτε εδέχθησαν εκουσίως, το Filioque εις το Σύμβολον της πίστεως, διότι εγνώριζον καλώς, ως συμπολίται των ελληνόφωνων Ρωμαίων της αυτοκρατορίας των εν Κωνσταντινουπόλει Ρωμαίων Βασιλέων, ότι εις το Σύμβολον της πίστεως ο όρος "εκπόρευσις", όπως και ο όρος "γέννησις", σημαίνει τρόπον υπάρξεως και δηλοί υποστατικόν ιδίωμα, ως θα ίδωμεν εν οικείω τόπω.

Κατά τον 8ον αιώνα όμως, οι Φράγκοι προσέθεσαν το Filioque του ιερού Αυγουστίνου εις το Σύμβολον της πίστεως, τη επιρροή προφανώς του πρώτου θεολόγου της παραδόσεώς των, του Αγγλοσάξωνος Αλκουίνου, του οποίου η θεολογία ήτο σχεδόν αποκλειστικώς του Αυγουστίνου.¹⁵

Απαντώντες εις τας γενομένας τω 808 διαμαρτυρίας του Πάπα Ρώμης Λέοντος του Γ' και των ελληνοφώνων Ρωμαίων της Παλαιστίνης, οι Φράγκοι, ανεκήρυξαν τω 809, πέντε έτη μετά τον θάνατον του Αλκουίνου, το Filioque εις δόγμα και κατεδίκασαν ως αιρετικούς τους αντιτιθεμένους προς αυτό.

Ως αναφέρομεν φραγκική θεολογική παράδοσις ουσιαστικώς δεν υπήρχεν ακόμη. Παρά ταύτα βάσει της θεολογίας του Αυγουστίνου ισχυρίσθησαν οι Φράγκοι, ότι αποτελεί το δόγμα αυτό μίαν πρόοδον εις την κατανόησιν του δόγματος περί Αγίας Τριάδος και δια τον λόγον αυτόν δεν συνεφώνησαν με τους Πάπας της Ρώμης και τους Πατριάρχας της Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, περί της ανάγκης αφαιρέσεως αυτού από το Σύμβολον. Ούτως εις εποχήν αγραμματωσύνης οι Φράγκοι εκήρυξαν την δογματικήν των υπεροχήν έναντι των λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων. Ούτως εθεμελιώθη ως αρχή της φραγκολατινικής παραδόσεως η υπεροχή της θεολογίας των Σχολαστικών έναντι των Πατέρων της Εκκλησίας. Δηλαδή ούτοι πρώτον εκήρυξαν την ανωτερότητα της θεολογικής των παραδόσεως και μετά εδημιούργησαν και εκαλλιέργησαν αυτήν. Έκτοτε το Filioque εγένετο μέρος της επεκτατικής πολιτικής των Φράγκων, οίτινες μέσω της ιδικής των ορθοδοξίας επεδίωκον την καθυπόταξιν και αφομοίωσιν των υπ' αυτών κατακτηθέντων λαών. Η φραγκική κυριαρχία τώρα συμπεριελάμβανε την Γαλλίαν, Γερμανίαν, Ελβετίαν, Αυστρίαν και την προ ολίγου κατακτηθείσαν Βόρειον και Μέσην Ιταλίαν.

Τονίζομεν πάλιν ότι, αφού πρώτον διεκήρυξαν οι Φράγκοι, ότι το περί Filioque δόγμα είναι πρόοδος εις την κατανόησιν του μυστηρίου της Αγίας Τριάδος, μετά εγέννησαν την θεολογικήν των παράδοσιν γράφοντες τα "κατά των πλανών των Γραικών" (Contra errores Graecorum) περί τα μέσα του 9ου αιώνου.¹⁶

Όλοι οι επιστήμονες συμφωνούν σήμερα, ότι τα υπό των τότε Φράγκων γραφέντα εναντίον των ελληνοφώνων Ρωμαίων προς στήριξιν του Filioque, είναι κατωτέρας ποιότητος και ενδεικτικά του επιπέδου μορφώσεως των πρώτων θεολόγων της φραγκικής παραδόσεως.

Πάντως οι Φράγκοι ή δεν ηδυνήθησαν ή δεν ηθέλησαν να ακούσουν τον Μέγαν Φώτιον, τονίζοντα, ότι ο Αυγουστίνος και ο Αμβρόσιος είναι μόνον δύο μεταξύ εκατοντάδων αγίων Πατέρων της Εκκλησίας και ότι δεν επιτρέπεται μία τοπική Εκκλησία μόνη της να προσθέση τι ή να αφαιρέση τι εκ του Συμβόλου, το οποίον εδέχθησαν εις Οικουμενικάς Συνόδους και το οποίον χρησιμοποιούν όλαι αι αποδεχόμεναι τας Οικουμενικάς Συνόδους Εκκλησίαι.¹⁷

Μάλιστα ο Φώτιος εξέφρασε την αμφιβολίαν του περί της χειρογράφου παραδόσεως των έργων του Αυγουστίνου και του Αμβροσίου,¹⁸ προφανώς επί τη βάσει των πληροφοριών του Μαξίμου του Ομολογητού, ότι οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι δεν δέχονται τον Υιόν ως αίτιον ή συναίτιον της υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος.

Πρέπει να τονισθή δεόντως ότι η Εκκλησία της Ρώμης ταχθείσα παρά το πλευρόν των ελληνοφώνων Ρωμαίων έλαβε μέρος και εδέχθη επισήμως τας αποφάσεις της επί Μεγάλου Φωτίου συγκροτηθείσης Η' Οικ. Συνόδου τω 879, ήτις κατεδίκασε την περί Filioque διδασκαλίαν των Φράγκων ως και την υπό των Φράγκων απόρριψιν της Ζ' Οικ. Συνόδου.¹⁹ Επίσης πρέπει να τονισθή ότι οι Λογγοβάρδοι κατακτηταί της Βορείου Ιταλίας επέφερον βαθμιδόν αλλοίωσιν εις την εθνικήν και γλωσσικήν σύνθεσιν των βορειοανατολικών Λατινοφώνων, οίτινες συγχωνευθέντες μετά των Λογγοβάρδων εξελίχθησαν εις αυτό το οποίον εγένετο κατόπιν γνωστόν ως Ιταλικόν έθνος.

Κατά την καθ' όλου ροήν της εξελίψεως ταύτης αφομοίωσαν και την Αρειανικήν των Λογγοβάρδων περιφρόνησιν δια την Κωνσταντινούπολιν και τας Οικουμενικάς αυτής Συνόδους ως και τον συγγενή ανθελληνισμόν των.

Αμιγείς κατά την γλώσσαν και τα εθνικά και θρησκευτικά φρονήματα λατινόφωνοι Ρωμαίοι υπήρχον, κατά την εν λόγω εποχήν, μόνον εις Μέσην και Κάτω Ιταλίαν.

Το γεγονός ότι η Κάτω Ιταλία και Σικελία ευρίσκοντο υπό το κράτος των Σαρακηνών εξησθένησε σημαντικώς την υπό της Κωνσταντινουπόλεως ενίσχυσιν των λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων Ορθοδόξων της Εκκλησίας της Ρώμης.

Εν όψει των κινδύνων εκ των Σαρακηνών και των Λογγοβάρδων οι λατινόφωνοι και ελληνόφωνοι Ρωμαίοι, εν τοις προσώποις του Πάπα και του ελληνόφωνου Ρωμαίου διοικητού των εν Ιταλία επαρχιών της Κωνσταντινουπόλεως, εστράφησαν δια βοήθειαν προς τους Φράγκους κατά τον δον αιώνα μη αξιολογήσαντες ορθώς τας επιπτώσεις.

Εξ επόψεως Δογματικής και Συμβολικής, μεγάλην σημασίαν έχει το γεγονός ότι με την κάθοδον των Φράγκων εις την Ιταλίαν συνέπεσαν η υπό των Φράγκων προσθήκη εις το Σύμβολον, η εν συνεχεία δογματίσις αυτής, ως και η καταδίκη της Ζ' Οικ. Συνόδου.

Η ουσιαστική απουσία των ελληνοφώνων Ρωμαίων, εξ επόψεως πολιτικής και στρατιωτικής, είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνισιν μεταξύ των λατινοφώνων Ρωμαίων της Εκκλησίας της Ρώμης των λεγομένων Φραγκοφίλων, οίτινες αντιστοιχούν με τους Λατινόφρονας της Ανατολής.

Όπως οι Λατινόφρονες αποβλέποντες εις τους Φράγκους, ως εις εθνικούς σωτήρας έναντι του Τουρκικού κινδύνου, είχαν διάθεσιν να υιοθετήσουν τας θεολογικάς και εκκλησιαστικάς των παραδόσεις, ούτω και οι Φραγκόφιλοι έναντι των κινδύνων εκ των Σαρακηνών και των Λογγοβάρδων.

Ο Πάπας Νικόλαος ο Α' ήτο ο πρώτος πραγματικός φραγκόφιλος Πάπας της Ρώμης.

Μετά τον Νικόλαον ολίγοι ήσαν οι φραγκόφιλοι Πάπαι της Ρώμης μέχρι τω 1009 ότε απεχώρησεν ο τελευταίος Ρωμαίος Πάπας της Ρώμης Ιωάννης ο ΙΗ' και έκτοτε περιήλθε κατ'

αρχήν τη βιαία επεμβάσει των Τευτονοφράγκων αυτοκρατόρων η Εκκλησία της Ρώμης εις χείρας των Φραγκολατίνων (Γάλλων), Τευτονοφράγκων (Γερμανών) και Ιταλών.²⁰

Μεταξύ των ετών 867 και 1009 οι φραγκόφιλοι Πάπαι ήσαν πολύ ολίγοι και ως επί το πλείστον δια της βίας επιβληθέντες. Και τούτο διότι κατά το 867 ο αυτοκράτωρ της Κωνσταντινουπόλεως Βασίλειος ο Α', ενεκαινίασεν επιτυχώς την ανάκτησιν της ελληνοφώνου Κάτω Ιταλίας και Σικελίας από τους Σαρακηνούς και ούτως ενέπνευσε και εις τους λατινόφωνας Ρωμαίους την ελπίδα επικειμένης απελευθερώσεως των από τον ζυγόν των Φράγκων και των Λογγοβαρδοϊταλών.

Ούτως εκτός από την περίοδον του 962-963 τη ενισχύσει της Κωνσταντινουπόλεως οι Ρωμαίοι εκράτησαν εις χείρας των τον θρόνον του Πάπα της Ρώμης και παρέμειναν πιστοί εις τας αποφάσεις των 8 Οικουμενικών Συνόδων μέχρι τω 1009, ότε η εκ νέου επέμβασις των Φράγκων επέφερε και το μόνιμον ιστορικόν αποτέλεσμα του έκτοτε αποκλεισμού από τον θρόνον του Πάπα των πραγματικών Λατινορωμαίων, οίτινες ήσαν και φανατικοί Ορθόδοξοι και εθεώρουν εαυτούς εθνικώς ταυτόν με τους ελληνόφωνας Ρωμαίους της Κάτω Ιταλίας και της Ανατολής.²¹

Ως κατακτηταί της Βορείου και Μέσης Ιταλίας και κυρίαρχοι της Ρώμης κατά περιόδους από του 8ου μέχρι του 11ου αιώνος ήθελον οι Φράγκοι να χρησιμοποιήσουν το υφ' όλων ανεγνωρισμένον πρωτόθρονον του Πάπα Ρώμης και την λατινικήν γλώσσαν ως όργανα καθυποτάξεως, ενώσεως και αφομοιώσεως όλων των λαών εις μίαν φραγκορωμαϊκήν αυτοκρατορίαν. Προς τον σκοπόν, αυτόν, όμως, μετέβαλον τα υπό των Οικουμενικών Συνόδων θεσπισθέντα πρεσβεία τιμής του Πάπα Ρώμης εις το μέχρι τότε άγνωστον δόγμα περί της διοικητικής δικαιοδοσίας του Πάπα Ρώμης εφ' όλων των Εκκλησιών.

Το αποτέλεσμα του πρώτου σταδίου της δογματικής και πολιτικής διαμάχης μεταξύ των Φράγκων και των ελληνολατίνων Ρωμαίων, ήτο ότι το νέον περί Παπισμού δόγμα και ο Αυγουστίνος απετέλεσαν τα δύο σκέλη επί των οποίων εστηρίχθησαν η φραγκική επεκτατική πολιτική και η ανάπτυξις του φραγκικού πολιτισμού.

Ο Αυγουστίνος εγένετο δια τους Φράγκους ο μεγαλύτερος θεολόγος και Πατήρ της Χριστιανοσύνης, δηλαδή ό,τι είναι δια την Ορθοδοξίαν οι Τρεις Ιεράρχαι, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Ιωάννης ο Χρυσόστομος.

Αξιοσημείωτον είναι το γεγονός ότι εις τα εγχειρίδια των Παπικών και των Προτεσταντών η εκλογή του Πάπα Ρώμης υπό του κλήρου και του λαού, της προ του 1009 ορθοδόξου και ρωμαϊκής πόλεως της Ρώμης, περιγράφεται ως αιχμαλωσία της Εκκλησίας εις τον λαόν (δηλ. τον ρωμαϊκόν) "από την οποίαν απηλλάγη η Εκκλησία της Ρώμης τη επεμβάσει αγίων Φράγκων αυτοκρατόρων".^[22]

Εξ ίσου άξιον προσοχής είναι το γεγονός ότι περιέργως παρουσιάζονται ως ανήθικοι και Σιμωνιακοί οι Ορθόδοξοι και ελληνόφιλοι Πάπαι, ενώ οι φραγκόφιλοι Πάπαι είναι πάντοτε οι άγιοι.^[23]

Φαίνεται ότι πρόκειται περί μιας εκ συστήματος συκοφαντικής τακτικής των Φράγκων, ήτις και υπήρξε το τρίτον σκέλος της επεκτατικής των πολιτικής.

Ως τέταρτον σκέλος της επεκτατικής ταύτης πολιτικής, οι Φράγκοι εις απόδειξιν της κατωτερότητος του λατινοφώνου και ελληνοφώνου ρωμαϊκού κλήρου εχρησιμοποιοῦν την φραγκικής προελεύσεως υποχρεωτικὴν ἀγαμίαν του κλήρου, ήτις ευρίσκει δικαίωσιν μόνον εις τας προϋποθέσεις της αυγουστινείου θεολογίας περί πτώσεως, αμαρτίας, παθών, ελευθερίας, χάριτος και προορισμού.

Εφαρμόζοντες τας αντιλήψεις αυτὰς οι προερχόμενοι εκ του φραγκικού μοναχισμού και δια της βίας εν Ρώμη εγκαθιστάμενοι τον 11ον αιώνα Πάπαι επέβαλλον την ποινήν του αφορισμού εις τους λαϊκούς τους κοινωνούντας από τας χείρας εγγάμων ιερέων.

Οι ελληνόφωνοι και λατινόφωνοι Ορθόδοξοι κληρικοί και μοναχοί και τα τέσσαρα εναπομείναντα ελληνόφωνα Πατριαρχεία των Ρωμαίων (Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων), υπερέσπισαν τας ορθοδόξους παραδόσεις και κατεδίκασαν τας φραγκικάς ταύτας περί ἀγαμίας του κλήρου διδασκαλίας ως αιρετικάς.²⁴

Εκ του γεγονότος τούτου φαίνεται σαφώς η δογματική διαφορά μεταξύ Ορθοδόξων και αυγουστινιανών Φραγκολατίνων εις τας περί πνευματικότητος προϋποθέσεις.

Ουδόλωσ πρέπει να γίνεται σύγχυσις μεταξύ του μοναχισμού και της πνευματικότητος των Φραγκολατίνων και του μοναχισμού και της πνευματικότητος της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Αξιοσημείωτον είναι το γεγονός ότι κατά τον 10ον και 11ον αιώνα υπήρχον, κατά πληροφορίας ίσως υπερβολικάς, περίπου 1500 ελληνόφωνα μοναστήρια και ησυχαστήρια κατεσπαρμένα από τας ελληνοφώνους επαρχίας της Κάτω Ιταλίας μέχρι και της Ρώμης, εξασκούντα μεγάλην πνευματικήν και εθνικήν επίδρασιν επί των λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων, ως φορείς της θεολογίας και πνευματικότητος των αγίων Πατέρων.²⁵

Η θεολογία και πνευματικότης αυτή, ήτις εκαλλιεργείτο και εξεφράζετο κατ' εξοχήν εις τον μοναχισμόν αυτόν της Κάτω Ιταλίας, κυρίως από της εποχής της Εικονομαχίας ότε χιλιάδες καταδιωκόμενοι εν Ανατολή μοναχοί κατέφυγον εις την Κάτω Ιταλίαν προστατευόμενοι υπό των Ρωμαίων Παπών, ήτο η δύναμις εκείνη ήτις δεν επέτρεψεν εις τους Φράγκους να καταλάβουν θρησκευτικώς και εθνικώς τους λατινόφωνας και ελληνόφωνας Ρωμαίους και να αφομοιώσουν αυτούς.²⁶

Ασφαλώς επηρεασμένοι οι Φράγκοι από την πνευματικήν δύναμιν του στρατεύματος αυτού των ορθοδόξων μοναχών, κατηνόησαν την αξίαν του δια τα γενικά επεκτατικά των σχέδια και ούτως εδόθη η ώθησις εις την ίδρυσιν κατά τον 10ον αιώνα (920) των πρώτων φραγκικών μοναστηρίων ή ταγμάτων,²⁷ τα οποία εντός ολίγου έδωσαν εις τους Φράγκους, τους δυνατωτέρους και φανατικωτέρους πολεμιστάς κατά της Ορθοδοξίας.

Η θεολογία και η πνευματικότητα αυτών εβασίζετο σχεδόν αποκλειστικώς εις τον ιερόν Αυγουστίνον και τας πλατωνικάς και άλλας προϋποθέσεις αυτού και ολίγην σχέσιν είχε με τον μοναχισμόν της λατινοφώνου και ελληνοφώνου ρωμαϊκής παραδόσεως.

Τα μοναχικά ταύτα τάγματα συνειργάσθησαν μετά των Τευτονοφράγκων (Γερμανών) αυτοκρατόρων δια την πνευματικήν κατάληψιν της Ρώμης και την εκρίζωσιν της λατινοφώνου και ελληνοφώνου ρωμαϊκής ορθοδόξου επικρατίας εκ της Κάτω Ιταλίας.

Εν συνεχεία όμως μετά την εκδίωξιν των ορθοδόξων Ρωμαίων από τον θρόνον της Ρώμης και την εγκαθίδρυσιν Φράγκων και Ιταλών Παπών, μέλη του μοναχισμού τούτου επανεστάτησαν κατά των Γερμανοφράγκων αυτοκρατόρων και ανεκήρυξαν εις δόγμα την ελευθερίαν του θρόνου της Ρώμης έναντι της κοσμικής εξουσίας.

Ούτω το 1075 ο Πάπας Γρηγόριος ο Ζ' εκήρυξεν επανάστασιν κατά της επί του θρόνου της Ρώμης κυριαρχίας των Τευτονοφράγκων αυτοκρατόρων, ουχί όμως τη βοήθεια των Βασιλέων της Κωνσταντινουπόλεως, οίτινες επί δύο αιώνας εστήριζον και ενίσχυνον το Πατριαρχείον της Ρώμης κατά των Φράγκων και των Λογγοβάρδων.

Μόλις προ τεσσάρων ετών, τω 1071 οι Νορμανδοί είχαν ολοκληρώσει την κατάκτησιν των ελληνοφώνων επαρχιών της Κάτω Ιταλίας και οι Σελτζούκοι Τούρκοι είχαν παγιώσει την εισβολήν των εις την Μικράν Ασίαν. Δεν ήσαν οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι πλέον εις θέσιν να επηρεάσουν τα εν Ρώμη πράγματα. Οι Νορμανδοί, όμως υιοθέτησαν την εκκλησιαστικήν περί Ρώμης πολιτικήν των ελληνοφώνων Ρωμαίων και συνεμάχησαν μετά του Γρηγορίου του Ζ' κατά του Γερμανοφράγκου Βασιλέως και των επεμβάσεων αυτού εν Ρώμη.

Αλλά ο Γρηγόριος ο Ζ' δεν υπήρξεν, ως οι προ του 11ου αιώνος Πάπαι, οπαδός της ελληνολατινικής ρωμαϊκής πατερικής θεολογίας και πνευματικότητος, αλλά φανατικώτατον γέννημα και θρέμμα του φραγκικού μοναχισμού.

Πάντως η επανάστασις αυτού συνετέλεσεν εις το να περιέλθη ο θρόνος του Πάπα εις τας χείρας των Ιταλών, όπου ευρίσκεται μέχρι σήμερον.

Ούτως οι Ρωμαίοι της Κάτω Ιταλίας εστερήθησαν, και έπαυσαν οριστικώς οι Ρωμαίοι να εκλέγονται Πάπαι του πνευματικού κέντρου των.

Οι μεν λατινόφωνοι Ρωμαίοι με την πάροδον του χρόνου συνεχωνεύθησαν με τους Ιταλούς και απωλέσθη ούτως η λατινική γλώσσα ως γλώσσα των λατινοφώνων της Κάτω Ιταλίας. Οι δε ελληνόφωνοι Ρωμαίοι της Κάτω Ιταλίας διατηρούν την γλώσσαν των μέχρι σήμερον.

Αναφέραμεν το ιστορικόν τούτο σχεδιάγραμμα, ίνα τονίσωμεν ότι η Εκκλησία της Ρώμης και η Ορθοδοξία αυτής ουδέποτε απεσπάσθη δογματικώς από τα τέσσερα ελληνόφωνα ορθόδοξα Πατριαρχεία των Ρωμαίων της Ανατολής. Η Εκκλησία της Ρώμης ουδέποτε απεσχίσθη εκ της Ορθοδοξίας. Τουναντίον εξωντώθη δια της βιαίας καταλήψεως αυτής υπό των Φράγκων και των μη Ρωμαίων Ιταλών και ούτως εξηφανίσθη.

Αντεκατεστάθη η Εκκλησία των Ρωμαίων εν Ρώμη υπό της Εκκλησίας των Φράγκων.

Μετά την κατάληψιν του Πατριαρχείου των Ρωμαίων υπό των Λατινοφράγκων, Τευτονοφράγκων, και Ιταλών επήλθε μία σπουδαία δια την Δογματικήν και Συμβολικήν συγχώνευσις φραγκικών και λατινο-ρωμαϊκών δογματικών και συμβολικών παραδόσεων δια της αμοιβαίας υποχωρήσεως και επιδράσεως. Κατά τον 12ον αιώνα οι Φράγκοι εδέχθησαν τελικώς την Ζ' Οικ. Σύνοδον.²⁹ Επειδή όμως η επί Μεγάλου Φωτίου Η' Οικ. Σύνοδος του 872 κατεδίκασε το φραγκικόν Filioque παρέμεινε φυσικώ τω λόγω απαράδεκτος εις τους Φράγκους.

Η αποδοχή όμως μιας Η' Οικ. Συνόδου ήτο τόσον ισχυρώς ριζωμένη εις την συνείδησιν των Λατινορωμαίων, οίτινες μετά φανατισμού παρέμειναν πιστοί εις αυτήν αρνούμενοι να προσθέσουν το Filioque εις το Σύμβολον επί δύο αιώνας, παρά την φραγκικήν εν Ιταλία παρουσίαν, ώστε εξελίχθησαν τα πράγματα εις τον συμβιβασμόν της υποκαταστάσεως της Η' του 879 υπό της καθαιρεσάσης τον Μέγαν Φώτιον και άρα αρεστής και αποδεκτής εις τους Φράγκους Συνόδου του 869, ήτις αναγνωρίζεται επισήμως μέχρι σήμερον εν τη Δύσει ως Η' Οικ. Σύνοδος.³⁰ Ήτο φυσικόν να παραμείνουν εις την νέαν φραγκο-λατινορωμαϊκήν σύνθεσιν οι Ρωμαίοι Πατέρες οι ακμάσαντες προ της περί Filioque διαμάχης.

Δια τούτο οι Φραγκολατίνοι εθεώρουν τον άγιον Ιωάννην τον Δαμασκηνόν ως τον τελευταίον "Έλληνα" Πατέρα της Εκκλησίας, αφού οι μετά τον Δαμασκηνόν Ρωμαίοι Πατέρες επολέμησαν το Filioque και το κατεδίκασαν ως αίρεσιν. Μάλιστα η φραγκική αντίληψις περί σχίσματος και αιρέσεως του Μεγάλου Φωτίου και των ελληνοφώνων Ρωμαίων επεκράτησεν εις την νέαν σύνθεσιν και αι δογματικά διαφοραί μεταξύ Φράγκων και λατινοφώνων Ρωμαίων μέχρι τω 1009 ημβλύθησαν εις την δυτικήν ιστορίαν και σχεδόν ελησμονήθησαν. Αντικατεστάθησαν μάλιστα δια του τονισμού της προσπαθείας των Φράγκων να ελευθερώσουν την Εκκλησίαν της Ρώμης από την αμαρτίαν και την ακολασίαν των ρωμαϊκών οικογενειών, αίτινες εκυριάρχουν εις τας εκλογάς των Παπών και ήσαν προσκολλημένοι εις τους αιρετικούς ελληνόφωνα Ρωμαίους αυτοκράτορας της Κωνσταντινουπόλεως.³¹

Ίσως η μεγαλυτέρα δυσκολία εις την διαφοροποίησιν της ρωμαϊκής πατερικής θεολογικής μεθόδου από την φραγκολατινικήν προκύπτει από το γεγονός, ότι οι Φραγκολατίνοι ουδέποτε ημφισβήτησαν το κύρος των προ του Ιωάννου Δαμασκηνού ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων και των έξ Οικουμενικών Συνόδων. Κατά τον 12ον αιώνα η Ζ' Οικ. Σύνοδος και ο υπέρμαχος αυτής Ιωάννης ο Δαμασκηνός εγένοντο μέρος της φραγκικής παραδόσεως. Ασφαλώς ο μεγαλύτερος πειρασμός της ορθοδόξου θεολογίας από της εποχής των Λατινοφρόνων μέχρι σήμερον είναι να νομίζουν Ορθόδοξοι τινές ότι με τους σημερινούς Παπικούς έχομεν κοινήν αρχαίαν παράδοσιν μέχρι του 11ου αιώνος, ή τουλάχιστον μέχρι της εποχής του Μεγάλου Φωτίου.

Δια τούτο ακριβώς πρέπει να τονισθή η ιστορική διαφορά μεταξύ Λατινορωμαίων και Φραγκολατίνων.

Οι λατινόφωνοι και οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι είχαν κοινήν παράδοσιν, όχι όμως οι Φράγκοι και οι Ρωμαίοι, τουλάχιστον από τον 8ον ή 9ον αιώνα, ότε οι Φράγκοι αφώρισαν τους μη αποδεχομένους το Filioque λατινοφώνους και ελληνοφώνους Ρωμαίους.

Ναι μεν η θεολογία των ελληνοφώνων Ρωμαίων παρέμεινεν, αλλά τυπικώς μόνον, εις την νέαν σύνθεσιν φραγκικών και λατινορωμαϊκών στοιχείων, μετά την υπό των Φράγκων κατάληψιν του Πατριαρχείου της Ρώμης, διότι δεν ηρμηνεύετο πλέον, ως συνέβαινε προηγουμένως εις τους λατινόφωνα Ρωμαίους, εντός των πλαισίων της ρωμαϊκής πατερικής μεθοδολογίας και πνευματικότητας, αλλά τουναντίον υπό το πρίσμα των θεολογικών προϋποθέσεων της μεθοδολογίας και της πνευματικότητας του ιερού Αυγουστίνου.

Αξιοσημείωτον είναι το γεγονός της υπάρξεως μεταξύ των μη Φράγκων Γερμανών, των ανατολικών και δυτικών Γότθων και των Λογγοβάρδων, των δογματικών και λειτουργικών παραδόσεων των Αρειανών αι οποίαι συνεχωνεύθησαν εν καιρώ μετά της φραγκικής παραδόσεως. Εις αυτήν την συγχώνευσιν ήτο αδύνατον οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι να συμμετέχουν εφ' όσον ούτοι εταυτίζοντο εθνικώς και εκκλησιαστικώς με την Κωνσταντινούπολιν.

Πρέπει να τονισθή το γεγονός τούτο, ότι οι ελληνόφωνοι και λατινόφωνοι Ρωμαίοι της Μέσης και Κάτω Ιταλίας είχαν, ως ήτο φυσικόν, και κοινάς λειτουργικά παραδόσεις και τον ίδιον σεβασμόν δια τους ιερούς κανόνας των Οικ. Συνόδων. Υπήρχον ασφαλώς ωρισμένοι διαφοραί, αλλά ουχί σπουδαίαί. Όταν όμως οι Φράγκοι κατέλαβον το Πατριαρχείον της Ρώμης, μαζί με την υποχρεωτικήν αγαμίαν του κλήρου επέβαλον και τας φραγκικάς λειτουργικάς και κανονικάς παραδόσεις.

Ακριβώς δια τον λόγον αυτόν διεμαρτυρήθησαν οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι εν τω προσώπω κυρίως του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουλαρίου, όχι μόνον δια το Filioque και την υποχρεωτικήν αγαμίαν του κλήρου, αλλά και δια τα λειτουργικά και περί νηστείας έθιμα τα οποία επέβαλον οι Φράγκοι Πάπαι δια της βίας επί των ελληνοφώνων και λατινοφώνων Ρωμαίων. Επομένως πολύ αδικούν τον Κηρουλάριον οι επιπλήττοντες αυτόν ξένοι αλλά δυστυχώς και Ορθόδοξοι δια τας επιθέσεις του κατά των Φράγκων εις τα πρακτικής φύσεως θέματα.³³

Ε' Περί θεολογικής μεθόδου εν τοις πλαισίοις του σχίσματος των Φραγκολατίνων

Είμεθα δυστυχώς υποχρεωμένοι εκ των πραγμάτων να ασχολούμεθα με την ορθόδοξον πατερικήν δογματικήν μέθοδον εν τοις πλαισίοις του σχίσματος των Φραγκολατίνων, αφού είναι κοινώς ομολογουμένη υφ' όλων των συγχρόνων ορθοδόξων θεολόγων η επί της συγχρόνου ορθοδόξου θεολογίας επίδρασις της δυτικής (παπικής και προτεσταντικής) θεολογικής παραδόσεως.

Επομένως ο ακριβέστερος καθορισμός της ορθοδόξου δογματικής μεθόδου έχει σχέσιν ουσιαστικήν και ζωτικήν με την αποκάθαρσιν αυτής από τα ξένα προς αυτήν στοιχεία.

Εφ' όσον δε τα σήμερα επικρατούντα ξένα προς αυτήν στοιχεία είναι κυρίως φραγκολατινικής προελεύσεως, εξετάζομεν το φαινόμενον όπως είναι, ίνα φανή εάν υπάρχη ή όχι κοινή μεθοδολογική παράδοσις μεταξύ ελληνοφώνων και λατινοφώνων Ρωμαίων Πατέρων και εν συνεχεία, μεταξύ ελληνολατίνων Ρωμαίων Πατέρων και φραγκολατίνων Σχολαστικών.

Εξ αιτίας της συγχωνεύσεως και ταυτίσεως της φραγκικής και της λατινικής παραδόσεως μετά την υπό των Φράγκων τελειωτικήν κατάληψιν του Πατριαρχείου της Ρώμης συναρμολογήθησαν στοιχεία αντιφατικά, τα οποία έχουν εκ των υστέρων μίαν φαινομενικήν συνοχήν ήτις δεν υπήρχε ποτέ ιστορικώς.

Ούτως η φραγκική αντίληψις περί αιρέσεως και σχίσματος του Μεγάλου Φωτίου μετεφέρθη υπό των Φράγκων Παπών και μοναχών εις την Ρώμην από του 11ου αιώνου¹ και έκτοτε επεκράτησε και εις την πνευματικήν πρωτεύουσαν της Αυτοκρατορίας, ως προηγουμένως υπήρχεν εις την υπόλοιπον φραγκικήν δυτικήν Ευρώπην, η φραγκική παράδοσις, ότι το σχίσμα μεταξύ "Γραικών" και "Λατίνων" ήρχισεν ουσιαστικώς κατά τον 9ον αιώνα επί Μεγάλου Φωτίου, ο οποίος κατεπολέμησε το περί Filioque δόγμα.²

Αυτός ήτο ο λόγος της εμφανίσεως της δυτικής παραδόσεως περί δευτέρου σχίσματος και καταδίκης του Φωτίου. Ούτως ενεφάνιζον οι Δυτικοί τον Πάπαν Ιωάννην τον Η' πρώτον αποδεχόμενον τον Φώτιον και μετά αφορίζοντα αυτόν.³

Τα περί δευτέρου σχίσματος και καταδίκης του Μεγάλου Φωτίου της μεταγενεστέρας δυτικής παραδόσεως απορρίπτονται σήμερα υφ' όλων των ιστορικών.⁴

Αλλ' αι γενόμεναι προσπάθειαι εξηγήσεως της υπάρξεως του λεγομένου μύθου των Δυτικών περί δευτέρου σχίσματος και περί δευτέρας καταδίκης του Φωτίου κάμνουν έν σοβαρόν σφάλμα, διότι οι δυτικοί Χριστιανοί, Παπικοί και Διαμαρτυρόμενοι, αδυνατούν να συλλάβουν ή να λάβουν σοβαρώς υπ' όψιν το γεγονός, ότι ευρίσκοντο εν διαστάσει δογματική και εκκλησιαστική οι εν Ιταλία κυρίαρχοι Φράγκοι και οι κατακτηθέντες ορθόδοξοι λατινόφωνοι Ρωμαίοι.⁵

Κατά τον 9ον, 10ον και τας αρχάς του 11ου αιώνος οι ολίγοι εναπομείναντες αμιγείς λατινόφωνοι Ρωμηοί της περιοχής της Ρώμης είχαν αποστροφήν προς τους Λογγοβάρδους και Φράγκους κατακτητάς και συνεχώς επανεστάτουν κατά της κυριαρχίας αυτών και κατά των υπό των Φράγκων επιβληθέντων Παπών και, ως αναφέραμεν, τη βοήθεια της Κωνσταντινουπόλεως, μέσω των ελευθέρων ελληνοφώνων Ρωμαίων και του στρατεύματος αυτής εν τη Κάτω Ιταλία επεκράτησαν επί το πλείστον ελληνόφιλοι, δηλαδή Ρωμηοί λατινόφωνοι ορθόδοξοι Πάπαι μέχρι το 1009.⁶

Συντελεί εις την εν λόγω σύγχυσιν των δυτικών ιστορικών, α) η κατά καιρούς βιαία κατάληψις του θρόνου του Πάπα Ρώμης υπό φραγκοφίλων ή Φράγκων επισκόπων, τους οποίους οι δυτικοί ιστορικοί εμφανίζουν ως σωτήρας της Εκκλησίας από την κυριαρχίαν των λατινοφώνων Ρωμηών της Μέσης Ιταλίας ή της Ρώμης.

Πρέπει, λοιπόν, να τονισθή ότι επί Μεγάλου Φωτίου υπήρχε μόνιμον σχίσμα και συγχρόνως δεν έγινε δογματικόν σχίσμα. Δηλαδή πρέπει να ξεχωρίσωμεν σαφώς τους Φράγκους από τους λατινόφωνας Ρωμαίους. Η διάκρισις λησμονείται συνήθως διότι μεταξύ άλλων εχρησιμοποιούν οι Φράγκοι ως επίσημον γλώσσαν των την Λατινικήν και ως αποτέλεσμα της επί αιώνας προπαγάνδας των επεκράτησεν η ανιστόρητος παράδοσις αυτών ότι είναι ούτοι συνέχεια της λατινοφώνου ρωμαϊκής παραδόσεως.

Μεταξύ Φράγκων και Ορθοδόξων υπήρχεν επί Μεγάλου Φωτίου μόνιμον δογματικόν σχίσμα εξ αιτίας του Filioque και της Ζ' Οικ. Συνόδου.

Αλλά μεταξύ λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων ούτε υπήρχεν ούτε έγινεν επί Μεγάλου Φωτίου δογματικόν σχίσμα, αφού εις τα θέματα ταύτα του Filioque και της Ζ' Οικ. Συνόδου υπήρχεν απόλυτος συμφωνία.⁸

Οι λατινόφωνοι και οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι μέχρι του 1009 εθεώρουν αλλήλους ως ομοδόξους και ομοεθνείς και τους Φράγκους ως ετεροδόξους και ετερογενείς, ως φαίνεται σαφώς από τας κατά των Φράγκων αποφάσεις και τα πρακτικά της επί Μεγάλου Φωτίου Η' Οικ. Συνόδου περί εικόνων και Filioque,⁹ και ως φαίνεται τόσον σαφώς από το έργον των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου, οι οποίοι εκήρυξαν το ορθόδοξον Σύμβολον εν αντιθέσει προς το φραγκικόν ως υπηρετά και αντιπρόσωποι των ορθοδόξων Παπών της Πρεσβυτέρας Ρώμης.¹⁰

Σημειωτέον ότι η υπό της Εκκλησίας της Ρώμης αναγνώρισις ως Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως του Ιγνατίου και η μη αναγνώρισις του Φωτίου είχε χαρακτήρα κανονικόν και ουχί δογματικόν, ως ακριβώς συμβαίνει με την εν συνεχεία αναγνώρισιν του Φωτίου υπό της Ρώμης.

Ο περί Filioque και Ζ' Οικ. Συνόδου αγών του Φωτίου εγένετο κατά των εν Βουλγαρία Φράγκων ιεραποστόλων και των φραγκοφίλων λατινοφώνων Ρωμαίων, αλλ' ουχί κατά της Εκκλησίας της Ρώμης, εν ή την μεγίστην πλειοψηφίαν και κυριαρχίαν είχαν οι λατινόφωνοι Ρωμηοί, οίτινες εθεώρουν εαυτούς φυσικά, ως Ρωμαίους, δηλαδή Ρωμηούς, με αυτοκράτορα εν Κωνσταντινουπόλει ή Νέα Ρώμη.¹²

Ούτως εν τη εγκυκλίω επιστολή του προς τους της Ανατολής Αρχιερατικούς θρόνους ο Μέγας Φώτιος καταγγέλλει τους εν Βουλγαρία Φράγκους ιεραποστόλους και τους φραγκοφίλους λατινόφωνας Ρωμαίους επί αιρέσει,¹³ αλλά διαχωρίζει απ' αυτούς τον φραγκόφιλον Πάπαν Νικόλαον τον Α' δια τον οποίον αρκείται εις την κατ' αυτού περί τυρανίδος και ανατροπής εκκλησιαστικών θεσμών κατηγορίαν, ήτις έφθασεν εις Κωνσταντινούπολιν εξ Ιταλίας.¹⁴

Ο θάνατος του Πάπα Νικολάου του Α' τω 867 συνέπεσε με την έναρξιν της επανακτήσεως της Σικελίας και της Κάτω Ιταλίας εκ των Αράβων υπό του Βασιλείου του Α',¹⁴ και ούτω με την επάνοδον της ρωμαϊκής (τής Κωνσταντινουπόλεως) στρατιωτικής και πολιτικής ισχύος εν Ιταλία η δημιουργηθείσα υπό των φραγκοφίλων εν Ρώμη κατάστασις εξωμαλύνθη επί μίαν περίπου

εκατονταετηρίδα μέχρι της στρατιωτικής επανόδου των Φράγκων κατά το 962-315 και της τελειωτικής κατά το 1009 σοβαράς εξασθενήσεως εν Ρώμη της ρωμαϊκής (ρωμαϊκής) ισχύος.

Τα αναθέματα του 1054 δεν ήσαν λοιπόν ούτε η έναρξις, ούτε η αιτία του σχίσματος, ως ισχυρίζονται πολλοί, οίτινες διατείνονται ότι αι Εκκλησίου Δύσεως και Ανατολής ήσαν ηνωμένοι παρά το εν τη Δύσει Filioque το οποίον έγινεν η πρόφασις και ουδέποτε υπήρξεν, ως ισχυρίζονται, η αιτία του σχίσματος.¹⁶ Μάλιστα διατείνονται τινες των Δυτικών και των ημετέρων ότι τα Πατριαρχία Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων δεν μετείχον εις τα αναθέματα του 1054 μεταξύ Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως και άρα το τότε επιτελεσθέν σχίσμα δεν αφώρα παρά μόνον την Κωνσταντινούπολιν και την Ρώμην.¹⁷ Μάλιστα ιστορικοί τινες ισχυρίζονται, βάσει εσφαλμένων μεταφράσεων, ότι ο Πέτρος Αντιοχείας διεφώνησε με τον Μιχαήλ Κηρουλάριον και δεν απεδέχθη την διαγραφήν του ονόματος του Πάπα από τα δίπτυχα της Αντιοχείας.¹⁸ Βάσει τούτου ισχυρίζονται ότι το ίδιον συνέβη μάλλον και εις την Αλεξάνδρειαν και τα Ιεροσόλυμα.

Ιδού όμως η ιστορική περί του θέματος πραγματικότης από τα δημοσιευθέντα εν τω δευτέρω τόμω του δοκιμίου τούτου σχετικά κείμενα,¹⁹ περί ών ησχολήθημεν και αλλαχού.²⁰ Μετά τα γεγονότα των αναθεματισμών του 1054 ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουλάριος περιέγραψε τα συμβάντα εις δύο επιστολάς του προς τον Πατριάρχην Αντιοχείας Πέτρον τον Γ'.²¹ Επειδή προ της πατριαρχείας του ο Κηρουλάριος ήτο εν δημοσία υπηρεσία και ουχί εντρυφής περί τα της εκκλησίας ιστορικά ενόμιζεν ότι το όνομα του Πάπα διεγράφη των διπτύχων από τον 7ον αιώνα²² και εις το σημείον αυτό ο Πέτρος τον διορθώνει.²³

Πάντως είναι σαφές ότι ο Κηρουλάριος δεν διέγραψε το όνομα του Πάπα από τα δίπτυχα, αλλ' εκληρονόμησε το σχίσμα, δια το οποίον είχε την εντύπωσιν ότι ήτο πολύ παλαιόν.

Ότι πρόκειται περί πραγματικού σχίσματος φαίνεται σαφώς από την εξής προς Πέτρον έντονον φράσιν, "καί έκτοτε και μέχρι του νυν αποτηθήναι της καθ' ημάς αγιωτάτης και Καθολικής Εκκλησίας τον Πάπαν".²⁴

Αφού πρώτον διορθώνει τον Κηρουλάριον εις την αναφερθείσαν ιστορικήν παραδρομήν ο Πέτρος διαβεβαιού ότι και εν Αντιοχεία δεν μνημονεύεται ο Πάπας από πολλών ετών. Μάλιστα κατά προσωπικήν του γνωριμίαν με το θέμα πληροφορεί ότι κατά ακριβώς την ίδίαν εποχήν διεκόπη το μνημόσυνο του Πάπα και εν Κωνσταντινουπόλει.

Ο Πέτρος γράφει, "επί δε τούτοις καγώ μάρτυς απaráγραπτος, και άλλοι σύν εμοί των της Εκκλησίας ελλογίμων πολλοί, ότι επί τω μακαρίτη Πατριάρχη Αντιοχείας κυρώ Ιωάννη, ο Πάπας της Ρώμης Ιωάννης και αυτός ακούων, εν τοις ιεροίς διπτύχοις ανεφέρετο".²⁵

Πρόκειται δηλαδή περί του Πάπα Ιωάννου του ΙΗ' του τελευταίου Ρωμαίου και ελληνοφίλου ορθοδόξου Πάπα του παραιτηθέντος δι' άγνωστον σήμεραν αιτίαν και εις μοναστήριον αποσυρθέντος τω 1009.²⁶

Ο Πέτρος συνεχίζει, "καί εν Κωνσταντινουπόλει δε προ χρόνων τεσσαράκοντα και πέντε εισελθών, εύρον επί του μακαρίτου Πατριάρχου κυρού Σεργίου τον δηλωθέντα Πάπαν εν τη θεία μυσταγωγία μετά των άλλων Πατριαρχών αναφερόμενον. Όπως δε ύστερον η αυτού εξεκόπη αναφορά, και δι' ήν αιτίαν αγνωώ.²⁷ Δηλαδή ο Πέτρος δεν γνωρίζει διατί διεκόπη το μνημόσυνον του Πάπα Ιωάννου ΙΗ', ενώ εμνημονεύετο.

Εξ άλλων πηγών γνωρίζομεν ότι παρητήθη²⁸ και ότι ο διάδοχος αυτού ο Τοσκανός Πάπας Σέργιος Δ' δεν συμπεριελήφθη εις τα δίπτυχα, επειδή εις την επί τη ενθρονίσει αυτού συστατικήν επιστολήν προς τους της Ανατολής Πατριάρχας συμπεριέλαβε το Filioque.²⁹

Εις την πρώτην προς Πέτρον επιστολήν του ο Κηρουλάριος ηρώτησεν, εάν αληθεύη η φθάσασα εις την ακοήν του φήμη ότι μνημονεύει τον Πάπαν εις τα δίπτυχα.³⁰

Παραπονούμενος ο Πέτρος απήνησεν, "ότι προ εξετάσεως και τελείας καταλήψεως το μη γεγονός ως γεγονός εξ ακοής ματαίως παρέστησας. Πώς γαρ και έμελλον τέως αυτόν εγώ αναφέρειν τον Πάπαν, μη της κατά σε αγίας Εκκλησίας αναφερούσης αυτόν, τρόφιμος ών ταύτης και ζηλωτής ει και τις άλλος, έργω και λόγω τα ταύτης πρεσβεία σεμνύων και μεγαλύνων αεί;"³¹

Δια τούτο παρακάτω παραγγέλλει εις τον Κηρουλάριον, "αλλά περί μεν τούτων ούτως έχων, πλείον ουδέν σε βούλομαι περί της του Πάπα αναφοράς προσεξεργάσασθαι".³²

Τα γραφόμενα ταύτα του Πέτρου απαντούν εις τους εμφανίσαντας τον Πατριάρχην Αντιοχείας ως διαφωνούντα προς τον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Κηρουλάριον περί του μνημοσύνου του Πάπα και της υπάρξεως του σχίσματος και ισχυριζομένους ότι τα αναθέματα του 1054 είναι ναι μεν η αρχή του σχίσματος αλλά αφορούν μόνον εις τας Εκκλησίας Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως και ότι τα άλλα Πατριαρχεία παρέμειναν ηνωμένα μετά του Πάπα μη δίδοντα ούτε εις το Filioque σημασίαν.³³

Αλλά και δια το Filioque ο Πέτρος παραμένων πιστός εις τας αποφάσεις της Η' Οικ. Συνόδου γράφει, "κακόν δέ, και κακών κάκιστον, η εν τω αγίω Συμβόλω προσθήκη ... Τους δε προστιθέντας τι ή αφαιρούντας τι, αναθεματίζομεν".³⁴

Επομένως ο ισχυρισμός ημετέρων τινών ότι η απλή άρσις των αναθεμάτων του 1054 δύναται να έχη ως αποτέλεσμα την μετά των Παπικών μυστηριακήν κοινωνίαν και ένωσιν δεν ευσταθεί.

Επανερχόμενοι εις την προ του 1054 κατάστασιν πάλιν σχίσμα ευρίσκομεν από του 1009 μεταξύ των εν Ρώμη Φράγκων και των ελληνοφώνων Ρωμαίων εξ αιτίας του Filioque.

Επανερχόμενοι εις την προ του 1009 κατάστασιν άνευ του Filioque εν Ρώμη, ένωσιν ευρίσκομεν μεταξύ λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων, αλλά σχίσμα μεταξύ Φράγκων και Ορθοδόξων εξ αιτίας της Ζ' Οικ. Συνόδου και του Filioque.

Ούτω φαίνεται σαφώς ότι ο μόνος δυνατός τρόπος εξαλείψεως του σχίσματος είναι ουχί η άρσις των αναθεματισμών του 1054, αλλά η άρσις του Filioque και των προϋποθέσεων και αποτελεσμάτων αυτού. Εξ όλων των ανωτέρω φαίνεται σαφώς πώς κάμνουν μέγα σφάλμα οι νομίζοντες ότι η θεολογική μέθοδος και αι δογματικά προϋποθέσεις της Ορθοδοξίας και εκείνων των απογόνων των Φραγκολατίνων, των γνωστών σήμερα εις ημάς ως Παπικών, είναι ταυτόν ή περίπου ταυτόν. Αντιθέτως δύναται τις να στηρίξη την θέσιν ότι η φραγκολατινική παράδοσις ήτις έχει την αρχήν και την γένεσιν αυτής 1) εν τω προσώπω του Αλκουίνου, 2) εν τη καταδίκη της Ζ' Οικ. Συνόδου, 3) εν τη προσθήκη του Filioque εις το Σύμβολον, 4) εν τη δογματίσει του Filioque και τω αφορισμώ των Ορθοδόξων και 5) εν τοις έργοις του 9ου αιώνου "κατά των πλανών των Γραικών" (Contra errores Graecorum),³⁵ ουδέποτε ήτο, τουλάχιστον από του 8ου αιώνου, ηνωμένη ουσιαστικώς μετά της Ορθοδοξίας. Οι σήμερα ως δυτικοί χριστιανοί γνωστοί, Παπικοί και Προτεστάνται δεν είναι απόγονοι των Ρωμαίων Ορθοδόξων, οίτινες εξηφανίσθησαν και ως Εκκλησία και ως έθνος δια της βίας από την οθόνην της ιστορίας, μετά την τελειωτικήν πλέον κατάληψιν του Πατριαρχείου της Ρώμης υπό των Λατινοφράγκων, Τευτονοφράγκων και Ιταλών.

Μάλιστα εξ αιτίας της φανατικής ανθελληνικής αρχής και εξελίξεως του φραγκολατινικού πολιτισμού υπάρχουν κληρονομιθείσαι εις τον δυτικόν κόσμον μέχρι σήμερα ισχυραί προκαταλήψεις και παρανοήσεις περί της ιστορίας της Ορθοδοξίας, της Αυτοκρατορίας της Κωνσταντινουπόλεως, και του μεσαιωνικού και νέου Ελληνισμού και του πολιτισμού αυτού.

Η ιστορία της ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δηλαδή της σήμερα γνωστής ως Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δεν θεωρείται ως μέρος της ευρωπαϊκής ιστορίας και ασφαλώς δεν είναι. Οι φιλόσοφοι και θεολόγοι άγιοι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες της Ρωμηοσύνης ούτε καν αναφέρονται, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, ως του Διονυσίου Αρειοπαγίτου εις τας υπό Δυτικών γραφομένας ιστορίας της φιλοσοφίας, ενώ περιγράφεται λεπτομερώς η φιλοσοφία των φραγκολατίνων θεολόγων (τών λεγομένων Σχολαστικών). Μόνον εις τας πατρολογίας, τας ιστορίας των δογμάτων και τας εκκλησιαστικάς ιστορίας ασχολούνται οι Δυτικοί με την ελληνόφωνον ρωμαϊκήν πατερικήν θεολογίαν και εμφανίζουν την προ του Δαμασκηνού περίοδον ως προετοιμασίαν δια την δήθεν ανωτέραν Σχολαστικήν περίοδον, και οσάκις ασχολούνται με τους μετά τον Δαμασκηνόν ελληνόφωνους Ρωμαίους Πατέρας θεωρούν αυτούς ως κατωτέρους των προηγουμένων, δηλαδή πτώσιν εκ της προτέρας καλύτερας ποιότητος θεολογικήν σκέψιν. Εις την Δύσιν η λεγομένη Βυζαντινή ιστορία δεν διδάσκεται εις την Μέσην Εκπαίδευσιν. Εις την Αμερικάνη ως Ρωμαϊκή ιστορία τελειώνει με τον Ιουστινιανόν. Εν συνεχεία γίνεται άλμα εις την ιστορίαν των Τούρκων με την κατάληψιν της Κωνσταντινουπόλεως.

Ενώ η Ελληνική ιστορία τελειώνει με τας ρωμαϊκάς κατακτήσεις, αρχίζει πάλιν τω 1821. Δηλαδή διδάσκεται η Τουρκική ιστορία και όχι η Βυζαντινή. Ούτε φαίνεται πουθενά το γεγονός ότι η ανατολική Ρωμαϊκή ή Βυζαντινή ιστορία είναι των Ελλήνων.

Η γενική αυτή περιφρόνησις των Ευρωπαίων και Αμερικανών πνευματικών απογόνων των Φραγκολατίνων, αλλά και δυστυχώς πολλών Ρώσων προς τον μεσαιωνικόν ρωμαϊκόν πολιτισμόν και ο αντίστροφος θαυμασμός όλων δια τους αρχαίους Έλληνας, έχει δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα εις τους Νεοέλληνας.

Αντί να καταφεύγουν ούτοι εις τας ιστορικές των ρίζας, βάσει των οποίων οι Ρωμηοί του μεσαίωνα και της Τουρκοκρατίας περιεφρόνουν τον ανθελληνισμό των Φραγκολατίνων και εθεώρουν εαυτούς ανωτέρους των αρχαίων Ελλήνων, καταφεύγουν δυστυχώς εις μίαν καταπληκτικήν απομίμησιν των Δυτικών, ήτις οδηγεί σταθερώς τον Νεοέλληνα εις πολιτιστικήν και πνευματικήν αυτοκτονίαν.

Εξ αιτίας τούτων των συμπλεγμάτων κατωτερότητος τα οποία δηλητηριάζουν τον ψυχολογικόν κόσμον πολλών Νεοελλήνων είναι δύσκολον, εάν όχι αδύνατον, εις τοιούτους κομπλεξικούς να εξοικειωθούν με την πνευματικότητα και την θεολογίαν των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων.

Ακριβώς επειδή η θεολογική μέθοδος των Πατέρων βασίζεται επί της ορθοδόξου πνευματικότητος, είναι αδύνατον ο κομπλεξικός και πνευματικώς δουλοπρεπής εις κάθε τι ξένον προς τον ρωμαϊκόν πολιτισμόν να καταλάβη, όπως είδαμεν και θα ιδώμεν, την πατερικήν θεολογίαν και πνευματικότητα.

Ασφαλώς το παλαιόν μίσος κατά των Ρωμηών σήμερον δεν υπάρχει εις την Δύσιν, αλλά υπάρχουν ισχυρώς και ζωντανώς τα αποτελέσματα αυτού εις τους πνευματικούς απογόνους των Φράγκων και μέσω αυτών εις τους εξαρτωμένους από τους ξένους Έλληνας διανοουμένους της "ελευθέρας" Ελλάδος.

Δυστυχώς πολλοί Έλληνες μορφωθέντες εις ξένα Πανεπιστήμια και ουχί υψηλής ποιότητος, πνευματικώς ανεξάρτητοι επιστήμονες, θεμελιούντες την έρευνάν των επί των πηγών αλλά επιλέγοντες τον εύκολον δρόμον της αντιγραφής των θεωριών των ξένων διδασκάλων των ή αποδεχόμενοι εξ αγνοίας τας θεωρίας αυτών εισήγαγον δυτικές ιστορίας και ερμηνείας του ρωμαϊκού πολιτισμού και της θεολογίας αυτού με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν εις πολλούς Νεοέλληνας αισθήματα κατωτερότητος όσον αφορά εις τον μεσαιωνικόν και νεώτερον Ελληνισμόν. Δηλαδή εκεί όπου έπρεπε να ιδούν ως αιτίαν και αφετηρίαν των περί ρωμαϊκού πολιτισμού γνώμων των Δυτικών την φραγκικήν παράδοσιν η οποία εγέννησεν την Δύσιν, βλέπουν οι σημερινοί Έλληνες όλως αφελώς ανύπαρκτον επιστημονικήν αντικειμενικότητα.

Συνεχώς βλέπει κανείς Έλληνας επιστήμονας να αναφέρονται εις τας γνώμας των ξένων περί της συμβολής των αρχαίων Ελλήνων εις τον δυτικόν πολιτισμόν, χωρίς όμως, να αναφέρουν την περιφρόνησιν πολλάκις των ιδίων ξένων (π.χ. Τοynbee) δια την Ρωμηοσύνην και τον ρωμαϊκόν αυτής πολιτισμόν, ως και την γνώμην των περισσοτέρων ξένων ότι οι σημερινοί Έλληνες δεν είναι απόγονοι των αρχαίων. Πάντως κατά τρόπον αφελή προσπαθούν οι εν λόγω Έλληνες να πηδήξουν από την γνώμην των ξένων περί της συμβολής των αρχαίων Ελλήνων εις τον δυτικόν πολιτισμόν εις το συμπέρασμα ότι η Ελλάς είναι όχι μόνον μέρος αλλά και μήτηρ της Ευρώπης, ωσάν να μη υπήρχε ποτέ ως μήτηρ αυτής ο φραγκολατινικός πολιτισμός, ωσάν να μη υπάρχουν ως απόγονοι αυτού τα παπικά (τά λεγόμενα ρωμαιοκαθολικά) και προτεσταντικά κράτη, και ωσάν να είναι ποτέ δυνατόν να γίνη σύγχυσις μεταξύ ρωμαϊκού και φραγκολατινικού πολιτισμού.

Σημειωτέον ότι και οι Φράγκοι είχαν πάρα πολύ μεγάλο θαυμασμόν δια τους αρχαίους Έλληνας, κυρίως δια τους φιλοσόφους Πλάτωνα και Αριστοτέλην, αλλά και περιφρόνησιν δια το Βυζάντιον όπως έχουν οι πνευματικοί απόγονοι αυτών.

Συνοψίζομεν τα πνευματικά εμπόδια δια μίαν σημερινήν επάνοδον εις την πατερικήν θεολογικήν μέθοδον, ήτις απαιτεί την απόλυτον εμπιστοσύνην του υποτακτικού μαθητευομένου θεολόγου εις τον φθάσαντα εις την εν Θεώ θεωρίαν θεολόγον προφήτην, απόστολον και Πατέρα της Εκκλησίας.

1) Οι Ρωμηοί είχαν την απόλυτον πεποίθησιν ότι εις πολιτισμόν είχαν πολύ ξεπεράσει τους αρχαίους Έλληνας και Ρωμαίους με τον συνδυασμόν α) της Ορθοδοξίας και β) του ό,τι καλόν εκληρονόμησαν από τους αρχαίους Έλληνας και Ρωμαίους προγόνους αυτών. Είχον περισσότεραν σχέσιν με τον Μέγαν Αλέξανδρον, τους διαδόχους αυτού, και τους ελληνοποιηθέντας Ρωμαίους αυτοκράτορας παρά με την Αθήνα του Περικλέους και ως ιδανικόν είχαν την ένωσιν της Ρωμηοσύνης εν τη Ορθοδοξία.

2) Αντιθέτως οι Φράγκοι και κατά την περίοδον μάλιστα της αγραμματοσύνης των επίστευον ως εθνικόν δόγμα, ότι οι ελληνόφωνοι και οι λατινόφωνοι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας της Κωνσταντινουπόλεως είναι πτώσις από την αρχαιοτέραν ελληνορωμαϊκήν εποχήν και εκήρυξαν εαυτούς ως τους πραγματικούς πνευματικούς Ρωμαίους και Ορθοδόξους και δια του κατακτηθέντος και υπ' αυτών διαμορφωθέντος Παπισμού επεδόθησαν εις την κατάκτησιν και την αντικατάστασιν της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και της Εκκλησίας των ρωμαϊκών Πατριαρχείων της Ανατολής. Η ξένη θρησκευτική προπαγάνδα εν Ελλάδι και Ανατολή είναι απλώς η συνέχεια της προσπαθείας ταύτης των πνευματικών τούτων προγόνων της.

3) Οι Ρωμηοί της Φραγκοκρατίας και της Τουρκοκρατίας οι συνεχίσαντες να έχουν την πρώτην γνώμην περί υπεροχής του ρωμαϊκού πολιτισμού είναι εκείνοι οίτινες δεν εφράγκεψαν και δεν ετούρκεψαν.

4) Οι μη έχοντες την πρώτην γνώμην είναι εκείνοι οίτινες εφράγκεψαν και ετούρκεψαν.

5) Εκτός από τους ζηλωτάς Ορθοδόξους της πατερικής παραδόσεως και από τους έχοντας γενικήν τινά πεποίθησιν εις τον ρωμαϊκόν πολιτισμόν, οι υπόλοιποι Νεοέλληνες ισχυρώς κλίνουν προς την περί Βυζαντίου και Ορθοδοξίας γνώμην των Φράγκων και νομίζουν ότι είναι Έλληνες βάσει της αφοσιώσεώς των εις την αρχαίαν Ελλάδα. Ούτοι όμως δεν είναι Έλληνες αλλά φιλέλληνες τύπου Ευρώπης, οίτινες καταδεκτικώς μόνον συμμετέχουν εις την συνεχιζομένην πνευματικήν παράδοσιν των Ρωμηών του μεσαίωου και της Τουρκοκρατίας.

Ερωτώμεν, η περίπου επικράτησις μεταξύ των Ελλήνων διανοουμένων της περί Βυζαντίου γνώμης των πνευματικών απογόνων των Φράγκων εις τίνος την επιστημονικήν γνώμην εβασίσθη; Ασφαλώς εις αυτήν των απογόνων των Φράγκων εν τοις Πανεπιστημίσι της Φραγκίας (τής γνωστής μόνον εν Ελλάδι ως Γαλλίας), Γερμανίας, Ιταλίας, Αγγλίας, κ.τ.λ., όπου φωτίζονται οι καθηγηταί και διανοούμενοι της Ελλάδος είτε δια φοιτήσεως είτε δι' αναγνώσεως των έργων των κέντρων τούτων. Είναι καταπληκτική η αφέλεια των Ελλήνων, οίτινες επέτρεψαν

εις εαυτούς να αποδεχθούν ως θαυμαστούς επιστήμονας αλλά και αυθεντικούς ερμηνευτάς, Ευρωπαίους καθηγητάς και συγγραφείς τω όντι μεγάλους και σπουδαίους αλλά φορείς της φραγκολατινικής παραδόσεως και των παραλλαγών αυτής, ως και της ερμηνευτικής περί ιστορίας, τέχνης, μουσικής, φιλολογίας, θεολογίας, φιλοσοφίας, κ.τ.λ. παραδόσεως αυτής.

Ερωτώμεν, ποίον έθνος επέτρεψε ποτέ εις τους ιστορικούς εχθρούς του ή εις τους απογόνους αυτών να εμφανίζονται ως αντικειμενικοί ερευνηταί της πολιτιστικής, θρησκευτικής και πολιτικής του ιστορίας; Τας απόψεις των Τούρκων περί Ελλήνων ενστικτωδώς τας απορρίπτομεν, αλλά κρεμόμεθα από τα χείλη των πνευματικών απογόνων των Φράγκων εναγωνίως αναμένοντες μήπως καταδεκτικώς μας είπουν κάτι κολακευτικόν δια τους Βυζαντινούς και τους Νεοέλληνας.

Ερωτώμεν, διατί περιμένομεν πρώτα οι πνευματικοί απόγονοι των Φράγκων να θαυμάσουν κάτι το ρωμαϊκόν δια να επανέλθωμεν και ημείς εις θαυμασμόν τούτου; Αρχίζουν οι Δυτικοί να εκτιμούν την βυζαντινήν ιστορίαν; Αρχίζομεν από πίσω τους και ημείς, την βυζαντινήν τέχνην; Από πίσω και ημείς, την πατερικήν θεολογίαν; Από πίσω και ημείς, την βυζαντινήν μουσικήν; Από πίσω και ημείς, τους ρωμαϊκούς χορούς; Από πίσω και ημείς, την δυστυχώς λεγομένην δημοτικήν της υπαίθρου μουσικήν; Ευτυχώς ότι οι ξένοι ηγάπων πάντοτε την αρχαίαν Ελλάδα.

Εξ ίσου ίσως σπουδαίον εμπόδιον ψυχολογικόν εις την πραγματικήν επάνοδον του Νεοέλληνο εις τας ρωμαϊκάς του ρίζας των Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων είναι η εσφαλμένη βάσις της εν Ελλάδι συζητήσεως περί του που ανήκει πολιτιστικώς ο Ελληνισμός και ο συνδυασμός του θέματος τούτου με την συμμαχικήν πολιτικήν. Σήμερον επικρατεί η φιλοσοφία της απομιμήσεως του δυνατωτέρου συμμάχου και συνδυάζεται υπό ωρισμένων με την παράδοξον ιδέαν ότι τούτο είναι φυσικόν, εφόσον η αρχαία Ελλάς είναι μήτηρ του δυτικού πολιτισμού. Αλλ' όπως είδαμε ο ρωμαϊκός πολιτισμός δεν ανήκει ούτε εις την Δύσιν, ούτε εις την Ανατολήν. Ιστορικώς το ερώτημα που ανήκει πολιτιστικώς η Ρωμηοσύνη είναι ανύπαρκτον, αφού οι Ρωμηοί εδημιούργησαν δια του συνδυασμού Ελληνισμού και Χριστιανισμού τον ρωμαϊκόν πολιτισμόν. Οι θέλοντες αλλαχού να ανήκουν Ρωμαίοι του παρελθόντος εφράγκεψαν ή ετούρκεψαν. Δι' αυτού τούτου του ερωτήματος "πού ανήκομεν" χωρίς να το καταλάβωμεν οδηγούμεθα εις νεωτέρας μορφάς φραγκέψεως και τουρκέψεως, και ούτως εις εθνικήν και ιδεολογικήν διάσπασιν και διάλυσιν.

Το σωστόν ερώτημα είναι όχι που ανήκομεν, αλλά ποίοι ανήκουν πνευματικώς εις την κληρονομίαν του ρωμαϊκού πολιτισμού. Η απάντησις είναι όλοι οι ορθόδοξοι χριστιανοί και κατ' επέκτασιν ολόκληρος η οικουμένη. Η Ρωμηοσύνη είναι η ζύμη δια την δημιουργίαν πραγματικώς παγκοσμίου πολιτισμού στηριζομένου επί του ακρογωνιαίου Λίθου όν απεδοκίμασαν οι οικοδομούντες. Ο Κύριος της Δόξης θεραπεύων την ιδιοτελήν, φίλαυτον αγάπην δια της θεώσεως έθεσεν τα θεμέλια ενός όντως οικουμενικού πολιτισμού κατά την ημέραν της Πεντηκοστής. Δυστυχώς, όμως, ο Νεοέλλην φοβείται την ευθύνην της ηγεσίας του ρωμαϊκού πολιτισμού αγνοών ουσιαστικώς τας ρίζας και τα θεμέλια αυτού. Ούτω καταφεύγει ο ηγέτης της Ρωμηοσύνης εις το να λέγη εις τον ηγέτην του φραγκολατινικού πολιτισμού "σύ είσαι πρώτος εγώ είμαι δεύτερος".

Εν συναρτήσει προς τα ανωτέρω και επί τω τέλει όπως γίνη καταληπτή η ρωμαϊκή πατερική θεολογική μέθοδος, ήτις είναι προσιτή μόνον εις τους απόλυτον πεποιθήσιν έχοντας εις την απλανή ορθόδοξον πνευματικότητα, πρέπει να γίνη και να τονισθή η σαφεστάτη διάκρισις μεταξύ α) του Ελληνισμού ως ρωμαϊκού πολιτισμού και β) του φραγκολατινικού πολιτισμού και γ) της συγχρόνου τεχνολογικής και επιστημονικής προόδου, η οποία πρέπει να παύσει να λέγεται εν Ελλάδι πολιτισμός, ίνα καθορισθή σαφώς η επί των διακρίσεων τούτων βασιζομένη περαιτέρω διάκρισις μεταξύ των τομέων (1) εις ούς η Ρωμηοσύνη είναι ηγεσία και ουχί υποτελής (Ορθοδοξία, ελληνόφωνη ρωμαϊκή πατερική θεολογία, φιλοσοφία και πνευματικός ηρωϊσμός) ως και αι εκδηλώσεις αυτών εις τον κόσμον της τέχνης και των γραμμάτων με την υποχρέωσιν να κατευθύνη βάσει των παραδόσεων την πορείαν των εις όλον τον κόσμον μελών του ρωμαϊκού πολιτισμού και της προσαρτίσεως εις αυτόν άλλων λαών, και (2) εις ούς η Ρωμηοσύνη είναι παράγων ουχί ηγετικός και εις ούς είναι ανάγκη επιβεβλημένη η Ρωμηοσύνη να ακολουθήση κατά τρόπον άριστον τους εις τους τομείς αυτούς άριστους.

Παρατηρείται ότι ίσως από σύγχυσιν των δύο τούτων έχουν ισχυρώς μεταφερθή αισθήματα κατωτερότητος από τον (2) τομέα εις τον (1), εις βαθμόν ώστε η όλη ψυχουσύνθεσις του Νεοέλληνοσ να είναι δηλητηριασμένη από αίσθημα κατωτερότητος, το οποίον εκδηλούται εις αυτό το οποίον λέγεται "ξενομανία", αλλά ίσως είναι εις την πραγματικότητα "δουλοπρέπεια εις τους ξένους". Ουδέ ελαχίστη υποψία υπάρχει εις τους περισσότερους μορφωμένους και ιθύνοντας ότι υπάρχει ο πρώτος τομεύς εις όν η Ρωμηοσύνη προεξάρχει. Οι περισσότεροι οίτινες γνωρίζουν ότι υπάρχει, δεν γνωρίζουν τί ακριβώς σημαίνει το φαινόμενον τούτο και δεν του δίδουν πολλήν σημασίαν.

Πρέπει να τονισθή ότι όσον περισσότερο βαδίζει η ελληνική νεολαία προς τον υλισμόν και τον ηδονισμόν τόσον περισσότερο α) θα αναπτυχθή αδιαφορία και άγνοια δια τον πρώτον τομέα, και β) θα επικρατήση η πνευματική δουλεία εις τα κράτη τα διαθέτοντα περισσότερα υλικά αγαθά και ηδονήν. Ούτως όπως ετούρκεψαν τόσοι Ρωμαίοι δια τα πλούτη και την ηδονήν του ισλαμικού παραδείσου κατά την Τουρκοκρατίαν, ακριβώς το ίδιον κινδυνεύει να πάθη η νεολαία μιμουμένη τον εκφυλισμόν των Ευρωπαίων και των Αμερικανών.

Σήμερον κατήντησαν οι θεολόγοι της Δύσεως να αναζητούν κάποιο μήνυμα να απευθύνουν προς τον σημερινόν δυτικόν κόσμον, αλλά ουχί αντίθετον προς τα νέα περί ηδονής κρατούντα αλλά εν τω πνεύματι των νυν κρατούντων. Η εν τη Δύσει επανάστασις κατά της φραγκολατινικής αυγουστινείου πνευματικότητος είναι σχεδόν ολοκληρωτική, οδηγούσα μάλιστα εις τας αντιθέτους προϋποθέσεις τας ομοιαζούσας πώς με την ισλαμικήν πνευματικότητα εξ επόψεως τουλάχιστον ηδονισμού. Τούτο το νόημα έχει δια την Ορθοδοξίαν το εν κύκλοις της Δύσεως κίνημα της Νέας Χριστιανικής Ηθικής.

Εξ επόψεως ορθοδόξου δόγματος τοιούτον κίνημα προς τον ενδοκοσμικόν ευδαιμονισμόν της συγχρόνου δυτικής ηθικής έχει σαφώς ερείσματα αιρετικά και εντελώς ξένα προς την ορθόδοξον θεολογίαν. Και συμβαίνει τούτο όχι διότι η ορθόδοξος πνευματικότης έχει τι το κοινόν με την αυγουστίνειον πνευματικότητα. Τουναντίον η Ορθοδοξία και κυρίως οι ασκηταί αυτής διδάσκουν την φυσικότητα και ιερότητα της μεταξύ ανδρός και γυναικός εν τω μυστηρίω του γάμου ομιλίας και μάλιστα κατεδίκασαν ως αίρεσιν όχι μόνον την υποχρεωτικήν αγαμίαν του

κλήρου των Φραγκολατίνων, αλλά και την διδασκαλίαν περί της μετά την χειροτονίαν αποχής εκ της ομιλίας ταύτης.³⁶ Εν τη Ορθοδοξία ο έγγαμος βίος και ο άγαμος βίος δεν είναι αντιθέσεις εξ επόψεως της εν χάριτι ζωής των Ορθοδόξων ως συμβαίνει εις τον φραγκολατινικόν μοναχισμόν και εις την περί ιερωσύνης διδασκαλίαν αυτού.

Πάντως ίσως το μεγαλύτερον πρόβλημα το οποίον αντιμετωπίζει σήμερον το προ ολίγων ετών εμφανισθέν εν Ελλάδι κίνημα επανόδου εις την πατερικήν θεολογίαν και πνευματικότητα είναι το περί σέξ και πλούτου πρόβλημα νεαρών τινων, οίτινες θέλουν να θέσουν τους θεολόγους εκτός των πλαισίων του ασκητικού χαρακτήρος της αποστολικής και πατερικής θεολογίας. Δηλαδή αναζητούν μίαν Ορθοδοξίαν άνευ υποχρεώσεως να άρη κανείς τον εκούσιον σταυρόν του ίνα φθάση εις την θέωσιν. Θέλουν μίαν Ορθοδοξίαν, ήτις θα δώση την ευκαιρίαν να καταλάβουν τιμητικάς θέσεις θεολογούντες εις σαλόνια, γραφεία, σπουδαστήρια και γράφοντες συγγράμματα, ίνα αναδειχθούν και αναγνωρισθούν ως σπουδαίοι δυτικού τύπου επιστήμονες, προβληματίζοντες τα θεολογικά θέματα μακράν της εν Θεώ θεωρίας και της ασκήσεως των Πατέρων.

ΣΤ' Περί θεολογικής μεθόδου ειδικώτερον

Το παράδοξον της μη ασκητικής μεθόδου ήν προσπαθούν ούτοι να εφαρμόσουν εις την μελέτην της βιβλικής και πατερικής θεολογίας είναι ότι αύτη ουδόλως είναι επιστημονική. Δηλαδή εφ' όσον ο θεολόγος είναι ο χάριτι Θεού ευρεθείς είσω της λαμπρινής νεφέλης ή του λαμπρινού γνόφου και ο ούτως έχων την ίδιαν εμπειρίαν της δόξης του Θεού, ήν έχουν οι προφήται και απόστολοι, ως σαφώς εξηγεί ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος συνοψίζων την διδασκαλίαν των Πατέρων, έπεται ότι ο μη ευρεθείς εν ταύτη τη εν Θεώ θεωρία δεν δύναται να έχη την γνώσιν ήν έχει ο θεούμενος.

Ούτως, εφ' όσον δεν είναι τις εις θέσιν να ανακρίνη τον θεούμενον αλλ' αντιθέτως ανακρίνεται ο ίδιος υπό του θεουμένου, δεν δύναται να γίνη ούτος ο αξιολογών και ο εξετάζων την εν Θεώ θεωρίαν του θεουμένου. Η αληθής επιστημονική μέθοδος απαιτεί, όπως ο ίδιος ο μελετητής της θεολογίας των προφητών και των αποστόλων έχη την γνωριμίαν ήν είχον ούτοι μετά του Θεού. Εάν δεν έχη προσωπικώς την ίδιαν ταύτην γνωριμίαν, τότε πρέπει τουλάχιστον να αρκεσθή εις την περί Θεού αυθεντίαν των εχόντων την χάριν της γνωριμίας ταύτης.

Ο μη έχων ιδέαν περί της υπό των προφητών και των αποστόλων εν Θεώ θεωρίας και μη δεχόμενος την αυθεντίαν των χάριτι Θεού εχόντων την θεωρίαν ταύτην και θεολογών κατά φαντασίαν, δεν δύναται να θεωρήται όχι μόνον στοχαστικώς ή διαλεκτικώς ορθόδοξος, αλλ' ούτε επιστήμων. Ακριβώς δια τον λόγον αυτόν οι ερμηνευταί και οι ιστορικοί των δογμάτων και δογματικοί της Δύσεως, οίτινες δεν έχουν ούτε εμπειρίαν της δόξης του Θεού, αλλ' ούτε και αμυδράν τινα ιδέαν περί της σημασίας της εις τους προφήτας, αποστόλους και αγίους φανερώσεως της εν Χριστώ δόξης του Θεού και της σχέσεως της φανερώσεως ταύτης με την ερμηνευτικήν της Αγίας Γραφής παράδοσιν των Πατέρων ως και με την δογματικήν

διδασκαλίαν των Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων, ουδέποτε δύνανται να θεωρηθούν πραγματικοί επιστήμονες περί των εν λόγω θεμάτων.

Είναι επιστημονικώς και λογικώς παράλογον να ισχυρίζεται κανείς ότι ο μη ορών την δόξαν του Θεού, ήν είδον οι προφήται και απόστολοι, και μη έχων ιδέαν περί της σημασίας της υπό των θεουμένων οράσεως ταύτης γνωρίζει την διδασκαλίαν των προφητών και αποστόλων καλύτερα και ακριβέστερα από τον αοράτως ορώντα χάριτι Θεού και ούτως εξ ίδιας εμπειρίας αγνώστως γνωρίζοντα τον Θεόν άγιον και Πατέρα της Εκκλησίας.

Εκ της επόψεως ταύτης ο καταδικάσας τας σχετικές φραγκολατινικάς πλάνας του εκ Καλαβρίας Βαρλαάμ Αγιορειτικός Τόμος έχει σπουδαίαν σημασίαν, γράφων εν τη προς υπογραφήν εκ μέρους των Μονών κατακλείδι τα ακόλουθα, "ταύτα υπό των Γραφών εδιδάχθημεν, ταύτα παρά των ημετέρων πατέρων παρελάβαμεν, ταύτα δια της μικράς εγνώκαμεν πείρας, ταύτα και τον εν ιερομονάχοις τιμιώτατον και αδελφόν ημέτερον κύρ Γρηγόριον, Υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων συγγραψάμενον ιδόντες και αποδεξάμενοι ως τας των αγίων ακριβώς εχόμενα παραδόσεσι, προς πληροφορίαν των εντυγχανόντων υπεγράψαμεν".¹

Ούτως οι μοναχοί επικαλούνται εν τω Αγιορειτικώ Τόμω την ταυτότητα της υπό των προφητών, αποστόλων και Πατέρων εμπειρίας των περί Θεού δογμάτων και προσθέτουν ότι "ταύτα δια της μικράς εγνώκαμεν πείρας".

Ομιλών εντός της θεολογικής ταύτης ορθοδόξου παραδόσεως ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, ως είδαμεν, περιγράφει την εκ της μιας θεότητος γινομένην τοις θεουμένοις έλλαμψιν ή θέαν ως "ενικώς διαιρουμένην και συναπτομένην διαιρετώς, ό και παράδοξον". Όπως είδαμεν, αναφέρει ως παράδειγμα την μετά του Μωϋσέως ανάβασιν των προκρίτων του Ισραήλ εις το όρος Σινά και τονίζει την ύπαρξιν βαθμίδων τελειώσεως και θεογνωσίας εις την κορυφήν των οποίων ίσταται ο είσω της νεφέλης γενόμενος Μωϋσής.

Οι εκτός της νεφέλης όμως είχαν και αυτοί υπό διαφόρους μορφάς μέθεξιν τινα της προς τον Μωϋσέα αποκαλύψεως του Θεού. Ούτως η δόξα, η μεγαλειότης, ή η φωτεινή νεφέλη διαιρείται ενικώς και κατά την αξίαν συνάπτεται τοις αξίοις διαιρετώς. Δια τούτο τα χαρίσματα δεν είναι τα ίδια εις όλους.

Αλλά ίνα φθάση κανείς εις την εν Θεώ θεωρίαν πρέπει να οδεύση την μίαν και στενήν οδόν την εις πολλές σχιζομένην και οδευομένην διαφοροτρόπως κατά τας βαθμίδας τελειότητος εις ας ευρίσκεται ο καθείς.

Ο άγιος Γρηγόριος κατηγορεί τους Ευνομιανούς ότι, "ώσπερ τίνα πενίαν, καταγώντες του ημετέρου λόγου, πάσας τας άλλας οδούς αφέντες, προς μίαν ταύτην φέρεσθε και ωθείσθε την δια λόγου και θεωρίας, ως αυτοί οίεσθε, ως δε εγώ φημι, αδολεσχίας και τερατίας; Επιτιμάτω Παύλος υμίν, τούτο πικρώς ονειδίζων μετά την απαρίθμησιν των χαρισμάτων, εν οίς φησίν, μη πάντες απόστολοι; Μη πάντες προφήται; Και τα εξής. Έστω δε υψηλός σύ, και υψηλών πέρα, και υπέρ τας νεφέλας (ειρωνική νύξις του ότι υπερέβησαν οι Ευνομιανοί την δόξαν του Θεού και έφθασαν εις την ουσίαν Αυτού) ει βούλει, ο των αθεάτων θεατής, ο των αρρήτων ακροατής, ο

μετά Ηλίαν μετάρσιος, και ο μετά Μωϋσέα θεοφανείας ηξιωμένος, και μετά Παύλον ουράνιος, τί και τους άλλους αυθημερόν πλάττει αγίους και χειροτονεί θεολόγους, και οίον εμπνεΐς την παιδείυσιν, και πεποΐηκας λογίων αμαθών πολλά συνέδρια;"²

Πιθανόν οι Ευνομιανοί ισχυρίζοντο ότι είχαν και αυτοί την θεωρίαν των αγίων, την χειροτονούσαν θεολόγους και ούτως εξηγούνται τα ανωτέρω λεχθέντα. Πάντως ο άγιος Γρηγόριος σαφώς ταυτίζει τον θεολόγον με τον άγιον.

Εν πάση περιπτώσει ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος αρχίζει την ουσιαστικήν ανασκευήν της αιρέσεως των Ευνομιανών με την είσω της νεφέλης εμπειρίαν του προφήτου, περί της οποίας ομιλεί ως προσωπικής του πείρας ως εξής, "τί τούτο έπαθον, ω φίλοι, και μύσται, και της αληθείας συναρασταί; Έτρεχον μέν, ως Θεόν καταληψόμενος, και ούτως ανήλθον επί το όρος, και την νεφέλην διέσχον, είσω γενόμενος από της ύλης και των υλικών, και εις εμαυτόν, ως οίον τε, συστραφείς. Επει δε προσέβλεψα, μόλις είδον Θεού τα οπίσθια,³ και τούτο, τη πέτρα, σκεπασθείς, τω σαρκωθέντι δι' ημάς Λόγω. Και μικρόν διακύψας, ου την πρώτην τε και ακήρατον φύσιν, και εαυτή, λέγω δη τη Τριάδι, γνωσκομένην, και όση του πρώτου καταπετάσματος είσω μένει, και υπό των χερουβίμ συγκαλύπτεται,⁴ αλλ' όση τελευταία και εις ημάς φθάνουσα. Η δε εστιν, όσα (ως) εμέ γνώσκειν, η εν τοις κτίσμασι, και τοις υπ' αυτού προβεβλημένοις και διοικουμένοις μεγαλειότης, ή, ως ο θείος Δαβίδ ονομάζει, μεγαλοπρέπεια.⁵ Ταύτα γαρ Θεού τα οπίσθια, όσα μετ' εκείνον εκείνου γνωρίσματα, ώσπερ αι καθ' υδάτων ηλίου σκιαί και εικόνες ταις σαθραΐς όψει, παραδεικνύσαι τον ήλιον, επει μη αυτόν προσβλέπειν οίον τε, τω ακραιφνεί του φωτός νικώντα την αίσθησιν. Ούτως ουν θεολογήσεις, καν ής Μωσής, και Φαραώ Θεός, καν μέχρι τρίτου, κατά τον Παύλον, ουρανούδ φθάσης και ακούσης άρρητα ρήματα.⁷ Κάν υπέρ εκείνους γένη, αγγελικής τινός ή αρχαγγελικής στάσεώς τε και τάξεως ηξιωμένος. Κάν γαρ ουράνιον άπαν, καν υπερουράνιον τι, και πολύ την φύσιν υψηλότερον ημών ή, και εγγυτέρω Θεού, πλέον απέχει Θεού και της τελείας καταλήψεως, ή όσον ημών υπεραίνει του συνθέτου, και ταπεινού, και κάτω βρίθοντος κράματος".⁸

Αυτή η μεγαλειότης και μεγαλοπρέπεια του Θεού η επηρμένη "υπεράνω των ουρανών" κατά τον αναφερθέντα υπό του Θεολόγου ψαλμόν Η' του Δαβίδ είναι τα εις τον Μωϋσέα αποκαλυφθέντα οπίσθια και γνωρίσματα του Θεού και ουχι η γνωστή μόνον εις την Αγίαν Τριάδα ουσία ή το πρόσωπον του Θεού. Είναι ουχι η πρώτη φύσις "άλλ' όση τελευταία και εις ημάς φθάνουσα ... η εν τοις κτίσμασι ... μεγαλειότης ... μεγαλοπρέπεια" του Θεού, ο τόπος του Θεού, και η δόξα και η ενέργεια και η βασιλεία Αυτού.

Είναι βασικόν δόγμα της Εκκλησίας και προϋπόθεσις της όλης δογματικής διδασκαλίας των Πατέρων ότι τα γνωρίσματα ταύτα του Θεού είναι διακρινόμενα μεν της ουσίας του Θεού ή της πρώτης Αυτού φύσεως, ως την ονομάζει ο Θεολόγος, αλλά δεν είναι κτιστά. Αντιθέτως είναι άκτιστα. Αν τα γνωρίσματα του Θεού ήσαν κτιστά και ο Θεός θα ήτο κτιστός, αφού η κάθε φύσις γνωρίζεται από τα φυσικά της γνωρίσματα και όχι από τα γνωρίσματα ετέρας ή ανομοίου ή και ομοίας ακόμη φύσεως.

Πάντως μεταξύ κτιστού και ακτίστου ούτε ομοιότης υπάρχει, ώστε κτιστά γνωρίσματα να αποτελούν γνωρίσματα του Θεού. Επομένως η υπό των Φράγκων και των απογόνων αυτών

ερμηνεία των ανωτέρω λεχθέντων του Θεολόγου, καθ' ήν η "τελευταία και εις ημάς φθάνουσα (φύσις) ... μεγαλειότης ... και μεγαλοπρέπεια" είναι κτιστά γνωρίσματα του Θεού, αποτελεί παρερμηνείαν και επισήμως καταδικασθείσαν πλάνην.

Το εσφαλμένον της ερμηνείας των Δυτικών φαίνεται σαφώς από τα εξής δύο σημεία.

1) Οι Ευνομιανοί ίνα αποδείξουν το κτιστόν του Λόγου εταύτιζον την ουσίαν και ενέργειαν του Θεού Πατρός και διέκρινον απ' αυτήν την ουσίαν και ενέργειαν του Λόγου. Επί πλέον ισχυρίζοντο ότι η ουσία του Θεού απεκαλύφθη εν τοις ονόμασι Πατρότης, αγεννησία, κ.τ.λ. και ότι ως εκ τούτου οι θεολόγοι έχουν κατάληψιν της ακτίστου ουσίας. Εφ' όσον η ουσία του Θεού είναι η Πατρότης και η αγεννησία και ο Λόγος είναι εκ της βουλήσεως του Θεού γεννητός και άρα το αντίθετον από τον αγέννητον, είναι Ούτος όχι ομοούσιος ή ομοιούσιος αλλά ετερούσιος και ανόμοιος τω Πατρί.

2) Επίσης, ως θα αναπτύξωμεν εν οικείω τόπω, οι Ευνομιανοί, ακολουθούντες τους Αρειανούς πνευματικούς εξαδέλφους των, απέδιδον τα κτιστά γνωρίσματα της ανθρωπίνης φύσεως του Λόγου εις αυτήν ταύτην την προαιώνιον φύσιν του Λόγου, ίνα δια των κτιστών τούτων γνωρισμάτων αποδείξουν το κτιστόν της ουσίας του Λόγου. Δηλαδή, εφ' όσον κτιστά είναι τα φυσικά γνωρίσματα του Λόγου, έπεται ότι κτιστή είναι η φύσις Αυτού, κατά τους Αρειανούς και τους Ευνομιανούς.

Επομένως φαίνεται σαφώς ότι ο σκοπός των θεολογικών λόγων του Θεολόγου είναι να αποδείξη τα εξής:

1) Την διάκρισιν μεταξύ ακτίστου ουσίας και ακτίστου ενεργείας εν τω Θεώ.

2) Το ακατάληπτον τοις κτίσμασι της ουσίας του Θεού, γνωστής μόνον τη Αγία Τριάδι.

3) Το γνωστόν μόνον της ενεργείας του Θεού και των μετ' Αυτόν γνωρισμάτων Αυτού τοις προκρίτοις εν θεωρία διαβεβηκόσι.

4) Το άκτιστον του Λόγου και του Αγίου Πνεύματος εκ των ακτίστων γνωρισμάτων Αυτών.

5) Ότι τα κτιστά γνωρίσματα του Λόγου αποδίδονται ουχί εις την προαιώνιον φύσιν Αυτού, αλλά εις την εκ της Παρθένου ληφθείσαν και γεννηθείσαν κτιστήν φύσιν Αυτού.

Είναι σαφές ότι συμφώνως προς τας προϋποθέσεις ταύτας ο ισχυρισμός ότι τα εν προκειμένω γνωρίσματα και η μεγαλειότης και μεγαλοπρέπεια του Θεού είναι κτίσματα, θα είχαν την παράλογον σημασίαν ότι η φύσις του Θεού ήν τα κτιστά δήθεν γνωρίσματα χαρακτηρίζουν, είναι και αυτή κτιστή.

Το σκεπτικόν του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου εις την ανάπτυξιν των κατά των Ευνομιανών επιχειρημάτων του φαίνεται σαφώς από τα συγγράμματα των άλλων Πατέρων, οίτινες έγραψαν κατά της εν λόγω αιρέσεως. Από τα πολλά πατερικά χωρία τα αναφερόμενα εις το εν

προκειμένω θέμα, τα οποία δύναται ο αναγνώστης να διαβάση εις τα δημοσιευθέντα εν τω δευτέρω τόμω σελ. 226-342 Συμβολικά κείμενα, αναφέρονται το εξής χαρακτηριστικόν του Μεγάλου Βασιλείου, "πώς ουν ου καταγέλαστον, το δημιουργικόν ουσίαν είναι λέγειν; Ή το προνοητικόν πάλιν ουσίαν; Ή το προγνωστικόν πάλιν ωσαύτως; Και απαξιαπλώς πάσαν ενέργειαν, ουσίαν τίθεσθαι;"⁹ Ο Μέγας Βασίλειος σαφώς διδάσκει ότι η δημιουργική, προνοητική και προγνωστική ενέργεια του Θεού δεν είναι η ουσία του Θεού. Θα ήτο παράλογον να ισχυρισθῆ τις ότι εφόσον δεν είναι αι ενέργειαι αὐται η ουσία του Θεού είναι ἄρα κτισταί.

Αναφέρονται και ἄλλο χωρίον του Μεγάλου Βασιλείου εν ᾧ πάλιν σαφώς διδάσκει τα ἴδια περί ουσίας και ενεργείας εν τῷ Θεῷ, "ἡ δε θεία φύσις εν πάσι τοις επινοουμένοις ονόμασι, καθό εστι, μένει ἀσήμαντος, ὡς ο ἡμέτερος λόγος, ευεργέτην γαρ και κριτήν, ἀγαθόν τε και δίκαιον, και ὅσα ἄλλα τοιαύτα μαθόντες, ενεργειῶν διαφορὰς ἐδιδάχθημεν, του δε ενεργούντος την φύσιν οὐδέν μᾶλλον δια της των ενεργειῶν κατανοήσεως ἐπιγνώναι δυνάμεθα. Ὅταν γαρ ἀπιδιδῶ τις τον λόγον ἐκάστου τούτων των ονομάτων, και αὐτῆς της φύσεως περί ἦν τα ονόματα, ου τον αὐτόν ἀμφοτέρων ἀποδώσει λόγον. Ὡν δε ο λόγος ἕτερος, τούτων και η φύσις διάφορος. Οὐκ οὖν ἄλλο μεν ἐστιν η ουσία, ἢς οὐπω λόγος μνηυτῆς ἐξευρέθη, ἐτέρα δε των περί αὐτήν ονομάτων η σημασία, ἐξ ενεργείας τινός ἢ ἀξίας ονομαζομένων"¹⁰

Μᾶλλον δεν θα υπάρχη κανεὶς να ισχυρισθῆ ότι τα εν τῷ χωρίῳ τούτῳ δηλοῦνται ενεργείας του Θεοῦ ονόματα ευεργέτης, κριτῆς, ἀγαθός και δίκαιος εἶναι δηλωτικά κτιστῶν ενεργειῶν του Θεοῦ ἢ προσκαίρων ἢ κτιστῶν ἔργων του Θεοῦ.

Μελετώντες οἱ Δυτικοὶ του μεσαίου αἰῶνος τα ἔργα των ἐλληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων κατὰ των Εὐνομιανῶν περί του ἀκαταλήπτου της θείας ουσίας ἔκαμον την διάκρισιν μεταξύ γνώσεως και καταλήψεως και ισχυρίσθησαν ότι η ουσία του Θεοῦ εἶναι μεν ἀκατάληπτος, ἀλλὰ οὐχὶ ἀγνωστος.¹²

Δηλαδή ισχυρίζονται ότι οἱ Πατέρες διδάσκουν ότι ο ἄνθρωπος δια της μελέτης της κτίσεως, ἀλλὰ κυρίως δια της ἀποκαλύψεως γνωρίζει την ουσίαν του Θεοῦ ἀλλὰ δεν καταλαμβάνει αὐτήν, δηλαδή δεν ἔχει πλήρη γνώσιν αὐτῆς ὡς ἔχει η Ἁγία Τριάς. Οἱ Πατέρες ὁμως διδάσκουν ότι η ουσία του Θεοῦ εἶναι γνωστή μόνον εις την Ἁγίαν Τριάδα. Δεν λέγουν μόνον καταληπτῆ.¹³

Ἡ ἀνύπαρκτος εις τους ἐλληνοφῶνας και λατινόφῶνας Ρωμαίους Πατέρας διάκρισις αὐτή εἶναι ἀποτέλεσμα του φραγκολατινικοῦ συνδυασμοῦ της διδασκαλίας των Πατέρων και του Αυγουστίνου, ὅστις εν ἄκρᾳ ἀντιθέσει προς τους λατινόφῶνας και ἐλληνοφῶνας Ρωμαίους Πατέρας και συμφωνῶν με τους Εὐνομιανούς διδάσκει ότι ο σκοπός της θεολογίας εἶναι η μελέτη και η ἔρευνα περί της ουσίας του Θεοῦ. Μάλιστα εις το "Περί Ἁγίας Τριάδος" ἔργον του ἀναγγέλει ότι, "δέν θα βραδύνω να ἐρευνήσω την ουσίαν του Θεοῦ, εἴτε δια της Γραφῆς Αὐτοῦ, εἴτε δια του κτίσματος. Διότι ἀμφοτέρω ταῦτα τίθενται προς θεωρίαν ἡμῶν δι' αὐτόν τον σκοπόν, ἵνα ἀναζητηθῆ ο Ἰδιος, και ἀγαπηθῆ ο Ἰδιος, ὅστις ἐνέπνευσε το ἓν, και ἐκτίσε το ἕτερον".¹⁴

Φαίνεται ότι εις το θέμα αυτό ο Αυγουστίνος εδέχθη την επίδρασιν της νεοπλατωνικής φιλοσοφίας εν συνδυασμῷ με προϋποθέσεις Αρειανῶν και Ευνομιανῶν, ὡς θα ἴδωμεν ἐν οικείῳ τόπῳ.

Σημειωτέον ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος επικαλεῖται τὴν ἐν προκειμένῳ διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος κατὰ τῶν Εὐνομιανῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ανατρέπει τὸν Πλάτωνα εἰρωνικῶς πῶς λέγων, "Θεὸν νοῆσαι μὲν, χαλεπὸν, φράσαι δέ, ἀδύνατον, ὡς τις τῶν παρ' Ἑλλησι θεολόγων (Πλάτων),¹⁵ ἐφιλοσόφησεν, οὐκ ἀτέχνως ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα καὶ κατελιηφέναι δόξη τὸ χαλεπὸν εἰπεῖν, καὶ διαφύγη τῷ ἀνεκφράστῳ τὸν ἔλεγχον. Ἀλλὰ φράσαι μὲν, ἀδύνατον, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, νοῆσαι δέ, ἀδυνατώτερον".¹⁶

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὅτι Θεὸν φράσαι ἀδύνατον καὶ νοῆσαι ἀδυνατώτερον, ἀντίκειται εἰς τὰ προηγουμένως λεχθέντα του, καθ' ἃ οἱ θεολόγοι εἶναι οἱ ἐξητασμένοι καὶ διαβεβηκότες ἐν θεωρίᾳ θα ἐνόμιζε κανεῖς ὅτι οἱ τοιοῦτοι θα ἔπρεπε νὰ νοοῦν καὶ νὰ ἐκφράζουσαν τὸν Θεόν. Οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι δια τῆς ἀποκαλύψεως δὲν γνωρίζουσαν τὸν Θεόν; Καὶ ἐν συνεχείᾳ δὲν μεταδίδουσαν τὴν γνῶσιν ταύτην εἰς τοὺς ἀνθρώπους;

Ἡ ἀπάντησις ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς πατερικῆς θεολογίας εἶναι καὶ ναι καὶ ὄχι. Τοῦτο δὲ ἀπλούστατα διότι μετὰ Θεοῦ καὶ κτισμάτων δὲν ὑπάρχει καμμία ἀπολύτως ὁμοιότης. Ἐπομένως δὲν ἰσχύει τὸ ὅμοιον γινώσκειται ὑπὸ τοῦ ὁμοίου. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κτιστός ὡς εἶναι καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ καὶ αἱ αἰσθήσεις καὶ δὲν εἶναι τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου νὰ γνωρίζη τὸν Θεόν δια τῆς ἐν Θεῷ θεωρίας.

Εἶναι τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὅμως νὰ γνωρίζη δια τῆς ἐν ἑαυτῷ λογικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς του περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τινῶν τῶν ἐνεργειῶν Αὐτοῦ δια τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς εὐταξίας ἐν τοῖς κτίσμασι. Μάλιστα ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός συνοψίζει τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος πατερικὴν παράδοσιν, ὅταν γράφῃ, ὅτι "ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι Θεόν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται".

Τὸ ὅτι ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ γνωρίζη περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ δὲν σημαίνει ὅτι δύναται νὰ νοῆσῃ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὸν Θεόν. Τὸ κτιστόν, εἴτε ἀνθρώπος, εἴτε ἄγγελος, δὲν δύναται νὰ κατανοήσῃ τὸν Θεόν, οὔτε νὰ ἐκφράσῃ με ὀνόματα Αὐτόν.

Τὸν Θεόν δὲν δύναται νὰ νοῆσῃ ὁ ἀνθρώπος, διότι ὁ Θεός ὑπερβαίνει τὸν νοῦν καὶ τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν Θεόν δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ ὁ ἀνθρώπος, διότι δὲν ὑπάρχει νόημα ἢ εἰκὼν κτιστὴ ὁμοία τῷ Θεῷ, ὥστε τὸ ὄνομα αὐτῆς νὰ δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὸν Θεόν. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀποκαλύπτῃ ὁ Θεός ἑαυτόν δια τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ὁ Θεός γνωριζόμενος ἀγνώστως καὶ ὀρώμενος ἀοράτως, υπεραισθητῶς, υπερλογικῶς καὶ υπερνοητῶς παραμένει εἰς τὸν θεούμενον προφήτην, ἀπόστολον καὶ ἅγιον μυστήριον, διότι ὁ Θεός εἶναι ὁ ἑαυτόν γινώσκων ὀρών καὶ νοῶν δια τοῦ θεουμένου, ὅστις τῇ χάριτι ταύτῃ τοῦ αὐτοπτικῆς θεοῦ φωτός¹⁸ ὁρᾷ ἐν Θεῷ δια τοῦ Θεοῦ τὸν Θεόν. Εἰς τὴν θεάν ταύτην τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ μετέχει ὁλόκληρος ὁ ἀνθρώπος ὅστις ὅμως ὁρᾷ οὐχὶ δια τοῦ σώματος, οὔτε δια τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὁ Θεός ὁρᾷ δια τοῦ θεουμένου ἑαυτόν. Ἐπίσης δια τοῦ Θεοῦ ὁ θεούμενος γνωρίζει ἑαυτόν.

Ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς γράφει περί τούτου τα εξής, "οράς όπως ουχ υπέρ αίσθησιν μόνον, αλλά και υπέρ τα όντα πάντα τούτό εστι το φως και ως υπερφυής η θεωρία αύτη; Νύν μεν γαρ αισθήσει και δια των όντων και των μεριστών συμβόλων, τότε δε υπέρ ταύτα γεγονότες, το αΐδιον φως αμέσως, μηδενός μεσιτεύοντος παραπετάσματος, οψόμεθα, ως και ο των τοιούτων ιεροτελεστής θειότατος εκφαντορικώς εξηγήσατο, "νύν μέν" γαρ φησι "βλέπομεν δι' εσόπτρου και εν αινίγματι, τότε δε πρόσωπον προς πρόσωπον".¹⁹ Το δε "νύν" είπε, την δυνατήν και ανάλογον τη καθ' ημάς φύσει θεωρίαν δεικνύς, αυτός γαρ ταύτην υπεραναβάς, υπέρ αίσθησίν τε γεγονώς και νούν, είδε τα αόρατα και ήκουσε τα ανήκουστα, τον αρραβώνα της παλιγγενεσίας εκείνης και της κατ' αυτήν θέας λαβών εν εαυτώ, διό και έλεγεν, "οίδα", ακούσας και ιδών, ιδού αισθήσεως ενεργεια ταυτί δοκεί, αλλ' εκείνος αύθις είπεν ως "ουκ οίδα είτε νούς ήν, είτε σώμα το αισθόμενον", ώστε η αίσθησις αύτη υπέρ αίσθησιν και νουν εστιν, ηνίκα γαρ εκάτερον τούτων ενεργεί και ότι ενεργεί αισθάνεται τε και νοεί, δια τούτο προσέθηκεν ότι "ο Θεός οίδεν", επειό ο Θεός ήν ο τότε ενεργών. Αυτός δέ, υπέρ άνθρωπον τη προς Θεόν ενώσει γεγονώς, δια του αοράτου εώρα τα αόρατα, μήτε του υπέρ αίσθησιν εκστάντα και ορατά τούτω γεγονότα".²⁰

Η έλλαμψις και ο φωτισμός ούτος ως και η θέα της αποκαλύψεως δεν είναι νοημάτων και γνώσεως αλλ' υπέρ τα νοήματα και υπέρ την γνώσιν. "Τω μακαρίω δε Παύλω το ελλάμψον εν τη οδώ φώς, δι' ου και εις τρίτον ουρανόν ήρται και μυστηρίων αλαλήτων ακουστής εγένετο, ου νοημάτων τις και γνώσεως φωτισμός ήν, αλλά δυνάμεως του αγαθού Πνεύματος καθ' υπόστασιν εν τη ψυχή έλλαμψις ου την υπερβολήν της λαμπρότητος οι της σαρκός οφθαλμοί μη διενεγκόντες απευφλώθησαν, δι' ου πάσα τε γνώσις αποκαλύπτεται και Θεός προς αλήθειαν τη αξία και φιλουμένη ψυχή γνωρίζεται".²¹

Τα ανωτέρω σημαίνουν σαφώς ότι η θεία φύσις είναι παντάπασι ανώνυμος, ανέκφραστος, απερίγραφτος, άγνωστος και απρόσιτος. Εν προκειμένω ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός συνοψίζων "Περί Θείων Ονομάτων" γράφει, "τό Θεϊον ακατάληπτον όν, πάντως και ανώνυμον έσται. Αγνωούντες ουν την ουσίαν αυτού, της ουσίας αυτού μη εκζητήσωμεν όνομα, δηλωτικά γαρ των πραγμάτων εστί τα ονόματα, αλλ' αγαθός ών ο Θεός, και επί μεθέξει της αγαθότητος παραγαγών ημάς εκ του μη όντος εις το είναι, και γνωστικούς ποιήσας ημάς, ώσπερ ου της ουσίας αυτού μετέδωκεν ημίν, ούτως ουδέ της γνώσεως της ουσίας αυτού. Αδύνατον γαρ φύσιν τελείως γνώναι την υπερκειμένην φύσιν. Ει δε και των όντων αι γνώσεις, το υπερούσιον πώς γνωσθήσεται; Δι' άφατον ουν αγαθότητα ηυδόκησεν εκ των καθ' ημάς ονομάζεσθαι, ίνα μη αμέτοχοι παντελώς ώμεν της αυτού επιγνώσεως, αλλ' έχωμεν καν αμυδράν αυτού έννοιαν. Καθό μεν ουν ακατάληπτός εστι, και ακατονόμαστος. Ως δε πάντων αίτιος, και πάντων των όντων τους λόγους και τας αίτίας εν εαυτώ προέχων εκ πάντων των όντων κατονομάζεται, και εκ των εναντίων, οίον φωτός και σκότους, ύδατος και πυρός, ίνα γνώμεν ότι ου ταύτα κατ' ουσίαν εστί, αλλ' έστι μεν υπερούσιος και ακατονόμαστος, ως δε πάντων των όντων αίτιος, εκ πάντων των αιτιατών ονομάζεται".²²

"Διό των θείων ονομάτων τα μεν αποφαιτικώς λέγεται δηλούντα το υπερούσιον οίον ανούσιος, άχρονος, άναρχος, αόρατος, ουχ ότι τινός ήττων εστί η τινος εστέρηται, αυτού γαρ εστι τα πάντα και εξ αυτού και δι' αυτού γέγονε και εν αυτώ συνέστηκεν, αλλ' ότι πάντων υπεροχικώς των όντων εξήρηται, ουδέν γαρ των όντων, αλλ' υπέρ πάντα εστί. Τα δε καταφατικώς λεγόμενα ως αιτίου των πάντων κατηγορείται,²³ ως γαρ αίτιος πάσης ουσίας και πάντων των όντων

λέγεται και Ων και ουσία, και ως αίτιος λόγου παντός και σοφίας λογικού τε και σοφού λέγεται λόγος και λογικός, σοφία και σοφός, ομοίως και νούς και νοερός, ζωή και ζών, δύναμις και δυνατός, και επί πάντων των λοιπών ομοίως, μάλλον δε εκ των τιμιωτέρων και πλησιαζόντων αυτώ οικειότερως ονομασθήσεται. Τιμιώτερα δε τα άυλα των υλικών και τα καθαρά των ρυπαρών και τα άγια των εναγών, και μάλλον αυτώ πλησιάζοντα, επει και πλέον μετέχουσιν αυτου. Οικειότερον ουν μάλλον ονομασθήσεται ήλιος και φώς ήπερ σκότος, και ημέρα ήπερ νύξ, και ζωή ήπερ θάνατος, και πυρ και πνεύμα και ύδωρ ως ζωτικά ήπερ γή, και προ πάντων και πλέον αγαθότης ήπερ κακία, - ταυτόν δε ειπείν - ών ήπερ μη ών, το γαρ αγαθόν ύπαρξις και υπάρξεως αίτιον, το δε κακόν αγαθού ήτοι υπάρξεως στέρησις. Και αύται μεν αι αποφάσεις και καταφάσεις, γλυκυτάτη δε και η εξ αμφοίν συνάφεια οίον η υπερούσιος ουσία, η υπέρθεος θεότης, η υπεράρχιος αρχή και τα τοιαύτα. Εισί δε και τινα καταφατικώς επί Θεού λεγόμενα δύναμιν υπεροχικής αποφάσεως έχοντα οίον σκότος, ουχ ότι ο Θεός σκότος εστίν, αλλ' ότι ουκ έστι φώς αλλ' υπέρ το φώς".24

Εξ όλων των ανωτέρω έπεται ότι τα περι Θεού ονόματα εν τη Αγία Γραφή δεν έχουν σκοπόν να οδηγήσουν τον άνθρωπον εις νοήματα νοησιαρχικά και λογικά απέχοντα τόπον απολύτου γνώσεως του Θεού είτε της ουσίας είτε της ενεργείας Αυτου. Τα θεία ονόματα και τα διδάγματα του Χριστου, των προφητών και των αποστόλων έχουν ως μοναδικόν σκοπόν να προετοιμάσουν πνευματικώς τους ανθρώπους, τους γνωστικούς και πιστούς και να οδηγήσουν αυτους εις την θέωσιν, δηλαδή εις την μετά Θεού και μετ' αλλήλων ένωσιν της εν Χριστώ θεωρίας της δόξης του Θεού, ήτις υπερβαίνει την λογικήν και νόησιν του ανθρώπου και ακόμη την νόησιν των αγγέλων.

Επομένως ο χρησιμοποιών εξωαγιογραφικά και εξωπαραδοσιακά κριτήρια εκ της φιλοσοφίας, εκ της ιστορίας, εκ της φιλολογίας, εκ της θρησκευολογίας, εκ της φαντασίας και εκ της θετικής λεγομένης επιστήμης, ίνα κατανοήση και εμβαθύνη εις την διδασκαλίαν και τα πνευματικής φύσεως γεγονότα της Αγίας Γραφής, είναι εκ των προτέρων καταδικασμένος εις εσφαλμένης ερμηνείας και αξιολογήσεις. Μόνον όταν έχη κανείς ως οδηγούς τους χάριτι Θεού πείραν έχοντας γνωστικούς, δύναται να αρχίση να βαδίζη τα πνευματικά στάδια κατανοήσεως της διδασκαλίας του Χριστου εν τη Παλαιά και Καινή Διαθήκη, εν τοις αγίοις Πατράσι και ταις Οικουμενικαίς και Τοπικαίς Συνόδοις, εφ' όσον είναι μέτοχος των αχράντων μυστηρίων με πνευματικόν πατέρα γνώστην γνωστικόν της παραδόσεως και φίλον του Θεού.

Τα ρητά και τα νοήματα της Αγίας Γραφής και των αγίων Πατέρων είναι τα μόνα μέσα δια των οποίων δύναται τις να φθάση δια του Χριστου εις την υπερβαίνουσαν την γνώσιν εν Θεώ θεωρίαν, ήτις είναι η κατ' εξοχήν θεολογία. Συνοψίζομεν και ανακεφαλαιούμεν τας μέχρι τούδε εξετασθείσας προϋποθέσεις της θεολογίας ταύτης.

1) Η ουσία του Θεού είναι παντελώς άγνωστος, ακατάληπτος, ανώνυμος, αμέτοχος, απρόσιτος, άκτιστος.

2) Μόνον η φυσική της θείας ουσίας ενέργεια είναι μεθεκτική και υπεραισθητώς, υπερλογικώς, υπερνοητώς γνωστή εις τους θεουμένους.

3) Η μέθεξις και γνώσις αυτή της Θεότητος υπό των θεουμένων διαφέρει εις βαθμόν αναλόγως με το στάδιον τελειότητος.

4) Η χάρις του Θεού και η περί Θεού γνώσις φθάνει εις τους πιστούς μέσω των θεουμένων και των υπ' αυτών χειροτονουμένων.

5) Η περί Θεού γνώσις είναι εις τους εκτός της Ιεράς Παραδόσεως ανθρώπους έμφυτος, αλλά επειδή λείπει η αυθεντική περί Θεού μαρτυρία των εν θεωρία Θεού διαβεβηκότων προφητών, αποστόλων και αγίων είναι συγκεχυμένη και πεπλανημένη.

6) Επίσης εκτός της Ιεράς Παραδόσεως υπάρχει μέθεξις εις τας ακτίστους ενεργείας του Θεού, δηλαδή εις την δημιουργικήν, προνοητικήν και συνεκτικήν, ίσως εις την σωστικήν, αλλά ουχί εις την φωτιστικήν και θεωτικήν, εκτός εις ωρισμένας κατά τρόπον γνωστόν μόνον εις τον Θεόν περιπτώσεις.

7) Τα περί Θεού θεία ονόματα και νοήματα δεν ταυτίζονται μετά του Θεού, αλλά είναι ονόματα εκ των δημιουργημάτων του Θεού, δηλούντα τας σχέσεις του Θεού και τινος των εν τω κόσμω ενεργειών του Θεού. Ουδόλως δε έχουν τον σκοπόν να χρησιμεύσουν ως μέσα εμβαθύνσεως εις τα μυστήρια της πίστεως δια της λογικής κατανοήσεως αυτών.

8) Δια των θείων ονομάτων και των εν αυτοίς νοημάτων ο άνθρωπος οδηγείται εις την μετά του Θεού ένωσιν και δια της θεώσεως ταύτης γνωρίζει αγνώστως την υπέρ των ονομάτων και νοημάτων υπερβαίνουσαν πάντα τα κτιστά φώτα και σκότη δόξαν του Θεού, ήτις εστί γνόφος και φως ουδεμίαν σχέσιν ή ομοιότητα έχουσα με κτιστόν γνόφον και φώς.

9) Επομένως όχι μόνον η ουσία του Θεού είναι παντάπασιν ανόμοιος τοις κτίσμασι αλλά και η δόξα του Θεού, η υπό των θεουμένων μεθεκτή και η εν τω κόσμω συνεκτική των απάντων, είναι και αυτή παντάπασιν ανόμοιος τοις κτίσμασι και δια τούτο ακριβώς αποδίδονται εις αυτήν ονόματα αντίθετα ως φως και γνόφος.

Επομένως πρέπει να διορθωθή η πεπλανημένη ιδέα τινών ότι α) η αποφαιτική θεολογία αφορά εις την ουσίαν του Θεού και η καταφατική θεολογία εις τας ενεργείας του Θεού, β) ότι δεν γνωρίζομεν την ουσίαν του Θεού, αλλά γνωρίζομεν την ενέργειαν του Θεού, γ) ότι δεν υπάρχει αναλογία του όντος μεταξύ της ουσίας και των κτισμάτων, αλλά δήθεν υπάρχει μεταξύ της ενεργείας του Θεού και των κτισμάτων.

Εξ όλων των ανωτέρω τονίζομεν ότι α) τα αποφαιτικώς περί Θεού λεχθέντα αφορούν και εις τας ενεργείας του Θεού, β) ότι και η ενέργεια του Θεού υπερβαίνει την κτιστήν γνώσιν και νόησιν και ο μη θεούμενος δύναται να γνωρίση μόνον περί της υπάρξεως τινών τούτων, ως συμβαίνει εις τα περί υπάρξεως του Θεού, και γ) δεν υπάρχει αναλογία του όντος και ομοιότης όχι μόνον μεταξύ ακτίστου θείας ουσίας και κτισμάτων, αλλά ούτε μεταξύ ακτίστου θείας ενεργείας και κτισμάτων. Τούτο δε διότι τα θεία ονόματα είναι ειλημμένα από τα κτίσματα και όχι από τα άκτιστα, ως πιστεύουν οι οπαδοί του Μωάμεθ, ούτε υπάρχει αναλογία όντος μεταξύ των εν τοις ονόμασι νοημάτων και των ακτίστων ενεργειών του Θεού.

Επειδή κυκλοφορεί η θεωρία Ρώσσου τινος θεολόγου²⁴ ότι δια τον άγιον Γρηγόριον Νύσσης ο γνόφος είναι "όνομα δηλούν την ακαταληψίαν μόνον του Θεού", παραθέτομεν τα εξής του αγίου Πατρός, εις ά φαίνεται σαφώς, ότι συμφωνεί απόλυτα με τον άγιον Ιωάννην Δαμασκηνόν, τον Διονύσιον τον Αρειοπαγίτην²⁵ και άλλους Πατέρες²⁶ εις την ταύτησιν γνόφου και φωτός ως και εις όλα τα ανωτέρω λεχθέντα.

"Τί δε δη βούλεται το εντός γενέσθαι του γνόφου τον Μωϋσέα και ούτως εν αυτώ τον Θεόν ιδείν; Εναντίον γαρ δοκεί πως είναι τη πρώτη θεοφανεία το νυν ιστορούμενον. Τοτέ μεν γαρ εν φωτί, νυν δε εν γνόφω το Θεϊόν οράται. Μηδέ τούτο του ειρμού των κατ' αναγωγήν ημίν θεωρηθέντων απαδειν νομίσωμεν. Διδάσκει γαρ δια τούτων ο λόγος ότι τής ευσεβείας η γνώσις φώς γίνεται παρά την πρώτην οίς αν εγγένηται. Διότι το εξ εναντίου τη ευσεβεία νοούμενον σκότος εστί, η δε αποστροφή του σκότους τη μετουσία του φωτός γίνεται. Προϊών δε ο νούς και δια μείζονος αεί και τελειότερας προσοχής εν περινοία γινόμενος τής των όντων κατανοήσεως, όσω προσεγγίζει μάλλον τη θεωρία, τοσούτω πλέον ορά το τής θείας φύσεως αθεώρητον.

Καταλιπόν γαρ πάν το φαινόμενον, ου μόνον όσα καταλαμβάνει η αίσθησις, αλλά και όσα η διάνοια δοκεί βλέπειν, αεί προς το ενδότερον ίεται, έως αν διαδύη τη πολυπραγμοσύνη τής διανοίας προς το αθέατόν τε και ακατάληπτον κακεί τον Θεόν ίδη. Εν τούτω γαρ η αληθής εστιν είδησις του ζητουμένου και εν τούτω το ιδείν εν τω μη ιδείν, ότι υπέρκειται πάσης ειδήσεως το ζητούμενον, οίόν τινι γνόφω τη ακαταληψία πανταχόθεν διειλημμένον. Διό φησι και ο υψηλός Ιωάννης, ο εν τω λαμπρώ γνόφω τούτω γενόμενος, ότι, Θεόν ουδείς εώρακε πάποτε, ου μόνον τοίς ανθρώποις, αλλά και πάση νοητή φύσει τής θείας ουσίας την γνώσιν ανέφικτον είναι τη αποφάσει ταύτη διοριζόμενος.

Ότε ουν μείζων εγένετο κατά την γνώσιν ο Μωϋσής, τότε ομολογεί τον Θεόν εν γνόφω ιδείν, τουτέστι τότε γνώναι ότι εκείνο εστι τη φύσει το Θεϊόν ό πάσης γνώσεώς τε και καταλήψεώς εστιν ανώτερον. Εισήλθε γάρ, φησί, Μωϋσής εις τον γνόφον, ου ήν ο Θεός. Τίς ο Θεός; Ός έθετο σκότος αποκρυφήν αυτού, καθώς φησι Δαβίδ,²⁷ ο εν τω αυτώ αδύτω μνηθείς τα απόρρητα".²⁸

"Ο δε εκεί γεγονώς," συνεχίζει ο Νύσσης, "ά προεπαιδεύθη δια του γνόφου, πάλιν δια του λόγου διδάσκεται, ως άν, οίμαι, παγιώτερον ημίν το περι τούτου γένηται δόγμα, τη θεία φωνή μαρτυρούμενον. Απαγορεύει γαρ εν πρώτοις ο θείος λόγος προς μηδέν των γινωσκομένων ομοιούσθαι παρά των ανθρώπων το Θεϊόν, ως παντός νοήματος, του κατά τινα περιληπτικήν φαντασίαν εν περινοία τινί και στοχασμώ τής θείας φύσεως γινομένου, είδωλον Θεού πλάσσοντος και ου Θεόν καταγγέλλοντος." ²⁹

Η προϋπόθεσις αυτή, ότι η ταύτησις παντός νοήματος με την υπερβαίνουσαν πάσαν κτιστήν πραγματικότητα θείαν υπερουσίον κρυφιοτήτα είναι είδος ειδωλολατρείας, είναι βασικόν δόγμα της ορθοδόξου θεολογίας.^{29α}

Εκείνος όστις υπέρ παντός άλλου Πατρός ετόνισε τούτο, είναι ίσως ο άγιος Διονύσιος ο Αρειοπαγίτης. Αφού πρώτον ησυχολήθη με το κεφάλαιον, "ότι ουδέν των αισθητών ο παντός αισθητού καθ' υπεροχήν αίτιος"³⁰ αναπτύσσει εν συνεχεία εν τω κεφαλαίω, "ότι ουδέν των νοητών ο παντός νοητού καθ' υπεροχήν αίτιος" τα εξής, "αύθις δε ανιόντες λέγομεν, ως ούτε ψυχή εστιν, ούτε νούς (λεχθέντα ασφαλώς εν τοις πλαισίοις των αυτών λεχθέντων υπό Χρυσοστόμου³¹ εναντίον των πλατωνικών), ούτε φαντασίαν, ή δόξαν, ή λόγον, ή νόησιν έχει, ουδέ λόγος εστιν, ούτε νόησις, ουδέ λέγεται ούτε νοείται, (ακριβώς ότι λέγει ο Θεολόγος κατά Πλάτωνος, "φράσαι μέν, αδύνατον ... νοήσαι δέ, αδυνατώτερον"³²) ούτε αριθμός εστιν, ούτε τάξις, ούτε μέγεθος, ούτε σμικρότης, ούτε ισότης, ούτε ανισότης, ούτε ομοιότης ή ανομοιότης, ούτε έστηκεν, ούτε κινείται, ούτε ησυχίαν άγει, ούτε έχει δύναμιν, ούτε δύναμις εστιν, ούτε φώς, ούτε ζή, ούτε ζωή εστιν, ουδέ ουσία εστιν, ούτε αιών, ούτε χρόνος, ουδέ επαφή εστιν αυτής νοητή. Ούτε επιστήμη, ούτε αλήθειά εστιν, ουδέ βασιλεία, ούτε σοφία, ουδέ έν, ουδέ ενότης, ουδέ θεότης, ή αγαθότης, ουδέ πνεύμα εστιν ως ημάς ειδέναι, ούτε υιότης, ούτε πατρότης, ουδέ άλλο τι των ημίν ή άλλω τινί των όντων συνεγνωσμένων, ουδέ τι των ουκ όντων, ουδέ τι των όντων εστιν, ουδέ τα όντα αυτήν γινώσκει ή αυτή εστιν, ουδέ αυτή γινώσκει τα όντα ή όντα εστιν, ουδέ λόγος αυτής εστιν, ούτε όνομα, ούτε γνώσις, ουδέ σκότος εστιν, ουδέ φώς, ούτε πλάνη, ούτε αλήθεια, ουδέ εστιν αυτής καθόλου θέσις, ούτε αφαιρέσις, αλλά των μεν αυτήν τας θέσεις και αφαιρέσεις ποιούντες αυτήν, ούτε τίθεμεν, ούτε αφαιρούμεν, επει και υπέρ πάσαν θέσιν εστιν η παντελής και ενιαία των πάντων αιτία, και υπέρ πάσαν αφαιρέσιν η υπεροχή του πάντων απλώς απολελυμένου και επέκεινα των όλων."³³

Τμήμα 2

Ζ' Το κριτήριον της θεολογικής μεθόδου

α) Εξ επόψεως των Πατέρων

Καθίσταται από τα μέχρι τούδε αναπτυχθέντα δήλον, ότι είναι αδύνατον εις τον άνθρωπον να χρησιμοποιήση μέθοδον στοχαστικήν και διαλεκτικήν προς τον σκοπόν όπως αποκτήση λογικήν τινα κατανόησιν της περί Θεού διδασκαλίας των προφητών και των αποστόλων επί τη βάσει των δεδομένων της φυσικής πείρας και γνώσεως των ανθρώπων. Αφού λοιπόν αποκλείεται ο στοχαστικός και διαλεκτικός τρόπος του θεολογείν και προτάσσεται η επί της πείρας των προφητών και των αποστόλων βασιζομένη θεολογία, εγείρεται αυτομάτως το όλον πρόβλημα του κριτηρίου της πείρας ταύτης και της επ' αυτής βασιζομένης δογματικής θεολογίας της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Επιστώμεν την προσοχήν του αναγνώστου εις το γεγονός ότι ο συσχετισμός μεταξύ θεολογίας και εμπειρίας υπάρχει και εις αρχαία καταδικασθέντα υπό των Πατέρων αιρετικά και φιλοσοφικά συστήματα και εις θρησκευόμενα εκτός της Ορθοδόξου Εκκλησίας ως και εις μοναχικάς και ευσεβιστικάς εκδηλώσεις της φραγκολατινικής παραδόσεως. Μάλιστα εις ωρισμένα από αυτά τα θρησκευτικο-φιλοσοφικά φαινόμενα υπάρχουν είδη θεολογίας δυνάμενα να χαρακτηρισθούν ως αποφατικά.

Η βασική διάκρισις μεταξύ ορθοδόξου και μη ορθοδόξου εμπειρίας της θεοφανείας είναι ότι 1) η μεν είναι της χάριτος του Θεού και 2) η άλλη της κτιστής φύσεως του ανθρώπου τη ενεργεία των δαιμόνων. Η διάκρισις αυτή συμπεριλαμβάνει την διάκρισιν μεταξύ 1) φανερώσεως της ακτίστου δόξης του Πατρός εν Πνεύματι Αγίω δια του ασάρκου Λόγου προ της ενσαρκώσεως και του σαρκωθέντος Λόγου και 2) της δια φυσικής εκστάσεως απουσίας του ακτίστου και αναστολής των ενεργειών του σώματος και της ψυχής ή της φανερώσεως παραισθησιακών οραμάτων συνοδευομένων ουχί υπό ανειδέου και ασχηματίστου υπερβαίνοντος το φως φωτός αλλά υπό παρυφισταμένου φωτός έχοντος σχήμα και είδος. Ενώ ο θεούμενος πυρακτούται ολόκληρος τη θεία χάριτι και γενόμενος ο ίδιος κατά χάριν Θεός γίνεται φως τοις άλλοις λάμπων τη όψει και τη ανιδιοτελεί αγάπη, ο κατά τρόπον φυσικόν εκστάς παραμένει φίλαυτος άνευ των φανερών τοις Ορθοδόξοις χαρισμάτων της θεώσεως των εκδηλουμένων δια της ψυχής αλλά και δια του σώματος.

Ο κατ' εξοχήν ορθόδοξος θεολόγος είναι ο γνωρίζων αμέσως τινάς των ενεργειών του Θεού δια της ελλάμψεως ή περισσοτέρως αυτάς δια της θέας ή εμμέσως τας ενεργείας του Θεού μέσω των προφητών, αποστόλων και αγίων ή μέσω της Αγίας Γραφής, των συγγραμμάτων των αγίων Πατέρων, και των αποφάσεων και των πρακτικών των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων. Ο θεολόγος είναι εκείνος όστις δια της αμέσου ή εμμέσου γνώσεως ταύτης και θεωρίας γνωρίζει σαφώς να διακρίνη μεταξύ των ενεργειών του Θεού και των ενεργειών των κτισμάτων και ιδίως των ενεργημάτων του διαβόλου και των δαιμόνων. Άνευ του χαρίσματος της διακρίσεως των πνευμάτων δεν δύναται τις να δοκιμάση τα πνεύματα, ίνα ίδη αν είναι τι ενέργημα του Αγίου Πνεύματος ή του διαβόλου και των δαιμόνων.

Επομένως ο θεολόγος και ο πνευματικός πατήρ είναι το ίδιον πράγμα. Ο στοχαζόμενος και διαλεγόμενος εις αναζήτησιν νοησιαρχικής κατανοήσεως των δογμάτων της πίστεως κατά τα πρότυπα της φραγκολατινικής παραδόσεως ασφαλώς όχι μόνον πνευματικός πατήρ δεν είναι, αλλά ούτε κατά κυριολεξίαν θεολόγος δύναται να λέγεται. Η θεολογία δεν είναι μία αφηρημένη ή πρακτική επιστήμη, ωσάν την λογικήν, μαθηματικήν, αστρονομίαν, ή χημείαν, αλλά τουναντίον έχει χαρακτήρα πολεμικόν ωσάν την στρατηγικήν και την ιατρικήν, η μεν ασχολείται με την άμυναν και την επίθεσιν έναντι των εχθρών δια της σωματικής και στρατηγικής τελειοποιήσεως εις την χρήσιν όπλων, οχυρωμάτων και αμυντικών και επιθετικών σχεδίων, η δε με την πολεμικήν εναντίον των ψυχικών και σωματικών ασθενειών δια της υγείας και των μέσων αποκαταστάσεως της υγείας.

Ο θεολόγος, όστις αγνοεί τας μεθοδείας του εχθρού και την κατά Χριστόν τελειότητα, αδυνατεί όχι μόνον να αγωνισθή ο ίδιος κατά του εχθρού υπέρ της τελειώσεώς του, αλλά ούτε είναι εις θέσιν να οδηγή και να θεραπεύη άλλους. Είναι ωσάν να λέγεται ή και να γίνη στρατηγός ο ουδέποτε εκγυμνασθείς, ο ουδέποτε πολεμήσας, και ο ουδέποτε μελετήσας την πολεμικήν, αλλά ο προσέξας μόνον εις την ωραίαν και ένδοξον εμφάνισίν του με μεγαλειώδεις και λαμπράς στολάς εις δεξιώσεις και παραστάσεις. Είναι ωσάν να φέρεται ως χειρουργός ο χασάπης και να κατέχη την θέσιν ιατρού ο μη γνωρίζων ούτε τας αιτίας των ασθενειών, ούτε τους τρόπους θεραπείας αυτών, ούτε την κατάστασιν υγείας, εις την οποίαν πρέπει να επαναφέρη τον ασθενή.

Εκ των ανωτέρω φαίνεται σαφώς ότι αι βαθμίδες τελειώσεως κατά τους Πατέρες δεν αφορούν εις πνευματικότητα τινά διακρινομένην από την θεολογίαν και τον θεολόγον. Τούτο ισχύει όχι μόνον εξ επόψεως της βασιζομένης επί της αποκαλύψεως διδασκαλίας των προφητών και των αποστόλων, αλλά και εξ επόψεως του αγώνος κατά των εμποδίων προς την τελειότητα.

Επομένως τα γενικώς εν τη Αγία Γραφή και τη Ιερά Παραδόσει ισχύοντα περί βαθμίδων τελειώσεως έχουν ουσιαστικήν και αδιάσπαστον σχέσιν με την κατανόησιν της περί των δογμάτων διδασκαλίας της Αγίας Γραφής και της Ιεράς Παραδόσεως. Ούτως έχομεν τα στάδια της καθάρσεως, του φωτισμού και της θέας της δόξης του Χριστού. Είναι σαφές ότι τα στάδια ταύτα επέρασαν προτύπως οι απόστολοι έχοντες πνευματικόν Πατέρα τον σαρκωθέντα Λόγον, Όστις δια της εκδιώξεως των δαιμόνων (κάθαρσις) εμπήσε τους αποστόλους εις το γνώναι τα μυστήρια της βασιλείας του Θεού (φωτισμός) και εν συνεχεία τους τρεις αποστόλους εις το ιδείν την βασιλείαν του Θεού κατά την Μεταμόρφωσιν, και όλους τους αποστόλους, εις την υψίστην δυνατήν μέθεξιν της δυνάμεως του Πνεύματος εντεύθεν του τάφου κατά την Πεντηκοστήν.

Ούτως εν τη πράξει της Εκκλησίας υπήρχε πάντοτε 1) η προ του βαπτίσματος κατήχησις περί των ενεργειών του Θεού και των δαιμόνων και του αγώνος υπέρ μεθέξεως των μεν και αποκρούσεως των δε και η εν συνεχεία κάθαρσις εν τω βαπτίσματι 2) Η λήψις εν τω βαπτίσματι και τω χρίσματι του φωτισμού δια της σφραγίδος και της δωρεάς του Αγίου Πνεύματος και 3) της οδηγήσεως των προκρίτων εις την θέωσιν και την μετά του Θεού φιλίαν.

Σημειωτέον ότι εις την ελληνόφωνον και λατινόφωνον ορθόδοξον ρωμαϊκήν παράδοσιν τα στάδια ταύτα της τελειώσεως ουδέποτε εξελήφθησαν ως στάδια οδηγούντα εις φιλοσοφικήν τινά δια του λόγου εμβάθυνσιν εις τα δόγματα της πίστεως και εις την ούτω μετατροπήν της πίστεως των απλουστέρων εις γνώσιν διανοουμένων και μεγάλων εγκεφαλικών ανδρών και σπουδαίων κατά κόσμον φιλοσόφων. Η μετατροπή του σταδίου του φωτισμού εις το της θεώσεως, όπως είδαμεν, είναι ουχί κατά τα κριτήρια της φυσικής γνώσεως εμβάθυνσις αλλά η διάβασις από τα ρητά και τα νοήματα της Αγίας Γραφής και των Πατέρων εις την γνώσιν και την νόησιν την υπερβαίνουσαν την φυσικήν γνώσιν και νόησιν, "τούτο τοίνιν ως μη γνώσιν, αλλ' υπεροχικώς αγνωσίαν υπάρχον ...".¹

β) Εξ επόψεως της δυτικής παραδόσεως γενικώς

Εν αντιθέσει προς την πατερικήν παράδοσιν ο ιερός Αυγουστίνος προσήρμοσε την κατηχητικήν πράξιν της αρχαίας Εκκλησίας και τα στάδια τελειώσεως εις την προσωπικήν του σύνθεσιν νεοπλατωνικών, μανιχαϊκών και ορθοδόξων στοιχείων και ούτως εγέννησε τας γενικάς αρχάς της θεολογικής μεθόδου, ήτις χαρακτηρίζει την φραγκολατινικήν ή Σχολαστικήν παράδοσιν και ήτις υπό διαφόρους μορφάς διασώζεται μέχρι σήμερον μεταξύ των Παπικών και των Προτεσταντών.

Βασισθείς επί της διακρίσεως μεταξύ κατηγουμένων, φωτισμένων και τελειουμένων ο Αυγουστίνος ορθώς επίστευεν ότι ο πιστός οφείλει πρώτον να δεχθή και να διδαχθή τα δόγματα

της πίστεως και μετά ταύτα να εμβαθύνη εις αυτά, ίνα φθάση εις την τάξιν των γνωστικών.² Εντός των ανωτέρω αναπτυχθέντων πατερικών προϋποθέσεων τα μεθοδολογικά ταύτα είναι θαυμάσια.

Δυστυχώς όμως η πατερική αντίληψις περί θεολογίας ως βασιζομένης επί της εμπειρίας της θεώσεως των προφητών, των αποστόλων και των αγίων και επί του χρίσματος της διακρίσεως των πνευμάτων λείπει ολοτελώς από την θεολογίαν του Αυγουστίνου. Η διδασκαλία του περί φωτισμού είναι καθαρώς πλατωνική και η εν Χριστώ θεωρία της δόξης του Θεού υπό των προφητών και των αποστόλων κατηργήθη και μάλιστα εχαρακτηρίσθη υπ' αυτού ως αίρεσις³ και αντικατεστάθη υπό της νεοπλατωνικής εκστάσεως.

Ούτω κατά τον Αυγουστίνον ο πιστός έχει καθήκον να καταβάλη προσπάθειαν να κατανοήση τα δόγματα λογικώς και να εμβαθύνη ούτως εις αυτά. Ο Αυγουστίνος ιδέαν δεν έχει του "φράσαι αδύνατον και νοήσαι αδυνατώτερον" του Γρηγορίου του Θεολόγου και ούτε συμφωνεί με τον Πλάτωνα "Θεόν νοήσαι μεν χαλεπόν, φράσαι δέ, αδύνατον". Δέχεται το χαλεπόν της νοήσεως αλλά και το χαλεπόν και όχι αδύνατον της φράσεως. Την μέθοδον ταύτην μετέφερον ο Αυγουστίνος από των πιστών και εις την Εκκλησίαν, ώστε όχι μόνον ο πιστός προοδεύει εις την κατανόησιν των δογμάτων αλλά και η Εκκλησία. Εντεύθεν ο ισχυρισμός των Φράγκων ότι η προσθήκη του Filioque αποτελεί πρόοδον εις την κατανόησιν και άρα ανάπτυξιν της περί Θεού διδασκαλίας της Β' Οικουμ. Συνόδου.

Ταύτα συνδυάζονται με την ανωτέρω αναφερθείσαν διδασκαλίαν του Αυγουστίνου ότι ο σκοπός της θεολογίας είναι η διερεύνησις και κατανόησις της ουσίας του Θεού. Ακολουθούντες τον Αυγουστίνον οι Φραγκολατίνοι επεδόθησαν σοβαρώς εις την προσπάθειαν αυτήν και ούτως εδημιούργησαν την Σχολαστικήν θεολογικήν παράδοσιν, την οποίαν ανεκήρυξαν, ως είδαμεν, ανωτέραν της πατερικής παραδόσεως πριν την γεννήσουν και θεωρείται ούτως υπό των Δυτικών μέχρι σήμερον. Και πράγματι πρέπει να ομολογήσωμεν ότι, εάν οι Φραγκολατίνοι και οι απόγονοι αυτών κατώρθωσαν να φθάσουν εις γνώσιν τινά της θείας ουσίας τότε τω όντι όχι μόνον υπερέβησαν την πατερικήν θεολογίαν αλλ' ακόμη και την αγγελικήν, αφού όχι μόνον οι Πατέρες, αλλ' ούτε οι άγγελοι έφθασαν ή θα φθάσουν ποτέ εις τοιαύτα υψηλά ύψη.

Ενώ εις τους ορθοδόξους Πατέρας η φιλοσοφία ουδέποτε υπήρξε μέσον κατανοήσεως των δογμάτων, αλλά εχρησιμοποιήθησαν με νέαν σημασίαν φιλοσοφικοί όροι εις την διατύπωσιν και διακήρυξιν των δογμάτων, ο Αυγουστίνος εν γνώσει του έκαμε χρήσιν της πλατωνικής φιλοσοφίας προς κατανόησιν των χριστιανικών δογμάτων. Ούτως η πρώτη περίοδος της Σχολαστικής θεολογίας θεωρείται ως η αυγουστιναιο-πλατωνική.⁴

Η εν τη αρχή της αναπτυσσομένη Σχολαστική θεολογία των Φραγκολατίνων διήλθεν οξείαν κρίσιν κατά τον 13ον αιώνα δια της επικρατήσεως μιας αραβικής μορφής της φιλοσοφίας του Αριστοτέλους. Μέσω του Αυγουστίνου είχεν επικρατήσει η άποψις των Νεοπλατωνικών ότι μεταξύ Πλάτωνος και Αριστοτέλους δεν υπάρχει πραγματική διαφορά.⁵ Δια της γνώσεως του Αριστοτέλους εκλονίσθη το επί της νεοπλατωνικής γνωσιολογίας και μεταφυσικής ερειδόμενον οικοδόμημα. Προς περίσωσιν της φραγκολατινικής δογματικής θεολογίας ο Αριστοτέλης, συμμερισθείς την τύχην των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων, εφραγκοποιήθη, δηλαδή

κατεσκευάσθη τοιαύτη ερμηνεία αυτού, ήτις παρουσίασεν αυτόν διδάσκοντα πάν ό,τι εχρειάζετο δια την στήριξιν των φραγκολατινικών δογμάτων.⁶

Σημειωτέον ότι, αν και η φιλοσοφική μέθοδος της δυτικής θεολογίας προσηρμόσθη εις τα δεδομένα του εκκλησιαστικοποιηθέντος Αριστοτέλους, όμως τα δόγματα των Φραγκολατινών ως διεμορφώθησαν υπό του Αυγουστίνου και των οπαδών αυτού έμειναν κατ' ουσίαν αναλλοίωτα. Η αυθεντία του Αυγουστίνου ήτο τόσον μεγάλη, ώστε ούτε η φιλοσοφία του Αριστοτέλους, ούτε η μεταφυσική επανάστασις του Νομιναλισμού, ούτε η δογματική επανάστασις του Προτεσταντισμού να δυνηθή να την κλονίση. Αντιθέτως μάλιστα οι περισσότεροι προτεστάνται θεολόγοι κατά την μεγίστην αυτών πλειοψηφίαν ηρύνονται εκ του Αυγουστίνου τας διδασκαλίας των.

Προβαίνοντες δε οι Προτεστάνται ούτοι έτι περαιτέρω απεκήρυξαν τα συμπεράσματα της Συνόδου η οποία συνεκλήθη εις την Γαλλίαν το 529 και η οποία κατεδίκασεν την διδασκαλίαν του Αυγουστίνου,⁷ ως είδαμεν. Οι Φραγκολατίνοι και οι Προτεστάνται νομίζουν ότι η Σύνοδος έδωσεν συμβιβαστικήν λύσιν εις την διαμάχην μεταξύ των οπαδών του Αυγουστίνου και του Κασσιανού. Ισχυρίζονται λοιπόν οι Προτεστάνται ότι μόνον ο Αυγουστίνος από τους Πατέρας κατενόησεν ορθώς τας διδασκαλίας του αποστόλου Παύλου περί χάριτος, προορισμού, αμαρτίας και ελευθερίας.⁸ Υπερέβησαν λοιπόν τους Παπικούς αποκηρύξαντες την υποτιθεμένην συμβιβαστικήν λύσιν. Οι Διαμαρτυρόμενοι, ακόμη και καθηγηταί Πανεπιστημίων, δεν έπαυσαν μέχρι σήμερα να διακηρύττουν, ότι οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες ουδέποτε κατηνόησαν τον απόστολον Παύλον.⁹

Έχων υπ' όψιν τους ισχυρισμούς τούτους ο ορθόδοξος μελετητής της πατερικής δογματικής θεολογίας εκπλήσσεται, όταν εξετάζη τα περί αποστόλου Παύλου έργα του Αυγουστίνου και τα συγκρίνει με τα των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων.

Οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες έγραψαν πολλά ερμηνευτικά έργα εις όλας τας επιστολάς του αποστόλου Παύλου.¹⁰

Ο Αυγουστίνος έγραψε πλήρη ερμηνείαν εις μίαν μόνον εκ των 14 επιστολών του αποστόλου Παύλου, εις την προς Γαλάτας.¹¹ Πρεσβύτερος ών έγραψεν απαντήσεις εις ερωτήματα περί της προς Ρωμαίους επιστολής.¹² Έρχισε να γράφη και ερμηνείαν εις την προς Ρωμαίους επιστολήν, αλλά εκ των 433 στίχων ετελείωσε μόνον τους πρώτους 7. Ο ίδιος ο Αυγουστίνος εξηγών διατί εσταμάτησε, γράφει ότι έπραξε τούτο εξ αιτίας των δυσκολιών, ας συνήντα ερμηνεύων την επιστολήν.¹³

Ούτω φαίνεται σαφώς πώς ο ιερός Αυγουστίνος ήτο μετριοφρονέστερος των οπαδών του και αν εγνώριζεν Ελληνικά ασφαλώς θα διεπίστου, ότι οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες δεν εδίδασκον αυτά τα οποία ενόμιζεν, και ασφαλώς θα τους ηκολούθει, αφού διεκήρυττεν απόλυτον υπακοήν εις τα δόγματα της πίστεως. Πάντοτε ομιλεί με μεγάλον σεβασμόν δια τους ελληνόφωνους Ρωμαίους Πατέρας και πάντοτε επικαλείται την αυθεντίαν των ελληνοφώνων Ρωμαίων αγίων, δια να αποδείξη εκείνα τα οποία νομίζει ότι διδάσκουν.¹⁴ Μάλιστα δηλοί, ότι ευχαρίστως δέχεται υποδείξεις.¹⁵

Παρά τους ισχυρισμούς περί της υπεροχής του ιερού Αυγουστίνου έναντι των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων, η αληθής αξιολόγησις των πραγμάτων φαίνεται και εις το ζήτημα του Filioque, το οποίον εξελίχθη εκ της θεολογικής μεθόδου του Αυγουστίνου ως και εκ της αγνοίας του περί των πραγματικώς επικρατούντων εν τη θεολογία των Πατέρων της Β' Οικ. Συνόδου.

Τω 393 πρεσβύτερος ών εκλήθη ο Αυγουστίνος να αναπτύξη ενώπιον της Συνόδου της Αφρικής την διδασκαλίαν του προ 12 ετών τελειοποιηθέντος εις την Β' Οικ. Σύνοδον Συμβόλου της πίστεως προς πληροφορίαν και ενημέρωσιν των επισκόπων. Εις την ομιλίαν αυτήν ο Αυγουστίνος δίδει δύο βασικάς εσφαλμένας πληροφορίας περί του Συμβόλου.

1) Ισχυρίζεται εσφαλμένως, ότι συζητείται υπό των θεολόγων η έναντι του Πατρός και του Υιού προσωπική ιδιότης του Αγίου Πνεύματος, αλλά άνευ ακόμη τελικού αποτελέσματος.

Εν αντιθέσει προς τον ισχυρισμόν τούτον του Αυγουστίνου, η Β' Οικ. Σύνοδος προσέθεσεν εις το Σύμβολον της Νικαίας ως υποστατικήν ιδιότητα του Αγίου Πνεύματος την "εκπόρευσιν" Αυτού εκ του Πατρός.

Όλοι οι Ρωμαίοι Πατέρες, ελληνόφωνοι και λατινόφωνοι,¹⁶ εδίδασκον ότι η ακοινώνητος υποστατική ιδιότης του Πατρός είναι η "πατρότης" ή το "αγέννητον" και σημαίνει ότι ο Πατήρ έχει την ύπαρξίν Του εξ ουδενός.¹⁷ Η ακοινώνητος υποστατική ιδιότης του Υιού είναι το "γεννητόν" και σημαίνει ότι ο Υιός έχει την ύπαρξίν Του εκ του Πατρός "γεννητώς", δηλαδή δια της "γεννήσεως".¹⁸ Όσον αφορά εις την υποστατικήν ιδιότητα του Αγίου Πνεύματος, όλοι οι Πατέρες, ελληνόφωνοι και λατινόφωνοι, εδίδασκον, ότι και Αυτός ως Υιός έχει την ύπαρξίν Του εκ του Πατρός, αλλά "ουχί γεννητώς".¹⁹ Εις αυτό το "ουχί γεννητώς" προσέθετον ωρισμένοι ελληνόφωνοι Πατέρες το "εκπορευτώς" το οποίον, τη πρωτοβουλία των Πατέρων της Β' Οικ. Συνόδου, Γρηγορίου του Θεολόγου, Γρηγορίου Νύσσης, των εξ Αιγύπτου επισκόπων μαθητών Διδύμου του Τυφλού, και των Αντιοχέων επισκόπων, καθιερώθη εις το Σύμβολον της πίστεως.²⁰

Κατά τους ελληνόφωνα και λατινόφωνα Πατέρας, ως θα είδωμεν εν οικείω τόπω,²¹ το κύριον γνώρισμα εκάστης υποστατικής ιδιότητος είναι, ότι ανήκει εις έν μόνον πρόσωπον της Αγίας Τριάδος, ότι δηλαδή είναι ακοινώνητον.²² Τα άλλα πάντα, ως η ουσία, η θεότης, η ενέργεια, η βασιλεία, η δόξα, η γνώσις, η θέλησις, η αγάπη, η πρόγνωσις, η πρόνοια, η αγαθότης, το δημιουργείν, κ.λ.π. είναι κατά πάντα κοινά και ανήκουν και εις τας τρεις υποστάσεις της Αγίας Τριάδος.²³ Ίδε εν τω δευτέρω τόμω τα συνοπτικά επί του θέματος γραφόμενα του Μεγάλου Φωτίου.²⁴

2) Εις αυτήν την εν λόγω ομιλίαν ο Αυγουστίνος παραδόξως ως διδασκαλίαν της Εκκλησίας εμφανίζει την υπό της Β' Οικ. Συνόδου καταδικασθείσαν άποψιν, ότι το Άγιον Πνεύμα είναι η κοινή του Πατρός και του Υιού Θεότης και αγάπη. Μάλιστα παραθέτει τον όρον "Θεότης" Ελληνιστί.²⁵ Αντιθέτως, όμως, οι Πατέρες της Β' Οικ. Συνόδου διδάσκουν ότι, ό,τι κοινόν υπάρχει του Πατρός και του Υιού ανήκει και εις το Πνεύμα το Άγιον.²⁶ Παραδόξως αυτή η

ορθόδοξος άποψις υπάρχει ισχυρώς τονιζομένη εις τον Αμβρόσιον,²⁷ όστις εβάπτισε τον Αυγουστίνον.

Ο Αυγουστίνος επεδόθη εις την ανεύρεσιν της υποστατικής ιδιότητος του Αγίου Πνεύματος και απέθανε χωρίς να μάθη ότι ο όρος "εκπόρευσις" εις το Σύμβολον είχε τερματίσει πλέον την συζήτησιν.²⁸ Γνωρίζοντες καλώς οι λατινόφωνοι Ρωμηοί της Ρώμης και Κάτω Ιταλίας ότι ετερματίσθη η συζήτησις, ουδέποτε προσέθεσάν τι εις το Σύμβολον. Οι Φράγκοι, όμως και εν συνεχεία οι Ιταλοί, έχοντες απόλυτον εμπιστοσύνην εις τον Αυγουστίνον, επίστευσαν εις τον ισχυρισμόν του και ούτως "εβελτίωσαν" το Σύμβολον με την προσθήκην της επί του θέματος διδασκαλίας του Αυγουστίνου. Η εντύπωσις αυτή των Φράγκων ότι ο Αυγουστίνος έλυσεν άλυτον δια την Β' Οικ. Σύνοδον πρόβλημα εδημιούργησεν έτι περισσότερο την εθνικήν πεποιθήσιν και υπερηφάνειαν, ότι ανεκάλυψαν θεολόγον ασυγκρίτως καλύτερον από τους ελληνόφωνα Ρωμαίους Πατέρας και ούτω τον ανεγνώρισαν ως τον μεγαλύτερον Πατέρα της Εκκλησίας και τοιούτος θεωρείται εν τη Δύσει μέχρι σήμερον.²⁹

Οι Καππαδόκαι Πατέρες, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Γρηγόριος Νύσσης, έχοντες συμφώνους τον Μέγαν Αθανάσιον, Δίδυμον τον Τυφλόν και τους Αντιοχείς, έκαμον διάκρισιν μεταξύ ουσίας και υποστάσεων εν τη Αγία Τριάδι, προκειμένου να αποφευχθή η υπό πολλών τότε γενομένη σύγχυσις των προσώπων της Αγίας Τριάδος εξ αιτίας της περί ομοουσίου του Υιού τω Πατρί αποφάνσεως της Α' Οικ. Συνόδου.³⁰

Ο ιερός Αυγουστίνος αναφέρει εις το περί Αγίας Τριάδος έργον του³¹ την διάκρισιν αυτήν μεταξύ ουσίας και υποστάσεων, αλλά ομολογεί, ότι δεν την κατανοεί και δεν δύναται να εξηγήση διατί οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι κάμνουν την διάκρισιν αυτήν.³²

Σημειωθήτω, ότι το έργον αυτό το επεράτωσε 47 έτη, μετά την Β' Οικ. Σύνοδον, και απέθανε χωρίς ποτέ να μάθη την σημασίαν και αιτίαν της διακρίσεως ταύτης. Την άγνοιαν ταύτην εκληρονόμησαν οι Φράγκοι και την διατηρούν οι απόγονοι αυτών ως "θησαυρόν". Σημειωτέον, ότι η διάκρισις αύτη καθιστά αδύνατον την εκ μέρους ημών των Ορθοδόξων αποδοχήν του Filioque, όπερ συνεπάγεται την σύγχυσιν των υποστατικών ιδιοτήτων εκ της συγχύσεως θείας ουσίας και θείων υποστάσεων.³⁸

Εις το έργον του περί Αγίας Τριάδος μας πληροφορεί ο Αυγουστίνος, ότι θα ερευνήση την ουσίαν του Θεού, ως είδαμεν,⁴⁰ την γέννησιν του Υιού,⁴¹ και την εκπόρευσιν του Αγίου Πνεύματος,⁴² και θα εξηγήση διατί το Άγιον Πνεύμα δεν είναι Υιός.⁴³ Όμως, πριν προλάβη να φθάση εις το τελευταίον θέμα, οι φίλοι του ανυπομονούντες του αφήρεσαν εν αγνοία του, ως ο ίδιος μας πληροφορεί,⁴⁴ και εδημοσίευσαν, όσα είχε μέχρι τότε γράψει. Ούτως η υπόσχεσις του, ότι θα εξηγήση διατί το Άγιον Πνεύμα δεν λέγεται ή δεν είναι και Αυτό Υιός παρέμεινεν εις το έργον. Προβαίνων όμως περαιτέρω, εις το αυτό έργον του ο Αυγουστίνος ομολογεί, ότι η εν λόγω υπόσχεσις ήτο απλώς ευσεβής πόθος, προωρισμένος να μείνη ανεκπλήρωτος.⁴⁵ Συμπεραίνει δέ, ότι η απάντησις θα δοθή εις την άλλην ζωήν.⁴⁶

Ο Ορθόδοξος εκπλήσσεται με το άλυτον του προβλήματος τούτου, εφ' όσον οι Πατέρες διδάσκουν ότι το Άγιον Πνεύμα δεν είναι Υιός, απλούστατα διότι δεν γεννάται αλλά

εκπορεύεται. Ο Αυγουστίνος όμως συγγέει τας προαιωνίους ενεργείας του Θεού με την γέννησιν και εκπόρευσιν και εφόσον αι ενέργειαι των Τριών Προσώπων είναι ταυτόν κατά φυσικόν τρόπον συγγέει ουσιαστικώς την γέννησιν με την εκπόρευσιν.⁴⁷ Ως εκ τούτου δεν γνωρίζει ο Αυγουστίνος διατί το Άγιον Πνεύμα δεν είναι Υιός. Δια τον ίδιον ακριβώς λόγον όμως το Filioque είναι απαραίτητον δια τον Αυγουστίνον, ίνα μη συγγέωνται τα πρόσωπα του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Δια τον Αυγουστίνον, λοιπόν, η εκπόρευσις (γέννησις) του Υιού και η εκπόρευσις του Αγίου Πνεύματος διακρίνονται μόνον εφ' όσον η του Υιού γίνεται εξ ενός και η του Αγίου Πνεύματος εκ δύο.⁴⁸ Η δε ιδιαίτερα διάκρισις του Πατρός είναι ότι είναι εξ ουδενός.

Η σύγχυσις αυτή των προαιωνίων ενεργειών του Θεού (ως της γνώσεως και της αγάπης) μετά της γεννήσεως του Υιού και της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος προέρχεται από την υπό του Αυγουστίνου ταύτισιν θείας ουσίας και θείων προαιωνίων ενεργειών και από την κατά συνέπειαν έρευναν περί της ουσίας του Θεού. Παραδόξως, όπως είδαμεν, κατέβαλον παρομοίαν προσπάθειαν εις την Ανατολήν οι αιρετικοί Ευνομιανοί, τους οποίους ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος προκαλεί λέγων, "τίς ουν η εκπόρευσις; Ειπέ συ την αγεννησίαν του Πατρός, καγώ την γέννησιν του Υιού φυσιολογήσω, και την εκπόρευσιν του Πνεύματος, και παραπληκτίσωμεν άμφω εις Θεού μυστήρια παρακύπτοντες".⁴⁹ Έχων ταύτα υπ' όψιν καταλαβαίνει κανείς πλήρως τον σκανδαλισμόν των ελληνοφώνων Ρωμαίων, όταν έγινε γνωστή εις αυτούς η θεολογία των Φραγκολατίνων.⁵⁰

Πάντως η πλέον παράδοξος δια τους Ρωμηούς εξέλιξις της δυτικής παραδόσεως είναι ο κωμικός ισχυρισμός των Φραγκολατίνων, ότι οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι μετά τον Δαμασκηνόν δεν έμειναν πιστοί εις το πνεύμα και το δόγμα των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων, αλλά παρέμειναν στάσιμοι και περιέπεσαν εις αίρεσιν, και ότι μόνον αυτοί, οι Φραγκολατίνοι δηλαδή, ηννόησαν ορθώς τους ελληνόφωνα Ρωμαίους Πατέρας και τας Οικουμενικάς Συνόδους, βαδίζοντες τον δρόμον της αναπτύξεως των δογμάτων και της προόδου. Επηρασμένοι οι Φραγκολατίνοι από τον μεγάλον σεβασμόν του Αυγουστίνου και των άλλων λατινοφώνων Πατέρων προς τους ελληνόφωνα Πατέρας, ως και από την πεποίθησιν, αυταπάτην του Αυγουστίνου, ότι ακολουθεί πιστώς την ρωμαϊκήν παράδοσιν, παρεσύρθησαν εις το συμπέρασμα, ότι δεν δύναται παρά να υπάρχει απόλυτος συμφωνία μεταξύ του Αυγουστίνου και των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων. Ούτω το Filioque του Αυγουστίνου δεν δύναται να είναι αντίθετον εις την θεολογίαν των ελληνοφώνων, αλλά αποτελεί ανάπτυξιν και διασάφησιν του εν λόγω δόγματος, βάσει των προϋποθέσεων των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων και της Β' Οικ. Συνόδου. Ούτω παρουσιάζουν οι Φραγκολατίνοι, ως κάμουν μέχρι σήμερα οι απόγονοι αυτών Παπικοί και Προτεστάνται, τους ελληνόφωνα Πατέρας ως προδρόμους και κήρυκας και οπαδούς του Filioque.⁵¹

Σημειωτέον μάλιστα, ότι περί του αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού, όστις συνοψίζων την διδασκαλίαν των Πατέρων γράφει ρητώς, ότι το Πνεύμα το Άγιον εκπορεύεται εκ μόνου του Πατρός,⁵² ο Θωμάς ο Ακινάτης, ο μέγιστος των σχολαστικών θεολόγων γράφει, ότι εις το σημείον τούτο ο Δαμασκηνός δεν ακολουθεί τους ελληνόφωνα Ρωμαίους Πατέρας, αλλά παρεσύρθη από κάποιον αρχαίον αιρετικόν ονόματι Θεοδώριχον.⁵³ Εννοεί προφανώς τον Θεοδώρητον, Κύρου όστις κατηγορήσε τον Κύριλλον Αλεξανδρείας, ότι διδάσκει εκπόρευσιν του Αγίου Πνεύματος και εκ του Υιού.⁵⁴ Ίσως δεν πρέπει να λησμονήσωμεν ότι τω 1054 οι

Φραγκολατίνοι αφώρισαν τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως με την κατηγορία, ότι οι "Γραικοί" απέκοψαν το Filioque από το Σύμβολον της πίστεως.⁵⁵

Δια να καταλάβη ο αναγνώστης τα περί Αυγουστίνου επικρατούντα εν τη Δύσει ίσως πρέπει να λάβη υπ' όψιν μίαν επιβλαβή δια το έθνος ημών θεωρίαν διαμαρτυρομένων καθηγητών σοβαρών Πανεπιστημίων, ως του Βερολίνου,⁵⁶ η οποία υπάρχει μέχρι σήμερα εν χρήσει εις διδακτικά εγχειρίδια, δηλητηριάζουσα ούτω μέλλοντας ηγέτας εις βάρος των Ελλήνων, καθ' ήν ισχυρίζονται, ότι εν αντιθέσει προς τον γνήσιον αυγουστίνειον Προτεσταντισμόν, η Ορθοδοξία των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων είναι μία εξελληνισθείσα και άρα ειδωλολατρική μορφή του Χριστιανισμού. Αυτή είναι μία άλλη όψις του ισχυρισμού, ότι οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες ουδέποτε κατηνόησαν τον απόστολον Παύλον, τον οποίον, ως λέγουν, ηρμήνευσαν ορθώς μόνον ο Αυγουστίνος, ο Λούθηρος και ο Καλβίνος.

Δηλαδή ισχυρίζονται οι ακολουθούντες κατά γράμμα τον Αυγουστίνον Διαμαρτυρόμενοι ούτοι,⁵⁷ ότι ο απόστολος Παύλος διδάσκει, ότι την ενοχήν του Αδάμ εκκληρονόμησαν όλοι οι απόγονοι αυτού και ούτως η δικαιοσύνη του Θεού κατεδίκασεν εις κόλασιν όλην την ανθρωπότητα και επέβαλεν εις αυτήν την ποινήν του θανάτου. Κατά την αξίαν της κληρονομικής ταύτης ενοχής αξίζει εις όλους η κόλασις. Ο Θεός όμως επειδή ήθελεν, εξέλεξεν εκ των ανθρώπων μίαν ομάδα και προώρισεν αυτήν δια την σωτηρίαν. Οι μη εκλεγέντες δεν δύνανται να παραπονούνται, αφού ως συνένοχοι δια την αμαρτίαν του Αδάμ τιμωρούνται δικαίως. Ούτε δύνανται οι σεσωσμένοι να υπερηφανεύωνται ωσάν να απολαμβάνουν εκείνα τα οποία τους αξίζουν (αφού εις αυτούς ως και εις τους απολωλότας αξίζει η κόλασις). Απλώς πρέπει να ευχαριστήσουν τον Θεόν, διότι τους εδόθη η σωτηρία απολύτως δωρεάν, αν και δεν τους αξίζει.

Τα απαραίτητα προς σωτηρίαν καλά έργα δεν είναι των σεσωσμένων αλλά της χάριτος του Θεού, διότι ο άνθρωπος χωρίς χάριν όχι μόνον δεν δύναται να κάμη καλά και αξιόμισθα έργα, αλλ' ούτε ημπορεί να θέλη να κάμη τοιαύτα έργα. Ο Θεός επομένως βραβεύει το δώρον Του. Δια τούτο η σωστική χάρις του Θεού ενεργεί ακαταγωνίστως και δίδεται μόνον εις τους προωρισμένους, οι οποίοι έχοντες την πεποίθησιν της σωτηρίας των υπερβαίνουν τον φόβον της κολάσεως. Επομένως η σωτηρία δεν είναι συνέργεια μεταξύ Θεού και ανθρώπου αλλά ενέργεια του Θεού επί του ανθρώπου. Όπου δε η Αγία Γραφή αναφέρει, ότι ο Χριστός αγαπά τους αμαρτωλούς, εσταυρώθη δια τους αμαρτωλούς, και θέλει την σωτηρίαν των αμαρτωλών, δεν εννοεί όλους τους αμαρτωλούς, αλλά μόνον τους προωρισμένους δια την σωτηρίαν αμαρτωλούς.

Εις αυτά βλέπει κανείς σαφώς τας θεολογικάς εκείνας προϋποθέσεις, όχι απλώς του μίσους των Φράγκων κατά των κατ' αυτούς αιρετικών Γραικών αλλά και της αιτίας του μέχρι θανάτου διωγμού των Ρωμηών κατά την Φραγκοκρατίαν, ως και της αιτίας της εν τη Δύσει Ιεράς Εξετάσεως των Παπικών, αλλά και της αντιπαθείας των Προτεσταντών. Εκ τούτων δύναται τις να αξιολογήσει τας εις τα τοιαύτα απαντήσεις των Ορθοδόξων εν τω δευτέρω τόμω.⁵⁸

Εκείνο το οποίον προξενεί εντύπωσιν εις τον ορθόδοξον μελετητήν είναι το γεγονός, ότι εις τας "Εξομολογήσεις" του ο Αυγουστίνος δίδει ζωηρώς την εντύπωσιν, ότι ο κατ' εξοχήν υπεύθυνος

δια την απόσπασίν του από τον Μανιχαϊσμόν και την εις Χριστόν μεταστροφήν του, ήτο ο άγιος Αμβρόσιος.⁵⁹ Θα ανέμενέ τις, ότι ως ο Αμβρόσιος ούτω και ο Αυγουστίνος θα ήτο οπαδός της θεολογίας των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων και δεν θα ήρχετο εις ρήξιν με τα εν τη Δύσει πνευματικά τέκνα του Χρυσοστόμου. Πάντως κατανοεί πλήρως κανείς διατί ο άγιος Ιωάννης ο Κασσιανός άμα τω ακούσματι των ανωτέρω του Αυγουστίνου έκρουσεν άμέσως τον κώδωνα του κινδύνου.⁶⁰ Δυστυχώς δεν εισηκούσθη όσον θα έπρεπε και όταν πλέον ενεφανίσθη ο Αυγουστίνος με την πανοπλίαν του Φράγκου κατακτητού πρώτον εν Ιταλία και εν συνεχεία με τας σταυροφορίας εις την Ανατολήν ήτο πλέον αργά.

Ο Αυγουστίνος μας πληροφορεί, ότι εξ αιτίας των κηρυγμάτων του Αμβροσίου, τα οποία παρηκολούθει εις τας τάξεις των κατηχουμένων καθ' εκάστην Κυριακήν εις τα Μεδιόλανα, εκλονίσθησαν αι περί Παλαιάς Διαθήκης μανιχαϊκαί προκαταλήψεις του και έμαθε να εκτιμά την ορθόδοξον ερμηνείαν των προφητών.⁶¹ Όταν όμως ο Αμβρόσιος ανέθεσεν εις τον Αυγουστίνον, προπαρασκευαζόμενον δια το βάπτισμα, να μελετήσει τον προφήτην Ησαΐαν, ο Αυγουστίνος άφησε την μελέτην εις την μέσην διότι, ως μας πληροφορεί εις τας "Εξομολογήσεις" του, δεν τον εκατάλαβεν.⁶² Αντ' αυτού ησχολήθη με την φιλοσοφίαν, με αποτέλεσμα να προσέλθη εις το βάπτισμά του, έχων σχηματίσει την απόλυτον πεποίθησιν, ως γράφει εις το "Contra Academicos", ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ των Πλατωνικών και της Αγίας Γραφής.⁶³

Το παράδοξον εκ της ιστορίας ταύτης είναι ότι ο άγιος Αμβρόσιος, ομού μετά των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων, απορρίπτει ρητώς το επί υπερβατικών αμεταβλήτων ιδεών βασιζόμενον πλατωνικόν και νεοπλατωνικόν σύστημα,⁶⁴ το οποίον ο Αυγουστίνος και οι Φράγκοι μέχρι του Ουιλιέλμου Όκκαμ ουδέποτε ημφισβήτησαν,⁶⁵ και ακολουθεί την ορθόδοξον διδασκαλίαν περί αποκαλύψεως του Θεού εις τους προφήτας και τους αποστόλους,⁶⁶ ενώ ο Αυγουστίνος δημιουργεί μίαν πρωτότυπον σύνθεσιν,⁶⁷ η οποία επεκράτησεν εις την φραγκολατινικήν παράδοσιν,⁶⁸ και η οποία εν τω προσώπω του εκ Καλαβρίας Βαρλαάμ κατεδικάσθη εν Κωνσταντινουπόλει τω 1341, 1347 και 1351.⁶⁹

Εν αντιθέσει προς την θεολογίαν των Πατέρων ο Αυγουστίνος διδάσκει ότι οι σεσωσμένοι θα ίδουν δια της χάριτος και δια της λογικής των την ουσίαν του Θεού και τα εν αυτή αρχέτυπα των όντων.⁷⁰ Δια της οράσεως ταύτης της θείας ουσίας θα απαλλαγούν αι ψυχαί από το επιθυμητικόν, το θυμοειδές, και τα μεταβλητά, και ούτω θα γίνουν αμεταβλήτως ευδαίμονες.⁷¹ Επεκτεινόμενος επί των νεοπλατωνικών τούτων προϋποθέσεων παραδέχεται, ότι δύναται τις εν τη ζωή ταύτη να φθάση εις ένδρασιν των εν τη θεία ουσία αρχετύπων των όντων δια της εκστάσεως της λογικής, εκ του σώματος και των του χρόνου⁷² ή οφείλει να γνωρίση αυτά δια του φωτισμού της λογικής, μέσω της Αγίας Γραφής και των κτισμάτων, προς βαθυτέραν κατανόησιν των ειδών ή των αρχετύπων λόγων και δι' αυτών του Θεού.⁷³

Αι προϋποθέσεις αυταί εν συνδυασμό με τας περί αμαρτίας και προορισμού διδασκαλίας του Αυγουστίνου ωδήγησαν εις τα περί κολάσεως και καθαρτηρίου πυρός δόγματα των Φραγκολατινών, τα τόσον γνωστά μέσω των Dante και John Milton αλλά απαράδεκτα εις τους Πατέρας. Αφού οι Φραγκολατινοί επέστευσαν, ότι οι κολασμένοι δεν βλέπουν τι το άκτιστον εξέλαβον το πυρ το αιώνιον της Αγίας Γραφής ως κτιστόν.⁷⁴ Συνεπεία τούτου εφαντάσθησαν,

ως και οι αρχαίοι, τον κόσμο της σωτηρίας και της απωλείας τριόφορον, αποτελούμενον από τον αμετάβλητον δια τους ευδαίμονας ουρανόν, την μεταβλητήν δια την δοκιμασίαν των ανθρώπων γήν, και τα μεταβλητά δια τους κολασμένους και καθαριζομένους καταχθόνια.

Ο ιερός Αυγουστίνος βλέπων, ότι οι προφήται και οι απόστολοι δεν επαρουσίαζον κατά τας προς αυτούς θεοφανείας και αποκαλύψεις του Αγγέλου του Κυρίου και της δόξης Αυτού φαινόμενα και κατάστασιν ανάλογον προς την νεοπλατωνικήν έκστασιν, κατέληξεν εις το συμπέρασμα, ότι οι απόστολοι και οι προφήται δεν είδον τον άκτιστον Λόγον εν τη ακτίστω δόξη Αυτού, εξαιρέσει ίσως του Μωϋσέως και του αποστόλου Παύλου,⁷⁵ αλλά μόνον γινόμενα και απογινόμενα κτίσματα, συμβολίζοντα τον Θεόν και χρησιμεύοντα δια την μετάδοσιν μηνυμάτων Αυτού προς τους ανθρώπους.⁷⁶ Εις το σημείον αυτό ο Αυγουστίνος διαφέρει των ορθοδόξων ελληνοφώνων και λατινοφώνων Πατέρων, συμπεριλαμβανομένου και του Αμβροσίου,⁷⁷ και συμφωνεί κατ' ουσίαν με τας επί του θέματος γνωσιολογικάς προϋποθέσεις των Αρειανών και των Ευνομιανών, ως θα είδωμεν εν τω οικείω τόπω.⁷⁸ Μάλιστα η επικράτησις της Αυγουστινείου αντιλήψεως περί αποκαλύψεως εξησθένησε σημαντικώς την χριστιανικήν εν τη Δύσει θεολογίαν της Παλαιάς Διαθήκης έναντι των Εβραίων, οίτινες ουδέν ουσιαστικόν πρόβλημα συναντούν εις την ανατροπήν των παλαιότερων περί Παλαιάς Διαθήκης θέσεων των δυτικών θεολόγων, ως θα είδωμεν.⁷⁹

Σημειωτέον ότι εξ αιτίας του Αυγουστίνου αγνοούντες την αποφαιτικήν γλώσσαν της Αγίας Γραφής οδηγήθησαν όχι μόνον εις τας δεισιδαιμονικάς των περί κολάσεως και καθαρτηρίου πυρός αντιλήψεις, αλλά και εις την εγκατάληψιν της υφ' όλων των αρχαίων Πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων ταυτίσεως της βασιλείας και της δόξης του Θεού⁸⁰ και εις υιοθέτησιν της υπό του Αυγουστίνου ταυτίσεως της βασιλείας μετά της Εκκλησίας⁸¹ και ούτως εις τας ατέρμονας περί ανυπάρκτου προβλήματος συζητήσεις των νεωτέρων ετεροδόξων ερμηνευτών περί πραγματοποιουμένης ή μελλοντικής εσχατολογίας ή συνδυασμού των δύο εν τη πρώτη Εκκλησία.⁸²

Επίσης οι Δυτικοί ακολουθούντες τον Αυγουστίνον ηρμήνευσαν τας θεοφανείας της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, ως να επρόκειτο περί της υπό του Θεού θαμβώσεως κατωτέρας νοήσεως ανθρώπων μέσω καταπληκτικών φυσικο-υπερφυσικών φαινομένων, υποπιπτόντων εις τας αισθήσεις αυτών. Επειδή τοιαύται ερμηνείαι απομακρύνουν πολλούς από τον Χριστιανισμόν ανέλαβον τινές, να απομυθεύσουν την Αγίαν Γραφήν από τα εν αυτή δήθεν κοσμοείδωλα και δεισιδαιμονικά στοιχεία, ίνα γίνουν τα υπόλοιπα αποδεκτά από τον σύγχρονον άνθρωπον.⁸³ Όμως δεν είναι η Αγία Γραφή η χρήζουσα απομυθεύσεως, αλλά η αυγουστίνειος ερμηνευτική παράδοσις, ήτις εγκαταλείψασα την πατερικήν αποφαιτικήν της θεώσεως ερμηνευτικήν παράδοσιν επέβαλεν επί της Αγίας Γραφής μίαν ξένην προς αυτήν ειδωλολατρικήν κοσμοθεωρίαν, με αποτέλεσμα να μη κατανοή πλέον τον αποφαιτικόν τρόπον χρήσεως των περί Θεού και της παρουσίας Αυτού και της μεθέξεως της χάριτος Αυτού ονομάτων.

Η βασική αδυναμία της αυγουστινείου θεολογίας της φραγκολατινικής παραδόσεως και η αιτία της πτώσεως αυτής εν τη συγχρόνω δυτική σκέψει είναι η αντίληψις ότι ο άνθρωπος είναι δυνατόν να συλλάβη λογικώς το άκτιστον και την ουσίαν αυτού δια των αρχετύπων των όντων.

Αι προϋποθέσεις αύται ως ρίζαν έχουν την εκ μέρους του Αυγουστίνου αντιμετώπισιν ωρισμένων συγκεκριμένων προσωπικών προβλημάτων.

Ίνα υπερβή 1) τα εκ των Μανιχαίων τεθέντα προβλήματα βάσει του ισχυρισμού αυτών ότι ο άνθρωπος δύναται να συλλάβη μόνον τα υλικά κατηγορήματα του φωτός και του σκότους, εφόσον αι αντιτιθέμενοι αύται δυνάμεις είναι η μόνη και υψίστη κατ' αυτούς πραγματικότης εξ ής συνίστανται τα πάντα, 2) τα εκ του σκεπτικισμού τεθέντα προβλήματα, βάσει του ισχυρισμού των λεγομένων ακαδημαϊκών ότι τίποτε το θετικώς και απολύτως και μετά βεβαιότητος γνωστόν δύναται να ύπάρχη εν τη ζωή ταύτη, και 3) τα εκ της σαρκός προσωπικά προβλήματα, κατέληξε δυστυχώς ο Αυγουστίνος εις την πλατωνικήν φιλοσοφίαν προ του βαπτίσματός του και ουδέποτε εγκατέλειψε τας προϋποθέσεις της φιλοσοφίας ταύτης εις τας οποίας καθυπέταξε το χριστιανικόν δόγμα.

Βάσει των ανωτέρω προβλημάτων η πλατωνική φιλοσοφία edίδαξε τον Αυγουστίνον α) περί της ύπάρξεως μιας πέραν της ύλης πραγματικότητος, ήτις κατανοείται δια του ηγεμονικού, β) περί της βεβαίας γνώσεως αυτής, και γ) περί της ευδαιμόνου ζωής δια της υπερβάσεως των μεταβλητών και δια της ενώσεως μετά της πνευματικής και αμεταβλήτου πραγματικότητος.⁸⁴

Πάντως μόνον μετά το βάπτισμα κατηνόησε την περί ενσαρκώσεως του Λόγου διδασκαλίαν της Εκκλησίας και ούτω μόνον τότε κατάλαβε την διαφοράν ταύτην μεταξύ Ορθοδόξων και Πλατωνικών.⁸⁵ Ουδέποτε όμως εγκατέλειψε την γνώμην του, ότι η Εκκλησία και οι Πλατωνικοί συμφωνούν εις τας περί Αγίας Τριάδος και προορισμού του ανθρώπου διδασκαλίας αυτών.⁸⁶ Επομένως η μόνη διαφορά μεταξύ των είναι κατά τον Αυγουστίνον ότι οι πνεύμα έχοντες Χριστιανοί γνωρίζουν που υπάγουν και την οδόν, δηλαδή τον Χριστόν, ενώ οι Πλατωνικοί γνωρίζουν που πρέπει να υπάγουν αλλά δεν γνωρίζουν αυτήν την οδόν. Μετά είναι οι απλοϊκοί πιστοί οι οποίοι δεν γνωρίζουν που υπάγουν, αλλά ακολουθούν την οδόν, και οι απλοϊκοί άπιστοι οι οποίοι αγνοούν και την οδόν και τον προορισμόν των.⁸⁷

Υπό την πίεσιν των συγχρόνων εξελίξεων εις την γνωσιολογίαν και πολιτικήν φιλοσοφίαν, εις την ψυχολογίαν, κοινωνιολογίαν, ιστοριογραφίαν, εις τας θετικές επιστήμας και την ανθρωπολογίαν και παλαιοντολογίαν, η μεσαιωνική πεποιθήσις των Φραγκολατίνων περί της ύπάρξεως αμεταβλήτων ειδών εγκατελείφθη αμεταστρεπτί υπό των εκατομμυρίων πνευματικών απογόνων αυτών και ως εκ τούτου διαμφισβητείται η ύπαρξις αμεταβλήτου κριτηρίου της ηθικής ως και η δυνατότης εκπληρώσεως της επιθυμίας του ανθρώπου, δι' ευδαιμονίαν εις υπερβατικήν στατικήν και αμετάβλητον δουλοπρεπή κατάστασιν.

Το παράδοξον είναι, ότι πολλοί εκ των κληρονόμων του φραγκολατινικού αυγουστινείου πολιτισμού απομακρύνονται σήμερον από τον Χριστιανισμόν, επειδή δεν δύνανται πλέον να πιστεύσουν εις διδασκαλίας, τας οποίας απεκήρυξαν οι Πατέρες γνωρίσαντες τον Χριστόν.

Το δράμα της Ρωσσίας ήρχισε κυρίως επί Μεγάλου Πέτρου, ότε διεδόθησαν αι αρχαί της Σχολαστικής θεολογίας τόσον ώστε να καταντήσουν οι Ρώσσοι θεολόγοι να γράφουν και να διδάσκουν με όλας τας συνεπείας Λατινιστί.⁸⁸ Κατά τα τέλη του παρελθόντος αιώνας ήρχισε

μία ισχυρά επάνοδος εις την θεολογίαν των Ρωμαίων Πατέρων. Το ίδιον παρατηρείται και εις την Ρουμανίαν,⁸⁹ και την Σερβίαν,⁹⁰ εις ωρισμένους τουλάχιστον θεολόγους.

Η επάνοδος όμως εις την θεολογίαν και πνευματικότητα των αγίων Πατέρων είναι απαραίτητος, διότι άνευ των θεουμένων ούτε οδηγούς δυνάμεθα να έχωμεν, ούτε την αποστολικήν ευσέβειαν να φθάσωμεν, και άρα ούτε τον προορισμόν μας να γνωρίζωμεν, ούτε την Αγίαν Γραφήν να ερμηνεύσωμεν.

Αλλ' ίνα ολοκληρωθή η επάνοδος αυτή και καρποφορήση πρέπει να απελευθερωθούν οι Ρωμαίοι Πατέρες από την ερμηνευτικήν περί αυτών παράδοσιν των Φραγκολατίνων και των απογόνων αυτών. Προς τούτο είναι απαραίτητος η σαφής και ακριβής διάκρισις μεταξύ της πατερικής και της αυγουστινείου θεολογικής μεθόδου.

Εις τους Πατέρας το κριτήριον της αληθείας και των δογμάτων είναι η εν Θεώ θεωρία των θεουμένων. Δηλαδή η εν Χριστώ κοινωνία των προφητών, αποστόλων και αγίων είναι το θεμέλιον του αλαθήτου της Ορθοδόξου Εκκλησίας ως και της θεολογικής μεθόδου Αυτής.

Εγκαταλείψαντες οι Φραγκολατίνοι την εν Χριστώ ένωσιν των θεουμένων, δηλαδή την περί θεώσεως και θεολογίας διδασκαλίαν αυτών, αντικατέστησαν εν καιρώ το αλάθητον της κοινωνίας των θεουμένων και των μετ' αυτών κοινωνούντων της αποστολικής διαδοχής της χειροτονίας, της χάριτος και της αληθείας με το αλάθητον του φραγκολατίνου Πάπα της Ρώμης, όστις ιδέαν δεν έχει περί της θεώσεως και της επ' αυτής ερειδομένης θεολογίας των προφητών, των αποστόλων και των αγίων. Αλλ' ούτε ο Προτεσταντισμός υπωπεύθη ποτέ την ύπαρξιν της τοιαύτης επί της θεώσεως ερειδομένης θεολογίας, διότι και αυτός υπήρξε κατ' εξοχήν κατασκεύασμα του Αυγουστίνου και του φραγκολατινικού πολιτισμού.

Η' Η Αποκάλυψις, η Ιερά Παράδοσις, η Αγία Γραφή και το Αλάθητον

Το κέντρον της Ιεράς Παραδόσεως είναι ο Χριστός και η μετ' Αυτού κοινωνία και η περί Αυτού μαρτυρία των φίλων Αυτού προφητών, αποστόλων και αγίων. Εις την Παλαιάν Διαθήκην ο Χριστός απεκάλυπτεν Εαυτόν ασάρκως και εν Εαυτώ τον Πατέρα δια Πνεύματος Αγίου εις τους προφήτας φίλους Αυτού, μετά δε την ενανθρώπησιν Αυτού εν σαρκί εις τους φίλους Αυτού προφήτας, αποστόλους και αγίους.

Εν τη αποκαλύψει ως και εν τη Ιερά Παραδόσει έχομεν τρία τινα, 1) Τον αποκαλύπτοντα και δοτήρα, 2) το αποκαλυπτόμενον ή την δωρεάν, και 3) τον δέκτην, φύλακα και μεταδότην της αποκαλυπτομένης δωρεάς.

1) Ο αποκαλύπτων δοτήρ είναι ο Θεός. Ο απεσταλμένος μεταφορεύς και εν Εαυτώ κατά φύσιν φέρων και αποκαλύπτων τον Θεόν και την Αυτού δωρεάν δοτήρ είναι ο Λόγος του Θεού, όστις εν τω αποκαλύπτοντι και κατά φύσιν δοτήρι Πνεύματι Αυτού χαρίζει την αποκάλυψιν και

μέθεξιν της δωρεάς τοις ανθρώποις μέσω των προφητών, των αποστόλων, των αγίων και του ιερατείου.

2) Η αποκαλυπτομένη και μετεχομένη δωρεά της οποίας την μέθεξιν χαρίζει ο Χριστός εκ του Πατρός εν Πνεύματι Αγίω εις τον λαόν του Θεού, μέσω των προφητών, αποστόλων και αγίων είναι η άκτιστος φυσική δόξα του Χριστού, ήτις αμερίστως μερίζεται εν μεριστοίς κατά την αξίαν ή προετοιμασίαν των ανθρώπων. Η δωρεά της αποκαλύψεως και μεθέξεως της δόξης του Θεού δια του Αγγέλου του Θεού εν τω Πνεύματι Αυτού τοις προφήταις και τω λαώ του Θεού εν τη Παλαιά Διαθήκη, συμπεριλαμβάνει εν τη ενσαρκώσει και την ανθρωπίνην φύσιν του Θεού Λόγου.

Μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης ναι μεν υπάρχει ταυτότης της πηγής της αποκαλυπτομένης δωρεάς, διότι και εις τας δύο Διαθήκας είναι ο Χριστός, Όστις αποκαλύπτει τον Θεόν, οδηγεί και σώζει τον λαόν Του, δια των θεουμένων φίλων Αυτού, αλλά υπάρχει ριζική διαφορά. Την διαφοράν ταύτην συνοψίζομεν ως εξής.

Ενώ ο λαός του Θεού εν τη Παλαιά Διαθήκη είχε μέθεξιν και πρόγευσιν της δόξης του Χριστού, παρά ταύτα εκυριάρχει επ' αυτού ο διάβολος δια του θανάτου. Υπό το κράτος του θανάτου ή εις τον Άδην ευρίσκοντο όχι μόνον οι άδικοι αλλά και οι δίκαιοι φίλοι του Θεού.¹ Εν τω ενσαρκωθέντι Λόγω κατηγορήθη ο θάνατος, και ο έχων το κράτος αυτού εστερήθη της κυριαρχίας ήν εξήσκει αδικώς επί των δικαίων.² Αι πύλαι του Άδου ή του θανάτου κατίσχυον της Εκκλησίας εν τη Παλαιά Διαθήκη, αλλά δια της εν Χριστώ πρώτης αναστάσεως των αγίων και της καταργήσεως του πρώτου θανάτου έπαυσαν να κατισχύουν Αυτής.³ Πρό της ενσαρκώσεως η μέθεξις της δόξης ή βασιλείας του Λόγου υπό των προφητών και των πιστών ήτο προσωρινή, εν δε τω θανάτω και τη αναστάσει του ενσαρκωθέντος Λόγου κατέστη μόνιμος.⁴ Και εις τας δύο Διαθήκας η μέθεξις εις την δόξαν ή βασιλείαν του Χριστού έχει χαρακτήρα αποκαλυπτικόν, σωστικόν, αγιαστικόν και θεωτικόν, αν και προ της ενσαρκώσεως δεν ήτο μόνιμος.⁵

Αυτή η εν τω λαώ του Θεού ενέργεια του Λόγου προ και μετά την ενσάρκωσιν Αυτού είναι η Παρακαταθήκη της πίστεως,⁶ ως και το κέντρον και η μορφοποιός δύναμις της Ιεράς Παραδόσεως και η κεντρική διδασκαλία της Αγίας Γραφής.

3) Ο δέκτης, φύλαξ και μεταδότης της θείας ταύτης αποκαλύψεως και δωρεάς είναι ο δια της θεώσεως γενόμενος προφήτης, απόστολος και άγιος της Εκκλησίας, ως και ο παραμένων εν Πνεύματι Αγίω πιστός εις τους θεουμένους και την διδασκαλίαν αυτών λαός του Θεού. Ο ούτω θεούμενος προφήτης, απόστολος και άγιος λαμβάνει άμεσον γνώσιν του Θεού δια του Χριστού εν Πνεύματι, και ο λαός του Θεού λαμβάνει μέσω των θεουμένων φίλων του Χριστού έμμεσον γνώσιν περί του Θεού.⁷ Την έμμεσον ταύτην περί Θεού γνώσιν μεταδίδει ο Λόγος του Θεού δια των προφητών, αποστόλων και αγίων προφορικώς και γραπτώς εν νοήμασι μέσω εικόνων και ρητών. Ο λαός λαμβάνει από τους θεουμένους προφήτας, από τον ενσαρκωθέντα Λόγον, και από τους αποστόλους και τους αγίους νοήματα και εικόνας εν κτιστοίς ρήμασι, ενώ οι διαβεβηκότες εν θεωρία θεούμενοι βλέπουν αοράτως τα αόρατα, ακούουν ανηκούστως τα

ανήκουστα και τα άρρητα και νοούν υπερνοητώς τα υπέρ την νόησιν και την λογικήν μυστήρια της βασιλείας.8

Η εκ των προφητών, εκ του ενσαρκωθέντος Λόγου και εκ των αποστόλων έμμεσος γνώσις περί του Θεού εμπεριέχεται εις την Αγίαν Γραφήν, εις την λειτουργικήν και μυστηριακήν ζωήν της Εκκλησίας, εις τα συγγράμματα των Πατέρων και εις τας αποφάσεις των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων. Η δε άμεσος υπό των θεουμένων γνώσις του Θεού υπερβαίνει τα περί Θεού σύμβολα ταύτα, ουδέποτε όμως διαφέρει αυτών, αλλ' είναι πάντοτε σύμφωνος προς ταύτα. Όπως η άμεσος και έμμεσος γνώσις πάντοτε συμφωνούν ούτω και οι έχοντες την άμεσον γνώσιν πάντοτε συμφωνούν μεταξύ των και κατανοούν τα νοήματα αλλήλων. Υπάρχει μεταξύ αυτών ερμηνευτική ταυτότης. Δια τούτο ψευδοπροφήτης και ψευδαπόστολος και ψευδοάγιος ή ψευδοθεούμενος διδάσκει αντίθετα προς την διδασκαλίαν της Αγίας Γραφής και των θεουμένων.

Η δύναμις ήτις καθιστά δυνατήν την αποδοχήν, την φύλαξιν και την μετάδοσιν ή παράδοσιν της αποκαλυπτομένης και σωστικής, αγιαστικής και θεωτικής δωρεάς του Θεού, δηλαδή της Παρακαταθήκης της εν τω σαρκωθέντι Λόγω ως άνω ενεργείας και χάριτος, είναι αυτή αύτη η Παρακαταθήκη, ήτις μεταδίδεται και μετέχεται δια του μυστηρίου της δόξης και βασιλείας ή δια του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως.9

Ο εμφανίσας Εαυτόν εν δόξη ασάρκως τοις προφήταις και εν σαρκί αυτοίς και τοις αποστόλοις Λόγος του Θεού, Όστις τω Πνεύματι Αυτού ενεφάνισεν εν Εαυτώ τον Πατέρα Θεόν και επ' εσχάτων των ημερών εγεννήθη ως άνθρωπος εκ της Θεοτόκου, είναι Αυτός η Παρακαταθήκη ήν παραλαμβάνει και παραδίδει η Ιεραρχία από γενεάς εις γενεάν κατά την θείαν Ευχαριστίαν εις τους επισκόπους και τους πρεσβυτέρους κατά την ημέραν της χειροτονίας αυτών, ίνα δια των επισκόπων και των πρεσβυτέρων φυλαχθή και μεταδοθή προς αγιασμόν και θέωσιν των πιστών.10 Αλλά ο σαρκωθείς Λόγος, ο ίδιος, ο οίκος του Θεού και το κατοικητήριον των πιστών, είναι Εκείνος Όστις εν τω επισκόπω τη ζώση εν τοις μυστηρίοις εικόνη Αυτού,11 δέχεται, φυλάττει και μεταδίδει ή παραδίδει την Παρακαταθήκην, δηλαδή τον Εαυτόν Του μετά των αγγέλων και των φίλων Αυτού προς τελείωσιν του λαού Αυτού. Ο Χριστός είναι η Εκκλησία,12 ή η Άμπελος,13 ήν εφύτευσεν ο Θεός τη δεξιά Αυτού, ήτοι δια της δόξης και της βασιλείας Αυτού, δι' ής κατέστρεψε το βασίλειον του θανάτου και ανέστησε τας ψυχάς των νεκρών εν τω Άδη και δια του βαπτίσματος ανιστά τας ψυχάς των κεκαθαρωμένων των πεφωτισμένων και των θεουμένων.14 Αι δε ψυχαί αυταί είναι τα κλήματα της αμπέλου και γεωργός ο Θεός.15

Ο Θεός δια του ενσαρκωθέντος Λόγου εν Πνεύματι Αγίω καθιστά δυνατήν την αποδοχήν, φύλαξιν και μετάδοσιν της χάριτος, ουχί παρά την βούλησιν ακαταγωνίστως, αλλ' αντιθέτως τη συνεργεία του ανθρώπου προς καρποφόρον βλάστησιν των κλημάτων. Η άμπελος και τα κλήματα ομού είναι η Εκκλησία. Το αποκοπτόμενον της αμπέλου άκαρπον και ξηρόν κλήμα παύει να είναι φορεός της Παρακαταθήκης, αφού, η Παρακαταθήκη δεν δύναται να ταυτισθή με το νεκρόν κλήμα. Η Παρακαταθήκη είναι ολόκληρος η άμπελος μετά των καρποφόρων κλημάτων, δηλαδή ο σεσαρκωμένος Λόγος του Θεού σύν τοις μετόχοις του σώματος και της βασιλείας Αυτού αγίοις και πιστοίς.16 Εξ όλων των μέχρι τούδε λεχθέντων συνάγεται ότι, ίνα έχωμεν ορθήν και ολοκληρωμένην αντίληψιν περί της Ιεράς Παραδόσεως ή της

Παρακαταθήκης, πρέπει να καθορισθή ορθώς Α) ποίος είναι και πώς καθίσταται ο δέκτης, φύλαξ και μεταδότης της Παρακαταθήκης της πίστεως, και Β) τί και πώς δέχεται, φυλάττει και μεταδίδει.

Α) Οι δέκται, φύλακες και μεταδότες της Παρακαταθήκης της Ιεράς Παραδόσεως διαιρούνται σαφώς και ακριβώς εις γνωστικούς και πιστούς,¹⁷ δηλαδή 1) εις τους γνωρίζοντας αμέσως την δόξαν και βασιλείαν του Θεού γνωστικούς αυτόπτας μάρτυρας της προ και μετά την ενσάρκωσιν φυσικής θεότητας του Χριστού, προφήτας, αποστόλους και αγίους, και 2) εις τους Πνεύματι Αγίω αποδεχομένους, φυλάσσοντας και μεταδίδοντας με παιδικήν απλότητα την προφορικήν και γραπτήν περί Θεού μαρτυρίαν και διδασκαλίαν των θεοπτών πιστούς.

Οι έχοντες την ενδιάθετον πίστιν¹⁸ αληθινοί πιστοί δεν παραδέχονται, όπως είδαμε, γενικήν τινά της φαντασίας ή της φιλοσοφίας ιδέαν περί Θεού, αλλά πιστεύουν συγκεκριμένως και αποκλειστικώς εις τον Θεόν του Αβραάμ, του Ισαάκ και του Ιακώβ.¹⁹ Δηλαδή πιστεύουν εις τον Κύριον της Δόξης, Ὅστις τῷ Πνεύματι Αυτοῦ ἀπεκάλυψεν ἐν ἑαυτῷ τὴν φυσικὴν Αυτοῦ ἄκτιστον δόξαν και βασιλείαν και θεότητα του Θεού σάρκως ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ και ἐν σαρκί ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Οἱ πιστοὶ ἀποδέχονται ἀπολύτως και ἀδιστακτῶς τὴν μαρτυρίαν και περί Θεοῦ διδασκαλίαν τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων και τῶν αγίων, ἀρκούνται δε εις τὰ ῥήματα και τὰ νοήματα αὐτῶν. Αποφεύγουν τὴν ἐπιστημονικὴν και φιλοσοφικὴν μέθοδον ἀνευρέσεως τῆς περί Θεοῦ και χάριτος και ἐνσαρκώσεως και Ἐκκλησίας κ.λ.π. ἀληθείας διότι α) μεταξύ τῆς ἀληθείας ταύτης και τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιστημονικῆς περί τῆς φύσεως ἀληθείας οὐδεμία ομοιότης ὑπάρχει και ἄρα οὔτε ἐπιστημονικὴ μέθοδος ὑπάρχει γεφυρώσεως τῆς κάτω ἀληθείας πρὸς τὴν ἄνω και β) οἱ πνευματικοὶ ἡγέται και πατέρες αὐτῶν, οἱ προφῆται, οἱ ἀπόστολοι και οἱ ἅγιοι, δὲν εἶναι στοχασταὶ διαλεγόμενοι και ἀναζητούντες τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' αὐτόπται μάρτυρες τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας,²⁰ ἤτοι τῆς θεότητος, τῆς βασιλείας, τῆς χάριτος και τῆς δόξης του Χριστοῦ, τῆς ὑποστατικῆς ἐν Αὐτῷ ἐνώσεως τῶν δύο Αὐτοῦ φύσεων, τῆς ομοουσιότητος του Λόγου και του Αγίου Πνεύματος τῷ Πατρὶ, τῶν μυστηρίων τῆς βασιλείας του Θεοῦ, τῆς Ἐκκλησίας, τῆς κρίσεως κ.τ.λ., ἀφοῦ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς οἱ ἀπόστολοι ὠδηγήθησαν εις πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ του Παρακλήτου Πνεύματος ὡς ὑπεσχέθη εις αὐτοὺς ὁ Κύριος. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ θεούμενοι προφῆται και ἀπόστολοι και οἱ ἀκολουθούντες αὐτοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεολογοῦν οὐχὶ στοχαστικῶς και διαλεκτικῶς ἀλλὰ πνευματικῶς ἐν τῷ γνόφῳ τῆς μυστικῆς θεολογίας.²¹

Ἡ νεοφανὴς μεταξύ Ὀρθοδόξων τινῶν διδασκαλία ὅτι τὰ λόγια του Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς Αὐτοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ του Ἰωάννου 14,25-26 : 16,12-13 α) κάμνουν ἄμεσον λόγον "περί του ἔργου του Αγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ τὴν Ἀνάληψιν του Χριστοῦ και τὴν Πεντηκοστήν" και β) ἀναφέρονται εις τὴν ὁδήγησιν τῶν "πιστῶν" και γ) ἀναφέρονται εις τὴν ἐκάστοτε ὁδήγησιν τῆς Ἐκκλησίας "εἰς βαθυτέραν κατανόησιν και ἐναργεστέραν σύλληψιν τῶν μυστηρίων τῆς δια του Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεσθείσης σωτηριώδους οικονομίας", εἶναι ἀπαράδεκτος πλάνη και ἐντελῶς ξένη πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας και ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ομοιάζει με τοὺς καταδικασθέντας ἰσχυρισμοὺς τῶν Μοντανιστῶν περί τῆς μετὰ τὴν Πεντηκοστήν ὁδηγήσεως εις πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.²²

Συνοψίζων την εν προκειμένω διδασκαλίαν της Ορθοδόξου Εκκλησίας, δηλαδή των αγίων Πατέρων και μάλιστα όλων αυτών ο μέγας της Ορθοδοξίας πατήρ άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς γράφει τα εξής περί της ημέρας της Πεντηκοστής, "αλλά και επί το σωτήριοιον ερχόμενος πάθος προς τους οικείους μαθητάς έλεγεν, "εάν αγαπάτέ με τας εντολάς τας εμάς τηρήσατε, και εγώ ερωτήσω τον Πατέρα, και άλλον Παράκλητον δώσει υμίν, ίνα μένη μεθ' υμών εις τον αιώνα, το Πνεύμα της αληθείας"²³. Και πάλιν, "ταύτα λελάληκα υμίν, παρ' υμίν μένων, ο δε Παράκλητος, το Πνεύμα το Άγιον, ό πέμψει ο Πατήρ εν τω ονόματί μου, εκείνος υμάς διδάξει πάντα"²⁴. Και πάλιν, "όταν έλθη ο Παράκλητος, όν εγώ πέμψω υμίν παρά του Πατρός, το Πνεύμα της αληθείας, ό παρά του Πατρός εκπορεύεται, εκείνος μαρτυρήσει περί εμού, και οδηγήσει υμάς εις πάσαν την αλήθειαν". Νύν ουν επληρώθη η επαγγελία, και κατήλθε το Πνεύμα το Άγιον, παρά Πατρός τε και Υιού πεμφθέν τε και δοθέν, και τους αγίους μαθητάς περιλάμψαν, και όλως λαμπάδας ανάψαν θείως, μάλλον δε φωστήρας αναδείξαν υπερκοσμίους και παγκοσμίους, αιωνίου ζωής επέχοντος λόγον, δι' αυτών την οικουμένην πάσαν εφώτισεν".

Επομένως τα λεχθέντα ταύτα του Χριστού περί της υπό του Παρακλήτου οδηγήσεως των αποστόλων εις πάσαν την αλήθειαν εξεπληρώθησαν την ημέραν της Πεντηκοστής. Αναφέρονται εις την εν τη ημέρα ταύτη εμπειρίαν της θεώσεως, δηλαδή της επιδημίας δια μόνιμον μέθεξιν του Παρακλήτου Πνεύματος και της αποκαλύψεως Αυτού ως υποστάσεως ή προσώπου. Εκείνα τα οποία δεν ηδύναντο βαστάζειν οι απόστολοι εν τω 16ω κεφαλαίω του Ιωάννου εβάσταζον την Πεντηκοστήν δια της θεώσεως αυτών, δηλαδή δια της εν Θεώ θεωρίας.

Εδώ έχομεν σαφώς την διάκρισιν μεταξύ 1) της υπό του Κυρίου διδασκαλίας και αποκαλύψεως δια του λόγου και των θαυμάτων, ήτις δεν είναι ακόμη η εμπειρία απάσης της αληθείας, την οποίαν δεν μανθάνει τις μόνον ούτω και 2) της αποκαλύψεως ή φανέρωσεως της φυσικής δόξης και θεότητας του Χριστού εν Αγίω Πνεύματι δια της θεώσεως του όλου ανθρώπου, ήτις υπερβαίνει τον λόγον και την νόησιν. Κατ' ουδένα τρόπον δύνανται να εκληφθούν τα λόγια του Χριστού περί οδηγήσεως εις πάσαν την αλήθειαν ως να επρόκειτο περί οδηγήσεως εις πάσαν την αλήθειαν μετά την ημέραν της Πεντηκοστής.

Επίσης τα λεχθέντα του Χριστού περί οδηγήσεως εις πάσαν την αλήθειαν δεν αναφέρονται εις τους πιστούς γενικώς αλλά εις τους γενομένους φίλους του Χριστού αποστόλους, ως σαφώς αναπτύσσει ανωτέρω ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς. Δεν είναι η εμπειρία αυτή όλων των πιστών ή όλων των μελών της Εκκλησίας αλλά μόνον των γενομένων φίλων του Χριστού αγίων. Οσάκις άγιοί τινες ως ο απόστολος Παύλος, ο πρωτομάρτυς Στέφανος,²⁶ και άλλοι πολλοί μεταγενεστέρως έφθαναν εις την θέωσιν ή θεοπτίαν οδηγούντο οι θεούμενοι ούτοι εις την ιδίαν ακριβώς αλήθειαν εις ήν ωδηγήθησαν οι απόστολοι την ημέραν της Πεντηκοστής. Δηλαδή αυτή η αποκάλυψις μετά την Πεντηκοστήν είναι απλώς φανέρωσις της δόξης του εν σαρκί Λόγου. Δεν έχει καθόλου την σημασίαν της αποκαλύψεως νέων ή συμπληρωματικών αληθειών πέραν των όσων απεκαλύφθησαν κατά την Πεντηκοστήν. Δια τούτο ο απόστολος Παύλος εκφράζει την διδασκαλίαν όλων των αποστόλων γράφων, "αλλά και εάν ημείς ή άγγελος εξ ουρανού ευαγγελίσηται υμίν παρ' ό ευηγγελισάμεθα υμίν, ανάθεμα έστω, ως προειρήκαμεν, και άρτι πάλιν λέγω, εί τις υμάς ευαγγελίζεται παρ' ό παρελάβετε, ανάθεμα έστω".

Αλλά ούτε αποτελεί η εμπειρία αυτή της θεώσεως "εμβάθυνσιν" εις τας ήδη αποκεκαλυμμένας αληθείας, ως να μη υπήρχε την Πεντηκοστήν η ανωτάτη δυνατή εν τη ζωή ταύτη βαθμὶς εμβαθύνσεως η υπερβαίνουσα πάσαν λογικὴν και νοητὴν εμβάθυνσιν.

Χρειάζεται προσοχή να μη δώσωμεν εις την πατερικὴν χρήσιν της λέξεως αποκάλυψις την δυτικὴν της λέξεως σημασίαν, καθ' ἣν πρόκειται περί αποκαλύψεων λέξεων, εικόνων, νοημάτων και αξιωμάτων, άνευ της υπερβαινούσης τον λόγον και την νόησιν ακτίστου δόξης του Χριστού, εις ἃ πιστεύει πεπλανημένως η δυτικὴ Εκκλησία, ὅτι οφείλει δια των θεολόγων της να εμβαθύνη, ίνα με την άπαροδον του χρόνου κατανοήσῃ καλύτερον την αποκάλυψιν δια την ανάπτυξιν των δογμάτων.

Πρόοδος μετά την Πεντηκοστήν υπάρχει ουχί εις την οδήγησιν της Εκκλησίας εις πάσαν την αλήθειαν ἢ εις την βαθυτέραν κατανοήσιν αυτής, αλλά εις την εν τοις Πατράσι και Οικουμενικαίς και Τοπικαίς Συνόδοις διατύπωσιν της αληθείας ταύτης υπό την καθοδήγησιν του Αγίου Πνεύματος προς αντιμετώπισιν εξαιρέτων, αναγκών, και εις την υπό της Εκκλησίας οδήγησιν των πιστών εις μέθεξιν της ήδη και πλήρως αποκαλυφθείσης την Πεντηκοστήν αληθείας δια της καθάρσεως, του φωτισμού και της θεώσεως.

Η Εκκλησία δογματίζουσα και διατυπούσα την διδασκαλίαν της δεν είναι το ίδιον με την υπό του Παρακλήτου Πνεύματος οδήγησιν εις πάσαν την αλήθειαν. Ούτε πρόκειται "περί συμπληρώσεως και ολοκληρώσεως της εν Χριστώ διδαχής" εις τους πιστούς, αλλά περί δογματίσεως και διατυπώσεως της κατά την Πεντηκοστήν πλήρως αποκαλυφθείσης πάσης αληθείας.

Ο ισχυρισμός ὅτι το Άγιον Πνεύμα οδηγεί την Εκκλησίαν εις βαθυτέραν κατανοήσιν και εναργεστέραν σύλληψιν των μυστηρίων της δια του Ιησού Χριστού επιτελεσθείσης σωτηριώδους οικονομίας είναι δόγμα της φραγκοπαπικής αυγουστινείου παραδόσεως, ὅπως είδωμεν, βάσει του οποίου οι Φράγκοι εδογματίσαν τω 809 το αιρετικόν περί Filioque δόγμα, και μετά την κατάκτησιν του Πατριαρχείου της Ρώμης ὅλας τας άλλας πλάνας των, και το οποίον δόγμα επί αιώνας καταδικάζει η Ορθόδοξος Εκκλησία.

Εις τους Πατέρας δεν υπάρχει βαθυτέρα κατανοήσιν των μυστηρίων από την θεωτικὴν εμπειρίαν των αποστόλων την Πεντηκοστήν, και αυτή η εν Θεώ θεωρία υπερβαίνει τας ανθρωπίνας δυνάμεις της κατανοήσεως και συλλήψεως, αφού υπερβαίνει την νόησιν και την λογικὴν. Εις τί λοιπόν δύναται ο μη θεούμενος να εμβαθύνη, ίνα αποκτήσῃ βαθυτέραν κατανοήσιν και εναργεστέραν σύλληψιν από την Πεντηκοστήν και με ποίον μέσον; Οι μεταγενεστέρως εν τη Εκκλησία θεούμενοι δεν έχουν ποτέ βαθυτέραν τινά κατανοήσιν από αυτήν των αποστόλων, αλλά πάντοτε την ίδίαν και ταύτην αν τους την δωρίσῃ ο Χριστός. Ὅθεν δεν οδηγείται η Εκκλησία εις πάσαν την αλήθειαν ἢ εις βαθυτέραν κατανοήσιν αυτής, αλλά απλώς οι πιστοί οδηγούνται εις βαθυτέραν αυτής κατανοήσιν δια της καθάρσεως, του φωτισμού και της υπερβαινούσης την κατανοήσιν θεώσεως.

Ὅπως εσφαλμένως λοιπόν πιστεύουν οι ετερόδοξοι ιστορικοί των δογμάτων ὅτι η εκάστοτε εμφάνισις νέας ορολογίας εν τη Εκκλησία ως τα ονόματα "Άγία Τριάς", "μία ουσία", "τρεις

υποστάσεις", "ομοούσιος", "φυσική ή υποστατική ένωση", Filioque κ.λ.π. σημαίνει πρόοδον εις κατανόησιν των δογμάτων ή ανάπτυξιν, ή εξέλιξιν αυτών. Αι εσφαλμένοι αυταί ερμηνείαι έχουν την ρίζαν των εις την θεολογικήν μέθοδον του Αυγουστίνου. Οι Ρωμαίοι Πατέρες είχαν ακριβή και σαφή γνώσιν της εισαγωγής και της εξελίξεως νέας ορολογίας, αλλ' ουδέποτε εξέλαβον ταύτην ως εμβάθυνσιν, ανάπτυξιν ή εξέλιξιν, αλλά μόνον ως διατύπωσιν και δογματίσιν της ήδη και πλήρως κατανοηθείσης υπερνοητώς δια της θεώσεως αληθείας. Η κλείς της κατανοήσεως της δογματικής θεολογίας και της θεολογικής μεθόδου των Πατέρων δεν είναι φιλοσοφικόν τι σύστημα αλλά οι βίοι των προφητών, των αποστόλων και των αγίων, ως ήδη διεπιστώσαμεν.

Η ριζική διαφορά μεταξύ των γνωστικών (προφητών, αποστόλων και αγίων) και των πιστών είναι ότι ο θεούμενος μετέχει μετά των πιστών της Παρακαταθήκης της θείας χάριτος, μέσω της διδασκαλίας, των θαυμάτων, και των μυστηρίων της βασιλείας του Χριστού, αλλά επί πλέον ο Χριστός αποκαλύπτει εις αυτόν την φυσικήν δόξαν, βασιλείαν, θεότητα, και χάριν Αυτού, του Πατρός και του Αγίου Πνεύματος. Ούτως ο θεούμενος μετέχει και της αποκαλύψεως της υπερβαινούσης την εν κτισταίς λέξεσι, εικόσι, συμβόλοις και νοήμασι έκφρασις της Παρακαταθήκης. Προς το παρόν οι πιστοί γνωρίζουν τα διδάγματα και θαύματα και τας ενεργείας του Χριστού και των αγίων Αυτού εν τη Αγία Γραφή και τοις θείοις μυστηρίοις, τα σαφώς μαρτυρούντα περί της φυσικής θεότητος του Χριστού και της μετ' Αυτού κατά χάριν συμβασιλείας των αγίων. Οι πιστοί μετέχουν και αυτοί μετά των θεουμένων της ίδιας Παρακαταθήκης, αλλά της κεκρυμμένης εν κτισταίς λέξεσι, εικόσι, συμβόλοις, νοήμασι και τελεταίς, και προορίζονται και αυτοί να ίδουν τον Χριστόν κατά πνεύμα εν τη δόξη και βασιλεία Αυτού ως είδον Αυτόν οι απόστολοι εν Θαβώρ κατά την Μεταμόρφωσιν, μετά την Ανάστασιν και κατά την Πεντηκοστήν.

Πρέπει να τονισθή ευθύς εξ αρχής ότι η κτιστή εν λέξεσι, εικόσι και συμβόλοις έκφρασις της ακτίστου χάριτος και ενεργείας του Θεού Λόγου και της ενσαρκώσεως Αυτού, η οποία είναι η Αγία Γραφή, τα σύμβολα και οι όροι των Οικουμενικών Συνόδων και τα συγγράμματα ή η διδασκαλία των Πατέρων είναι έργον της αλαθήτου ενεργείας του Αγίου Πνεύματος του φωτίζοντος τους προφήτας, τους αποστόλους και τους αγίους εις την δια της κτιστής ταύτης εκφράσεως καθοδήγησιν των πιστών εις εκπλήρωσιν του θελήματος του Θεού δια της μεθέξεως της δόξης και βασιλείας του Χριστού. Τα ρήματα και αι ενέργειαι του Χριστού είναι αλάθητα διότι ο Χριστός είναι φύσει η αυτοαλήθεια. Η Αγία Γραφή, οι όροι των Οικουμενικών Συνόδων, η ερμηνευτική παράδοσις των αγίων Πατέρων, και η λειτουργική εν τοις μυστηρίοις ζωή της Εκκλησίας είναι επίσης αλάθητοι εκφράσεις της ενέργειας του Θεού και οδηγούν κατά τρόπον ασφαλή και απλανή τους πιστούς τους έχοντας πνευματικούς πατέρας, με το χάρισμα της διακρίσεως των πνευμάτων, εις τον αγιασμόν και την θέωσιν ακριβώς, διότι εμπεριέχουν την διδασκαλίαν, την πράξιν και την εμπειρίαν των θεουμένων προφητών, αποστόλων και αγίων των γνωρισάντων και γνωριζόντων τον Χριστόν ουχί μόνον κατά σάρκα αλλά και κατά πνεύμα εν τη δόξη Αυτού.

Η υπάρχουσα εν τη παρακαταθήκη διάκρισις μεταξύ της υπερβαινούσης την νόησιν την λογικήν και την αίσθησιν δόξης του Θεού και της εν κτιστοίς συμβόλοις και νοήμασι εκφράσεως αυτής προ και μετά την ενσάρκωσιν, ουδεμίαν σχέσιν έχει με πλατωνικήν τινα διάκρισιν μεταξύ υπερβατικών αρχετύπων και εν τω κόσμω εικόνων αυτών εξ επόψεως είτε γνωσιολογικής είτε

σωτηριολογικής. Μεταξύ της ακτίστου δόξης του Θεού και των κτισμάτων, όπως είδαμεν, ουδεμία ομοιότης υπάρχει. Δια τούτο ξανατονίζομεν πώς η δόξα του Θεού λέγεται και γνόφος και το πυρ της κολάσεως λέγεται και σκότος. Η απόδοσις αυτή αντιθέσεων εις τον Θεόν γίνεται, όπως είδαμεν, ίνα τονισθή ότι αι περί τον Θεόν ενέργειαι υπερβαίνουν πάν κτιστόν αγγελικόν, ανθρώπινον και κοσμολογικόν κατηγορημα.

Είναι φανερόν ότι η μέχρι τούδε περιγραφομένη Παρακαταθήκη της Παραδόσεως, ως βασιλεία και δόξα του Θεού, υπάρχει προ κτίσεως κόσμου, δημιουργεί την κτίσιν, φανερούται τοις πρωτοπλάστοις και μετά την πτώσιν τοις προπατόροις και προφήταις εν τη Παλαιά Διαθήκη, πληρούται δια της ενσαρκώσεως του Λόγου και της υπ' Αυτού "πατήσεως" του θανάτου, και ενεργεί την κάθαρσιν, τον φωτισμόν και την θέωσιν των πιστών εν τη Εκκλησία. Εκ του γεγονότος τούτου φαίνεται σαφώς ότι η Παρακαταθήκη της Ιεράς Παραδόσεως είναι τι διάφορον ή ανεξάρτητον του κειμένου της Αγίας Γραφής και δια της θεώσεως γίνεται γνωστή αμέσως άνευ της μεσολαβήσεως του κειμένου των Γραφών. Βασισθείς επ' αυτής της διακρίσεως ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς γράφει, "ο τούτον (τόν Χριστόν) δια της τηρήσεως των θείων εντολών εν εαυτώ κτησάμενος, ουδέ της μαθήσεως των Γραφών δεήσεται, αλλά και χωρίς αυτής πάσας οίδεν ακριβώς και των δια μαθήσεως ιόντων διδάσκαλος αν είη ασφαλής, ως ο Ιωάννης (ο Βαπτιστής) και ο Αντώνιος".

Παρά ταύτα η Αγία Γραφή δεν είναι τι διάφορον της Παρακαταθήκης της Ιεράς Παραδόσεως, εφόσον είναι μέρος αυτής, και η Παρακαταθήκη εμπεριέχεται εν τη Αγία Γραφή. Εν τούτοις η Παρακαταθήκη δεν είναι ταυτόν με την Αγίαν Γραφήν, διότι ταυτίζεται όπως είδαμεν, με την Εκκλησίαν. Ούτε δεν ταυτίζεται η Αγία Γραφή με την Ιεράν Παράδοσιν η οποία είναι η καθ' όλου έκφρασις της Εκκλησίας. Ουδεμία όμως διαφορά υπάρχει μεταξύ της Παρακαταθήκης, ήτοι της Εκκλησίας εν τη Αγία Γραφή και τη Ιερά Παραδόσει.

Παρά ταύτα, όμως η Παρακαταθήκη, ήτοι η Εκκλησία ως περιγράφεται εν τη Παλαιά και Καινή Διαθήκη, δεν υπάρχει εν τη Αγία Γραφή καθ' εαυτήν, αλλά μόνον εν τη εκφράσει, καθ' εαυτή υπάρχουσα εις την Ιεράν Παράδοσιν από προ κτίσεως του κόσμου μέχρι της συντελείας των αιώνων, εφόσον η Εκκλησία είναι το σώμα και η νύμφη του νυμφίου Χριστού και ο Χριστός είναι η άμπελος εν ή ζουν και καρποφορούν τα κλήματα. Εν άλλαις λέξεσι ο Χριστός, ήτοι η Παρακαταθήκη της Ιεράς Παραδόσεως, υπάρχει εν τη Αγία Γραφή και ενεργεί δι' Αυτής μόνον όταν αναγινώσκειται και ερμηνεύεται εν τη Εκκλησία, δηλαδή μόνον όταν ο ερμηνευτής ανήκει εις την τάξιν των θεουμένων ή των φωτισμένων "τό μετριώτατον". Εκτός της Εκκλησίας η Παρακαταθήκη είναι κεκρυμμένη από τους αναγινώσκοντας την Αγίαν Γραφήν, διότι αν και η Παρακαταθήκη μαρτυρείται υπό της Αγίας Γραφής και εμπεριέχεται εν αυτή, εν τούτοις η Αγία Γραφή δεν ερμηνεύεται εξ αυτής αλλά μόνον υπό της Εκκλησίας και δη υπό των εν Αυτή θεουμένων αγίων των εχόντων την ιδίαν μετ' αλλήλων της θείας δόξης εμπειρίαν και αποκάλυψιν. Η εν τη Αγία Γραφή περιγραφή της αποκαλυπτικής και θεωτικής εμπειρίας των προφητών και των αποστόλων δεν είναι και δεν δύναται να είναι αυτή αύτη η εμπειρία της αποκάλυψεως της δόξης του Χριστού, αφού 1) η εμπειρία και 2) η θεία δόξα υπερβαίνουν κάθε αισθητήν και νοητήν εμπειρίαν και περιγραφήν. Είναι λοιπόν απολύτως αδύνατον επιστημονικώς να χρησιμοποιηθούν δια την ουσιαστικήν ερμηνείαν της Αγίας Γραφής κριτήρια εκτός της ερμηνευτικής παραδόσεως των θεουμένων.

Χρήζει μεγάλης προσοχής το γεγονός ότι η Αγία Γραφή καθ' εαυτήν είναι βίβλος μυστική και απρόσιτος εις τον κατά κόσμον φυσικόν άνθρωπον, ως και εις τα κριτήρια όλων των επιστημών και φιλοσοφιών, εφόσον μεταξύ ακτίστου και κτιστού ουδεμία ομοιότης υπάρχει. Αλλά και εις τον θεούμενον προφήτην, απόστολον και άγιον ο Θεός και εν αποκαλύψη παραμένει μυστήριον, διότι η θεία δόξα ως και η μέθεξις αυτής υπερβαίνει και την νόησιν και την αίσθησιν, αν και ολόκληρος ο άνθρωπος εν τω σαρκωθέντι Λόγω δοξάζεται, δηλαδή θεούται. Δια τον λόγον αυτόν ο χρησιμοποιών επιστημονικήν ή φιλοσοφικήν μέθοδον και έχων αφετηρίαν τα της πείρας και της λογικής κατηγορήματα της γνώσεως και τα νομιζόμενα υπό τινων υπέρ την πείραν κατηγορήματα της δήθεν καθαρής ή αμιγούς νοήσεως, απηλλαγμένης συμβεβηκότων, αυτομάτως διαστρέφει την Αγίαν Γραφήν. Είναι όχι μόνον πνευματικώς αλλά και επιστημονικώς αστείον να πιστεΐη κανείς ότι είναι δυνατόν να ερμηνεύση ορθώς την Αγίαν Γραφήν ερμηνευτής μη έχων ιδέαν περί της εις τους προφήτας και τους αποστόλους αποκαλύψεως της δόξης του Χριστού. Η Εκκλησία αναγνωρίζει ως γνώμονα και κανόνα ερμηνείας της Ιεράς Παραδόσεως και της εν Αυτή Παρακαταθήκης, εις ας ανήκει και ών μέρος είναι η Αγία Γραφή, τους δοξασμένους, ήτοι θεουμένους προφήτας, αποστόλους και αγίους Πατέρας, και ουδέποτε τον τυχόντα επιστήμονα, τον πολλάκις αγνοούντα όχι μόνον την προς την μέθεξιν της θείας δόξης οδόν, αλλά ακόμη και την ύπαρξιν ταύτης της μεθέξεως ή θεώσεως και δη εντεύθεν του τάφου.

Οι αγνοούντες την εμπειρίαν ταύτην της υπό των προφητών, αποστόλων και αγίων μεθέξεως της βασιλείας του Θεού και μη κατανοούντες την ταυτότητα και την σημασίαν της ταυτότητος ταύτης της φανερωθείσης δόξης του Λόγου εν ταις δύο Διαθήκαις και εν τη Εκκλησία, αδυνατούν να ανιχνεύσουν και να αντιληφθούν την απόλυτον ενότητα και ταυτότητα της διδασκαλίας των προφητών, των αποστόλων και των αγίων και φαντάζονται την ύπαρξιν πολλών ειδών θεολογιών εις τας δύο Διαθήκας και εις την Εκκλησίαν. Την ακαταστασίαν ταύτην των απογόνων των Φραγκολατίνων προσπαθούν τινες των κατά πνεύμα ραγιαδών (οίτινες παιδιόθεν φαίνεται έμαθον να θαυμάζουν κάθε ξένην αυθεντίαν), να εισαγάγουν εις την ορθόδοξον θεολογίαν ως δήθεν κάτι το επιστημονικόν. Θεωρούν μάλιστα εαυτούς ως φωστήρας και σωτήρας των δήθεν καθυστερημένων Ορθοδόξων. Αλλά όπως είδαμεν ούτε επιστήμονες πραγματικοί είναι, ούτε φωστήρες, ούτε σωτήρες. Προσπαθούν δια της ψευδοεπιστημονικής εκ της Δύσεως μεθόδου των να εκτοπίσουν από την συνείδησιν του ελληνικού λαού την αυθεντίαν των θεουμένων και να την αντικαταστήσουν με την ιδικήν των αυθεντίαν. Αλλά ο λαός είναι περισσότερο επιστήμων απ' αυτούς διότι τους αγνοεί και προσκυνεί τα άγια λείψανα των θεουμένων και γνωρίζει τον Θεόν μέσω του βίου και της θεώσεως αυτών.

Πάντως μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης και μεταξύ Αγίας Γραφής και Ιεράς Παραδόσεως δεν υπάρχει και δεν δύναται να υπάρξη διαφορά ή αντίθεσις εις την θεολογίαν και την πνευματικότητα ακριβώς διότι η εν δόξη φανέρωσις του Θεού δια του Λόγου εν Πνεύματι Αγίω εις τους προφήτας και δια της ενσαρκώσεως εις τους προφήτας, τους αποστόλους και τους αγίους είναι εν αυταίς ταυτόν και αυτή αύτη η Παρακαταθήκη. Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ των Διαθηκών είναι ότι ο Λόγος ενεφάνιζεν εν Εαυτώ τον Θεόν εν Πνεύματι πρώτον εις τους προφήτας άνευ σαρκός, εν δε τη ενσαρκώσει απεκάλυψε την δόξαν ή θεότητα Αυτού δια της εκ της Παρθένου γεννηθείσης ανθρωπίνης φύσεως Αυτού και καταπατήσας τον θάνατον και

χαρίσας τοις φίλοις Αυτού την μόνιμον πλέον μέθεξιν της δόξης Αυτού, εμφανίζει έκτοτε Εαυτόν εν τοις φίλοις Αυτού εις τους αιώνας.

Η Εκκλησία διδάσκει περί Θεού αλαθήτως, διότι είναι ο Χριστός, Ὅστις βασιλεύει σὺν τοις συμβασιλεύουσι μετ' Αυτού φίλοις Αυτού και μεταδίδει Εαυτόν μετά των φίλων Αυτού τοις πιστοῖς ως Παρακαταθήκην μέσω της Αγίας Γραφής και εν τοις μυστηρίοις. Η Παρακαταθήκη αὐτή και η Ιερά Παράδοσις είναι ταυτόν και εκφράζονται εν τη Αγία Γραφή και τη καθ' όλου ζωῆ της Εκκλησίας, ἡτις ζωῆ ολόκληρος λέγεται Ιερά Παράδοσις. Οὕτω το αλάθητον δεν περιορίζεται οὔτε κατά τόπον οὔτε κατά χρόνον. Είναι γνώρισμα της Εκκλησίας, της Παρακαταθήκης και της Ιεράς Παραδόσεως και εμπειρέχεται εν τη Αγία Γραφή, αλλά μόνον όταν αποτελή μέρος της μυστηριακῆς εν Χριστῷ ζωῆς των θεουμένων και των πιστῶν. Τούτο διότι εις το κέντρον της Ιεράς Παραδόσεως περί τον εν δόξη Χριστόν είναι οι φίλοι Αυτού προφήται, απόστολοι και ἅγιοι, οἵτινες γνωρίζουν τον Θεόν δια του Χριστοῦ εν Πνεύματι, ως ο φίλος γνωρίζει τον φίλον αὐτοῦ, και δια της θεώσεως ταύτης μετέχουν κατά χάριν του φύσει αλαθήτου του Χριστοῦ. Οι πιστοὶ δέ, μετέχουν του αλαθήτου του Χριστοῦ μέσω των φίλων Αυτού και μέσω των την αποστολικήν διαδοχὴν εχόντων επισκόπων, αφού μένουν πιστοὶ μετά του κλήρου εις την διδασκαλίαν των φίλων του Θεοῦ και αφού οι ηγέται αὐτῶν θεολογούν συμφώνως προς τας σαφεῖς ενδείξεις της θεώσεως των θεουμένων και περιορίζονται μεθοδολογικῶς και πνευματικῶς εις τα ρήματα και τα νοήματα αὐτῶν.

Αν και η Αγία Γραφή είναι θεόπνευστος και εν τη Εκκλησία διδάσκει περί του Θεοῦ και των σχέσεων Αυτοῦ μετά του κόσμου αλαθήτως, εν τούτοις η Αγία Γραφή εκτός της Εκκλησίας, του σώματος του Χριστοῦ, της ζώσης Παρακαταθήκης της Ιεράς Παραδόσεως, δεν διδάσκει αλαθήτως, διότι λείπει η ερμηνευτικὴ ἐνέργεια του Αγίου Πνεύματος, ἡτις αντικαθίσταται υπό της ενεργείας ξένων προς την θεώσιν κριτηρίων. Οι οδηγηθέντες υπό του Παρακλήτου Πνεύματος εις πάσαν την ἀλήθειαν φίλοι του Θεοῦ γνωρίζουν τί ποιεί ο Κύριος. Ο ευρισκόμενος εκτός της κοινωνίας των φίλων του Θεοῦ και μη ακολουθῶν υποτακτικῶς την διδασκαλίαν αὐτῶν αγνοεῖ την κλεῖδα της Αγίας Γραφής, διότι εὐρίσκεται εκτός της Παρακαταθήκης της Παραδόσεως, και επομένως εκτός της ἀληθείας.

Το κέντρον της Ιεράς Παραδόσεως είναι η εν τη δόξη και τη βασιλεία του Θεοῦ και του ενσαρκωθέντος Λόγου Αυτοῦ και εν τῷ Πνεύματι Αυτοῦ ἔνωσις και θέωσις των φίλων Αυτοῦ. "Και ἐγὼ την δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αυτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμέν, ἐγὼ εν αυτοῖς και συ εν ἐμοί, ἵνα ὡσι τετελειωμένοι εις ἐν, και ἵνα γινώσκῃ ο κόσμος ὅτι συ με ἀπέστειλας και ἠγάπησας αὐτούς καθὼς ἐμέ ἠγάπησας. Πάτερ, οὐς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κακεῖνοι ὡσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρώσι την δόξαν την ἐμὴν ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με προ καταβολῆς κόσμου".

Πρόγευσιν της θέας ταύτης της δόξης του Χριστοῦ εἶχον οι προφήται της Παλαιᾶς Διαθήκης, ο Βαπτιστῆς Ἰωάννης και οι απόστολοι Πέτρος, Ἰάκωβος και Ἰωάννης εν Θαβῶρ κατά την Μεταμόρφωσιν. Την υψίστην μορφήν εν τη ζωῆ ταύτη της θέας της δόξης της Αγίας Τριάδος εἶχον ὅλοι οι απόστολοι την Πεντηκοστήν. Ὅτι ο Χριστός ἐννοεῖ την ἐντεῦθεν του τάφου θέαν της δόξης Αυτοῦ φαίνεται σαφῶς ἀπὸ την αιτιολογίαν "ἵνα γινώσκῃ ο κόσμος ὅτι συ με

απέστειλας ...". Παρομοίαν θεάν της θείας δόξης είχαν και ο πρωτομάρτυς Στέφανος και ο απόστολος Παύλος.

Ο Παύλος μάλιστα θέτει τας εν δόξη εμφανίσεις του αναστάντος Κυρίου εις το κέντρον της Ιεράς Παραδόσεως μαζί με τον θάνατον, την ταφήν και την τριήμερον Ανάστασιν Αυτού, "παρέδωκα γαρ υμίν εν πρώτοις, ό και παρέλαβον, ότι Χριστός απέθανεν υπέρ των αμαρτιών ημών κατά τας Γραφάς, και ότι ετάφη, και ότι εγήγερται τη ημέρα τη τρίτη κατά τας Γραφάς, και ότι ώφθη Κηφά, είτα τοις δώδεκα, έπειτα ώφθη επάνω πεντακοσίοις αδελφοίς εφάπαξ, εξ ών οι πλείονες μένουσιν έως άρτι, τινές δε εκοιμήθησαν, έπειτα ώφθη Ιακώβω, είτα τοις αποστόλοις πάσιν, έσχατον δε πάντων ωσπερεί τω εκτρώματι ώφθη καμοί".

Β) Ως προϋπόθεσις της θεωρίας ή θέας ταύτης της ακτίστου δόξης του Χριστού, ήτοι της θεώσεως, τίθεται η ου ζητούσα τα εαυτής αγάπη και φιλία μετά αλλήλων και μετά του Θεού δια της χάριτι Θεού εκριζώσεως της φιλαυτίας. Τον αναστάντα Χριστόν δεν ορά πλέον ο κόσμος. Μόνον οι θεούμενοι θεωρούν Αυτόν. "Ουκ αφήσω υμάς ορφανούς, έρχομαι προς υμάς. Έτι μικρόν και ο κόσμος με ουκέτι θεωρεί, υμείς δε θεωρείτέ με, ότι εγώ ζώ και υμείς ζήσετε. Εν εκείνη τη ημέρα γνώσεσθε υμείς ότι εγώ εν τω πατρί μου και υμείς εν εμοί καγώ εν υμίν. Ο έχων τας εντολάς μου και τηρών αυτάς, εκείνός εστιν ο αγαπών με, ο δε αγαπών με αγαπηθήσεται υπό του πατρός μου, καγώ αγαπήσω αυτόν και εμφανίσω αυτό εμαυτόν".

Δηλαδή η θέωσις ή η θεοπτία ή η θέα της δόξης ή της θεότητος ή της βασιλείας του Χριστού προϋποθέτει μίαν ριζικήν αλλαγήν της πνευματικής καταστάσεως του ανθρώπου. Από δούλος, ή μισθωτός, ή και εχθρός, πρέπει να μεταβληθή ο άνθρωπος εις φίλον του Θεού. Το ότι η φιλία αυτή μετά του Θεού δεν είναι η κατά κόσμον τοιαύτη, φαίνεται σαφώς από το γεγονός ότι μετά μακράν συναναστροφήν και μόλις προ της Σταυρώσεως, κατά τον Μυστικόν Δείπνον, ο Χριστός είπεν εις τους αποστόλους, "υμείς φίλοι μου εστε, εάν ποιήτε ό εγώ εντέλλομαι υμίν, ουκέτι λέγω υμάς δούλους, ότι ο δούλος ουκ οίδε τί ποιεί αυτού ο κύριος, υμάς δε είρηκα φίλους ...".⁴⁶ Η φιλία αυτή κατορθούται χάριτι Θεού και τη συνεργεία του ανθρώπου δια της καταλλαγής του ανθρώπου τω Θεώ μέσω του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως.⁴⁷ Οι απόστολοι έγιναν φίλοι του Χριστού, μάλιστα προ της εν Γολγοθά σταυρικής θυσίας, διότι ήσαν τον σταυρόν αυτών και ηκολούθησαν τον Χριστόν.⁴⁸ Άνευ του μυστηρίου τούτου δεν δύναται να υπάρξη καταλλαγή τω Θεώ. Επομένως τίθενται εις το κέντρον της Ιεράς Παραδόσεως οι θεούμενοι προφήται, απόστολοι και άγιοι φίλοι του Χριστού και αυτόπται μάρτυρες της θεότητος Αυτού, οι μετάσχοντες και μετέχοντες του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως, του μεταβάλοντος αυτούς εις φίλους του Θεού.⁴⁹

Συνάγεται εξ όλων των μέχρι τούδε λεχθέντων εν τω δοκιμίω τούτω ότι ο μη δεχόμενος ως βάσιν και προϋπόθεσιν της θεολογίας τους θεουμένους αγίους δεν δύναται να γνωρίση τον Χριστόν, ούτε γνωρίζει τί είναι προφήτης και τί είναι απόστολος. Οι απορρίπτοντες τους αγίους Διαμαρτυρόμενοι και οι αγνοούντες την θέωσιν Παπικοί ευρίσκονται αποκεκομμένοι από την αλυσίδα της Ιεράς Παραδόσεως και της αποστολικής διαδοχής και εκτός της αληθείας, εφ' όσον η θέωσις των θεουμένων είναι η μόνη απλανής και αλάθητος γέφυρα των πιστών προς τον Χριστόν και προς συμμετοχήν εις την δόξαν και βασιλείαν Αυτού.

Όταν λοιπόν ερωτώμεν δια τον ακριβέστερον καθορισμόν της Ιεράς Παραδόσεως τί και πώς δέχεται, φυλάττει και μεταδίδει ο δέκτης, φύλαξ και μεταδότης προφήτης, απόστολος και άγιος φίλος του Χριστού, δυνάμεθα να απαντήσωμεν ότι δια της θεώσεως ή θεοπτίας ή ενώσεως μετά του Χριστού, δέχεται, φυλάττει και μεταδίδει το μυστήριον του Σταυρού και της Αναστάσεως και εν αυτώ τον Πατέρα δια του ενσαρκωθέντος Λόγου εν Πνεύματι Αγίω.⁵⁰ Ο Χριστός δια των φίλων Αυτού και δια των διαδόχων των αποστόλων επισκόπων ενεργεί το μυστήριον του Σταυρού και της Αναστάσεως εν τοις μυστηρίοις της Εκκλησίας, ίνα οι έχοντες τον αρραβώνα του Πνεύματος φθάσουν εις την μόνιμον μέθεξιν της πρώτης αναστάσεως των πέραν του τάφου φίλων Αυτού.⁵¹

Το μυστήριον του Σταυρού και της Αναστάσεως είναι η προ του κόσμου αεί υπάρχουσα και τοις πάσι κατά δύναμιν χωρούσα και κατ' αξίαν μετεχομένη ποικιλοτρόπως θεία δόξα, μεγαλειότης και μεγαλοπρέπεια, εν ή οικεί η Αγία Τριάς. Είναι η αγαπητική ενέργεια του Θεού, η οποία ου ζητεί τα εαυτής και υπερβαίνει πάν κτιστόν κατηγορημα και πάσαν ανθρωπίνην και αγγελικήν εμπειρίαν, αισθητήν και νοητήν, είναι δε και η κολαστική δύναμις, ήτις καταστρέφει την αμαρτίαν και την δύναμιν των αντιτιθεμένων προς το θέλημα του Θεού και τελειοί, όσον χωρεί, και τους αμετανοήτους εχθρούς του Θεού δια της κολάσεως αυτών. Εκ των αναριθμήτων και απείρων και πολυποικίλων της αμερίστως μεριζομένης τοις μεριστοίς απλής και ενικής δόξης και ενεργείας του Θεού, η θεία εκείνη δύναμις και χάρις, ήτις κατ' εξοχήν εμόρφωσε και μορφοί την Ιεράν Παράδοσιν δια της υπ' Αυτού καθάρσεως και του φωτισμού των πιστών και της θεώσεως των θεουμένων, είναι το μυστήριον τούτο του Σταυρού και της Αναστάσεως.

Ο αναβαλλόμενος το απρόσιτον αυτό φως ως μάτιον Θεός διαιρείται αδιαιρέτως εν διαιρετοίς και μερίζεται αμερίστως εν μεριστοίς και πολλαπλασιάζεται απολλαπλασιάστως εν ταις ενεργείαις και τοις χαρίσμασι Αυτού και υπάρχει ολόκληρος αχωρήτως και απεριορίστως εν εκάστη ενεργεία και εκάστω χαρίσματι Αυτού, περιβάλλον τας περιβαλλούσας Αυτόν ενεργείας ταύτας, παραμένων αμετακινήτως τρισυπόστατος εν ταις κατ' ουσίαν σχέσεσιν Αυτού, και απλούς την φύσιν, δηλαδή την υπερούσιον κρυφίότητα. Η δύναμις αυτή του Σταυρού και της Αναστάσεως είναι η διαιρουμένη αδιαιρέτως και κατ' αξίαν μετεχομένη αγάπη του Θεού, ήτις ενεργεί προ του τον κόσμον είναι παρά τω Θεώ, εν τη δημιουργία και κυβερνήσει του κόσμου, προ της εμφανίσεως του νόμου του Μωϋσέως, μετά τον νόμον, προ της ενανθρωπήσεως εν τη ενανθρωπήσει, προ της σταυρικής θυσίας, εν τη σταυρική θυσία και μετά την σταυρικήν θυσίαν. Καθιστά δε την σταυρικήν θυσίαν, ήτοι την δύναμιν της Αναστάσεως, παρούσαν και ενεργούσαν, εν τη θεία Ευχαριστία και τοις μυστηρίοις, την κάθαρσιν, τον φωτισμόν και την θέωσιν.⁵⁶ Δια του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως και δια της σταυρικής Αυτού θυσίας ο Χριστός μετά του Πατρός και του Αγίου Πνεύματος καταλλάσει Εαυτώ τον κόσμον και ενεργεί την διατροφήν των πιστών και την πνευματικήν αύξησιν και άνδρωσιν αυτών προς την θέωσιν.

Πρέπει να τονισθή ότι το μυστήριον ή η δύναμις του Σταυρού και της Αναστάσεως είναι άκτιστος ενέργεια ή προσόν περί την υπερούσιον κρυφίότητα, το οποίον δεν αποκτά ο Θεός, αλλά υπάρχει Αυτώ αϊδίως κατά φύσιν. Επομένως η δια της σταυρικής θυσίας καταλλαγή δεν προσθέτει ούτε αφαιρεί τί από την προς τον κόσμον αγάπην του Θεού. Η καταλλαγή λοιπόν του ανθρώπου τω Θεώ ουδέποτε δύναται να εκληφθή ως συμφιλίωσις, δύο αμοιβαίως εχθραϊνόντων

αλλήλους. Ο Θεός ουδέποτε παύει να είναι και εις τους εχθρούς Αυτού φίλος κατά την ιδίαν Αυτού αγάπην. Ακριβώς δια τον λόγον αυτόν ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ερμηνεύων τον απόστολον Παύλον γράφει, "καταλλάγητε τω Θεώ. Και ουκ είπε καταλλάξατε εαυτοίς τον Θεόν, ου γαρ εκείνός εστιν ο εχθραίνων, αλλ' ημείς, Θεός γαρ ουδέποτε εχθραίνει".58 Ο Θεός γίνεται εχθρός και κολαστική δύναμις μόνον εξ επόψεως των κατά την ιδίαν αυτών βούλησιν και αντίληψιν αντιτιθεμένων κατά της αγάπης του Θεού. Δια τον λόγον αυτόν ο άνθρωπος και όχι ο Θεός καταλλάσσεται δια του μυστηρίου του Σταυρού και δια της καταλλαγής ταύτης μεταμορφούται από εχθρόν εις φίλον του Θεού και ούτως η δύναμις του Σταυρού παρέχει την μέθεξιν εις την Ανάστασιν του Χριστού. Δια της μονίμου καταστάσεως της θεώσεως το μυστήριον του Σταυρού γίνεται των θεουμένων η ανάστασις.59

Το μυστήριον αυτό του Σταυρού, το οποίον είναι το μυστήριον της Αναστάσεως των μονίμως μετεχόντων αυτού θεουμένων, είναι η θεία εκείνη δύναμις, ήτις συνέχει και μορφοποιεί την Ιεράν Παράδοσιν, αλλά και χωρίζει από Αυτήν τον παλαιόν κόσμον της πλάνης και της απωλείας.

Οι αντιτιθέμενοι κατά του θελήματος του Θεού όσον αφορά κυρίως εις την δια του μυστηρίου του Σταυρού θέωσιν αυτών είναι εχθροί του Θεού δια των αμαρτιών αυτών και της τυφλώσεως αυτών, και όταν ακόμη νομίζουν κατά φαντασίαν και συναισθηματικώς ότι τα έχουν καλά με τον Θεόν. Άλλοι βλέπουν τον Θεόν εχθραίνοντα παρά την πραγματικότητα της προς αυτούς φιλίας και αγάπης του Θεού. Εξ αιτίας της σκληρύνσεως των ούτω συναισθηματικώς αφελών και των θεωρούντων ή φανταζομένων τον Θεόν ως εχθρόν, η αγάπη και η φιλία και η θεωτική χάρις και δόξα και βασιλεία και τόπος και μονή του Θεού καταφθάνει εις τους αμετανοήτους αφελείς και εχθρούς του Θεού και εις τους πεπτωκότας αγγέλους ως πυρ το αιώνιον, σκότος το εξώτερον και τόπος βασάνων.60

Η Παρακαταθήκη και η Ιερά Παράδοσις είναι ο χώρος της καθαρτικής, φωτιστικής και θεωτικής ενεργείας του Θεού, ενώ η κόλασις είναι ο χώρος της καθαρτικής μεν αλλά πυρακτικής και κολαστικής ενεργείας του Θεού. Η φωτιστική, πυρακτική, θεωτική και κολαστική ενέργεια του Θεού είναι μία και απλή αλλά μερίζεται αμερίστως εν μεριστοίς κατά την αξίαν των μετεχόντων ή των μη μετεχόντων. Όλοι φθάνουν και θα φθάσουν εις την επίγνωσιν της αληθείας της φανερώσεως του Χριστού εν δόξη, αλλά δεν θα μετέχουν όλοι.61 Αντιθέτως δέ, θα κολάζωνται από την θέαν του ακτίστου πυρός και η κατάστασις αυτή εν τόποις βασάνων θα είναι δια τους κολαζομένους η σωτηρία αυτών.62

Ο απόστολος Παύλος γράφει εν προκειμένω, "θεμέλιον γαρ άλλον ουδείς δύναται θείναι παρά τον κείμενον, ός εστιν Ιησούς Χριστός, ει δε τις εποικοδομεί επί τον θεμέλιον χρυσίον, αργύριον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, εκάστου το έργον φανερόν γενήσεται, η γαρ ημέρα δηλώσει, ότι εν πυρί αποκαλύπτεται, και εκάστου το έργον οποίον εστιν το πυρ αυτό δοκιμάσει. Εί τινος το έργον μενει ό εποικοδόμησεν, μισθόν λήψεται, εί τινος το έργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, αυτός δε σωθήσεται, ούτως δε ως δια πυρός".63

Εις την περιγραφήν της κολάσεως χρησιμοποιούνται αι αντιθέσεις "πύρ" και "σκότος", διότι αντιστοιχούν με το "φώς" και τον "γνόφον", ήτοι την "φωτεινήν νεφέλην" ή τον "λαμπρινόν

γνόφον" τον επισκιάζοντα και φωτίζοντα υπερνοητός τους δεχομένους την αποκάλυψιν δοξασμένους ή θεουμένους. Ακριβώς όπως η δόξα του Θεού είναι εις την εμπειρίαν την αποκαλυπτικήν των προφητών, αποστόλων και αγίων "φώς" και "γνόφος",⁶⁴ εμφανιζόμενη ως φωτεινή νεφέλη περιβάλλουσα και έσωθεν φωτίζουσα και ποτίζουσα και συνάμα υπερβαίνουσα πέν νοητόν και αισθητόν κατηγορήμα, ούτω και εις τους κολαζομένους η ίδια δόξα και το ίδιον φως εμφανίζεται ως "πύρ καταναλίσκον"⁶⁵ και "σκότος εξώτερον"⁶⁶ και "τόπος βασάνων"⁶⁷ και εις τους μη τελείους ακόμη πιστούς η φωτεινή νεφέλη εμφανίζεται ως "καπνός αστραπτόμενος".⁶⁸

Ενώ ο μετέχων εις τους κόλπους του Αβραάμ πτωχός Λάζαρος ευφραίνεται, ο μη μετέχων αλλά εις επίγνωσιν της αληθείας καταφθάνων πλούσιος, βασανίζεται από την θέαν της ίδιας πραγματικότητας.⁶⁹ Η απάντησις του Αβραάμ προς τον πλούσιον "έχουσι Μωϋσέα και τους προφήτας" σημαίνει απλούστατα ότι οι προφήται είδον τον Θεόν εν λαμπρώ γνόφω και εγνώρισαν ότι δια τους μη αγαπώντας τον Θεόν και μη ποιούντας το θέλημα Αυτού το ίδιον φώς-γνόφος είναι πυρ καταναλίσκον, σκότος εξώτερον, και τόπος βασάνων.⁷⁰

Εις τον μη ανιόντα επί το όρος και εκτός της θεωρίας παραμείνοντα πιστόν και πρόσκαιρα ηγνισμένον παραγγέλει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, "καπνιζόμενόν τε το όρος βλέπεται και καταστραπτόμενον, απειλήν τε ομού και θαύμα τοις ανιέναι μη δυναμένοις".⁷¹

Όσον αφορά εις τα ανωτέρω περί κολάσεως ο αυτός άγιος γράφει τα εξής, "όστις δε υπό της συζυγίας χείρων εγένετο, και τοσοούτον τω πηλώ συνεσχέθη, ως μη δυνηθήναι εμβλέψαι προς τας της αληθείας αυγάς, μηδέ υπέρ τα κάτω γενέσθαι, γεγονός άνωθεν, και προς τα άνω καλούμενος, άθλιος ούτος εμοί της τυφλώσεως, καν ευροή τοις ενταύθα, και τοσοούτω πλέον, όσω περ αν μάλλον υπό της ευροίας παίζηται, και πείθηται άλλο τι καλόν είναι προ του όντος καλού, πονηρόν πονηράς δόξης καρπόν δρεπόμενος, ή ζόφον κατακριθήναι, ή ως πυρ ιδείν, όν ως φως ουκ εγνώρισεν".⁷²

Εκ των ανωτέρω φαίνεται σαφώς ότι και της κολάσεως η εμπειρία του πυρός και του σκότους υπερβαίνει την αίσθησιν, την λογικήν και την νόησιν. Ούτε δύναται όμως το σκότος της κολάσεως να χαρακτηρισθή ως άγνοια ή έλλειψις ή κενόν ως θα συνέβαινε με μίαν καθαρώς φιλοσοφικήν μορφήν της αποφατικής θεολογίας. Το ότι η της αποκαλύψεως αποφατική θεολογία της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης και των αγίων Πατέρων αφορά και εις την κόλασιν και το ότι βασίζεται αποκλειστικώς η περί αυτής ορθή διδασκαλία εις τους θεουμένους αναπτύσσει ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς συνοψίζων την διδασκαλίαν της Εκκλησίας ως εξής, "οι δε τω μη παθείν τα θεία, μηδ' ιδείν μηδαμώς πιστεύοντες ως φως υπέρ φως οράσθαι τον Θεόν, αλλά λογικώς μόνον θεωρείσθαι (διδασκαλία του ακολουθούντος τον Αυγουστίνον και την φραγκολατινικήν παράδοσιν Βαρλαάμ), τυφλοί εοίκασιν, οι της του ηλίου θέρμης μόνης αντιλαμβανόμενοι τοις ορώσιν απιστούσιν ότι και φαιδρός εστιν ο ήλιος. Ει δε και τους ορώντας οι τυφλοί μεταδιδάσκουν εγχειρούσιν, ως ου φως εστιν ο εν αισθητοίς φανότατος απάντων ήλιος, καταγέλαστοι μεν ούτοι τοις αισθητός ορώσιν έσονται. Εκείνοι δ' οι τα παραπλήσια πάσχοντες περί τον του παντός υπερανιδρυμένον "τής δικαιοσύνης ήλιον",⁷³ ου παρά των νοερώς ως αληθώς ορώντων μόνον, αλλά και παρά των πιστευόντων τοις ορώσι θρηνηθήσονται, μη μόνον ότι του Θεού δι' υπερβολήν της περί ημάς αγαθότητος, εκ του πάντων εξηρημένου και αλήπτου

και αφθέγκτου, προς το νώ μεθεκτόν τε και θεωρητόν αοράτως συγκαταβαίνοντος καθ' υπερούσιον εαυτού δύναμιν ανεκφοίτητον, αυτοί μένουσιν ανέραστοι προς τον αυτοπτικόν και αυτονόητον εκείνον έρωτα, αλλ' ότι και τοις προς το φως εκείνο χειραγωγούσι δια των λόγων υπό φιλανθρωπίας αγίοις ουκ εθέλοντες έπεσθαι, κατά κρημών φέρουσιν εαυτούς και συγκατασπάν επιχειρούσι τους πειθομένους, ως αν δήπου κοινωνούς σχοίεν όταν "ως πυρ ίδωσιν" κατά τον Θεολόγον Γρηγόριον "όν ως φως ουκ εγνώρισαν",⁷⁴ ουδέ επιστευσαν. Αλλά γαρ και το πυρ εκείνο σκοτεινόν, μάλλον δε τω ηπειλημένω σκότει ταυτόν. Ταύτα δε "τώ διαβόλω και τοις Αγγέλοις αυτού προητοιμάσται"⁷⁵ κατά τον του Κυρίου λόγον. Ουκούν ούτε αισθητόν απλώς, αμοιρούσι γαρ αισθήσεως προητοιμάσται τοις πονηροίς αγγέλοις, ούθ απλώς άγνοια τουτί το σκότος, ου γαρ αγνοήσουσι τότε μάλλον τον Θεόν ή νυν οι νυν τοις κληρονόμοις του σκότους εκείνου πεπεισμένοι, μάλλον, μεν ουν και βέλτιον είσονται, "πάσα γαρ φησι σάρξ εξομολογήσεται ότι Κύριος Ιησούς Χριστός εις δόξαν Θεού Πατρός" αμήν".⁷⁶

Η εις τους προφήτας, αποστόλους και αγίους φανέρωσις ταύτη της αγαπητικής και κολαστικής δυνάμεως του Θεού, την οποίαν όλοι ανεξαιρέτως οι άνθρωποι θα δούν ή ως φως ή ως πύρ, φέρει αμέσως προ οφθαλμών και την ριζικήν διαφοράν μεταξύ της διδασκαλίας ταύτης και αυτής των Πλατωνικών και των ακολουθούντων τον ιερόν Αυγουστίνον Προτεσταντών και Παπικών οίτινες διδάσκουν ότι η θεά της θείας ουσίας (!!!) συνεπάγεται την ευδαιμονίαν και την εξουδετέρωσιν του επιθυμητικού και του θυμοειδούς. Επίσης φαίνεται αμέσως η πεπλανημένη βάση της εν τη Δύσει γενομένης συζητήσεως περί χάριτος, ελευθερίας, αξιομισθίας, καλών έργων, πίστεως και σχετικού ή απολύτου προορισμού.⁷⁷

Εις όλα τα συστήματα των Φραγκολατίνων, Παπικών και Προτεσταντών, τα καλά έργα είτε καθ' εαυτά αξιόμισθα, είτε εξ αιτίας προηγηθείσης ακαταγωνίστου χάριτος αξιόμισθα, είτε ενδείξεις του δια σωτηρίαν προορισμού του ποιούντος ταύτα, είναι τα μέσα δια των οποίων αποκτά ο πιστός την ικανοποίησιν ή εξουδετέρωσιν των επιθυμιών του δια της υπό της λογικής του ενοράσεως της θείας ουσίας. Η ενόρασις της θείας ουσίας είναι το βραβείον ή ο μισθός δια της ακαταγωνίστου ή μη ακαταγωνίστου χάριτος έργα ή το αποτέλεσμα της υπό της χάριτος παγιώσεως του λογιστικού εν τη πορεία προς την ευδαιμονίαν. Όμως δεν θεωρείται ως εσωτερική αλλαγή της ιδιοτελούς και φιλαύτου αγάπης εις ανιδιοτελή μη ζητούσα τα εαυτής αγάπη δια της θείας χάριτος. Η επιτευχθείσα δια της χάριτος αλλαγή δεν είναι αλλαγή αυτής ταύτης της αγάπης δια της θεώσεως ως παρ' ημίν, αλλά αλλαγή του αντικειμένου της αγάπης δια της στροφής αυτής από τα μεταβλητά εις τα αμετάβλητα προς απόκτησιν της ευδαιμονίας. Δια τον λόγον αυτόν η τιμωρία είναι η υπό του Θεού στέρησις εις τον άνθρωπον της ενοράσεως ταύτης της θείας ουσίας και άρα στέρησις της ευδαιμονίας.⁷⁸ Τούτο, όπως είδαμεν, αντίκειται εις την βιβλικήν και πατερικήν διδασκαλίαν, κατά την οποίαν η τιμωρία δεν συνίσταται εις την στέρησιν της θεάς της δόξης του Θεού, αλλά εις την αποτυχίαν του ανθρώπου να συνεργασθή με την χάριν του Θεού δια την απόκτησιν, μέσω της θεώσεως της ου ζητούσης τα εαυτής αγάπης, και δια τον λόγον αυτόν βλέπει τον Θεόν ως πυρ και ουχί φώς.

Ήδη εσημειώσαμεν πώς εξ αιτίας των ανωτέρω οι Φραγκολατίνοι εξέλαβον το πυρ το αιώνιον ως κτιστόν. Προσθέτομεν δε ότι παρερμηνεύοντες τα περί της εν τη μέση καταστάσει υπό του πυρός της θεότητος τελειώσεως των προς την θεώσιν αγομένων της πατερικής παραδόσεως,⁷⁹ έφθασαν εις το συμπέρασμα ότι υπάρχει ξεχωριστός από τον παράδεισον και την κόλασιν τόπος,

όπου δια κτιστού πάλιν πυρός τιμωρούνται και καθαρίζονται οι μη τελειοποιηθέντες ακόμη και προετοιμαζόμενοι δια την μακαρίαν όρασιν της θείας ουσίας. Σημειωτέον ότι δια τους Φραγκολατίνους και τους απογόνους αυτών Παπικούς υπάρχει πρόοδος πνευματική εις την μέσην κατάστασιν, αλλά στατική εις διάφορα επίπεδα κατάστασις ευδαιμονίας εις τον παράδεισον.⁸⁰

Πρέπει να τονισθή ότι εν αντιθέσει προς ταύτα εν γένει η βιβλική και πατερική περί τελειότητος διδασκαλία δεν είναι στατική ούτε δια την μέσην ούτε δια την τελικήν κατάστασιν μακαριότητος. Η μέση κατάστασις πέραν του τάφου των σωζομένων, αλλά εισέτι μη θεουμένων, καταλήγει εις την θεώσιν. Μετά τα πρώτα στάδια της θεώσεως εντεύθεν ή πέραν του τάφου η πορεία προς ανωτέρας καταστάσεις τελειότητος είναι ατελεύτητος.⁸¹ Οι άνθρωποι αλλά και οι άγγελοι επλάσθησαν σχετικώς τέλειοι, ίνα γίνουν αιωνίως και ατελευτήτως τελειότεροι. Η ατελεύτητος αύτη πνευματική πρόοδος μετά τον θάνατον αλλά και μετά την τελικήν ανάστασιν και αποκατάστασιν δεν έχει καμμίαν σχέσιν με τας εν τω λεγομένω καθαρτηρίω πυρί τιμωρίας, καθάρσεις και ικανοποιήσεις της θείας δικαιοσύνης δια κτιστού πυρός των Φραγκολατίνων ή Παπικών.

Πάντως οι αιώνες των αγγέλων ως και ο χρόνος των ανθρώπων με την εφ' όλων λάμπιν της δόξης του Θεού και την υπό των ανθρώπων θέαν αυτής δεν θα εξαλειφθούν, ως συμβαίνει εις πλατωνιζούσας αντιλήψεις, εφόσον θα υπάρχη πάντοτε δια τους ανθρώπους αλλά και δια τους αγγέλους η αλληλοδιαδοχή καταστάσεων τελειότητος.

Εξ όλων των ανωτέρω συνάγεται, ότι η θεολογία των θεουμένων βασιζομένη επί της εν Θεώ θεωρίας αυτών ταυτίζεται με την πνευματικότητα αυτών ή την περί τελειότητος διδασκαλίαν αυτών. Τούτο διότι η εμπειρία της θεώσεως είναι η αρχή του ανωτάτου σταδίου της τελειότητος. Η δύναμις του Θεού, ήτις τελειοποιεί τους θεουμένους και ποιεί αυτούς φίλους του Θεού είναι, όπως είπαμεν, το μυστήριον του Σταυρού και της Αναστάσεως. Εν αντιθέσει προς τας αυγουστινείους δυτικές αντιλήψεις περί χάριτος τονίζομεν ότι το μυστήριον του Σταυρού και της Αναστάσεως δεν είναι απλώς ενέργεια του Θεού επί του ανθρώπου, αλλά προϋποθέτει την συνέργειαν του ανθρώπου.

Εξ όσων είδαμεν η συνέργεια αυτή είναι το κύριον γνώρισμα εις τας σχέσεις μεταξύ του Θεού και των θεουμένων φίλων Αυτού και ως εκ τούτου είναι ουσιαστικόν μέρος της Ιεράς Παραδόσεως και της των θεουμένων ερμηνευτικής εν Αυτή ενεργείας εις τοιούτον σημείον, ώστε άνευ της συνεργείας ταύτης δεν θα υπήρχεν ούτε περιούσιος λαός, ούτε Αγία Γραφή, ούτε Παναγία, ούτε ενσάρκωσις του Λόγου, ούτε η εξ ανθρώπων αποτελουμένη Εκκλησία, απλούστατα διότι δεν θα υπήρχον οι προφήται, οι απόστολοι και οι θεούμενοι άγιοι. Άνευ της χάριτος της θεώσεως Ιερά Παράδοσις δεν υπάρχει και δεν δύναται να υπάρχη. Ομολογία άνευ της θεωτικής ενεργείας του Θεού επί θεουμένων υπάρχουν πολλάί. Τούτο είναι βεβαίως φυσικόν, διότι η απουσία των θεουμένων συνεπάγεται την πτώσιν εκ της αληθείας και την απώλειαν της Παρακαταθήκης και άρα την αποκοπήν από την Ιεράν Παράδοσιν και την Εκκλησίαν.

Επομένως το απαραίτητον μέσον δια του οποίου ο Θεός γεωργεί τα κλήματα της Αμπέλου και δίδει εις αυτά αύξησιν και καρποφορίαν είναι η θέωσις τη συνεργεία των θεουμένων, οίτινες γενόμενοι φίλοι του Θεού και χριστοί και θεοί κατά χάριν, οδηγούν τον λαόν του Θεού ως οι κατ' εξοχήν φορείς της Παρακαταθήκης και της Ιεράς Παραδόσεως.

Το απαραίτητον μέσον της τελειώσεως των θεουμένων αλλά και των μισθωτών και των δούλων είναι η σταύρωσις των επιθυμιών και η δι' αυτής εκρίζωσις της φιλαυτίας δια της ενδιαθέτου πίστεως και της άνευ όρων υπακοής εις το θέλημα του Θεού.⁸² Η δια της υπακοής τελειώσις ισχύει δια τους αγγέλους προ της πτώσεως του διαβόλου και των δαιμόνων, αφού μετά την πτώσιν δεν υπάρχει δι' αυτούς μετάνοια.⁸³ Δια τους ανθρώπους η υπακοή είναι το μέσον τελειώσεως προ και μετά την πτώσιν. Η υπακοή, όμως, καθ' εαυτή δεν είναι σκοπός, ώστε δια μιας δουλοπρεπούς και συναλλαγματικής διαθέσεως να αποκτήση κανείς μίαν στατικήν ευδαίμονα κατάστασιν οδηγούσαν εις μονιμοποίησιν δουλικής ή ιδιοτελούς προς Θεόν σχέσεως. Εις τα στάδια του δούλου και του μισθωτού ο άνθρωπος μετέχει της τελειότητος του Θεού δια της εν Χριστώ μεθέξεως της καθαρτικής και φωτιστικής χάριτος του μυστηρίου του Σταυρού, το οποίον καθαρίζει τα πάθη και τον νουν και φωτίζει, αγιάζει, δικαιοί και ζωοποιεί όλον τον άνθρωπον και καθιστά τη συνεργεία του ανθρώπου δυνατήν την μέχρι θανάτου υπακοήν εις το θέλημα του Θεού, δια της οποίας υπακοής η χάρις του Θεού μεταβάλλει αυτήν ταύτην την υποτακτικήν ιδιοτέλειαν εις ανιδιοτελή αγάπην και ούτω θεούται ο άνθρωπος και γίνεται φίλος και συνεργός του Θεού, αδελφός και συμβασιλεύς κατά χάριν του Χριστού, και θετός υιός της Παρθένου.

Περί των εν προκειμένω ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης βάσει του βίου Μωϋσέως γράφει τα εξής, "πλήν, ως αν μη του κατά το προοίμιον διορισμού λήθη γένοιτο, εν οίς ημίν ο λόγος διΐσχυρίζετο τοιούτον είναι το τέλειον βίον, ου μηδεμία περιγραφή τελειότητος κωλύει την πρόοδον, αλλ' η προς το κρείττον αεί γινομένη του βίου επαύξησις οδός εστι τη ψυχή προς τελειώσιν, καλώς αν έχοι, προς το πέρας του βίου Μωϋσέως αγαγόντας τον λόγον, ασφαλή δείξει τον αποδοθέντα ημίν όρον της τελειότητος ... επί τον ίδιον μεταφέροντα βίον γνωσθήναι τε υπό του Θεού και φίλον γενέσθαι αυτού. Τούτο γαρ εστιν ως αληθώς η τελειότης το μηκέτι δουλοπρεπώς φόβω κολάσεως του κατά κακίαν βίου χωρίζεσθαι, μηδέ τη των μισθών ελπίδι το αγαθόν ενεργείν, πραγματευτική τινη και συναλλαγματική διαθέσει κατεμπορευομένους της εναρέτου ζωής, αλλ' υπεριδόντας πάντων και των εν επαγγελίαις δι' ελπίδος αποκειμένων, μόνον ηγείσθαι φοβερόν το της φιλίας του Θεού εκπεσείν, και μόνον τίμιόν τε και εράσμιον εαυτοίς κρίναι το φίλον γενέσθαι Θεώ, όπερ εστί, κατά γε τον εμόν λόγον, η τελειότης του βίου ...".⁸⁹

Εκ των λεχθέντων τούτων, αλλά και από το όλον έργον του Νύσσης περί του βίου Μωϋσέως ως και από την γενικήν διδασκαλίαν των Πατέρων φαίνεται σαφώς πώς η τελειώσις κατά Χριστόν υπάρχει εις την Παλαιάν Διαθήκην, η οποία μαρτυρεί σαφώς περί της υπάρξεως δικαίων φίλων του Θεού προ του νόμου και μετά τον νόμον ως και η Καινή Διαθήκη προ της εν Γολγοθά σταυρικής θυσίας.⁸⁵ Τούτο διότι το μυστήριον του Σταυρού, το οποίον ενεργεί την καταλλαγήν του ανθρώπου τω Θεώ και ποιεί αυτόν φίλον του Θεού, ναι μεν ταυτίζεται με την εν Γολγοθά σταυρικήν θυσίαν του Χριστού, συνεπεία της υποστατικής ενώσεως και της εξ αυτής αντιδόσεως των ιδιωμάτων, αλλά και διακρίνεται αυτής (τής εν Γολγοθά θυσίας) διότι

προϋπάρχει αυτής και ενεργεί την καταλλαγήν προ αυτής, προ της ενσαρκώσεως και ακόμη προ του νόμου Μωϋσέως.⁸⁶

Πρέπει να τονισθή ότι η δημιουργούσα την Ιεράν Παράδοσιν δύναμις του Σταυρού είναι ο σταυρός, τον οποίον αίρει ο κάθε θεούμενος και πιστός. Δεν είναι όμως ο σταυρός ούτος τα τυχόν προβλήματα, τα οποία συναντά ο καθείς εις την ζωήν του, ως νομίζουν πολλοί. Αντιθέτως ο σταυρός είναι ο εκούσιος αγών τον οποίον αναλαμβάνει ο πιστός δια να απελευθερωθή από την δουλείαν του διαβόλου και της αμαρτίας, δια της τηρήσεως της μέχρι θανάτου υπακοής εις το θέλημα του Θεού, δια της οποίας φθάνει μέσω της καθάρσεως και του φωτισμού εις την θεώσιν. Η σωτηρία και θέωσις των ανθρώπων, δεν συνίσταται απλώς εις την υπέρ των ανθρώπων σταύρωσιν του Κυρίου και εις την επί των προωρισμένων ενέργειαν μιας δήθεν εκ του Γολγοθά εκπηγαζούσης ακαταγωνίστου χάριτος ενεργούσης την προσοικείωσιν των καρπών (αξιομισθίων κατά τον δυτικόν όρον) της σταυρικής θυσίας προς ικανοποίησιν ευδαιμονιστικών επιθυμιών. Αντιθέτως έκαστος πιστός πρέπει και αυτός να σταυρωθή ουχί κατά τύχην ή κατά τυφλόν ή απόλυτον προορισμόν αλλά εκουσίως τη ίδια και οικεία βουλήσει, όπως εσταυρώθη ο Χριστός, διότι μόνον δι' αυτής της εκουσίας σταυρώσεως επιτελείται η μέθεξις εις το μυστήριον του Σταυρού, ήτις μεταμορφώνει τον φίλαυτον άνθρωπον εις φίλον του Θεού και θεόν κατά χάριν.

Δια τους λόγους αυτούς η υπό των Προτεσταντών καταδίκη της ασκητικής κυρίως ζωής των μοναχών είναι αίρεσις, ως είναι ελαττωματικός ο μοναχισμός της φραγκολατινικής παραδόσεως, όστις 1) εργάζεται επί μισθώ καλά έργα χωρίς να επιδιώκη την θέωσιν, την οποίαν αγνοεί και 2) χρησιμοποιεί τας εν τη ζωή θλίψεις δια την δήθεν ικανοποίησιν της θείας δικαιοσύνης προς αποφυγήν του καθαρτηρίου πυρός των Φραγκολατίνων και της κατ' αυτούς κολάσεως.

Επίσης ουσιαστικόν μέρος της Ιεράς Παραδόσεως είναι η εκ της ανιδιοτελούς της θεώσεως αγάπης και μετά Θεού φιλίας πηγάζουσα παρά τω Θεώ παρρησία των αγίων των εντεύθεν και πέραν του τάφου εν Χριστώ θεουμένων, και εις αυτήν την μετά Θεού φιλίαν και παρά Θεώ παρρησίαν ελπίζει ο λαός του Θεού, όταν επικαλείται την παρά τω Θεώ πρεσβείαν της Παναγίας και των αγίων. Περί της επί του μυστηρίου του Σταυρού, ήτοι της θεώσεως, βασιζομένης μετά του Θεού φιλίας και της εξ αυτής παρά τω Θεώ παρρησίας και πρεσβείας των θεουμένων ο Χριστός σαφώς διδάσκει, "μείζονα ταύτης αγάπην ουδείς έχει, ίνα την ψυχήν αυτού θή υπέρ των φίλων αυτού ... υμάς δε είρηκα φίλους, ότι πάντα ά ήκουσα παρά του πατρός μου εγνώρισα υμίν. Ουχ υμείς με εξελέξασθε, αλλ' εγώ εξελεξάμην υμάς, και έθηκα υμάς ίνα υμείς υπάγητε και καρπόν φέρητε, και ο καρπός υμών μένη, ίνα ό,τι αν αιτήσητε τον πατέρα εν τω ονόματί μου, δώ υμίν. Ταύτα εντέλλομαι υμίν ίνα αγαπάτε αλλήλους".⁸⁷

Ο καρπός εδώ δεν είναι τα κατά τους Δυτικούς αξιόμισθα ή εξ ακαταγωνίστου δήθεν χάριτος έργα, αλλά η ου ζητούσα τα εαυτής αγάπη των θεουμένων, ήτις σταυρούται ως ο Χριστός δια τον πλησίον. Δεν είναι τα καλά έργα καθ' εαυτά ικανά να ετοιμάσουν τον άνθρωπον να ιδή τον Θεόν ως φως και να έχη τοιαύτην παρρησίαν παρά τω Θεώ υπέρ των αδελφών του ως ο Μωϋσής⁸⁸ και ο απόστολος Παύλος,⁸⁹ οίτινες ηύχοντο να παραιτηθούν της προσωπικής των σωτηρίας δια την σωτηρίαν των άλλων. Η τοιαύτη της θεώσεως αγάπη του φίλου του Θεού είναι εκείνη η οποία δύναται "στήσαι κατά των Ισραηλιτών την οργήν, την ιδίαν του Θεού κρίσιν

παρατρέψαντος, ίνα μη λυπήση τον φίλον".90 Αυτά καθ' εαυτά τα καλά έργα εκτός της θεώσεως είναι τα φύλλα της ξηρανθείσης συκής,91 τα οποία, όταν δεν φέρουν ως καρπόν την εν Χριστώ της θεώσεως αγάπην, δεν οδηγούν εις την μετά του Χριστού καταλλαγήν και φιλίαν της ου ζητούσης τα εαυτής αγάπης, η οποία είναι ο καρπός ο οποίος μένει, ώστε όστις έχει τοιούτον καρπόν και αιτήσεται τον Πατέρα εν τω ονόματι του Χριστού, δοθήσεται αυτό.

Τα περί φίλων και παρρησίας λεχθέντα γίνονται αντιληπτά, όταν ληφθή υπ' όψιν η γενική διαίρεσις των σταδίων τελειότητος, ως ανεφέρθη εις το ανωτέρω χωρίον του αγίου Γρηγορίου Νύσσης. Ο δούλος ποιεί το θέλημα του Θεού από φόβον, ο μισθωτός εργάζεται επί μισθώ, ενώ ο φίλος πάντα ποιεί ως έκφρασιν του καρπού της ανιδιοτελούς της θεώσεως αγάπης. Δια της θεώσεως ή ελλάμψεως ή θεοπτίας ο φίλος του Θεού φθάνει πλησίον της καταστάσεως της αναμαρτησίας, και τελικώς άμα τω θανάτω του σώματός του φθάνει εις αυτήν και αναβαίνει ατελευτήτως τα άνω στάδια της τελειότητος. Ούτω πολύν καρπόν φέρει και ο καρπός μένει. Εξ επόψεως της χρησιμοθηρίας του κόσμου, όμως ο καρπός αυτός δύναται να μείνη από τους πολλούς κεκρυμμένος και να φανή άχρηστος, προ πάντων όταν δεν συνοδεύεται από σπουδαία και αγαθοεργά κατορθώματα αρεστά εις την κοινωνικήν ιδιοτέλειαν των πολλών. Οι αληθινοί πιστοί όμως γνωρίζουν τους φίλους του Θεού, προσκυνούν τα άγια λείψανα αυτών, και ζητούν την παρά Θεώ παρρησίαν αυτών, ως και την ηγεσίαν και κατεύθυνσιν αυτών εις την πνευματικήν των ζωήν.

Ο πολός καρπός της θεώσεως έχει τον διπλούν χαρακτήρα της αγάπης και της αληθείας. Δια τούτο ο θεούμενος είναι ο αληθώς αγαπών δια της αγάπης του φίλου του Θεού ως και ο γνωρίζων δια της αγάπης ταύτης την αλήθειαν. Ο πολός όμως καρπός ούτος δεν είναι αποτέλεσμα επιστημονικής ερεύνης και στοχαστικής και διαλεκτικής ευφυΐας, αλλά αποτέλεσμα αποκλειστικόν της υπό των θεουμένων μεθέξεως του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως, δηλαδή της εν Χριστώ δόξης και βασιλείας. "Εάν μη ο κόκκος του σίτου πεσών εις την γήν αποθάνη, αυτός μόνος μένει, εάν δε αποθάνη πολύν καρπόν φέρει. Ο φίλων την ψυχήν αυτού απωλέσει αυτήν, και ο μισών την ψυχήν αυτού εν τω κόσμω τούτω, εις ζωήν αιώνιον φυλάξει αυτήν".92

Ο επιτυγχάνων δια του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως την κάθαρσιν των παθών και του νοός δια της απαλλαγής εκ των δαιμονικών ενεργειών και υπερβαίνων δια της θεώσεως τον φωτισμόν του βαπτίσματος γενόμενος φίλος του Χριστού, είναι ο κατ' εξοχήν θεολόγος και πνευματικός πατήρ, αφού υπό του Παρακλήτου Πνεύματος της Αληθείας οδηγηθή εις πάσαν την αλήθειαν, ως συνέβη εις τους αποστόλους την Πεντηκοστήν. Όπως είδαμεν, η δια του μυστηρίου του Σταυρού θέωσις ή θέα της δόξης και βασιλείας είναι η πηγή και η βάση του πνευματικού και του δογματικού αλαθήτου της εν τη Εκκλησία Αγίας Γραφής και Ιεράς Παραδόσεως και είναι ούτως ο φορέυς των δογμάτων και της πνευματικής εν Χριστώ ζωής.

Περί τούτου ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς διακηρύττει, "ούτως η εν Θεώ θεωρία και το θείον του Σταυρού μυστήριον ου τα πονηρά πάθη μόνον και τους δημιουργούς τούτων δαίμονας απελαύνει της ψυχής, αλλά και τας κακοδόξους δόξας και τους ταύταις συνηγόρους εξελέγχει και απωθείται των περιβόλων της ιεράς του Χριστού Εκκλησίας καθ' ήν ημίν εχωρίσθη νυν

εορτάζουν και διατρανούν την του Σταυρού προ του Σταυρού θείαν εν τοις πατράσι χάριν και ενέργειαν".⁹³

Πρέπει να τονισθή ότι οι προφήται και οι απόστολοι δεν διακρίνουν απλώς τας εν τη ιστορία ενεργείας ή πράξεις του Θεού, ως διατείνονται σήμερον τινές των ασχολουμένων με την Βίβλον ερμηνευτών,⁹⁴ αλλά βλέπουν και ακούουν και συνομιλούν με τας ακτίστους ενεργείας του Θεού,⁹⁵ δηλαδή την δόξαν, φωτεινήν νεφέλην, στήλην πυρός, θεότητα, βασιλείαν και χάριν του Θεού και δι' αυτών με τον εν αυταίς Θεόν, δι' οράσεως υπέρ την όρασιν, δι' ακούσματος υπέρ την ακοήν, δια γεύσεως υπέρ την γεύσιν, δι' αφής υπέρ την αφήν, δι' οσφρήσεως υπέρ την όσφρησιν, δια γνώσεως υπέρ την γνώσιν, δια νοήσεως υπέρ την νόησιν, δηλαδή ακούουν "άρρητα ρήματα".

Κατά ταύτα ο θεούμενος γενόμενος εις τα περί Θεού και θεώσεως αλάθητος γνωρίζει σαφώς και ακριβώς και ουχί στοχαστικώς και διαλεκτικώς την διάκρισιν μεταξύ των ακτίστων ενεργειών του Θεού και των κτιστών ενεργειών των κτισμάτων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων του διαβόλου και των δαιμόνων και ούτως εις υπέρτατον βαθμόν δια τον εντεύθεν του τάφου άνθρωπον έχει το χάρισμα της διακρίσεως των πνευμάτων, το οποίον είναι το θεμέλιον της δογματικής θεολογίας και της εν Χριστώ πνευματικής ζωής της Εκκλησίας.⁹⁶ Οι εκτός της κοινωνίας των εχόντων το χάρισμα τούτο των θεουμένων αυτομάτως οδηγούνται και εις την αίρεσιν και εις εσφαλμένην και πεπλανημένην πνευματικότητα. Ίνα μη πλανηθούν δογματικώς και πνευματικώς οι μη φθάσαντες ακόμη εις την θέωσιν αλλά έχοντες και διατηρούντες τον αρραβώνα του Πνεύματος και ανημμένας τας λαμπάδας, υποτάσσονται εις τους προφήτας, αποστόλους και αγίους, ως εις κατά χάριν θεούς και χριστούς και κατά πνεύμα πατέρας, και αδιστάκτως δέχονται τα περί Θεού και καθάρσεως, φωτισμού και θεώσεως ρητά και νοήματα αυτών, ως τα κριτήρια της δογματικής και της κατά Χριστόν πνευματικής διδασκαλίας της Αγίας Γραφής και της Εκκλησίας, ήτοι της Ιεράς Παραδόσεως.⁹⁷

Αν και η δια της δυνάμεως του Σταυρού και της Αναστάσεως θεοπτία είναι υπέρ τας αισθήσεις και τον λόγον και τον νούν, παρά ταύτα συμπεριλαμβάνει τον νουν και τον λόγον και τα πάθη και τας αισθήσεις, διότι ο άνθρωπος ολόκληρος θεούται, δηλαδή δοξάζεται και γίνεται κατά χάριν Θεός και δια του Χριστού εν Πνεύματι Αγίω βλέπει τον Πατέρα. Η ευοσμία των ιερών λειψάνων των αγίων είναι μετά των ενεργουμένων δι' αυτών θαυμάτων μία αισθητή μαρτυρία της θεώσεως αυτών, ως και της αναστάσεως των σωμάτων κατά την συντέλειαν των αιώνων.

Εκ τούτων φαίνεται σαφώς ότι η περί τελειότητας και θεώσεως διδασκαλία της Αγίας Γραφής και των αγίων Πατέρων ουδεμίαν σχέσιν έχει με την απάθειαν των Στωϊκών και την απελευθέρωσιν εκ του σώματος και των παθών των Πλατωνικών. Η δια του μυστηρίου του Σταυρού νέκρωσις των παθών δεν είναι η εξ αυτών απελευθέρωσις του λογιστικού ή του νοός, αλλ' αντιθέτως η κάθαρσις και θέωσις των παθών.⁹⁸ Ο Χριστός ως τέλειος άνθρωπος είχε και έχει φύσει τεθεωμένα τα αδιάβλητα πάθη,⁹⁹ ως ταύτα αρχίζουν κατά χάριν να έχουν οι θεούμενοι και κατά χάριν θα έχουν οι τεθεωμένοι.

Κατά ταύτα ο τέλειος επιθυμεί ουχί δια τον εαυτόν του αλλά δια τον Θεόν και τον πλησίον και θυμώνει ή οργίζεται ουχί δια τα κατά του εαυτού του αδικήματα, αλλά δια την αδικίαν κατά του

πλησίον. Επομένως η ου ζητούσα τα εαυτής αγάπη του Θεανθρώπου Χριστού και των θεουμένων ουδεμίαν σχέσιν έχει προς την αταραξίαν των Στωϊκών και την ευδαιμονίαν των Πλατωνικών ή και τον ηδονισμόν ή ευδαιμονισμόν των παλαιότερων και νεωτέρων συστημάτων και ρευμάτων. Ούτε έχει καμμίαν σχέσιν με τον συναισθηματικόν αλτρουϊσμόν της φιλοσοφικής ηθικής.

Δια τους ανωτέρω λόγους ο Χριστός και οι άγιοι εντεύθεν και πέραν του τάφου διακρίνονται δια τον ζήλον, την φλογερίην, αλλ' ουχί συναισθηματικήν αγάπην, την ζέουσαν συμπάθειαν δια τους επί γης αγωνιζομένους αδελφούς αυτών μετά των οποίων συναγωνίζονται αδιαλείπτως και μετέχουν αποτελεσματικώς εις τον υπέρ της σωτηρίας και κατά των δαιμόνων αγώνα αυτών, ως και εις τα βιωτικά και οικογενειακά και εθνικά αυτών προβλήματα, δια της διδασκαλίας, του παραδείγματος, δια των αγίων αυτών εικόνων και λειψάνων και των θαυμάτων αυτών, ως και κατ' εξοχήν δια της μεσιτείας και παρά Θεώ παρρησίας αυτών.

Τονίζομεν εκ νέου ότι ο μυστικισμός, όστις εκπηγάζει από την προσπάθειαν εκστάσεως του λογιστικού εκ του σώματος, εκ του χρόνου, εκ της μνήμης, εκ της διαδοχικής και πάσης σκέψεως και οντολογικώς εκ της ύλης, είναι ξένος προς την περί αποκαλύψεως και πνευματικότητας διδασκαλίαν και εμπειρίαν των θεουμένων της Αγίας Γραφής και της Ιεράς Παραδόσεως. Η ορθόδοξος ασκητική πράξις και θεωρία προς απόκτησιν του χαρίσματος της μονολογίστου αδιαλείπτου νοεράς προσευχής ουδεμίαν σχέσιν έχει με τοιούτον μυστικισμόν, όπως δεν έχει η δια της θεώσεως θέα της δόξης του Θεού, όπως είδαμεν.

Εξ όλων των μέχρι τούδε λεχθέντων εν τω δοκιμίω τούτω φαίνεται σαφώς πώς το αλάθητον εις τα θέματα περί Θεού και θεώσεως, φωτισμού και καθάρσεως των πιστών, και γενικώς ειπείν εις τα δόγματα ή την θεολογίαν δεν ανήκει αδιακρίτως εις όλον τον λαόν του Θεού.

Η Εκκλησία ολόκληρος είναι αλάθητος, διότι ο Χριστός είναι η Εκκλησία και ο λαός Αυτού είναι τα μέλη Αυτού. Το αλάθητον φθάνει εις τον λαόν και κατοικεί εν αυτώ τη ενεργεία του τον Χριστόν και τον Πατέρα εν Εαυτώ φέροντος Αγίου Πνεύματος, μέσω των θεουμένων προφητών, αποστόλων και αγίων ως και μέσω του την αποστολικήν της χειροτονίας και της αληθούς των εν Χριστώ θεουμένων διδασκαλίας διαδοχήν έχοντος κλήρου. Εις την Παλαιάν Διαθήκην, εις την Καινήν Διαθήκην, και εις την Εκκλησίαν υπάρχει πνευματική δημοκρατία εν είδη ιατρικού συνεδρίου. Αποφασίζουν τα ανεγνωρισμένα μέλη του ιατρικού συλλόγου δηλαδή οι κοινωνοί της εμπειρίας των θεουμένων, "οι εξητασμένοι και διαβεβηκότες εν θεωρία, και προ τούτων και ψυχήν και σώμα κεκαθαρμένοι, ή καθαιρόμενοι, το μετριώτατον". Δεν υπάρχει καμμία τάξις θεολόγων κατά κόσμον σοφών αφ' εαυτών κλητών και υπό ετεροδόξων μορφωθέντων, οίτινες θέτουν υπό την μάχαιραν της κριτικής την διδασκαλίαν και την κατηχητικήν μέθοδον των θεουμένων, ίνα αποφασίσουν αυτοί τί εκ των καρπών του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως θα κρατήσουν, τί θα αφαιρέσουν και τί εις τους καρπούς αυτούς θα προσθέσουν.

Κατά την μαρτυρίαν του Κυρίου υπάρχουν τρία στάδια ή τάξεις εις την κατανόησιν των μυστηρίων της βασιλείας του Χριστού. Υπάρχουν: 1) οι διδασκόμενοι περί της βασιλείας του Θεού εν παραβολαίς "ότι βλέποντες ου βλέπουσιν και ακούντες ουκ ακούουσιν ουδέ

συνιούσιν",100 2) οι οίς "δέδοται γνώναι τα μυστήρια της βασιλείας των ουρανών",101 και 3) οι ιδόντες δια της θεώσεως την βασιλείαν και δόξαν του Χριστού (Βάπτισμα Χριστού, Μεταμόρφωσις, Πεντηκοστή, Στέφανος ενώπιον συνεδρίου, Παύλος καθ' οδόν προς Δαμασκόν).102 Τα μυστήρια της βασιλείας του Χριστού, ά είδον και βλέπουν οι θεούμενοι, είναι τα μυστήρια της Εκκλησίας, ήτοι του Σταυρού και της Αναστάσεως, δια των οποίων σταυρούνται τω κόσμω οι μαθηταί του Κυρίου και ούτω φθάνουν εις την της θεώσεως ανάστασιν την πρώτην και αναμένουν την δευτέραν. Περί αυτών των μυστηρίων γνωρίζουν εκ της μαρτυρίας των αυτοπτών μαρτύρων και οι έχοντες τον αρραβώνα του Πνεύματος πιστοί, οι καταλλήλως κατηγούμενοι και έχοντες πνευματικούς πατέρας κατέχοντας το χάρισμα της διακρίσεως των πνευμάτων ή και αυτόπτας μάρτυρας της δόξης του Χριστού υπάρχοντας.

Εις τας τάξεις των θεουμένων και των πιστών ανήκουν μόνον οι εκουσίως και ουχί κατά τύχην αίροντες δια του μυστηρίου του Σταυρού τον σταυρόν αυτών και ούτως ακολουθούντες τον Χριστόν.103

Οι θέλοντες να ζήσουν κατά Χριστόν θέτουν εαυτούς υπό την καθοδήγησιν ορθοδόξου της Ιεράς Παραδόσεως πατρός έχοντος το χάρισμα της διακρίσεως των πνευμάτων, δυναμένου επομένως ορθώς και ακριβώς να διδάξη τον τρόπον δια του οποίου αίρει τις τον σταυρόν αυτού και γίνεται τις μέτοχος του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως.104

Οι θέλοντες Χριστόν χωρίς στενήν και τεθλιμμένην οδόν και ανάγκην εκουσίας σταυρώσεως ευρίσκουν πνευματικούς πατέρας κατά κόσμον σοφούς της αρεσκείας των με κατά κόσμον θεολογίαν.105

Εις το κέντρον επομένως της αποστολικής διαδοχής δεν είναι μόνον η αδιάκοπος από τους αποστόλους διαδοχική χειροτονία, αλλά και η αληθής δογματική διδασκαλία, πράξις και θεωρία περί της πνευματικής εν Χριστώ ζωής, ήτις είναι "ο καρπός" της καθάρσεως και του φωτισμού και "ο πολός καρπός" της θεώσεως. Η διακοπή της παραδόσεως της θεώσεως σημαίνει αποκοπήν από την αποστολικήν διαδοχήν, δηλαδή από την μέθεξιν του μυστηρίου του Σταυρού και της Αναστάσεως, και συνεπάγεται πτώσιν εκ της χάριτος και της αληθείας. Μία τρανή ένδειξις της διακοπής της αποστολικής διαδοχής είναι η απουσία και κυρίως η καταπολέμησις της υπάρξεως και της προσκυνήσεως των αγίων και των αγίων εικόνων και λειψάνων αυτών ως και η απουσία των ενεργουμένων δι' αυτών θαυμάτων, ως συμβαίνει τόσον σαφώς, και σκανδαλωδώς μάλιστα, σαφώς εις τον Προτεσταντισμόν. Η εν προκειμένω πράξις και διδασκαλία της φραγκοπαπικής παραδόσεως δεν βασίζεται επί της παραδόσεως της θεώσεως και ως εκ τούτου ευρίσκεται εκτός της Ιεράς Παραδόσεως. Απορρίπτοντες οι Προτεστάνται τα περί αγίων, λειψάνων, αγαλμάτων, αξιομισθίων και υπερπερισσειάς των έργων αυτών, απορρίπτουν ασφαλώς την πεπλανημένην περί αυτών διδασκαλίαν της φραγκολατινικής παραδόσεως και όχι ενσυνειδήτως αυτήν της Ορθοδοξίας, την οποίαν γενικώς αγνοούν. Όχι μόνον αυτοί αλλά ούτε και οι Παπικοί γνωρίζουν την περί αγίων ορθόδοξον διδασκαλίαν και πράξιν.

Η δογματική και πνευματική διδασκαλία και πράξις της Εκκλησίας εκφράζεται εν τη λειτουργική αυτής και μυστηριακή ζωή, εν ταις εικόσι, εν τη αρχιτεκτονική, εν τη εκκλησιαστική μουσική, αλλά και εν τη κοινωνία γενικώς, εν τη φιλανθρωπία, εν τη πολιτική, τη

οικονομική, τη στρατιωτική και τη παιδεία των εντός και όταν είναι δυνατόν και των εκτός της κοινωνίας των θεουμένων ευρισκομένων.

Εις τα εντός της σφαίρας των αμέσων λειτουργημάτων και αρμοδιοτήτων της η Εκκλησία έχει ως γνώμονα και κανόνα την οδήγησιν των πιστών δια της καθάρσεως και του φωτισμού εις την θέωσιν. Ο μόνος και μοναδικός σκοπός της υπάρξεως της Εκκλησίας είναι η προετοιμασία των πιστών δια την ημέραν του Κυρίου.

Εις εκτέλεσιν του σκοπού τούτου η Εκκλησία καλλιεργεί υπό την έμπνευσιν και καθοδήγησιν των θεουμένων και της θεολογίας και της πνευματικότητος αυτών την λειτουργικήν, την εικονογραφίαν, την μουσικήν, το κοινωνικόν έργον, την φιλανθρωπίαν, κ.τ.λ. Πάντοτε όμως, το κριτήριον της μορφής και της εκτάσεως αυτών είναι η οδήγησις προς την θέωσιν. Δια τούτο ακριβώς η ορθόδοξος λειτουργική, υμνογραφία και τέχνη έχει ασκητικόν και ηρωϊκόν προσανατολισμόν, χωρίς όμως να έχη δυαρχικάς μεταφυσικάς βάσεις, ως είδαμεν, με σκοπόν να εξυπηρετηθούν αι πνευματικάί ανάγκαι των σταδίων της τελειώσεως. Αποδεκτά και ευπρόσδεκτα είναι τα οδηγούντα εις την θέωσιν ενώ απόβλητα τα οδηγούντα εις πνευματικήν στασιμότητα ή και εις προσκόλλησιν εις την φυσικήν ηδονήν ή ηδυπάθειαν ή εις τον κατά κόσμον συναισθηματισμόν ή εις εκστατικές δαιμονικάς καταστάσεις, κ.τ.λ.

Η ορθόδοξος εικονογραφία, αρχιτεκτονική και λειτουργική, ως και η μουσική έχουν σαφώς και καθαρώς δογματικόν χαρακτήρα με σωστικόν και θεωτικόν σκοπόν. Τόσον ριζωμένη είναι η πεποίθησις της Εκκλησίας περί του θέματος τούτου, ώστε οι πιο φανατικοί υποστηρικταί του δογματικού χαρακτήρος της εκκλησιαστικής τέχνης και ιδίως της εικονογραφίας ήσαν οι πιο προσηλωμένοι εις την παράδοσιν των θεουμένων, δηλαδή οι μοναχοί και ασκηταί της ορθοδόξου Ιεράς Παραδόσεως. Η δογματική βάση της πνευματικότητός των ήτο η βιβλική εμπειρία της θεώσεως ολοκλήρου του ανθρώπου και ακόμη της λεγομένης αφύχου ύλης, ως συνέβη με τα αστράψαντα με την άκτιστον θεότητα ενδύματα του Χριστού. Ως εκ τούτου ως η ανθρωπίνη φύσις και σάρξ του Κυρίου είναι η δια της αντιδόσεως των ιδιωμάτων των δύο εν Χριστώ φύσεων πηγή θεωτικής χάριτος, ούτω γίνονται φορείς ταύτης και τα υλικά συστατικά των μυστηρίων, τα ιερά σκεύη και τα άμφια, τα άγια λείψανα και αι άγιοι εικόνες.106

Επίσης η Εκκλησία ετόνισε, βάσει της εμπειρίας και της διδασκαλίας των θεουμένων, ότι η Αγία Γραφή ως αποτελουμένη εκ λέξεων απευθυνομένων εντός της ερμηνευτικής παραδόσεως των θεουμένων εις τους πιστούς δια την σωτηρίαν και τελειώσιν των και αποδιδουσών εν νοήμασι ενεργείας του Λόγου προ της ενσαρκώσεως και μετά την ενσάρκωσιν, και νοήματα και ρητά των προφητών, αποστόλων και αγίων και τα θεωτικά βιώματα αυτών, πρέπει εξ άπαντος να εικονίζονται όλα τα τοιαύτα, όσα δύνανται και εν εικόσι και να τυγχάνουν της εκ μέρους των πιστών προσκυνήσεως, ίνα εις την μνήμην αυτών συνεχώς υπάρχουν τυπωμένα. Όσον απαραίτητος δια την σωτηρίαν και τελειώσιν των πιστών είναι η Αγία Γραφή, τα σύμβολα του Σταυρού και των Παθών του Κυρίου και τα υλικά συστατικά των μυστηρίων, τόσον απαραίτηται είναι και αι άγιοι εικόνες και τα ιερά λείψανα προς διδασκαλίαν, παραδειγματισμόν και αγιασμόν των πιστών.[107] Άνευ τούτων είναι αδύνατον να ανέλθη κανείς τα στάδια της τελειώσεως, διότι η βάση της σωτηρίας του ανθρώπου είναι η αδιάλειπτος μνήμη του Θεού και του θελήματος και των ενεργειών Αυτού δια του Χριστού εν τοις βίοις και ταις διδασκαλίαις των

προφητών, των αποστόλων και των αγίων. Αι άγιοι εικόνες και τα ιερά λείψανα των αγίων προκαλούν την συνεχή αγάπην, προσκύνησιν και τιμήν προς τα εικονιζόμενα πρότυπα και δι' αυτών την λατρείαν αγάπην και αφοσίωσιν προς τον Χριστόν, τον Πατέρα και το Πνεύμα το Άγιον και την εν ταις ψυχαίς των πιστών επικράτησιν της κατά Χριστόν ευσεβείας δια της αδιαλείπτου μνήμης Αυτού, της Παναγίας και των αγίων.108

Η βάση της ορθοδόξου τέχνης είναι, όπως είπαμεν ο ασκητικός και κατ' εξοχήν ηρωϊκός προσανατολισμός προς την θέωσιν και ανταποκρίνεται πλήρως προς την πνευματικήν και ιστορικήν πραγματικότητα και δεν είναι αποτέλεσμα της φαντασίας του καλλιτέχνου, ως συμβαίνει εις την εκκλησιαστικήν τέχνην της φραγκολατινικής παραδόσεως, ήτις επέδρασε μαζί με την θεολογίαν της ισχυρώς εις την αρχιτεκτονικήν, την εικονογραφίαν και την μουσικήν της ρωσικής Εκκλησίας και εύρε τόπον κυρίως μέσω του θαυμασμού Ελλήνων τινών δια τα δυτικής εμπνεύσεως δήθεν επιτεύγματα ταύτα εις την ελληνικήν εικονογραφίαν και ολιγώτερον εις την εκκλησιαστικήν μουσικήν. Εις την παρεκκλησιαστικήν μουσικήν των κατηχητικών σχολείων της Ελλάδος επεκράτησεν είδος θρησκευτικού τραγουδιού προτεσταντικού τύπου, το οποίον δεν προκαλεί τον σεβασμόν των σοβαρών ανθρώπων και κυρίως των ειδημόνων περί την μουσικήν και ουδεμίαν σχέσιν έχει με την ορθόδοξον πνευματικότητα.

Έχουσα η Ιερά Παράδοσις προ οφθαλμών την αναπόφευκτον θέαν της δόξης του Χριστού κατά την Ημέραν του Κυρίου έχει μεν ως πρώτην μέριμναν την δι' αυτήν προετοιμασίαν των πιστών, ίνα αποβή η θέα ταύτη θέωσις και ουχί κόλασις, αλλά καθ' οδόν αγιάζει ό,τιδήποτε επιδέχεται τον αγιασμόν του Χριστού, δηλαδή την πολιτικήν, την οικονομίαν, την στρατιωτικήν, την εκπαίδευσιν και γενικώς τον πολιτισμόν και τα των οικειακών των πιστών. Η Εκκλησία προσεύχεται και ενεργεί υπέρ της ευημερίας του λαού, της ειρήνης, της υγείας, των γεωργικών κτημάτων, των εμπορικών πλοίων και καταστημάτων κ.λ.π.109 Ο Χριστός, η Παναγία, οι άγιοι πάντες έχουν ζωτικόν ενδιαφέρον δι' όλα τα θέματα του λαού και όταν επικαλούνται υπό των πιστών ενεργούν κατά τας ατομικάς, οικογενειακάς, κοινωνικάς και εθνικάς ανάγκας και μάλιστα αποτελεσματικώς. Παρουσιάζονται ανοήτως σκεπτόμενοι οι προσπαθούντες να περιορίσουν τον Χριστόν, την Παναγίαν και τους αγίους μαζί με τους ασκητάς και τον κλήρον εις τα ουράνια. Εάν η Ορθοδοξία πράγματι είχε τας θεολογικάς αρχάς τας οποίας αποδίδουν εις αυτήν εμπνευσθέντες τινες εκ παλαιοφυλλαδίων των απογόνων των Φράγκων της Ευρώπης προδότης της Επαναστάσεως του 1821, δεν θα υπήρχε σήμερα ούτε ένας Έλληνας από αυτούς που σήμερα προσπαθούν να προκαλέσουν τον θάνατον του ρωμαϊκου πολιτισμού δια της απουσίας εκ της παραδόσεως της Ρωμηοσύνης, δια της προσκολλήσεως εις κάθε ξένον τρόπον αξιολογήσεως των πνευματικών και καλλιτεχνικών θεμάτων και του πολιτισμού.

Είναι ολοφάνερη η επίδρασις του ασκητικού ηρωϊκού πνεύματος της Ορθοδοξίας εις τας παραδόσεις του ελληνικού λαού. Τούτο φαίνεται σαφώς και εις την μουσικήν και εις τους χορούς, διότι από τας καλλιτεχνικάς ταύτας εκδηλώσεις ελλείπει ο ηδονισμός και η ηδυπάθεια και η έκστασις των ισλαμικών παραδόσεων και η θηλυπρέπεια και ο ερωτισμός της ευρωπαϊκής παραδόσεως.

Φαίνεται ότι το μόνον το οποίον έχει μείνει εις την νεωτέραν Ελλάδα από τον ρωμαϊκόν πολιτισμόν είναι η Εκκλησία και η τέχνη της και η ελληνική γλώσσα. Εις όλα σχεδόν τα άλλα

κατάρθωσαν οι απόγονοι των Φράγκων να φραγκέψουν τους Νεοέλληνες, οι οποίοι εν τη ηλιθιότητι και αγραμματοσύνη των θερμώς ευχαριστούν την Ευρώπη δια την επιτευχθείσαν αυτήν δολοφονίαν των ρωμαϊκών καλλιτεχνικών παραδόσεων, διότι εις το βάθος της νεωτέρας ελληνικής ψυχοσυνθέσεως είναι η δαιμονική απόφασις πολιτιστικής πλέον αυτοκτονίας, απλούστατα διότι Νεοέλλην δεν θέλει πλέον την ευθύνην πνευματικής ηγεσίας. Θέλει χρήματα, ανέσεις, αυτοκίνητα, σέξ και ό,τι καλόν έχουν, ως φαντάζεται, ο Ευρωπαίος και ο Αμερικανός.

Ταύτα πάντα είναι τα μοιραία αποτελέσματα της συστηματικής εν Ελλάδι καταπολεμήσεως του ασκητικού ιδεώδους της Ορθοδοξίας ως εκδηλούται κυρίως εις τον ορθόδοξον μοναχισμόν. Ο ρωμαϊκός πολιτισμός μεταξύ του λαού έχει περιορισθή εις την αφοσίωσιν εις τας εικόνας και τα ιερά λείψανα των αγίων. Η θεολογική, φιλοσοφική και κοινωνιολογική κατανόησις της προς τους θεομένους αφοσίωσεως ταύτης του λαού σχεδόν εξηφανίσθη εις τον επιτόλαιον και κατ' επίφασιν διανοούμενον κόσμον της Ελλάδος. Επηρεασμένοι, από την γενικήν ταύτην ατμόσφαιραν των νέων τούτων τύπου Ευρώπης διανοουμένων, πολλοί θεολόγοι εδηλητηριάσθησαν κατά της πατερικής παραδόσεως και του μοναχισμού αυτής και έγιναν οι αυτόκλητοι σωτήρες της Ορθοδοξίας, νομίζοντες, ως οι υπόλοιποι διανοούμενοι, ότι εκλήθησαν υπό του Θεού να φωτίσουν τους συμπατριώτας των με τον πολιτισμόν των πνευματικών απογόνων των Φράγκων ως και με την θεολογίαν αυτών.

Πάντως η κατανόησις της ορθοδόξου δογματικής θεολογίας και πνευματικότητος απαιτεί όχι δουλοπρέπειαν του πνεύματος αλλά υπακοήν εις την αυθεντίαν του Χριστού, των προφητών, των αποστόλων και των αγίων. Αυτή η εκούσιος υπακοή μέχρι θανάτου προς απόκτησιν της πραγματικής ελευθερίας της καταπατήσεως του φόβου του θανάτου και της υπερβάσεως της συμφεροντολογικής αγάπης είναι το μυστικόν της λεβεντιάς της ελληνικής ψυχής, του ρωμαϊκού πολιτισμού. Είναι το μυστικόν της ρωμαϊκής αρχοντιάς, η οποία έδωσεν εις τον κόσμον τους Πατέρας της Εκκλησίας.

Η παράδοσις της θεώσεως συνθέτει την αυθεντίαν και την ταπεινοφροσύνην με αποτέλεσμα την λεβεντιάν και αρχοντιάν του πνεύματος. Δια τούτο η Ορθόδοξος βεβαιότης περί κατοχής της αληθείας ουδεμίαν σχέσιν έχει με εθνικόν ή εκκλησιαστικόν τινα εγωϊσμόν ή υπερηφάνειαν. Επίσης δια τον λόγον αυτόν λείπει το άγριον και απάνθρωπον εκείνο φαινόμενον της Ιεράς Εξετάσεως των Φραγκολατίνων, Παπικών και Προτεσταντών.

Αντιθέτως η στοχαστική και η διαλεκτική δογματική μέθοδος του Αυγουστίνου, συνδυασμένη με το περί αλαθήτου δόγμα των Φραγκολατίνων, παρήγαγεν ανόητον της αγραμματοσύνης αυθεντίαν του εγωϊσμού και της υπερηφανείας με αποτέλεσμα τον δυτικόν μεσαίωνα της Ιεράς Εξετάσεως, της θανατώσεως των αιρετικών και της καθυποτάξεως της ελληνικής φιλοσοφίας και θεολογίας εις τα κατηγορήματα του πολιτισμού των βαρβάρων κατακτητών του δυτικού μέρους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Εν κατακλείδι σημειώνομεν τον τίτλον του κλασσικού δογματικού έργου του αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού, "Εκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου πίστεως".¹¹⁰ Εάν εκληφθή η ορθόδοξος θεολογική μέθοδος ως στοχαστική και διαλεκτική τότε ο όρος "ακριβής" εις τον εν λόγω τίτλον θα ήτο απόδειξις του εγωϊσμού και της υπερηφανείας του συγγραφέως. Εξ επόψεως όμως της

επί της θεώσεως βασιζομένης θεολογίας ο τίτλος είναι ο ενδεικνυόμενος και δηλωτικός της επί της ταπεινοφροσύνης βασιζομένης αρχοντίας και αυθεντίας του θεουμένου.

Ο γενόμενος πνευματικόν τέκνον των θεουμένων και έχων απόλυτον πεποίθησιν εις την περί Θεού, χάριτος, ενσαρκώσεως, Εκκλησίας, τελειώσεως και κρίσεως διδασκαλίαν αυτών μετέχει της αρχοντίας αυτών και αποκλείεται να γίνη πνευματικώς δουλοπρεπής εις κατά φαντασίαν θεολογικά και φιλοσοφικά ρεύματα. Υπεράνω όλων είναι ρεαλιστής και ουδέποτε ρομαντικός ονειροπόλος. Εξ επόψεως της πατερικής παραδόσεως είναι γελοία και η σκέψις μόνον ότι είναι δυνατόν να γίνη θεολόγος ο πνευματικώς υποτακτικός ετεροδόξων διδασκάλων. Πιό γελοίος ακόμη είναι ο ισχυρισμός ότι πηγαίνει κανείς να σπουδάση την θεολογικήν μέθοδον εις τους πνευματικούς απογόνους των Φράγκων εις την Ευρώπην και την Αμερικήν. Τα τοιαύτα δύνανται να λέγουν μόνον οι αγνοούντες την επί της θεώσεως βασιζομένην θεολογικήν μέθοδον των θεουμένων.

Πάντως ευρισκόμεθα εις μίαν επικίνδυνον δια την Ορθοδοξίαν κατάστασιν εις την μόρφωσιν των θεολόγων, η οποία ουδεμία σχέσιν έχει με την θεολογικήν μέθοδον της Αγίας Γραφής και των αγίων Πατέρων.

Αλλά το τραγικώτερον όλων δεν είναι ότι λείπει η αρχοντία της παραδόσεως των Πατέρων, αλλά ότι λείπει η στοιχειώδης αίσθησις της απουσίας της αρχοντίας ταύτης.

Θ' Ο Κανών της Αγίας Γραφής η Ερμηνευτική και η γλώσσα Αυτής

Το θέμα αυτό καθ' αυτό ανήκει εις τα μαθήματα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Η γνησιότης ή η μη γνησιότης των εν τη Αγία Γραφή συγγραμμάτων, δηλαδή το ορθόν ή το μη ορθόν της αποδόσεως αυτών εις συγκεκριμένους συγγραφείς ή εις συλλογικά παραδόσεις του Ισραήλ ή εις συλλογικόν έργον της αρχαίας Εκκλησίας προς κατήχησιν των πιστών δεν είναι προβλήματα, τα οποία απασχολούν την Δογματικήν και την Συμβολικήν. Η Δογματική ενδιαφέρεται δια την θεοπνευστίαν της Αγίας Γραφής και την αψευδή μαρτυρίαν αυτής περί της επί της θεώσεως βασιζομένης διδασκαλίας των θεουμένων προφητών και αποστόλων.

Πρέπει να σημειωθή δεόντως ότι πάντες οι αιρετικοί ως και οι ορθόδοξοι εστήριζον την διδασκαλίαν των όχι μόνον επί των γραπτών μνημείων της Αγίας Γραφής αλλά και επί της προσωπικής εμπειρίας των αρχηγών των, εις τους οποίους απέδιδον μίαν ιδιαιτέραν θεοπνευστίαν και εμμονήν εις παράδοσιν θεοπνεύστων ανδρών.

Εκτός της θεοπνευστίας όμως όλοι εδέχοντο δια τους αντιπάλους και μίαν δαιμονοπνευστίαν, εις την οποίαν απέδιδον τας πλάνας των.

Μεταξύ των παραδοξοτέρων τούτων εις την αρχαίαν εποχήν της εκκλησιαστικής ιστορίας ήσαν οι Γνωστικοί, οίτινες ισχυρίζοντο μετά των Μανιχαίων ότι ο εμφανισθείς εις τους προφήτας δημιουργός Θεός της Παλαιάς Διαθήκης είναι κατώτερος Θεός, ή αντίπαλος του Θεού του

φωτός, Θεός του σκότους, ή ο Σατανάς. Όλοι συμφώνουν ότι εξ αιτίας τούτου του κακού ή κατωτέρου Θεού οι προφήται ευρίσκοντο εν πλάνη και μετ' αυτών το έθνος των Εβραίων και Ιουδαίων.

Εναντίον αυτών η Εκκλησία ετόνισε την απόλυτον ενότητα της διδασκαλίας και της αποκαλυπτικής εμπειρίας μεταξύ της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης ή μεταξύ των προφητών και των αποστόλων, ως ευκόλως αποδεικνύεται από τα Ευαγγέλια, τας Πράξεις, και τας Επιστολάς της Καινής Διαθήκης. Οι Γνωστικοί αντιμετώπισαν τα επιχειρήματα της Εκκλησίας με τον εκλεκτισμόν όσον αφορά εις τα κείμενα της Καινής Διαθήκης προτιμώντες ωρισμένα του αποστόλου Παύλου, όπου εφαινετο, ως αυτοί ηρμήνευον, κάποια αντίθεσις προς την Παλαιάν Διαθήκην και κατά τα άλλα εδημιούργησαν ιδικάς των Γραφάς.

Επομένως εκτός από τας κατηχητικάς και πνευματικάς ανάγκας αυτή η ανάγκη αντιμετώπισεως των Γνωστικών υπήρξεν ισχυρά ώθησις εις τον καθορισμόν του κανόνος της Αγίας Γραφής. Τούτο φαίνεται σαφώς από την ρητήν πληροφορίαν του κανόνος του Μουρατόρι ότι ουδέν έργον των Γνωστικών συμπεριλαμβάνεται εις τον κανόνα. 1

Επίσης οι Μοντανισταί και μετ' αυτούς οι Αρειανοί και οι Ευνομιανοί ηρμήνευον τας αποκαλυπτικάς εμπειρίας των προφητών και των αποστόλων κατά τοιούτον τρόπον, ώστε επιτρέπετο εις τους μεν να στηρίζουν τας εκστατικάς των εμπειρίας και τους ισχυρισμούς των περί νέων ή συμπληρωματικών αποκαλύψεων και εις τους δε τα περί κτιστού Λόγου επιχειρήματά των.

Βάσει της διδασκαλίας 1) αυτής ταύτης της Αγίας Γραφής αλλά και 2) της εμπειρίας των εν τη Εκκλησία προκρίτων και διαβεβηκότων εν θεωρία, και 3) της Ιεράς Παραδόσεως ή της αποστολικής διαδοχής και διδαχής, η Εκκλησία μέσω των Τοπικών και των Οικουμενικών Συνόδων αντιμετώπισε τας τοιαύτας παρεκλήσεις των αιρετικών.

Όταν έχη κανείς προ οφθαλμών την ερμηνευτικήν ταύτην παράδοσιν και την εξ αιτίας της θεώσεως των προκρίτων απόλυτον ενότητα και ταυτότητα αυτόπτου, μαρτυρίας περί του Λόγου εν τη Παλαιά, τη Καινή Διαθήκη, και εν τη καθ' όλου Ιερά Παραδόσει, δηλαδή εν τοις βίοις των αγίων και ειδικώς των αγίων Πατέρων, τότε το όλον θέμα της εκτάσεως του κανόνος της Αγίας Γραφής λαμβάνει μίαν ειδικήν όψιν και δεν έχει πολλήν σημασίαν, εάν δέχεται κανείς τον βραχύν κανόνα των περισσοτέρων Πατέρων ή τον μακρόν της Αφρικής.

Εις τον δεύτερον τόμον του δοκιμίου τούτου δημοσιεύομεν τους κυριωτέρους συνοδικούς και πατερικούς αντιπροσώπους των δύο παραδόσεων.2

Αποδοχήν μεγάλου κανόνος, άνευ διακρίσεως των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης εις κανονικά και αναγιγνωσκόμενα, έχομεν εις την Σύνοδον της Καρθαγένης του 419.3 Ο 85ος κανών των αποστόλων διαφέρει όσον αφορά εις τον βραχύν κανόνα μόνον καθότι δέχεται τα τρία βιβλία των Μακκαβαίων και την Εσθήρ ως κανονικά.4 Δηλαδή μαζί με την Εκκλησίαν της Αφρικής ο 85ος αποστολικός κανών και η Σύνοδος της Λαοδικείας του 360 5 δέχονται το βιβλίον της Εσθήρ ως κανονικόν. Κατά τα άλλα ο 85ος αποστολικός κανών, η Σύνοδος της Λαοδικείας, ο

Μέγας Αθανάσιος,⁶ ο Γρηγόριος ο Θεολόγος⁷ και ο Αμφιλόχιος Ικονίου⁸ δέχονται τον βραχύν κανόνα της Παλαιάς Διαθήκης.

Ως φαίνεται από τον Β' Κανόνα της Πενθέκτης (691-2), δημοσιευθέντα εν τω δευτέρω τόμω,⁹ έγιναν αποδεκταί όλαι αι ανωτέρω απόψεις, αφού εν τω κανόνι τούτω εγένοντο αποδεκτοί όλιοι ανωτέρω κανόνες. Δεν σημαίνει όμως ότι πρόκειται περί αντιφάσεως. Πρώτον διότι μόνον η Σύνοδος της Καρθαγένης του 419 δεν διακρίνει τα κανονικά από τα αναγινωσκόμενα. Η Πενθέκτη ασφαλώς δεν είχε σκοπόν να δεχθή την γνώμην μιας Εκκλησίας απομεμακρυσμένης, εις βάρος μάλιστα της ομοφώνου σχεδόν γνώμης των άλλων. Το ότι ούτως έχουν τα πράγματα, φαίνεται σαφώς από τον άγιον Ιωάννην τον Δαμασκηνόν, όστις ήκμασεν ένα περίπου αιώνα μετά την Πενθέκτην και όστις δεν δίδει σημασίαν εις τον μακρόν κανόνα της Αφρικής και ούτε συμπεριλαμβάνει εις τα αναγινωσκόμενα τα βιβλία Τωβίας, Ιουδήθ, και Εσθήρ, ως πράττει ο Μέγας Αθανάσιος, ούτε τα τρία των Μακκαβαίων, ως πράττει ο 85ος κανών των αγίων αποστόλων.

Παραθέτομεν την επί του θέματος σύνοψιν της παραδόσεως υπό του αγίου Ιωάννου Δαμασκηνού, όστις γράφει τα εξής, "ούτως ουν σύγκειται αι βίβλοι εν πεντατεύχοις τέταρσι, και μένουσι άλλαι δύο, ως είναι τας ενδιαθέτους βίβλους ούτω, πέντε νομικάς, Γένεσιν, Έξοδον, Λευιτικόν, Αριθμοί, Δευτερονόμιον. Αύτη πρώτη πεντάτευχος, η και νομοθεσία. Είτα άλλη πεντάτευχος, τα καλούμενα Γραφεία, παρά τισι δε Αγιόγραφα, άτινά εστιν ούτως, Ιησούς ο του Ναυή, Κριταί μετά της Ρούθ, Βασιλειών πρώτη μετά της δευτέρας, βίβλος μία, η τρίτη μετά της τετάρτης, βίβλος μία, και αι δύο των Παραλειπομένων, βίβλος μία. Αύτη δευτέρα πεντάτευχος. Τρίτη πεντάτευχος, αι στιχήρεις βίβλοι, του Ιώβ, το Ψαλτήριον, Παροιμίαι Σολομώντος, Εκκλησιαστής του αυτού, τα Άσματα των ασμάτων του αυτού. Τετάρτη πεντάτευχος, η προφητική, το δωδεκαπρόφητον, βίβλος μία, Ησαΐας, Ιερεμίας, Ιεζεκιήλ, Δανιήλ, είτα του Έσδρα, αι δύο εις μίαν συναπτόμεναι βίβλον, και η Εσθήρ. Η δε Πανάρετος, τουτέστιν η Σοφία του Σολομώντος, και η Σοφία του Ιησού, ήν ο πατήρ μεν του Σειράχ εξέθετο Εβραϊστί, Ελληνιστί δε ηρμήνευσεν ο τούτου μεν έγγονος Ιησούς, του δε Σειράχ υιός, ενάρετοι μεν και καλαί, αλλ' ουκ αριθμούνται, ουδέ έκειντο εν τη κιβωτώ".¹⁰

Περί των αναγινωσκομένων της Παλαιάς αλλά και της Καινής Διαθήκης παραθέτομεν την πληροφορίαν του Μεγάλου Αθανασίου, όστις γράφει τα εξής, "αλλ' ένεκά γε πλείονος ακριβείας προστίθημι και τούτο γράφων αναγκαίως, ως ότι έστι και έτερα βιβλία τούτων (τών κανονικών) έξωθεν, ου κανονιζόμενα μέν, τετυπωμένα δε παρά των Πατέρων αναγινώσκεσθαι τοις άρτι προσερχομένοις και βουλομένοις κατηχείσθαι τον της ευσεβείας λόγον, Σοφία Σολομώντος, και Σοφία Σειράχ, και Εσθήρ, και Ιουδήθ, και Τωβίας, και Διδαχή καλουμένη των Αποστόλων και ο Ποιμήν. Και όμως, αγαπητοί, κακείνων κανονιζομένων και τούτων αναγινωσκομένων, ουδαμού των αποκρύφων μνήμη, αλλά αιρετικών εστιν επίνοια, γραφόντων μεν ότε θέλουσιν αυτά, χαριζομένων δε και προστιθέντων αυτοίς χρόνους, ίνα ως παλαιά προσφέροντες, πρόφασιν έχωσιν απατάν εκ τούτων τους ακεραίους".¹¹

Τα περί του κανόνος της Καινής Διαθήκης συνοψίζει ο Δαμασκηνός Ιωάννης ως εξής, "τής δε Νέας Διαθήκης, Ευαγγέλια τέσσαρα, το κατά Ματθαίον, το κατά Μάρκον, το κατά Λουκάν, το κατά Ιωάννην, Πράξεις των αγίων Αποστόλων δια Λουκά του Ευαγγελιστού, καθολικαί

επιστολαί επτά, Ιακώβου μία, Πέτρου δύο, Ιωάννου τρεις, Ιούδα μία. Παύλου Αποστόλου Επιστολαί δεκατέσσαρες, Αποκάλυψις Ιωάννου Ευαγγελιστού, Κανόνες των αγίων αποστόλων (καί επιστολαί δύο) δια Κλήμεντος".12

Ως μέρος του κανόνος αναφέρονται Επιστολαί δύο Κλήμεντος και "αι Διαταγαί υμίν τοις επισκόποις δι' εμού Κλήμεντος, εν οκτώ βιβλίοις προσπεφωνημένοι, ας ου χρή δημοσιεύειν επί πάντων δια τα εν αυταίς μυστικά ..." εις τον 85ον κανόνα των αγίων αποστόλων.13

Σημειωτέον ότι η Αποκάλυψις του Ιωάννου λείπει από τον κανόνα του 85ου κανόνος τούτου των αγίων αποστόλων ως και από τους κανόνες της Λαοδικείας, του Γρηγορίου του Θεολόγου και του Αμφιλοχίου Ικονίου, όστις γράφει, "τήν δ' Αποκάλυψιν του Ιωάννου πάλιν, τινές μεν εγκρίνουσιν, οι πλείονες δε γε Νόθον λέγουσιν".14

Ο ίδιος Αμφιλόχιος συνοψίζει τα υπόλοιπα προβλήματα περί του κανόνος της Καινής Διαθήκης ως εξής, "τινές δε φασι την προς Εβραίους νόθον, ουκ εύ λέγοντες, γνησία γαρ η χάρις. Είεν. Τί λοιπόν; Καθολικάς επιστολάς τινές μεν επτά φασιν, οι δε τρεις μόνας χρήναι δέχεσθαι, την Ιακώβου μίαν, μίαν τε Πέτρου, του τ' Ιωάννου μίαν. Τινές δε τας τρεις, και προς αυταίς τας δύο Πέτρου δέχονται, την Ιούδα δι' εβδόμην".15

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, όστις από τον κανόνα παραλείπει τα αναγινωσκόμενα όλα της τε Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης του Μεγάλου Αθανασίου αλλά και την Αποκάλυψιν του Ιωάννου, γράφει μετά την παράθεσιν των κανονικών βιβλίων των δύο Διαθηκών, "Εί τι δε τούτων εκτός, ουκ εν γνησίαις".16

Εξ επόψεως της επί της θεώσεως βασιζομένης ερμηνευτικής παραδόσεως των Πατέρων σημασίαν έχει το γεγονός ότι υπάρχει απόλυτος ομοφωνία της παραδόσεως περί των κανονικών και των αναγινωσκομένων βιβλίων της Αγίας Γραφής και συγχρόνως δύναται να υπάρχουν και ωρισμένοι αβεβαιότητες, χωρίς ποτέ να κινδυνεύη η ορθόδοξος πίστις. Τούτο διότι η θέωσις είναι χάρις του Θεού, καθ' ήν ο θεούμενος ακούει άρρητα ρήματα, ώστε τα προς τους ανθρώπους εν ρητοίς λεχθέντα είναι του θεουμένου προφήτου, αποστόλου και αγίου κτιστά, ουδαμώς τα κτιστά ταύτα συγγέονται με τα άρρητα άκτιστα ρήματα τα υπερβαίνοντα παντελώς τα ρήματα και τα νοήματα των ανθρώπων. Παρά ταύτα τα ρηθέντα είναι θεόπνευστα, και απλανώς οδηγούν τους εν τη Εκκλησία οδεύοντας την οδόν των θεουμένων εις την θέωσιν. Εκτός της οδού ταύτης τα ίδια ρηθέντα οδηγούν εις την πλάνην.

Βάσει όμως των περί αποκαλύψεως προϋποθέσεων του Αυγουστίνου οι Φραγκολατίνοι και οι απόγονοι αυτών οδηγήθησαν προς μίαν περί κατά γράμμα θεοπνευστίας αντίληψιν, καθ' ήν τα λόγια της Αγίας Γραφής εγράφησαν καθ' υπαγόρευσιν του Αγίου Πνεύματος. Μάλιστα επίστευσαν ότι ο Θεός εδημιούργησε την γλώσσαν του Αδάμ μαζί με την ψυχήν του.

Περί ακτίστων θείων ρημάτων edίδασκον οι Ευνομιανοί, ίνα στηρίξουν την αίρεσίν των, ότι τάχα ο Θεός απεκάλυψε τα αιώνια ονόματα της ακτίστου θείας ουσίας. Εναντίον της αιρέσεως ταύτης εστράφησαν οι Πατέρες της Εκκλησίας, τονίζοντες ότι η εμπειρία της μετά του Θεού

ενώσεως των θεουμένων είναι υπέρ τα ονόματα, ρήματα, νοήματα, κ.λ.π. και ότι πάντα τα ονόματα και τα εν χρήσει ρητά αποδίδοντα νοήματα είναι εκ της περί κτισμάτων εμπειρίας των ανθρώπων και ούτε άκτιστα ούτε υπό του Θεού κτιστά είναι.

Παρά ταύτα αι απόψεις αυταί των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων δεν αναγράφονται εις ουδεμίαν ιστορίαν της φιλοσοφίας και της γνωσιολογίας των απογόνων των Φραγκολατίνων, παρ' ότι είναι απόλυτα σύμφωνοι με τα συμπεράσματα των νεωτέρων περί γνωσιολογίας θεωριών, αίτινες ανέτρεψαν τας περί γλώσσης θεωρίας του δυτικού μεσαίωonos και μαζί με τας θεωρίας ταύτας και τας συγγενείς προς τους Φραγκολατίνους θεωρίας περί θεοπνευστίας της Αγίας Γραφής.

Η ανιστόρητος των Δυτικών αξιολόγησις των πραγμάτων φαίνεται εκ του γεγονότος ότι ουδείς σημειώνει τας ορθάς εν προκειμένω απόψεις των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων, αλλά όλοι συγκαταλέγουν μεταξύ των ηγετών της δυτικής Αναγεννήσεως ανθρώπους ωσάν τον Δάντε, τον Πετράρχην και τον Έρασμον, οίτινες παρεδέχοντο τας περί γλώσσης και θεοπνευστίας πλάνας του δυτικού μεσαίωonos.

Αλλά παραδοξότεροι των Δυτικών είναι οι σημερινοί απόγονοι των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων, οίτινες περιφρονούν ή μάλλον αγνοούν παντελώς τας επί του θέματος κατά πάντα ορθάς απόψεις της παραδόσεώς των και συγχρόνως παραδέχονται τας περί Αναγεννήσεως και μεσαίωonos αντιλήψεις των δυτικών ιστορικών, τας οποίας εφαρμόζουν εις την ιστορίαν της μεσαιωνικής ελληνικής σκέψεως, νομίζοντες ότι ευρίσκουν και εις την Ανατολήν Αναγέννησιν ως εις την Δύσιν.

Ούτω βλέπομεν σημερινούς ιστορικούς να ομιλούν περί βυζαντινής Αναγεννήσεως εις την οποίαν αντιστρατεύοντο τάχα δεισιδαίμονες και αγράμματοι μοναχοί, δηλαδή μοναχοί οι οποίοι ήσαν οπαδοί της πατερικής διδασκαλίας περί τελειώσεως, αποκαλύψεως, θεοπνευστίας, κολάσεως, οι οποίοι κατ' αυτούς ήσαν οι δήθεν καθυστερημένοι, ενώ οι της δήθεν βυζαντινής Αναγεννήσεως οπαδοί των ειδολωλατρικών θεωριών των αρχαίων φιλοσόφων και των Λατινοφρόνων εμφανίζονται ως οι προοδευτικοί.¹⁷

Ο Δάντε, ο Πετράρχης και ο Έρασμος και άλλοι ήσαν δια την Δύσιν αυτό το οποίον ήσαν. Δια τον Ρωμηόν όμως αυτοί οι πρόδρομοι της Αναγεννήσεως εις την Δύσιν ήσαν δεισιδαίμονες και οπισθοδρομικοί. Τα έργα του Δάντε περί κολάσεως, καθαρτηρίου πυρός, παραδείσου και δημιουργηθείσης υπό του Θεού γλώσσης είναι μνημεία αγραμματοσύνης και δεισιδαιμονίας εξ επόψεως της ελληνοφώνου ρωμαϊκής πατερικής παραδόσεως, του ρωμαϊκού μοναχισμού και των ελληνικών γραμμάτων της ίδιας εποχής.

Το κατάντημα του συγχρόνου προσανατολισμού ημών φαίνεται σαφώς από το γεγονός ότι οι σημερινοί Έλληνες διανοούμενοι δέχονται περίπου τας περί Αναγεννήσεως αξιολογήσεις των Δυτικών, αγνοούν δε, την περί των ιδίων θεμάτων γνώμην των ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων της παλαιότερας και της ίδιας εποχής, και συγχρόνως προσπαθούν να αποδείξουν ότι Έλληνές τινες εγέννησαν την λεγόμενην Αναγέννησιν της Δύσεως κυρίως μετά την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως, διότι μετέφερον εις την Δύσιν την αρχαίαν ελληνικήν σκέψιν.¹⁸

Παρά την μεταφοράν ταύτην, όμως και οι της Αναγεννήσεως πρωταγωνισταί Δυτικοί παρέμειναν εις την φιλοσοφίαν και θεολογίαν των δεισιδαίμονες και οπισθοδρομικοί ως συνέβη και με τους Προτεστάντας. Μόνον μετά τας κατακτήσεις εις τας θετικές επιστήμας ήρχισαν οι Δυτικοί να μετακινούνται από τας φραγκολατινικάς των θέσεις εις τα εν προκειμένω θέματα.

Επειδή όμως φαντάζονται ότι αι θέσεις αυταί είναι της Αγίας Γραφής και δεν συνέλαβον ακόμη το γεγονός ότι ανήκουν όχι εις την Βίβλον αλλά εις την φραγκολατινικήν παράδοσιν, ήτις τυγχάνει να συμφωνή γενικώς με την αρχαίαν περί κόσμου αντίληψιν των ειδωλολατρών Λατίνων και Ελλήνων, καταβάλλουν σήμερον προσπαθείας οι δυτικοί ερμηνευταί να απομυθεύσουν την Γραφήν. Αλλά εξ ορθοδόξου επόψεως δεν χρήζει η Γραφή απομυθεύσεως αλλά η κοσμολογία όχι μόνον του μεσαιώνος, αλλά και της Αναγεννήσεως και της Μεταρρυθμίσεως εν τη Δύσει.

Πρέπει να τονισθή δεόντως, χάρις εις την περί ελληνοφώνου ρωμαϊκής πατερικής θεολογίας και ερμηνευτικής, αγνοίαν των συγχρόνων ορθοδόξων μη θεολόγων διανοουμένων, ότι η Αναγέννησις εις την Δύσιν είχε ως αποτέλεσμα να μεν την απελευθέρωσιν της Δύσεως από τα δεσμά της μεσαιωνικής συνθέσεως του φραγκολατινικού εκκλησιαστικού δεσποτισμού, αλλά επέρασαν αρκετοί αιώνες πριν απελευθερωθή η δυτική σκέψις από την κοσμολογίαν της ελληνικής, λατινικής και φραγκολατινικής μυθολογικής κοσμογονίας.

Η σύνθεσις των τριών τούτων κοσμολογιών εύρε την κλασσικήν δια την Δύσιν έκφρασιν εις τα έργα του Δάντε, από τα οποία θα τρομάξη και ο τελευταίος Ρωμηός χωρικός, αν τα διαβάση και θα απορή δια τους θαυμάζοντας τα τοιαύτα "μορφωμένους" νεοέλληνας "διανοουμένους".

Πάντως αποτέλεσμα της περί κατά γράμμα θεοπνευστίας διδασκαλίας των Φραγκολατίνων ως και της αρχαιολατρείας των διανοουμένων της Αναγεννήσεως ήτο ότι ενδιαφέρθησαν οι Δυτικοί να μάθουν την γνησίαν μορφήν των τριών γλωσσών του Θεού, των Εβραϊκών, των Ελληνικών και των Λατινικών και να εξακριβώσουν την ακριβή μορφήν της αποκαλύψεως δια της κατοχής του αρχικού και γνησίου κειμένου της Αγίας Γραφής. Ούτως εγεννήθη εκ τοιούτων προϋποθέσεων η επιστήμη της κριτικής του κειμένου της Αγίας Γραφής εν τη Δύσει. Τα αρχικά ελατήρια ταύτα ολίγην σχέσιν είχαν με τα κριτικά ενδιαφέροντα της ελληνοφώνου ρωμαϊκής πατερικής θεολογίας και της ερμηνευτικής αυτής μεθόδου.

Βάσει τοιούτων προϋποθέσεων οι Προτεστάνται ωδηγήθησαν εις το συμπέρασμα ότι μόνον το αρχικόν κείμενον εις την αρχικήν γλώσσαν έχει απόλυτον κύρος, διότι τάχα μόνον εις τας αρχικάς γλώσσας ωμίλησεν ο Θεός εν ταις Γραφαίς εις τους ανθρώπους. Ούτως εκλόνισαν το κύρος των ελληνικών και των λατινικών μεταφράσεων της Αγίας Γραφής, αλλά επετέθησαν και κατά της μεταφράσεως των Ο' της Παλαιάς Διαθήκης. Εντός τοιούτων πλαισίων δεν εκπλήσσει η υποψία Προτεστάντων τινών ότι κάτι εχάθη εις την μεταφοράν των λεχθέντων του Χριστού από την μητρικήν του γλώσσαν εις την Ελληνικήν της Καινής Διαθήκης. Μετά πολλαπλασιάζεται το κακόν δια τους ούτω δεχομένους την θεοπνευστίαν από το γεγονός ότι η Παλαιά Διαθήκη εγράφη Εβραϊστί ενώ ο Χριστός ωμίλει εις το πλήθος Αραμαϊστί και ίσως Ελληνιστί.

Πάντως ίνα έχη τις ιδέαν περί της "αιρέσεως των τριών γλωσσών", ως την εχαρακτήρησαν οι ελληνοφώνοι Ρωμαίοι Ιεραπόστολοι μεταξύ των Σλαύων, οι αντιμετώπισαντες τα επιχειρήματα των Φράγκων των ισχυριζομένων ότι δεν επιτρέπεται η χρήση της Σλαυϊκής, διότι δεν απεκαλύφθη μέσω αυτής ο Θεός, παραθέτομεν όχι από Φράγκον θεολόγον, αλλά από δήθεν πατέρα της ιταλικής Αναγεννήσεως και σύγχρονον του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, σήμερον χαίροντα μεγαλυτέρας εν Ελλάδι εκτιμήσεως, από τον μέγalon τούτον θεολόγον της αποφατικής θεολογίας, τα εξής, "λέγομεν ότι εδημιουργήθη μορφή τινα γλώσσης υπό του Θεού μετά της πρώτης ψυχής. Και λέγω "μορφή", και όσον αφορά εις τας λέξεις και τας συνθέσεις αυτών, αλλά και εις την έκφρασιν της συνθέσεως ταύτης, και την μορφήν ταύτην εκάστη γλώσσα ομιλούντων ανθρώπων θα εχρησιμοποιή, εάν δεν διεσκορπίζετο εξ υπαιτιότητος της ανθρωπίνης αλαζονείας, ως θα δείξωμεν κατωτέρω". "Εις αυτήν την μορφήν γλώσσης ωμίλησεν ο Αδάμ, εις αυτήν την μορφήν γλώσσης ωμίλησαν όλοι οι απόγονοι του Αδάμ μέχρι της οικοδομής του πύργου της Βαβέλ, ο οποίος ερμηνεύεται, πύργος συγχύσεως, και αυτήν την μορφήν γλώσσης εκληρονόμησαν οι υιοί του Έβερ, οίτινες εξ αυτού ωνομάζοντο Εβραίοι. Μόνον εις αυτούς έμεινεν αυτή μετά την σύγχυσιν, ίνα ο Λυτρωτής ημών (Όστις κατά το ανθρωπίνον Αυτού θα εξεπήγαζεν εξ αυτών) χρησιμοποιήση, όχι την γλώσσαν της συγχύσεως, αλλά της Χάριτος. Επομένως η Εβραϊκή ήτο η γλώσσα, την οποίαν τα χείλη του πρώτου ομιλούντος εσημάτισαν".¹⁹

Εν πάση περιπτώσει εκ τοιούτων περί γλώσσης απόψεων εξεκίνουν και οι Διαμαρτυρόμενοι εις την ερμηνευτικήν και κριτικήν αυτών εργασίαν. Εν συνδυασμώ δε με τας περί θεοπνευστίας αντιλήψεις των απέκτησε δι' αυτούς τόσην σημασίαν η ακρίβεια περί του αρχικού κειμένου δια του οποίου ενόμιζον ότι θα κατέχουν ασφαλεστέραν την αλήθειαν.

Πάντως ακριβώς δια τους ιδίους λόγους ουδέποτε ηδυνήθησαν να καταλάβουν οι Διαμαρτυρόμενοι, αλλά και οι Παπικοί (άν και απέδιδον μεγάλην σημασίαν εις την Βουλγάταν), πώς οι Ορθόδοξοι εθεώρουν εξ ίσου θεόπνευστον μετά του Εβραϊκού κειμένου και την μετάφρασιν των Ο'.

Εξ ορθοδόξου απόψεως εκείνο το οποίον κάμνει το κείμενον θεόπνευστον δεν είναι αι αρχικάί λέξεις καθ' εαυταί, αλλά η υπό θεουμένων ερμηνεία του κειμένου, διότι όσον ακριβές προς το πρωτότυπον και αν είναι το κείμενον, εις χείρας μη θεουμένων και εκτός της κοινωνίας αυτών ευρισκομένων δεν ωφελεί. Και τα ίδια τα υπό των προφητών και των αποστόλων ιδιοχείρως γραφόμενα και αν είχαν ούτοι ίνα διαβάσουν και μελετήσουν πάλιν κεκρυμμένον από αυτούς θα είναι το μέγα της ευσεβείας μυστήριον. Και τούτο, διότι θεόπνευστον δεν είναι το κείμενον καθ' εαυτό, αλλά θεόπνευστος είναι ο γράφων αυτό θεούμενος, ή θεόπνευστα τα περί θεουμένου γραφόμενα, αλλά μόνον, όταν υπό θεουμένου ερμηνεύονται.

Όχι μόνον ο γράφων αλλά και ο διαβάζων πρέπει να γνωρίζη γράμματα. Όχι μόνον ο γράφων περί μαθηματικής πρέπει να γνωρίζη μαθηματικήν, αλλά και ο διαβάζων και ο ερμηνεύων τα γραφόμενα του μαθηματικού πρέπει να γνωρίζη την μαθηματικήν. Το ίδιον ακριβώς ισχύει δια την δια κειμένων μετάδοσιν οιασδήποτε επιστήμης. Και δια ποίον λόγον να εξαιρήται η Αγία Γραφή; Εν αυτή αναγράφεται η περί Θεού και της βασιλείας και δόξης Αυτού εμπειρία των

θεουμένων προφητών και αποστόλων. Πώς να μην ισχύει ο γενικός αυτός επιστημονικός κανών και εις αυτήν την περίπτωση; Ότι δηλαδή οι ορθώς αναγινώσκοντες και ερμηνεύοντες την εμπειρίαν ταύτην των θεουμένων είναι οι ανήκοντες εις την εν Χριστώ κοινωνίαν των θεουμένων;

Οι ορθόδοξοι οι αναθέτοντες εις ετεροδόξους τα καθήκοντα ερμηνείας της Αγίας Γραφής ομοιάζουν με τον μη γνωρίζοντα γράμματα χωρικών, όστις άμα τη λήψει επιστολής τρέχει εις τον εξ ίσου αγράμματον εξάδελφόν του να την διαβάση, ή με τον μη γνωρίζοντα μαθηματικήν, όστις παρακαλεί τον μη γνωρίζοντα μαθηματικήν να του διαβάση και να του ερμηνεύση κείμενον περί μαθηματικής. Ούτως αναθέτουν ορθόδοξοι τινες κείμενα περί θεουμένων εις ερμηνευτάς, οίτινες δεν έχουν ιδέαν περί θεώσεως. Επειδή όμως πρόκειται περί μορφωμένων ετεροδόξων με σπουδαίαν επιστημονικήν κατάρτισιν, παρατηρούμεν ότι αι καταβληθείσαι υπ' αυτών προσπάθειαι ερμηνείας της ιστορίας των θεουμένων με κριτήρια ξένα προς την θέωσιν, ομοιάζουν με τους αρχαίους περί ουρανίων σωμάτων επιστήμονας, οίτινες προσεπάθουν να ανιχνεύσουν τα μυστήρια των ανθρωπίνων πραγμάτων, μέσω των αστέρων, του ηλίου και της σελήνης. Εγνώριζον πολλά περί των ουρανίων σωμάτων. Όμως ούτε ιστορικοί και κοινωνιολόγοι ήσαν ούτε αστρονόμοι. Ήσαν αστρολόγοι.

Ούτω και οι σύγχρονοι ετερόδοξοι ερμηνευταί και θεολόγοι και τα πνευματικά "ορθόδοξα" τέκνα αυτών, γνωρίζουν καταπληκτικά πολλά περί της ιστορίας του Ισραήλ και της Εκκλησίας του Χριστού εν τη Καινή Διαθήκη και εντεύθεν. Γνωρίζουν καλά τα σχετικά κείμενα. Γνωρίζουν καλά τα σχετικά κείμενα. Γνωρίζουν πάρα πολλά περί της ιστορίας των θρησκευμάτων της εποχής και της περιοχής της ακμής των προφητών, των αποστόλων και των αγίων. Παρά ταύτα δεν γνωρίζουν ούτε του Ισραήλ την ιστορίαν, ούτε του Χριστού τον βίον και την διδασκαλίαν, ούτε των προφητών και των αποστόλων τον βίον και την διδασκαλίαν, ούτε των αγίων, ούτε της Εκκλησίας, διότι πάντα ταύτα είναι κεκρυμμένα εν τω μυστηρίω της θεώσεως και αποκεκαλυμμένα μόνον εις τους θεουμένους και τους πιστούς της ορθοδόξου "Παραδόσεως", δηλαδή εις τους εν θεωρία γενομένους θεολόγους και όχι εις τους αστρολόγους περί της χριστιανικής πίστεως.

Πάντως αι διδασκαλίας των Φραγκολατίνων, Παπικών και Προτεσταντών περί γλώσσης μέχρι της συγχρόνου εποχής, ως εκφράζονται εις τα ανωτέρω παρατεθέντα υπό του Δάντε, έχουν ομοιότητα με την διδασκαλίαν των Ευνομιανών, οίτινες και αυτοί ισχυρίζοντο ότι ο Θεός εδημιούργησε τα ονόματα των πραγμάτων εις την εβραϊκήν γλώσσαν μάλιστα και προ της κτίσεως ακόμη των πρωτοπλάστων. Εναντίον των θεωριών αυτών έγγραφεν ο Μέγας Βασίλειος.²⁰ Ο Ευνόμιος απήντησεν εις τον Μέγαν Βασίλειον, όστις είχε εκδημήσει προς Κύριον. Ανέλαβε την συνέχισιν του αγώνος εναντίον του Ευνομίου ο αδελφός αυτού άγιος Γρηγόριος Νύσσης.²¹ Μετά τέσσαρας αιώνας ο Μέγας Φώτιος εχαράκτηρισε τα έργα του Γρηγορίου Νύσσης ως τα καλύτερα επί του θέματος.²²

Παραθέτομεν τα εξής αποσπάσματα, "αλλά διασαλεύει (ο Ευνόμιος) τον διδάσκαλον ημών (τόν Μέγαν Βασίλειον) και περισύρει τον λόγον, όν περί της επινοίας εκείνός φησι και κατορχείται των ειρημένων, πάλιν συνήθως τω κρότῳ των λεξειδίων ενσατυρίζων τοίς ρήμασι, και φησιν, ών σφετερίζεται την ερμηνείαν, τούτων επαισχύνεται την μαρτυρίαν. Απαγγείλας γαρ τι μέρος των

κατ' επίνοιαν θεωρηθέντων τω διδασκάλω, εν οίς εκείνος ου μόνον επί των ματαίων ενεργόν έφασκε τής επινοίας είναι την χρήση, αλλ' έχειν τινά και πρός τα μείζω δύναμιν, δια του κατά τον σίτον και το σπέρμα και την τροφήν θεωρήματος επάγει τα ειρημένα, τη έξωθεν αυτόν φιλοσοφία κατακολουθείν αιτιώμενος, και περικόπτειν την του Θεού κηδεμονίαν φησί, μη ομολογούντα παρ' εκείνου τάς ονομασίας τεθείσθαι τοίς πράγμασι, και συμμαχείν αυτόν τοίς αθέοις και κατά τής προνοίας οπλίζεσθαι, και την εκείνων γνώμην προ των νόμων θαυμάζειν κακείνοις πλείον εις σοφίαν νέμειν, ουκ επεσκεμμένον τούς πρώτους των λόγων, ότι μήπω παραχθέντων των ανθρώπων εις γένεσιν η του καρπού και του σπέρματος επωνυμία παρά τής Γραφής ωνομάσθη. Ταύτα καθ' ημών παρ' αυτού τα εγκλήματα, ουχ ούτως γεγραμμένα τοίς εκείνου ρήμασι τα νοήματα, αλλά τοσούτον υπήλλακται παρ' ημών η φράσις, όσον το τραχύ τε και δύσηχον τής συντάξεως των ειρημένων επανορθώσασθαι. Τί ουν ημείς, τί πρός τον κηδεμόνα τής θείας προνοίας αποκρινόμεθα; Αδικείν ημάς λέγει ότι το μεν λογικόν γεγενήσθαι παρά του Θεού τον άνθρωπον ουκ αρνούμεθα, τάς δε των ρημάτων ευρέσεις εις την λογικήν δύναμιν την εντεθείσαν παρά του Θεού τη φύσει των ανθρώπων ανάγομεν. Και τούτό εστι το χαλεπώτατον των εγκλημάτων, δι' ου πρός την των αθέων γνώμην αυτομολείν ο διδάσκαλος (Μ. Βασίλειος) τής ευσεβείας κατηγορείται και συνηθείας εκθέσμου κληρονόμος και συνήγορος και πάντα ονομάζεται τα δεινότατα. Ειπάτω τοίνυν ο διορθωτής των ημετέρων πταισμάτων, ο Θεός έθετο τάς προσηγορίας τοίς ούσιν; Τούτο γαρ φησιν ο νέος εξηγητής των μυστικών δογμάτων, ότι βλάστην και βοτάνην και χόρτον και σπέρμα και ξύλον και τα τοιαύτα κατωνόμασε προ τής του ανθρώπου κατασκευής ο Θεός εν τω παράγειν εις κτίσιν τα γεγονότα δια προστάγματος. ... Τοιαύτη του προσφάτου Θεού η φύσις δια τής ακολουθίας των ειρημένων υπό του νέου θεοποιού αναπέφηνεν. Αλλά αντιλαμβάνεται των γεγραμμένων και φησι ταύτα τον Μωϋσέα διαρρήδην βοάν ότι είπεν ο Θεός, και προστίθησι τα ρήματα, το Γενηθήτω φώς και Γενηθήτω στερέωμα και Συναχθήτω τα ύδατα και Οφθήτω η ξηρά και Βλαστησάτω η γη και Εξαγαγέτω τα ύδατα και πάντα όσα καθεξής αναγέγραπται.

Ουκούν εξετάσωμεν την των ειρημένων διάνοιαν. Τίς ουκ οίδε και των κομιδή νηπίων ότι φυσικήν έχει πρός άλλα σχέσιν ακοή τε και λόγος, και ως ουκ έστιν ακοήν ενεργήσαι μηδενός φθεγγομένου, ούτως ουδέ λόγον ενεργόν είναι μη πρός ακοήν ευθυνόμενον. Ει ουν λέγει το ειρηκέναι τον Θεόν, υποδειξάτω ημίν και την ακοήν πρός ήν ειρηκεν. Ή πρός εαυτόν ταύτα λέγειν φήσει; Ουκούν εαυτώ προστάσσει ταύτα εγκελευόμενος. Και τίς τούτο δέξεται, καθήσθαι τον Θεόν το πρακτέον εαυτώ διατάττοντα και εαυτώ διακόνω των προσταγμάτων και υπηρέτη χρώμενον; Ει δε και τούτο δοίη τις ευαγές είναι λέγειν, τίς εφ' εαυτού ρημάτων εδεήθη και λόγων, καν άνθρωπος ή; Αρκεί γαρ εκάστω τής διανοίας η κίνησις την τής προαιρέσεως ορμήν εμποιήσαι. Αλλά τω Υιώ διαλέγεσθαι πάντως ερεί. Και τίς ήν χρεία πρός τούτο φωνής; Ίδιον γαρ τής ενσωμάτου φύσεως το δια ρημάτων εξαγγέλλειν τα τής καρδίας νοήματα, όθεν και ισοδυναμούσα τη χρήσει τής φωνής η δι' επινοίας των γραμμάτων εξεύρηται δήλωσις, Ει ουν ρήματα φθέγγεται ο Θεός, πάς δε λόγος επί ακοής ενεργείται, οι δημηγορείν τον Θεόν εν διεξοδικοίς λόγοις αποφαινόμενοι γνωρισάτωσαν ημίν και το των θείων λόγων ακροατήριον. Πρός εαυτόν λαλείν ουκ εδέετο, ο Υιός απροσδεής ήν τής εκ ρημάτων διδασκαλίας, το Πνεύμα το Άγιον πάντα, φησίν, ερευνά, και τα βάθη του Θεού, η κτίσις ούπω ήν, πρός τίνα ο λόγος εγένετο; Αλλ' ου ψεύδεται, φησίν (ο Ευνόμιος), η του Μωϋσέως Γραφή, δι' ής το ειρηκέναι τι τον Θεόν αποφαινεται. Ουδέ γαρ ο μέγας Δαβίδ των ψευδομένων εστί, λέγει δε σαφώς ούτως κατά λέξιν ότι οι ουρανοί διηγούνται δόξαν Θεού και ποιήσιν χειρών αυτού αναγγέλλει το στερέωμα, ημέρα τη ημέρα ερεύγεται ρήμα και νύξ αναγγέλλει γνώσιν νυκτί. Και ειπών

διηγείσθαι τούς ουρανοὺς και το στερέωμα και παρά τῆς ημέρας και τῆς νυκτός απαγγέλλεσθαι γνώσιν και ρήματα, πάλιν επάγει τοίς ειρημένοις ότι ταῦτα λαλιαί ουκ εισίν ουδέ λόγοι ουδέ φωναί τούτων ακούονται. Πώς ουν διηγήματα και αναγγελία και ρήματα λαλιαί ουκ εισίν ουδέ φωνή δια τῆς ακουστικῆς αισθήσεως εγγινομένη; Ἄρα μάχεται πρός εαυτόν ο προφήτης; Ἄρά τι των ουκ ενδεχομένων διέξεισιν, άφθογγον ρήμα και διήγησιν άλαλον και αγγελίαν δίχα φωνῆς διδάσκων; Ἡ παντός μάλλον αληθῆς η προφητεία η τούτο δια των ειρημένων διδάσκουσα, ότι το διήγημα το ουράνιον και το ρήμα το παρά τῆς ημέρας βοώμενον φωνή μεν έναρθρος ουκ έστιν ούτε λαλιά δια στόματος, διδασκαλία δε τῆς θείας δυνάμεως γίνεται τοίς επαΐειν επισταμένοις σιωπῶσης φωνῆς;

Τί ουν περί τούτων υπειλήφαμεν; (τάχα γαρ εάν τούτο νοήσωμεν, και το παρά Μωϋσέως νενοηκότες εσόμεθα;)"²³ Ο άγιος Γρηγόριος αποδεικνύει ότι η Αγία Γραφή "ου πάντως επί Θεού φωνήν και ρήμα η του ειπείν λέξις ενδείκνυται, αλλά τω βουλήματι του Θεού σύνδρομον αποφαίνουσα την δύναμιν, αισθητικώτερον ημίν την νοητήν υποδείκνυσι θεωρίαν". Όταν δε ο Θεός αποκαλύπτεται εις τους ανθρώπους μέσω λέξεων, χρησιμοποιεί την γλώσσαν των ακροατών την οποίαν σχηματίζει δι' αέρος. Εις δε τους προφήτας και τους αποστόλους αποκαλύπτεται και υπεραισθητῶς και υπερνοητῶς, δηλαδή υπέρ την γλώσσαν δι' αρρήτων ρημάτων. Πάντως ο Θεός ουδεμίαν γλώσσαν ανθρώπων έκτισεν, ούτε προ του πύργου της Βαβέλ.

Ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης συνοψίζει την διδασκαλίαν της Εκκλησίας ως εξής, " ει δε τις την επί τῆς πυργοποιΐας σύγχυσιν ως εναντιουμένην τοίς ειρημένοις προφέρει, ουδέ εκεί ποιείν λέγεται γλώσσας ο Θεός των ανθρώπων, αλλά συγχείν την ούσαν, ως αν μη πάντες πάντων ακούοιεν ... ώστε μένει παγίως ημίν ο λόγος ο τάς ανθρωπίνας φωνάς τῆς ημετέρας διανοίας ευρήματα είναι διοριζόμενος. Ούτε γαρ εξ αρχῆς, έως ομόφωνον άπαν ήν εαυτώ το ανθρωπινον, Θεού ρημάτων τινά διδασκαλίαν γεγενήσθαι τοίς ανθρώποις παρά τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν ούτε εις ποικίλας γλωσσών διαφοράς διατμηθέντων όπως αν έκαστος φθέγγοιτο θείος επεστάτησε νόμος, αλλά θελήσας ο Θεός τούς ανθρώπους εν άλλαις γενέσθαι γλώσσαις αφήκεν οδώ την φύσιν πορεύεσθαι κατά το αρέσκον διαρθρούσαν παρ' εκάστοις τον ήχον πρός την των ονομάτων σαφήνειαν. Ο τοίνυν Μωϋσῆς πολλαίς ύστερον γενεαίς τῆς πυργοποιΐας γενόμενος μια των μετά ταῦτα κέχρηται γλώσση ιστορικῶς την κοσμογένειαν ημίν διηγούμενος και τινας τω Θεώ προσάπτει φωνάς, τη εαυτού γλώσση καθ' ήν πεπαίδευτό τε και συνείθιστο ταῦτα διεξιόν και ουκ εξαλλάσσων τάς του Θεού φωνάς αλλοιοτρόπω τινί και ξενίζοντι φωνῆς χαρακτήρι, ώστε δια του ξένου τῆς συνηθείας και παρηλλαγμένου των ονομάτων αυτού του Θεού είναι τάς φωνάς κατασκευάζειν, αλλά τη συνήθει χρώμενος γλώσση ομοίως τα τε εαυτού και τα του Θεού διεξέρχεται. Φασί δε τινες των επιμελέστερον ταίς θείαις Γραφαίς επηκολουθηκότων μηδέ αρχαΐζειν την Εβραίων φωνήν καθ' ομοιότητα των λοιπών (αυτή είναι η σήμεραν αρχαιολογικῶς και φιλολογικῶς αποδεδειγμένη πλέον γνώμη και όχι τα ανιστόρητα του Δάντε και των Φραγκολατίνων), αλλά μετά των άλλων θαυμάτων και τούτο τοίς Ισραηλίταις θαυματοποιηθήναι, το την γλώσσαν ταύτην αθρόως μετά την Αίγυπτον ενσχεδιασθήναι τω έθνει. Και τις εστί του προφήτου λόγος το τοιούτον πιστούμενος, εν γαρ τω εξελθείν αυτόν, φησίν, εξ Αιγύπτου τότε γλώσσαν ήν ουκ έγνω ήκουσεν. Ει ουν Εβραίος μεν Μωϋσῆς, τελευταία δε των άλλων η των Εβραίων φωνή, ο μετά την του κόσμου σύστασιν τοσαύταις ετών χιλιάσιν ύστερον γεγονῶς και τη καθ' εαυτόν φωνή τάς του Θεού διηγούμενος ρήσεις άρ' ουχί

σαφώς διδάσκει το μη τοιαύτην φωνήν την κατά άνθρωπον σχηματιζομένην αναγράφειν επί του Θεού, αλλά ταύτα μεν λέγειν δια το μηδέ δυνατόν είναι το νοηθέν ετέρως ειπείν ή ανθρωπίναις φωναίς, σημαίνει δε δια των λεγομένων θεοπρεπή τινα και μεγαλοφυεστέραν διάνοιαν; Το γαρ οίεσθαι τη Εβραϊδι γλώσση τον Θεόν κεχρήσθαι μηδενός όντος του τοιαύτης φωνής επαΐοντος ουκ οίδα πώς ο λελογισμένος συνθήσεται. Εν ταίς Πράξεσι μεμαθήκαμεν δια τούτο την θείαν δύναμιν εις πολλές διεσχίσθαι φωνάς, ως αν μηδείς των ετερογλωσσών αποστεροίτο τής ωφελείας. Ο δε Θεός προ τής κτίσεως ανθρωπικώς διελέγετο τίνα ωφελείν μέλλων εκ τής τοιαύτης φωνής; Το μεν γαρ συνδιατίθεσθαι τη των ακουόντων δυνάμει τον λόγον προς τον τής ωφελείας σκοπόν, ουδέν αν τις ανάξιον τής θείας είναι φιλανθρωπίας υποτυπήσειεν, επει και Παύλος ο μιμητής του Κυρίου προς τας των ακουόντων έξεις οίδεν αρμοδίως τον λόγον μεταχειρίζεσθαι, γάλα τοίς νηπίοις γινόμενος και στερεά τοίς τελείοις τροφή. Το δε μηδενός κατορθουμένου σκοπού δια τής τοιαύτης του λόγου χρήσεως έπειτα κατασκευάζειν τοιάδε τινά ρήματα τον Θεόν εφ' εαυτού ραψωδείν, ουκ όντος του δεομένου τής δια των τοιούτων φωνών σημασίας, ουκ οίδα πώς εστι μη καταγέλαστον άμα και βλάσφημον το τοιούτον οίεσθαι. Ούτε ουν Εβραία του Θεού η φωνή ούτε καθ' έτερόν τινα τύπον των εν τοίς έθνεσι νενομισμένων προφερομένη, αλλ' όσοι του Θεού λόγοι παρά του Μωϋσέως ή των προφητών εγράφησαν, ενδείξεις εισί του θείου θελήματος άλλως και άλλως κατά την αξίαν των μετεχόντων τής χάριτος τω καθάρω τε και ηγεμονικώ των αγίων ελλάμπουσαι. Ουκούν εφθέγγετο μεν ο Μωϋσής ως επεφύκει τε και πεπαιδευτο, προσετίθει δε τω Θεώ τας φωνάς ταύτας καθώς ειρήται πολλάκις δια το νηπιώδες των άρτι τη θεογνωσία προσαγομένων προς εναργή τε παράστασιν του θείου θελήματος και ως αν ευπειθεστέρους απεργάσαιτο τούς ακούοντας τη αξιοπιστία του ειρηκότος δυσωπουμένους".²⁴

Τα περί της γλώσσης της αποκαλύψεως λεχθέντα ταύτα του αγίου Γρηγορίου, γραφέντα μόλις προ της Β' Οικουμενικής Συνόδου τω 381, εν συνδυασμώ με την περί θείων εν τη Αγία Γραφή ονομάτων και κολάσεως και παραδείσου διδασκαλίαν του ιδίου και των Πατέρων γενικώς, δεικνύουν σαφώς πόσον πιο ανεπτυγμένοι ήσαν οι Ρωμαίοι Πατέρες εν συγκρίσει με τους εν τω φραγκολατινικώ κόσμω Πατέρας της λεγομένης ιταλικής και εν συνεχεία ευρωπαϊκής Αναγεννήσεως του 13ου - 16ου αιώνας.

Αι απόψεις του Δάντε και των ομοδόξων αυτού είναι όχι μόνον δεισιδαιμονικαί αλλά και γελοία.

Αι απόψεις των Ρωμαίων Πατέρων είναι σοβαρά, ορθαί, και σύγχρονοι, μάλιστα εξ επόψεως φιλοσοφικής και επιστημονικής. Παραλείπομεν την θεολογικήν άποψιν διότι οι δυτικοί θεολόγοι δεν γνωρίζουν την θεολογικήν μέθοδον της Αγίας Γραφής πιστεύοντες ότι αι περί τριορόφου κόσμου σωτηρίας και απωλείας και αι περί γλώσσης απόψεις τύπου Δάντε είναι αυτής ταύτης της Αγίας Γραφής την οποίαν προσπαθούν να απομυθεύσουν. Όπως είδαμεν, ως οι Πατέρες ορθώς ερμηνεύουν, δεν υπάρχουν εν τη Αγία Γραφή τα χρίζοντα απομυθεύσεως.

Πάντως είναι ανιστόρητον να φαντάζεται κανείς ότι 1) ενεφανίσθη κάποιο πολιτιστικόν κίνημα μεταξύ των ελληνοφώνων Ρωμαίων του 14ου αιώνας, το οποίον δύναται να ονομασθή Αναγέννησις και 2) ότι λόγοι τινες "Έλληνες" μετέφερον το πνεύμα μιας Αναγεννήσεως εις την Δύσιν κατά τα χρόνια της αλώσεως.

Η ωμή αλήθεια είναι ότι οι παραμείναντες πιστοί εις την ρωμαϊκὴν πατερικὴν παράδοσιν δεν εἶχον καμμίαν ἀνάγκην Αναγεννήσεως τύπου Ευρώπης του 13ου - 16ου αἰώνος, ἀφοῦ οἱ τῆς δυτικῆς Αναγεννήσεως καὶ ἐντεύθεν Ευρωπαῖοι οὐδέποτε ἐφθασαν τα ὕψη τῶν ἐλληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων. Οἱ δε Ευρωπαῖοι τῆς Αναγεννήσεως ἦσαν τυφλοὶ ἀρχαιολάτραι κυρίως τῶν ἀρχαίων Λατίνων οἵτινες συνεδύαζον τὰς φραγκολατινικὰς πλάνας καὶ δεισιδαιμονίας αὐτῶν μετὰς ἐπὶ τῶν ἰδίων θεμάτων πλάνας καὶ δεισιδαιμονίας τῶν ἀρχαίων εἰδολωλατρῶν Λατίνων καὶ Ἑλλήνων. Οἱ μεταβαίνοντες εἰς τὴν Δύσιν ἐλληνοφῶνοι λόγιοι δεν συνετέλεσαν εἰς καμμίαν ἀπελευθέρωσιν τῶν Φραγκολατίνων ἀπὸ τὰς πλάνας καὶ δεισιδαιμονίας τῶν. Τουναντίον ὠρισμένοι ἐξ αὐτῶν, ὡς ὁ Βησσαρίων, ἐπρόδωσαν τὰς ἀνωτέρω ὀρθὰς θέσεις τῶν ἐλληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων καὶ ἐγέναν ὀπαδοὶ τῆς φραγκολατινικῆς πλάνης καὶ δεισιδαιμονίας περὶ θείας γλώσσης, κολάσεως, καθαρτηρίου πυρός, παραδείσου κ.τ.λ., ἐπισήμως τουλάχιστον, ἐὰν ὄχι καὶ κατ' ἰδίαν.

Ἐχει ἐπικρατήσει εἰς τὴν νεωτέραν ὀρθόδοξον θεολογίαν νὰ ἀποκαλοῦνται ὡς ἀλάθητοι αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι εἰς τὰ δογματικὰ θέματα, χωρὶς ὅμως νὰ τονίζεται δεόντως ὅτι αἱ Σύνοδοι αὗται ἐθέτον τὰς ἀποφάσεις τῶν ὑπὸ τὴν κρίσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὕτως ἠρμήνευον ὀρθῶς τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν οὐδόλως ἐπίστευον ὅτι ἀπέκτησαν μίαν βαθυτέραν κατανόησιν τῶν δογμάτων ἀπὸ ὅ,τι εἶχον οἱ προηγούμενοι Πατέρες, οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται. Οὕτω βλέπομεν εἰς τὸν ὅρον τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ "Ἐπόμενοι τοῖνυν τοῖς ἁγίοις Πατράσι ... "25 καὶ εἰς τὸν ὅρον τῆς ΣΤ' τὸ "Ὅθεν ἡ καθ' ἡμᾶς ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ Σύνοδος, τὴν ἀπὸ τινῶν καὶ ὠδε χρόνων τῆς δυσσεβείας πλάνην πόρρωθεν ἀπελάσασα, καὶ τὴν τῶν ἁγίων καὶ ἐγκρίτων Πατέρων ἀπλανῶς εὐθείᾳ τρίβῳ κατακολουθήσασα, ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς πέντε Σύνοδοις ἐν ἅπασιν εὐσεβῶς συνεφώνησε".26 Παρακάτω τὸ ἴδιον ὡς ἐξῆς, "Ἐπομένη τε ταῖς τε ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς πέντε Σύνοδοις καὶ τοῖς ἁγίοις ἐγκρίτοις Πατράσι ...".27

Ὁ Α' Κανὼν τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (691/2) σαφῶς δογματίζει τὴν θέσιν ταύτην τῶν ἁγίων Πατέρων ὡς ἀυθεντικῶν τῆς πίστεως ἐρμηνευτῶν ὡς ἐξῆς, "καὶ συνελόντα φάναι, πάντων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαπρεψάντων ἀνδρῶν, οἱ γεγόνασι φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, τὴν πίστιν κρατεῖν βεβαίαν καὶ μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀσάλευτον διαμένειν θεσπίζομεν καὶ τὰ αὐτῶν θεοπαράδοτα συγγράμματά τε καὶ δόγματα πάντας ἀποβαλλόμενοί τε καὶ ἀναθεματίζοντες, οὓς ἀπέβαλον καὶ ἀνεθεμάτισαν, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς καὶ κατὰ Θεοῦ φρυαξαμένους κενὰ καὶ ἀδικίαν εἰς ὕψος ἐκμελετήσαντας".28

Τμήμα 3

Β' ΜΕΡΟΣ

Ἡ ΠΕΡΙ ἉΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ, ἤτοι: Ἡ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ Οἰκουμενικῶν Συνόδων Α', Β' καὶ Η'

Α' Εἰσαγωγικά τινά

Παραλείπομεν ιδιαίτερον κεφάλαιον περί Θεού διότι ο Χριστός αποκαλύπτει πάντοτε εν Εαυτώ τον Πατέρα εν Πνεύματι Αγίω, δηλαδή την Αγίαν Τριάδα, και ουδέποτε άλλην διδασκαλίαν περί Θεού. Αλλά τούτο ισχύει όχι μόνον δια τας φανερώσεις Αυτού του Χριστού προς τους αποστόλους, αλλ' ισχύει και δια τους προφήτας.

Δι' όλους τους αρχαίους θεολόγους και δι' ολόκληρον την ορθόδοξον παράδοσιν ο εμφανίσας εν Εαυτώ τον Θεόν εν τω Πνεύματι Αυτού είναι ο Χριστός, Όστις λέγεται εις την Παλαιάν Διαθήκην Κύριος, Κύριος της Δόξης, Άγγελος του Κυρίου, Άγγελος της Δόξης, Κύριος Σαβαώθ, ο Ων, Θεός Αβραάμ, Θεός Ισαάκ, Θεός Ιακώβ, Μεγάλης βουλής Άγγελος, κ.λ.π.

Ότι ουδείς γνωρίζει τον Πατέρα ειμή εκείνος εις τον οποίον ο Χριστός αποκαλύπτει Αυτόν, είναι η βασικωτέρα γνωσιολογική αρχή της Αγίας Γραφής. Ο Χριστός περί τούτου σαφώς διδάσκει, "πάντα μοί παρεδόθη υπό του πατρός μου, και ουδείς επιγινώσκει τον υιόν ει μη ο πατήρ, ουδέ τον πατέρα τις επιγινώσκει ει μη ο υιός και ω εάν βούληται ο υιός αποκαλύψαι".¹

Ο Ιωάννης ο Ευαγγελιστής εκφράζει την αρχήν ταύτην ως εξής, "Θεόν ουδείς εώρακε πώποτε, ο μονογενής υιός ο ών εις τον κόλπον του πατρός, εκείνος εξηγήσατο".² Προηγουμένως ο Ευαγγελιστής Ιωάννης εξέφρασε το γεγονός ότι "ο Λόγος σάρξ εγένετο και εσκήνωσεν εν ημίν, και εθεασάμεθα την δόξαν αυτού, δόξαν ως μονογενοῦς παρά πατρός, πλήρης χάριτος και αληθείας. Ιωάννης μαρτυρεί περί αυτού και κέκραγεν λέγων, ούτος ήν όν είπον, ο οπίσω μου ερχόμενος έμπροσθέν μου γέγονεν, ότι πρώτός μου ήν. Και εκ του πληρώματος αυτού ημείς πάντες ελάβομεν, και χάριν αντί χάριτος, ότι ο νόμος δια Μωϋσέως εδόθη, η χάρις και η αλήθεια δια Ιησού Χριστού εγένετο".³

Επομένως ο Χριστός Λόγος ή ο σεσαρκωμένος Λόγος αποκαλύπτει την δόξαν Αυτού εις τους αποστόλους αλλά και εις τους προφήτας και ούτως εν Εαυτώ τον Πατέρα. Όμως την ουσίαν του Πατρός γνωρίζει μόνον ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα και την ουσίαν του Υιού και του Πνεύματος μόνον ο Πατήρ, το δε Πνεύμα ερευνά τα βάθη του Θεού. Οι θεούμενοι βλέπουν αοράτως και γνωρίζουν υπεραισθητώς και υπερνοητώς την δόξαν της Αγίας Τριάδος, δηλαδή δια του φωτός Λόγου βλέπουν εν τω φωτί Πνεύματι το αρχέτυπον φώς, ήτοι τον Πατέρα.

Η δόξα ή η θεότης του Πατρός φανερούται εν Χριστώ εις τους αποστόλους εις δύο στάδια 1) δια της διδασκαλίας και των θαυμάτων του Χριστού, "ταύτην εποίησεν αρχήν των σημείων ο Ιησούς εν Κανά της Γαλιλαίας και εφανέρωσε την δόξαν αυτού, και είπιστευσαν εις αυτόν οι μαθηταί αυτού",⁴ και 2) δια της εν θεωρία αποκαλύψεως της ίδιας δόξης και βασιλείας και θεότητος εις τους φίλους γενομένους του Χριστού ως συνέβη εις το Βάπτισμα, την Μεταμόρφωσιν και μετά την Ανάστασιν, ως ήδη ανεπτύξαμεν.⁵

Παραθέτομεν από το Ευαγγέλιον του Ιωάννου την σαφεστέραν ίσως έκφρασιν της εν προκειμένω γνωσιολογικής αρχής ήν αναπτύσσει ο Ίδιος ο Λόγος, "μή ταρασσέσθω υμών η καρδιά, πιστεύετε εις τον Θεόν, και εις εμέ πιστεύετε εν τη οικία του πατρός μου μοναί πολλαί εισιν, ει δε μή, είπον αν υμίν, πορεύομαι ετοιμάσαι τόπον υμίν, και εάν πορευθώ και ετοιμάσω υμίν τόπον, πάλιν έρχομαι και παραλήψομαι υμάς προς εμαυτόν, ίνα όπου ειμί εγώ, και υμείς

ήτε. Και όπου εγώ υπάγω οίδατε, και την οδόν οίδατε. Λέγει αυτό Θωμάς, Κύριε, ουκ οίδαμεν που υπάγεις, και πώς δυνάμεθα την οδόν ειδέναι; Λέγει αυτό ο Ιησούς, εγώ ειμι η οδός και η αλήθεια και η ζωή, ουδείς έρχεται προς τον Πατέρα ει μη δι' εμού. Ει εγνώκειτέ με, και τον πατέρα μου εγνώκειτε άν, και απ' άρτι γινώσκετε αυτόν και εωράκατε αυτόν. Λέγει αυτό Φίλιππος, Κύριε, δείξον ημίν τον πατέρα και αρκεί ημίν. Λέγει αυτό ο Ιησούς, τοσούτον χρόνον μεθ' υμών ειμί, και ουκ εγνώκας με, Φίλιππε; Ο εωρακώς εμέ εώρακεν τον πατέρα πώς συ λέγεις, δείξον ημίν τον πατέρα; Ου πιστεύεις ότι εγώ εν τω πατρί και ο πατήρ εν εμοί εστιν; Τα ρήματα ά εγώ λαλώ υμίν, απ' εμαυτού ου λαλώ ο δε πατήρ ο εν εμοί μένων αυτός ποιεί τα έργα".6

Ο τόπος και η μονή του Θεού είναι η δόξα εν ή κατοικεί η Αγία Τριάς. Η δόξα αύτη μερίζεται εν μεριστοις αμερίστως και γίνεται μοναί πολλαί και δια τους θεουμένους κόλπος του Αβραάμ και τόπος εν ω κατοικεί ο Χριστός μετά των φίλων Αυτού. Κατ' αυτόν τον τρόπον, όπου είναι ο Χριστός, είναι και οι φίλοι Αυτού, ασχέτως αν ευρίσκονται εντεύθεν ή πέραν του τάφου, διότι η θέωσις των φίλων του Θεού αρχίζει εντεύθεν του τάφου, ως συνέβη με τους προφήτας, τους αποστόλους και τους αγίους. Ο Χριστός δια του θανάτου και της Αναστάσεως Αυτού επάτησε τον θάνατον, ώφθη τοις αποστόλοις εν τω φυσικώ Αυτού φωτί της δόξης και θεότητος, επορεύθη προς τον Πατέρα, δηλαδή ανελήφθη εις τους ακτίστους ουρανούς εκάθησεν εν δεξιά του Πατρός, και την Πεντηκοστήν επανήλθεν εν Πνεύματι Αγίω κατά τοιούτον τρόπον, ώστε και η ανθρωπίνη φύσις Αυτού μερίζεται αμερίστως εν μεριστοις και ούτως ολόκληρος ο Χριστός υπάρχει ενεργών εν εκάστη ενεργεία του Πατρός και του Πνεύματος του Αγίου.

Ούτως εντός των πλαισίων αυτών γίνεται αντιληπτόν το "ουδείς έρχεται προς τον πατέρα ει μη δι' εμού. Ει εγνώκειτέ με, και τον πατέρα μου αν ήδειτε. Απ' άρτι γινώσκετε αυτόν και εωράκατε".7 Ταύτα βασίζονται εις το γεγονός ότι ο Λόγος είναι απaráλλακτος Εικών του Πατρός και ότι ουδεμία διαφορά υπάρχει μεταξύ του Αρχετύπου Πατρός και της Εικόνας Αυτού εκτός από τας υποστατικάς ιδιότητας. Ακριβώς δια τον λόγον αυτόν ο Λόγος ειπεν, "ο εωρακώς εμέ εώρακε τον πατέρα".8 Ότι ταύτα αναφέρονται εις την άκτιστον φύσιν και τας ακτίστους ενεργείας του Λόγου είναι η διδασκαλία τώς Πατέρων,8α οίτινες κατεπολέμησαν τους ισχυρισμούς των Μοναρχιανών ότι αναφέρονται εις την ανθρωπίνην φύσιν του Λόγου.9

Β' Η Παλαιά Διαθήκη ως βάση της Καινής

Πρέπει να τονισθή όμως ότι ταύτα δεν σημαίνουν ότι οι προφήται δεν εγνώρισαν τον Πατέρα, διότι τάχα ο Χριστός δεν είχεν ακόμη γεννηθή. Τουναντίον η Καινή Διαθήκη σαφώς διδάσκει ότι οι προφήται εγνώρισαν τον Θεόν εν Χριστώ και προ της ενσαρκώσεως Αυτού.

Περί τούτου ο Ευαγγελιστής Ιωάννης σαφώς μαρτυρεί αναφερόμενος εις την υπό του Ησαΐα θεοπτίαν εν τω κεφ. 6 του βιβλίου αυτού ως υπ' αυτού θεάν του Λόγου, δηλαδή του Χριστού. "Τοσαύτα δε αυτού σημεία πεποικηότος έμπροσθεν αυτών ουκ είστευον εις αυτόν, ίνα ο λόγος Ησαΐου του προφήτου πληρωθή όν ειπεν, Κύριε, τις είστευσε τη ακοή ημών; Και ο βραχιών Κυρίου τίνι απεκαλύφθη; Δια τούτο ουκ ηδύνατο πιστεύειν, ότι πάλιν ειπεν Ησαΐας, τετύφλωκεν αυτών τους οφθαλμούς και επώρωσεν αυτών την καρδίαν, ίνα μη ίδωσιν τοις οφθαλμοίς και

νοήσωσιν τη καρδία και στραφώσιν, και ιάσομαι αυτούς (Ησ. 6, 9-10). Ταύτα είπεν Ησαΐας ότε είδε την δόξαν αυτού και ελάλησε περί αυτού."1

Ο Ησαΐας περιγράφει την υπ' αυτού θεάν ταύτην της δόξης του Χριστού ως εξής, "καί εγένετο του ενιαυτού, ου απέθανεν Οζίας ο βασιλεύς, είδον τον Κύριον καθήμενον επί θρόνου υψηλού και επηρμένου και πλήρης ο οίκος της δόξης αυτού. Και Σεραφείμ ειστήκεισαν κύκλω αυτού, έξ πτέρυγες τω ενί και έξ πτέρυγες τω ενί, και ταις μεν δυσί κατεκάλυπτον το πρόσωπον, ταις δε δυσί κατεκάλυπτον τους πόδας και ταις δυσίν επέταντο και εκέκραγεν έτερος προς τον έτερον και έλεγον, άγιος, άγιος, άγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πάσα η γη της δόξης Αυτού. Και επήρθη το υπέρθυρον από της φωνής, ής εκέκραγον, και ο οίκος επλήσθη καπνού. Και είπον, ω τάλας εγώ, ότι κατανένυγμαi, ότι άνθρωπος ών και ακάθαρτα χείλη έχων, εν μέσω λαού ακάθαρτα χείλη έχοντος εγώ οικώ και τον Βασιλέα Κύριον Σαβαώθ είδον τοις οφθαλμοίς μου".2

Ακολουθούντες τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας εν προκειμένω οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι άγιοι Ιάριος Πηκτάβων3 και Αμβρόσιος Μεδιολάνων επικαλούνται την ερμηνείαν ταύτην της προς τον Ησαΐαν θεοφανείας κατά τον Ευαγγελιστήν Ιωάννην, ίνα αποδείξουν το άκτιστον του Λόγου κατά των Αρειανών. Ο δε Γρηγόριος Νύσσης συνοψίζει την εν προκειμένω διδασκαλίαν της Αγίας Γραφής και της Ιεράς Παραδόσεως χρησιμοποιών την ερμηνείαν του Ιωάννου αλλά και του αποστόλου Παύλου, ίνα αποδείξη το άκτιστον και του Αγίου Πνεύματος εναντίον του Ευνομίου ως εξής, "αλλά και έτι δια του προφήτου Ησαΐου περί της γενομένης αυτώ θεοφανείας, ότε είδε τον καθήμενον επί θρόνου υψηλού και επηρμένου, η μεν αρχαιότερα (εννοεί των Εβραίων) παράδοσις τον Πατέρα είναι λέγει τον οφθέντα, ο δε Ευαγγελιστής Ιωάννης, εις τον Κύριον αναφέρει την προφητείαν, λέγων περί των μη πεπιστευκότων Ιουδαίων τας τω προφήτη ρηθείσης περί του Κυρίου φωνάς, ότι ταύτα είπεν Ησαΐας, ότε είδε την δόξαν Αυτού, και ελάλησε περί Αυτού. Ο δε μέγας Παύλος τω Αγίω Πνεύματι τον αυτόν τούτον λόγον προσεμαρτύρησεν, εν τη γενομένη αυτώ προς τους Ιουδαίους κατά την Ρώμην δημηγορία. (Πράξεις 28,25-28). Ότε φησίν, καλώς είπε περί υμών το Πνεύμα το Άγιον, ότι ακοή ακούσετε, και ου μη συνήτε, δεικνύς, ως οίμαι, δι' αυτής της Αγίας Γραφής, ότι πάσα οπτασία θειότερα, και πάσα θεοφάνεια, και πάς λόγος εκ προσώπου Θεού λεγόμενος, επί του Πατρός νοείται, και επί του Υιού, και επί του Πνεύματος του Αγίου".5

Το ότι αι θεοπταίαι των προφητών ήσαν φανερώσεις της δόξης του Θεού δια του Χριστού μαρτυρείται υπό του Λόγου λέγοντος, "Αβραάμ ο πατήρ υμών ηγαλλίασατο, ίνα ίδη την ημέραν την εμήν, και είδεν και εχάρη. Είπαν ουν οι Ιουδαίοι προς αυτόν, πενήκοντα έτη ούπω έχεις και Αβραάμ εώρακας; Είπεν αυτοίς ο Ιησούς, αμήν αμήν λέγω υμίν, πριν Αβραάμ γενέσθαι εγώ ειμί".6

Ουδαμού της Καινής Διαθήκης υπάρχει η ελαχίστη υποψία ότι η περί Θεού διδασκαλία του Χριστού και των αποστόλων διαφέρει από αυτήν της Παλαιάς Διαθήκης, δηλαδή των προφητών. Παντού ο Χριστός και οι απόστολοι ταυτίζουν τον Λόγον και τον Πατέρα Αυτού με τον Θεόν και Κύριον της Δόξης των προφητών εν τη Παλαιά Διαθήκη. Αυτή η διδασκαλία σαφώς μαρτυρείται και υπό του αποστόλου Παύλου ερμηνεύοντος τα σωστικά του Χριστού μυστήρια δια του Μωϋσέως εν τη Πεντατεύχω και ως αναγράφονται εις την Σοφίαν Σολομώντος. Γράφει ο απόστολος των Εθνών, "ου θέλω γαρ υμάς αγνοείν, αδελφοί, ότι οι πατέρες ημών πάντες υπό

την νεφέλην ήσαν και πάντες δια της θαλάσσης διήλθον, και πάντες εις τον Μωυσήν εβαπτίσαντο εν τη νεφέλη και εν τη θαλάσση, και πάντες το αυτό πνευματικόν βρώμα έφαγον, και πάντες το αυτό πνευματικόν έπιον πόμα, έπινον γαρ εκ πνευματικής ακολουθούσης πέτρας, η δε πέτρα ήν ο Χριστός".⁷

Ο χριστοκεντρικός ούτος χαρακτήρ της Παλαιάς Διαθήκης μαρτυρείται υπό της Καινής Διαθήκης διότι ο αποκαλύπτων εν Εαυτώ τον Θεόν εν Πνεύματι εν ταις δύο Διαθήκαις είναι ο Αυτός Χριστός. Την αλήθειαν ταύτην ετόνισεν ο ίδιος ο Χριστός εις τους ακροατάς Του,⁸ την ετόνισαν οι απόστολοι,⁹ και την τονίζει ολόκληρος η παράδοσις των Πατέρων¹⁰ και των Οικουμενικών¹¹ και Τοπικών Συνόδων.¹² Μόνον εις τον Αυγουστίνον εξησθένησεν η διδασκαλία αυτή¹³ και μέσω αυτού η φραγκολατινική παράδοσις μέχρι σήμεραν απεμακρύνθη από την ορθήν ταύτην χριστοκεντρικήν ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης. Τονίζομεν δε ότι η μη χριστοκεντρική ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης δεν είναι μόνον εσφαλμένη, αλλά και πλάνη και αίρεσις, αφού ο Χριστός ο ίδιος ηρμήνευσεν ούτω την Παλαιάν Διαθήκην εις τους μαθητάς του και εις τους Ιουδαίους, ήτοι ως εξής, "μή δοκείτε ότι εγώ κατηγορήσω υμών προς τον πατέρα, έστιν ο κατηγορών υμών Μωϋσής, εις όν υμείς ηλίκατε. Ει γαρ πιστεύετε Μωϋσεί, πιστεύετε αν εμοί, περι γαρ εμού εκείνος έγραψεν. Ει δε τοις εκείνου γράμμασιν ου πιστεύετε, πώς τοις εμοίς ρήμασιν πιστεύετε;"¹⁴

Το μεγαλύτερο σφάλμα το οποίον διαπράττουν μέχρι σήμεραν οι σύγχρονοι κυρίως ερμηνευταί εις την Δύσιν, είναι ότι εις την περί Χριστού έρευναν της Παλαιάς Διαθήκης έχουν σχεδόν περιορισθή εις τα χωρία τα αναφερόμενα εις τον Χριστόν ως Μεσσίαν και προσπαθούν να εύρουν την πηγήν και την αιτίαν της περί προϋπάρχοντος Χριστού διδασκαλίας της Καινής Διαθήκης εις τας περί εσχατολογίας διδασκαλίας των Ιουδαίων, όσον αφορά εις τας αντιλήψεις αυτών περί Μεσσία.¹⁵ Τινές εξ αυτών ευρίσκουν μόνον επίγειον ανθρώπινον εις τους Εβραίους και Ιουδαίους,¹⁶ άλλοι δε νομίζουν ότι ευρίσκουν και ουράνιον προϋπάρχοντα Μεσσίαν εις ομάδα Ιουδαίων¹⁷ και φαντάζονται τινες ότι το περί Αγίας Τριάδος δόγμα εξελίχθη από αυτήν την παράδοσιν, ήτις εύρε τόπον εις την Καινήν Διαθήκην.

Ευτυχώς που η Πεντάτευχος αναφέρει μόνον τρεις φορές ως κεχρισμένον ή χριστόν τον αρχιερέα του Ισραήλ εις τα χωρία Λευιτικών 4: 3,5,16 όπου περιγράφονται τα περί θυσίας καθήκοντα αυτού εν τη Σκηνή του Μαρτυρίου υπέρ των εαυτού αμαρτιών και των του λαού. Θα ήτο παράλογον να πιστεύση κανείς ότι ο Χριστός ανεφέρετο εις τα χωρία ταύτα όταν είπεν, "ει γαρ πιστεύετε Μωϋσεί, πιστεύετε αν εμοί. Περί γαρ εμού εκείνος έγραψεν".¹⁸ Πολύ πιο λογικόν είναι να πιστεύση κανείς εις την ερμηνείαν του αποστόλου Παύλου και του Ευαγγελιστού Ιωάννου περί του ασάρκου Χριστού ή Λόγου ή Κυρίου της Δόξης εν τη Παλαιά Διαθήκη, ως ενεφανίζετο εις τας προς τους προφήτας θεοφανείας και ωδήγει μέσω των πατριαρχών και του Μωϋσέως τον περιούσιον λαόν εις την γήν της επαγγελίας δια της καταστροφής των εχθρών αυτού.

Εις το εν λόγω θέμα υπήρχε, βάσει όμως διαφορετικών αρχών, μία ομοιότης μεταξύ Γνωστικών και Εβραίων, αν και οι μεν εδέχοντο τον Χριστόν ενώ οι δε τον απέρριπτον. Οι Γνωστικοί ισχυρίζοντο ότι ο Θεός του Χριστού ουδεμίαν σχέσιν έχει με τον δημιουργόν Θεόν της Παλαιάς Διαθήκης, και οι Ιουδαίοι ότι ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης ουδεμίαν σχέσιν έχει με τον

Χριστόν της Καινής Διαθήκης. Εναντίον των δύο οι Ορθόδοξοι ως έκαμεν ο ίδιος ο Χριστός και οι απόστολοι Αυτού, εταύτιζον τον Χριστόν με τον Άγγελον της Δόξης τον Κύριον της Δόξης, τον Μεγάλης Βουλής Άγγελον, κ.λ.π. της Παλαιάς Διαθήκης.

Περί της εν προκειμένω ερμηνείας, όσον αφορά εις τους Ιουδαίους, δύναται τις να διαβάση τον προς Τρύφωνα διάλογον του Ιουστίνου του Μάρτυρος.¹⁹ Προσοχής άξιον είναι ότι ο Τρύφων ο Ιουδαίος και οι μετ' αυτού πρεσβύτεροι εδέχοντο ως διακρινόμενον από τον Θεόν το πρόσωπον του Αγγέλου της Δόξης και την θεότητα Αυτού,²¹ αλλά ουχί την ταύτισιν Αυτού μετά του Χριστού ούτε της Παλαιάς ούτε της Καινής Διαθήκης.²² Επίσης αξιοπρόσεκτον είναι το γεγονός ότι και ο Φίλων ο Ιουδαίος ταυτίζει τον Λόγον του Θεού με τον Άγγελον της Δόξης ή Κύριον της Δόξης της Παλαιάς Διαθήκης.²³

Όσον αφορά εις την χρήσιν της ερμηνείας ταύτης εναντίον των Γνωστικών παραθέτομεν ως παράδειγμα τον άγιον Ειρηναίον Λουγδούνων. Ο άγιος Ειρηναίος αναφέρει πώς οι Γνωστικοί βασίζονται εις χωρία, ως Ματθ. 11:27, Λουκ. 10:22, ίνα αποδείξουν ότι προ της ελεύσεως του Χριστού ο κόσμος και ιδίως οι Εβραίοι, δηλαδή οι προφήται δεν εγνώριζον τον αληθινόν Θεόν, αλλά ηπατήθησαν υπό του κατωτέρου δημιουργού Θεού. Μεταξύ των πολλών αποδείξεων, τας οποίας παραθέτει ο άγιος Ειρηναίος, εις ανατροπήν των τοιούτων ισχυρισμών, αναφέρομεν το εξής χωρίον από διασωθέντα Λατινιστί αποσπάσματα, "όθεν και ο Ιωάννης διηγείται δεόντως ότι ο Κύριος είπεν εις τους Ιουδαίους, "ερευνάτε τας Γραφάς, ότι υμείς δοκείτε εν αυταίς ζώην αιώνιον έχειν, και εκείναί εισιν αι μαρτυρούσαι περί εμού, και ου θέλετε ελθείν προς με ίνα ζώην έχητε".³⁴ Πώς λοιπόν εμαρτύρησαν αι Γραφαί περί Αυτού, ει μη ήσαν από τον ένα και τον ίδιον Πατέρα, διδάσκοντα τους ανθρώπους προ της ελεύσεως του Υιού Αυτού, και προλέγοντα την δι' Αυτού σωτηρίαν; "Ει γαρ επιστεύετε Μωϋσεί, επιστεύετε αν εμοί, περί γαρ εμού εκείνος έγγραφεν",³⁵ χωρίς αμφιβολίαν, διότι ο Υιός του Θεού είναι εμφυτευμένος παντού εις τα γραφόμενά του, την μίαν εποχήν μάλιστα ομιλών μετά του Αβραάμ, όταν επρόκειτο να φάγη μετ' αυτού,³⁶ εις άλλην εποχήν με τον Νώε, δίδων εις αυτόν τα μέτρα (τής Κιβωτού),³⁷ εις άλλην ερωτών περί του Αδάμ,³⁸ εις άλλην επιφέρων την κρίσιν επί των Σοδομιτών,³⁹ και πάλιν, γενόμενος ορατός, και οδηγών τον Ιακώβ κατά την πορείαν,⁴⁰ και ομιλών μετά του Μωϋσέως από την Βάτον.⁴¹ Και θα ήτο ατελεύτητον να διηγηθώμεν τον Υιόν του Θεού φανερούμενον υπό του Μωϋσέως."⁴² Τί άλλο νόημα δύναται να έχουν τα προς Ναθαναήλ ρηθέντα του Φιλίππου, "όν έγγραφεν Μωϋσής εν τω νόμω και οι προφήται ευρήκαμεν ...".⁴³

Πρέπει να τονισθή δεόντως ότι ο Χριστός προϋπάρχει της γεννήσεως Του εκ της Θεοτόκου ουχί ως Μεσσίας, αλλά ως Λόγος και Άγγελος του Θεού ή Κύριος της Δόξης κ.λ.π. Το όνομα Χριστός αποδίδεται εις τον Λόγον εκ της ανθρωπίνης φύσεως Αυτού και ως εκ τούτου είναι φυσικόν να μη υπάρχουν εις την Παλαιάν Διαθήκην χωρία περί προϋπαρχούσης ανθρωπίνης φύσεως του Μεσσία ή του Χριστού. Το προϋπάρχον είναι η θεία φύσις του Λόγου ή του Χριστού. Ασφαλώς ο Μεσσίας εις την Παλαιάν Διαθήκην ως τίτλος ανήκει εις επιγείους ιερείς,⁴⁴ βασιλείς,⁴⁵ και προφήτας.⁴⁶ Ούτως ο Λόγος, ότε σάρξ εγένετο, ιδιοποίησε τον τίτλον τούτον γενόμενος φύσει άνθρωπος εκ της ρίζης Ιεσσαί και ως εκ τούτου Μεσσίας. Συνεπεία της υποστατικής ενώσεως και της αντιδόσεως των ιδιωμάτων των δύο εν τω Λόγω φύσεων, η Καινή Διαθήκη ονομάζει τον Κύριον της Δόξης και Μεγάλης Βουλής Άγγελον της Παλαιάς Διαθήκης Χριστόν και ως εκ τούτου ο Λόγος κατά την ανθρωπίνην Αυτού φύσιν ονομάζεται Αρχιερεύς,

Προφήτης και Βασιλεύς. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι η Παλαιά Διαθήκη ήτο υποχρεωμένη να ονομάζει τον Κύριον και Χριστόν. Ο Κύριος της Δόξης έγινε Χριστός ή εσαρκώθη εκ της Θεοτόκου και ως εκ τούτου εν τη Καινή Διαθήκη έγιναν τα ονόματα Λόγος και Κύριος ταυτόν με το Χριστός και ούτως αναδρομικώς μεταφέρεται υπό της Καινής Διαθήκης το όνομα Χριστός εις τον Θεόν του Αβραάμ, του Ισάακ και του Ιακώβ, εν τη Παλαιά Διαθήκη, όπου όμως το όνομα Χριστός δεν χρησιμοποιείται δια τον Θεόν ή τον Κύριον της Δόξης, ενώ μετά την ενσάρκωσιν χρησιμοποιείται. Το ίδιο γίνεται και με τα ονόματα Υιός του ανθρώπου και Υιός του Θεού μετά την ενσάρκωσιν, το μεν αποδίδεται εις την ανθρωπίνην φύσιν το δε εις την θείαν φύσιν του Χριστού. Το όνομα Βασιλεύς του Ισραήλ αναφέρεται και εις την θείαν φύσιν, εφόσον ο Κύριος της Δόξης είναι ο Βασιλεύς του Ισραήλ, αλλά και εις την εκ της ρίζης Ιεσσαί πηγάσασαν ανθρωπίνην φύσιν του Χριστού. Επίσης και τα ονόματα Προφήτης και Ιερεύς είναι ονόματα της ανθρωπίνης φύσεως τα οποία τη αντιδόσει των ιδιωμάτων αποδίδονται εις τον Λόγον. Πάντα τα ονόματα, τα θεία και τα ανθρώπινα, αποδίδονται εις τον Χριστόν ή τον Λόγον, εφόσον ο Χριστός και ο Λόγος κατά την υπόστασιν είναι ταυτόν.

Πάντως είναι γεγονός ότι έχει κυριαρχήσει επί των δυτικών ερμηνευτών έν είδος μονοφυσιτισμού ως αποτέλεσμα της ισχυράς προκαταλήψεως αυτών, καθ' ήν θεωρούν αδύνατον να υπάρξη εις την Παλαιάν Διαθήκην η Αγία Τριάς.⁴⁷ Έχει επικρατήσει η ίδια προκατάληψις όσον αφορά και την Καινήν Διαθήκην.[48] Τούτο διότι ως Αγίαν Τριάδα θεωρούν μόνον το σχήμα το οποίον επήρην η περί Αυτής διδασκαλία κατά την περίοδον της πατερικής αντιμετώπισεως διαφόρων αιρέσεων. Δηλαδή αντί να βλέπουν το δόγμα εξ επόψεως του μυστηρίου της θεώσεως, το βλέπουν ως αποτέλεσμα στοχαστικών προσπαθειών και αλληλοσυγκρούσεων ορθοδόξων και αιρετικών. Εν άλλαις λέξεσιν η ιστορία του δόγματος δι' αυτούς συνίσταται εις την βαθμιδόν εμφάνισιν των όρων "μία ουσία", "τρία πρόσωπα ή υποστάσεις", "Αγία Τριάς", "ομοούσιος", "ομοιούσιος", κ.τ.λ. 49 Εφ' όσον ταύτα δεν ευρίσκονται δι' αυτούς εις την Παλαιάν Διαθήκην, αλλά δια πολλούς ούτε εις την Καινήν, δεν δύνανται να υποπτευθούν ότι ο Χριστός ως το δεύτερον πρόσωπον της Αγίας Τριάδος είναι η εν τη Παλαιά Διαθήκη Εικών ή ο Άγγελος του Θεού, δι' ου ο Θεός εν Πνεύματι αποκαλύπτει Εαυτόν εις τους προφήτας. Δια τούτο περιωρίσθησαν εις την ανεύρεσιν της ανθρωπίνης μόνον φύσεως του Μεσσία εν τη Παλαιά Διαθήκη και εις τυχόν ενδείξεις περί προϋπάρχοντος Μεσσία ή Υιού ανθρώπου εις αυτήν ή και εις απόκρυφα έργα, ως του Ενώχ. Δηλαδή έχουν γίνει Μονοφυσίται εφόσον δέχονται πλέον ως δόγμα την μη ύπαρξιν της περί Αγίας Τριάδος διδασκαλίαν προ των στοχαστικών δήθεν προσπαθειών των Πατέρων της Εκκλησίας το οποίον επιβάλλει εις αυτούς την έρευναν της κτιστής φύσεως του Χριστού, έστω και εν προϋπαρχούση μορφή, εν τη Παλαιά Διαθήκη.

Γ' Η Βασιλεία του Θεού

Ίσως το σπουδαιότερον σημείον το οποίον συνετέλεσεν εις την εξαφάνισιν εκ της φραγκολατινικής παραδόσεως της θεωτικής προϋποθέσεως του περί Αγίας Τριάδος δόγματος και εις την ως εκ τούτου εσφαλμένην περί του εν λόγω δόγματος ερμηνείαν της Παλαιάς, της Καινής Διαθήκης και της ιστορίας της περί αυτού ορολογίας, είναι η υπό του Αυγουστίνου και των Φραγκολατίνων καταβίβασις της βασιλείας του Θεού εις κτίσμα και η ταύτισις αυτής μετά της εκκλησίας ή του λαού του Θεού.¹

Εξ αιτίας της εξελίξεως ταύτης ενεφανίσθησαν αι νέαι περί εβραϊκής και ιουδαϊκής εσχατολογίας θεωρίαι των νεωτέρων ερμηνευτών, οίτινες ευρίσκουν διάφορα περί του θέματος ρεύματα εις την Καινήν Διαθήκην, καθρεπτίζοντα τα επικρατούντα μεταξύ των Ιουδαίων κατά τα χρόνια του Χριστού και των αποστόλων.

Αι εν λόγω θεωρίαι προϋποθέτουν ότι η βασιλεία είναι κάτι το οποίον ο Θεός ή ο Χριστός ιδρύει εν χρόνω. Ούτω δύναται να είναι ή η Εκκλησία, ως διδάσκουν οι Παπικοί μέχρι σήμερον, ή μία πνευματικώς πραγματοποιημένη παρούσα πραγματικότητα, ή μία μελλοντική ελπίς επικρατήσεως της βασιλείας. Επίσης δύναται να έχη κοσμολογικόν, ή πολιτικόν, ή στρατιωτικόν, ή καθαρώς πνευματικούπερβατικόν χαρακτήρα.

Ο ίδιος ο Χριστός και οι απόστολοι εντός των πλαισίων τούτων εμφανίζονται υπό δυτικών ερμηνευτών ως μη όντες βέβαιοι περί του χαρακτήρος και του χρόνου της βασιλείας και της πραγματοποιήσεως αυτής εν τη ιστορία ή και πέραν της ιστορίας.

Βασικόν λάθος των Δυτικών τούτων είναι ότι ταυτίζουν την βασιλείαν του Θεού με αποκατάστασιν τινά του λαού του Θεού. Δηλαδή δεν διακρίνουν μεταξύ της αποκαταστάσεως και της θείας δυνάμεως, ήτις ενεργεί την αποκατάστασιν. Εις την Παλαιάν Διαθήκην π.χ. τα ιστορικά σωστικά γεγονότα εν τη ιστορία του Ισραήλ διακρίνονται σαφώς από την άκτιστον δόξαν του Θεού, δι' ής ο Θεός καταστρέφει τους εχθρούς Του και σώζει τον λαόν Του. Ούτω και η βασιλεία του Θεού, ήτις ταυτίζεται με την δόξαν Αυτού, είναι η δύναμις η άκτιστος του Θεού, δι' ής ο Θεός σώζει και θεοί και δοξάζει, αλλά δεν είναι κτιστή κατάστασις αποκαταστάσεως. Δια τούτο εις την Καινήν Διαθήκην η έλευσις της βασιλείας δεν ταυτίζεται με έλευσιν καταστάσεως αποκαταστάσεως, αλλά δηλοί την φανέρωσιν της αιωνίως υπάρχούσης δυνάμεως και χάριτος του Θεού και την υπό των ανθρώπων μέθεξιν της χάριτος ταύτης.

Ούτως, η ομόφωνος ερμηνεία των Πατέρων της αρχαίας περιόδου και ολοκλήρου της ελληνόφωνης ρωμαϊκής πατερικής παραδόσεως ταυτίζει την βασιλείαν του Θεού με την άκτιστον δόξαν και χάριν Αυτού.² Ούτως η προφητεία του Χριστού "αμήν λέγω υμίν, ότι εισίν τινές των ώδε εστηκότων οίτινες ου μη γεύσονται θανάτου έως αν ίδωσιν την βασιλείαν του Θεού εληλυθειαν εν δυνάμει"³ καθ' όλους τους Πατέρας της Εκκλησίας εξεπληρώθη εις την αμέσως και εις τους τρεις σήμερον συνοπτικούς λεγομένους Ευαγγελιστάς επακολουθήσαν Μεταμόρφωσιν του Χριστού, ότε οι τρεις πρόκριτοι των αποστόλων, ο Πέτρος ο Κηφάς και οι υιοί βροντής Ιωάννης και Ιάκωβος μετά Μωϋσέως και Ηλία είδον την φυσικήν δόξαν και θεότητα του Χριστού.⁴

Συνοψίζων την εν προκειμένω διδασκαλίαν της Ιεράς Παραδόσεως ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς γράφει, "εισί τινες των ώδε εστηκότων, οίτινες ου μη γεύσονται θανάτου, έως αν ίδωσιν την βασιλείαν του Θεού εληλυθειαν εν δυνάμει. Πανταχού εστιν ο του παντός βασιλεύς, και πανταχού εστιν η βασιλεία αυτού, ώστε το έρχεσθαι την αυτού βασιλείαν, ου το άλλοθεν αλλαχόσε παραγίνεσθαι δηλοί, αλλά το φανερούσθαι ταύτην τη δυνάμει του θείου Πνεύματος, δια τούτο έλεγεν εληλυθειαν εν δυνάμει, ήτις δύναμις ουχ απλώς τοις τυχούσιν εγγίνεται, αλλά τοις εστηκόσι μετά του Κυρίου, τουτέστι τοις εστηριγμένοις εν τη πίστει αυτού και τοις κατά

Πέτρον και Ιάκωβον και Ιωάννην, και τούτοις αναφερομένοις υπό του λόγου πρότερον εις το όρος υψηλόν, δηλονότι της φυσικής ημών ταπεινότητος υπεραναβιβαζομένοις, επεί και δια τούτο Θεός εν όρει, κατά τον ειπόντα φαντάζεται, το μεν τοι καταβαίνων αυτός της οικείας περιωπής, το δε ημάς ανάγων εκ της κάτωθεν ταπεινώσεως, ίνα χωρηθή μετρίως γούν γεννητή φύσει, και όσον ασφαλές ο αχώρητος".⁵ Εν συνεχεία ο Παλαμάς επιτίθεται κατά της δυτικής προελεύσεως επί του θέματος αιρέσεως του Βαρλαάμ ούτως, "η δε τοιαύτη φαντασία, ου του νού χείρων, αλλά πολλώ κρείττων και υψηλοτέρα, ως εγγινομένη τη δυνάμει του θείου Πνεύματος. Ου γίνεται τοιγαρούν και απογίνεται, ουδέ περιγράφεται, ουδ' αισθητική δυνάμει υποπίπτει το φως της του Κυρίου Μεταμορφώσεως, ει και δι' οφθαλμών σωματικών εώρατε, και προς ολίγον χρόνον, και εν βραχεία του όρους κορυφή, αλλ' από της σαρκός επί το Πνεύμα τηνικαύτα, κατά τον ειπόντα, μετέβησαν οι του Κυρίου μύσται τη εναλλαγή των αισθήσεων, ήν αυτοίς το Πνεύμα ενήργησε, και ούτως είδον, ου τε και εφ' όσον εχαρίσατο τούτοις η του θείου Πνεύματος δύναμις, το απόρρητον εκείνο φώς, ό μη συνιδόντες οι νυν εις τούτο βλασφημούντες, αισθητική τε και κτιστή δυνάμει τους εκκρίτους των Αποστόλων ιδείν ωήθησαν το φως της του Κυρίου Μεταμορφώσεως, και δια τούτο κατασπάν, επιχειρούσιν εις κτίσμα μη μόνον το φως εκείνο, την του Θεού δόξαν και Βασιλείαν, αλλά και την δύναμιν του θείου Πνεύματος, δι' ής τα θεία τοις αξίους αποκαλύπτεται, ου γαρ ήκουσαν, ή ουκ επίστευσαν Παύλω λέγοντι, "ά οφθαλμός ουκ είδε, και ούς ουκ ήκουσε, και επί καρδίαν ανθρώπου ουκ ανέβη, ά ητοίμασεν ο Θεός τοις αγαπώσιν αυτόν, ημίν δε απεκάλυπεν ο Θεός δια του Πνεύματος αυτού, το γαρ Πνεύμα ερευνά και τα βάθη του Θεού"⁶ ... και μετεμορφώθη έμπροσθεν αυτών, τουτέστιν αυτών ορώντων. Τί εστι μετεμορφώθη; Φησίν ο Χρυσόστομος Θεολόγος, "παρήνοιξεν, ως ευδόκησεν, ολίγον της Θεότητος, και τοις μύσταις έδειξε τον ενοικούντα Θεόν."⁷ ... Οράτε ότι και Μωϋσής μετεμορφώθη αναβάς εις το όρος, και ούτως είδε την δόξαν Κυρίου.⁸ Αλλ' έπαθε την Μεταμόρφωσιν, ουκ ενήργησε, κατά τον λέγοντα, εις τούτο με φέρει το μέτριον ενταύθα φέγγος της αληθείας, λαμπρότητα Θεού και ιδείν και παθείν. Ο δε Κύριος ημών Ιησούς Χριστός, οίκοθεν είχε την λαμπρότητα εκείνην, διό ουδέ προσευχής αυτός εδείτο, θείω φωτί λαμπρυνούσης το σώμα, αλλ' όθεν τοις αγίοις η λαμπρότης του Θεού προσγενήσεται, και όπως αυτοίς οφθήσεται υπεδείκνυ, λάμπουσι γαρ και οι δίκαιοι ως ήλιος εν τη Βασιλεία του Πατρός αυτών,⁹ και ούτω φως όλοι γεγενότες θείον, ως θείου φωτός γεννήματα, τον θείως απορρήτως υπερλάμποντα όψονται Χριστόν, ου εκ της θεότητος η δόξα φυσικώς προϊούσα, κοινή και του σώματος εν Θαβώρ ενδείκνυτο, δια το ενιαίον της υποστάσεως. Ούτω και δια τοιούτου φωτός, το πρόσωπον αυτού ως ο ήλιος έλαμψεν. Οι δε τον Έλληνα λόγον και την του κόσμου τούτου σοφίαν εφ' ημών αυχούντες, και τοις πνευματικούς ανδράσι επί των του Πνεύματος λόγων μη πειθαρχείν όλως, αλλά και ανταίρειν προηρημένοι, φως ακούοντες της επ' όρους του Κυρίου Μεταμορφώσεως, το τοις αποστολικούς οφθαλμούς εωραμένον, εις το αισθητόν ευθύς και κτιστόν κατάγονται φώς, και κατασπώσιν εις τούτο το άύλον και ανέσπερον και αϊδιον και μη μόνον υπέρ αίσθησιν, αλλά και υπέρ νουν εκείνο φώς, αυτοί κάτω κείμενοι, και μηδέν υπέρ τα πρόσγεια νοείν δυνάμενοι, και τοι αυτός ο κατά τούτο λάμψας, άκτιστον όν προαπέδειξαν αυτό, βασιλείαν τούτο καλέσας του Θεού, ου γαρ εστίν η βασιλεία του Θεού δούλη και κτιστή, μόνη γαρ πάντων αβασίλευτος και αίτητος, και χρόνου παντός και αιώνος επέκεινα, και ου θέμις φησίν ήρχθαι ή φθάνεσθαι υπό αιώνων ή χρόνων την του Θεού βασιλείαν, ταύτην δε πιστεύομεν είναι την των σωζομένων κληρονομίαν. Επεί δε και μεταμορφωθείς ο Κύριος έλαμψε, και την δόξαν και την λαμπρότητα και το φως έδειξεν εκείνο, και ήξει πάλιν οίος ώφθη τοις μαθηταίς εν τω όρει, άρα προσελάβετό τι φώς, και εις τους αιώνας έξει, ό πρότερον ουκ είχαν; Άπαγε της

βλασφημίας, ο γαρ τούτο λέγων, τρεις φύσεις επί του Χριστού δοξάσει, την τε θείαν και την ανθρωπίνην, και την του φωτός εκείνου, τοιγαρούν ουχ ετέρα, αλλ' ήν είχεν αφανώς λαμπρότητα ταύτην εμφανέρωσεν. Είχε δε υπό την σάρκα κεκρυμμένην την λαμπρότητα της φύσεως της θείας, ουκούν της Θεότητος εστι το φως εκείνο και άκτιστον εστι, επει και μετεμορφώθη Χριστός κατά τους θεολόγους, ου ό ουκ ήν προσλαβόμενος, ουδέ εις όπερ ουκ ήν μεταβαλλόμενος, αλλ' όπερ ήν τοις οικείοις μαθηταίς εκφαινόμενος, διανοίγων τούτων τα όμματα, και εκ τυφλών εργαζόμενος βλέποντας. ... Τις δε αυτοίς χρεία και Πνεύματος δυνάμεως, και της δι' αυτής προσθήκης ή εναλλαγής ομμάτων προ την του φωτός εκείνου θέαν, είπερ αισθητόν τε και κτιστόν; Πώς δ' εν τη τοιαύτη δόξη και βασιλεία κατά τον μέλλοντα αιώνα ήξει ο Χριστός, ότε ουκ αέρος, ου φωτός, ου τόπου χρεία και των τοιούτων, αλλ' αντί πάντων κατά τον απόστολον ημίν έσται ο Θεός; Ει δε αντί πάντων, και αντί φωτός πάντως, όθεν δείκνυται πάλιν και το φως εκείνο της θεότητος όν επει και ο θεολογικώτατος των Ευαγγελιστών Ιωάννης δια της Αποκαλύψεως εκφάινει, ως μέλλουσα και μένουσα εκείνη πόλις, "ου χρείαν έχει του ηλίου ουδέ της σελήνης, ίνα φαίνωσιν εν αυτή, η γαρ δόξα του Θεού εφώτισεν αυτήν, και ο λύχνος αυτής το αρνίον".¹⁰ Άρ' ου φανερώς υπέδειξεν ημίν κακει τον εν Θαβωρίω νυν μεταμορφωθέντα θείως Ιησούν, ός έχει μεν λύχνον το σώμα, αντί δε φωτός την εκφανείσαν επ' όρους τοις συναναβάσι δόξαν της θεότητος; Αλλά και περι των ενοικούντων τη πόλει εκείνη ο αυτός φησιν ως, "ουχ έξουσι χρείαν φωτός λύχνου, και φωτός ηλίου, ότι Κύριος ο Θεός φωτίσει επ' αυτούς, και νύξ ουκ έσται έτι".¹¹ Τί ουν το φως τούτο, παρ' ω ουκ έστι παραλλαγή, ή τροπήσ αποσκίασμα; Τί το άτρεπτον και ανέσπερον τούτο φώς; άρ' ου της θεότητος;"¹²

Παραθέσαμεν δια μακρών την εν προκειμένω ερμηνείαν του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, διότι συνοψίζει την περί των διαλαμβανομένων διδασκαλίαν των Πατέρων εντός μάλιστα των προϋποθέσεων της θεολογικής αυτών μεθόδου ως εκτίθεται εν περιλήψει εν τω δοκιμίω τούτω. Τα αναφερθέντα ευρίσκονται κατεσπαρμένα εις τους Πατέρας της Εκκλησίας. Παραπέμπομεν εις την επισήμως διατυπωθείσαν εν Συνόδοις διδασκαλίαν της Εκκλησίας και εις τα σχετικά περι αυτής Συμβολικά κείμενα τα δημοσιευθέντα εν τω δευτέρω τόμω του δοκιμίου τούτου εν σελ. 226-342.

Αλλά, ίνα μη νομισθή ότι επικαλούμεθα την αυθεντίαν των Πατέρων και των Συνόδων επί τω σκοπώ να ανακόψωμεν την κατά κοσμικήν φαντασίαν και μέθοδον πολυσπούδαστον περί των εν προκειμένω έρευναν των ορθοδόξων πνευματικών τέκνων των ετεροδόξων και ούτως επεμβαίνομεν εις την σπουδαίαν αντικειμενικήν δήθεν αυτών εργασίαν, σημειώνωμεν το γεγονός ότι ουδείς εκ των αρχαίων θεολόγων και συγγραφέων εταύτισε ποτέ την βασιλείαν του Θεού με κτίσμα ή με αυτήν ταύτην την αποκατάστασιν του λαού του Θεού υπό οιανδήποτε μορφήν. Αντιθέτως η εναλλαγή των όρων βασιλεία και δόξα φαίνεται σαφώς, τόσον μάλιστα, ώστε από μόνης της επιστημονικής, ιστορικής και φιλολογικής επόξεως επιβάλλεται εις τους διαφωνούντας να αποδείξουν αυτοί το αντίθετον. Αρκετά έχουν κουράσει τους μαθητάς του Χριστού, των προφητών, αποστόλων και αγίων Πατέρων με τας ανιστορήτους περι δήθεν βιβλικής εσχατολογίας θεωρίας των ετεροδόξων.

Ως φαίνεται σαφώς από τα ανωτέρω λεχθέντα του Παλαμά, δεν είχεν ακούσει ποτέ περι κτιστής βασιλείας του Θεού και ως εκ τούτου ενόμιζεν ότι ήρκει να αποδείξη την ταυτότητα του φωτός της Μεταμορφώσεως με την βασιλείαν του Θεού, ίνα φανή το άκτιστον του φωτός τούτου.

Ο άγιος Θεόφιλος Αντιοχείας γράφει σαφώς περί του Κυρίου ότι "βασιλείαν εάν είπω, δόξαν αυτού λέγω".¹⁴ Ο άγιος Ιππόλυτος Ρώμης παραθέτει το χωρίον Ιωάννου 2,11 αντικαθιστών εκ παραδρομής τον όρον "δόξαν Αυτού" με τον όρον "βασιλείαν των Ουρανών" ούτως, "αρχή των σημείων ήν εποίησεν ο Ιησούς εν Κανά της Γαλιλαίας και εφανέρωσε την βασιλείαν των Ουρανών".¹⁵ Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς παραθέτει το χωρίον Μάρκου 9,1 αντικαθιστών το "τήν βασιλείαν του Θεού εληλυθυίαν εν δυνάμει" με "τόν Υιόν του ανθρώπου εν δόξη" ούτως, "εισί τινες των ώδε εστηκότων, οι ου μη γεύσονται θανάτου έως αν ίδωσι τον Υιόν του ανθρώπου εν δόξη".¹⁶ Τούτο διότι είδον απόστολοί τινες τον Χριστόν εν τη βασιλεία Αυτού εις την Μεταμόρφωσιν. Ο Λουκάς παραλείπει το "εληλυθυίαν εν δυνάμει" του Μάρκου ως κάμει και ο Ματθαίος, όστις παραθέτει "έως αν ίδωσιν τον Υιόν του ανθρώπου ερχόμενον εν τη βασιλεία αυτού". Ο Ωριγένης επίσης βλέπει το Ματθ. 16,28, Μαρκ. 9,1, Λουκ. 9,27 εκπληρωθέν εν τη Μεταμορφώσει του Κυρίου.¹⁷ Το ίδιον ο άγιος Ιάριος Πηκτάβων¹⁸ και ο άγιος Αμβρόσιος, όστις γράφει, "οι απόστολοι αληθώς είδον την δόξαν αυτήν, ότε ο Κύριος Ιησούς επί του όρους έλλαμπε με το φως της θεότητος Αυτού".¹⁹ Ταύτα υπενθυμίζουν τα υπό του Γρηγορίου του Θεολόγου λεχθέντα, "φώς η παραδεχθείσα θεότης επί του όρους τοις μαθηταίς"²⁰ ως και του Χρυσοστόμου, "λαμπρότερος εαυτού εφείνετο ο Κύριος, της θεότητος παραδειξάσης τας ακτίνας αυτής".²¹

Πάντως η ανωτέρω ταύτισις και εναλλαγή των όρων δόξα του Θεού και βασιλεία του Θεού ή του Χριστού ως και η ταύτισις αυτών με το φως και τας ακτίνας της θεότητος δεικνύουν σαφώς το αδιάσπαστον της Ιεράς Παραδόσεως και την εν αυτή σαφή τοποθέτησιν των ανωτέρω του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά και των αναφερθέντων Συνόδων του 14ου αιώνος, εις των οποίων τας αποφάσεις παρεπέμψαμεν.²²

Όταν κανείς μελετήσει και εννοήσει την περί βασιλείας και δόξης του Χριστού διδασκαλίαν αυτήν και την σχέσιν αυτής με τας προς τους προφήτας και αποστόλους αποκαλύψεις του Χριστού εν τη Παλαιά και τη Καινή Διαθήκη, όχι μόνον αρχίζει να εννοή την απόλυτον θεολογικήν ενότητα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, αλλά και την ταυτότητα της θεολογίας της Αγίας Γραφής και της ορθοδόξου παραδόσεως. Γίνεται δε αντιληπτός και ο μη στοχαστικός και διαλεκτικός χαρακτήρ αυτής, εφόσον ως ρίζαν και πηγήν έχει την πνευματικήν εμπειρίαν των θεουμένων. Τούτο ισχύει δι' όλας τας δογματικάς διδασκαλίας των Πατέρων και των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων.

Παρά ταύτα οι απόγονοι των Φραγκολατίνων ελαχίστην σημασίαν δίδουν εις την πατερικήν παράδοσιν και την ερμηνευτικήν περί Αγίας Γραφής μέθοδον αυτής. Ακριβώς δια τον λόγον αυτόν δεν γνωρίζουν την ερμηνευτικήν κλειδα της Αγίας Γραφής. Ως εκ τούτου ούτε την περί Αγίας Τριάδος διδασκαλίαν των προφητών δύνανται να ανιχνεύσουν, ούτε την πραγματικήν Χριστολογίαν της Καινής Διαθήκης αντιλαμβάνονται ούτε την σχέσιν των βιβλικών τούτων δογμάτων προς τας αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων ορθώς κατανοούν. Παρά ταύτα έχουν μίαν εωσφορικήν πεποίθησιν εις την επιστημονικήν των ικανότητα, έχοντες ως προϋπόθεσιν ή τον παπικόν συνδυασμόν στοχασμού και βεβαιότητος ή τον προτεσταντικόν συνδυασμόν επιστημονικού στοχασμού και προσωπικής βεβαιότητος, ότι εάν υπάρχη τί το

αντιληπτόν, αυτοί θα το αντιληφθούν και μόνον, όταν αυτοί αντιλαμβάνονται τι, τότε μόνον είναι και αντιληπτόν και έχει επιστημονικήν αξίαν.

Προξενεί κατάπληξιν το γεγονός ότι οι δυτικοί θεολόγοι ασχολούνται με την Μεταμόρφωσιν χωρίς καν να υποπτευθούν ότι έχει κάποιαν σχέσιν με την βασιλείαν του Θεού. Κατά παρόμοιον τρόπον ασχολούνται με την βασιλείαν του Θεού χωρίς να υποπτευθούν ότι έχει κάποιαν σχέσιν με την Μεταμόρφωσιν, την δόξαν του Θεού, την αποκάλυψιν ή τας θεοφανείας, και την εν Θεώ θεωρίαν, των θεουμένων προφητών, αποστόλων και αγίων. Τούτο απλούστατα, ως ετονίσσαμεν πολλάκις, διότι εξηφανίσθη εις την παλαιότεραν φραγκικήν των παράδοσιν και δεν κατενοήθη η ρωμαϊκή (λατινόφωνη και ελληνόφωνη) πατερική παράδοσις περί Θεώσεως και ούτως ούτε η αποφατική θεολογία της Αγίας Γραφής κατανοείται πλέον.

Ενδεικτική της γενικής περί βασιλείας του Θεού ερεύνης των σημερινών Δυτικών είναι το έργον του W. KÜMMEL, VERHEISSUNG UND ERFÜLLUNG (Επαγγελία και Εκπλήρωσις),²³ το οποίον ασχολείται με όλας τας περί βασιλείας νεωτέρας θεωρίας των Δυτικών και προσφέρει συνθετικήν τινα λύσιν των εν προκειμένω δια τους δυτικούς προβλημάτων. Ενώ παραθέτει και προσπαθεί να ερευνήση όλα τα περί βασιλείας σχετικά χωρία της Καινής Διαθήκης, ούτε μνείαν τινά κάμνει της αναφερθείσης εν τω δοκιμίω τούτω ερμηνείας της Ιεράς Παραδόσεως, και ούτε φαίνεται πουθενά εις το έργον του ότι έχει τουλάχιστον υπ' όψιν την ερμηνείαν των αρχαίων και μεταγενεστέρων θεολόγων της Εκκλησίας. Η άγνοια ταύτη εν συνδυασμώ με το γεγονός ότι ούτε κατά φαντασίαν υποπτεύεται την ταυτότητα εις την πίστιν των αποστόλων καιί, το σπουδαιότερον ακόμη, εις την διδασκαλίαν του Ιδίου του Χριστού, μεταξύ του ενσαρκωμένου Χριστού Λόγου και του Αγγέλου του Κυρίου, ή του Κυρίου της Δόξης ή του Μεγάλης Βουλής Αγγέλου του Μωϋσέως και των προφητών, οδηγεί αυτόν και τους συναδέλφους του εις το να ευρίσκονται παρά πολύ μακράν της αγιογραφικής πραγματικότητας. Αλλά το τραγικόν, δεν είναι τούτο, αλλά το γεγονός ότι, επειδή οι τοιούτοι κατέχουν έδρας δυτικών Πανεπιστημίων, αποσπούν τον θαυμασμόν Ελλήνων τινων θεολόγων εξ αιτίας της αυθεντίας των δυτικών Πανεπιστημίων εις άλλους επιστημονικούς κλάδους. Δηλαδή όπως ο επιστημονικός κόσμος της Ελλάδος αυτομάτως πλέον θαυμάζει τα δυτικά Πανεπιστήμια, ούτως ο θαυμασμός αυτός φαίνεται επηρεάζει ωρισμένους θεολόγους αν και οι θεολόγοι της Δύσεως ουδεμίαν συμμετοχήν έχουν εις την γενικήν πρόοδον προς την ακρίβειαν της δυτικής επιστήμης. Ενδεικτική της ελλείψεως επιστημονικής ακριβείας εις το αναφερθέν έργον του W. G. KÜMMEL είναι η παντελής απουσία ευρετηρίου χωρίων της Παλαιάς Διαθήκης. Το αγιογραφικόν ευρετήριόν του περιορίζεται μόνον εις την Καινήν Διαθήκην. Αφού το έργον επιγράφεται "Επαγγελία και Εκπλήρωσις", πώς δικαιολογείται η παράλειψις αυτή, εφόσον υποτίθεται ότι η Επαγγελία είναι η Παλαιά Διαθήκη και η Καινή η Εκπλήρωσις;

Όπως οι τύπου W. G. KÜMMEL ασχολούμενοι με την βασιλείαν του Θεού δεν λαμβάνουν υπ' όψιν την υπό της Ιεράς Παραδόσεως συσχέτισιν των χωρίων Ματθ. 16,28, Μαρκ. 9,1, Λουκ. 9,27 με την Μεταμόρφωσιν, ούτω κατά φυσικόν τρόπον ασχοληθέντες τινές με την Μεταμόρφωσιν δεν σχετίζουν δι' όλου την Μεταμόρφωσιν με την έλευσιν της πανταχού παρούσης ακτίστου βασιλείας του Θεού και Λόγου Χριστού. Ούτως ο εν τη Δύσει σπουδαίος θεωρούμενος και τω όντι σπουδαίος επιστήμων H. RIESENFELD έγραψε ολόκληρον βιβλίον περί της Μεταμορφώσεως εμπεριέχον παραδόξους θεωρίας, χωρίς καν να αναφέρει ως απλήν

πληροφορίαν την όλως φυσικήν ερμηνείαν της πατερικής παραδόσεως και την υπ' αυτής συσχετίσιν της Μεταμορφώσεως μετά της φανερώσεως της ακτίστου βασιλείας και θεότητος του Χριστού εις τους εν λόγω τρεις αποστόλους κατά τα πρότυπα των θεοφανειών της Παλαιάς Διαθήκης, κυρίως δε του όρους Σινά. Τινές μάλιστα των Δυτικών πιστεύουν ότι τα περι Μεταμορφώσεως είναι εις την πραγματικότητα περί Αναστάσεως και εξετοπίσθησαν από την φυσικήν αυτών θέσιν.²⁵

Η εξ επόψεως της Ιεράς Παραδόσεως ανησυχητική κατάστασις της δυτικής θεολογίας γενικώς φαίνεται από την τελείως αντιπατερικήν πράξιν προ ολίγων ετών καταβιβάσεως της εορτής της Μεταμορφώσεως από Δεσποτικήν εις δευτερεύουσαν εορτήν υπό του Πάπα της Ρώμης. Δηλαδή ο υπό ανθρώπων κατασκευασμένος αλάθητος καταργεί επισήμως πλέον την κλείδα του αλαθήτου της Ιεράς Παραδόσεως.

Αλλά τί να είπη κανείς δια τους ορθοδόξους θεολόγους, οίτινες κάμνουν ακριβώς τα ίδια σφάλματα και επί πλέον ασχολούνται με την βασιλείαν του Θεού και τα περί αλαθήτου της Εκκλησίας θέματα, χωρίς να συσχετίσουν αυτά με την εν Θεώ θεωρίαν των θεουμένων προφητών, αποστόλων, και αγίων, και περιορίζουν αυτά εις συζητήσεις περί της κατά τους νεωτέρους δυτικούς εσχατολογίας και περί Ιεραρχίας, Συνόδων και κάποιας συνειδήσεως της Εκκλησίας. Ουδεμία αμφιβολία υπάρχει ότι ο σημερινός Οικουμενισμός ορθοδόξων τινών θεολόγων δεν είναι αποτέλεσμα της θεωτικής του Πνεύματος εμπνεύσεως αλλά άλλης τινός εμπνεύσεως και της πτώσεως εκ της παραδόσεως της θεώσεως και των θεουμένων, ήτις πτώσις επιτρέπει εις αυτούς να μη βλέπουν πλέον τας διαφοράς, τας οποίας έβλεπον και βλέπουν τόσον σαφώς οι θεούμενοι. Οι εκτός της παραδόσεως της θεώσεως θεολογούντες ορθόδοξοι και ετερόδοξοι αναποφεύκτως χρησιμοποιούν παρομοίας θεολογικάς μεθόδους και ομού διαφέρουν από την παράδοσιν των Πατέρων.

Δ' Το δόγμα και η διατύπωσις αυτού

Η μελέτη των προς Ιουδαίους και των αντιγνωστικών συγγραμμάτων των αγίων Πατέρων και κυρίως της διδασκαλίας του Ιδίου του Χριστού και των αποστόλων αβιάστως πείθει ότι το δόγμα περί Αγίας Τριάδος είναι όχι μόνον η όλη προϋπόθεσις της διδασκαλίας του Χριστού, αλλά και αυτό τούτο το βίωμα των θεουμένων φίλων του Χριστού. Όπως ο Χριστός ή ο Άγγελος του Θεού, ή ο Κύριος της Δόξης, ή ο Μεγάλης βουλής Άγγελος ή ο Κύριος Σαβαώθ απεκάλυψε την άκτιστον φυσικήν δόξαν Αυτού και εν Εαυτώ τον Θεόν εν Πνεύματι εις τον Μωϋσέα και εις τους προφήτας, κατά τον ίδιον ακριβώς τρόπον ο Ίδιος ο Χριστός απεκάλυψε τον Εαυτόν Του εις τους αποστόλους, δια της ανθρωπίνης Αυτού φύσεως ως και δια της φυσικής Αυτού δόξης και θεότητος ήν είχε πάντοτε εκ του Πατρός προ του τον κόσμον είναι. Ο μόνος δυνατός τρόπος κατανοήσεως της Καινής Διαθήκης είναι δια του παραλληλισμού των θεοφανειών αυτής με αυτάς της Παλαιάς Διαθήκης. Οι εκκινούντες από μόνον τα λεγόμενα σήμερον μεσσιανικά χωρία της Παλαιάς Διαθήκης, ουδέποτε θα καταλάβουν την εν Χριστώ αποκάλυψιν και την περί Αυτού μαρτυρίαν των θεουμένων προφητών, αποστόλων και αγίων.

Πάντως η διάκρισις των τριών Υποστάσεων της Αγίας Τριάδος και η ταυτότης της εν Αυτή δόξης και θεότητος μαρτυρείται υπό της Παλαιάς Διαθήκης. Μία είναι πάντοτε η αποκαλυφθείσα δόξα του Θεού και του Αγγέλου του Θεού, και συγχρόνως τα δύο πρόσωπα σαφώς διακρίνονται. Ακριβώς η ίδια διδασκαλία και φανέρωσις εις τους αποστόλους υπάρχει εις όλην την Καινήν Διαθήκην με την διαφοράν ότι επικρατεί εν Αυτή ο Θεός να λέγεται Πατήρ, και ο Κύριος ή Άγγελος της Δόξης να λέγηται Λόγος και Υιός του Θεού, όσον αφορά εις την θείαν Αυτού φύσιν, και Χριστός και Υιός του ανθρώπου και του Δαβίδ, όσον αφορά εις την ανθρωπίνην Αυτού φύσιν. Αντί του όρου Λόγος¹ του Ευαγγελιστού Ιωάννου ο απόστολος Παύλος χρησιμοποιεί τον όρον Σοφία² και Εικόν του αοράτου Θεού.³ Τα νοήματα όμως είναι ακριβώς τα ίδια, με την διαφοράν ότι η εν προκειμένω ορολογία του αποστόλου Παύλου έχει σαφή προηγούμενα εις την Σοφίαν Σολομώντος, ενώ του Ιωάννου εις τας Παροιμίας.⁴ Παραλληλισμός τις υπάρχει επίσης μεταξύ Ευαγγελιστού Ιωάννου, αποστόλου Παύλου και Φίλωνος του Ιουδαίου εις την ταύτησιν του Λόγου και της Σοφίας και Εικόνας του Θεού μετά του Αγγέλου και του Κυρίου της Δόξης του εμφανισθέντος εις τους προφήτας.⁵

Πάντως ο όρος Λόγος του Θεού αναφέρεται εις την εξαγγελτικήν ενέργειαν της υπό του Θεού αποστολής του Λόγου και ισοδυναμεί με τον όρον Άγγελος του Θεού της Πεντατεύχου και των προφητών.⁶ Ο όρος Εικόν του Θεού αναφέρεται εις το ορατικόν.⁷ Ο όρος Σοφία εις τον νουν και την κατανόησιν και τον φωτισμόν.⁸ Οι τρεις όροι μαζί αποδίδονται επανειλημμένως με τα "ακηκόαμεν"⁹ και "οίδαμεν"¹⁰ και "είδαμεν"¹¹ ή "εωράκαμεν".¹²

Πάντα έχουν διπλήν σημασίαν και αναφέρονται ή εις τα έργα του Χριστού τα αποκαλύπτοντα την άκτιστον δόξαν και θεότητα Αυτού, την κεκρυμμένην εν τη σαρκί Αυτού,¹³ ή εις την άμεσον φανέρωσιν της φυσικής δόξης και θεότητος Αυτού δια της θεώσεως.¹⁴

Το βιβλικόν σχήμα της αποκαλύψεως φαίνεται σαφώς από το γεγονός ότι ο Θεός αποκαλύπτει τον Εαυτόν Του δια του Αγγέλου Αυτού. Δι' Αυτού γίνεται ορατός και δι' Αυτού ακουστός και φανεροί Εαυτόν και ομιλεί εις τους προφήτας. Ωστε ο ακούων τον Άγγελον ακούει τον Θεόν και ο θεωρών τον Άγγελον βλέπει τον Θεόν. Ολόκληρον το Ευαγγέλιον του Ιωάννου έχει ως προϋπόθεσιν τα τοιαύτα περί αποκαλύψεως του Θεού δια του Κυρίου της Δόξης εν τη Παλαιά Διαθήκη και κατά σαφή τρόπον ταυτίζει τον Χριστόν με τον Αποκαλύπτοντα τον Θεόν εις τους προφήτας. Τί άλλο νόημα έχουν τα λόγια "ταύτα είπεν Ησαΐας ότε είδε την δόξαν αυτού, και ελάλησεν περί αυτού ... Ιησούς δε έκραξεν και είπεν, ο πιστεύων εις εμέ ου πιστεύει εις εμέ αλλά εις τον πέμψαντά με, και ο θεωρών εμέ θεωρεί τον πέμψαντά με ... ο λαμβάνων εμέ λαμβάνει τον πέμψαντά με ... ο εωρακώς εμέ εώρακε τον πατέρα ... νυν δε εωράκασιν και μεμισήκασιν και εμέ και τον πατέρα μου ... και ταύτα ποιήσουσιν ότι ουκ έγνωσαν τον πατέρα ουδέ εμέ"¹⁵ Επίσης αι βιβλικαί περιγραφαί του Βαπτίσματος και της Μεταμορφώσεως του Χριστού είναι σαφώς αποκαλύψεις της μιας κατά πάντα φυσικής δόξης και θεότητος του Χριστού, του Πατρός και του Αγίου Πνεύματος.¹⁶

Πάντως από την Παλαιάν και από την Καινήν Διαθήκην φαίνεται σαφώς η διάκρισις ή και η διαφορά των δύο προσώπων ή υποστάσεων του Θεού και του Λόγου Αυτού, αλλά συγχρόνως φαίνεται σαφώς η ομοιότης Αυτών, δηλαδή το γεγονός ότι ο Λόγος είναι κατά πάντα όμοιος και απαράλλακτος Εικόν του Αρχετύπου Θεού Πατρός.

Ἴνα κατανοήσῃ κανεῖς τα τοιαύτα ἐν τοῖς ὀρθοῖς πλαισίοις αὐτῶν, πρέπει νὰ ἔχῃ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν οὐσιαστικὴν διαφορὰν μεταξύ ακτίστου καὶ κτιστοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν προφητῶν, δηλαδὴ ὅτι μεταξύ τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ ακτίστου οὐδεμία ὁμοιότης ὑπάρχει. Ἐπομένως τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἀπαράλλακτος Εἰκὼν τοῦ Ἀρχετύπου Πατρὸς, ὥστε οἱ βλέποντες τὸν Χριστὸν βλέπουν τὸν Πατέρα καὶ οἱ ἀκούοντες τὸν Χριστὸν ἀκούουν τὸν Πατέρα καὶ οἱ γνωρίζοντες τὸν Χριστὸν γνωρίζουν τὸν Πατέρα, δύναται νὰ σημαίνει μόνον ἓν πράγμα, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι καὶ Αὐτὸς ἀκτιστος καὶ Θεὸς κατὰ φύσιν ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Πατὴρ.

Αὐτὴ ἡ κατὰ πάντα ἀπόλυτος ὁμοιότης μεταξύ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ σημαίνει ἐπίσης πῶς ὅτι ἔχει ὁ Πατὴρ ἔχει καὶ ὁ Υἱός, καθότι ὁ Πατὴρ ὅτι ἔχει ἔδωκε καὶ εἰς τὸν Υἱὸν προ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, ἐκτὸς μόνον ἀπὸ τὴν Πατρότητα.¹⁷ Ἀντὶ τῆς υποστατικῆς ιδιότητος τῆς Πατρότητος ὁ Υἱὸς ἔλαβεν ἐκ τῆς πατρικῆς υποστάσεως τὴν υποστατικὴν ιδιότητα τῆς Υιότητος. Ἐκτὸς τῆς υποστατικῆς ιδιότητος τῆς Πατρότητος καὶ αὐτῆς τῆς Υιότητος οὐδεμία διαφορὰ ὑπάρχει μεταξύ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ἀκριβῶς τὸ ἴδιον ἰσχύει διὰ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Κατὰ τὴν σαφὴ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ ὁ ἄλλος Παράκλητος εἶναι διάφορον πρόσωπον ἢ διάφορος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις ἀλλὰ ὅμοιος κατὰ πάντα καὶ Αὐτὸς τῷ Πατρί καὶ τῷ Υἱῷ. Ὅτι ἔχει κοινόν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον.

Ἐπομένως κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὑπάρχουν ἐν τῷ Θεῷ δύο τινὰ ἢ τρία τινὰ, 1) τα κοινὰ καὶ 2) τα ἀκοινώνητα, ἢ 1) αἱ ἀκοινώνητοι υποστατικαὶ ιδιότητες 2) ἡ κοινὴ οὐσία καὶ 3) ἡ κοινὴ φυσικὴ ἐνέργεια.

Τα τοιαύτα περὶ Θεοῦ εἶναι γνωστά 1) διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρρήτων ρημάτων Αὐτοῦ ἀμέσως εἰς τοὺς θεουμένους καὶ 2) μέσῳ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἔργων τοῦ Χριστοῦ, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων.

Τὸ δόγμα περὶ Ἁγίας Τριάδος καὶ ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου ἐγένετο γνωστὸν εἰς τοὺς προφῆτας καὶ εἰς τοὺς ἀποστόλους διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς φυσικῆς δόξης καὶ θεότητος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Παλαιάν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην. Διὰ τῆς θεώσεως ἐγένετο γνωστὸν 1) τὸ ἀκτιστον τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν ἐνεργειῶν Αὐτῆς ὡς καὶ 2) τὸ ἀκοινώνητον τῶν ιδιοτήτων τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ 3) τὸ κοινόν τῆς ἀπροσίτου καὶ ὑπὸ τῶν κτισμάτων ἀγνώστου θείας φύσεως καὶ τῶν μεθεκτῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Δηλαδὴ ἡ ἐμπειρία τῆς θεώσεως, καὶ κυρίως τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἐδίδαξε ταῦτα καὶ συνεχῶς ταῦτα διδάσκει εἰς τοὺς θεουμένους τῆς Ἱεράς Παραδόσεως μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰῶνων, ὅτε ὅλοι οἱ σεσωσμένοι καὶ κατ' ἄλλον τρόπον οἱ κολασμένοι θὰ καταντήσουν εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης τῶν θεουμένων.

Πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τα δόγματα ταῦτα τα γνωστά ὑπερνοητῶς εἰς τοὺς θεουμένους, εθεωροῦντο ὡς εἰς τὴν τάξιν τῶν μυστηρίων, τα ὁποῖα δὲν ἐδιδάσκοντο παρά μόνον εἰς τοὺς οδεύοντας τὴν ὁδὸν τῆς μύσεως εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν. Ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν θεουμένων φανέρωσις τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς βασιλείας Αὐτοῦ ἐγένετο ἀναλόγως τῶν

πνευματικών καταστάσεων του ανθρώπου. Η Παλαιά Διαθήκη και τα Ευαγγέλια του Ματθαίου, του Μάρκου και του Λουκά εχρησιμοποιούντο εις την κατήχησιν των κατηχουμένων ενώ το Ευαγγέλιον του Ιωάννου εχρησίμευε μετά το βάπτισμα δια την τελείωσιν της κατήχησεως και την οδήγησιν των νεοφωτίστων δια του φωτισμού εις την θέωσιν. Είναι φανερόν ότι το Ευαγγέλιον του Ιωάννου έχει τον ιδιότυπον αυτού χαρακτήρα, διότι συγκεντρώνει τα διδάγματα και την αποκάλυψιν του Χριστού ως είναι δυνατόν να διδαχθούν εις τους προς την θέωσιν βαδίζοντας φωτισμένους, ενώ τα άλλα τρία Ευαγγέλια καθρεπτίζουν σαφώς την προ του βαπτίσματος κατήχησιν των εις Χριστόν πιστευόντων.¹⁸ Ούτε οι προφήται, ούτε ο Χριστός, ούτε οι απόστολοι, ούτε οι άγιοι Πατέρες είχαν την μέθοδον των συγχρόνων χριστιανών και θεολόγων να εξαγγέλουν και να συζητούν με οποιονδήποτε, οπουδήποτε, οτεδήποτε, και οτιδήποτε περί των μυστηρίων της πίστεως. Τούτο σημαίνει ότι δεν έγραφον όσα εγνώριζον αλλά όσα εχρειάζοντο και αναλόγως των αναγκών αλλά και της πνευματικής καταστάσεως των ακροατών και των αναγνωστών. "Ου παντός ... το περί Θεού φιλοσοφείν ... ουδέ πάντοτε, ουδέ πάσιν, ουδέ πάντα αλλ' έστιν ότε, και οίς, και εφ' όσον" λέγει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος.¹⁹ Και κατά των Αρειανών ο Μέγας Αθανάσιος γράφει, "καί ουκ αισχύνονται ταύτα επί κατηχουμένων, και το γε χείριστον, επί Ελλήνων τραγωδούντες τα μυστήρια ... Ου χρή τα μυστήρια αμυήτοις τραγωδεΐν, ίνα μη Έλληνες μεν αγνοούντες γελώσι, κατηχούμενοι δέ, περίεργοι γενόμενοι, σκανδαλίζωνται."²⁰

Ούτω το δόγμα περί Αγίας Τριάδος υπάρχει σαφώς εις την Παλαιάν Διαθήκην, όταν κανείς ορθώς δια της χάριτος της θεώσεως αναγινώσκει Αυτήν και βλέπει τον Χριστόν εν Αυτή ως τον Κύριον της Δόξης και ούτω κατανοεί τί εννοεί ο απόστολος Παύλος, όταν γράφη, "εσταύρωσαν τον Κύριον της Δόξης".²¹ Το ότι οι προφήται δεν γράφουν περί της Αγίας Τριάδος με την σαφήνειαν της Καινής Διαθήκης, δεν σημαίνει ότι δεν εγνώριζον ακριβώς και υπερνοητώς το μυστήριον της Αγίας Τριάδος. Επίσης το γεγονός ότι η Αγία Γραφή δεν εμπεριέχει τους όρους τρεις υποστάσεις, μία ουσία, ομοούσιος, φυσική και υποστατική ένωσις, δύο φύσεις, μία υπόστασις, δύο ενέργειαι, δύο θελήματα, κ.τ.λ. δεν σημαίνει ότι η Εκκλησία οδηγήθη εις βαθυτέραν από την Αγίαν Γραφήν, τους αποστόλους και τους αρχαίους Πατέρας κατανόησιν της διδασκαλίας της Εκκλησίας και εις την διατύπωσιν των δογμάτων, συνεπεία μιας τάχα τοιαύτης βαθυτέρας κατανοήσεως.

Παραθέτομεν μίαν ωραιοτάτην σύνοψιν της πατερικής επί του θέματος ερμηνείας από τον Αγιορειτικόν Τόμον του 1340-41, "τά μεν αρτίως καθωμιλημένα και κοινή πάσιν εγνωσμένα και παρρησία κηρυττόμενα δόγματα του δια Μωϋσέως υπήρχε νόμου μυστήρια τοις προφήταις μόνοις εν πνεύματι προορώμενα, τα δ' επηγγελμένα τοις αγίοις αγαθά κατά τον αιώνα τον μέλλοντα της κατά το ευαγγέλιον πολιτείας εστί μυστήρια, τοις δια του πνεύματος οράν ηξιωμένοι και τούτοις μετρίως, ως εν αρραβώνος μέρει, διδόμενά τε και προορώμενα. Αλλ' όσπερ εί τις τότε των Ιουδαίων, μη μετ' ευλαβείας ακούων των προφητών λεγόντων λόγον και πνεύμα Θεού συναΐδιά τε και προαιώνια, συνέσχεν αν τα ώτα, δοκών απηγορευμένων ακούειν τη ευσεβεία φωνών και της ανωμολογημένοις τοις ευσεβέσι φωνής εναντίον, δηλονότι της λεγούσης, "Κύριος ο Θεός σου, Κύριος είς εστιν",²² ούτω και νυν τάχα αν πάθοι τις, μη μετ' ευλαβείας ακούων των μόνοις εγνωσμένων τοις δι' αρετήν κεκαθαρμένοις μυστηρίων του Πνεύματος. Αλλ' όσπερ αύθις η των προρρήσεων εκείνων έκβασις, σύμφωνα τοις φανεροίς ανέδειξε τα τότε μυστήρια, και πιστεύομεν νυν εις Πατέρα και Υιόν και Άγιον Πνεύμα, Θεότητα

τρισυπόστατον, μίαν φύσιν, απλήν, ασύνθετον, άκτιστον, άόρατον απερινόητον, ούτω και του μέλλοντος αιώνος εν καιροίς ιδίοις αποκαλυφθέντος, κατά την άφραστον έκφρασιν του εν τρισί τελείαις υποστάσεσιν ενός Θεού, σύμφωνα τοις πάσιν εκφανήσεται τοις φανεροίς τα μυστήρια. Δεί μέντοι κακείνο σκοπείν, ως ει και τοις πέρασι της γης ύστερον εξεφάνη το τρισυπόστατον της Θεότητος, τω λόγω της μοναρχίας μηδαμώς λυμαινόμενον, αλλά τοις προφήταις εκείνοις και προ της εκβάσεως των πραγμάτων ακριβώς εγινώσκετο, και τοις αυτοίς τηνικαύτα πειθομένοις ευπαράδεκτος ήν. Τον ίσον άρα τρόπον ουδέ νυν τους λόγους της ομολογίας αγνοούμεν των τε παρρησία, κηρυττομένων και των μυστικώς εν πνεύματι τοις αξίοις προφαινομένων, οι μεν αυτή τη πείρα μεμνημένοι, όσοι τη τε των χρημάτων κτήσει και τη των ανθρώπων δόξη και ταις των σωμάτων ου καλαίς ηδοναίς δια την ευαγγελικήν απετάξαντο ζωήν, ου μόνον δέ, αλλά και την αποταγήν ταύτην δια της προς τους εν τη κατά Χριστόν ηλικία προηκόντας εβεβαίωσαν υποταγής εαυτοίς γαρ τω Θεώ δι' ησυχίας απεριμερίμωως σχολάσαντες και δια προσευχής ειλικρινούς υπέρ εαυτούς γενόμενοι και γεγονότες εν Θεώ δια της προς αυτόν μυστικής υπέρ νουν ενώσεως τα υπέρ νουν εμυήθησαν οι δε τη προς τους τοιούτους αιδοί και πίστει και στοργή".²³

Δεδομένου του χαρακτήρος του υπέρ τον λόγον και τον νουν τούτου δόγματος και του γνωστού αυτού δια μόνης της θεώσεως και δια μόνης της εις τους θεουμένους πειθαρχίας φαίνεται σαφώς πώς η εξαγγελία των δογμάτων έχει καθαρώς σωστικόν και φωτιστικόν σκοπόν και γίνεται αναλόγως της πνευματικής καταστάσεως και δεκτικότητος του διδασκομένου. Πάντως είναι σαφές ότι πρέπει κανείς να πεισθή πρώτον περί της αυθεντίας και θεοπνευστίας των θεουμένων προφητών, αποστόλων και αγίων και να υπαχθή εις αυτούς ως εις πνευματικούς πατέρας και ούτω να μνηθή αναλόγως των πνευματικών του καταστάσεων εις τα περί δογμάτων μυστήρια της πίστεως. Ούτω το Σύμβολον της πίστεως εδίδετο εις τους κατηγούμενους ολίγον τι προ του βαπτίσματος προς εκμάθησιν και μόνον μετά το βάπτισμα εκατηχείτο ο νεοφώτιστος περί των μυστηρίων της Εκκλησίας επί τω τέλει όπως οδηγηθή εις την θέωσιν.²⁴

Τούτο σημαίνει ότι αι αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων ουδέποτε επρωορίζοντο να γίνουν αντικείμενα μελέτης υπό των αβαπτίστων και εκτός της Εκκλησίας ευρισκομένων. Συνεδυάζετο το Σύμβολον της πίστεως μετά της τελικής προ του βαπτίσματος φάσεως της κατηχήσεως.

Επίσης το Σύμβολον της πίστεως και οι όροι των Οικουμενικών Συνόδων δεν εγένοντο κτήματα των υπ' αυτών καταδικασθέντων αιρετικών, αφού και οι ίδιοι οι αιρετικοί απέρριπτον ταύτα ως κακόδοξα. Επομένως, ακριβώς όπως η Αγία Γραφή ούτω και τα υπό Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων εξαγγελθέντα δόγματα είναι αλάθητα και κατανοητά μόνον εντός της μυστηριακής ζωής της Εκκλησίας και μόνον εν Αυτή ερμηνεύονται ως τα προς μίμησιν βιώματα των εν τη Εκκλησία θεουμένων.

Πρέπει να τονισθή και εκ της επόψεως ταύτης ότι τα δόγματα της ορθοδόξου πίστεως δεν είναι, ως φαντάζονται οι απόγονοι των Φραγκολατίνων, αποτελέσματα των υπέρ της κατανοήσεως των μυστηρίων της πίστεως στοχαστικών δήθεν προσπαθειών των θεολόγων της Εκκλησίας, αλλά η υπό των αγίων Πατέρων συνοδική κατοχύρωσις της ήδη αποκαλυφθείσης την Πεντηκοστήν και εν Χριστώ και τοις μυστηρίοις Αυτού υπαρχούσης πάσης αληθείας της υπό του Παναγίου Πνεύματος εις τους θεουμένους διδαχθείσης. Η διατύπωσις των δογμάτων υπό

των Πατέρων είναι έκφρασις και κατοχύρωσις της εν Χριστώ μυστηριακής ζωής των θεουμένων και πιστών και ουδόλως διαφέρει το εκφρασθέν δια της διατύπωσεως ταύτης από το δόγμα της Αγίας Γραφής.

Επίσης απαιτεί προσοχήν μεγάλην το γεγονός ότι ο κύριος σκοπός των Οικουμενικών Συνόδων είναι η περί της ορθής πίστεως πληροφορία των κατηγουμένων και των πιστών υπό των θεουμένων και καθαιρουμένων πνευματικών ηγετών της Εκκλησίας έναντι μιας εντός της Εκκλησίας αναφύσεως αιρέσεως, ήτις ως αποτέλεσμα θα είχε την καταστροφήν της προς την θέωσιν οδηγήσεως των πιστών. Δια τον λόγον αυτόν ο θέλων πραγματικώς να υπεισέλθῃ εἰς τα πνευματικά μυστήρια των κατὰ των αιρετικών γραφομένων των αγίων Πατέρων, οφείλει να διαβάσῃ και να μελετήσῃ και ασκητικὰ συγγράμματα αὐτῶν περί καθάρσεως φωτισμοῦ και θεώσεως.

Τούτο ἰσχύει δι' ὅλας τὰς Οικουμενικὰς Συνόδους και τοὺς κατ' ἐξοχὴν Πατέρας αὐτῶν, Μέγαν Ἀθανάσιον, Μέγαν Βασίλειον, Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, Γρηγόριον Νύσσης, Κύριλλον Ἀλεξανδρείας, Λεόντιον Βυζάντιον, Μάξιμον τὸν Ομολογητὴν, Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων, Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, κ.τ.λ.

Ὅταν δε συγκρίνη τις τὴν διδασκαλίαν των αιρετικῶν προς αὐτὴν των Πατέρων ἐξακριβώνει ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξύ αιρετικῶν και ορθοδόξων δεν εἶναι μόνον εἰς τὸ δόγμα, ἀλλὰ και εἰς τὴν πνευματικότητα.

Ε' Ἡ ἐρμηνευτικὴ τῆς Αγίας Γραφῆς και ἡ διατύπωσις των δογμάτων

Ὅταν ἡ Εκκλησία ἀντιμετωπίζῃ ἐξωεκκλησιαστικὰς θρησκευτικὰς ομάδας ὡς τὸν Ἰουδαϊσμόν, τὸν Γνωστικισμόν, τὸ Ἰσλάμ κ.τ.λ. παρουσιάζει ὡς τὰ θεμέλια τῆς πίστεως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς προϋποθέσεις αὐτῆς τὴν αὐθεντίαν των προφητῶν και των ἀποστόλων, ὡς αὕτη ἐκφράζεται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, και ἐν συνδυασμῷ με τὴν αὐθεντίαν αὐτὴν διδάσκει τὴν ταυτότητα του ἀσάρκως και ἐν σαρκὶ ἀποκαλυφθέντος εἰς τοὺς θεουμένους Κυρίου τῆς Δόξης και δημιουργοῦ του κόσμου. Μόνον δια τῆς θεμελιώσεως των ἀνωτέρω δύνανται οἱ ἀνήκοντες εἰς ἄλλα θρησκεύματα να μνηθούν εἰς τὰ πρῶτα κατηχητικὰ στάδια τῆς ορθοδόξου πίστεως. Ὅταν φθάσουν εἰς τὰ στάδια αὐτὰ τότε εἰσάγονται εἰς τὸ βάπτισμα, μετὰ τὸ ὁποῖον μούονται εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς και των δογμάτων. Οὐδέποτε ἐδέχοντο οἱ Πατέρες να συζητήσουν τὰ μυστήρια και τὰ δόγματα, ὡς τὰ ἐγνώριζον οἱ μεμνημένοι, με ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι δεν ἐδέχοντο πρῶτον τὸ κύρος και τὴν αὐθεντίαν των προφητῶν και των ἀποστόλων. Εἰς περίπτωσιν, ὅτε ἠσχολούντο με θρησκευτικὴν ομάδα ἀποδεχομένην τὸ κύρος ἢ μόνον των προφητῶν ἢ μόνον των ἀποστόλων ἢ μερίδος μόνον των ἀποστόλων, ὡς συνέβαινε με τοὺς Ἰουδαίους και τοὺς Γνωστικούς, οἱ Πατέρες κατέβαλλον πάσαν προσπάθειαν να ἀποδείξουν τὸ ἰσόκυρον των προφητῶν και των ἀποστόλων και τὴν ταυτότητα του Χριστοῦ Λόγου ἐν σαρκὶ μετὰ του ἀσάρκου Κυρίου τῆς Δόξης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Οὐδέποτε ἐνεφανίσθη ὅμως τοιαύτη ἀνάγκη ἀποδείξεως τούτου ἐντὸς των κόλπων τῆς Εκκλησίας κατὰ τοὺς ἀνταιρετικούς ἀγῶνας των Πατέρων κατὰ τὴν ἐποχὴν των Οικουμενικῶν

Συνόδων. Όλοι οι καταδικασθέντες υπό Οικουμενικών Συνόδων αιρετικοί εδέχοντο το ισόκυρον των προφητών και των αποστόλων και την ταυτότητα μεταξύ του Χριστού Λόγου και του Κυρίου της Δόξης της Παλαιάς Διαθήκης του εμφανισθέντος εις τους προφήτας και εν πνεύματι αποκαλύπτοντος εν Εαυτώ τον Θεόν.

Ο πρώτος εντός της Εκκλησίας, όστις εξετράπει απαραίτητως από αυτήν την παράδοσιν ήτο ο Αυγουστίνος, τον οποίον ηκολούθησαν οι Φράγκοι και εν συνεχεία οι απόγονοι αυτών Παπικοί και Προτεστάνται μέχρι σήμερα και επηρεασμένοι απ' αυτούς Ορθόδοξοι τινες κυρίως Ρώσσοι και ολίγοι άλλοι.

Πρέπει πάντως σοβαρώς να ληφθή υπ' όψιν το γεγονός ότι οι Μοναρχιανοί, οι σήμερα γνωστοί ως Δυναμικοί και Τροπικοί τοιούτοι, οι Αρειανοί, οι Ευνομιανοί, οι Απολλιναρισταί, οι Νεστοριανοί, οι Μονοφυσίται, οι Μονοθελήται και Μονοεργήται και οι Εικονομάχοι, όλοι εδέχοντο το ισόκυρον των προφητών και των αποστόλων, ως αυτοπτών μαρτύρων του Χριστού και την ταυτότητα Αυτού μετά του Κυρίου της Δόξης της Παλαιάς Διαθήκης. Βεβαίως εκάστη αίρεσις εδέχετο την διδασκαλίαν ταύτην της Αγίας Γραφής και της Ιεράς Παραδόσεως κατά τας προϋποθέσεις της και ούτω διέστρεφε την ακρίβειαν του εν λόγω δόγματος. Εν πάση περιπτώσει όμως ουδέποτε ανέτρεψαν οι αναφερθέντες αιρετικοί το σχήμα του δόγματος τούτου περί αποκαλύψεως εν τη Παλαιά και Καινή Διαθήκη. Εκ των αρχαίων μόνον ο Αυγουστίνος ανέτρεψε το εν λόγω σχήμα καθ' αυτό. Εκ του γεγονότος τούτου οι δυτικοί ιστορικοί των δογμάτων και μετ' αυτών Ρώσσοι τινές ισχυρίζονται ότι οι Πατέρες εγκατέλειψαν την περί ταυτότητος του Λόγου και του Αγγέλου του Κυρίου διδασκαλίαν των αρχαίων Πατέρων εξ αιτίας της αρειανικής έριδος.¹ Ο ισχυρισμός ούτος είναι ανιστόρητος και ανόητος, διότι εν τοιαύτη περιπτώσει οι Πατέρες θα ανέτρεπον την διδασκαλίαν του Ιδίου του Χριστού και την προς τους θεουμένους αποκάλυψιν της θεότητος Αυτού.

α) Οι Ιουδαίοι και οι σύγχρονοι ετερόδοξοι ερμηνευταί

Πάντως οι Ιουδαίοι της εποχής του Χριστού και οι σύγχρονοι φιλελεύθεροι λεγόμενοι Προτεστάνται ερμηνευταί δεν έχουν καμμίαν αντίρρησιν εις τον περί του εαυτού Του ισχυρισμόν του Ιησού ότι είναι ο αναμενόμενος υπό των Ιουδαίων Μεσσίας ή Χριστός, αν και δεν τον παραδέχονται οι Ιουδαίοι και τινες των Προτεσταντών ούτω. Δηλαδή παραδέχονται τον ισχυρισμόν ως υπό του Χριστού γενόμενον και συγχρόνως πιστεύουν ότι έκαμεν ο Χριστός λάθος πιστεύων ούτως. Εκείνο το οποίον δεν ανέχονται είναι ο ισχυρισμός των Πατέρων ότι ο Χριστός εδίδασκε περί του εαυτού Του ως περί Θεού.²

Ιουδαίοι τινες ήσαν διατεθημένοι να αποδεχθούν τον Χριστόν ως τον αναμενόμενον Μεσσίαν, αλλά μόνον οι ανήκοντες εις την παράδοσιν των θεουμένων προφητών τον εδέχοντο ως τον Κύριον της Δόξης. Μάλιστα αυτήν την ταύτισιν, την οποίαν έκαμεν ο Ίδιος ο Χριστός μεταξύ του Εαυτού Του και του Κυρίου της Δόξης, εχαρακτήρισαν Ιουδαίοι τινες ως βλασφημίαν, διότι κατ' αυτούς άνθρωπος ών εποίει εαυτόν Θεόν.³ Επ' ευκαιρία ο Χριστός υπενθυμίζει εις τους

Ιουδαίους ότι όχι μόνον ο Κύριος της Δόξης είναι Θεός, αλλά και οι φίλοι του Θεού λέγονται Θεοί, ως Θεοί κατά χάριν.⁴

Δηλαδή έναντι των ετεροδόξων ερμηνευτών η διάκρισις εις τας περί Μεσσία αντιλήψεις των Ιουδαίων δεν είναι ουσιαστικώς μεταξύ 1) επιγείου ανθρωπίνου και 2) προϋπάρχοντος ουρανίου Μεσσία. Η πραγματική διάκρισις είναι μεταξύ των αναμενόντων τον εν λόγω επίγειον άνθρωπον Μεσσίαν και των αναμενόντων την επέμβασιν του Κυρίου της Δόξης εντός της παραδόσεως των προφητών, οίτινες ως φίλοι εγνώριζον τον Χριστόν προ της ενσαρκώσεως Αυτού και εις την παράδοσιν ταύτην ανήκουν οι μαθηταί του Ιωάννου του Βαπτιστού και του Χριστού.

Δεν είναι τυχαίον πρόσωπον ο Ιωάννης ο Βαπτιστής, του οποίου δύο μαθηταί πρώτον ηκολούθησαν τον Χριστόν και ο οποίος πρώτος εδέχθη την αποκάλυψιν ότι ο Χριστός είναι ο εμφανίσας Εαυτόν εις τους προφήτας Κύριος της Δόξης και το απρόσιτον φως εν τω οποίω κατοικεί ο Θεός⁵. "Στραφεῖς δε ο Ιησούς και θεασάμενος αυτούς ακολουθώντας λέγει αυτοῖς τί ζητεῖτε; Οἱ δε εἶπον αὐτῷ, ραββί ... , που μένει; Λέγει αυτοῖς, ἔρχεσθε και ὄψεσθε. Ἦλθαν οὖν και εἶδαν που μένει, και παρ' αὐτῷ ἔμειναν την ἡμέραν εκείνην, ὥρα ἤν ως δεκάτη".⁶ Ο τόπος οὗτος ὅπου μένει ο Χριστός είναι ἡ δόξα του Χριστοῦ, την οποίαν εἶδον οἱ προφῆται και ο πνευματικός αὐτῶν πατήρ ο Ιωάννης ο Βαπτιστής. "Ἦν Ἀνδρέας ο ἀδελφός Σίμωνος Πέτρου εἰς ἐκ των δύο των ακουσάντων παρά Ιωάννου και ακολουθησάντων αὐτῷ".⁷ Ἐν συνεχείᾳ κατά την κλήσιν των υπολοίπων αποστόλων αποκαλύπτεται ὅτι ο Ιησούς είναι ο αναμενόμενος Μεσσίας, αλλά και ο Υἱός του Θεοῦ.⁸

Ἡ διάκρισις αὐτή των Ἰσραηλιτῶν 1) εις τους ως ἄνω αποδεχομένους τον Ιησοῦν και ως Μεσσίαν και ως Υἱόν του Θεοῦ και 2) τους Ιουδαίους τους πιστεύοντας ὅτι ο Μεσσίας θα εμφανισθῆ μόνον ως ἄνθρωπος, φαίνεται σαφῶς ἀπό την ἐξῆς περικοπὴν του Ιωάννου εις ἣν ο Χριστός σαφῶς αναφέρεται εις τας δύο αὐτάς παρατάξεις και εις τους προφήτας ως εις κατά χάριν Θεοῦ, "σχίσμα πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις δια τους λόγους τούτους. Ἐλεγον δε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, δαιμόνιον ἔχει και μαίνεται, τί αὐτοῦ ακούετε; Ἄλλοι ἔλεγον, ταῦτα τα ρήματα οὐκ ἔστιν δαιμονιζομένου, μη δαιμόνιον δύναται τυφλῶν οφθαλμοὺς ανοίξει; ... ἐκύκλωσαν οὖν αὐτόν οἱ Ἰουδαῖοι και ἔλεγον αὐτῷ, ἕως πότε την ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; Εἰ συ εἶ ο Χριστός εἰπέ ἡμῖν παρρησία, ἀπεκρίθη αὐτοῖς ο Ιησούς, εἶπον ὑμῖν, και οὐ πιστεύετε τα ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι του πατρὸς μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε, οὐ γὰρ ἐστε ἐκ των προβάτων των ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν. Τα πρόβατα τα ἐμὰ της φωνῆς μου ακούει, καγὼ γινώσκω αὐτά, και ακολουθοῦσι μοι, καγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, και οὐ μη ἀπόλωνται εις τον αἰῶνα, και οὐχ ἀρπάσει τις αὐτά ἐκ της χειρὸς μου. Ο πατήρ μου, ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί, και οὐδεὶς δύναται ἀρπάζειν ἐκ της χειρὸς του πατρὸς μου. Εγὼ και ο πατήρ ἐν ἐσμέν. Εβάστασαν οὖν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ο Ιησούς, πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ του πατρὸς μου, δια ποῖον αὐτῶν ἔργων λιθάζετε με; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, και ὅτι συ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτόν Θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ο Ιησούς, οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ἐγὼ εἶπα Θεοὶ ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε Θεοῦς, προς οὓς ο λόγος του Θεοῦ ἐγένετο, και οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή, ὅν ο πατήρ ἠγάπησε και ἀπέστειλεν εις τον κόσμον ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, Υἱός του Θεοῦ εἰμι; Εἰ οὐ ποιῶ τα ἔργα του

πατρός μου, μη πιστεύετέ μοι, ει δε ποιώ, καν εμοί μη πιστεύητε, τοις έργοις πιστεύσατε ίνα γνώτε και πιστεύσητε ότι εν εμοί ο πατήρ καγώ εν αυτώ"9

Όταν έχει τις υπ' όψιν την υπό του Ιδίου Χριστού και των αποστόλων ταύτισιν του προσώπου του Χριστού με τον Κύριον και Άγγελον της Δόξης της Παλαιάς Διαθήκης και το γεγονός ότι οι προφήται ήσαν προ της ενσαρκώσεως αυτόπται μάρτυρες της δόξης ή θεότητας του Χριστού, τότε είναι σαφέστατον το νόημα των λεχθέντων του Ησαΐα, "ότι παιδίον εγεννήθη ημίν, υιός και εδόθη ημίν, ου η αρχή εγεννήθη επί του ώμου αυτού, και καλείται το όνομα αυτού μεγάλης βουλής άγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, Θεός ισχυρός, εξουσιαστής, άρχων ειρήνης, πατήρ του μέλλοντος."10

Πάντως η διδασκαλία της Αγίας Γραφής περί της Αγίας Τριάδος και της ενσαρκώσεως του μονογενούς Υιού του Θεού είναι σαφεστάτη, όταν ερμηνεύεται εντός της Ιεράς Παραδόσεως των θεουμένων. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι όσοι βαπτίζονται εν τη Εκκλησία είναι της παραδόσεως ταύτης, όπως δεν ήσαν αυτής όλοι οι Ιουδαίοι οι έχοντες διεστραμμένην περί Θεού, Κυρίου της Δόξης, Μεσσίου και λυτρώσεως ερμηνείαν της περί αυτών διδασκαλίας των προφητών. Ό,τι είναι οι Ιουδαίοι οι παρερμηνεύοντες και αγνοούντες την εν Θεώ δια του Κυρίου της Δόξης και εν Πνεύματι θεωρίαν των προφητών και την περί ενσαρκώσεως προφητείαν αυτών, είναι και οι εντός της Εκκλησίας αναφύοντες αιρετικοί οι αποκόπτοντες εαυτούς από την παράδοσιν ταύτην της θεώσεως.

Εξ αιτίας των τοιούτων αιρετικών ηναγκάσθη η Εκκλησία να διατυπώση τα ήδη υπάρχοντα δόγματα μέσω ωρισμένης ορολογίας, ήτις είχε σκοπόν όχι εμβαθύνσεως βαθύτερας ή διασαφήσεως καλύτερας των δογμάτων, αλλά κατοχυρώσεως αυτών δια της σαφεστερας εκφράσεως αυτών έναντι των εντός της Εκκλησίας αναφύοντων κακοδοξιών προς απομάκρυνσιν αυτών και διαφύλαξιν απ' αυτών των πιστών. Το παράδοξον όμως είναι ότι μεταξύ των Ορθοδόξων και των αιρετικών υπήρχε μία ερμηνευτική περί Αγίας Γραφής ενότης, η οποία ουδόλως υπάρχει σήμερα μεταξύ των Ορθοδόξων και των απογόνων των Φράγκων και κυρίως των φιλελευθέρων Προτεσταντών. Παραδόξως εις έν τουλάχιστον θέμα υπήρχε μεγαλύτερα ερμηνευτική ενότης μεταξύ Ορθοδόξων και Γνωστικών τινων από ότι υπάρχει μεταγενεστερώς μεταξύ Αυγουστίνου και φραγκολατίνων Δυτικών απ' ενός, και της ορθοδόξου πατερικής λατινοφώνου και ελληνοφώνου ρωμαϊκής παραδόσεως απ' ετέρου.

β) Οι Γνωστικοί και οι Μοναρχιανοί

Επηρεασμένοι από την διδασκαλίαν της Εκκλησίας οι Γνωστικοί γενικώς ισχυρίζοντο ότι ο Άγγελος του Κυρίου ή ο Κύριος της Δόξης, όστις ενεφανίζετο εις τους προφήτας είναι ο δημιουργός του κόσμου τούτου Θεός. Αλλά προσέθετον οι Γνωστικοί ούτοι ότι μόνος Του εδημιούργησε τον κόσμον άνευ της συνεργασίας του Υψίστου Θεού και ότι ούτος παρεπλάνησε τους Ισραηλίτας οι οποίοι έπίστευσαν εις αυτόν ως τον μόνον Θεόν. Δια του Χριστού και άλλων ανωτέρων όντων απεκαλύφθη ο Ύψιστος Θεός, όστις απέστειλεν αυτούς, ίνα οδηγήσουν τας

ψυχάς των Γνωστικών εις τον άυλον κόσμον, όπου ανήκουν κατά φύσιν (διδασκαλία των περισσοτέρων) ή κατά χάριν (διδασκαλία Μαρκίωνος).¹¹

Ήδη ανεφέραμεν εν γενικαίς γραμμαίς τα βιβλικά πλαίσια εντός των οποίων αντιμετώπισαν οι Πατέρες τους Γνωστικούς. Εκείνο το οποίον προξενεί εντύπωσιν είναι το γεγονός ότι οι Γνωστικοί συνεφώνουν με την ορθόδοξον παράδοσιν ότι ο Άγγελος και Κύριος της Δόξης της Παλαιάς Διαθήκης είναι δημιουργός του κόσμου και Θεός, ενώ ο Αυγουστίνος, οι μετ' αυτόν Φράγκοι και οι απόγονοι αυτών κατεβίβασαν τον Άγγελον της Δόξης εις κτίσμα.

Εκτός όμως από την αντίδρασιν των Πατέρων κατά των Γνωστικών υπήρχε και η αντίδρασις των λεγομένων σήμερα Μοναρχιανών, οι οποίοι, ενώ παρέμειναν πιστοί εις το δογματικόν σχήμα της Ιεράς Παραδόσεως, εντούτοις εισήγαγον εκ της φιλοσοφίας ορολογίαν, ήτις παρεμόρφωσε το δόγμα και κατ' ανάγκην επροκάλεσε την υπό της Εκκλησίας ανάλογον ορθήν διατύπωσιν του δόγματος.

Ούτοι ισχυρίζοντο ορθώς ότι η ενέργεια του Πατρός και του Υιού είναι ταυτόν. Επομένως δημιουργός είναι ο Κύριος της Δόξης ο εμφανίσας Εαυτόν εις τους προφήτας, αλλά δημιουργός είναι και ο Πατήρ, όστις και Αυτός εμφανίζεται εις τους προφήτας. Αλλά επροχώρησαν οι Μοναρχιανοί εις τον ισχυρισμόν ότι ο Πατήρ και ο Υιός είναι ονόματα μιας ουσίας και υποστάσεως του Θεού, ο οποίος ως κεκρυμμένος λέγεται Θεός, και όταν φαίνεται τοις προφήταις, λέγεται Άγγελος του Θεού, και όταν ενσαρκούται ο Θεός λέγεται και Πατήρ και Υιός, δηλαδή Πατήρ εξ αιτίας της κεκρυμμένης θεότητος και Υιός εξ αιτίας της ανθρωπίνης αυτού φύσεως. Ούτω κατά τους τροπικούς Μοναρχιανούς (Σαβελλιανούς) ο Χριστός λέγεται Υιοπάτωρ και ούτως ο Πατήρ συνεσταυρώθη μετά του Χριστού επί του Σταυρού.¹² Οι Δυναμικοί Μοναρχιανοί δεν εδέχοντο την περί πραγματικής ενσαρκώσεως του Θεού, διδασκαλίαν των Τροπικών Μοναρχιανών.¹³

Οι εν λόγω Γνωστικοί ισχυρίζοντο βάσει της δυαρχικής των μεταφυσικής ότι ο εμφανίσας Εαυτόν Άγγελος Δημιουργός της Παλαιάς Διαθήκης είναι κατώτερον όν, αφού υποπίπτει εις τας αισθήσεις των προφητών, ενώ ο Ύψιστος Θεός ενοράται μόνον εις καταστάσεις απελευθερώσεως του πνευματικού και μόνου ουσιαστικού μέρους του ανθρώπου από το σώμα, τας αισθήσεις και τα πάθη.¹⁴

Ούτως εξηγείται η αντίδρασις των Μοναρχιανών ότι ο Άγγελος και ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης και ο Πατήρ και ο Υιός του Θεού εν τη Καινή Διαθήκη είναι ταυτόν όχι μόνον κατ' ενέργειαν, θεότητα, δόξαν, βασιλείαν κ.τ.λ. αλλά και κατ' ουσίαν και υπόστασιν. Ο Θεός κατ' αυτούς λέγεται Άγγελος και Λόγος και Υιός του Θεού, όταν οράται, και Θεός και Πατήρ, όταν κρύπτεται.¹⁵

Όμως η εναλλαγή και σύγχυσις των ιδιοτήτων της Πατρότητος και της Υιότητος είναι αίρεσις και ουχί βιβλική, δηλαδή ουχί σύμφωνος προς την εμπειρίαν της θεώσεως των θεουμένων.

γ) Ορθόδοξοι και αιρετικοί αντιδράσεις κατά των Μοναρχιανών

Εναντίον των Μοναρχιανών ενεφανίσθησαν τέσσαρες αντιδράσεις, δύο ορθόδοξοι και δύο αιρετικοί.

1) Οι ορθόδοξοι της Ανατολής με πρωταγωνιστάς τους Αλεξανδρινούς αντέταξαν την διδασκαλίαν ότι η Αγία Τριάς δεν είναι μία υπόστασις ή μία ουσία αλλά 1) τρεις υποστάσεις ή ουσίαι όμοιοι κατά πάντα και 2) κατά πάντα ταυτόν εις την βασιλείαν, θεότητα, κράτος, δόξαν, βούλησιν και ενέργειαν.¹⁶ Μάλιστα διασώζεται ρητόν αποδιδόμενον εις τον Μέγαν Αθανάσιον ότι ο Θεός δεν είναι μονοούσιος.¹⁷ Όμως υπάρχουν χωρία όπου ο άγιος Αθανάσιος γράφει ότι η Αγία Τριάς έχει μίαν θεότητα. Αλλά ο όρος μία θεότης δεν σημαίνει μίαν ουσίαν ως νομίζουν πολλοί, εις την πατερικήν ορολογίαν, ως θα ιδώμεν.¹⁸ Φαίνεται ότι οι ιδρυταί της περί τριών υποστάσεων ορολογίας ήσαν κατ' εξοχήν ο Ωριγένης και ο Διονύσιος Αλεξανδρείας.¹⁹

Πρό του 362 οι όροι ουσία, υπόστασις και φύσις ήσαν εν Αλεξανδρεία μάλλον ταυτόν.²⁰ Εκ της επόψεως ταύτης ο Θεός ασφαλώς δεν είναι μονοούσιος ως ισχυρίζοντο οι Σαβελλιανοί (Τροπικοί Μοναρχιανοί) και οι Σαμοσατιανοί (Δυναμικοί Μοναρχιανοί).

2) Οι Ορθόδοξοι της Ρώμης και κυρίως ο Πάπας Διονύσιος, εφάνησαν συντηρητικοί και ούτως απέφευγον την χρήσιν των όρων SUBSTANTIA και ESSENTIA εις την αρχήν και ως γνωστόν παρεξήγησεν ο Πάπας Διονύσιος την ορολογίαν του Διονυσίου Αλεξανδρείας.²¹ Εξ αιτίας του δισταγμού των επισκόπων της Ρώμης να διευκρινήσουν την θέσιν των δια της νέας ορολογίας των Μοναρχιανών και των Αλεξανδρινών κατηγορήθησαν ως κλίνοντες προς τον Μοναρχιανισμόν.²² Πάντως οι λατινόφωνοι Ορθόδοξοι ουδέποτε υιοθέτησαν τον όρον τρεις υποστάσεις, δηλαδή TRES SUBSTATIAE. Τελικώς υιοθέτησαν τον όρον TRES SUBSISTENTIAE ως αντίστοιχον του τρεις υποστάσεις.²³

3) Οι αιρετικοί Μοντανισταί και Φωτινιανοί και Ορθόδοξοι τινες της ελληνόφωνης Ανατολής και οι οπαδοί των Μοντανιστών εις την Δύσιν υιοθέτησαν την ορολογίαν των Μοναρχιανών.²⁴ Οι Μοντανισταί εξεδιώχθησαν εκ των κόλπων της Εκκλησίας πριν τελειοποιηθή η περί Αγίας Τριάδος ορολογία και ούτω δεν έλαβον μέρος εις την περαιτέρω εξέλιξιν των εν προκειμένω όρων.

Οι Φωτινιανοί και άλλοι τινες ηρνήθησαν να ασπασθούν την ορολογίαν τρεις υποστάσεις των Αλεξανδρινών, και συγχρόνως κατεπολέμησαν τους παλαιότερους Μοναρχιανούς.²⁵ Ούτοι παρέμειναν μερικώς πιστοί εις μίαν αρχαίαν περί Αγίας Τριάδος ορολογίαν, ήτις εξέφραζεν ορθοδόξως το εν λόγω δόγμα, αλλά ως εχρησιμοποιήθη υπό των Μοντανιστών και των Φωτινιανών εξέφραζε αιρετικάς διδασκαλίας.

Ομάς αρχαίων ορθοδόξων θεολόγων και Πατέρων²⁶ επρέσβευον εν γενικαίς γραμμαίς ότι εν αρχή προ της κτίσεως του κόσμου υπήρχεν ο Θεός με τον ενδιάθετον Αυτού Λόγον. Προς δημιουργίαν του κόσμου ο Θεός εγέννησε τον ενδιάθετον Αυτόν Λόγον, Όστις έγινε ούτω προφορικός. Ούτως ο Θεός έγινε Πατήρ και ο Λόγος Υιός μονογενής. Ο ενδιάθετος και ο προφορικός Λόγος είναι ο Είς και ο Αυτός Λόγος. Ο Θεός και ο Πατήρ είναι Είς και ο Αυτός. Ο Λόγος και ο Υιός του Θεού ο Μονογενής είναι επίσης Είς και ο Αυτός. Ο Προφορικός Λόγος Υιός του Θεού Μονογενής είναι αεί εκ του Θεού. Πάντοτε υπήρχεν, εν τω Θεώ και ο Θεός εν

Αυτώ και δι' Αυτού ο Θεός εδημιούργησε τον κόσμον, κ.τ.λ. Ο Λόγος ούτος σάρξ εγένετο και ως εκ τούτου λέγεται Χριστός.

Πάντως ουδόλως πρόκειται περί υποστατοποίησεως του Λόγου δια της υπό του Θεού γεννήσεως Αυτού. Εν τοιαύτη περιπτώσει θα είχωμεν υποστατοποίησιν του Θεού γενομένου Πατρός. Εις την ορολογίαν των θεολόγων και Πατέρων τούτων οι όροι προφορικός Λόγος, Πατήρ και Υιός Μονογενής του Θεού δηλώνουν την προς τον κόσμον σχέσιν του Θεού, ως και την ενσάρκωσιν του Μονογενοῦς κατά φύσιν Θεού Λόγου, και την υπό του Θεού υιοθεσίαν των θεουμένων αδελφών του Χριστού του Θεού γενομένου Πατρός κατά χάριν αυτών, ενώ υπήρξε κατά φύσιν Πατήρ του Λόγου. Η ορολογία αυτή είναι κατά πάντα ορθόδοξος και δύναται επιτυχώς να εφαρμοσθή εις την ερμηνείαν της Αγίας Γραφής. Μεταξύ της ορολογίας ταύτης και αυτής των μεταγενεστέρων Πατέρων ουδεμία ουσιαστική διαφορά υπάρχει.

Δυστυχώς όμως ως προσηρμόσθη εις την διδασκαλίαν των Μοντανιστών και των Φωτινιανών, και μετά εις αυτήν των Μοναρχιανών και των Αρειανών, έλαβεν αιρετικήν τροπήν με αποτέλεσμα να εξαφανισθή τελικώς μεταξύ των Ορθοδόξων ως ορολογία αλλά να παραμείνη ως διδασκαλία. Εις την επικρατήσασαν μετά την Α' Οικ. Σύνοδον ορολογίαν εταυτίσθησαν οι όροι Θεός και Πατήρ, Λόγος και Υιός του Θεού Μονογενής, και η γέννησις εκ του Πατρός του Λόγου ανεφέρθη εις την αιωνίαν σχέσιν μεταξύ των προσώπων της Αγίας Τριάδος και ουχί πλέον εις την δημιουργίαν και ιγή ενσάρκωσιν. Εις την αρχαίαν περίοδον η ορολογία αυτή υπάρχει εις την παράδοσιν του αγίου Ειρηναίου Λουγδούνων.²⁷

Εναντίον των ασχολουμένων με τα τοιαύτα θέματα Δυτικών και συγχρόνων Ισραηλιτών θεολόγων πρέπει να τονισθή ότι η εξέλιξις αυτή εις την ορολογίαν, ούτε αλλαγὴν τινα του δόγματος σημαίνει, ούτε στοχαστικήν εμβάθυνσιν εις το δόγμα αποτελεί, ως διατείνονται αρκετοί εξ αυτών.²⁸ Επίσης πρέπει να τονισθή ότι οι εν λόγω αρχαίοι Πατέρες ούτε ημιαρειανοί, ούτε SUBORDINATIONISTS υπήρξαν, ως ισχυρίζονται σχεδόν όλοι οι Δυτικοί.

Αντί να υιοθετήσουν εναντίον των Μοναρχιανών τον Αλεξανδρινόν όρον τρεις υποστάσεις, οι Μοντανισταί κατέφυγον εις παράδοξον απόδειξιν περί της διαφοράς και των μονίμων ιδιοτήτων του Πατρός και του Υιού, και edίδασκον ότι προ των αιώνων ο Θεός εγέννησεν ήδη τον αιωνίως υπάρχοντα Λόγον. Ο Θεός έγινεν ούτω Πατήρ και ο Λόγος Υιός Μονογενής, ίνα δημιουργήση τον κόσμον και γίνη ορατός εις τους προφήτας. Ο Λόγος έγινεν ορατός εις τους προφήτας, διότι κατά την εν λόγω προ των αιώνων γέννησιν απέκτησε δια της δημιουργικής ενεργείας Αυτού μίαν κτιστήν φύσιν ή σάρκα, την οποίαν απέβαλεν όταν εγεννήθη ως άνθρωπος εκ της Θεοτόκου. Απόδειξις της διαφοράς μεταξύ των προσώπων του Θεού και του Λόγου και της μη συγχύσεως και εναλλαγής αυτών είναι ότι ο Λόγος και όχι ο Θεός ούτως ορατός εις την Παλαιάν Διαθήκην και εις την Καινήν Διαθήκην εγένετο άνθρωπος εσταυρώθη, ανεστήθη κ.τ.λ.²⁹

4) Οι Φωτινιανοί και οι Σαμοσατιανοί εγκατέλειψαν την απόδοσιν των ονομάτων Πατήρ και Λόγος Μονογενής εις τον Θεόν και Λόγον προ της δημιουργίας του κόσμου και τα συνεσχέτισαν αποκλειστικώς με την ενσάρκωσιν του Λόγου και την εκ Παρθένου γέννησιν του Χριστού.³⁰ Τούτο έκαμον προφανώς, ίνα στηρίξουν την διδασκαλίαν των ότι ο Πατήρ και ο

Υιός είναι μία άκτιστος φύσις, υπόστασις και ουσία, η οποία εσαρκώθη και προσέλαβεν κτιστήν ανθρωπίνην φύσιν.

Πάντως οι Φωτινιανοί, αν και δεν εδέχοντο την περί Θεού ορθόδοξον διδασκαλίαν, εν τούτοις κατεδίκαζον ως αιρετικούς τους Σαμοσατιανούς (Δυναμικούς Μοναρχιανούς). Οι Φωτινιανοί των άκρων οπαδοί του Μαρκέλλου Αγκύρας επίστευον ότι η Αγία Τριάς είναι πλατυασμός του Θεού εις Υιόν και Πνεύμα δια τινος διαστολής, και πάλιν δια τινος συστολής θα επανέλθη εις μονάδα, ότε θα λήξη και η βασιλεία του Χριστού και θα γίνη ο Θεός τα πάντα εν πάσι.³¹

Το πρόβλημα περί της ορατότητος του Θεού εις τους προφήτας ήγειρον, όπως είδαμεν, κατά δυναμικόν τρόπον οι Γνωστικοί και απήντησαν οι Μοναρχιανοί κατά τρόπον αιρετικόν με αποτέλεσμα να καταργηθή η περί Αγίας Τριάδος διδασκαλία. Τούτο διότι εδέχθησαν ως προϋπόθεσιν τας αντιλήψεις των Γνωστικών, των Πλατωνικών ή Νεοπλατωνικών, των Αριστοτελικών ως και άλλων επιδράσεων, ότι άόρατος Θεός και ορατός Θεός Λόγος ή Άγγελος δεν δύναται να είναι ταυτόν ή κατά πάντα όμοιοι, ή ομοούσιοι. Οι Μοναρχιανοί έλυσαν το πρόβλημα δια της ταύτισεως του Θεού και του Λόγου. Οι Μοντανισταί ισχυρίσθησαν ότι ο Λόγος είναι και Αυτός άόρατος ως ο Πατήρ, αλλά γίνεται ορατός δια της κτιστής φύσεως ήν προσέλαβεν προ της κτίσεως του κόσμου. Την άποψιν των Μοντανιστών υιοθέτησεν ο Ιάριος Πηκτάβων εντός των πλαισίων των αποφάσεων της Α' Οικ. Συνόδου συνδυάζον αυτήν με απάντησιν προς τους Αρειανούς εις τον ισχυρισμόν αυτών ότι το χωρίον Παροιμίας 8,22 "Κύριος έκτισέ με αρχήν οδών αυτού εις έργα αυτού" αναφέρεται εις την φύσιν του Λόγου προ της κτίσεως του κόσμου. Δηλαδή ο Ιάριος συμφωνεί ότι αναφέρεται εις τον Λόγον προ της δημιουργίας, αλλά εις την κτιστήν Αυτού φύσιν και όχι εις την θείαν, ως έλεγεν ο Αρειος.

Όπως η διδασκαλία των Μοναρχιανών ήτο αποτέλεσμα αντιδράσεως κατά των Γνωστικών και η των Μοντανιστών εναντίον των Γνωστικών και των Μοναρχιανών, ούτω και η του Ιαρίου ήτο αποτέλεσμα αντιδράσεως εναντίον των Αρειανών, οίτινες ισχυρίζοντο μετά των Ευνομιανών ότι απόδειξις του κτιστού του Λόγου είναι αι εμφανίσεις Αυτού εις τας αισθήσεις των προφητών.

ΣΤ' Το δόγμα και η διατύπωσις αυτού

Όπως διεπιστώσαμεν μεταξύ Ορθοδόξων και αιρετικών υπήρχε περίπου η βασική συμφωνία ότι η διδασκαλία της Εκκλησίας βασίζεται επί της φανερώσεως του Λόγου και της δόξης και βασιλείας Αυτού εν τω Πνεύματι Αυτού εις τους προφήτας, τους αποστόλους και τους αγίους.

Οι αιρετικοί οίτινες ετέλουν υπό την επίδρασιν πνευματικοτήτων ξένων προς την εν τη ακτίστω δόξη και θεότητι του Θεού φανέρωσιν του Λόγου εις τους προφήτας, εμφαντάζοντο τον ούτω φανερούμενον Λόγον ή 1) ως κτίσμα ή 2) ως δια κτίσματος φανερούμενον, ή 3) ως ταυτόν κατ' ιδιότητα προσωπικήν με τον Θεόν. Εις την πρώτην κατηγορίαν ανήκουν οι Γνωστικοί, οίτινες κατεβίβασαν τον δημιουργόν Άγγελον και Κύριον της Δόξης της Παλαιάς Διαθήκης εις αγνοούντα τον Ύψιστον Θεόν κατώτερον και πλάνον Θεόν και τον Χριστόν Λόγον εις κατώτερον υπερβατικόν, άνευ πραγματικού σώματος αντιπρόσωπον του Ύψιστου Θεού

φανερούμενον δια την απελευθέρωσιν των ψυχών των εκλεκτών Γνωστικών από την ύλην. Εις την δευτέραν κατηγορίαν είναι οι Μοντανισταί και ο Ιλάριος Πηκτάβων καί, ως είδαμεν, ο Αυγουστίνος. Εις την τρίτην κατηγορίαν είναι οι Μοναρχιανοί. Η πρώτη και η δεύτερα κατηγορία συνδέονται δια της πνευματικότητας της εκστάσεως, ήτις ως προϋπόθεσιν έχει την πλάνην, ότι το σώμα δεν δύναται να μετέχη εις την εν Θεώ θεωρίαν. Ως εκ τούτου αι θεοφάνειαι της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης πρέπει να είναι εμφανίσεις κτισμάτων, εφόσον ως περιγράφονται εν τη Αγία Γραφή, φαίνεται ότι γίνονται εις τας αισθήσεις των προφητών και των αποστόλων. Οι Μοναρχιανοί εβασίζοντο ως φαίνεται δια την διδασκαλίαν αυτών εις μίαν λογικήν ερμηνείαν της Αγίας Γραφής, πιστεύοντες ότι ούτω δύναται να δώσουν μίαν φιλοσοφημένην ερμηνείαν των περί Θεού Λόγου και της ενσαρκώσεως Αυτού διδασκαλιών της Αγίας Γραφής και της Ιεράς Παραδόσεως.

Είναι φανερόν ότι και από τας τρεις ανωτέρω κατηγορίας λείπει η εμπειρία και η διδασκαλία περί θεώσεως και η δι' αυτής αποκάλυψις του Θεού και η επ' αυτής στηριζομένη αποφατική των θεουμένων θεολογία, ως περιγράφεται εν τω δοκιμίω τούτω και σαφώς αναπτύσσεται εις τα σχετικά κείμενα εν τω Β' τόμω.[1]

Εντός των μέχρι τούδε αναπτυχθέντων προϋποθέσεων δυνάμεθα να προχωρήσωμεν εις την μελέτην της περί Αγίας Τριάδος διδασκαλίας των Πατέρων της Α' Οικ. Συνόδου, αφού πρώτον περιγράψωμεν εν περιλήψει την υπ' αυτής καταδικασθείσαν αίρεσιν και τας προϋποθέσεις αυτής.

α) Συμφωνία και διαφωνία Ορθοδόξων και καταδικασθέντων αιρετικών

Μεταξύ Ορθοδόξων και Αρειανών υπήρχεν η απόλυτος συμφωνία ότι ο εμφανισθείς εις τους προφήτας εν δόξη Άγγελος και Κύριος της Δόξης είναι ο Λόγος του Θεού, Όστις σάρξ εγένετο και δια της σαρκός ταύτης εφάνερωσε την δόξαν του Πατρός εις τους αποστόλους. Οι μεν ορθόδοξοι Πατέρες εδίδασκον και επέμενον εις τα της αγιογραφικής και πατερικής παραδόσεως, ότι ο Λόγος εν τη Παλαιά και Καινή Διαθήκη είναι άκτιστος και Θεός κατά φύσιν και ότι οι προφήται αοράτως είδαν και ανηκούστως ήκουσαν και υπερλογικώς και υπερνοητώως εγνώρισαν άκτιστον Λόγον εν τη ακτίστω φυσική Αυτού δόξη του Θεού και του Πνεύματος Αυτού. Οι δε Αρειανοί επρέσβευον ότι ο εμφανισθείς εις τους προφήτας και τους αποστόλους Λόγος είναι κτίσμα εκ του μη όντος προ του χρόνου και των αιώνων δημιουργηθείς τη βουλήσει του Θεού και ουχί εκ της ουσίας και υποστάσεως Αυτού.

Πάντως ούτε οι Ορθόδοξοι, ούτε οι Αρειανοί και μετ' αυτούς ούτε οι Ευνομιανοί υπεχρεώθησαν να αποδείξουν ότι ο Λόγος είναι ο ούτως εμφανισθείς. Δια τούτο δεν συνεζητήθη το θέμα αυτό καθ' αυτό εκτός από εκείνους, οίτινες ήθελον να ξεφύγουν από τα αρειανικά πυρά, όπως έκαμον προηγουμένως έναντι των Γνωστικών και των Μοναρχιανών οι Μοντανισταί, δια του ισχυρισμού του Ιλαρίου ότι οι προφήται δεν είδον τον Λόγον, αλλά κτιστήν φύσιν του Λόγου, ή του Αυγουστίνου, ότι οι προφήται είδον γινόμενα και απογινόμενα κτίσματα συμβολίζοντα την Αγίαν Τριάδα.2

Μη πτοηθέντες οι Πατέρες από τα επιχειρήματα των αιρετικών παρέμειναν πιστοί εις την παράδοσιν της Αγίας Γραφής, ως έχει, και δεν υπέκυψαν εις τα γνωσιολογικά πυρά των αιρετικών. Τουναντίον αντεπετέθησαν με τα γνωσιολογικά πυρά της Αγίας Γραφής αλλά και της προσωπικής πείρας των αγίων, όπως είδαμεν.³

Επειδή όμως το θέμα, εάν ο Λόγος ήτο Εκείνος, Όστις ενεφανίζετο εις τους προφήτας, δεν συνεζητήθη μεταξύ των ορθοδόξων Πατέρων και των αιρετικών Αρείου και Ευνομίου, εξέφυγεν από την αντίληψιν των μελετητών των σχετικών θεμάτων περί της Α' και Β' Οικ. Συνόδου ότι αυτό τούτο το γεγονός των θεοφανειών είναι το πραγματικόν επίκεντρον της εν λόγω διαμάχης.

Δια τούτο ακριβώς βλέπει κανείς τους αγίους Πατέρας, αλλά και τους Αρειανούς και τους Ευνομιανούς και τους Πνευματομάχους, να επικαλούνται αδιακρίτως χωρία από την Παλαιάν και την Καινήν Διαθήκην προς στήριξιν των θέσεών των.

Εκτός τούτου υπήρχον και άλλα σπουδαία σημεία απολύτου συμφωνίας μεταξύ Ορθοδόξων και Αρειανών, Ευνομιανών και Πνευματομάχων. Η ουσιαστικώτερα είναι ότι, ίνα αποδειχθή το άκτιστον του Λόγου και του Αγίου Πνεύματος, πρέπει να αποδειχθή ότι όλαι αι ενέργειαι του Θεού, όχι μόνον ανήκουν εις τον Λόγον και το Πνεύμα το Άγιον, αλλά ανήκουν ουχί κατά χάριν αλλά κατά φύσιν. Η αντίστροφος συμφωνία ήτο ότι, εάν αποδειχθή ότι υπάρχει έστω μία ενέργεια του Πατρός, την οποίαν δεν έχει κατά φύσιν ο Λόγος ή το Πνεύμα το Άγιον, τότε αποτελεί τούτο απόδειξιν του κτιστού του Λόγου ή του Αγίου Πνεύματος. Τα θεολογικά ταύτα αξιώματα είχαν κληρονομηθή από την αποστολικήν παράδοσιν και απετέλουν μέρος της περι Αγίας Γραφής ερμηνευτικής παραδόσεως της Εκκλησίας και εχρησιμοποιήθησαν κυρίως εναντίον των Γνωστικών.

Επίσης μεταξύ Ορθοδόξων, και Ευνομιανών υπήρχεν ομοφωνία εναντίον των Μοναρχιανών, ότι αι υποστατικά ιδιότητες του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος ούτε συγχέονται ούτε εναλλάσσονται. Η ριζική διαφορά μεταξύ των Ορθοδόξων και των αιρετικών τούτων ήτο εις το τί ακριβώς είναι αι υποστατικά ιδιότητες και τί διακρίνονται από αυτάς ως ενέργειαι του Θεού και ως ενέργειαι κτιστής φύσεως, και εάν αι κτισταί ενέργειαι αποδίδονται εις την ανθρωπίνην φύσιν του Λόγου μόνον ή και εις την θείαν φύσιν του Λόγου, οπότε θα πρέπει ο Λόγος να θεωρήται κτίσμα και Θεός μόνον κατά χάριν.

Εις καταπολέμησιν όλων των αιρετικών οι άγιοι Πατέρες ενέμεινον εις την αγιογραφικήν αρχήν, ότι αι αποκαλυφθείσαι άκτιστοι ενέργειαι ανήκουν φυσικώς μόνον εις την άκτιστον φύσιν του Θεού και αι κτισταί ενέργειαι πάντοτε εις την κτιστήν φύσιν.⁴ Οι δε θεούμενοι προφήται, απόστολοι και άγιοι μετέχουν κατά χάριν εις τινας μόνον των ακτίστων ενεργειών του Θεού, ενώ ο σαρκωθείς Λόγος είναι μετά του Πατρός και του Πνεύματος Αυτού η πηγή των ακτίστων ενεργειών και ούτως εν Χριστώ κατοικεί πάν το πλήρωμα της θεότητας, ουχί κατά χάριν αλλά κατά φύσιν.^{4α}

Άλλη σπουδαία ομοιότης μεταξύ της διδασκαλίας των Πατέρων και των Αρειανών είναι ότι ο Άρειος, ως ανεπτύξαμεν εις άλλην μελέτην⁵ και θα είδωμεν και κατωτέρω,⁶ ακολουθών τους

Μοναρχιανούς και την Παράδοσιν, δέχεται την διάκρισιν μεταξύ ακτίστου θείας ουσίας και ακτίστου θείας ενεργείας, ως και το παντελώς άγνωστον, απρόσιτον και ακοινώνητον της θείας ουσίας. Τα ορθόδοξα ταύτα σημεία της διδασκαλίας του Αρείου κατήργησαν οι Ευνομιανοί, ο Αυγουστίνος και οι Φράγκοι ως είδαμεν⁷ και πάλιν θα ιδώμεν.⁸

Επειδή το θέμα περί των θεοφανειών, ως το επίκεντρον των προϋποθέσεων της μεταξύ Ορθοδόξων και αιρετικών Αρειανών και Ευνομιανών, αλλά και Φωτιανών⁹ διαμάχης, δεν τοποθετείται ορθώς υπό των ετεροδόξων και εξηφανίσθη σχεδόν από την νεωτέρα ορθόδοξον θεολογίαν, υποχρεούμεθα να παραθέσωμεν σχετικά πατερικά κείμενα δηλώνοντα τον τρόπον αντιμετώπισεως των αιρετικών, ίνα φανή σαφεστέρα και η πατερική ερμηνευτική μέθοδος και ο πραγματικός χαρακτήρ της ορολογίας των Οικουμενικών Συνόδων.

Ο αναγνώστης παρακαλείται να προσέξη γενικώς τα τροπάρια και τας ακολουθίας της Εκκλησίας, ίνα διαπιστώση και εκεί την διδασκαλίαν αυτήν περί του Λόγου, δηλαδή του Χριστού, εις τας θεοφανείας της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης και να προσέξη δεόντως το τίτλον "ο ών" εις το φωτοστέφανον της αγίας Εικόνας του Χριστού τον οποίον εδήλωσεν ο Χριστός εις την αφλέκτως καιομένην Βάτον προς τον Μωϋσέα.¹⁰

Παραθέτομεν την εξής επιχειρηματολογίαν του Μεγάλου Αθανασίου κατά των Αρειανών, αλλά παρακαλείται ο αναγνώστης ίνα παρακολουθήση την ακρίβειαν αυτής να μελετήση τα χωρία της Αγίας Γραφής εις ά αναφέρονται τα προσφερόμενα εξ αυτής παραδείγματα, "ει γαρ μη ήν ενότης και ίδιον τής του Πατρός ουσίας γέννημα ο Λόγος, ως το απαύγασμα του φωτός, αλλά διειστήκει τη φύσει ο Υιός του Πατρός, ήρκει τον Πατέρα δούναι μόνον, ουδενός των γενητών επικοινωνούντος προς τον πεποιηκότα εν τοίς διδομένοις, νυν δε η τοιαύτη δόσις δείκνυσι την ενότητα του Πατρός και του Υιού. Ουκ αν γούν εύξαιτό τις λαβείν παρά του Θεού και των αγγέλων, ή παρά τινος των άλλων κτισμάτων, ουδ' αν είποι τις, δώη σοι ο Θεός και ο άγγελος, αλλά παρά Πατρός και του Υιού δια την ενότητα και την ενοειδή δόσιν. Δια γαρ του Υιού δίδοται τα διδόμενα, ουδέν δε εστιν, ό μη δι' Υιού ενεργεί ο Πατήρ, ούτω γαρ και ο λαβών ασφαλή την χάριν έχει. Ει δε ο πατριάρχης Ιακώβ, ευλογών τούς εγγόνους Εφραίμ και Μανασσή έλεγεν, "ο Θεός ο τρέφων με εκ νεότητός μου έως τής ημέρας ταύτης, ο άγγελος ο ρυόμενός με εκ πάντων των κακών, ευλογήσαι τα παιδιά ταύτα,"¹¹ ου των κτισθέντων και την φύσιν αγγέλων όντων ένα συνήπτε τω κτίσαντι αυτούς Θεώ, ουδέ αφείς τον τρέφοντα αυτόν Θεόν, παρ' αγγέλου την ευλογίαν ήτει τοίς εγγόνοις, αλλ' ειρηκώς, "Ο ρυόμενός με εκ πάντων των κακών", έδειξε μη των κτισθέντων τινά αγγέλων, αλλά τον Λόγον είναι του Θεού, όν τω Πατρί συνάπτων ηύχετο, δι' ου και ούς εάν θέλη, ρύεται ο Θεός. Τούτον γαρ και μεγάλης βουλής Άγγελον¹² του Πατρός ειδώς καλούμενον, ουκ άλλον ή αυτόν είναι τον ευλογούντα, και ρυόμενον εκ των κακών έλεγεν. Ου γαρ αυτός μεν παρά Θεού ηξίου ευλογείσθαι, τούς δε εκγόνους ήθελε παρ' αγγέλου, αλλ' όν αυτός παρεκάλει λέγων, "ου μη σε αποστείλω, εάν μη με ευλογήσης"¹³ Θεός δε ήν ούτος, ως αυτός φησιν, "είδον Θεόν πρόσωπον προς πρόσωπον",¹⁴ τούτον ευλογήσαι και τούς υιούς του Ιωσήφ ηύχετο. Αγγέλου μεν ουν ίδιον το διακονείν τη του Θεού προστάξει, πολλάκις δε και προπορεύεται εκβάλλειν τον Αμορραίον,¹⁵ και πέμπεται φυλάξαι τον λαόν εν τη οδώ,¹⁶ αλλά και ταύτα ουκ έστιν αυτού, του δε προστάξαντος και αποστείλαντος αυτόν Θεού, ου και το ρύεσθαι έστιν, ούς αν αυτός θελήση ρύεσθαι, δια τούτο ουκ άλλος ή αυτός Κύριος ο Θεός ο οφθείς είπεν αυτό, "καί ιδού εγώ μετά σου, διαφυλάσσω

σε εν τη οδώ πάση, ου αν πορευθής",¹⁷ και ουκ άλλος, αλλά πάλιν ο Θεός ο οφθείς επέσχε του Λάβαν την επιβουλήν, κελεύσας αυτώ μη λαλήσαι πονηρά τω Ιακώβ,¹⁸ και αυτός δε ουκ άλλον ή τον Θεόν παρεκάλει λέγων, εξελού με εκ χειρός του αδελφού μου Ησαύ, ότι φοβούμαι αυτόν,¹⁹ και γαρ και ταίς γυναιξίν ομιλών έλεγεν, ότι ουκ έδωκεν ο Θεός τω Λάβαν κακοποιήσαί με.²⁰ ... Ει δε ουκ άλλου τινός εστι το ευλογείν και το ρύεσθαι, ή του Θεού, και ουκ άλλος τις ήν ο ρυόμενος τον Ιακώβ ή αυτός ο Κύριος, τον δε ρυόμενον αυτόν ο πατριάρχης επεκαλείτο επί τούς εκγόνους, δήλόν εστιν, ως ουκ άλλον εν τη ευχή συνήπτε τω Θεώ ή τον τούτου Λόγον, όν δια τούτο και άγγελον εκάλεσεν, ότι μόνος ούτός εστιν ο αποκαλύπτων τον Πατέρα. ... Τούτο δε και επί φωτός και απαυγάσματος²¹ αν τις ίδιοι, και γαρ όπερ φωτίζει το φώς, τούτο το απαύγασμα καταυγάζει, όπερ δε καταυγάζει το απαύγασμα, εκ του φωτός εστιν ο φωτισμός. Ούτω και βλεπομένου του Υιού, βλέπεται ο Πατήρ, του γαρ Πατρός εστι το απαύγασμα, και ούτως ο Πατήρ και ο Υιός έν εισι.

Τούτο δε επί των γενητών και κτισμάτων ουκ αν τις είποι. Ούτε γάρ, εργαζομένου του Πατρός, εργάζεται τις αυτά των αγγέλων, ή άλλος τις των κτισμάτων, ουδέν γαρ τούτων ποιητικόν αίτιόν εστιν, αλλά των γινομένων εισίν, άλλως τε και κεχωρισμένοι, και διεστηκότες του μόνου, και άλλο την φύσιν όντες, και έργα τυγχάνοντες, ούτε άπερ εργάζεται ο Θεός, δύνανται εργάζεσθαι, ούτε, καθά προείπον, χαριζομένου του Θεού, συγχαρίζεσθαι, ούτε βλεπομένου αγγέλου, είποι αν τις εωρακέναι τον Πατέρα. Άγγελοι μεν γάρ, ως γέγραπται, λειτουργικά πνεύματά εισιν εις διακονίαν αποστελλόμενοι, και τάς παρ' αυτού δια του Λόγου δωρεάς διδομένας απαγγέλλοντές εισι τοίς λαμβάνουσι. Και αυτός δε ο άγγελος, ορώμενος, ομολογεί απεστάλθαι παρά του Δεσπότου, ως επί Ζαχαρίου ο Γαβριήλ,²² και επί τής Θεοτόκου Μαρίας ο αυτός ωμολόγησε.²³ Και ο βλέπων δε αγγέλων οπτασίαν οίδεν, ότι τον άγγελον είδε, και ου τον Θεόν. Είδε γαρ Ζαχαρίας άγγελον, είδε και Ησαΐας τον Κύριον,²⁴ είδε Μανωέ ο πατήρ του Σαμψών άγγελον,²⁵ εθεώρησε δε και Μωϋσής τον Θεόν,²⁶ είδε Γεδεών άγγελον,²⁷ ώφθη δε και τω Αβραάμ ο Θεός,²⁸ και ούτε ο τον Θεόν ορών, άγγελον έβλεπεν, ούτε ο τον άγγελον ορών ενόμιζε τον Θεόν οράν, πολύ γάρ, μάλλον δε το όλον διέστηκε τη φύσει τα γενητά προς τον κτίσαντα Θεόν. Ει δε και ποτε οφθέντος αγγέλου, ο ορών φωνής ήκουε Θεού, ως επί τής βάτου γεγονός, Ώφθη γαρ άγγελος Κυρίου εν φλογί πυρός εκ τής βάτου, και εκάλεσε Κύριος Μωϋσήν εκ τής βάτου λέγων, Εγώ ειμι ο Θεός του πατρός σου, ο Θεός Αβραάμ, και ο Θεός Ισαάκ, και ο Θεός Ιακώβ.²⁹ Αλλ' ουκ ήν ο άγγελος, ο Θεός Αβραάμ, εν δε αγγέλω λαλών ήν ο Θεός. Και ο μεν φαινόμενος ήν άγγελος, ο δε Θεός εν αυτώ ελάλει. Ως γαρ εν στύλω νεφέλης ελάλει τω Μωϋσή εν τη σκηνή,³⁰ ούτω δι' αγγέλου ελάλει.³¹ Α δε λαλεί ο Θεός, πρόδηλον, ότι δια του Λόγου λαλεί, και ου δι' άλλου. Ο δε Λόγος ου κεχωρισμένος του Πατρός, ουδέ ανόμοιος και ξένος τής ουσίας του Πατρός τυγχάνων, ά εργάζεται, ταύτα του Πατρός εστιν έργα, και μίαν ποιεί την δημιουργίαν, και ά δίδωσιν ο Υιός, ταύτα του Πατρός εστιν η δόσις. Και ο εωρακώς τον Υιόν, οίδεν, ότι, τούτον εωρακώς, ουκ άγγελον, ουδέ μείζονά τινα των αγγέλων, ουδέ όλως τινά των κτισμάτων, αλλ' αυτόν εώρακε τον Πατέρα, και ο του Λόγου ακούων, οίδεν, ότι του Πατρός ακούει, ώσπερ και ο τω απαυγάσματι καταυγαζόμενος οίδεν, ότι και υπό ηλίου φωτίζεται".³²

Συμφωνών και ο Ευνόμιος με την Ιεράν Παράδοσιν ότι ο αποκαλούμενος εις την Παλαιάν Διαθήκην Άγγελος, Κύριος και Θεός και οφθείς τοις προφήταις είναι ο Λόγος του Θεού προσεπάθησε να αποδείξη ότι τα λεχθέντα προς Μωϋσέα εν τη καιομένη Βάτω υπό του Αγγέλου "Εγώ ειμι ο ών" αναφέρονται ουχί εις τον Λόγον αλλά εις τον Θεόν. Άλλως θα απεδεικνύετο ότι

ο Λόγος είναι φύσει Θεός διότι ο τίτλος "ο ών" ανήκει εις τον Θεόν. Παραθέτομεν μέρος της υπό του Γρηγορίου Νύσσης ανασκευής των τοιούτων θέσεων, "ως γαρ εκείθεν ημίν διαλεγόμενος τους οικείους μύθους κατ' εξουσίαν διέξεσι λέγων, ότι "ο μεν αποστέλλων Μωσήν, αυτός ήν ο ών, δι' ου και απέστειλε και ελάλει, του μεν όντος άγγελος, των δε άλλων απάντων Θεός." Αλλ' ότι μεν ουκ εκ των γεγραμμένων εστίν η ρήσις, εξ αυτής έστι της Γραφής ειδέναι. Ει δε τον νουν φησι τούτον είναι του γράμματος, αυτός ημίν εξεταστέος ο πρωτότυπος της Γραφής λόγος. Και πρώτόν γε καταράσωμεν, ότι τον μέτ' αυτόν Θεόν ο Ευνόμιος ονομάσας τον Κύριον, ουδέν αυτό πλέον παρά την αγγελικήν δίδωσι φύσιν. Ουδέ γαρ ο Μωϋσής ακούσας Θεός είναι του Φαραώ, εξέβη την ανθρωπότητα, αλλ' εν τη φύσει το ομοτίμον έχων, τη της εξουσίας υπεροχή των ομογενών υπερήρθη, και ουδέν εκώλυσεν αυτόν προς το μη είναι άνθρωπον, το κληθήναι Θεόν. Ούτω και ενταύθα ένα των αγγέλων ο Ευνόμιος αυτόν είναι κατασκευάσας θεραπεύει το τοιούτο πλημμέλημα της θεότητας κλήσει κατά τον αποδοθέντα λόγον, ομωνυμία τινί προς αυτόν την του Θεού προσηγορίαν κοινοποιήσας. Εξετάσωμεν πάλιν αυτά τα ρήματα της βλασφημίας εκθέμενοι. "Ο αποστέλλων, φησί, τον Μωϋσέα, αυτός ήν ο ών, δι' ου δε απέστειλλεν, ο του όντος άγγελος ήν," ούτως ονομάζων τον Κύριον. Ουκούν υπ' αυτής ελέγχεται της Γραφής η αποπία του λογογράφου, εν οίς ο Μωϋσής ικετεύει τον Κύριον μη άγγελον τη ηγεμονία του λαού επιστήσαι, αλλ' αυτόν της πορείας αυτών αφηγήσασθαι. Έχει δε ούτως η λέξις εκ προσώπου του Θεού, "βάδιζε, κατάβηθι, και οδήγησον τον λαόν τούτον εις τον τόπον όν είπον σοι, και ιδού άγγελός μου προπορεύεταιί σου ή αν ημέρα επισκέπτωμαι"³³ και μετ' ολίγα πάλιν φησί, "Και συναποστελώ πρότερόν σου τον άγγελόν μου."³⁴ Είτα μικρόν μετά την ακολουθίαν, γίνεται παρά του θεράποντος προς τον Θεόν ικετηρία τούτον έχουσα τον τρόπον, "ει εύρηκα χάριν εναντίον σου, συμπορευθήτω ο Κύριός μου μεθ' ημών,"³⁵ και πάλιν, "ει μη αυτός συμπορεύη ημίν, μη με αναγάγης ενταύθα."³⁶ Είτα απόκρισις του Θεού προς τον Μωϋσέα, και τούτόν σοι τον λόγον όν εύρηκας ποιήσω. Εύρηκας γαρ χάριν ενώπιόν μου. Και οίδα σε παρά πάντας."³⁷ Ουκούν ει Μωϋσής μεν παραιτείται τον άγγελον, αυτός δε ο χρηματίζων αυτό συνέμπορος γίνεται και καθηγεμών της στρατιάς, φανερώς αποδεικνυται δια τούτων, ότι ο τη του όντος επωνυμία εαυτόν γνωρίσας, ο μονογενής εστι Θεός".

"Ει δε προς τούτό τις αντιλέγοι, της Ιουδαϊκής υπολήψεως έσται συνήγορος, τον Υιόν μη συμπαραλαμβάνων εις την του λαού σωτηρίαν. Ει γαρ άγγελος μεν τοις Ισραηλίταις ου συναπέρχεται, ο δε δια της του όντος επωνυμίας δηλούμενος, ο Μονογενής ουκ έστι, καθώς Ευνόμιος βούλεται, ουδέν άλλο ή τα εκ της Συναγωγής δόγματα προς την Εκκλησίαν του Θεού μεταφέρεται.

Ουκούν των δύο το έτερον εξ ανάγκης ομολογήσουσιν, ή μηδαμώς παρείναι τω Μωϋσή τον μονογενή Θεόν, ή αυτόν τον Υιόν είναι τον όντα, παρ' ου ο λόγος προς τον θεράποντα γίνεται. Αλλ' αντιλέγει τοις ειρημένοις αυτήν την Γραφήν προτεινόμενος λέγουσιν, αγγέλου προτετάχθαι φωνήν, και ούτως επήχθαι τον του όντος διάλογον. Τούτο δε ουκ αντίρρησις, αλλά βεβαίωσις των ημετέρων εστίν. Και ημείς γαρ φαμέν εναργώς τον προφήτην το περί του Χριστού μυστήριον εμφανές ποιήσαι τοις ανθρώποις βουλόμενον, άγγελον τον όντα προσαγορεύσαι, ως αν μη μόνης της του όντος επωνυμίας κατά τον διάλογον ευρισκομένης, προς τον Πατέρα ο νούς των λεγομένων επαναφέροιτο. Αλλ' ώσπερ ο ημέτερος λόγος των του νού κινημάτων μηνυτής τε και άγγελος γίνεται, ούτω φαμέν και τον αληθινόν Λόγον τον εν αρχή όντα διαγγέλλοντα του ιδίου Πατρός την βουλήν, τη ενεργεία της αγγελίας επονομαζόμενον, άγγελον λέγεσθαι. Και

ὡσπερ ὁ υψηλὸς Ἰωάννης πρότερον αὐτὸν Λόγον εἰπὼν, οὕτως ἐπάγει τὸν Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον, ὡς ἂν μὴ προηγησαμένης τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας πρὸς τὸν Πατέρα τὰς υπονοίας ἀπενεχθεῖμεν, οὕτω καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἄγγελον προονομάσας, αὐτὸν εἶναι τὸν ὄντα τοῖς ἐφεξῆς ἐκδιδάσκει λόγοις, ὡς ἂν φανερώς τὸ κατὰ τὸν Χριστὸν προαγγελθεῖ μυστήριον, δια μὲν τοῦ ἀγγέλου, τὸν ἐρμηνεῖα τοῦ πατρικοῦ βουλήματος Λόγον τῆς Γραφῆς διδασκούσης, δια δὲ τῆς τοῦ ὄντος προσηγορίας τὴν κατ' αὐτὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὴν οἰκειότητα ... Οὐκοῦν ἄγγελός τε καὶ Λόγος, σφραγὶς τε καὶ εἰκὼν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν λέγεται, ὁ τὴν πατρικὴν ἀγαθότητα δι' εαυτοῦ γνωρίζων. Ὅτε γὰρ ἄγγελος, μὴνυτὴς τινος γίνεται, καὶ ὁ Λόγος ὡσαύτως ἐκκαλύπτει τὸ ἐγκείμενον νόημα, καὶ ἡ σφραγὶς ἐν τῷ ἰδίῳ τύπῳ τὸ ἀρχετύπον δείκνυσι, καὶ ἡ εἰκὼν, τὸ τοῦ ἀπεικονισθέντος κάλλος δι' αὐτῆς ἐρμηνεύει, ὡς ἰσοδυναμεῖν τὰ πάντα τῷ σημαινομένῳ πρὸς ἀλλήλα. Δια τοῦτο ἄγγελος τῆς τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας προτέτακται, ἄγγελος μὲν λεγόμενος ὡς μὴνυτὴς τοῦ Πατρὸς, ὧν δέ, ὡς οὐκ ἔχων ὄνομα γνωριστικὸν τῆς οὐσίας (ὁ Εὐνόμιος ἰσχυρίζεται ὅτι ὄνομα οὐσίας τοῦ Λόγου εἶναι τὸ γέννημα), ἀλλὰ πάσης ὑπερκείμενος τῆς ονομαστικῆς σημασίας. Διὸ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑπὲρ πάντων εἶναι ὄνομα παρά τῆς τοῦ ἀποστόλου Γραφῆς μεμαρτύρηται. Οὐχ ὡς ἐν τι προτετιμημένον τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πάντων ὄνομα ὄντος τοῦ ὄντως ὄντος".38

Ἐπισυνάπτομεν εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἀντιπροσώπους τῆς θεολογίας τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Καππαδοκίας ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς λατινοφώνου Ἰταλίας τὸν Ἀμβρόσιον, ὅστις χαρακτηριστικῶς μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ὀρθόδοξον ἐρμηνείαν τῆς Μεταμορφώσεως³⁹ συμπεραίνει, "Αὐτός, λοιπόν, ὅστις εἶπεν "Οὗτος ἐστὶν ὁ Υἱός μου", δὲν εἶπεν, "Οὗτός ἐστι κτίσμα τοῦ χρόνου," ἢ "ἡ οὐσία αὐτὴ εἶναι ἐκ τῆς κτίσεώς μου, ποιήμά μου, δούλος μου," ἀλλὰ "Οὗτος ἐστὶν ὁ Υἱός μου, ὃν βλέπετε δεδοξασμένον." Οὗτός ἐστι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, Θεὸς Ἰσαάκ, Θεὸς Ἰακώβ, ὁ ὀφθεῖς τῷ Μωϋσῇ ἐν τῇ Βάτῳ, περὶ οὗ ὁ Μωϋσῆς εἶπεν, "ὁ ὧν ἀπέσταλκέ με." Οὐκ ἦν ὁ Πατὴρ ὁ λαλήσας τῷ Μωϋσῇ ἐν τῇ Βάτῳ ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' ὁ Υἱός. Περὶ τούτου τοῦ Μωϋσεῶς ὁ Στέφανος εἶπεν, "οὗτος ἐστὶν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου."⁴⁰ Ὅθεν Οὗτος ἐστὶ ὁ διδούς τὸν νόμον, ὁ λαλήσας τῷ Μωϋσῇ λέγων, "Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, ὁ Θεὸς Ἰακώβ". Οὗτος οὖν ἐστὶ ὁ Θεὸς τῶν Πατριαρχῶν, οὗτός ἐστι ὁ Θεὸς τῶν προφητῶν".^{40α}

Ὁ Ἀμβρόσιος συνεχῶς τονίζει μετὰ τῶν ἐλληνοφώνων καὶ λατινοφώνων Ῥωμαίων Πατέρων ὅτι Οὗτος ὁ Ἄγγελος Λόγος εἶναι ἀπαράλλακτος Εἰκὼν τοῦ Ἀρχετύπου Πατρὸς, ὥστε ὁ βλέπων Αὐτὸν βλέπει τὸν Πατέρα.⁴¹

Ἐπίσης περὶ τοῦ ἀφλέκτως καιομένου ἐν τῇ Βάτῳ πυρός ὁ Ἀμβρόσιος τονίζει ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον.⁴²

Ὁ θεωρούμενος μαθητὴς τοῦ Ἀμβροσίου Ἀυγουστίνος ἀποχωρεῖ ριζικῶς ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω πατερικὴν περὶ θεοφανειῶν παράδοσιν, συμφωνῶν μετὰ τῶν Ἀρειανῶν, Εὐνομιανῶν καὶ Μοντανιστῶν ὅτι οἱ προφῆται εἶδον τὸν Θεὸν ὄχι κατὰ τι τὸ ἀκτιστὸν Αὐτοῦ ἀλλὰ μέσῳ κτισμάτων. Ὅμως τὰ κτίσματα τὰτα δὲν εἶναι οὔτε ὁ Λόγος ὡς ἐπρέσβευον οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ Εὐνομιανοί, οὔτε μία κτιστὴ προ τῆς ἐνσαρκώσεως φύσις τοῦ Λόγου, ὡς ἐδίδασκον οἱ Μοντανισταί⁴³ καὶ ὁ Ἰλάριος Πηκτάβων.⁴⁴ Δια τὸν Ἀυγουστίνον τὰ κτίσματα, δια τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται, εἶναι τὰ ἐκ τοῦ μηδενὸς γινόμενα καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ ὄν ἀπογινόμενα.⁴⁵ Η

διδασκαλία αυτή ενεφανίσθη εις την Ανατολήν δια πρώτην φοράν με την εδώ άφιξιν του εκ Καλαβρίας Βαρλαάμ, επολεμήθη υπό των ελληνοφώνω Ρωμαίων Πατέρων με επί κεφαλής τον άγιον Γρηγόριον τον Παλαμά και κατεδικάσθη υπό των εν Κωνσταντινουπόλει Συνόδων του 14ου αιώνος, των οποίων αι αποφάσεις ευρίσκονται εις τας σελ. 226-342 του Β' τόμου. Εν άλλαις λέξεσι η εν προκειμένω διδασκαλία του Αυγουστίνου είναι υπό της Ορθοδόξου Εκκλησίας επισήμως καταδικασμένη ως αίρεσις.

Γράφων ο Αυγουστίνος περί του Αγίου Πνεύματος το οποίον κατέβη κατά το Βάπτισμα του Χριστού ωσει περιστέρα και ως πυρ κατά την Πεντηκοστήν, εκφράζει μετά βεβαιότητος την γνώμην ότι πρόκειται περί γινομένων και απογινομένων κτισμάτων τα οποία οι ορώντες είδον με τους σωματικούς αυτών οφθαλμούς. "Η περιστέρα και το πύρ, μάλιστα, μοί φαίνονται περισσότερο ενωσέν ως εκείνο το πυρ το οποίον ενεφανίσθη εις τον Μωϋσέα εν τη Βάτω, ή ως εκείνην την στήλην την οποίαν ηκολούθει ο λαός εν τη ερήμω, ως τας βροντάς και τας αστραπάς, αι οποίαι παρεγένοντο ότε εδόθη ο νόμος εν τω όρει. Διότι το σωματικόν είδος των τοιούτων πραγμάτων ήρχοντο εις το είναι δια τον ιδικόν σκοπόν να σημαίνουν κάτι, και τότε να απογίνονται".⁴⁶

Ίνα κατανοήση τις τα περί θεοφανειών γραφόμενα του Αυγουστίνου πρέπει να έχη υπ' όψιν το γεγονός ότι ούτος ταυτίζει την άκτιστον ουσίαν και ενέργειαν του Θεού⁴⁷ και πιστεύει ότι αι περί Θεού γνώσεις είναι περί της ουσίας του Θεού γνώσεις μέσω της φιλοσοφίας και της αποκαλύψεως.⁴⁸ Δια της πίστεως και δια του εκ Θεού φωτισμού οι πιστοί δύνανται να ερευνήσουν και να εμβαθύνουν δια της λογικής εις τα μυστήρια περί της θείας ουσίας και ούτω να γνωρίσουν λογικώς το περί Αγίας Τριάδος και περί ενσαρκώσεως δόγμα.⁴⁹ Επίσης ως βασικήν προϋπόθεσιν έχει την γνώμην των Πλατωνικών ότι η υπό της ψυχής θέα του Θεού συνεπάγεται την ευδαιμονίαν και ούτω περιορίζεται εις την συντέλειαν των αιώνων,⁵⁰ και τώρα μόνον δια της εκστάσεως του λογιστικού εκ του σώματος και των μεταβλητών δύναται να έχη τις κάποιαν ενόρασιν της θείας ουσίας.⁵¹ Εις την Αγίαν Γραφήν τοιαύτην έκστασιν πιθανόν είχαν κατ' αυτόν και τους Φραγκολατίνους μόνον ο Μωϋσής και ο απόστολος Παύλος.⁵² Πάντως ως βασικήν αρχήν θέτει το γεγονός ότι "δέν υπάρχει τίποτε το ορατόν το οποίον δεν είναι και μεταβλητόν".⁵³ Επομένως εάν οράται ο Λόγος και η δόξα Αυτού τότε η φύσις του Λόγου είναι κτιστή. Επίσης εάν οράται τι το άκτιστον τούτο πρέπει εξάπαντος να είναι η ουσία του Θεού ή της Αγίας Τριάδος.⁵⁴ Επίσης ο Αυγουστίνος αγνοεί το αγιογραφικόν σχήμα της αποκαλύψεως το τόσον ανεπτυγμένον εις όλους τους ελληνόφωνας και λατινόφωνας Ρωμαίους Πατέρας, ότι ο Λόγος είναι απaráλλακτος Εικών του Πατρός, ώστε οι ορώντες τον Λόγον προφήται και απόστολοι έβλεπον τον Πατέρα.⁵⁵ Τούτο διότι δεν υπάρχει ούτε ίχνος της περι θεώσεως διδασκαλίας των Πατέρων εις τα συγγράμματά του και αι θεοφάνειαι κατεβιβάσθησαν εις εμφανίσεις κτισμάτων, εις τας αισθήσεις, ή νοημάτων εις τον νουν κατ' ευθείαν εις ωρισμένας περιπτώσεις.⁵⁶

Πάντως ο Αυγουστίνος εξετάζει λεπτομερώς τας κατά τους Πατέρας και τους Αρειανούς εμφανίσεις του Λόγου εις την Πεντάτευχον⁵⁷ και προσπαθεί να αποδείξη ότι ο οφθείς τοις προφήταις δεν είναι ο Λόγος αλλά ο Τριαδικός Θεός, μέσω γινομένων και απογινομένων κτισμάτων και νοημάτων. Κατ' αυτόν τον τρόπον νομίζει ότι ανατρέπει τα επιχειρήματα των αιρετικών περί του κτιστού του Λόγου.⁵⁸

Επίσης νομίζει ούτος ότι, αφού αποδεικνύει ότι ουδαμού εις τας θεοφανείας της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης φαίνεται ότι οράται η ουσία του Λόγου τούτο αποτελεί απόδειξιν ότι ο Λόγος δεν είναι κτίσμα.⁵⁹ Ασφαλώς γνωρίζει ότι εις αυτό είναι σύμφωνος με όλους τους Πατέρας. Αλλά ούτε ως υποψία φαίνεται εις τα συγγράμματά του ότι γνωρίζει την πατερικήν διδασκαλίαν, ότι ναι μεν ο Λόγος δεν αποκαλύπτει την θείαν φύσιν, αλλ' όμως αποκαλύπτει την άκτιστον φυσικήν δόξαν Αυτού και εν Εαυτώ τον Πατέρα και το Πνεύμα Αυτού.

Ερμηνεύων την εν τη Βάτω αποκάλυψιν του Θεού προς τον Μωϋσέα ο Αυγουστίνος φιλοξενεί μόνον δύο πιθανάς ερμηνείας. Ότι ο Άγγελος του Κυρίου είναι ή εις των κτιστών αγγέλων, φέρων εν εαυτώ πρόσωπον ή τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδος ή γινόμενον και απογινόμενον κτίσμα.⁶⁰ Αφού εκθέτει τα υπέρ και τα κατά δια την κάθε ερμηνείαν αναβάλλει το συμπέρασμα, ίνα εξετάση πρώτον και τας θεοφανείας εν τη στήλη πυρός και νεφέλης και εν τω όρει⁶¹ και ούτω φθάνει εις το γενικόν συμπέρασμα ότι "τώ όντι όλα τα ορατά και αισθητά ταύτα πράγματα, ως πολλάκις είπαμεν, φανερούνται μέσω των υποτεταγμένων κτισμάτων, ίνα σημαίνουν τον άορατον και νοητόν Θεόν, όχι μόνον τον Πατέρα, αλλά και τον Υιόν και το Άγιον Πνεύμα, εξ ου τα πάντα και δι' ου τα πάντα και εν ω τα πάντα αν και τα άορατα του Θεού από κτίσεως κόσμου τois ποιήμασι νοούμενα καθοράται, η τε αϊδιος αυτού δύναμις και θειότης."^{62 63}

Από τα λεχθέντα ταύτα φαίνεται ότι θέτει εις το ίδιον επίπεδον σχεδόν τας θεοφανείας με την φυσικήν αποκάλυψιν. Ενισχύεται η εντύπωσις αυτή 1) από το γεγονός ότι πάντοτε επίστευεν ότι οι Πλατωνικοί γνωρίζουν την Αγίαν Τριάδα⁶⁴ και 2) από τα εξαγγελθέντα του ότι "δέν θα βραδύνω να ερευνήσω την ουσίαν του Θεού, είτε δια της Γραφής Αυτού, είτε δια του κτίσματος".⁶⁵

Πάντως επειδή ακριβώς νομίζει ότι ο Θεός είναι κατανοητός δια της λογικής, ο Αυγουστίνος δεν ηδυνήθη να συλλάβη την αποφατικήν θεολογίαν και γλώσσαν της Αγίας Γραφής και τας εν Αυτή θεοφανείας. Εις το χωρίον "ειστήκει δε ο λαός μακρόθεν, Μωϋσής δε εισήλθεν εις τον γνόφον, ου ήν ο Θεός",⁶⁶ δίδει την εξής ερμηνείαν, "καί τί θα είπω περί τούτου, εκτός ότι ουδείς δύναται να είναι τόσον παράφρων, ώστε να πιστεύη ότι ο καπνός, και το πύρ, και η νεφέλη και ο γνόφος, και ό,τιδήποτε του είδους τούτου, είναι η ουσία του Λόγου και της Σοφίας του Θεού όστις είναι ο Χριστός, ή το Άγιον Πνεύμα; Αφού ούτε οι Αρειανοί ετόλμησαν να είπουν ότι ταύτα ήσαν η ουσία του Θεού Πατρός. Πάντα ταύτα επομένως κατειργάσθησαν δια του υπηρετούντος τον Κτίστην κτίσματος, και ενεφανίσθησαν δια μιας αρμοδίας οικονομίας εις τας ανθρωπίνας αισθήσεις, εκτός εάν ίσως, διότι λέγεται και Μωϋσής προσήγγισε τη νεφέλη ου ήν ο Θεός, νομίσουν σαρκικά νοήματα, επειδή η νεφέλη τω όντι ωράθη υπό του λαού, αλλά εντός της νεφέλης ο Μωϋσής μετά των οφθαλμών της σαρκός είδε τον Υιόν του Θεού, του οποίου οι αιρετικοί φαντάζονται ότι οράται η ίδια Αυτού ουσία".⁶⁷ Εις το χωρίον αυτό φαίνεται σαφώς το δίλημμα και η αγωνία του Αυγουστίνου. Ως πιστόν τέκνον της Εκκλησίας ηγωνίζετο να εύρη επιχειρήματα να αποδείξη το άκτιστον του Λόγου και του Αγίου Πνεύματος. Αλλά ουσιαστικώς σχεδόν μόνον εις αυτό διεφώνει με τους εν λόγω αιρετικούς. Γνωσιολογικώς κατά τα άλλα συνεφώνει με τους αιρετικούς, ότι οι προφήται και οι απόστολοι δεν έβλεπον τί το άκτιστον, ότι μόνον ταις αισθήσεσι έβλεπον ά έβλεπον, και δια της λογικής κατενόουν τα περί Θεού μυστήρια. Ο ισχυρισμός του ότι "ούτε οι Αρειανοί ετόλμησαν να είπουν ότι ταύτα ήσαν η ουσία

του Θεού Πατρός" μαρτυρεί περί της τραγικής καταστάσεως της θεολογίας του Αυγουστίνου έναντι των Ορθοδόξων της παραδόσεως, οίτινες επίστευον κατά την Αγίαν Γραφήν και την Παράδοσιν ότι ο Λόγος απεκάλυπτεν εν Εαυτώ τον Πατέρα εις τας θεοφανείας της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης.

Επειδή όμως ο ίδιος εταύτιζε τα εν Θεώ πάντα με την ουσίαν του Θεού δεν ηδυνήθη να φαντασθή ότι η εις τους προφήτας φανέρωσις του Θεού δια του Λόγου δεν είναι φανέρωσις της "πρώτης φύσεως τη Τριάδι γνωσκομένη ... αλλ' όσης τελευταίας και εις ημάς φθανούσης ... μεγαλειότητος ... μεγαλοπρεπειάς (καί) ... όσων μετ' εκείνον εκείνου γνωρισμάτων. ...", ως αναπτύσσει εξ ίδιας πείρας, ως φαίνεται, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος⁶⁸ και όλοι οι Πατέρες της Εκκλησίας.⁶⁹

Εν αντιθέσει προς τα υπό του Αυγουστίνου γραφόμενα περί του κτιστού και του γινομένου και του απογινομένου της εις τον Μωϋσέα και τους Ισραηλίτας εμφανισθείσης στήλης, νεφέλης και πυρός ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης γράφει, "νεφέλης δε του λαού θεία δύναμις καθηγουμένης, ου κατά την κοινήν φύσιν, ουδέ γαρ εξ ατμών τινων ή αναθυμιάσεων η σύστασις αυτής ήν, παχυνομένου τοις ατμοίς του αέρος δια της ομιχλώδους συστάσεως και προς εαυτόν συμπιλουμένου τοις πνεύμασιν, αλλά κρείττον τι και υψηλότερον της ανθρωπίνης καταλήψεως, εκείνη τη νεφέλη, της Γραφής μαρτυρούσης, τοιούτον το θαύμα ήν ως και, της ηλιακής ακτίνας θερμώς επιλαμπούσης, διατείχισμα είναι προς τον λαόν, σκιάζουσάν τε το υποκείμενον και λεπτή δρόσω το φλογώδες του αέρος υποτονίζουσαν και δια της νυκτός πυρ γίνεσθαι, αφ' εσπέρας εις όρθρον τω ιδίω φωτί τοις Ισραηλίταις δαδουχούσαν το φέγγος".⁷⁰

Εν αντιβολή προς τα τοιαύτα ο Αυγουστίνος πιστεύει ότι όλα τα εμφανισθέντα κατά τας θεοφανείας είναι γινόμενα και απογινοόμενα κτίσματα με σκοπόν να οραθούν και να ακουσθούν και ούτω να μεταφέρουν εις τον νουν των προφητών μηνύματα και νοήματα από τον Θεόν, "... το κτίσμα προσελήφθη δια τον σκοπόν του ανά χείρας έργου, ίνα εμφανισθή εις ανθρώπινα όμματα και ακουσθή εις ανθρώπινα ώτα, και κληθή άγγελος του Κυρίου, και Κύριος, και Θεός".⁷¹

Πάντως την κλασικήν διατύπωσιν της περί αποκαλύψεως πλάνης του Αυγουστίνου ευρίσκομεν εις τον γίγαντα των φραγκολατίνων θεολόγων, τον Θωμά Ακινάτον, όστις δέχεται την διάκρισιν μεταξύ αποκαλύψεων γενομένων δια κτισμάτων εις τας αισθήσεις και γενομένων δια νοημάτων κατ' ευθείαν εις την λογικήν.⁷² Ισχυρίζεται ότι η τελευταία ομοιάζει περισσότερο με την μακαρίαν όρασιν της θείας ουσίας υπό των εν ουρανοίς αγίων και δια τούτο είναι ανωτέρα της πρώτης.⁷³ Ούτως επηρεασμένος από τον Αυγουστίνον και την φραγκολατινικήν ταύτην παράδοσιν ο εκ Καλαβρίας Βαρλαάμ κατέπληξε τους ελληνορωμηούς με τον ισχυρισμόν του ότι αι θεοφάνειαι της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης ήσαν φανερώσεις του Θεού δια κτισμάτων και ούτω χείρων νοήσεως, δηλαδή χείρων των ελλάμψεων του Πνεύματος κατ' ευθείαν εις τον νούν.⁷⁴

Ακολουθών τους Φραγκολατίνους ο Βαρλαάμ ισχυρίζετο ότι "... ουκ ένι ει μη δι' αγγέλου τον Θεόν ανθρώπω συντυχείν, δι' αγγέλων γαρ ιεραρχούμεθα".⁷⁵ Και απαντά ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, "τί ποιείς, άνθρωπε; Ανάγκας επιτίθης τω και των αναγκών δεσπότη, τω και ταύτας

ηνίκ αν εθέλη λύοντι, ενίστε δε και μετασκευάζονται τελέως; Ειπέ δη μοι, τις ήν αγγέλων ο τω Μωϋσή ειπόν, "εγώ ειμι ο ών, ο Θεός Αβραάμ και Ισαάκ και Ιακώβ", ει μη ο του Θεού Υιός, ως και Βασίλειος ο Μέγας λέγει;"76

Ο Μέγας Βασίλειος ερμηνεύει τας θεοφανείας κατά τον ίδιον ακριβώς τρόπον ως οι αναφερθέντες και ως όλοι οι ορθόδοξοι Πατέρες της Εκκλησίας κατά του Ευνομίου ούτως, "ου παύση μη όντα προσαγορεύων, ω άθεε, τον όντως όντα την πηγην της ζωής, τον πάσι τοις ούσι του είναι παρεκτικόν; Ός οικείαν εαυτώ και πρέπουσαν τη εαυτού αϊδιότητι εν τω προς τον ίδιον θεράποντα Μωϋσέα χρηματισμώ προσηγορίαν εξεύρεν, όντα εαυτόν ονομάσας; Εγώ γαρ ειμι, φησίν, ο ών.77 Και τούτοις ουδείς αντερεί μη ουχί εκ προσώπου του Κυρίου ειρήσθαι, ούκουν όστις γε μη το Ιουδαϊκόν κάλυμμα επί τη αναγνώσει Μωϋσέως κατά της εαυτού καρδιάς επικείμενον έχει. Γέγραπται γάρ, ότι ώφθη τω Μωϋσεί άγγελος Κυρίου επί του Βάτου εν πυρί φλογός.78 Άγγελον τοίνυν προτάξασα της διηγήσεως η Γραφή, Θεού επάγει την φωνήν. Είπε γάρ, φησί, τω Μωϋσεί, Εγώ ειμί ο Θεός του πατρός σου Αβραάμ,79 και μετ' ολίγα páλιν, Εγώ ειμι ο ών.80 Τις ουν ο αυτός και άγγελος και Θεός; Άρα ουχί περι ου μεμαθήκαμεν, ότι καλείται το όνομα αυτου μεγάλης βουλής Άγγελος;81

Εγώ μεν ουκ οίμαι πλειόνων δειν προς την απόδειξιν, αλλά τοις μεν φιλοχρίστοις εξαρκείν και την υπόμνησιν, τοις δε ανιάτως έχουσι μηδέν όφελος εκ του πλήθους των λεγομένων έσεσθαι. Ει γαρ και ύστερον εγένετο της μεγάλης βουλής Άγγελος, αλλ' ουδέ πρότερον απηξίου την του αγγέλου προσηγορίαν. Ου γαρ ενταύθα μόνον ευρήσομεν τον Κύριον ημών και άγγελον και Θεόν υπό της Γραφής ονομασθέντα, αλλά και Ιακώβ, την οπτασίαν ταις γυναιξί διηγούμενος, φησί, Και ειπέ μοι ο άγγελος του Θεού,82 και μετ' ολίγα παρά του αυτου, Εγώ ειμί ο Θεός ο οφθείς σοι εν τω τόπω ου ήλειψάς μοι εκεί στήλην.83 Καίτοι εκεί επί της στήλης τω Ιακώβ ειρήται, Εγώ Κύριος ο Θεός Αβραάμ του πατρός σου, και ο Θεός Ισαάκ.84 Ο τοίνυν ενταύθα άγγελος ειρημένος, ούτος εκεί λέγει πεφανερώσθαι τω Ιακώβ. Παντί ουν δήλον, ότι ένθα και άγγελος και Θεός ο αυτός προσηγορεύεται, ο Μονογενής εστι δηλούμενος, εμφανίζων εαυτόν κατά γενεάν τοις ανθρώποις, και το θέλημα του Πατρός τοις αγίοις εαυτου διαγγέλων. Όστε και επί του Μωϋσέως όντα εαυτόν ονομάσας, ουκ άλλος τις παρά τον Θεόν Λόγον, τον εν αρχή όντα προς τον Θεόν, νοηθείη."85

Είναι σαφές ότι η ως άνω ερμηνεία των αποκαλύψεων του Θεού δια του Λόγου εν Αγίω Πνεύματι εν τη Παλαιά και τη Καινή Διαθήκη αποτελεί την όλην προϋπόθεσιν του περι Αγίας Τριάδος δόγματος των Οικουμενικών Συνόδων. Πώς άλλως εξηγούνται τα περι της εις Εμμαούς διδασκαλίας του Χριστου μετά την Ανάστασιν, "καί αρξάμενος από Μωϋσέως και από πάντων των προφητών διημήνευσεν αυτοίς εν πάσαις ταις γραφαίς τα περι εαυτου";86 Ταύτα θα ήσαν ανιστόρητα και εκτός πραγματικότητος εάν ως σκοπόν είχαν μίαν απλήν συσχέτισιν του Χριστου με μόνον τον Μεσσιάν της Παλαιάς Διαθήκης. Η Εκκλησία εδογματίσεν ότι ο Λόγος και το Πνεύμα Αυτου είναι άκτιστα και ομοούσια τω Πατρί, διότι ούτως απεκαλύφθησαν εις τους αυτόπτας γενομένους μάρτυρας της κατά πάντα μιας και ταυτόν θεότητος, δόξης, βασιλείας, βουλήσεως, ενεργείας, προνοίας, προγνώσεως, γνώσεως, δυνάμεως κ.τ.λ. της Αγίας Τριάδος, τα οποία πάντα ως άκτιστα και παντελώς ανόμοια τοις κτίσμασι υπερβαίνουν τον νούν, τον λόγον και τας αισθήσεις και ως εκ τούτου είναι χάριτι Θεου μεθεκτά τοις θεουμένοις και πιστοίς υπεραισθητώσ, υπερνοητώσ, και υπερλογικώς, αλλά τη συμμετοχή των αισθήσεων, των

παθών, του λόγου, και της λογικής δηλαδή ολοκλήρου του κεχαριτωμένου μέλους του σώματος του Χριστού.

Πάντως εξ αιτίας των μυθικών περί θεοφανειών ερμηνειών του Αυγουστίνου και των Φραγκολατίνων οι σημερινοί πνευματικοί απόγονοι αυτών υποχρεούνται πλέον να καταβάλουν προσπαθείας να απομυθεύσουν την Αγίαν Γραφήν, ενώ δεν είναι η Βίβλος η χρήζουσα απομυθεύσεως, αλλά η αυγουστίνειος και φραγκολατινική ερμηνευτική παράδοσις. Όπως υπάρχουν σήμερον ορθόδοξα πνευματικά τέκνα των ετεροδόξων, τα οποία φωτισθέντα από τους διδασκάλους των επιμένουν να εισαγάγουν εις την ορθόδοξον θεολογίαν τας απομυθευτικάς μεθόδους Δυτικών τινών, προφανώς μη γνωρίζοντα ότι η πατερική ερμηνεία της Γραφής είναι όχι μόνον η ορθή, αλλά και η μόνη άνευ μυθοπλασιών, ούτως οι Λατινόφρονες του 14ου - 15ου αιώνα αντιστρόφως υιοθέτησαν μαζί με όλας τας δυτικάς μυθολογίας την χαρακτηρίζουσαν τους Φραγκολατίνους μυθικήν ερμηνείαν των θεοφανειών. Όπως ο Αυγουστίνος, οι Φραγκολατίνοι και οι πνευματικοί απόγονοι αυτών πιστεύουν ότι η Αγία Γραφή διδάσκει ότι κατά την Βάπτισιν του Χριστού και την Πεντηκοστήν κατέβησαν επί του Κυρίου και των αποστόλων γινόμενα και απογινόμενα κτίσματα, δηλαδή κτιστή περιστερά και κτιστάι πύρινοι γλώσσαί, συμβολίζουσαι το Πνεύμα το Άγιον, ούτω και οι αγράμματοι λατινόφρονες Γραικοί, οι κατά την τελευταίαν εκατονταετηρίδα της ελευθέρας Κωνσταντινουπόλεως προδίδοντες το έθνος των Ρωμαίων και την πίστιν αυτού, επίστευον εις τα μυθικά ερμηνευτικά πλάσματα των Φράγκων, τύπου Θωμά Ακινάτου και Δάντε. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς συνοψίζει την βιβλικήν πατερικήν ερμηνευτικήν εν προκειμένω παράδοσιν. Οι αντίπαλοι του συνεφώνουν με τους Φραγκολατίνους ότι το μόνον άκτιστον είναι η ουσία του Θεού και επομένως κατά τας θεοφανείας ενεφανίσθη όχι η αόρατος εις τα όμματα θεία ουσία αλλά κτιστόν σύμβολον αυτής. Ούτω κατ' αυτούς ως κατά τον Αυγουστίνον η περιστερά και αι πύρινοι γλώσσαί είναι κτιστά σύμβολα και όχι άκτισται ενέργειαι του Θεού.

Ο άγιος Γρηγόριος γράφει κατά του Ακινδύνου, "τί δε και το είδος των γλωσσών και της περιστεράς προβάλλη κατά της λαμπρότητος της θείας φύσεως; Ουδείς γαρ τοιούτον είδος αϊδίως κεκτήσθαι το Πνεύμα το Άγιον εθεολόγησεν ή ενενόησεν. "Ανάρχως δέ, φησίν," ο Υίός εκ του Πατρός γεννηθείς, την φυσικήν ακτίνα άναρχον κέκτηται της θεότητος, ουχ ύστερον το είναι, ουδέ αυτήν την δόξαν προσλαμβανόμενος, και η δόξα της θεότητος και δόξα του σώματος γίνεται."⁸⁷ Πώς ουν είδεν Ησαΐας μεν θρόνον υψηλόν και επηρμένον,⁸⁸ Ιεζεκιήλ δε άρματα,⁸⁹ ο δε Βαπτιστής εν είδει περιστεράς αυτό το Πνεύμα,⁹⁰ φαίης άν; Σε δη μάλλον ημείς αντερωτήσωμεν, τον πρότερον αποφηνάμενον πλάνην είναι πάσαν αισθητήν φωτοφάνειαν οπωσδήποτε και κακοτεχνίαν του εχθρού πάν το εν σχήματι φαινόμενον, πώς οι προφήται και οι της χάριτος εν σχήμασι και τύποις είδον, καθάπερ και αυτός νυν αύθις ομολογήσας; Επει δε και την φωτεινήν καρδίαν νυν έφησ τα τοιαύτα βλέπειν, πώς η καρδιά σχήματα και τύπους βλέπει και περιστεράς είδος και γλωσσών; Ημείς δ' ίσμεν και πιστεύομεν, τοις πατερικοίς μεμνημένοι λόγοις, ου καρδιά μόνον αλλά και οφθαλμοίς ιδείν έσθ' ότε και τους προφήτας και τους αποστόλους και πολλούς των μετ' αυτούς αγίων, ου τοιαύτα μόνον, αλλά και μακρώ των τοιούτων υψηλότερα. Κάν εί τις έροίτο πώς είδον, μετά του Χρυσοστόμου πατρός ερούμεν, ως ουκ οίδαμεν, ει δε τις βούλοιτο μαθείν πώς είδον, γενέσθω και αυτός προφήτης, τη γαρ πείρα ταύτα γινώσκεται".⁹¹ Διόπερ και ημείς είπου τι λέγομεν περί του θειοτάτου φωτός, υπό των αντιλεγόντων αναγκαζόμενοι, πίστεως ρήματα λαλούμεν, ότι οφθαλμοίς ετέροις είδον, ότι μη τη

καθ' ημάς αντιληπτική δυνάμει, ότι δια του πνεύματος εώρων. Ταύτα γαρ ου φυσικής ακολουθίας αλλά πίστεως εστι τα ρήματα. Προς δε τούτοις και τα θεία θεάματα εκείνα άρρητα ειδότες θεοπρεπώς εκλαμβάνομεν τα ειρημένα, κατανοούντες εξ αυτών διάνοιαν υψηλότεραν. Ου γαρ ως αληθώς λέων⁹² και βούς⁹³ εστιν επ' ουρανού, ή γλώσσα⁹⁴ ή περιστέρα⁹⁵ το θείον Πνεύμα πριν ή φανήναι ή μετά το τοιούτον πεφηνέναι. ... Πώς δ' αν και περιστεράν απλώς ιδών ο θείος Βαπτιστής την του Αγίου Πνεύματος κάθοδον συνήκεν; Αλλ' όπερ είπον, πάντων ανθρωπίνη γλώττη και ακοή και όψει χωρητών, υψηλότερα τα θεάματα εκείνα και τρόπος έτερος άρρητος ο την επιδημίαν του πνεύματος τω θεόπτη παραστήσας".⁹⁶

Πάντως είναι σαφές ότι η αιτία της υπό του Αυγουστίνου και των Φραγκολατίνων περί θεοφανειών πλάνης είναι ότι, εφόσον ή όταν λείπη από αυτάς η νεοπλατωνικού τύπου έκστασις, ουδόλως κατ' αυτούς πρόκειται περί οράσεως και ακοής αοράτων και ανηκούστων ακτίστων θεαμάτων και ρημάτων. Εναντίον του Βαρλαάμ, όστις ισχυρίζετο ότι η δια της εκστάσεως θέα ακτίστων συνοδεύεται υπό της λήθης και επομένως ουδόλως συμμετέχουν εις αυτήν η μνήμη, αι αισθήσεις και το σώμα, ο Παλαμάς γράφει, "αλλ' ω βέλτιστε, τους ειλικρινώς προσευχομένους ο Θεός, ποτέ μεν εξίστησιν αυτών, υπέρ εαυτούς ποιών και αρπάζων απορρήτως εις τα ουράνια, ποτέ δε εν εαυτοίς ούσιν αυτός δια τε της ψυχής αυτών και του σώματος ενεργεί τα υπερφύα και απόρρητα και τοις του αιώνος τούτου σοφοίς ακατάληπτα. Και πάσι γαρ τοις αποστόλοις, εν τω ιερώ ποτε "προσκαρτερούσι τη προσευχή και τη δεήσει", το Πνεύμα το Άγιον επιδημήσαν, ουκ έκστασιν έδωκεν, ουδ' ήρπασεν εις ουρανόμ, αλλά πυρίναις γλώσσαις εστόμωσεν αυτούς και δι' αυτών εκείνα ελάλει, ών πάντων επιλελήσθαι τους εν εκστάσει γενομένους επάναγκες, είπερ και εαυτών".⁹⁷

Όπως θα είδωμεν εν οικείω τόπω η έκστασις των Πατέρων διαφέρει αυτής του Αυγουστίνου και των Φραγκολατίνων, καθότι και εν αυτή ολόκληρος ο άνθρωπος μετέχει, λέγεται δε έκστασις μόνον εις την περίπτωση του δια πρώτην φοράν πάσχοντος αυτήν και δια τούτο απωλέσαντος τον προσανατολισμόν του.⁹⁸ Όταν όμως η έλλαμψις επαναλαμβάνεται και ο ούτω πάσχων συνηθίζει προκόπτων, δεν λέγεται πλέον έκστασις αλλά θέα, ήτις γίνεται δια τους προκρίτους των προκρίτων θεουμένων, διαρκής και τελειότερα διηνεκώς.⁹⁹ Ουδόλως και ουδέποτε πρόκειται περί εκμηδενίσεως των φυσικών ενεργειών του ανθρώπου αλλ' αντιθέτως της θεώσεως αυτών, και της δι' αυτής υπεραναβάσεως αυτών.¹⁰⁰

Εν αντιθέσει προς τον ισχυρισμόν, όν είδαμεν, του Αυγουστίνου ότι ο Μωϋσής δεν είδε τον άκτιστον Λόγον εν τη νεφέλη και τω γνόφω αλλά κτιστά γινόμενα και απογινόμενα κτίσματα και εναντίον του ισχυρισμού του Βαρλαάμ ότι ο γνόφος ούτος είναι αφάιρσεις νοημάτων και ουχί όρασις υπέρ την νόησιν, ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς συνοψίζων την διδασκαλίαν της Ιεράς Παραδόσεως γράφει, "άρα γαρ ο Μωϋσής, πάντων απολυθείς των τε ορωμένων και των ορώντων πραγμάτων τε και νοημάτων και την θεάν υπερβάς του τόπου και εις τον γνόφον εισελθών εν αυτώ εώρακεν ουδέν; Αλλά μην εκεί είδε την άϋλον σκηνήν, "ήν δι' υλικής μιμήσεως τοις κάτω υπέδειξεν"^{100α} αυτή δ' αν είη, κατά τους των αγίων λόγους, "Χριστός η Θεού δύναμις και Θεού" αυθυπόστατος "σοφία",¹⁰¹ άϋλος μεν ούσα και άκτιστος τη εαυτής φύσει, προδεικνύσα δε δια της μωσαϊκής σκηνης ότι δέξεται ποτε κατασκευήν και εις σχήμα ήξει και ουσίαν ο υπερούσιος και ασχημάτιστος Λόγος, η πάντα υπερέχουσα και προέχουσα και περιέχουσα σκηνή, εν ή έκτισται και συνέστηκεν όσα τε ορατά και όσα αόρατα, και σώμα

λαβών θύσει τούτο υπέρ ημών, αρχιερέυς μεν ών αυτός προαιώνιος, ύστερον δε και ως ιερείω εαυτώ χρώμενος υπέρ ημών. Δια τούτο, εν τω θείω γνώφω γεγονώς ο Μωϋσής, ου την άυλον σκηνήν (δηλαδή τον Λόγον) είδεν μόνον και δι' ύλης υπέγραψεν, αλλά και αυτήν την της θεαρχίας ιεραρχίαν και τα κατ' αυτήν, ά και κατά την νομικήν ιερωσύνην υλικώς και ποικίλως διεζωγράφησε. Σύμβολα μεν ουν αισθητά ή τε σκηνή και τα κατά την σκηνήν πάντα, ιερωσύνη τε και τα καθ' ιερωσύνην, παραπετάσματα των εν τω γνώφω Μωσέως υπήρχε θεαμάτων, εκείνα δε αυτά τα θεάματα σύμβολα ουκ ήν ... Έτ' ουν έχει τις ειπείν ως ουδέν οράται εν τω θείω γνώφω και μετά την κατά απόφασιν θεολογίαν υψηλότερον θέαμα ουδέν; Ή τούτο γούν ότι συμβολικά πάντα τα των αγίων θεάματα; Και συμβολικά τοιαύτα, ως φαίνεσθαι μεν ποτε, είναι δ' ουδέποτε; Μωϋσής γαρ είδεν ά είδεν" εν τεσσαράκοντα ημέρας και τοσαύταις νυξί." Κατά τον Νύσσης Γρηγόριον, "τής αιδούς ζωής υπό τον γνώφον μετέχων,"¹⁰² ώστε ανείδεα ήν τα θεάματα εκείνα. Πώς ουν συμβολικά; Αλλά και εν τω γνώφω εωράτο, Πάντα δε τα εν τω γνώφω απλά και απόλυτα και άτρεπτα. Τί δε των κυρίως συμβόλων, των μεριστών και αισθητών, ου τρεπτόν, ου σύνθετον, ου τοις ούσι συνημμένον, δηλονότι τοις κτιστοίς; Επει δ' εώρα, ορατά ήσαν τα προκείμενα, ή ουν φώς, ή εν φωτί άλλω υπήρχον ορατά, αλλά απλά πάντα τα εκεί, φως άρα πάντ' εκείνα. Επει δ' εαυτόν υπεραναβάς και εν τω γνώφω γενόμενος εώρα, ούτε κατ' αίσθησιν εώρα, ούτε κατά νούν, αυτοπτικόν άρα εστί το φως εκείνο και τους μεν μη ανομμάτους γενομένους νόας υπεροχικώς αποκρύπτεται. Πώς γαρ το αυτοπτικόν και αυτονόητον δι' ενεργείας νού οραθείη οιασούν; Όταν δ' υπεραναβάς πάσαν νοεράν ενέργειαν ο νούς ανόμματος υπεροχικώς τελέση, πληρούται της υπερκάλλου ταύτης αγλαΐας, εν Θεώ χάριτι γενόμενος, και δια της υπέρ νουν ενώσεως αυτό δι' εαυτού το αυτοπτικόν φως έχων απορρήτως και ορών. Τί ούν; Ουκέτι λοιπόν κρύφιον το θείον είποι τις άν; Και πώς, ό γε ουκ εξίσταται της κρυφιότητος, αλλά και τοις άλλοις μεταδίδωσι, κρύπτον αυτούς υπό τον θείον γνώφον; Ου γαρ έτι Μωσής εωράτο τότε, μόνος εν αυτώ γενόμενος, κατά το γεγραμμένον, το δ' έτι μείζον, ότι και αυτόν εαυτού υπεραναβιβάσας και απολύσας απορρήτως εαυτού και υπέρ πάσαν θείς αισθητικήν και νοεράν ενέργειαν, κρύφιον αυτόν εαυτώ, ω του θαύματος, εποίησεν, ως και τον θείον Παύλον, ώσθ' ορώντας αυτούς μη ειδέναι, αλλά διαπορείν, τί ήν εκείνο το ορών. Το δ' άύθις έτι πάσαν παράδοξον υπερβολήν καθ' υπεροχήν εκβαίνον, ότι και εν αυτή τη απορρήτω και υπερφυεί εκφάνσει κρύφιος εκείνος μένει και αυτοίς τοις απολυθείσι και κρυβείσιν, ου τους άλλους πάντας μόνον, αλλά και εαυτούς."¹⁰³

Τμήμα 4

β) Οι υπό της Α' Οικ. Συνόδου καταδικασθέντες Αρειανοί και τα εκ της κατ' αυτών διαμάχης δογματικά αξιώματα

Η βασική διάκρισις μεταξύ των Πατέρων και των ως άνω αιρετικών είναι ότι οι Πατέρες παραδέχονται άμεσον υπό των θεουμένων υπέρλογον, εμπειρίαν του ακτίστου φωτός της θεότητος της Αγίας Τριάδος, ενώ οι αιρετικοί παρεμβάλουν μεταξύ των θεουμένων και του Θεού κτιστά μόνον μέσα αποκαλύψεως, όπως είδαμεν.¹

Μεταξύ όμως των αιρετικών τούτων υπάρχουν οπαδοί μιας αποφατικής τινος θεολογίας, ως οι Σαμοσατιανοί και οι Αρειανοί αλλά και οι εγκαταλείψαντες παντελώς την αποφατικήν

θεολογίαν Ευνομιανοί και οι ακολουθούντες τον Αυγουστίνον Φραγκολατίνοι. Εις όλας όμως τας εν λόγω περιπτώσεις τα κτιστά μέσα αποκαλύψεως του ακτίστου σκοπόν έχουν την μεταφοράν εκ του ακτίστου μηνυμάτων σωτηρίας και αυτής ταύτης της σωτηρίας. Εις την ορθόδοξον παράδοσιν των θεουμένων, προφητών, αποστόλων και αγίων, η αποφατική θεολογία είναι εκ της προσωπικής του θεουμένου εμπειρίας του υπέρ τον λόγον ακτίστου της θεότητος φωτός. Αντιθέτως εις τους εν λόγω αιρετικούς ο χαρακτήρ της υπέρ τον λόγον ή κατά τον λόγον αποκαλύψεως είναι αποτέλεσμα της εκ Θεού υπό των ανθρώπων αποδοχής κτιστών μόνον μηνυμάτων, ή δια της κτιστής ανθρωπίνης φύσεως του Χριστού μόνον, ή δι' αυτής και του κτιστού Λόγου, αλλά εν πάση περιπτώσει ως εμπιρεύονται εις την Αγίαν Γραφήν. Πάντως και η υπέρ τον λόγον αποφατική θεολογία των Σαμοσατιανών και των Αρειανών και η κατά τον λόγον καταφατική θεολογία των Ευνομιανών και των Φραγκολατίνων βασίζονται αποκλειστικώς επί της Αγίας Γραφής, αφού η προσωπική εμπειρία των πνευματικών ανδρών των εν προκειμένω αιρέσεων δια της οποίας υποτίθεται γνωρίζουν τον Θεόν συντελείται πάντοτε δια κτιστού μέσου ή δια της εκτός της θεώσεως δαιμονιώδους εκστάσεως.

Χρήζει μεγάλης προσοχής το γεγονός ότι οι Σαμοσατιανοί και οι Αρειανοί συνεφώνουν μετά της ορθοδόξου παραδόσεως περί της εν Θεώ διακρίσεως μεταξύ της θείας ουσίας και της ακτίστου ενεργείας. Εν τούτοις υπάρχει ριζική διαφορά μεταξύ των αιρετικών τούτων και των Ορθοδόξων, διότι οι μεν εθεμελίωσαν την εν λόγω διάκρισιν επί της παραδόσεως αλλά και επί της φιλοσοφίας,² ενώ ως είδαμεν,³ οι Ορθόδοξοι εστηρίζοντο επί της εμπειρίας της θεώσεως και της υπό των θεουμένων ερμηνείας της Αγίας Γραφής.

Πάλιν δια λόγους φιλοσοφικούς οι Ευνομιανοί και οι ακολουθούντες τον Αυγουστίνον Φραγκολατίνοι εταύτιζον την θείαν ουσίαν και την άκτιστον θείαν ενέργειαν.⁴

Ίνα κατανοήση τις την τελικήν διατύπωσιν της περί Αγίας Τριάδος διδασκαλίας της Εκκλησίας πρέπει να έχη υπ' όψιν τα υπό των αιρέσεων τούτων δημιουργηθέντα φιλοσοφικά και θεολογικά προβλήματα. Ίσως το πιο παράδοξον είναι ότι κατά τας φιλοσοφικάς αυτών προϋποθέσεις υπήρχε κατά βάσιν συμφωνία μεταξύ Σαμοσατιανών, Αρειανών και Νεστοριανών.⁵

Επικρατεί η θεωρία ότι το θεολογικόν οικοδόμημα του Αρειανισμού βασίζεται εις την προκατάληψιν αυτού, ότι ο Θεός δεν δύναται ένεκα της απολύτου υπερβατικότητός Του να έχη άμεσον σχέσιν με τα κτίσματα και δια τούτο υπεχρεούτο να παρεμβάλη ως ενδιάμεσον όν, τον κτιστόν Λόγον, εις τας σχέσεις μεταξύ Θεού και κόσμου.⁶

Η επικράτησις τοιούτων θεωριών οφείλεται εις την αδυναμίαν των ετεροδόξων και των συγχρόνων θεολόγων να παρατηρήσουν ότι, ταύτα λέγει ο Άρειος δια την ουσίαν του Θεού και ουχί δια την ενέργειαν Αυτού. Δηλαδή ο Άρειος edίδασκεν ότι ο Θεός έχει σχέσεις με τα ετερούσια, ουχί κατ' ουσίαν αλλά μόνον κατ' ενέργειαν.⁷ Επίσης ετόνιζεν ότι τα κτίσματα δεν γνωρίζουν την ουσίαν του Θεού αλλά μόνον την ενέργειαν του Θεού.⁸ Εις τα τοιαύτα είναι σαφές ότι ο Άρειος ακολουθεί το σχήμα της πατερικής παραδόσεως.

Ταύτα όμως δεν βλέπουν ως κλειδα εις την ερμηνείαν των Πατέρων, οι ακολουθούντες τον Αυγουστίνον Φραγκολατίνοι και οι απόγονοι αυτών Παπικοί και Προτεστάνται θεολόγοι, ως δεν

είχεν υπ' όψιν του ταύτα ο εκ Καλαβρίας Βαρλαάμ. Τούτο διότι ακολουθώντας τον Αυγουστίνον εις την ταύτισιν ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ και φανταζόμενοι εαυτούς πιστούς εις τους Πατέρας των Οικουμενικών Συνόδων, και θεωρούντες τον Αυγουστίνον ως τον μεγαλύτερον Πατέρα της Χριστιανοσύνης, ούτε καν δύνανται να φαντασθούν ότι μαζί με τον Αυγουστίνον εξετράπησαν εκ της Ιεράς Παραδόσεως και επρόδωσαν τας προϋποθέσεις των δογμάτων των Οικουμενικών Συνόδων, δια της καταργήσεως των εμφανίσεων του Λόγου εν τη ακτίστω δόξη Αυτού εις τους προφήτας και εις τους αποστόλους και δια της ταύτισεως της θείας ουσίας και της θείας ενεργείας με συνέπειαν την περί Filioque αίρεσιν και την εις εποχήν αγραμματοσύνης προσθήκην αυτού εις το Σύμβολον της πίστεως.

Πάντως εναντίον του ταυτίζοντος την ουσίαν και την ενέργειαν εν τω Θεώ Βαρλαάμ, ο Παλαμάς παραπονείται ότι ούτε ο Άρειος ετόλμησε να κάνη αυτό, αφού προσεπάθει να υποδείξη ότι ο Λόγος γεννάται ουχί εκ της ουσίας του Πατρός αλλά κατά βούλησιν του Πατρός εκ του μηδενός. "Θέλησιν δε την ουσίαν του Θεού ουδ' οι θελήσεως Υιόν ειπόντες τον Λόγον του Θεού ετόλμησαν ειπείν."9

Ακριβώς επειδή ο Αυγουστίνος δεν εγνώριζε την διδασκαλίαν των Πατέρων της Α' και της Β' Οικ. Συνόδου εθεολόγησε τελικώς το Filioque. Επειδή δε οι Φραγκολατίνοι επίστευσαν ότι ο Αυγουστίνος γνωρίζει καλύτερα από τους συγχρόνους των λατινοφώνους και ελληνοφώνους Ρωμαίους την περί Θεού διδασκαλίαν της Εκκλησίας, απεκήρυξαν την διδασκαλίαν της Α' και της Β' Οικ. Συνόδου, νομίσαντες ότι δια του Filioque κατώρθωσαν κάποιαν περαιτέρω και ανωτέραν ανάπτυξιν δια βαθυτέρας κατανοήσεως του δόγματος των εν λόγω Συνόδων.

Την εκ μέρους των Φραγκολατίνων αθέτησιν ταύτην αναπτύσσει ο Γρηγόριος ο Παλαμάς ως εξής, "Αρειανοί μεν ουν τον Υιόν έλεγον θελήσει του Πατρός εις το είναι προελθειν εκ του μη αθελήτως εκ του Πατρός το είναι λαβειν τούτο δήθεν κατασκευάζοντες. Ερούμεν ουν και ημείς προς αυτούς, όπερ και ο μέγας Αθανάσιος προς τους Αρειανούς, ότι "τού βούλεσθαι το κατά φύσιν υπέρκειται, και η φύσις ουχ υπόκειται βουλήσει".10 Ως ουν η γέννησις ευδοκία και θέλησις ουκ έστιν, αλλ' υπέρ ευδοκίαν και θέλησιν - φύσει γαρ δείκνυσιν εκ Πατρός όντα τον Υιόν ως αυτώ γνήσιον και ομοούσιον, αλλ' ου θελήσει καθά τα κτίσματα - ούτως ουδέ του Πνεύματος η εκπόρευσις αποστολή και ευδοκία και θέλησις εστι, φύσει γαρ η εκπόρευσις δείκνυσι το Πνεύμα το Άγιον εκ του Πατρός ως αυτώ γνήσιον και ομοούσιον, αλλ' ου θελήσει κατά τα κτίσματα. Λατίνοι γούν λέγοντες ταυτόν είναι τη αποστολή του θείου Πνεύματος την εκπόρευσιν κατά πάσαν ανάγκην κτιστόν είναι το Πνεύμα κατασκευάζουσι."11

Ως θα είδωμεν κατωτέρω ο Αυγουστίνος αντιμετωπίζει το επιχείρημα αυτό των Αρειανών το οποίον αποδίδει εις τους Ευνομιανούς, με τον ισχυρισμόν ότι είναι ανόητον, εφόσον η βούλησις είναι αγάπη και ως εκ τούτου ταυτίζεται με την θείαν ουσίαν. Επομένως το φύσει και βουλήσει γεννάν είναι ταυτόν.12

Ως ανεπτύξαμεν λεπτομερώς εις άλλας εργασίας13 οι Σαμοσατιανοί, οι Αρειανοί, και οι Νεστοριανοί επρέσβευον ότι ο Θεός έχει πραγματικάς σχέσεις προς τα κτίσματα κατά βούλησιν και ουδέποτε κατ' ουσίαν ή κατά φύσιν ή και καθ' υπόστασιν, διότι ταύτα σημαίνουν δι' αυτούς κατ' ανάγκην.

Προφανώς ευρισκόμεθα ενώπιον μιας φιλοσοφοποίησης της εκ της αποκαλύψεως γνωστής διακρίσεως ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ. Φαίνεται ότι η μορφή αυτή της εν λόγω διακρίσεως ανεπτύχθη μεταξύ των Χριστιανών της ανατολικής Διοικήσεως της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, προς αντιμετώπισιν των εκ της ελληνικής φιλοσοφίας επιχειρημάτων κατά του δόγματος της Εκκλησίας περί της εκ του μηδενός δημιουργίας. Κρίνοντας από τον φανατισμόν με τον οποίον επέμενον εις ταύτην την φιλοσοφικήν αρχήν οι εν λόγω αιρετικοί, δύναται τις να εικάση την μεγάλην επιτυχίαν ταύτης της αναπτυχθείσης φιλοσοφίας. Ο φανατισμός των οπαδών αυτής δύναται να εξηγηθή μόνον από το γεγονός ότι εξ αιτίας αυτής ησπάσθησαν πολλοί τον Χριστιανισμόν. Φαίνεται ότι αντί να επικαλεσθούν την αυθεντίαν των αυτοπτών μαρτύρων της θεότητος του Χριστού θεουμένων, εβασίσθησαν εις την εν λόγω φιλοσοφίαν και καθυπέταξαν την διδασκαλίαν των θεουμένων εις αυτήν και ούτω διέστρεψαν την ορθόδοξον διδασκαλίαν περί Αγίας Τριάδος και περί ενσαρκώσεως του Λόγου ως και περί θεοπνευστίας.¹⁴

Εις αποδιδόμενα εις τον μάρτυρα Ιουστίνον έργα ευρίσκομεν στοιχεία τινά της εν λόγω φιλοσοφίας. Εκ των έργων τούτων επιλέγομεν τα εξής χωρία,

"Ερώτησις. Ει το είναι τη δυνάμει του είναι τη ενεργεία καθέστηκεν έλαττον, πώς ο του κόσμου ποιητής, προ της του κόσμου ποιήσεως ποιητής ών δυνάμει, και ουκ ενεργεία τω της ελαττώσεως ουχ υποπίπτει ονόματι;"

"Απόκρισις. Ων η δύναμις της ενεργείας φυσική τινι ανάγκη υφέστηκεν, τούτων η δύναμις ελάττων της ενεργείας καθέστηκεν. Ου δε η δύναμις της ενεργείας ου φυσική ανάγκη, αλλά ιδία βουλή υφέστηκεν, ούτος ανυπόβλητος τω της ελαττώσεως ονόματι. Διενόηθης, φησί, και πάντα σοι πάρεστιν".¹⁵

Εις άλλο της ίδιας ομάδος έργον ευρίσκομεν τα εξής, "ο Θεός ει τω είναι ποιεί, αναγκαστικώς ποιεί ά ποιεί, ει δε τω βούλεσθαι ποιεί, αυθεντικώς ποιεί, αυθεντικώς δε ποιών, όσα βούλεται και οία βούλεται και ότε βούλεται ποιεί."¹⁶

Και εις άλλο τα εξής χαριτωμένα, "ει κατά τους Έλληνας τω είναι, και ου τω βούλεσθαι ποιεί ο Θεός τους ανθρώπους, πώς ο Πλάτων ποτέ μεν έστι ζών λογικόν και άνθρωπος, ποτέ δε ζών άλογον και μύρμηξ δια της μετεμψυχώσεως; Ει μεν έπεται τω Θεώ το γενέσθαι τον Πλάτωνα άνθρωπον, ανάγκη μεταγομένου του Πλάτωνος εκ του είναι αυτόν άνθρωπον εις το γενέσθαι αυτόν μύρμηκα, μεταγενέσθαι και τον Θεόν του είναι ό εστιν, ει δε ο Πλάτων μεν μεταφέρεται, ο δε Θεός του είναι ό εστιν ου μεταφέρεται, πώς τω είναι, και ου τω βούλεσθαι ο Θεός ποιεί τους ανθρώπους;"¹⁷

Και εις άλλο έργο, "πρός ένδειξιν δε της θείας αυτού δυνάμεως και του μη νόμω φύσεως αυτόν δουλεύειν, αλλά αυθεντία βουλήσεως το δοκούν εργαζόμενον, τα μεν εν αρχή των εν γενέσει και φθορά φύσεως εκ της γης και των υδάτων εποίησε, προστάξας, "εξαγαγέτω η γη ψυχήν ζώσαν κατά γένος ..."¹⁸

Εξ αιτίας τοιούτων αρχών, εν συνδυασμῷ με την απουσίαν της ορθῆς περί αποκαλύψεως διδασκαλίας, ο Παῦλος Σαμοσατεύς ἀπέρριψεν ὄχι μόνον την περί Ἀγίας Τριάδος διδασκαλίαν των προφητῶν και των αποστόλων, ἀλλά ἠρνήθη την κατά φύσιν ἔνωσιν εν Χριστῷ των δύο φύσεων, ισχυριζόμενος ὅτι τούτο σημαίνει κατ' ἀνάγκην ἔνωσιν.¹⁹ Κατ' αὐτόν ἡ μία οὐσία και ὑπόστασις του Θεοῦ ἐνοῦται εν Χριστῷ μετὰ της ἀνθρωπίνης φύσεως οὐχί κατά φύσιν ἀλλά κατ' ἐνέργειαν και εὐδοκίαν.²⁰ Και ὡς εἶδαμεν,²¹ κατά την ἐνσάρκωσιν ὁ Θεός γίνεται Πατήρ και οὕτω λέγεται ὅτι γεννά τον μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱόν τον ἀνθρωπον Χριστόν. Το Πνεῦμα το Ἅγιον δια τον Σαμοσατέα ἦτο ἡ εν Χριστῷ χάρις και ἐνέργεια του Θεοῦ, το ὁποῖον συγκατώκει μετὰ της ἐνεργείας του Λόγου εν τῷ ἀνθρώπῳ Χριστῷ ὡς, εἰς τους προφήτας, ἀλλά με την διαφοράν ὅτι ὁ Χριστός ἐγένετο ναός του πληρώματος της θεότητος του Θεοῦ.²²

Τρεῖς Σύνοδοι ἠσχολήθησαν εν Ἀντιοχείᾳ με την αἵρεσιν ταύτην τῷ 264-269 και τελικῶς κατεδικάσθη ὁ Παῦλος Σαμοσατεύς, διότι δεν ἐδέχετο 1) ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ὁ ἐκ του Πατρός γεννηθεὶς προ των αἰῶνων μονογενῆς Υἱός του Θεοῦ, 2) ὅτι ὁ Λόγος εἶναι εν ἑαυτῷ οὐσία (δηλαδή ὑπόστασις) και 3) ὅτι ὁ Λόγος οὗτος ἠνώθη κατ' οὐσίαν (δηλαδή καθ' ὑπόστασιν) με την ἀνθρωπίνην Αὐτοῦ φύσιν.²³

Σημειωτέον ὅτι ὁ Παῦλος Σαμοσατεύς ἐδίδασκεν ὅτι εν Χριστῷ ὑπάρχει μία ἐνέργεια βουλήσεως του Θεοῦ και του Χριστοῦ και ἐκ της ἐνώσεως αὐτῆς των δύο ἐνεργειῶν συνίσταται ἡ ἐνσάρκωσις και ὄχι ἐκ της κατά φύσιν ἐνώσεως των δύο φύσεων.²⁴ Αὐτὴ εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ διδασκαλία του Διοδώρου Ταρσοῦ, του Θεοδώρου Μοψουεστίας, του Νεστορίου, και ἴσως του Θεοδωρήτου Κύρου.²⁵ Και ὡς φαίνεται και ἡ πηγὴ του μονοενεργητισμοῦ και του μονοθελητισμοῦ.²⁶

Ὡς ἀνεπτύξαμεν ἀλλαχού ἡ ὅλη φιλοσοφικὴ προϋπόθεσις της διδασκαλίας αὐτῶν εἶναι ὅτι ὁ Θεός δύναται μόνον με τον ὁμοούσιον ἑαυτῷ Υἱόν και το ὁμοούσιον ἑαυτῷ Πνεῦμα να ἔχη κατ' οὐσίαν σχέσεις και οὐχί με τα κτίσματα, διότι το κατ' οὐσίαν σημαίνει κατ' ἀνάγκην.²⁷ Ἐπομένως ὁ Λόγος ἐνοῦται με τον Χριστόν κατ' ἐνέργειαν και κατ' εὐδοκίαν. Οὕτω τα δύο πρόσωπα γίνονται ἅμα τῇ γεννήσει του Χριστοῦ ἐκ της Παρθένου ἐν πρόσωπον της ἐνώσεως με μίαν ἐνέργειαν και θέλησιν.²⁸

Φαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ συνδετικὸς κρίκος μετὰξὺ του Παύλου Σαμοσατέως και των Ἀρειανῶν ἦτο ὁ μαθητὴς του Σαμοσατέως Λουκιανός ὁ διδάσκαλος των Ἀρειανῶν, οἵτινες ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς Συλλουκιανιστάς.²⁹ Την ἀκριβῆ διδασκαλίαν του Λουκιανοῦ δεν γνωρίζομεν. Εἶναι βέβαιον ὅμως ὅτι 1) προσηρμόσθη εἰς την ἐπίσημον διδασκαλίαν της Ἐκκλησίας μετὰ την καταδίκην του διδασκάλου του εἰς τα τρία ἀναφερθέντα σημεία. Οὕτω βλέπομεν τους Ἀρειανούς με ἀρχηγόν τον Ἄρειον να συμφωνοῦν ὅτι 1) ἡ Ἁγία Τριάς εἶναι τρεῖς ὑποστάσεις, 2) ὅτι ὁ Λόγος κατ' οὐσίαν ἠνώθη με την ἀνθρωπίνην Αὐτοῦ φύσιν, και 3) ὅτι ἡ ἐκ του Θεοῦ γέννησις του Λόγου ἐγένετο προ των αἰῶνων.

Παρά την τυπικὴν ταύτην συμφωνίαν με την ἐπίσημον διδασκαλίαν της Ἐκκλησίας και την ἀπόφασιν της ἀναφερθείσης Συνόδου, ἡ διδασκαλία των Συλλουκιανιστῶν ἦτο εἰς την πραγματικότητά μία ὑπεκφυγὴ και οὐσιαστικῶς ἐμμονή, εἰς την φιλοσοφίαν του Σαμοσατέως και μόνον κατ' ἐπίφασιν προσαρμογὴ εἰς την ὀρθόδοξον θεολογίαν.³⁰

Κατά τον Άρειον, ως και κατά τον Σαμοσατέα, ο Θεός είχε εν Εαυτώ ως ενεργείας ακτίστους τον Λόγον και το Πνεύμα Αυτού και ήτο μία ουσία και υπόστασις.³¹ Ενώ αρχαίοι τινες Ορθόδοξοι edίδασκον όπως είδαμεν,³² ότι ο Θεός προ των αιώνων εγέννησε τον ενδιάθετον Λόγον, Όστις ο ίδιος εγένετο προφορικός και Υιός Μονογενής, του Θεού ούτω γενομένου Πατρός, δια την δημιουργίαν του κόσμου και την ενσάρκωσιν του Λόγου, ο Άρειος αντιθέτως επρέσβευεν ότι ο Θεός εγέννησε προ των αιώνων δεύτερον Λόγον εκ του μηδενός.³³ Δια τους αναφερθέντας αρχαίους η γέννησις του ενδιαθέτου Λόγου εις προφορικόν εγένετο τη βουλήσει του Πατρός, διότι δεν εθεωρείτο τρόπος της υπάρξεως του Λόγου, αφού ήδη υπήρχεν, αλλά ο τρόπος της ενεργείας του Θεού δια του Λόγου προς δημιουργίαν του κόσμου και ενσάρκωσιν του Λόγου.³⁴ Ο Άρειος όμως εθεώρει την γέννησιν ως τον τρόπον της υπάρξεως του Λόγου εκ του μηδενός.

Η μεγάλη πλειοψηφία των επισκόπων και οι αντιπρόσωποι αυτών θεολόγοι Πατέρες της Εκκλησίας συμφώνουν με τους Αρειανούς ότι ο όρος γέννησις δηλοί τον τρόπον της υπάρξεως του Λόγου προ των αιώνων. Αλλά διεφώνουν με τον Άρειον και επέμειναν εις την παράδοσιν των αρχαίων ότι Είς είναι ο Λόγος του Θεού, Όστις εγεννήθη εκ της ουσίας του Πατρός ή εκ της υποστάσεως Αυτού και Όστις δεν είναι εκ του μηδενός έργον της βουλήσεως του Πατρός.

Σημειωτέον ότι η εκδοχή ότι οι Αρειανοί edίδασκον την εν χρόνω γέννησιν του Λόγου εκ του μηδενός είναι όχι η διδασκαλία αυτών αλλά κατηγορία εναντίον αυτών. Οι Συλλουκιανιστάι μετά ζήλου επέμενον όχι μόνον εις την προ του χρόνου αλλά και εις την προ των αιώνων γέννησιν του Λόγου εκ του μηδενός.³⁵

Ο Άρειος ετόνιζεν ότι το "γεννάν" δεν είναι της ουσίας αλλά της βουλήσεως ή ενεργείας του Θεού και άρα σημαίνει "κτίζειν". Δηλαδή το ότι ο Θεός γεννά τον δεύτερον Λόγον εκ του μηδενός σημαίνει ότι κτίζει, ποιεί, δημιουργεί τον Λόγον τούτον εκ του μηδενός.³⁶

Συνεπής εις την διδασκαλίαν της Αγίας Γραφής και της Ιεράς Παραδόσεως, ότι κτίσμα δεν δύναται να γνωρίση την γνωστήν μόνον εις τον Θεόν θείαν ουσίαν, ο Άρειος επρέσβευεν ότι ο εκ του μηδενός κτισθείς Λόγος, δεν γνωρίζει ούτε την ουσίαν του γεννήσαντος Αυτόν Πατρός, ούτε την ιδικήν Του.³⁷ Ούτω δεν έχει κατά φύσιν την γνώσιν, τας ενεργείας, την δόξαν, την βασιλείαν, κ.λ.π. του Πατρός, αλλά έχει ταύτα κατά χάριν εν ω μέτρω θέλει και δίδει ο Πατήρ. Ούτως ο Πατήρ έδωσεν εις τον κτιστόν Αυτού Μονογενή Υιόν το κτίζειν, το κυβερνάν, το προνοείν, το σώζειν, το αγιάζειν, κ.τ.λ. Ο Πατήρ αποκαλύπτει εις τον Λόγον τα πάντα όσα χρειάζονται, ουδέποτε όμως την ουσίαν Αυτού. Δια τον Άρειον υπάρχει ταυτότης τις ενεργειών του Πατρός και του Λόγου, αλλ' ουχί φυσική και απόλυτος ταυτότης ενεργειών. Ο Λόγος κατά χάριν και μέθεξιν έχει ό,τι άκτιστον έχει από τον Πατέρα. Κατά φύσιν έχει μόνον κτιστήν φύσιν και τας κτιστάς αυτής ενεργείας.³⁸

Επίσης συνεπής εις την φιλοσοφικήν αρχήν του Παύλου Σαμοσατέως ο Άρειος διετήρησε μετά φανατισμού την διδασκαλίαν, ότι ο Θεός έχει μόνον κατά βούλησιν και ουδέποτε κατ' ουσίαν σχέσιν με άλλας ουσίας και υποστάσεις. Ισχυρίζετο ότι η κατ' ουσίαν γέννησις του Λόγου υπό του Θεού συνεπάγεται μίαν κατ' ανάγκην γέννησιν, ήτις περισσοτέραν συγγένειαν έχει, κατά τον

Άρειον, με τας εκ του Υψίστου Θεού απορρίας των κατωτέρω όντων των Γνωστικών.³⁹ Ο Λόγος όμως ως κτίσμα δύναται να ενωθή κατ' ουσίαν με την σάρκα Αυτού, αφού εκτίσθη υπό του Θεού υπ' αυτόν τον όρον. Και ούτως έχει φύσιν τρεπτήν. Τον ανθρώπινον λόγον του Χριστού όμως αντικατέστησεν ο κτιστός Λόγος του Αρείου και ούτως όλας τας κτιστάς ενεργείας του Χριστού αποδίδει ο Άρειος αδιακρίτως εις την προϋπάρχουσαν φύσιν του Λόγου προς απόδειξιν του κτιστού και του τρεπτού Αυτού.⁴⁰

Εις την θεολογίαν του Αρείου υπάρχει μία σπουδαία αντίθεσις την οποίαν εκτύπησαν οι Πατέρες και την οποίαν εκάλυψαν δια μιας σπουδαίας αναπροσαρμογής οι Ευνομιανοί ως θα είδωμεν.⁴¹ Ενώ οι Αρειανοί ετόνιζον τόσον πολύ το κατά πάντα άγνωστον της ουσίας του Θεού, ώστε να μη την γνωρίζη ούτε ο προ των αιώνων γεννηθείς Λόγος, παρά ταύτα ισχυριζόμενοι ότι το κατ' ουσίαν σημαίνει κατ' ανάγκην, κατήντουν αυτοί αντί του Λόγου να γνωρίζουν την θείαν ουσίαν.

Ο Μέγας Αθανάσιος επισημαίνει το σημείον τούτο ως εξής, "ότι καταισχυθέντες επί τω λέγειν ποίημα και κτίσμα, καί, ουκ ήν πριν γεννηθή ο του Θεού Λόγος, άλλως páλιν κτίσμα λέγουσιν αυτόν είναι, βούλησιν προβαλλόμενοι και λέγοντες, ει μη βουλήσει γέγονεν, ουκούν ανάγκη και μη θέλων έσχεν ο Θεός Υιόν. Και τις ο την ανάγκην επιβαλών αυτόν πονηρότατοι και πάντα προς την αίρεσιν εαυτών έλκοντες; Το μεν γαρ αντικείμενον τη βουλήσει εωράκασι, το δε μείζων και υπερκείμενον ουκ εθεώρησαν. Όσπερ γαρ αντίκειται τη βουλήσει το παρά γνώμην, ούτως υπέρκειται και προηγείται του βουλευέσθαι το κατά φύσιν. Οικίαν μεν ουν τις βουλόμενος κατασκευάζει, υιόν δε γεννά κατά φύσιν, και το μεν βουλήσει κατασκευαζόμενον ήρξατο γίνεσθαι, και έξωθεν εστι του ποιούντος, ο δε υιός ίδιόν εστι της ουσίας του πατρός γέννημα, και ουκ έστιν έξωθεν αυτού, διό ουδέ βουλεύεται περί αυτού, ίνα μη και περί εαυτού δοκή βουλεύεσθαι. Όσω ουν του κτίσματος ο υιός υπέρκειται, τοσούτω και της βουλήσεως το κατά φύσιν, και έδει αυτούς ακούοντας, ου βουλήσει λογίζεσθαι το κατά φύσιν. Οι δε επιλαθόμενοι, ότι περί Υιού Θεού ακούουσι, τολμώνσιν ανθρωπίνας αντιθέσεις λέγειν επί Θεού, ανάγκην και παρά γνώμην, ίνα το είναι Υιόν αληθινόν αρνήσωνται του Θεού, επει έιπάτωσαν ημίν αυτοί, το αγαθόν είναι και οικτίρμονα τον Θεόν εκ βουλήσεως πρόσεστιν αυτόν, ή ου βουλήσει; Ει μεν ουν εκ βουλήσεως, σκοπείν δει, ότι ήρξατο μεν είναι αγαθός και το μη είναι δε αυτόν αγαθόν ενδεχόμενόν εστι. Το γαρ βουλεύεσθαι και προαιρείσθαι εις εκάτερα την ροπήν έχει, και λογικής φύσεώς εστι τούτο το πάθος. Ει δε δια το εκ τούτων άτοπον ουκ εκ βουλήσεως αγαθός και οικτίρμων εστιν, ακουσάτωσαν άπερ ειρήκασιν αυτοί, ουκούν ανάγκη και μη θέλων εστιν αγαθός. Και τις ο την ανάγκην επιβαλών αυτόν; Ει δε άτοπόν εστι λέγειν επί Θεού ανάγκην, και δια τούτο φύσει αγαθός εστιν, ειη αν πολλώ μάλλον και αληθέστερον του Υιού φύσει και ουκ εκ βουλήσεως Πατήρ".⁴²

Το ότι φύσει και ουχί βουλήσει γεννά ο Θεός τον Λόγον είναι η ομόφωνος διδασκαλία των Πατέρων της Α' και της Β' Οικουμ. Συνόδου,⁴³ οίτινες τονίζουν ότι το υπό του Θεού φύσει γεννάν δεν σημαίνει ανάγκη γεννάν. Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος συνοψίζει ταύτα κατά Αρειανών, Ευνομιανών και Πλάτωνος λέγων, "ου γαρ δη υπέρχυσιν αγαθότητος ειπείν θαρρήσομεν (ό των παρ' Έλλησι φιλοσοφησάντων ειπείν τις ετόλμησεν, Οίον κρατήρ τις υπερρήη, σαφώς ουτωσί λέγων, εν οίς περί πρώτου αιτίου και δευτέρου φιλοσοφεί)⁴⁴ μήποτε ακούσιον την γέννησιν εισαγάγωμεν, και οίον περίττωμά τι φυσικόν και δυσκάθεκτον, ήκιστα ταις περί θεότητος υπονοίαις πρέπον".⁴⁵

Ο Μέγας Αθανάσιος επί του θέματος γράφει, "άρ' ουν επί φύσει και μη βουλήσεως εστιν ο Υιός, ήδη και αθέλητός εστι τω Πατρί, και μη βουλομένου του Πατρός εστιν ο Υιός; Ουμενούν, αλλά και θελόμενός εστιν ο Υιός παρά του Πατρός, καί, ως αυτός φησιν, ο Πατήρ φιλεί τον Υιόν, και πάντα δείκνυσι αυτόν.46 Ως γαρ το είναι αγαθός ουκ εκ βουλήσεως μεν ήρξατο, ου μην αβουλήτως και αθελήτως εστιν αγαθός, ό γαρ εστι, τούτο και θελητόν εστιν αυτό, ούτω και το είναι τον Υιόν ει και μη εκ βουλήσεως ήρξατο, αλλ' ουκ αθέλητον, ουδέ παρά γνώμην εστιν αυτό. Ωσπερ γαρ της ίδιας υποστάσεώς εστι θελητής, ούτω και ο Υιός ίδιος ών αυτού της ουσίας, ουκ αθέλητός εστιν αυτό. Θελέσθω και φιλείσθω τοίνυν ο Υιός παρά του Πατρός, και ούτω το θέλειν και μη αβούλητον του Θεού τις ευσεβώς λογιζέσθω. Και γαρ ο Υιός τη θελήσει ή θέλεται παρά του Πατρός, ταύτη και αυτός αγαπά και θέλει, και τιμά τον Πατέρα, και έν εστι θέλημα το εκ Πατρός εν Υιώ, ως και εκ τούτου θεωρείσθαι τον Υιόν εν τω Πατρί, και τον Πατέρα εν τω Υιώ. Μη μέντοι κατά Ουαλεντίνον προηγουμένην τις βούλησιν επειγασέτω, μηδέ μέσον τις εαυτόν ωθείτω του μόνου Πατρός προς τον μόνον Λόγον, προφάσει του βουλεύεσθαι. Μαίνοιτο γαρ αν τις μεταξύ τιθείς Πατρός και Υιού βούλησιν και σκέψιν".[47]

Εκ των τοιούτων φαίνεται σαφώς ότι οι Πατέρες ουδεμίαν ενέργειαν παρεμβάλλουν εις τον τρόπον της υπάρξεως των προσώπων της Αγίας Τριάδος. Ο τρόπος υπάρξεως εκάστης υποστάσεως του Θεού προηγείται ως εκ του Πατρός δια του Υιού εν Πνεύματι πηγή των ενεργειών, αλλ' ουδέποτε δύναται ενέργειά τις να θεωρήται όχι μόνον αιτία αλλ' ουδέ καν συναιτία της υπάρξεως του Λόγου και του Αγίου Πνεύματος. Το γεννάν ως και το εκπορεύειν απλούστατα δεν είναι ενέργειαι.

Έχοντες υπ' όψιν ταύτα ως και την υπό του Αυγουστίνου και των Φραγκολατίνων ταύτισιν ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ και τον κατά συνέπειαν ισχυρισμόν αυτών ότι ο Υιός γεννάται δια της γνώσεως του Πατρός και ότι το Πνεύμα εκπορεύεται δια της βουλήσεως του Πατρός και του Υιού, ας προσέξωμεν εις την ανωτέρω εμμογήν των Πατέρων ότι το γεννάν είναι της ουσίας του Θεού, ενώ της ενεργείας του Θεού είναι το γινώσκειν, το βούλεσθαι, το κτίζειν, το προγινώσκειν, το προνοείν, το πέμπειν, το πέμπεσθαι, κ.τ.λ. Της γεννήσεως του Υιού και της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος ούτε προηγείται, ούτε υπέρκειται καμμία ενέργεια αλλά μόνον το φύσει γεννάν και εκπορεύειν του Πατρός.

Επί των τοιούτων ο Μέγας Αθανάσιος γράφει και τα εξής, "ουκούν ει τα ποιήματα βουλήσει και ευδοκία υπέστη, και η κτίσις πάσα θελήματι γέγονεν ... Πάντα δε δια του Λόγου γέγονεν, εκτός εστιν ούτος των βουλήσει γεγονότων, και μάλλον αυτός εστιν η ζώσα βουλή του Πατρός, εν ή ταύτα πάντα γέγονεν, ... Πώς ουν δύναται βουλή και θέλημα Πατρός υπάρχων ο Λόγος γίνεσθαι και αυτός θελήματι και βουλήσει, ως έκαστος, ει μή, καθά προείπον, μανέντες πάλιν είπωσιν αυτόν δι' εαυτού γεγονέναι, ή δι' ετέρου τινός; Τις ουν εστι, δι' ου γέγονε; ... Ή πώς ου βλάσφημον λέγειν βούλησιν προ του Λόγου είναι εν τω Πατρί; ... Ως δε εν τοις έμπροσθεν ειρήκαμεν, ει ούτως εστί, πώς ο μεν Κύριος, τα δε δούλα; Πάντων δε Κύριος τυγχάνει ούτος, ότι τη του Πατρός κυριότητι ήνωται, και πάντως η κτίσις δούλη, επει έκτός της του Πατρός ενότητος εστι, και ουκ ούσά ποτε γέγονε. Έδει δε αυτούς, λέγοντας βουλήσει τον Υιόν, ειπείν, ότι και φρονήσει γέγονε, ταυτόν γαρ ηγούμαι φρόνησιν και βούλησιν είναι ... Αλλ' οι ασεβείς ου θέλουσι μεν Λόγον και βουλήν ζώσαν είναι τον Υιόν, περί δε τον Θεόν φρόνησιν και βουλήν και

σοφίαν ως έξιν συμβαίνουσιν και αποσυμβαίνουσιν ανθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογούσι, και πάντα κινούσι, και την Ουαλεντίνου έννοιαν και θέλησιν προβάλλονται, ίνα μόνον διαστήσωσι τον Υίόν του Πατρός, και μη είπωσιν ίδιον αυτόν του Πατρός είναι Λόγον, αλλά κτίσμα".48

Εκ των ανωτέρω φαίνεται σαφώς ότι εν τω Θεώ υπάρχει 1) Ο ενεργών, 2) η ενέργεια, και 3) τα ενεργηθέντα. 1) Οι ενεργούντες είναι ο Πατήρ, ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα. 2) Η ενέργεια Αυτών είναι μία και κατά πάντα ταυτόν και άκτιστος εκ του Πατρός, δια του Υιού, εν Αγίω Πνεύματι, και 3) το ενεργηθέν είναι το κτίσμα. Εν τω Θεώ ο Πατήρ αγαπά τον Υιόν με την ίδιαν αγάπην με την οποίαν ο Υιός αγαπά τον Πατέρα. Δεν υπάρχει μία αγάπη του Πατρός και άλλη του Υιού, "καί γαρ ο Υιός τη θελήσει ή θέλεται παρά του Πατρός, ταύτη και αυτός αγαπά, και θέλει, και τιμά τον Πατέρα", όπως είδαμεν τον Μέγαν Αθανάσιον γράφοντα.⁴⁹ Δια τον λόγον αυτόν δεν υπάρχει εν τη Αγία Τριάδι ο θέλων και το θεληθέν, ο αγαπών και το αγαπηθέν, ο γινώσκων και το γινωσκόμενον, ο ενεργών και το ενεργηθέν, δηλαδή δεν υπάρχει υποκείμενον και αντικείμενον των ενεργειών του Θεού εν τω Θεώ. Ο Μέγας Βασίλειος γράφει ότι "η ενέργεια ούτε ο ενεργών εστιν ούτε το ενεργηθέν".⁵⁰

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος αναπτύσσει τα εν λόγω θέματα ως εξής, "αλλ' έτερον οίμαι, θέλων εστί και θέλησις, γεννών και γέννησις, λέγων και λόγος, ει μη μεθύομεν, τα μεν ο κινούμενος, τα δε οίον η κίνησις. Ουκούν θελήσεως, το θεληθέν, ουδέ γαρ έπεται πάντως, ουδέ το γεννηθέν, γεννήσεως, ουδέ το ακουσθέν, εκφωνήσεως, αλλά του θέλοντος, και του γεννώντος, και του λέγοντος. Τα του Θεού δε και υπέρ ταύτα πάντα, ω γέννησις εστιν ίσως η του γεννάν θέλησις, αλλ' ουδέν μέσον, εί γε και τούτο δεξόμεθα όλως, αλλά μη και θελήσεως κρείττων η γέννησις. Βούλει τι προσπαίξω και τον Πατέρα; Παρά σου γαρ έχω τα τοιαύτα τολμάν, θέλων Θεός ο Πατήρ, ή μη θέλων. Και όπως αποφεύξη το σόν περιδέξιον. Ει μεν δη θέλων, πότε του θέλειν ηργμένος; Ου γαρ πριν είναι, ουδέ γαρ ήν τι πρότερον. Ή το μεν αυτού θελήσαν, το δε θεληθέν; Μεριστός ούν".⁵¹

Είναι σαφές εκ των ανωτέρω ότι αι τρεις υποστάσεις της Αγίας Τριάδος δεν ενεργούν προς αλλήλας με διακεκριμένας ενεργείας αλλά με την αυτήν ενέργειαν. Ακριβώς ως ο Πατήρ γνωρίζει αγαπά και θέλει τον Υιόν, με την αυτήν γνώσιν, αγάπην και θέλησιν ο Υιός γνωρίζει, αγαπά και θέλει τον Πατέρα και με τας αυτάς ακριβώς ενεργείας ο Παράκλητος τον Πατέρα και τον Υιόν και ο Πατήρ και ο Υιός τον Παράκλητον. Έκαστον πρόσωπον είναι φύσει πηγή της θείας ουσίας και των ακτίστων ενεργειών τας οποίας ο Υιός και το Πνεύμα έχουν εκ του Πατρός. Πάντα όσα έχει ο Πατήρ έδωσεν εις τον Υιόν και το Άγιον Πνεύμα, ίνα τα έχουν ουχί κατά χάριν, ως επρεύσβευον οι Αρειανοί και οι Πνευματομάχοι αλλά κατά φύσιν. Τα μόνα τα οποία δεν είναι κοινά εις τας τρεις υποστάσεις είναι τα υποστατικά ιδιώματα, ο Πατήρ, ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα, το αγέννητον, το γεννητόν και το εκπορευτόν, η αγεννησία, το γεννάσθαι και το εκπορεύεσθαι, το αναίτιον, το αιτιατόν δια του γεννάσθαι και το αιτιατόν δια του εκπορεύεσθαι. Αυταί αι υποστατικά ιδιότητες λέγονται και τρόποι υπάρξεως και όχι μόνον δεν είναι ενέργειαι του Θεού αλλά υπέρκεινται των ενεργειών, ως είδαμεν σαφώς να τονίζουν οι αναφερθέντες Πατέρες.⁵²

Πάντες οι Πατέρες διδάσκουν ότι το κτίζειν, θέλειν, ενεργείν κ.τ.λ. είναι της ενεργείας του Θεού, ενώ το γεννάν τον Υιόν και εκπορεύειν το Πνεύμα είναι της ουσίας ή της υποστάσεως του Πατρός.⁵³

Ούτως η διδασκαλία ότι ο Πατήρ γεννά τον Υιόν δια του τρόπου της γνώσεως είναι ανόητος βλασφημία, διότι εις την πατερικήν γλώσσαν σημαίνει ότι και ο Υιός γεννά τον Πατέρα, εφόσον η γνώσις του Πατρός και του Υιού είναι μία και ταυτόν. Όχι μόνον αυτό αλλά και το Πνεύμα τότε γεννά τον Πατέρα, εφόσον και Αυτός έχει την ιδίαν ακριβώς γνώσιν. Το ίδιον ισχύει και δια την εκπόρευσιν του Αγίου Πνεύματος. Εάν τούτο γίνεται δια του τρόπου της βούλησεως με αιτίαν την γνώσιν του Πατρός προς Εαυτόν, ήτις γεννά ή είναι ο Υιός, τότε εις την πατερικήν γλώσσαν τούτο σημαίνει ότι όχι μόνον ο Πατήρ και ο Υιός εκπορεύουν το Πνεύμα, αλλά και το Πνεύμα εκπορεύει τον Πατέρα και τον Υιόν. Ταύτα βεβαίως εάν η γνώσις και η βούλησις είναι τρόποι υπάρξεως. Εάν είναι ενέργειαι τότε ή το γνωσθέν και το βουληθέν είναι κτίσματα ή ο Υιός και το Πνεύμα είναι απλώς ονόματα και ενέργειαι του Πατρός, όπως και είναι εις την αυγουστίνειον και φραγκολατινικήν θεολογίαν, όπως θα ίδωμεν.⁵⁴ Η μόνη άλλη, εξήγησις θα ήτο ότι ο Υιός και το Πνεύμα έλαβον από τον Πατέρα ελαττωματικήν γνώσιν, αγάπην και βούλησιν, ώστε αι ενέργειαι αυτών να μη ενεργούν την γέννησιν και την εκπόρευσιν του Πατρός εκ του Υιού και εκ του Αγίου Πνεύματος.

Είναι σαφές ότι ενώ οι Ορθόδοξοι και οι Αρειανοί εθεολόγουν βάσει της συγκεκριμένης πραγματικότητος της προς τους προφήτας και αποστόλους αποκαλύψεως του Λόγου δια των θεοφανειών εις την Παλαιάν και την Καινήν Διαθήκην, ο Αυγουστίνος κατήργησε τας εμφανίσεις ταύτας του Λόγου και εθεολόγησε φιλοσοφικώς και στοχαστικώς περί αφηρημένου (τού νοός) Θεού κατά τρόπον ξένον προς την πατερικήν παράδοσιν. Ούτος και οι Φραγκολατίνοι εδέχθησαν τύποις τα δόγματα των Πατέρων, χωρίς όμως να εννοήσουν τας προϋποθέσεις των δογμάτων τούτων και ούτω συνέταξαν ξένα προς τας Οικουμενικάς Συνόδους θεολογικά πλαίσια εντός των οποίων ηρμήνευον όλως εσφαλμένως τας αποφάσεις αυτών.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας επέμενον εναντίον των αιρετικών ότι ο Πατήρ και ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα έχουν πάντα τα άκτιστα κοινά εκτός από την ιδιότητα εκάστης υποστάσεως. Η διαφοροποίησις των τριών προσώπων συνίσταται εις τον τρόπον υπάρξεως αυτών, ουδόλως εις την ουσίαν και εις τας ενεργείας αυτών, αι οποίαι άνευ ουδεμιάς ελαττώσεως ή αλλοιώσεως ή παραλλαγής υπάρχουν αιωνίως και αιδίως εκ του Πατρός δια του Υιού εν Πνεύματι Αγίω, αλλ' ουδόλως έχουν ύπαρξιν δια του Υιού εν Πνεύματι. Δηλαδή ο Πατήρ είναι η αιτία της υπάρξεως των υποστάσεων του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, αλλά ουχί της ουσίας και των ενεργειών αυτών τας οποίας κοινωνεί αυταίς άνευ ενδιαμέσου τινός μεταξύ του γεννάν και του γεννάσθαι και του εκπορεύειν και εκπορεύεσθαι.

Εις το θεολογικόν σύστημα του Αυγουστίνου και των Φραγκολατινών η διαφοροποίησις των προσώπων της Αγίας Τριάδος δεν συνίσταται μόνον εις την ιδιότητα εκάστης υποστάσεως, αλλά κυρίως εις τας προς εαυτόν ενεργείας του Θεού, αι οποίαι είναι αυτά ταύτα τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδος.⁵⁵ Αντί ο Λόγος να είναι η απαράλλακτος Εικών του Πατρός αποκαλύπτων εν Εαυτώ τον Πατέρα, η λογική φύσις του ανθρώπου είναι εικών επαρκής προς εικόνισιν και γνώσιν της Αγίας Τριάδος.⁵⁶ Δηλαδή ενώ οι Πατέρες πρεσβεύουν μετά των προφητών ότι

ουδεμία ομοιότης υπάρχει μεταξύ του ακτίστου και του κτιστού δια την αυγουστίνειον παράδοσιν υπάρχει τοιαύτη ομοιότης, ώστε δύναται τις να ερευνήσῃ και την ουσίαν ακόμη του Θεού δια των κτισμάτων, κυρίως μέσω της ανθρωπίνης ψυχῆς ἢ οἱοῦσα εἶναι και εικὼν του Θεού.⁵⁷

Σημειωθῆτω ὅτι ὅλοι οἱ Πατέρες πιστεύουν βεβαίως ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι εικὼν του Θεού, ἀλλὰ τονίζουν ὅτι εἶναι εικὼν κατὰ χάριν και οὐχί φύσει, διότι ουδεμία ομοιότης υπάρχει μεταξύ της κτιστῆς ανθρωπίνης φύσεως και του ακτίστου. Ἐναντίον των Ἀρειανῶν ἐτόνιζον ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ὁμοῖος και μόνῃ Εἰκὼν του Πατρὸς. Οὕτως ὁ Μέγας Ἀθανάσιος γράφει, "πὼς οὖν, τούτων οὕτως ὄντων, μόνον οὗτος Υἱὸς μονογενῆς και Λόγος και Σοφία ἐστὶ; Ἢ πὼς, τοσούτων ὄντων ὁμοίων τῷ Πατρί, μόνος οὗτος εἰκὼν ἐστὶ; Και γὰρ και ἐν ἀνθρώποις εὐρεθῆσονται πολλοὶ ὁμοῖοι τῷ Πατρί, πλείστοι μὲν μάρτυρες γενόμενοι, και προ αὐτῶν οἱ ἀπόστολοι και οἱ προφῆται, και πάλιν προ τούτων οἱ πατριάρχαι, πολλοὶ τε και νῦν ἐφύλαξαν τὴν του Σωτῆρος ἐντολήν, γενόμενοι οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,⁵⁸ και τηρήσαντες τό, γίνεσθε οὖν μιμηταὶ του Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά,⁵⁹ και περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς και ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, μιμηταὶ δε γεγόνασι και του Παύλου πολλοὶ, ὡς κακεῖνος του Χριστοῦ.⁶⁰ Και ὁμως ουδεὶς τούτων οὔτε Λόγος, οὔτε Σοφία, οὔτε μονογενῆς Υἱὸς, οὔτε εἰκὼν ἐστὶν, οὔτε τις τούτων ἀπετόλμησεν εἰπεῖν, Ἐγὼ και ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν,⁶¹ ἢ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί και ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.⁶² Ἀλλὰ περὶ μὲν πάντων εἰρηται. Τις ὁμοῖός σοι ἐν Θεοῖς, Κύριε;⁶³ καὶ, Τις ὁμοιωθῆσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Περί δε αὐτοῦ, ὅτι μόνος εἰκὼν ἀληθινή και φύσει του Πατρὸς ἐστὶν. Εἰ γὰρ και κατ' εἰκόνα γεγόναμεν, και εἰκὼν και δόξα Θεοῦ ἐχρηματίσαμεν, ἀλλὰ οὐ δι' ἐαυτοῦ πάλιν, ἀλλὰ δια τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν εἰκόνα και ἀληθὴ δόξαν του Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ὁ δι' ἡμᾶς ὑστερον γενόμενος σὰρξ, ταύτην της κλήσεως ἔχομεν τὴν χάριν".⁶⁴

γ) Οἱ ὑπὸ της Β' Οἰκ. Συνόδου καταδικασθέντες Ἐυνομιανοὶ και Πνευματομάχοι και τα ἐκ της κατ' αὐτῶν διαμάχης δογματικὰ ἀξιώματα

Ἵνα ἀποδειχθῆ το ἀκτίστον του ἐν τῇ δόξῃ του Θεοῦ ἐμφανισθέντος εἰς τοὺς προφῆτας και τοὺς ἀποστόλους Λόγου, Ἀγγέλου του Θεοῦ ἐναντίον των Ἀρειανῶν, οἱ Πατέρες μετὰ μεγάλης προσοχῆς συνέλεξαν ἀδιακρίτως, ὅλα τα χωρία της Παλαιᾶς και της Καινῆς Διαθήκης τα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἐνεργείας του Πατρὸς και του Υἱοῦ, και ἐκ της συλλογῆς ταύτης ἀπεδείχθη σαφῶς ὅτι ὅλας τὰς ἐνεργείας του Θεοῦ Πατρὸς ἔχει και ὁ Μονογενῆς Λόγος, οὐχὶ χάριτι ἀλλὰ φύσει. Πάντα του Πατρὸς και του Υἱοῦ εἶναι κοινὰ ἐκτὸς ἀπὸ τα ἀκοινώνητα ὑποστατικὰ ἰδιώματα.⁶⁶

Ἐπίσης μετὰ μεγάλης προσοχῆς συνέλεξαν ὅλα τα περὶ των ἐνεργειῶν του Λόγου ἐν σαρκὶ τα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκ της Θεοτόκου ληφθεῖσαν κτιστὴν φύσιν αὐτοῦ και τα ἀπέδωσαν ὀρθῶς εἰς αὐτὴν και οὕτως ἀνέτρεψαν τὴν προσπάθειαν των Ἀρειανῶν να ἀποδείξουν το κτιστόν του Λόγου ἐκ των ανθρωπίνων ἐνεργειῶν αὐτοῦ. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ της μεθόδου ταύτης εἶναι ὅτι αἱ θεῖαι ἐνέργειαι εἶναι της θείας φύσεως φυσικαί, και αἱ ἀνθρώπινα ἐνέργειαι εἶναι της ανθρωπίνης φύσεως φυσικαί, ὡστε τα θεῖα ἐνεργεῖ ὁ Θεός και τα ἀνθρώπινα ὁ ἄνθρωπος. Μόνον ἐν τῇ ἐνσαρκώσει ὁ Λόγος ἐνεργεῖ φύσει θεῖα τα του Θεοῦ και φύσει ἀνθρωπίνη τα των ἀνθρώπων. Αἱ θεῖαι ἐνέργειαι ἀνήκουν φύσει εἰς τὸν ἀκτίστον Θεόν μόνον. Αἱ δε ἀνθρώπινα

ενέργειαι ανήκουν εις την κτιστήν φύσιν μόνον. Αλλά εν τω ενσαρκωθέντι Λόγω μόνον ενούται ασυγχύτως, ατρέπτως, αχωρίστως και αδιαιρέτως η θεία φύσις και η ανθρωπίνη φύσις και αι φυσικαί ιδιότητες εκάστης φύσεως φυσικώς.⁶⁷

Όπως είδαμεν, μεταξύ Αρειανών και Ορθοδόξων υπήρχε συμφωνία περί της υπάρξεως των υποστάσεων της Αγίας Τριάδος ως και των ιδιοτήτων αυτών, αλλά ουχί βεβαίως εις την απόδοσιν των ιδιοτήτων, είτε εις την ουσίαν, είτε εις την ενέργειαν. Οι Αρειανοί ισχυρίζοντο ότι το γεννάν του Πατρός και το γεννάσθαι του Λόγου σημαίνουν ενεργείν και ενεργηθέν και άρα άκτιστος ο ενεργών ή γεννών και κτιστός ο ενεργηθείς ή γεννηθείς. Εναντίον των Αρειανών οι Πατέρες επέμενον ότι το γεννάν, αν και ουχί αβούλητος, είναι της υπερβαινούσης τα κατηγορήματα της ανάγκης και βουλήσεως ουσίας του Θεού, όπως είδαμεν.⁶⁸

Ούτως οι Πατέρες έπληξαν σπουδαίως τους Αρειανούς δια της αποφαιτικής αυτών θεολογικής παραδόσεως και μεταξύ άλλων επιχειρημάτων εχρησιμοποίησαν και την αποφαιτικήν θεολογίαν των Αρειανών. Δηλαδή οι Αρειανοί συνεφώνουν ουσιαστικώς ότι μόνον ο Θεός γνωρίζει την Εαυτού ουσίαν και ίνα αποδείξουν ότι ο Λόγος είναι κτίσμα εδίδασκον ότι ούτος δεν γνωρίζει ούτε την ουσίαν του Πατρός Αυτού, ούτε την ιδικήν Του.

Οι Ορθόδοξοι ευκόλως ανέτρεψαν τα τοιαύτα με την διδασκαλίαν του Κυρίου ότι μόνον ο Πατήρ γνωρίζει τον Υιόν και μόνον ο Υιός γνωρίζει τον Πατέρα.⁶⁹

Υπήρχον πολλοί επίσκοποι οι οποίοι ετάχθησαν αδιστακτως εναντίον των Αρειανών, αλλά εφοβούντο το ομοούσιον του Μεγάλου Αθανασίου και της Α' Οικ. Συνόδου. Τούτο διότι ο Παύλος ο Σαμοσατεύς ισχυρίσθη ότι ο Λόγος είναι ομοούσιος τω Πατρί υπό την έννοιαν ότι είναι μαζί με τον Πατέρα μία ουσία και υπόστασις. Φαίνεται σαφώς ότι δι' αυτόν ομοούσιος σημαίνει ταυτούσιος και ταυτυπόστατος.⁷⁰

Εκτός τούτου οι εν λόγω επίσκοποι ενόμιζον ότι ήτο αρκετόν προς ανατροπήν του Αρειανισμού να λέγηται ότι ο Λόγος είναι απαράλλακτος Εικών του Αρχετύπου Πατρός και όμοιος Αυτώ κατά πάντα, ότι γεννάται φύσει και ουχί βουλήσει του Πατρός, εκ της ουσίας Αυτού, ότι γνωρίζει την ουσίαν Αυτού, ότι δεν είναι εκ του μηδενός, και ότι έχει όλας τας ενεργείας του Πατρός. Εξ αυτών πολλοί υπεστήριξαν αντί το ομοούσιος τω Πατρί του Αθανασίου, το ομοιούσιος τω Πατρί. Δηλαδή ούτοι επίστευον ότι εφόσον η ουσία (δηλ. υπόστασις) του Λόγου είναι ομοία κατά πάντα με την ουσίαν (δηλ. υπόστασιν) του Πατρός τούτο σημαίνει σαφώς ότι ο Λόγος είναι φύσει Θεός και ουχί κτίσμα εκ του μηδενός, απλούστατα διότι μεταξύ Θεού και κτισμάτων ουδεμία ομοιότης υπάρχει.⁷¹

Επειδή όμως οι Αρειανοί ήσαν διατεθειμένοι να δεχθούν το "ομοιούσιος", άνευ όμως το "γεννάσθαι εκ της ουσίας του Πατρός", εδημιουργήθησαν τοιαύτα θεολογικά προβλήματα δι' αυτούς, ώστε τελικώς με τας περί ομοουσίου διασαφήσεις των Καππαδοκών Πατέρων τινές εξ αυτών εδέχθησαν το ομοούσιον, άλλοι δε την διδασκαλίαν του Μακεδονίου.⁷²

Περί των Ομοιουσιανών ο Μέγας Αθανάσιος παρατηρεί, "πρός δε τους αποδεχομένους τα μεν άλλα πάντα των εν Νικαία γραφέντων, περί δε μόνον το ομοούσιον αμφιβάλλοντας, χρή μη ως

προς εχθρούς διακείσθαι, και γαρ και ημείς ουχ ως προς Αρειομανίτας, ουδ' ως μαχομένους προς τους Πατέρας ενιστάμεθα, αλλ' ως αδελφοί προς αδελφούς διαλεγόμεθα, την αυτήν μεν ημίν διάνοιαν έχοντας, περί δε το όνομα μόνον διστάζοντας. Και γαρ ομολογούντες εκ της ουσίας του Πατρός είναι, και μη εξ ετέρας υποστάσεως τον Υιόν, κτίσμα τε μη είναι, μηδέ ποίημα Αυτόν, αλλά γνήσιον και φύσει γέννημα αϊδίως τε αυτόν συνείναι τω Πατρί Λόγον όντα και Σοφίαν, ου μακράν εισιν αποδέξασθαι και την του ομοουσίου λέξιν. Τοιούτος δε εστι Βασίλειος ο από Αγκύρας, γράψας περί πίστεως. Το μεν γαρ όμοιον μόνον λέγειν κατ' ουσίαν ου πάντως σημαίνει και το εκ της ουσίας, εξ ου μάλλον, ως και αυτοί ειρήκασι, σημαίνεται το γνήσιον του Υιού προς τον Πατέρα ... Επειδή δε και εκ της ουσίας και ομοιούσιον αυτόν ειρήκασι, τί έτερον σημαίνουσιν εκ τούτων ή το ομοούσιον;"⁷³ Μεταξύ των Ομοιουσιανών ήσαν κατ' αρχήν Πατέρες ως ο Μελέτιος Αντιοχείας και ο Κύριλλος Ιεροσολύμων.⁷⁴

I. Οι Ευνομιανοί

Ευρεθέντες τινές των Αρειανών υπό την πίεσιν της επιτυχίας των κατ' αυτών επιχειρημάτων των Πατέρων εγκατέλειψαν ωρισμένα έναντι των Πατέρων αδύνατα σημεία της διδασκαλίας του Αρείου, και υιοθέτησαν τινάς νέας προϋποθέσεις, ίνα στηρίζουν επιτυχέστερα την περί του κτιστού Λόγου μανίαν των. Με επί κεφαλής τον Αέτιον και τον Ευνόμιον ούτοι 1) εταύτισαν ουσίαν και ενεργειαν εν τω Θεώ, 2) επρέσβευσαν ότι όχι μόνον ο Λόγος αλλά και ο άνθρωπος γνωρίζει την ουσίαν του Θεού, διότι ο Θεός απεκάλυψε την ουσίαν Αυτού και τα ονόματα αυτής ως και τα ονόματα της ουσίας του Λόγου.⁷⁵ Κατά τα άλλα η διδασκαλία των Ευνομιανών παραμένει αυτή των Αρειανών.

Ήδη είδομεν την εις τους Ευνομιανούς υπό των Πατέρων δοθείσαν απάντησιν περί της αποκαλύψεως των υπό του Θεού δήθεν κτισθέντων ονομάτων της θείας ουσίας και άλλων ουσιών.⁷⁶

Οι δυτικοί ιστορικοί των δογμάτων ασχολούνται με τας εν λόγω αιρέσεις χωρίς να βλέπουν εις τα κείμενα τα οποία εξετάζουν, ότι οι Πατέρες και οι Αρειανοί ομού διακρίνουν μεταξύ ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ. Μάλιστα ο καθηγητής της Οξφόρδης J.N.D.KELLY ισχυρίζεται ότι οι Ευνομιανοί διέκρινον μεταξύ ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ και εις το σημείον αυτό, ως γράφει, διαφέρουν από τους Αρειανούς.⁷⁷ Όπως ήδη είδαμεν συμβαίνει ακριβώς το αντίθετον. Το πρόβλημα των τοιούτων Δυτικών είναι ότι ως πνευματικοί απόγονοι των Φραγκολατινών πιστεύουν ότι η ταύτισις ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ είναι η παραδεδομένη και αναμφισβήτητος διδασκαλία της γνησίας χριστιανικής παραδόσεως. Όταν δε ούτοι και δυστυχώς τινές των Ορθοδόξων ακούουν περί διακρίσεως ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ περί αμεθέκτου ουσίας και μεθεκτής θείας δόξης, και περί φανερώσεως του ακτίστου φωτός της θεότητος τοις θεουμένοις, φαντάζονται ταύτα ως μετά το σχίσμα κατασκευάσματα των δήθεν πεπτωκότων εις πλάνην "Γραικών".⁷⁸ Η πεποιθήσις των Φράγκων ότι μέσω του Αυγουστίνου γνωρίζουν καλύτερα ή ακριβέστερα τα δόγματα των Οικουμενικών Συνόδων από τους ελληνόφωνας Ρωμαίους, δηλαδή από τον Ιωάννην τον Δαμασκηνόν, τον Μέγαν Φώτιον, τον Γρηγόριον τον

Παλαμά, κ.τ.λ. εξακολουθεί να υπάρχει μεταξύ των Δυτικών μέχρι σήμερα, αν και υπό επιστημονικότεραν μορφήν.

Το παράδοξον είναι ότι υπάρχει μία σπουδαιότατη ομοιότης μεταξύ Φραγκολατίνων και Ευνομιανών. Ταυτίζοντες και οι δύο την άκτιστον ουσίαν και άκτιστον ενέργειαν και μη παραδεχόμενοι την διάκρισιν μεταξύ του ενεργούντος Θεού και της ακτίστου ενεργείας Αυτού, ηναγκάσθησαν να εκλάβουν την εν τοις κτίσμασι ενέργειαν του Θεού ως κτιστήν, ίνα εξηγήσουν ή δικαιολογήσουν την περί εκ του μηδενός δημιουργίαν του κόσμου.⁷⁹

Ακριβώς εις το σημείον αυτό υπάρχει σπουδαία διαφορά μεταξύ Αρειανών και Ευνομιανών. Όπως είδαμεν, οι Αρειανοί διεφύλαττον την πραγματικήν προς τον κόσμον σχέσιν του Θεού δια της διακρίσεως ουσίας και ακτίστου ενεργείας εν τω Θεώ. Αντιθέτως οι Ευνομιανοί ηναγκάσθησαν να παρεμβάλλουν μεταξύ της ουσίας του Θεού και των κτισμάτων κτιστάς ενεργείας ως αποτελεσματικάς των κτιστών ουσιών. Δια τους Αρειανούς ο Λόγος έχει την εκ του μηδενός ύπαρξιν τη ακτίστω βουλήσει του Θεού μηδενός κτίσματος μεσολαβούντος. Δια τους Ευνομιανούς, όμως, ο Λόγος είναι κτίσμα της ακολουθούσης τον Θεόν κτιστής ενεργείας, ήτις ως αποτελεσματική του Λόγου περιβάλλει Αυτόν.⁸⁰ Το ίδιον ακριβώς συμβαίνει με το Άγιον Πνεύμα, το οποίον κτίζεται υπό της ακολουθούσης τον Λόγον άλλης κτιστής ενεργείας, ήτις ως αποτελεσματική Αυτού περιβάλλει Αυτό.⁸¹

Κατά τον τρόπον αυτόν απέφευγον οι Ευνομιανοί τα υπό των Ορθοδόξων αντιμετωπισθέντα προβλήματα των Αρειανών περί χάριτι ή φύσει μεταδόσεως των ακτίστων ενεργειών του Θεού εις τον Λόγον. Ο Θεός κατά τον Ευνόμιον δεν έδωσε την άκτιστον δόξαν Αυτού, δηλαδή την ουσίαν Αυτού εις τον Λόγον.⁸² Το μόνον άκτιστον δια τους Ευνομιανούς αλλά και δια τους Φραγκολατίνους είναι η θεία ουσία. Ούτω κατά τους Ευνομιανούς ο Λόγος ουδόλως μετέχει όχι μόνον της θείας ουσίας αλλ' ούτε της ακτίστου ενεργείας. Μετέχει μόνον της ακολουθούσης την απλήν θείαν φύσιν κτιστής ενεργείας του Θεού.

Προφανώς προσεπάθουν οι Ευνομιανοί δια των τοιούτων επιχειρημάτων να ανατρέψουν τα εκ της κατά πάντα ταυτότητος των ενεργειών της Αγίας Τριάδος επιχειρήματα των Ορθοδόξων περί του ομοουσιού του Λόγου και του Πνεύματος τω Πατρί. Προσέθεσαν μάλιστα εις την πανοπλίαν ταύτην και το παράδοξον επιχειρήμα ότι δι' έκαστον γένος ή είδος ή ομάδα ομοιοτήτων πρέπει να υπάρχει και μία ανάλογος κτιστή ενέργεια, ήτις κτίζει και συντηρεί ταύτα όπως ακριβώς εις την περίπτωσιν του Λόγου και του Αγίου Πνεύματος. Απόδειξις δια τους Ευνομιανούς ότι υπάρχουν κλιμακώσεις ενεργειών αποτελεστικών των όντων είναι η ύπαρξις κλίμακος ανωτέρων και κατωτέρων όντων. Εάν υπήρχε μία ενέργεια θα υπήρχεν έν μόνον είδος των όντων κατά τον Ευνόμιον.⁸³

Η διδασκαλία αύτη είναι σαφώς αποτέλεσμα της ταυτίσεως ουσίας και ενεργείας εν τω Θεώ, καθ' ήν ο Θεός αποφεύγει την τροπήν της φύσεώς Του ως και την κατ' ανάγκην σχέσιν με τα εκτός Αυτού όντα, μέσω κτιστών απορρευουσών εξ αυτού κατωτέρων ενεργειών δι' ών κτίζει, προνοεί, σώζει, αγιάζει, τελιοί, κ.τ.λ. Αντιστοιχεί με τα ακίνητα κινούντα του Αριστοτέλους και τα μεθεκτά των Νεοπλατωνικών. Προφανώς είναι και αντίθεσις εις την διδασκαλίαν των Πατέρων, ότι απλή είναι η δύναμις και ενέργεια του Θεού, Όστις εν αυτή μερίζεται αμερίστως

εν μεριστοίς και Όστις εν εκάστη ενεργεία είναι παρών Όλος εκάστω όντι και ταυτοχρόνως πανταχού παρών βουλήσει και τη ουσία απών τοις πάσι, εν Χριστώ δε παρών φύσει κατά την υποστατικήν ένωσιν.⁸⁴

Αντιθέτως προς τους Αριστοτελικούς, Πλατωνικούς, και Ευνομιανούς οι Πατέρες διδάσκουν ότι η μεριζομένη αμερίστως άκτιστος αυτή δύναμις και ενέργεια είναι της θείας ουσίας φυσική, ουδέποτε χωρίζεται απ' αυτής, ουδέποτε εν τη εκφαντορική προόδω αυτής πάσχει τροπήν, αλλοίωσιν, ελάττωσιν, ή γίνεται κτιστή, και ουδέποτε νοητή ότε υπερνοητώς νοείται, ουδέποτε αισθητή ότε υπεραισθητώς αισθάνεται, και ουδέποτε υλική ότε αΰλωσ υλοποιείται, και ουδέποτε ορατή ότε αοράτως οράται.⁸⁵

Ενώ οι Αρειανοί παρενέβαλον μεταξύ του Θεού και του Λόγου την άκτιστον ενέργειαν και βούλησιν του Πατρός, με αποτέλεσμα ο Λόγος να θεωρήται υπ' αυτών το ενεργηθέν και βουληθέν κτίσμα, οι Ευνομιανοί παρενέβαλον κτιστήν ενέργειαν μεταξύ Πατρός και Λόγου και άλλην κτιστήν ενέργειαν μεταξύ Λόγου και Πνεύματος.

Εναντίον των Ευνομιανών οι Πατέρες επαναλαμβάνουν τα ίδια επιχειρήματα, τα οποία εξεσφενδόνισαν εναντίον των Αρειανών, ότι δηλαδή μεταξύ των προσώπων της Αγίας Τριάδος δεν υπάρχει καμμία ενέργεια διαστηματική αλλ' εν Θεώ υπάρχει η αυτή ενέργεια ήτις ως πηγήν έχει την τρισυπόστατον θεότητα. Καμμία ενέργεια δεν προηγείται της υπάρξεως του Λόγου και του Αγίου Πνεύματος. "Αρκεί κατά μόνον τον της αιτίας λόγον προεπινοείν του Υιού τον Πατέρα, και μη κεχωρισμένην, και ιδιάζουσάν ποτε του Πατρός την ζωήν, προ της του Υιού γεννήσεως, ίνα μη συνεισέλθη τη υπολήψει ταύτη διαστηματικόν τι νόημα προ της του Υιού αποδείξεως, τη ζωή του γεγενηκότος παραμετρούμενον", γράφει ο Νύσσης.⁸⁶

Ο Ευνόμιος εδίδασκε μάλιστα ότι "Υιός γαρ εστι εικών και σφραγίς της του Παντοκράτορος ενεργείας".⁸⁷ Εις ταύτα ο Γρηγόριος Νύσσης επικαλούμενος το Ιωαν. 1,1 και το Εβρ. 4,2 μεταξύ άλλων απαντά τα εξής, "τί μετά τούτους λέγει ο εγγαστρίμυθος; Σφραγίς, φησί, της ενεργείας του Παντοκράτορος, τρίτον αυτόν μετά τον Πατέρα ποιεί, τη ανυπάρκτω εκείνη ενεργεία μεσιτευόμενον, μάλλον δε προς το δοκούν τη ανυπαρξία τυπούμενον. Ενεργείας εστί σφραγίς ο εν αρχή ών, Λόγος Θεός, και τη αιδιότητα της αρχής των όντων ενθεωρούμενος, ο Μονογενής Θεός ... Και μην αυτό τούτο διερμηνεύων φησίν ο Παύλος, ότι χαρακτήρ εστιν ου της ενεργείας, αλλά της υποστάσεως,⁸⁸ ή το της δόξης απαύγασμα σφραγίς εστιν ενεργείας Θεού. Ω της ασεβούς αμαθίας, τι μέσον εστι του Θεού και της αιδίου μορφής; Τίνι δε μεσιτεύεται προς τον χαρακτήρα εαυτής η υπόστασις;"⁸⁹

Ίνα αποδείξη το κτιστόν του Λόγου ο Ευνόμιος εταύτισεν όχι μόνον ουσίαν και ενέργειαν εν τω Θεώ αλλά και υπόστασιν και ουσίαν.⁹⁰ Προηγούμενος οι όροι ουσία και υπόστασις φαίνεται ήσαν ταυτόν και εχρησιμοποιούντο αδιακρίτως. Πιθανόν ούτω χρησιμοποιούνται εις το Σύμβολον της Νικαίας, "ή εξ ετέρας υποστάσεως ή ουσίας φάσκοντες είναι".⁹¹

Ο Μέγας Βασίλειος είναι πεπεισμένος ότι το Σύμβολον της Νικαίας και οι Πατέρες της Συνόδου ταύτης διέκρινον μεταξύ των δύο ονομάτων.⁹² Ο Μέγας Αθανάσιος εις ωρισμένα μέρη των συγγραμμάτων αυτού φαίνεται ότι ταυτίζει ταύτα ως ονόματα και εις άλλα φαίνεται ότι τα

διακρίνει.⁹² Πάντως ως πρόεδρος της εν Αλεξανδρεία Συνόδου του 362 εδέχθη ως επιτρεπτήν και χρήσιμον την διάκρισιν ταύτην, εναντίον των αιρετικών.⁹³ Μετά το 362 η διάκρισις επεκράτησεν ως εκφράζουσα σαφώς την παραδεδομένην πίστιν. Ο Αυγουστίνος ομολογεί ότι αγνοεί τον λόγον της διακρίσεως.⁹⁴

Πάντως με το να πρεσβεύη ότι το αγέννητον του Πατρός είναι όνομα της ουσίας του Θεού, ο Ευνόμιος ενόμιζεν ότι τοιουτοτρόπως αποδεικνύεται ότι το γεννητόν, είναι τω Πατρί ούτε ομοούσιον, ούτε ομοιούσιον αλλά αντιθέτως ανόμοιον και ετερούσιον αγέννητος Θεός και γεννητός Υιός δεν δύνανται να ορίζουν την αυτήν ουσίαν.⁹⁵

Εναντίον των τοιούτων ισχυρισμών οι Πατέρες ενέμενον εις την αγιογραφικήν παράδοσιν των θεουμένων ότι η θεία ουσία είναι ανώνυμος και παντελώς άγνωστος και αμέθεκτος. Τα ονόματα αγέννητος και γεννητός δεν σημαίνουν ουσίαν.⁹⁶

Όπως είδαμεν ο Ευνόμιος εδίδασκεν ότι ο Θεός απεκάλυψε τα ονόματα των όντων ως και τα ονόματα της ουσίας Αυτού. Επομένως ισχυρίζετο "μή κατ' επίνοιαν ανθρωπίνην σεμνύνει τον Θεόν τη του αγεννήτου προσηγορία, εκτινύναι δε αυτώ το πάντων αναγκαιότατον όφλημα, εν τη του είναι ό εστιν ομολογία. Αλλά μην ουδέ κατά στέρησιν εί γε των κατά φύσιν αι στερήσεις, εισί στερήσεις και των έξεων δεύτεραι. Ουκούν, ει μήτε κατ' επίνοιαν, μήτε κατά στέρησιν, μήτε εν μέρει (αμερής γάρ), μήτε εν αυτώ ως έτερον (απλούς γάρ), μήτε παρ' αυτόν έτερον (εις γαρ και μόνος αγέννητος), αυτό αν είη ουσία αγέννητος. Αγέννητος δε ών κατά την προλαβούσαν απόδειξιν, ουκ αν ποτε πρόσοιτο γέννησιν, ώστε της ίδιας μεταδούναι τω γενομένω φύσεως, εκφύγοι τε αν πάσαν σύγκρισιν και κοινωνίαν την προς το γεννητόν".⁹⁷

Εις τα τοιαύτα ο Μέγας Βασίλειος μεταξύ άλλων απαντά, "έν μεν ουδέν εστιν όνομα ό πάσαν εξαρκει την του Θεού φύσιν περιλαβόν, ικανώς εξαγγείλαι, πλειώ δε και ποικίλα κατ' ιδίαν έκαστον σημασίαν, αμυδράν μεν παντελώς και μικροτάτην, ως προς το όλον, ημίν γε μην εξαρκούσαν την έννοιαν συναθροίζει. Εν τοίνυν τοις περι Θεού λεγομένοις ονόμασι, τα μεν των προσόντων τω Θεώ δηλωτικά εστι, τα δε το εναντίον, των μη προσόντων. Εκ δύο γαρ τούτων οιονεί χαρακτήρ τις ημίν εγγίνεται του Θεού, έκ τε της των απεμφαινόντων αρνήσεως και εκ της των υπαρχόντων ομολογίας. Οίον, όταν άφθαρτον ονομάζωμεν, δυνάμει λέγομεν εαυτοίς ή τοις ακούουσιν, ότι μη οίου φθορά τον Θεόν υποκείσθαι ...

Ούτω δη και όταν αγέννητον, ότι μηδεμιás αιτίας μήτε αρχής εξήφθαι το είναι του Θεού νομίσης ... Πάλιν αγαθόν λέγομεν τον Θεόν, και δίκαιον, και δημιουργόν, και κριτήν, και άλλα όσα τοιαύτα. Ως ουν επ' εκείνων αθέτησιν τινα και απαγόρευσιν των αλλοτρίων του Θεού εσήμαινον αι φωναί, ούτως ενταύθα θέσιν και ύπαρξιν των οικείων τω Θεώ και πρεπόντως περι αυτόν θεωρουμένων αποσημαίνουσιν. Εκ τοίνυν εκατέρου του είδους των προσηγοριών διδασκόμεθα, ή περι των προσόντων, ότι πρόσεστιν, ή περι των μη προσόντων, ότι μη πρόσεστι. Το γε μην αγέννητον των μη προσόντων εστί σημαντικόν, δηλοί γαρ το μη προσείναι γέννησιν τω Θεώ. Τούτο δε είτε αφαιρετικόν, είτε απαγορευτικόν, ή αρνητικόν τι τοιούτον βούλοιτό τις προσαγορεύειν, ου διοισόμεθα. Ότι δε ου των υπαρχόντων τω Θεώ σημαντικόν εστι το αγέννητον, αρκούντως οίμαι δηλούσθαι τοις ειρημένοις. Η δε ουσία ουχ έν τι των μη προσόντων εστί, αλλ' αυτό το είναι του Θεού, όπερ εν τοις μη ούσι καταριθμείν παρανοίας εστί της

ανωτάτω ... τις γαρ ανάγκη, υπό έν των απηριθμημένων την αγεννησίαν πεσείν; Ου μην αλλ' επειδή αυτός ως αναγκαίως συνημμένον τοις προάγουσιν επιφέρει τό, ουκούν ει μήτε κατ' επίνοιαν, μήτε κατά στέρησιν, μήτε κατά άλλον τινά των απηριθμημένων τρόπον, αυτό αν είη ουσία αγέννητος, ούτως ημείς αντιστρέψαντες είπωμεν, ότι ουκούν επειδή κατ' επίνοιαν θεωρείται, και στερητικόν εστι το όνομα, ουχί ουσία του Θεού το αγέννητον".98

Κατ' αρχήν ο Ευνόμιος απέφυγε την χρήσιν του ονόματος Πατήρ εν συνδυασμώ με το αγέννητον, επειδή εμπεριέχει σαφώς την ιδέαν του Υιού, ώστε το αεί Πατήρ συνεπάγεται το αεί Υιός.99 Εις τα μεταγενέστερα συγγράμματά του όμως ο Ευνόμιος υιοθέτησε και το όνομα Πατήρ ως δηλωτικόν και αυτό της ουσίας. Ούτως ουσία δια τον Ευνόμιον είναι αγεννησία, πατρότης και ενέργεια, ώστε ο Μονογενής ως γεννητός, Υιός και το ενεργηθέν είναι ετερούσιος και ανόμοιος τω Πατρί.100

Περί τούτου ο Νύσσης γράφει, "πώς ταυτόν οίεται των δύο τούτων ονομάτων το σημαινόμενον, της δημιουργίας, λέγω, και της πατρότητος, ενέργειαν γαρ είναι τούτων εκάτερον επίσης ορίζεται, σαφώς ούτω διαγορεύων τω λόγω, ότι Αφθαρτος μεν ουκ ενεργεία εστιν, Πατήρ δε και δημιουργός εξ ενεργειών ονομάζεται. "Ει τοίνυν ταυτόν εστι Πατέρα τε και δημιουργόν αυτόν λέγεσθαι, τω την ενέργειαν αμφοτέρων αυτό γίνεσθαι των ονομάτων αιτίαν, ανάγκη πάσα και τα των ενεργειών αποτελέσματα ομογενώς έχειν αλλήλοις, κατ' αυτό το εξ ενεργείας ομοίως είναι. Τούτο δε προς ποίον βλασφημίας πέρας δια της ακολουθίας εκφέρεται, παντί δήλόν εστι τω επισταμένω βλέπειν προς το ακόλουθον. ... Ουκ έστιν ενέργειαν απεργαστικήν τινος πράγματος αυτήν εφ' εαυτής συστήναι, μη τινος υποδεχομένου της ενεργείας την κίνησιν ... Ει γαρ μη το πάσχον είη, το ενεργούν ουκ έσται. Τί ουν εκ τούτου κατασκευάζεται, ει ου συνίσταται καθ' εαυτήν η ενέργεια, η αποτελεσματική τινος πράγματος, μη υποκειμένου του πάσχοντος; Ο Πατήρ δε καθώς ούτοι φασιν, ουδέν έτερον εστιν ή ενέργεια, παθητός άρα δια τούτων ο μονογενής Υιός αποδεικνυται, προς την κίνησιν της υφιστώσης αυτόν ενεργείας τυπούμενος ... Ούτως εξ ανάγκης ει ενεργείαν τις ορίζοιτο την πατρότητα, ουκ άλλως αποδείξει του Υιού την υπόστασιν, ει μη κατά τινα παθητήν πάντως απεργασθείσαν ύλην. Ει γαρ απαθής νομισθείη, αντίτυπος πάντως η απάθεια τω ενεργούντι γενήσεται, κωλυομένης δε της ενεργείας, ουκ έσται πάντως το ενεργούμενον. Ως δυοίν θάτερον, ή παθητήν δια τούτων του Μονογενούς την ουσίαν ποιήσουσιν, ίνα την ενέργειαν δέξηται, ή τούτο δια το προφανές της ασεβείας οκνούντες, το μηδέ όλως αυτήν είναι κατασκευάζουσιν".101

Εκ των ανωτέρω έχομεν σαφώς τας βασικάς προϋποθέσεις της πατερικής θεολογίας. Το ότι ο Πατήρ δεν είναι ταυτόν με την ουσίαν Αυτού. Το ότι ο Πατήρ γεννά κατ' ουσίαν δεν σημαίνει ότι η αιτία της υπάρξεως του Υιού και του Αγίου Πνεύματος είναι η θεία ουσία. Ο Πατήρ ως Πατήρ και ουχί ως ουσία είναι η αιτία υπάρξεως του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Επομένως εις την πατερικήν γλώσσαν και ορολογίαν η παρακτική και υπαρκτική εκπόρευσις του Αγίου Πνεύματος εκ του Πατρός και του Υιού δύναται να σημαίνη μόνον ότι ο Υιός είναι ως υπόστασις αιτία ή συναιτία της υπάρξεως του Πνεύματος, ότε έχομεν ή δύο αιτίας εν τω Θεώ ή εάν ο Πατήρ και ο Λόγος είναι μία αιτία τότε ως μία υπόστασις μόνον δύναται να είναι μία αιτία.

Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος αντιμετωπίζει την υπό των Ευνομιανών ταύτισιν ταύτην της πατρότητος, της ενεργείας και της ουσίας ούτως, "εκείνο δε πώς παραδράμωμεν, ουδενός ήττον των ειρημένων όν αξιάγαστον; Ο Πατήρ, φησίν, ουσίας, ή ενεργείας όνομα, ως αμφοτέρωθεν ημάς δήσοντες. Ει μεν ουσίας φήσομεν, συνθησομένους ετερούσιον είναι τον Υιόν, επειδή μία μεν ουσία Θεού, ταύτην δέ, ως ούτοι προκατείληφεν ο Πατήρ, ει δε ενεργείας, ποιήμα σαφώς ομολογήσοντες, αλλ' ου γέννημα, ου γαρ ο ενεργών, εκεί πάντως και το ενεργούμενον. Και πώς το πεποιηκότι ταυτόν το πεποιημένον, θαυμάζειν φήσουσιν. Σφόδρα ά ηδέσθην υμών και αυτός την διαίρεσιν, ει των δύο το έτερον δέξασθαι ήν αναγκαίον, αλλά μη τα δύο διαφυγόντα, τρίτον ειπείν αληθέστερον, ότι ούτε ουσίας όνομα ο Πατήρ, ω σοφώτατοι, ούτε ενεργείας, σχέσεως δε και του πώς έχει προς τον Υιόν ο Πατήρ, ή ο Υιός προς τον Πατέρα. Ως γαρ παρ' ημίν αι κλήσεις αύται το γνήσιον και οικείον γνωρίζουσιν, ούτω κακεί την του γεγεννημένου προς το γεγεννηκός ομοφυϊαν σημαίνουσιν."102

Ούτως οι Πατέρες τονίζουν ότι τα ονόματα Πατήρ, Υιός και Άγιον Πνεύμα δεν είναι δηλωτικά της κατά πάντα μιας φύσεως ή ουσίας του Θεού, αλλά είναι αι τρεις ιδιότητες καθ' ας υπάρχει διαφορά εν τω Θεώ. Η διαφορά αυτή είναι σχέσεις αιτίου Πατρός προς αιτιατόν Υιόν και αιτιατό Πνεύμα. Επί τούτου ο Γρηγόριος Νύσσης γράφει, "τό απαράλλακτον της φύσεως ομολογούντες, την κατά το αίτιον και αιτιατόν διαφοράν ουκ αρνούμεθα, εν ω μόνω διακρίνεσθαι το έτερον του ετέρου καταλαμβάνομεν, τω μεν αίτιον πιστεύειν είναι, το δε εκ του αιτίου, και του εξ αιτίας όντος, πάλιν άλλην διαφοράν εννοούμεν. Το μεν γαρ προσεχώς εκ του πρώτου, το δε δια του προσεχώς εκ του πρώτου, ώστε και το μονογενές αναμφίβολον επί του Υιού μένειν, και το εκ του Πατρός είναι το Πνεύμα μη αμφιβάλλειν, της του Υιού μεσιτείας και αυτώ το Μονογενές φυλαττούσης, και το Πνεύμα της φυσικής προς τον Πατέρα σχέσεως μη απειργούσης. Αίτιον δε και το εξ αιτίου λέγοντες, ουχί φύσιν δια τούτων των ονομάτων σημαίνομεν. Ουδέ γαρ τον αυτόν αν τις αιτίας και φύσεως αποδοίη λόγον, αλλά την κατά το πώς είναι διαφοράν ενδεικνύμεθα. Ειπόντες γαρ τον μεν αιτιατόν, τον δε άνευ αιτίου, ουχί την φύσιν τω κατά το λόγω διεχωρίσαμεν, αλλά μόνον το μήτε τον Υιόν αγεννήτως είναι, μήτε τον Πατέρα δια γεννήσεως ενεδειξάμεθα. Πρότερον δε ημάς είναι πιστεύειν τι επάναγκες, και τότε πώς εστι το πεπιστευμένον περιεργάσασθαι. Άλλος ουν ο του τί εστι, και άλλος ο του πώς εστι λόγος, το ουν αγεννήτως είναιί τι λέγειν, πώς μεν εστιν υποτίθεται, τί δε εστι τη φωνή ταύτη ου συνενδείκνυται ... Την ουν τοιαύτην διαφοράν επί της αγίας Τριάδος λέγοντες, ως το μεν αίτιον, το δε εξ αιτίου είναι πιστεύειν, ουκέτ' αν εν τω κοινώ της φύσεως τον των υποστάσεων λόγον συντίκτειν αιτιαθείμεν. Επειδή τοίνυν τας μεν υποστάσεις της αγίας Τριάδος ο του αιτίου διακρίνει λόγος, το μεν αναιτίως είναι, το δε εκ του αιτίου πρεσβεύων, η δε θεία φύσις απαράλλακτός τε και αδιαίρετος δια πάσης εννοίας καταλαμβάνεται, δια τούτο κυρίως μία θεότης, και εις Θεός, και τα άλλα πάντα των θεοπρεπών ονομάτων μοναδικώς εξαγγέλεται".103

Χρήζει προσοχής ότι ο άγιος Γρηγόριος αναφερόμενος εις την υποστατικήν ιδιότητα του Αγίου Πνεύματος αναφέρει μόνον "καί του εξ αιτίας όντος, πάλιν άλλην διαφοράν εννοούμεν". Ουδαμού γράφει ότι ο Υιός μεταβάλλεται εις αίτιον ή συναίτιον του αιτιατού εκ της αιτίας Πνεύματος. Επίσης παρατηρήσεως άξιον είναι ότι τα ιδιώματα αίτιος και αιτιατός ουδέποτε αναφέρονται εις την θείαν ουσίαν. Η δε ταύτισιν αιτίου και αιτιατού με την ουσίαν του Πατρός και του Υιού είναι ακριβώς το υπό των Πατέρων καταδικασθέν σημείον. "Αίτιον δε και το εξ αιτίου λέγοντες, ουχί φύσιν δια τούτων των ονομάτων σημαίνομεν".104 Εξ άλλου αυτή είναι η

καταδικασθείσα διδασκαλία του Ευνομίου, όστις εταύτισε το αγέννητον, την ενέργειαν και την πατρότητα με την άκτιστον ουσίαν και το γεννητόν και την υιότητα με κτιστήν φύσιν. Ούτω δια τους Ευνομιανούς η θεία ουσία ως αιτία γεννά, ήτοι κτίζει και η ουσία του Υιού ως αιτιατόν γεννάται, ήτοι κτίζεται.

Ο Αυγουστίνος έλαβε γνώσιν βεβαίως περί των υπό συζήτησιν θεμάτων μεταξύ Ευνομιανών και Ορθοδόξων και ως έπαθεν εις τα αντίστοιχα περί Αρειανισμού θέματα δεν συνέλαβεν ακριβώς την πραγματικότητα. Ούτως ηρμήνευσεν εσφαλμένως την διδασκαλίαν και των αιρετικών και των Ορθοδόξων. Ασχολούμενος με τα ανωτέρω προβλήματα αποδίδει εις τους Ευνομιανούς επιχειρήματα των Αρειανών και απαντά εις τα επιχειρήματα αυτά με τα επιχειρήματα των Ευνομιανών εναντίον των Ορθοδόξων, νομίζων ότι απαντά εις τους Ευνομιανούς.

Επιλαμβάνεται ο Αυγουστίνος του υπό των Αρειανών τεθέντος διλήμματος, ότι "εάν ο Πατήρ γεννά φύσει, κατ' ανάγκην γεννά, εάν δε κατά βούλησιν, κτίσμα γεννά," νομίζων ότι είναι των Ευνομιανών. Απαντά δε ότι ο Πατήρ φύσει γεννά, αλλά επειδή η βούλησις είναι αγάπη η οποία είναι κατά τον Αυγουστίνον η θεία ουσία, τούτο σημαίνει ότι το φύσει και βουλήσει γεννάν είναι ταυτόν.^{104α} Αυτό όμως είναι το επιχείρημα των Ευνομιανών προς απόδειξιν ότι ο Υιός είναι ετερούσιος, όπως είδαμεν. Δηλαδή εφόσον το γεννάν είναι η θεία ουσία, το γεννάσθαι πρέπει να είναι ετερούσιον. Θα επανέλθωμεν εις τον Αυγουστίνον εν οικείω τόπω.¹⁰⁵

Ως είδαμεν¹⁰⁶ οι Ευνομιανοί, edίδασκον ότι το Άγιον Πνεύμα έχει την άμεσον αιτίαν της εκ του μηδενός υπάρξεώς του εις τας περιβαλλούσας τον κτιστόν Λόγον κτιστάς ενεργείας. Όπως δε ο Λόγος είναι κατώτερος του Θεού κατά φύσιν και ενέργειαν ούτω και το Πνεύμα είναι κατώτερον του Λόγου, και τρίτος τη τάξει, τω αξιώματι και τη φύσει.

II. Οι Πνευματομάχοι

Την διδασκαλίαν των Πνευματομάχων περί Αγίου Πνεύματος συνοψίζει ο Γρηγόριος Νύσσης ως εξής, "οι υπεναντίοι αποξενώσθαι μεν αυτόν προς τον Πατέρα και τον Υιόν της φυσικής κοινωνίας, και δια το της φύσεως διαλλάττον υποβεβηκέναι, και ηλαττώσθαι τοις πάσιν εν δυνάμει και δόξη και αξιώματι και πάσιν άπαξ τοις θεοπρεπώς λεγομένοις ονόμασί τε και νοήμασι, και δια τούτο δόξης μεν αμέτοχον, ανάξιον δε της προς τον Πατέρα και Υιόν ομοτιμίας φασί, δυνάμεως δε τοσούτον μετέχειν, όσον επαρκεί αυτό προς αποτεταγμένας τινάς και μερικάς ενεργείας, της δε δημιουργικής ισχύος έξω παντάπασιν καθεστάναι. Ταύτης δε κρατούσης παρ' αυτοίς της υπολήψεως, εκ του ακολούθου κατασκευάζεται παρ' αυτών το μηδέν έχειν εν εαυτώ το Πνεύμα των περί της θείας φύσεως ευσεβώς λεγομένων τε και νοουμένων".¹⁰⁷

Τα υπέρ του ακτίστου και του ομοουσίου του Αγίου Πνεύματος τω Πατρί επιχειρήματα των Πατέρων είναι ακριβώς τα ίδια με αυτά υπέρ του ακτίστου και ομοουσίου του Λόγου τω Πατρί. Από την απόλυτον ταυτότητα των ενεργειών του Αγίου Πνεύματος μετά του Πατρός και του

Υιού αποδεικνύεται η ταυτότης της φύσεως. Ό,τι έχει ο Πατήρ έχει ο Υιός και ό,τι έχουν κοινόν ο Πατήρ και ο Υιός έχει και το Πνεύμα το Άγιον.

Ο άγιος Αμβρόσιος τονίζει, "ό,τι επομένως έχουν ο Πατήρ και ο Υιός, έχει και το Άγιον Πνεύμα τη ενότητι του ονόματος της φύσεως Αυτού ... Όθεν το Πνεύμα έχει ό,τι έχει ο Χριστός, και επομένως ό,τι έχει ο Θεός, διότι πάντα όσα έχει ο Πατήρ, έχει και ο Υιός και δια τούτο είπεν, πάντα όσα έχει ο Πατήρ εμά εστιν".¹⁰⁸ Αλλαχού γράφει "... ο πιστεύων εσφαλμένως περί του Υιού δεν δύναται να νοήση ορθώς περί του Πατρός, ο νοών εσφαλμένως περί του Πνεύματος δεν δύναται ορθώς να νοήση τον Υιόν. Διότι όπου υπάρχει μία αξία, μία δόξα, μία αγάπη, μία μεγαλειότης, ό,τι δήποτε νομίζεις ότι αφαιρείται από οιονδήποτε των τριών προσώπων αφαιρείται απ' όλα ομοίως".¹⁰⁹ Πρέπει να τονισθή πάλιν ότι το άκτιστον ως και το αυθυπόστατον του Αγίου Πνεύματος μαρτυρείται εις την πατερικήν θεολογίαν όχι μόνον από την σαφή διδασκαλίαν του Χριστού, κυρίως δε περί του Άλλου Παρακλητού, αλλά και από τας προς τους προφήτας και τους αποστόλους θεοφανείας και κυρίως ως είδαμεν την ημέραν της Πεντηκοστής. Επισημαίνομεν το γεγονός το οποίον παρετηρήσαμεν εις την περί Λόγου διδασκαλίαν των Πατέρων, ότι η ερμηνευτική παράδοσις της Εκκλησίας χρησιμοποιεί αδιακρίτως χωρία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης εις έκθεσιν και στήριξιν του περί Αγίου Πνεύματος δόγματος.¹¹¹

Τα δεδομένα περί Αγίας Τριάδος αξιώματα της Παραδόσεως ήσαν ότι μεταξύ του Θεού και του Λόγου όλα είναι κοινά εκτός από τας υποστατικές ιδιότητας. Ούτω και το Άγιον Πνεύμα έχει και Αυτό πάντα τα εκ των κοινών του Πατρός και του Υιού. Ως δε Αυτοί ούτω και Αυτό έχει ιδίαν υποστατικήν ιδιοτήτα. Ούτως έχομεν τον κανόνα ότι, εφόσον το Πνεύμα έχει όλα όσα έχουν κοινά ο Πατήρ και ο Υιός και εφόσον έχει την ύπαρξιν Του εκ της ουσίας ή υποστάσεως του Πατρός, τότε και Αυτό είναι ομοούσιον τω Πατρί ως απαράλλακτος μόνη Εικών της μόνης Εικόνας του Αρχετύπου Πατρός. Ούτως οι ευρισκόμενοι εν τω απαραλλάκτως απεικονίζοντι τον Λόγον Πνεύματι βλέπουν δια της μόνης απαραλλάκτου Εικόνας του Πατρός το Αρχέτυπον Φώς.¹¹²

Εκτός από την αναφερθείσαν αρχαίαν παράδοσιν, ήτις διέκρινε μεταξύ ενδιαθέτου Λόγου και του Αυτού γενομένου δια της εκ του Πατρός γεννήσεως προφορικού Λόγου, όλοι οι Πατέρες συνεφώνουν ότι αι ιδιότητες και οι τρόποι υπάρξεως των προσώπων της Αγίας Τριάδος είναι ότι ο Πατήρ είναι αίτιος εξ ουδεμιάς αιτίας, ότι ο Υιός ύπαρξιν έχει εκ του Πατρός γεννητός και το Πνεύμα το Άγιον επίσης υπάρχει μετά του Υιού εκ του Πατρός αλλ' ουχί γεννητός.¹¹³ Τινές εις το ουχί γεννητός προσέθετον το εκπορευτός,¹¹⁴ το οποίον επισήμως υιοθετήθη εις το Σύμβολον της Β' Οικ. Συνόδου. Πάντως είτε είποι τις ουχί γεννητός απλώς ή εκπορευτός, δογματικώς είναι το ίδιον. Το δε εκπορευτός επιβάλλεται ως ο επίσημος όρος της Β' Οικ. Συνόδου.

Ίσως υπάρχει και κάποια βάση να αποδεχθή τις ότι απολύτως Ορθόδοξοι ήσαν οι Πατέρες οι διδάσκοντες ότι τα ονόματα Πατήρ και Υιός αναφέρονται εις την γέννησιν του ήδη εκ του Θεού αϊδίως και φύσει υπάρχοντος υποστατικού Λόγου δια την δημιουργίαν και ενσάρκωσιν, εφόσον ο Λόγος αεί την ύπαρξιν του έχει εκ του Θεού Πατρός όπως έχει το Πνεύμα το Άγιον. Εν τιαυτή περιπτώσει τα υποστατικά ιδιώματα κατ' ουσίαν παραμένουν τα ίδια, δηλαδή ο Θεός

είναι εξ ουδενός, ο Λόγος και το Πνεύμα είναι αϊδίως εκ του Θεού φύσει, τη δε μία βουλήσει της Αγίας Τριάδος ο Λόγος ο ενδιάθετος προφέρεται, δηλαδή γεννάται και ούτως ο Θεός γίνεται Πατήρ και ο Λόγος Υιός, δια την δημιουργίαν, την ενσάρκωσιν και την υιοθεσίαν των ανθρώπων. Ούτως η διαφορά μεταξύ Λόγου και Πνεύματος είναι ότι ο Λόγος εγένετο Μονογενής Υιός του Θεού προ των αιώνων και εσαρκώθη. Ταύτα αναφέρομεν όχι επειδή είναι η ορθή ερμηνεία των όρων, αλλά διότι ιστορικώς υπήρξεν, ορθώς δε ερμηνευομένη είναι ορθόδοξος. Ερμηνευομένη όμως υπό των ετεροδόξων εμφανίζεται ωσάν αρχαίος ημιαρειανισμός ενώ δεν ήτο.¹¹⁵

Ζ' Η υπό της Β' Οικουμενικής Συνόδου (381) αποτελείωσις της διατυπώσεως του δόγματος

Φαίνεται ότι η περί Filioque διαμάχη, ως εξελίχθη μετά την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως, συνετέλεσεν εις το να δοθή μεγαλύτερα από ότι έπρεπε προσοχή εις τον όρον εκπόρευσις εις βάρος των πατερικών προϋποθέσεων περί του τρόπου της υπάρξεως των τριών προσώπων και περί των ενεργειών της μιας φύσεως αυτών.

Μη γνωρίζοντες οι Φραγκολατίνοι και οι πνευματικοί απόγονοι αυτών τας εν τω Θεώ διακρίσεις μεταξύ ουσίας, ενεργείας και υποστατικών ιδιοτήτων και σχεδόν αδιακρίτως συγχέοντες ταύτα εις την ιδικήν των αυγουστίνειον θεολογικήν παράδοσιν, δεν ηδυνήθησαν μέχρι σήμερα να κατανοήσουν την θεολογικήν μέθοδον των πατερικών Οικουμενικών Συνόδων.

Είδαμεν¹ ότι αι τρεις υποστάσεις της Αγίας Τριάδος είναι ασύγχυτοι και ακοινώνητοι ιδιότητες δηλούσαι εν Θεώ "διαφοράς", αι οποίαι δεν ταυτίζονται ούτε με την ουσίαν του Θεού ούτε με την ενέργειαν. Επίσης είδαμεν² πόσο σπουδαίαν σημασίαν δια τους Πατέρας, αλλά και δια τους Σαμοσατιανούς, Αρειανούς και Νεστοριανούς, έχει η διάκρισις ουσίας και ακτίστου ενεργείας εν τω Θεώ.

Πάντως η απλότης των δύο βασικών αξιωμάτων της περί Αγίας Τριάδος διδασκαλίας των Πατέρων της Α' και της Β' Οικ. Συνόδου θα πρέπει να προξενή κατάπληξιν εις όσους φαντάζονται την δογματικήν θεολογίαν ως είδος στοχαστικής ενασχολήσεως δεινών φιλοσόφων. Κατά κυριολεξίαν όμως και ο απλοϊκός πιστός ήτο και είναι εις θέσιν να κατανοήση την απλότητα των εν λόγω δύο αξιωμάτων. Πρώτον τα εν τη Αγία Τριάδι κοινά, ως η ουσία, η ενέργεια, η βασιλεία, η θέλησις, η δόξα, η θεότης, το άκτιστον, το αγέννητον, το απερίγραπτον, το ανείδεον, το ασχημάτιστον, το προνοητικόν, το προγνωστικόν, το δημιουργικόν, κ.τ.λ. ανήκουν και εις τας τρεις υποστάσεις κατά φύσιν. Δεύτερον, τα ακοινώνητα, ως 1) το αγέννητον, το γεννητόν, και το εκπορευτόν, ή 2) το γεννήτωρ και προβολεύς, το γέννημα, και το πρόβλημα, ή 3) το αναιτίως εξ ουδενός, το αιτιατόν γεννητός εκ του αιτίου, το αιτιατόν εκπορευτικός, ή μη γεννητός, ή μη μονογενώς εκ του αιτίου, ή 4) το αγεννήτως άναρχον, το γεννητός συνάναρχον, και το εκπορευτός συνάναρχον, ή 5) το άνευ αιτίας ή το αγεννήτως υπάρχειν, το γεννάν και το εκπορεύειν, ή προβάλλειν, το γεννάσθαι, και το εκπορεύεσθαι ή προβάλλεσθαι, ανήκουν εις έν έκαστον, εις μίαν μόνον υπόστασιν.

Άλλο τι δεν υπάρχει εν τω Θεώ. Ούτε τα κοινά δύνανται να ανήκουν μόνον εις δύο πρόσωπα και όχι εις το τρίτον, ούτε τα ακοινώνητα δύνανται καθ' έκαστον να ανήκουν παρά μόνον εις έν πρόσωπον.

Τα εν τω Θεώ ανήκουν ή εις τα τρία πρόσωπα ή καθ' έκαστον εις έν μόνον πρόσωπον.

Έχων τις τα απλά ταύτα υπ' όψιν αντιλαμβάνεται την κατάπληξιν των Ορθοδόξων άμα τω ακούσματι περί του Filioque των βαρβάρων και αγραμμάτων Φράγκων του 8ου και 9ου αιώνας.

Δια τούτο μεγάλο λάθος διαπράττουν οι πιστεύοντες ότι η δογματική θεολογία είναι στοχαστική τις φιλοσοφία των μεγάλων κατά κόσμον νόων διότι ούτω δεν κατανοούν ούτοι τον αστευτικόν και απλούν αλλά βεβαίως και σοβαρόν τρόπον με τον οποίον ο Μέγας Φώτιος γράφει κατά των Φράγκων. Περίληψις των κατά των Φράγκων επιχειρημάτων του Φωτίου υπάρχει εις τον δεύτερον τόμον³ εξ ής παραθέτομεν τα εξής δύο αστεία, "όρα δε καντεύθεν κατάφωρον αυτών το δυσσεβές και ανόητον δεικνύμενον βούλημα. Επει γαρ και άπαν, ό θεωρείται και λέγεται εν τη Παναγία και ομοφουεί και ομοουσίω Τριάδι, ή κοινόν εστι πάντων, ή ενός και μόνου των τριών, η δε του Πνεύματος προβολή ούτε κοινόν εστιν, αλλ' ουδ', ως αυτοί φασιν, ενός και μόνου τινός, (ίλεως δε ημίν είη, και εις τας εκείνων τρέποιτο το βλάσφημον κεφαλάς), ουκ άρα όλως εστιν εν τη ζωαρχική και παντελείω Τριάδι η του Πνεύματος προβολή".⁴

"Άλλως τε δέ, ει πάντα τα κοινά Πατρός και Υιού, και του Πνεύματος πάντως υπάρχει κοινά, ... κοινόν δε Πατρός και Υιού η του Πνεύματος εξ αυτών πρόοδος, και εξ εαυτού άρα εκπορευθήσεται το Πνεύμα, και αρχή έσται αυτό εαυτού, και αίτιον άμα και αιτιατόν, όπερ ουδέ οι των Ελλήνων μύθοι ανεπλάσαντο".⁵

Εκ των εν λόγω αξιωμάτων φαίνεται σαφώς ότι τα εν τη Αγία Τριάδι κοινά και τα ακοινώνητα ταύτα σημαίνουν σαφώς ότι το Άγιον Πνεύμα εκπορεύεται ή έχει την ύπαρξιν του εκ μόνου του Πατρός.

Δια τούτο ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός ουδόλως παρεσύρθη υπό αρχαίου τινός αιρετικού όταν ερμηνεύει τα ανωτέρω ως εξής, "διό ουδέ τρεις Θεούς λέγομεν, τον Πατέρα, και τον Υιόν, και το Άγιον Πνεύμα, ένα δε μάλλον Θεόν, την Αγίαν Τριάδα, εις έν αίτιον Υιού και Πνεύματος αναφερομένων, ου συντιθεμένων, ουδέ συναλειφομένων, κατά την Σαβελλίου συναίρεσιν, ενούται γάρ, ως έφημεν, ουχ ώστε συγγείσθαι, αλλ' ώστε έχεσθαι, και την εν αλλήλαις περιχώρησιν έχουσι δίχα πάσης συναλοιφής και συμφύρσεως ... Όταν δε προς τα εν οίς η θεότης (βλέψωμεν), ή το γε ακριβέστερον ειπείν, ά η θεότης, και τα εκ της πρώτης αιτίας αχρόνως εκείθεν όντα, και ομοδόξως, και αδιστάκτως, τουτέστι τας υποστάσεις του Υιού και του Πνεύματος, τρία τα προσκυνούμενα. Είς Πατήρ ο Πατήρ, και άναρχος, τουτέστιν, αναίτιος, ου γαρ έκ τινος. Είς Υιός, και ουκ άναρχος, τουτέστιν ουκ αναίτιος, εκ του Πατρός γάρ. Ει δε την από του χρόνου λάβοις αρχήν, και άναρχος, ποιητής γαρ χρόνων, ουχ υπό χρόνον. Έν Πνεύμα, Άγιον το Πνεύμα, προϊόν μεν εκ του Πατρός, ουχ υϊκώς δέ, αλλ' εκπορευτώς, ούτε του Πατρός εκστάντος της αγεννησίας, διότι γεγένηκεν, ούτε του Υιού της γεννήσεως, ότι εγεννήθη εξ αγεννήτου, πώς γάρ; Ούτε του Πνεύματος, ή εις Πατέρα μεταπίπτοντος, ή εις Υιόν, ότι

εκπεπόρευται, και ότι Θεός, η γαρ ιδιότης ακίνητος, ή πώς αν ιδιότης μένοι, κινουμένη και μεταπίπτουσα, ει γαρ Υιός ο Πατήρ, ου Πατήρ κυρίως, είς γαρ κυρίως Πατήρ. Και ει Πατήρ ο Υιός, ου κυρίως Υιός, είς γαρ κυρίως Υιός, και έν Πνεύμα Άγιον. Χρή δε γινώσκειν, ότι τον Πατέρα ου λέγομεν έκ τινος, λέγομεν δε αυτόν του Υιού Πατέρα. Τον Υιόν ου λέγομεν αίτιον ουδέ Πατέρα, λέγομεν δε αυτόν και εκ του Πατρός, και Υιόν του Πατρός. Το δε Πνεύμα το Άγιον, και εκ του Πατρός λέγομεν, και Πνεύμα Πατρός ονομάζομεν. Εκ του Υιού δε το Πνεύμα ου λέγομεν. Πνεύμα δε Υιού, ονομάζομεν,"6

Λοιπόν τί άλλη σημασία δύνανται να έχουν "τόν Υιόν ου λέγομεν αίτιον" και το "εκ του Υιού δε το Πνεύμα ου λέγομεν", εκτός του ότι το Πνεύμα ύπαρξιν έχει εκ μόνου του Πατρός;

Αφού ο Δαμασκηνός εκθέτει πρώτον τα περί κοινών εν τη Αγία Τριάδι γράφει, "καί ταύτα κοινώς επί πάσης λέγεται της θεότητος, τα τε αποφατικώς, και τα καταφατικώς λεγόμενα. Και εφ' εκάστης των της αγίας Τριάδος υποστάσεων, ομοίως, και ωσαύτως, και απαραλείπτως (ή απαραλλάκτως). Όταν γαρ εννοήσω μίαν των υποστάσεων, τέλειον αυτήν Θεόν οίδα, τελείαν ουσίαν, όταν δε συνάψω και συναριθμήσω τα τρία, ένα Θεόν οίδα τέλειον. Ου γαρ σύνθετόν εστιν η θεότης, αλλ' εν τρισί τελείοις, έν τέλειον αμερές και ασύνθετον. Όταν δε την προς άλληλα σχέσιν των υποστάσεων εννοήσω, οίδα ότι εστίν ο Πατήρ υπερούσιος ήλιος, πηγή αγαθότητος, άβυσσος ουσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως φωτός, θεότητος, πηγή γεννητική και προβλητική του εν αυτή κρυφίου αγαθού. Αυτός μεν ουν εστι νούς, λόγου άβυσσος, λόγου γεννήτωρ, και δια λόγου προβολεύς εκφαντορικού Πνεύματος, και ίνα μη πολλά λέγω, ουκ έστι τω Πατρί λόγος, σοφία, δύναμις, θέλησις, ει μη ο Υιός, ός εστιν η μόνη δύναμις του Πατρός, η προκαταρκτική της των πάντων ποιήσεως. Ούτως ως τελεία υπόστασις εκ τελείας υποστάσεως γεννωμένη, ως οίδεν αυτός, ός Υιός έστι τε και λέγεται. Το δε Πνεύμα το Άγιον, εκφαντορική του κρυφίου της θεότητος δύναμις του Πατρός, εκ Πατρός μεν δι' Υιού εκπορευομένη, ως οίδεν αυτός, ου γεννητός. Διό και το Πνεύμα το Άγιον, τελεσιουργόν της των απάντων ποιήσεως. Όσα ουν αρμόζει αιτίω Πατρί, πηγή γεννήτορι, τω Πατρί μόνω προσαρμοστέον. Όσα δε αιτιατώ γεννητώ Υιώ λόγω δυνάμει προκαταρκτική, θελήσει, σοφία, τω Υιώ. Όσα δε αιτιατώ, εκπορευτώ, εκφαντορικώ, τελεσιουργικώ δυνάμει, τω Αγίω Πνεύματι. Ο Πατήρ, πηγή και αιτία Υιού και Αγίου Πνεύματος, Πατήρ δε Υιού μόνου, και προβολεύς του Αγίου Πνεύματος. Ο Υιός, Υιός, Λόγος, σοφία, δύναμις, εικών, απαύγασμα, χαρακτήρ του Πατρός, και εκ του Πατρός. Ουχ Υιός του Πατρός, το Πνεύμα το Άγιον, Πνεύμα του Πατρός, ως εκ Πατρός εκπορευόμενον. Ουδεμία γαρ ορμή άνευ Πνεύματος, και Υιού δε Πνεύμα, ουχ ως εξ αυτού, αλλ' ως δι' αυτού εκ του Πατρός εκπορευόμενον. Μόνος γαρ αίτιος ο Πατήρ".7

Όταν έχη τις υπ' όψιν την σαφεστάτην, ως θα είδωμεν, διδασκαλίαν των Πατέρων περί των εν τη Αγία Τριάδι κοινών και ακοινωνήτων δύναται να αντιληφθή σαφώς τον λόγον της υπό του Δαμασκηνού γενομένης διακρίσεως μεταξύ "διά του Υιού εκπορευόμενον" και "εκ του Υιού εκπορευόμενον". Το Πνεύμα δια του Υιού εκπορεύεται εκφαντορικώς ενώ εκ του Πατρός υπαρκτικώς. Ούτω "Μόνος αίτιος ο Πατήρ" "τόν Υιόν ου λέγομεν αίτιον", και "εκ του Υιού δε το Πνεύμα ου λέγομεν".

Ενώ ο Θωμάς Ακινάτος αναγνωρίζει ως πραγματικήν διδασκαλίαν του Δαμασκηνού την εκ μόνου του Πατρός εκπόρευσιν, οι Λατινόφρονες προ της αλώσεως κατήργησαν την περί

ακοινωνήτων των ιδιοτήτων διδασκαλίαν των Πατέρων και με πνευματικόν αρχηγόν τον εκ Καλαβρίας Βαρλαάμ ανέπτυξαν την θέσιν, ότι πράγματι ο Πατήρ είναι ο μόνος αίτιος της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος αλλά ο Υιός ως εκ του Πατρός, και έχων τα πάντα του Πατρός και ως αρχή εκ της αρχής, εκπορεύει ως μία μετά του Πατρός ουσία και Αυτός το Άγιον Πνεύμα.⁸ Ούτω κατηγορήθη η υπό του Δαμασκηνού γενομένη ως άνω σαφής διάκρισις μεταξύ, ύπαρξιν έχειν εκ του Υιού, και φανερώσεως δια του Υιού και ούτως ετέθησαν τα θεμέλια της εν Φλωρεντία ψευδοενώσεως του 1439, ήτις εδέχθη ως συνώνυμα το "εκ τού" και το "διά τού" και ούτως ανεγνώρισε συγχρόνως ότι ο Πατήρ είναι η κυρίως και μόνη πηγή της υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος, αλλά ο Υιός μετά του Πατρός είναι και Αυτός εκ του Πατρός η ίδια μία πηγή της εν λόγω υπάρξεως.⁹

Η διδασκαλία αυτή είναι όχι μόνον σοφιστεία, και κατασκευάσμα των δουλοπρεπώς προσκειμένων προς τους Φραγκολατίνους Λατινοφρόνων αλλά και σαφής αίρεσις και ανατροπή της διδασκαλίας της Α' και της Β' Οικ. Συνόδου και των Πατέρων αυτών.

Πάντως περί των εν τη Αγία Τριάδι κοινών και ακοινωνήτων ο εκ των μεγαλυτέρων Πατέρων της Β' Οικ. Συνόδου Γρηγόριος ο Νύσσης γράφει, "ο γαρ την περί του αγαθού έννοιαν ελαπτών έν τινι των εν τη Αγία Τριάδι πεπιστευμένων, μεμίχθαι τι της εναντίας έξεως τω κατά το αγαθόν υστερουμένω πάντως παρασκευάσει, όπερ ούτε επί του Μονογενούς, ούτε επί του Αγίου Πνεύματος ευσεβές εστι λογίζεσθαι, αλλ' εν άκρα τη τελειότητι, και εν ακαταλήπτω τη υπεροχή θεωρουμένη τοις ενυπάρχουσιν εκάστη των υποστάσεων ιδιώμασιν, ασύγγυτον, και διακεκριμένην την διαφοράν έχει. Εν μεν τη κατά το άκτιστον κοινωνία, το απαράλλακτον έχουσα, εν δε τοις εξαιρέτοις των ιδιωμάτων εκάστου το ακοινώνητον. Η γαρ επιθεωρουμένη εκάστη των υποστάσεων ιδιότης, τρανώς και καθαρώς το έτερον από του ετέρου διΐστησιν, οίον ο Πατήρ άκτιστος είναι ομολογείται, και αγέννητος, ούτε γαρ γεγέννηται, ούτε έκτισται. Τούτου ουν το άκτιστον, κοινόν αυτώ προς τον Υιόν εστι και το Πνεύμα το Άγιον, αλλά και αγέννητος και Πατήρ, τούτο ιδίόν τι και ακοινώνητον, όπερ εν ουδενί των υπολοίπων καταλαμβάνεται, ο δε Υιός κατά το άκτιστον τω Πατρί, και τω Πνεύματι συναπτόμενος, εν τω Υιός, και Μονογενής είναι τε και ονομάζεσθαι, το ιδιάζον έχει, όπερ ούτε επί πάντων Θεού, ούτε του Αγίου Πνεύματος εστι. Το δε Πνεύμα το Άγιον εν τω ακτίστω της φύσεως την κοινωνίαν έχον προς Υιόν, και Πατέρα, τοις ιδίοις πάλιν γνωρίσμασιν απ' αυτών διακρίνεται. Γνώρισμα γαρ αυτού, και σημείον εστιν ιδιαίτατον, το μηδέν εκείνων είναι, άπερ ιδίως τω Πατρί και τω Υιώ ο λόγος ενεθεώρησε. Το γαρ μήτε αγεννήτως είναι μήτε μονογενώς, είναι δε όλως, την εξαίρετον αυτού ιδιότητα προς τα ειρημένα παρίστησιν. Τω γαρ Πατρί κατά το άκτιστον συναπτόμενον, πάλιν απ' αυτού τω μη Πατήρ είναι, καθάπερ ούτος εστι, διαχωρίζεται, τη προς τον Υιόν κατά το άκτιστον συναφεία, και εν τω την αιτίαν της υπάρξεως εκ του Θεού των όλων έχειν ενούμενον, αφίστασται πάλιν εν τω ιδιάζοντι, εν τω μήτε μονογενώς εκ του Πατρός υποστήναι, και εν τω δι' αυτού του Υιού πεφηνέναι, πάλιν δε της κτίσεως δια του Μονογενούς υποστάσεως, ως αν μη κοινότητά τινα προς ταύτην έχειν νομισθή το Πνεύμα εκ του δια του Υιού πεφηνέναι εν τω ατρέπτω, και αναλλοιώτω, και απροσδεεί της ετέρωθεν αγαθότητος, διακρίνεται το Πνεύμα από της κτίσεως ... Δι' ών δε της κτίσεως αφίσταται, δια των αυτών τούτων προς τον Πατέρα τε και Υιόν έχει την οικειότητα".¹⁰

Ο Γρηγόριος Νύσσης σαφώς τονίζει ότι το Άγιον Πνεύμα έχει ομοιότητα και οικειότητα και ένωσιν με τον Υιόν ως έχον μαζί με τον Υιόν την αιτίαν της υπάρξεώς Του, εκ του Θεού, αλλά "αφίσταται" του Υιού "εν τω μήτε μονογενώς εκ του Πατρός υποστήναι, και εν τω δι' αυτού του Υιού πεφηνέναι". Δηλαδή η διάκρισις του Πνεύματος από τον Υιόν δεν συνίσταται ως εις τον Αυγουστίνον εις το ότι ο Υιός υπάρχει εξ ενός και το Πνεύμα εκ δύο, αλλά εις το ότι ο Υιός υπαρξιν έχει μονογενώς εκ του Πατρός και το Πνεύμα ουχί μονογενώς εκ του Πατρός. Εάν ο Υιός είχε μετοχήν ή οικειότητα ή ένωσιν μετά του Πατρός εις το αίτιον είναι της υπάρξεως του Πνεύματος θα το έλεγε σαφώς ο Νύσσης, αλλά δεν ηδύνατο ούτε καν να σκεφθή τοιαύτην κατάλυσιν του ακοινωνήτου των υποστατικών ιδιοτήτων.

Ενώ εις το χωρίον αυτό αναπτύσσει ακριβώς το περί κοινών και ακοινωνήτων εν τη Αγία Τριάδι θέμα, ουδόλως χρησιμοποιεί τον όρον εκπόρευσις, αλλά αρκείται εις το ουχί μονογενώς. Τούτο διότι ως φαίνεται ο Νύσσης έγραψε τα εν λόγω προ της Β' Οικ. Συνόδου, όπου εχρησιμοποιήθη ο όρος εκπόρευσις ως όρος δηλών τον τρόπον υπάρξεως και την υποστατικήν ιδιότητα του Αγίου Πνεύματος. Πάντως τα αξιώματα περί των κοινών και ακοινωνήτων εν τη Αγία Τριάδι είναι μάλλον ανεξάρτητα από τον όρον εκπόρευσις προ της Β' Οικ. Συνόδου. Ούτε ο Μέγας Βασίλειος, ούτε ο Αμβρόσιος φαίνεται να είχαν ταυτίσει τον όρον εκπόρευσιν με τον τρόπον υπάρξεως του Πνεύματος. Δια τον λόγον αυτόν ο Αμβρόσιος χρησιμοποιεί τον όρον εκπόρευσιν ως δηλούντα ενέργειαν και ως εκ τούτου ομιλεί περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος εκ του Πατρός και του Υιού.¹² Συγχρόνως όμως σαφώς παραδέχεται τα περί κοινών και ακοινωνήτων εν τη Αγία Τριάδι, με αποτέλεσμα να υπάρχη ο όρος Filioque εις αυτόν, αλλά και ο τονισμός ότι το Άγιον Πνεύμα έχει την αιτίαν της υπάρξεώς Του εκ μόνου του Πατρός.¹³ Δια τούτο εις τα προ της Β' Οικουμενικής Συνόδου γραφόμενα των Πατέρων δεν πρέπει κανείς να περιορίση την προσοχήν του εις τον όρον εκπόρευσιν καθ' αυτό, αλλά εις τα περί της αιτίας της υπάρξεως του Πνεύματος αξιώματα, ως αναπτύσσονται εν τω δοκιμίω τούτω.

Ούτω παραθέτομεν άλλο χωρίον του Νύσσης όπου σαφώς εκθέτει την εκπορευομένην διδασκαλίαν της Εκκλησίας πάλιν χωρίς να αναφέρη τον όρον εκπόρευσις. Έχοντες υπ' όψιν τα ήδη εκτεθέντα του Νύσσης περί κοινών και ακοινωνήτων, ας προσέξωμεν το χωρίον, προβληματιζόμενοι επίσης δια τον ανόητον ισχυρισμόν των Φραγκολατίνων και των απογόνων αυτών ότι οι Δαμασκηνός, Φώτιος, Παλαμάς, Μάρκος Ευγενικός, Γενάδιος Σχολάριος, κ.λ.π. δεν ηννόησαν τους ελληνόφωνας Ρωμαίους προγόνους των αλλά τους ηννόησαν οι Φράγκοι του 8ου αιώνας.

Γράφει ο Νύσσης, "καί έτι προς τούτοις το μη εις διαφόρους αρχάς τη ετερότητι της φύσεως διηρημένας το της μοναρχίας δόγμα καταμερίζεσθαι, αλλά μίαν θεότητα, μίαν αρχήν, μίαν των πάντων εξουσίαν είναι πιστεύειν, εν τη των ομοίων συμφωνία της θεότητος θεωρουμένης, και δια του ομοίου προς το όμοιον την διάνοιαν αγωγής, ως της πάντων μεν αρχής, ήτις εστίν ο Κύριος, δια του Αγίου Πνεύματος ταις ψυχαίς ελλαμπούσης (αμήχανον γαρ άλλως θεωρηθήναι τον Κύριον Ιησούν, ει μη εν Πνεύματι Αγίω, καθώς φησιν ο απόστολος), δια δε του Κυρίου, ός εστιν η πάντων αρχή, της επέκεινα πάσης αρχής ημίν ευρισκομένης, ήτις εστίν ο επί πάντων Θεός, ουδέ γαρ δυνατόν εστιν άλλως το αρχέτυπον αγαθόν επιγνωσθήναι, μη εν τη εικόνι του αοράτου φαινόμενον. Ωσπερ δε τινα δίαυλον ανακάμπτοντες, μετά το κεφάλαιον της θεογνωσίας, αυτόν λέγω τον επί πάντων Θεόν, δια των προσεχών τε και οικείων τη διανοία

τρέχοντες εκ του Πατρός δια του Υιού προς το Πνεύμα αναχωρούμεν. Εν περινοία γαρ του αγεννήτου φωτός καταστάντες, εκείθεν πάλιν το εξ αυτού φως κατά το προσεχές ενοήσαμεν, οίον ακτίνα τινα τω ηλίω συνυφισταμένην, ής η μεν αιτία του είναι εκ του ηλίου, η δε ύπαρξις ομού τω ηλίω, ου χρόνους ύστερον προσγινομένη, αλλ' ομού τω οφθῆναι τον ήλιον εξ αυτού συναναφαινομένη, μάλλον δε (ου γαρ ανάγκη πάσα τη εικόνι δουλεύοντας δούναι τοις συκοφάνταις κατά του Λόγου λαβήν εν τη του υποδείγματος ατονία) ουχί ακτίνα εξ ηλίου νοήσομεν, αλλ' εξ αγεννήτου ηλίου άλλον ήλιον ομού τη του πρώτου επινοία γεννητώσ αυτώ συνεκλάμποντα, και κατά πάντα ωσαύτως έχοντα κάλλει, δυνάμει, λαμπηδόνη, μεγέθει, φαιδρότητι, και πάσιν άπαξ τοις περι ήλιον θεωρουμένοις. Και πάλιν έτερον τοιούτον φως κατά τον αυτών τρόπον, ου χρονικό τινι διαστήματι του γεννητού φωτός αποτεμνόμενον, αλλά δι' αυτού μεν εκλάμπον, την δε της υποστάσεως αιτίαν έχον εκ του πρώτου (πρωτοτύπου) φωτός, φως μέντοι και αυτό καθ' ομοιότητα του προεπινοηθέντος λάμπον, και φωτίζον, και τα άλλα πάντα τα του φωτός εργαζόμενον. Ουδέ γαρ έστι φωτί προς έτερον φως κατ' αυτό τούτο παραλλαγή, όταν κατ' ουδέν της φωτιστικής χάριτος ενδέον, ή υστερούμενον φαίνεται, αλλά πάση τελειότητι προς το ακρότατον επηρμένον, μετά Πατρός και Υιού θεωρείται, μετά Πατέρα και Υιόν αριθμείται, και δι' εαυτού την προσαγωγήν προς το επινοούμενον φώς, το εν Πατρί και Υιώ, πάσι τοις μετασχειν δυναμένοις χαρίζεται".14

Την ιδίαν απουσίαν του ονόματος "εκπορευτικόν" ως δηλούντος την υποστατικήν ιδιότητα του Αγίου Πνεύματος, παρατηρούμεν εις τον αδελφόν του Νύσσης, τον Μέγαν Βασίλειον, όστις εξεδήμησε προς Κύριον μόλις προ της συγκλήσεως της Β' Οικ. Συνόδου. Περί των κοινών και των ιδιοτήτων εν τη Αγία Τριάδι γράφει, "ο μεν της ουσίας λόγος κοινός, οίον η αγαθότης, η θεότης, ή εί τι άλλο νοοίτο, η δε υπόστασις εν τω ιδιώματι της πατρότητος ή της υιότητος, ή της αγιαστικής δυνάμεως θεωρείται".15

Αλλαχού ο Μέγας Βασίλειος περί του εν λόγω θέματος γράφει, "ουσία δε και υπόστασις ταύτην έχει την διαφοράν, ήν έχει το κοινόν προς το καθ' έκαστον, οίον, ως έχει το ζών προς τον δεινα άνθρωπον. Δια τούτο ουσίαν μεν μίαν επί της θεότητος ομολογούμεν, ώστε τον του είναι λόγον μη διαφόρως αποδίδοναι, υπόστασιν δε ιδιάζουσιν, ίν' ασύγχυτος ημίν και τετρανωμένη η περί Πατρός και Υιού και Αγίου Πνεύματος έννοια ενυάρχη. Μη γαρ νοούντων ημών τους αφωρισμένους περί έκαστον χαρακτήρας, οίον πατρότητα και υιότητα και αγιασμόν, αλλ' εκ της κοινής εννοίας του είναι ομολογούντων Θεόν, αμήχανον υγιώς τον λόγον της πίστεως αποδίδασθαι. Χρή ουν τω κοινώ το ιδιάζειν προστιθέντας, ούτω την πίστιν ομολογείν, κοινόν η θεότης, ίδιον η πατρότης, συνάπτοντας δε λέγειν, πιστεύω εις Θεόν Πατέρα και πάλιν εν τη του Υιού ομολογία το παραπλήσιον ποιείν, τω κοινώ συνάπτειν το ίδιον, και λέγειν, πιστεύω εις Θεόν Υιόν. Ομοίως και επί του Πνεύματος του Αγίου κατά το ακόλουθον της εκφωνήσεως την προφοράν σχηματίζοντας λέγειν, πιστεύω και εις τον Θεόν Πνεύμα το Άγιον, ώστε δι' όλου και την ενότητα σώζεσθαι εν τη της μιας θεότητος ομολογία, και το των προσώπων ιδιάζον ομολογείσθαι εν τω αφορισμώ των περι έκαστον νοουμένων ιδιωμάτων. Οι δε ταυτόν λέγοντες ουσίαν και υπόστασιν αναγκάζονται πρόσωπα μόνον ομολογείν διάφορα, και εν τω περιίστασθαι λέγειν τρεις υποστάσεις, ευρίσκονται μη φεύγοντες το του Σαβελλίου κακόν ...".16

Αυτή η περί της ανάγκης της χρήσεως των εν λόγω όρων δικαιολογία σαφώς εκθέτει πώς τα κοινά είναι των τριών προσώπων κοινά της μιας ουσίας, ενώ τα ιδιάζοντα υποστατικά ιδιώματα

είναι ακοινωνήτα, δηλαδή ανήκουν καθ' ἑκάστον αὐτῶν εἰς μίαν μόνην υπόστασιν. Αὐτή αὐτή ἡ χρήσις τῶν ὀρων οὐσία καὶ υπόστασις γίνεται ἵνα αποδοθῶν τα εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα κοινά εἰς τὴν μίαν θεϊαν οὐσίαν καὶ τα ακοινωνήτα υποστατικά ιδιώματα ἐν ἑκάστον εἰς τὴν αρμοδίαν υπόστασιν.

Ἀλλαχού ὁ Μέγας Βασίλειος σαφέστερον αναπτύσσει τὸ θέμα ὡς ἐξῆς, "επειδὴ δε χρή δια τῶν ἰδιαζόντων σημείων ἀσύγχυτον ἐπὶ τῆς Τριάδος τὴν διάκρισιν ἔχειν, τὸ μὲν κοινῶς ἐπιθεωρούμενον, οἷον τὸ ἀκτιστον λέγω, ἢ τὸ ὑπὲρ πάσαν κατάληψιν, ἢ εἴ τι τοιούτον, οὐ συμπαραληψόμεθα εἰς τὴν τοῦ ἰδιαζόντος κρίσιν, ἐπιζητήσομεν δε μόνον, δι' ὧν ἡ περὶ ἐκάστου ἐννοία τηλαυγῶς καὶ ἀμίκτως τῆς συνθεωρουμένης ἀφορισθήσεται ... ἐπειδὴ τοῖνυν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀφ' οὐ πάσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία πηγάζει, τοῦ Υἱοῦ μὲν ἥρτηται, ὡ ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται, τῆς δε τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον (ἢ ἐξηρητημένον) ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, τούτο γνωριστικόν τῆς κατὰ τὴν υπόστασιν ἰδιότητος σημείον ἔχει, τὸ μετὰ τὸν Υἱόν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς υφεστάναι. Ὁ δε Υἱός, ὁ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' εαυτοῦ καὶ μεθ' εαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός ἐκλάμπας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων, τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένοις σημείοις μόνοις γνωρίζεται. Ὁ δε ἐπὶ πάντων Θεός, ἐξαιρετόν τι γνώρισμα τῆς εαυτοῦ υποστάσεως, τὸ Πατήρ εἶναι, καὶ ἐκ μηδεμίας αἰτίας υποστήναι, μόνος ἔχει, καὶ δια τούτου πάλιν τοῦ σημείου καὶ αὐτός ἰδιαζόντως ἐπιγινώσκεται. Τούτου ἐνεκεν ἐν τῇ τῆς οὐσίας κοινότητι ἀσύμβατά φαμεν εἶναι καὶ ακοινωνήτα τα ἐπιθεωρούμενα τῇ Τριάδι γνωρίσματα, δι' ὧν ἡ ἰδιότης παρίστανται τῶν ἐν τῇ πίστει παραδεδομένων προσώπων, ἐκάστου τοῖς ἰδίοις γνωρίσμασι διακεκριμένως καταλαμβανομένου, ὥστε δια τῶν εἰρημένων σημείων τὸ κεχωρισμένον τῶν υποστάσεων ἐξευρεθῆναι, κατὰ δε τὸ ἀπείρον, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τὸ ἀκτίστως εἶναι, καὶ μηδενὶ τόπῳ περιελήφθαι, καὶ πάσι τοῖς τοιούτοις, μηδεμίαν εἶναι παραλλαγὴν ἐν τῇ ζῴοποιῳ φύσει ἐπὶ Πατρός λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος Ἁγίου, ἀλλὰ τίνα συνεχὴ καὶ ἀδιάσπαστον κοινωνίαν ἐν αὐτοῖς θεωρεῖσθαι. Καὶ δι' ὧν ἂν τις νοημάτων τὸ μεγαλεῖον ἐνός τινος τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι πιστευομένων κατανοήσῃ, δια τῶν αὐτῶν προσελεύσεται, ἀπαραλλάκτως, ἐπὶ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος Ἁγίου τὴν δόξαν βλέπων, ἐν οὐδενὶ διαλείμματι μετὰ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος τῆς διανοίας κενεμβατούσης, διότι οὐδὲν ἐστὶ τὸ δια μέσου τούτων παρενιρόμενον, οὔτε πράγμα υφεστῶς ἄλλο τι παρά τὴν θεϊαν φύσιν, ὡς καταμερίζειν αὐτὴν πρὸς εαυτὴν δια τῆς τοῦ ἀλλοτρίου παρεμπτώσεως δύνασθαι, οὔτε διαστήματός τινος ἀνυποστάτου κενότης ἣτις κεχηνέναι ποιεῖ τῆς θείας οὐσίας τὴν πρὸς εαυτὴν ἀρμονίαν, τῇ παρενθήκῃ τοῦ κενοῦ τὸ συνεχὲς διαστέλλουσα ... οὐ γὰρ ἐστὶν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν κατ' οὐδένα τρόπον, ὡς ἢ Υἱόν χωρὶς Πατρὸς νοηθῆναι, ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ διαζευχθῆναι, ἀλλὰ τις ἀρρητος καὶ ἀκατανόητος ἐν τούτοις καταλαμβάνεται καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ διάκρισις, οὔτε τῆς τῶν υποστάσεων διαφορᾶς τὸ τῆς φύσεως συνεχὲς διασπώσης, οὔτε τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν κοινότητος τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων ἀναχεούσης. Μη θαυμάσης δε εἰ τὸ αὐτὸ συνημμένον καὶ διακεκριμένον εἶναι φαμεν, καὶ τίνα ἐπινοοῦμεν, ὥσπερ ἐν αἰνίγματι, καινὴν καὶ παράδοξον διάκρισιν τε συνημμένην καὶ διακεκριμένην συνάφειαν".¹⁷

Ὁ μελετῶν ἐπισταμένως ἢ καὶ προχείρως ἀκόμη τα ἀνωτέρω πῶς θα ἐκφύγη ἀπὸ τοῦ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸ θέμα περὶ κοινῶν καὶ ακοινωνήτων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι ἀπόλυτος συμφωνία μετὰ Νύσσης, Βασιλείου καὶ Φωτίου; Ὁ Βασίλειος σαφῶς γράφει, ἡ διάκρισις τῶν ἰδιαζόντων

σημείων είναι ασύγχυτος. Αν λοιπόν το αίτιον της υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος είναι των ιδιαιζόντων σημείων πώς ο Υιός γίνεται και αυτός αιτία του Πνεύματος; Αν το αίτιον είναι κοινόν τότε το Πνεύμα είναι αιτία της υπάρξεως του εαυτού Του. Ο Υιός κατά τον ουρανοφάντορα της Καισαρείας "ουδεμίαν, κατά το ιδιάζον των γνωρισμάτων, την κοινωνίαν έχει προς τον Πατέρα ή προς το Πνεύμα το Άγιον". Πώς τότε μετά του Πατρός δύναται να έχη το αίτιον είναι, ή το συναίτιον είναι, ή το έν αίτιον είναι του Πνεύματος χωρίς και το Πνεύμα να είναι και Αυτό έν αίτιον του Εαυτού Του; Ο εκ Καππαδοκών χώρας διδάσκαλος της οικουμένης "ασύμβατά φαμεν είναι και ακοινώνητα τα επιθεωρούμενα τη Τριάδι γνωρίσματα" θεοπνεύστως τα της Αγίας Γραφής και της Ιεράς Παραδόσεως δογματίζει.

Και πώς ετόλμησαν οι Δυτικοί να ισχυρισθούν ότι οι ημιβάρβαροι και αγράμματοι Φράγκοι, οι γεγονότες μόλις τον 9ον αιώνα θεολόγοι με τα "Contra errores Graecorum" των, εγνώρισαν καλύτερα την θεολογίαν των Πατέρων των Οικουμενικών Συνόδων από τους μετά τον 7ον αιώνα ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας, και ότι ο Μέγας Φώτιος ηγνώνει τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας των Οικουμενικών Συνόδων, ενώ οι πράγματι αγνοούντες την γλώσσαν και τα συγγράμματα αυτών πρωτόγονοι τότε εν Ευρώπη Φράγκοι κατακτηταί της δυτικής λατινικής Ρωμηοσύνης εγνώριζον αυτούς;

Φαίνεται ότι το πρώτον εις την Διοίκησιν της Ανατολής εταυτίσθη η εκπόρευσις με τον τρόπον υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος και μετεφέρθη εις την Διοίκησιν της Αιγύπτου, μέσω κυρίως του Διδύμου του Τυφλού και εις την Καππαδοκίαν και εν συνεχεία εις Κωνσταντινούπολιν, μέσω του Γρηγορίου του Θεολόγου και ούτως ευρίσκεται εις το Σύμβολον της Νικαίας Κωνσταντινουπόλεως.

Η αρχαιότερα μαρτυρία της διδασκαλίας των επισκόπων της ανατολικής Διοικήσεως ευρίσκεται εις αποδιδόμενον εις τον άγιον Ιουστίνον τον μάρτυρα έργον έχουσα ούτω, "πώς ούν, ερεί τις, ει διαφέρει το γεννάν του γεννωμένου, και το εκπορευτόν του αφ' ούπερ εκπεπόρευται, (έστι δε ο Πατήρ αγέννητος, αφ' ου και ο Υιός γεγέννηται, και το Πνεύμα προήλθεν), ταυτόν τω Πατρί ο Υιός και το Πνεύμα το Άγιον; Ότι το μεν Αγέννητον και Γεννητόν και Εκπορευτόν ουκ ουσίας ονόματα, αλλά τρόποι υπάρξεως, ο δε τρόπος της υπάρξεως τοις ονόμασι χαρακτηρίζεται τούτοις, η δε της ουσίας δήλωσις τη Θεού ονομασία σημαίνεται, ως είναι την διαφοράν τω Πατρί προς τον Υιόν και το Πνεύμα κατά τον της υπάρξεως τρόπον, το δε ταυτόν κατά τον της ουσίας λόγον. Η γαρ ο μεν αγεννήτως έχει το είναι, ο δε γεννητός, το δε εκπορευτός, τα της διαφοράς επιθεωρείσθαι πέφυκεν, ει δε και της υποστάσεως αυτού το κατ' ουσίαν είναι σημαίνεται, τω κοινώ της θεότητος ονόματι παραδηλούται ... επί του Θεού και Πατρός ευρήσομεν. Ει μεν γαρ τον τρόπον της υπάρξεως αυτού ζητοίης, εξ ουδενός ετέρου γεγεννημένου, αγέννητον προσαγορεύσεις, ει δε την "αγέννητος προσηγορίαν σκοποίης, της υπάρξεως τον τρόπον ερμηνεύουσιν ευρήσεις. Ει δε και την ουσίαν αυτήν γνωρίζεις εθέλοις, καθ' ήν Υιό και Πνεύματι προς κοινωνίαν συνάπτεται, τη Θεού ονομασία δηλώσεις. Όστε το μεν αγέννητον, και της υπάρξεως ο τρόπος, αλλήλων εισί γνωριστικά, της δε ουσίας το Θεός δηλωτικόν. Ως γαρ Αδάμ, καίτοι γέννησιν μη προσηκάμενος, τοις εξ αυτού γεννηθείσι κατά το της ουσίας ταυτόν εις κοινωνίαν συνάπτεται, ούτως ουδείς λόγος το κοινόν της ουσίας Πατρός προς τον Υιόν και το Πνεύμα διασπάται δια το αγέννητον δυνήσεται, Όστε το Αγέννητον και Γεννητόν και Εκπορευτόν, ουκ ουσίας δηλωτικά, σημαντικά δε των υποστάσεών εστιν, ικανά

γαρ ημίν διακρίνειν τα πρόσωπα, και την Πατρός και Υιού και Αγίου Πνεύματος ιδιαζόντως δεικνύει υπόστασιν ... ότι μεν ακατάληπτον ακριβώς πεπεισμένοις, εφ' όσον δε χωρούμεν δια της θεωρίας εαυτούς εκείνω συνάπτοντας, ούτω τοίνυν νοούμεν τον Υιόν εκ Πατρός γεγεννησθαι, ως φως εκ φωτός εκλάμψαν. Ικανή γαρ η εικών παραστήσαι το τε συναΐδιον, το τε της ουσίας ταυτόν, το τε της γεννήσεως απαθές. Ει γαρ εξελάμψθη, τω εκλάμψαντι αχρόνως συνυπέστη. Τίτι γαρ φωτός έκλαμψις χρόνου μέσω διακόπτοιο; Ει δε φως εκ φωτός, το ταυτόν εκείνω δηλώσειεν, αφ' ου και γεγέννηται. Ει δε πάλιν φως και το γεννώμενον, απαθής η γέννησις αν είη. Ου γαρ κατά τομήν, ή ρεύσιν, ή διάστασιν, του φωτός η έκλαμψις γίνεται, αλλ' εκ της ουσίας αυτής απαθώς προέρχεται. Την αυτήν δε γνώσιν και περί του Αγίου Πνεύματος κατέχομεν, ότι ώσπερ ο Υιός εκ του Πατρός, ούτω και το Πνεύμα, πλην γε δη τω τρόπω της υπάρξεως διοίσει. Ο μεν γαρ φως μεν εκ φωτός εξέλαμψε, το δε φως μεν εκ φωτός και αυτό, ου μην γεννητός, αλλ' εκπορευτός προήλθεν, ούτω συναΐδιον Πατρί, ούτω την ουσίαν ταυτόν, ούτως απαθώς εκείθεν εκπορευθέν".18

Κατακλείομεν την σειράν αντιπροσωπευτικών πατερικών χωρίων με τον Γρηγόριον τον Θεολόγον, τον τυγχάνοντα και Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως κατά την εκεί σύγκλησιν της Β' Οικ. Συνόδου. Αφού ο Θεολόγος Γρηγόριος αναπτύσσει πρώτον τα δηλούντα εξουσίαν και οικονομίαν κοινά θεία ονόματα της Αγίας Τριάδος συνεχίζει, "ταύτα μεν ουν εστι κοινά θεότητος τα ονόματα. Ίδιον δε του μεν ανάρχου, Πατήρ, του δε ανάρχως γεννηθέντος, Υιός, του δε αγεννήτως προελθόντος, ή προϊόντος, το Πνεύμα το Άγιον. Αλλ' επί τας του Υιού κήσεις έλθωμεν, όπερ ωρμήθη λέγειν ο λόγος. Δοκεί γαρ μοι λέγεσθαι, Υιός μέν, ότι ταυτόν εστι τω Πατρί κατ' ουσίαν, και ουκ εκείνο μόνον, αλλά κακείθεν. Μονογενής δέ, ουχ ότι μόνος εκ μόνου και μόνον, αλλ' ότι και μονοτρόπως, ουχ ως τα σώματα".20

Έχοντες υπ' όψιν ταύτα ότι το όνομα Υιός δηλοί "κακείθεν", δηλαδή εκ του Πατρός, βλέπομεν τον Γρηγόριον να χρησιμοποιή νέαν ορολογίαν προς διατύπωσιν του πόθεν του Αγίου Πνεύματος, δηλαδή το "Προβολεύς" και το "Πρόβλημα". Ταύτα αντιστοιχούν ακριβώς εις το Πατήρ και το Υιός, ή Γεννήτωρ και Γέννημα.

Επισημαίνων την διαφοράν μεταξύ της περί Θεών αναρχίας και πολυαρχίας των Ελλήνων παιδων και της μοναρχίας των Ορθοδόξων, ο Θεολόγος τονίζει την ταυτότητα των εν τη Αγία Τριάδι ενεργειών, "ώστε καν αριθμώ διαφέρη, τη γε ουσία μη τέμνεσθαι. Δια τούτο μονάς απ' αρχής εις δυάδα κινηθείσα, μέχρι Τριάδος έστη. Και τούτό εστιν ημίν ο Πατήρ, και ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα, ο μεν γεννήτωρ και προβολεύς, λέγω δε απαθώς, και αχρόνως, και ασωμάτως, των δέ, το μεν γέννημα, το δε πρόβλημα, ή ουκ οίδ' όπως αν τις ταύτα καλέσειεν, αφελών πάντη των ορωμένων ... Δια τούτο επί των ημετέρων όρων ιστάμενοι, το αγέννητον εισάγομεν, και το γεννητόν, και το εκ του Πατρός εκπορευόμενον, ως που φησιν αυτός ο Θεός και Λόγος".21

Οι Αρειανοί και οι Ευνομιανοί έπλεκον συλλογισμούς, ίνα αποδείξουν το ανόητον της περί Τριάδος διδασκαλίας των Ορθοδόξων. Εις τα επόμενα ο Θεολόγος ασχολείται με έναν συλλογισμόν αφορώντα τον Υιόν και το Άγιον Πνεύμα. "Ενταύθα σός ο λόγος, αι σφενδόναι πεμπέσθωσαν, οι συλλογισμοί πλεκέσθωσαν. Ή αγέννητον πάντως, ή γεννητόν. Και ει μεν αγέννητον, δύο τα άναρχα. Ει δε γεννητόν, υποδιαίρει πάλιν, ή εκ του Πατρός τούτο, ή εκ του Υιού. Και ει μεν εκ του Πατρός, Υιοί δύο και αδελφοί. Σύ δε μοι πλάττε και διδύμους, ει βούλει,

ή τον μεν πρεσβύτερον, τον δε νεώτερον, επειδή λίαν εί φιλοσώματος. Εί δε εκ του Υιού, πέφηνε, φησί, και υιωνός ημίν Θεός,"²²

Όπως παρατηρήσαμεν αλλαχού²³ η πλεκτάνη αυτή έμεινε δια τον Αυγουστίνον άλυτος, αν και είχεν υποσχεθή εις τους αναγνώστας του ότι κατωτέρω θα εξηγήση διατί το Πνεύμα δεν είναι αδελφός του Λόγου. Πριν φθάση εις το θέμα αυτό οι φίλοι του έκλεψαν και εδημοσίευσαν τα χειρόγραφα του. Ούτως η υπόσχεσις παρέμεινε και ηναγκάσθη να ομολογήση εις την συνέχειαν ότι η υπόσχεσις απεδείχθη ευσεβής πόθος και ότι την απάντησιν θα εύρη τις εις την άλλην ζωήν.²⁴ Το δίλημμα του Αυγουστίνου οφείλεται 1) εις τον στοχαστικόν τρόπον της θεολογίας του, 2) εις το ότι ταυτίζει ουσίαν και ενέργειαν, 3) εις το ότι δεν εννοεί ως ο ίδιος ομολογεί, την σημασίαν της διακρίσεως ουσίας και υποστάσεως εν τω Θεώ,²⁵ 4) εις το ότι μη γνωρίζων Ελληνικά και αδυνατών να παρακολουθήση την εν προκειμένω συζήτησιν των ελληνοφώνων Ρωμαίων ενόμιζεν ότι η υποστατική ιδιότης του Αγίου Πνεύματος είναι πρόβλημα περί του οποίου οι στοχασταί τάχα θεολόγοι της Εκκλησίας ανέλαβαν να μελετήσουν ίνα εύρουν λύσιν,²⁵ και 5) και το χειρότερον, επίστευεν ότι και μετά την Β' Οικ. Σύνοδον το θέμα περί υποστατικής ιδιότητος του Πνεύματος παρέμεινεν εκκρεμές και απέθανε τω 430 με την εντύπωσιν ότι ο ίδιος εύρε μίαν λύσιν περί της υποστατικής ιδιότητος (τό Filioque), αλλά ουχί απάντησιν του διατί το Πνεύμα δεν είναι Υιός του Θεού και αδελφός του Λόγου.²⁶ Αφού εταύτισε τας προαιωνίους ενεργείας της γνώσεως και της αγάπης και της βουλήσεως με τους τρόπους υπάρξεως του Υιού και του Πνεύματος και εταύτισε και την γέννησιν και την εκπόρευσιν με την ενέργειαν της πέμψεως και με άλλας ενεργείας,²⁷ δεν ηδυνήθη να καταλάβη διατί να μην είναι το Πνεύμα αδελφός του Λόγου. Ταύτα πάντα διότι κατ' αυτόν σκοπός της θεολογίας είναι η έρευνα περί της ουσίας του Θεού και η ανίχνευσις του τί είναι γέννησις και εκπόρευσις.

Έχοντες ταύτα υπ' όψιν ας επανέλθομεν εις τον υπό του Θεολόγου βομβαρδισμόν και αφανισμόν του οχυρού της πλεκτάνης εντός της οποίας απέθανεν αιχμάλωτος ο Αυγουστίνος. Ιδού η πλεκτάνη. Αν το Πνεύμα είναι εκ του Πατρός, τότε είναι αδελφός του Λόγου. Αν είναι εκ του Υιού είναι Υιός του Λόγου και εγγονός του Πατρός. Ιδού η απλουστάτη απάντησις του Θεολόγου, "επει δε σου την πρώτην διαίρεσιν ου δεχόμεθα, την μηδέν αγεννήτου και γεννητού μέσον υπολαμβάνουσας, αυτίκα οιχήσονται σοι μετά της σεμνής διαιρέσεως οι αδελφοί και οι υιωνοί, ώσπερ τινός δεσμού πολυπλόκου της πρώτης αρχής διαλυθείσης, συνδιαλυθέντες, και της θεολογίας υποχωρήσαντες. Που γαρ θήσεις το εκπορευτόν, ειπέ μοι, μέσον αναφανέν, της σής διαιρέσεως, και παρά κρείσσονος ή κατά σε θεολόγου, του Σωτήρος ημών εισαγόμενον; Εί μη την φωνήν εκείνην των σών εξείλες Ευαγγελίων, δια την τρίτην σου Διαθήκην, το Πνεύμα το Άγιον, ό παρά του Πατρός εκπορεύεται, ό καθ' όσον μεν εκείθεν εκπορεύεται, ου κτίσμα, καθ' όσον δε ου γεννητόν, ουχ Υιός, καθ' όσον δε αγεννήτου και γεννητού μέσον, Θεός. Και ούτω σου τας των συλλογισμών άκρως διαφυγών, Θεός αναπέφηνε, των σών διαιρέσεων ισχυρότερος. Τις ουν η εκπόρευσις; Ειπέ συ την αγεννησίαν του Πατρός, καγώ την γέννησιν του Υιού φυσιολογήσω, και την εκπόρευσιν του Πνεύματος, και παραπληκτίσομεν άμφω εις Θεού μυστήρια παρακύπτοντες ... Τί ουν εστι, φησίν, ό λείπει τω Πνεύματι το είναι Υιόν; Εί γαρ μη λείπον τι ήν, Υιός αν ήν. Ου λείπειν φαμέν, ουδέ γαρ ελλειπής Θεός, το δε της εκφάνσεως, ίν' ούτως είπω, ή της προς άλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αυτών και την κλήσιν πεποίηκεν. Ουδέ γαρ τω Υιώ λείπει τι προς το είναι Πατέρα, ουδέ γαρ έλλειψις η υιότης, αλλ' ου παρά

τούτο Πατήρ. Ἡ οὕτω γε και τῷ Πατρὶ λείπει τι πρὸς το εἶναι Υἱόν, ου γὰρ Υἱός ο Πατήρ. Ἀλλ' ουκ ἐλλείψεως ταῦτά ποθεν, ουδέ της κατὰ την ουσίαν υφέσεως, αὐτό δε τό, μη γεγεννήσθαι, και το γεγεννήσθαι, και το εκπορεύεσθαι, τον μεν Πατέρα, το δε Υἱόν, το δέ, τούτ' ὅπερ λέγεται, Πνεῦμα Ἅγιον προσηγόρευεν, ἵνα το ασύγχυτον σώζηται των τριῶν υποστάσεων εν τη μια φύσει τε και αξία της θεότητος. Ούτε γὰρ ο Υἱός Πατήρ (εἰς γὰρ Πατήρ), ἀλλ' ὅπερ ο Πατήρ, ούτε το Πνεῦμα Υἱός, ὅτι εκ του Θεοῦ (εἰς γὰρ ο Μονογενής), ἀλλ' ὅπερ ο Υἱός, ἐν τα τρία τη θεότητι, και το ἐν τρία ταις ιδιότησιν, ἵνα μήτε το ἐν Σαβέλλιον ἢ, μήτε τα τρία της πονηράς νυν διαιρέσεως".28

Το γεγονός ὅτι ο Γρηγόριος ὡς υποστατικά ιδιώματα συγκαταλέγει το Προβλεῦς δια τον Πατέρα και το Πρόβλημα δια το Πνεῦμα, χωρίς να ονομάζεται ο Υἱός Προβλεῦς ἢ Συμπροβλεῦς, σαφώς μαρτυρεῖ περί του εκ μόνου του Πατρός ὑπαρξιν ἔχειν του Πνεύματος. Το ἴδιον με το "ὁ καθ' ὅσον μεν ἐκεῖθεν εκ του Πατρός εκπορεύεται, ου κτίσμα". Κατὰ τον τρόπον αὐτόν απορρίπτει τον συλλογισμόν "εἰ δε εκ του Υἱοῦ, πέφηνε, φησί, και υιωνός ἡμῖν Θεός". Ἐάν ἐπίστευεν ὅτι το Πνεῦμα ἔχει ὑπαρξιν και εκ του Υἱοῦ, αὐτή ἦτο η επιβεβλημένη μάλιστα περίπτωση καθ' ἣν ἦτο και υποχρεωμένος να ἐξηγήσῃ πῶς δύναται το Πνεῦμα να εἶναι και εκ του Υἱοῦ χωρίς να εἶναι υιωνός και κτίσμα. Ἀντιθέτως προκαλεῖ ο ἔχων "δείξον ουν ὅτι γέγονε, και τότε τῷ Υἱῷ δός, και τοις κτίσμασι συναρίθμησον ... Εἰ μεν γὰρ γέγονε, δια Χριστοῦ πάντως, ουδέ αὐτός ἀρνήσωμαι. Εἰ δε ου γέγονε, πῶς ἢ των πάντων ἐν, ἢ δια Χριστοῦ;"29 Σαφώς ἐννοεῖ ὅτι ἐάν το Πνεῦμα ἔχει την ὑπαρξίν Του δια του Χριστοῦ ἢ εκ του Χριστοῦ τότε δίκαιον ἔχουν οἱ κτίσμα λέγοντες το Πνεῦμα. Ταῦτα ὡς και τον σαφέστατον ἰσχυρισμόν του Θεολόγου ὅτι "αὐτό δε τό, μη γεγεννήσθαι, και το γεγεννήσθαι, και το εκπορεύεσθαι ... προσηγόρευεν, ἵνα το ασύγχυτον σώζηται των τριῶν υποστάσεων ... ", σημαίνουν σαφώς ὅτι αἱ υποστατικά ιδιότητες του Προβλεῦς και Πρόβλημα, εκπορεύειν, και εκπορεύεσθαι, και ἐκεῖθεν γεννητῶς και ἐκεῖθεν εκπορευτῶς κυριολεκτικῶς εἶναι γνωρίσματα ἰδιάζοντα, ασύγχυτα, και ουχί κοινά.

Δια τούτο περί του Ἁγίου Πνεύματος ο Θεολόγος Γρηγόριος ἐρωτά, "τί δε ου προσαγορεύεται, πλην ἀγεννησίας και γεννήσεως;"30 και διακηρύττει "πάντα ὅσα του Υἱοῦ, και του Πνεύματος, πλην της υιότητος".31

Ἀλλαχού συνοψίζει την περί κοινῶν και ασυγχύτων εν τη Ἁγία Τριάδι οὕτω, "τηροῖτο γὰρ ὡς ο ἐμός λόγος, εἰς μεν Θεός, εἰς ἐν αἴτιον και Υἱοῦ και Πνεύματος ἀναφερομένων, και κατὰ το ἐν και ταυτόν της θεότητος, ἵν' οὕτως εἶπω, κίνημά τε και βούλημα και την της ουσίας ταυτότητα. Αἱ δε τρεῖς υποστάσεις μηδεμιάς ἐπινοουμένης συναλοιφῆς ἢ ἀναλύσεως ἢ συγχύσεως, Πατρός μεν ὡς ἀνάρχου και ἀρχῆς ἐπινοουμένου και λεγομένου, ἀρχῆς δε ὡς αἰτίου και ὡς πηγῆς και ὡς αἰδίου φωτός, Υἱοῦ δε ἀνάρχου μεν ουδαμῶς, ἀρχῆς δε των ὅλων".32 Ἐν αἴτιον του Υἱοῦ και του Πνεύματος εἶναι ο Πατήρ. Οὕτως αἱ υποστάσεις εἶναι ἐκτός συγχύσεως διότι ο Πατήρ του Υἱοῦ και του Πνεύματος εἶναι ἀρχή ὡς αἴτιος και ὡς πηγή και αἶδιον φῶς. Ο Υἱός δεν εἶναι ἀνάρχος ἀλλά ἀρχή των πάντων δια το ἐν και ταυτόν της θεότητος ἢ δια το κίνημά τε και βούλημα και την της ουσίας ταυτότητα. Ἀσφαλῶς το ἴδιον ἰσχύει και δια το Ἅγιον Πνεῦμα.

Ἐνῶ οἱ Πατέρες δεν ἐκουράζοντο να τονίζουν ὅτι πάντα ὅσα ἔχουν κοινά ο Πατήρ και ο Υἱός ἔχει και το Πνεῦμα, ἵνα ἀποδείξουν το ὁμοούσιον του Πνεύματος, ουδεῖς εἶπε ποτέ ὅτι ἐξαιρεῖται

η εκπόρευσις την οποίαν έχουν τάχα οι δύο και όχι το Πνεύμα. Την περίπτωσιν αυτήν ούτε κατά φαντασίαν ως υπόθεσιν θα ηδύνατο να έχουν, αφού ετόνιζον πάντοτε το ιδιάζον, το ακοινωνήτον, το ασύμβατον, και το ασύγχυτον των μη κοινών εν τη Αγία Τριάδι. Προς διευκόλυνσιν εις την διάκρισιν της εν τη Αγία Τριάδι διαφοράς διακρίνουν μεταξύ των κοινών της μιας φύσεως και των ιδιοτήτων των υποστάσεων.

Έχοντες πάντα τα ανωτέρω υπ' όψιν θα ήτο ανόητον να πιστεύση κανείς ότι ο Αυγουστίνος ορθώς επίστευεν ότι η περί της ιδιότητος του Αγίου Πνεύματος συζήτησις δεν ελύθη και δεν έληξεν εις την Β' Οικ. Σύνοδον. Αντιθέτως η φράσις "τό εκ του Πατρός εκπορευόμενον" σαφώς αντιστοιχεί με "τόν εκ του Πατρός γεννηθέντα", δηλούσα και αυτή την υποστατικήν ιδιότητα και τον τρόπον υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος. Εάν εθεωρήτο η εκπόρευσις ως δηλούσα ενέργειαν του Πατρός, πεμπομένου του Πνεύματος, θα ηδύνατο να σημαίνει ή την κοινήν ενέργειαν της Τριάδος εις ήν μετέχει ως Κύριος και το Πνεύμα ή δουλικήν αποστολήν και το κτιστόν του Πνεύματος. Όμως το Σύμβολον δεν έχει σκοπόν να προβληματίζεται, αλλά να διακηρύξη το άκτιστον και το αυθυπόστατον του Πνεύματος, και το εκπορευτικώς την ύπαρξιν έχειν Αυτού εκ του Πατρός, μηδενός μεσολαβούντος.

Το ότι η Β' Οικ. Σύνοδος είχε συγκεκριμένως προ οφθαλμών την εν λόγω διάκρισιν μεταξύ κοινών και ακοινωνήτων φαίνεται από τα εξής γραφέντα εις την εν τω Β' τόμω σελ. 10 δημοσιευθείσαν Συνοδικήν Επιστολήν του 382 έχουσα περί της Νικαίας ούτω, "πιστεύειν εις το όνομα του Πατρός και του Αγίου Πνεύματος. Δηλαδή θεότητος και δυνάμεως, και ουσίας μιας του Πατρός, και του Υιού, και του Αγίου Πνεύματος πιστευομένης, ομοτίμου τε της αξίας, και συναϊδίου της βασιλείας, εν τρισί τελείαις υποστάσεσι, ήγουν τρισί τελείοις προσώποις, ως μήτε την Σαβελλίου νόσον χώραν λαβείν συγχεομένων των υποστάσεων, ειτούν των ιδιοτήτων αναιρουμένων, μήτε μην των Ευνομιανών, και Αρειανών, και Πνευματομάχων την βλασφημίαν ισχύειν, της ουσίας, ή της φύσεως, ή της θεότητος τευνομένης, και τη ακτίστω και ομοουσίω και συναϊδίω Τριάδι μεταγενεστέρας τινός, ή κτιστής, ή ετερουσίου φύσεως επαγομένης".

Το πώς εσκέπτοντο οι εξ Αιγύπτου Πατέρες της Β' Οικ. Συνόδου φαίνεται και από τον Δίδυμον τον Τυφλόν, όστις διδάσκει ως όλοι οι Πατέρες περί των κοινών και ιδιαζόντων εν τη Αγία Τριάδι. "Και ότι δια το ταυτόν της ουσίας τα αυτά επ' αμφοτέραις ταις υποστάσεσιν Πατρός και Υιού ονόματα λέγονται, πάρεξ της πατρότητος και υιότητος, και της εκπορεύσεως του Πνεύματος, τούτο γαρ ίδιον εκάστης υποστάσεως ιδικώς"³³ Αλλαχού γράφει, "αλλ' όμως άμφω αι υποστάσεις (Υιού και Πνεύματος) εξ αυτού (του Πατρός) κατά φύσιν συμφυώς εισιν, η μεν του Υιού γεννητώς, η δε του Πνεύματος αυτού εκπορευτικώς".³⁴ Ο Δίδυμος επανειλημμένως τονίζει ότι το εκπορευόμενον εκ του Πατρός "εξεφάνη ανάρχως και ομοουσίως εκ της πατρικής υποστάσεως."³⁵

Εκάστη "πρόοδος" γίνεται μέσω των ίσων και ομοίων.³⁶ Η γέννησις του Υιού και η εκπόρευσις του Πνεύματος εκ του Θεού εγένετο ομοουσίως διαφοροτρόπως.

Το Άγιον Πνεύμα είναι το μόνον "εκπορευθέν" εκ της υποστάσεως του Πατρός άνευ αρχής και διαστήματος. Δεν αμφιβάλλομεν το ομοούσιον της Τριάδος, αλλά ούτε ζητούμεν να μάθωμεν τον τρόπον της διαφοράς μεταξύ γεννήσεως και εκπορεύσεως, "τό μόνον εκ της υποστάσεως

αυτού (τού Πατρός) ανάρχως και αδιαστάτως εκπορευθέν, τω μεν ομοουσίω της Τριάδος μη απιστούντες, τρόπον δε και διαφοράν γεννήσεως και εκπορεύσεως ου ζητούντες, επειδή και ταις ουρανίοις λειτουργικαίς δυνάμεσιν άγνωστον, άφραστον, και φοβερόν ενθυμήσει καθέστηκεν τούτο, και το πώς εαυτή συνυφέστηκεν ανάρχως η Αγία Τριάς, έχουσα αεί ωσαύτως και κατά ταύτα".³⁷

Δια τον Δίδυμον ο όρος πρόοδος αναφέρεται εις την γέννησιν και εκπόρευσιν και ισοδυναμεί με το ύπαρξιν έχειν εκ του Πατρός.³⁸ Ούτως έχομεν πρόοδον γεννητός και πρόοδον εκπορευτικός.³⁹ Η πρόοδος αυτή είναι εκ του Πατρός αλλά και προς τον Πατέρα.⁴⁰ Ούτω το Άγιον Πνεύμα έχει την "μόνην πρόοδον" προς τον Πατέρα, "καί πρόοδον μεν την εκ του Πατρός έχει, ως αν εξ αυτού εκπορευόμενον, μόνην δε την εις τον Πατέρα, ως αν έν και ταυτόν υπάρχον".⁴¹ Ασφαλώς εάν είχε πρόοδον το Πνεύμα εκ του Πατρός και του Υιού δεν θα είχε "μόνην πρόοδον" προς τον Πατέρα. Επίσης ο Δίδυμος έγραψεν ειδικήν περί Αγίου Πνεύματος εργασίαν, ήτις διασώζεται εν Λατινική μεταφράσει του αγίου Ιερωνύμου και κάμνει πολύν λόγον περί εκπορεύσεως εκ του Πατρός, ουδέποτε όμως και εκ του Υιού.⁴²

Οι Φράγκοι έκαμον πολλήν χρήσιν του Ιωαν. 16,15, ίνα στηρίξουν το Filioque. Ερμηνεύων το χωρίον αυτό ο Δίδυμος μεταξύ άλλων γράφει, "ώσπερ γαρ ο διδούς Υιός ουδενός στερείται, ουδέ κενούται, ούτω το Άγιον Πνεύμα ου λαμβάνει, ο μη έχει, ουδέ ακούον λαλεί, το μόνον ειδός, κατά Παύλον τα του Θεού".⁴³ Αλλαχού ο Δίδυμος γράφει, "ως τοίνυν ουδεμία επινοείται παραλλαγή θεότητος επί του Υιού (ούτε γαρ διακονεί, ως αλλοίος τη φύσει αλλοίω, ούθ' υφέσει δυνάμεως, αλλ' ως Υιός Λόγος γνησίω Πατρί, ούτ' εντολήν λαμβάνει, ως αγνοών το δέον και το πατρικόν βούλημα αλλ' ως προείρηται), ούτω και το θεϊκόν Πνεύμα. Και ω τρόπω τα του Θεού Λόγου αναφέρεται εις τον Θεόν Πατέρα, τούτω, και ουκ άλλω, τα του Αγίου Πνεύματος".⁴⁴

Πάντως εξ έργων υπό της παραδόσεως αποδιδομένων εις Μ. Βασίλειον, αλλά υπό των Παπικών εις τον Δίδυμον διαβάζομεν τα εξής ενδιαφέροντα, "ότι τα κοινά τω Πατρί και τω Υιώ, ταύτα κοινά τω Πνεύματι, ότι εν οίς χαρακτηρίζεται Θεός ο Πατήρ και ο Υιός εν τη Γραφή, εν αυτοίς χαρακτηρίζεται και το Πνεύμα το Άγιον εξ ών συνάγεται της αυτής θεότητος το Πνεύμα τω Πατρί".⁴⁵ "Γεννά Θεός ουχ ως άνθρωπος, γεννά δε αληθώς, και το γέννημα εξ αυτού εκφαίνει Λόγον ουκ ανθρωπίνον, εκφαίνει δε Λόγον αληθώς εξ εαυτού, και εκπέμπει Πνεύμα δια στόματος, ουχ οίον ανθρωπίνως, επει μηδέ στόμα Θεού σωματικόν, εξ αυτού δε και το Πνεύμα, και ουχ ετέρωθεν".⁴⁶

Τα ίδια περί κοινών και ιδιαζόντων γραφόμενα ευρίσκομεν εις όλους τους Πατέρας. Πάντως ουδεμία αμφιβολία χωρεί περί της διδασκαλίας των Πατέρων της Β' Οικ. Συνόδου και ούτε περί των λόγων δι' ούς η Η' Οικ. Σύνοδος κατεδίκασεν ως αίρεσιν την υπό των Φράγκων προσθήκην του Filioque εις το Σύμβολον της πίστεως.

Ίνα κατανοήση τις την ομοφωνίαν των αγίων Πατέρων περί της εν τη Β' Οικ. Συνόδω διατυπώσεως του περί Αγίου Πνεύματος δόγματος επισημαίνομεν την περί εκπορεύσεως συζήτησιν μεταξύ Θεοδωρήτου Κύρου και αγίου Κυρίλλου Αλεξανδρείας. Αι εκφρασθείσαι γνώμαι αντιπροσωπεύουν την περί της Β' Οικ. Συνόδου ερμηνευτικήν παράδοσιν της

Αντιοχείας, της Αλεξανδρείας, αλλά και της Ρώμης, και τελικώς όλων των Εκκλησιών εις την Δ' Οικ. Σύνοδον.

Ο άγιος Κύριλλος συνοδικώς είχε συντάξει 12 κεφάλαια κατά των αιρέσεων του Νεστορίου. Ο Θεοδώρητος Κύρου έγραψε μίαν ανατροπήν των εν λόγω κεφαλαίων και επεσήμαινε το Θ' κεφάλαιον, ως ίσως διδάσκον ότι το Πνεύμα εκπορεύεται εκ του Υιού ή δια του Υιού και χαρακτηρίζει την τοιαύτην διδασκαλίαν "ως βλάσφημον" και "δυσσεβές".

Το εν λόγω Θ' κεφάλαιον του Κυρίλλου έχει ούτως, "ει τις φησί τον ένα Κύριον Ιησούν Χριστόν δεδόξασθαι παρά του Πνεύματος, ως αλλοτρία δυνάμει τη δι' αυτού χρώμενον, και παρ' αυτού λαβόντα το ενεργείν δύνασθαι κατά πνευμάτων ακαθάρτων, και το πληρούν εις ανθρώπους τας θεοσημίας, ανάθεμα έστω".48

Εν τη ανατροπή του Θ' κεφαλαίου ο Θεοδώρητος παρατηρεί τα εξής, "ίδιον δε το Πνεύμα του Υιού, ει μεν ως ομοφυές, και εκ Πατρός εκπορευόμενον έφη, συνομολογήσομεν, και ως ευσεβή δεξόμεθα την φωνήν, ει δ' ως εξ Υιού, ή δι' Υιού την ύπαρξιν έχον, ως βλάσφημον τούτο και ως δυσσεβές απορρίψομεν. Πιστεύομεν γαρ τω Κυρίω λέγοντι, το Πνεύμα, ό εκ του Πατρός εκπορεύεται. Και τω θειοτάτω Παύλω ομοίως φάσκοντι, ημείς δε ου το Πνεύμα του κόσμου ελάβομεν, αλλά το Πνεύμα το εκ του Πατρός Θεού".49

Εις ταύτα ο Κύριλλος δηλοί την συμφωνίαν του ούτως, "Ην γαρ έστιν αυτού το Πνεύμα, καθάπερ αμέλει και του Πατρός, και τούτο ημίν εύ μάλα σαφηνιεί γεγραφώς ο θεσπέσιος Παύλος. Εκπορεύεται μεν γαρ εκ του Θεού και Πατρός το Πνεύμα το Άγιον κατά την του Σωτήρος φωνήν, αλλ' ουκ αλλότριον εστί του Υιού, πάντα γαρ έχει μετά του Πατρός. Και τούτο αυτός εδίδαξεν ειπών περί του Αγίου Πνεύματος, πάντα όσα έχει ο Πατήρ εμά εστί. Δια τούτο ειπον υμίν, ότι εκ του εμού λήψεται και αναγγελεί υμίν".50

Κατά την επανένωσιν της Εκκλησίας της Αντιοχείας μετά της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας δια της υπό των Αντιοχειανών αποδοχής της Γ' Οικ. Συνόδου και των 12 κεφαλαίων του Κυρίλλου,51 ο Κύριλλος εις την ενωτικήν επιστολήν του προς Ιωάννην επανήλθεν εις το θέμα περί της εκπορεύσεως ίνα μη υπάρχει αμφιβολία ούτως, "ου γαρ ήσαν αυτοί οι λαλούντες, αλλά το Πνεύμα του Θεού και Πατρός, ό εκπορεύεται μεν εξ αυτού, έστι δε ουκ αλλότριον του Υιού, κατά γε τον της ουσίας λόγον".52

Περί της εν λόγω ενωτικής επιστολής του Κυρίλλου οι επίσκοποι της ανατολικής Διοικήσεως απήντησαν προς τον Ιωάννην Αντιοχείας επί των θεμάτων της Χριστολογίας και της εκπορεύσεως ούτω, "τά γε νυν απεσταλμένα (δηλ. υπό Κυρίλλου) τη ευαγγελική ευγενεία καλλύνεται. Θεός γαρ τέλειος, και άνθρωπος τέλειος ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός αναδεικνυται εν αυτοίς. Και το Πνεύμα το Άγιον ουκ εξ Υιού ή δι' Υιού ύπαρξιν έχον, αλλ' εκ του Πατρός εκπορευόμενον, ίδιον δε Υιού ως ομοούσιον ονομαζόμενον".53

Ο Θεοδώρητος Κύρου συνέχισε τον κατά του Κυρίλλου αγώνα του μετά τας εν λόγω διαλλαγάς του 433,54 αλλ' ουδέποτε επανήλθεν εις το περί εκπορεύσεως θέμα. Μετά των λοιπών επισκόπων της ανατολικής Διοικήσεως (Πατριαρχείου Αντιοχείας) εδέχθη τας περί εκπορεύσεως

επεξηγήσεις του Κυρίλλου ως Ορθοδόξους και περιορίσθη εις επίθεσιν κατά της Χριστολογίας του Κυρίλλου. Ο Θεοδώρητος καθιρέθη υπό της Ληστρικής Συνόδου του 449 και απεκατεστάθη κατά την Η' συνεδρίαν της Δ' Οικ. Συνόδου, ότε εδέχθη την Γ' Οικ. Σύνοδον και αφώρισε τον Νεστόριον. Μάλιστα κατά την διάρκειαν της Δ' Οικ. Συνόδου εδέχθη ότι δεν υπάρχει δογματική διαφορά μεταξύ του Τόμου του Λέοντος και των δώδεκα κατά Νεστορίου Κεφαλαίων του Κυρίλλου, ως απεδείξαμεν αλλαχού και θα είδωμεν εν οικείω τόπω.⁵⁵

Το γεγονός ότι ο Πάπας Λέων της Ρώμης ουδέποτε απεδέχθη την καθαίρεσιν του Θεοδωρήτου, σημαίνει σαφώς ότι η Εκκλησία της Ρώμης ησπάζετο την περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος διδασκαλίαν της Β' Οικ. Συνόδου. Ούτε οι Λεγάτοι του Πάπα Λέοντος, ούτε οι ελληνόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες της Δ' Οικ. Συνόδου έθεσαν ως όρον αποκαταστάσεως του Θεοδωρήτου, την αποκήρυξιν της διδασκαλίας του περί εκπορεύσεως του Πνεύματος εκ μόνου του Πατρός. Ούτε εις την Ληστρικήν Σύνοδον κατεδικάσθη ο Θεοδώρητος δια τα επί του θέματος γραφόμενά του, ούτε υπεστήριζαν ποτέ οι αποσχισθέντες μετά του Διοσκόρου λεγόμενοι Μονοφυσίται τα ανόητα των Φραγκολατίνων, ότι ο Κύριλλος διδάσκει τάχα ότι το Πνεύμα έχει ύπαρξιν και εκ του Υιού και ότι εις τούτο διαφέρει από τον Θεοδώρητον. Πάντα τα ανωτέρω βουούν περί της ιστορικής και δογματικής αληθείας.

Πάντως όταν εις την Β' Οικ. Σύνοδον επεκράτησεν ο όρος εκπόρευσις να σημαίνει την ακοινωνήτον υποστατικήν ιδιότητα του Αγίου Πνεύματος και την υπαρκτικήν σχέσιν αιτίου Πατρός και αιτιατού Πνεύματος ώφειλον οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι της εποχής να προσαρμοσθούν. Φαίνεται όμως ότι εξ αιτίας της περί θεοπνευστίας των Πατέρων διδασκαλίας της παραδόσεως τα κείμενα του Αμβροσίου και ίσως του Αυγουστίνου, εν οίς περιείχοντο τα περί εκπορεύσεως του Πνεύματος εκ του Πατρός και του Υιού απέκτησαν κύρος, αλλά ηρμηνεύοντο υπό το πρίσμα της διδασκαλίας ή της διατυπώσεως της Β' Οικ. Συνόδου. Επεκράτησεν ο όρος εκπόρευσις να σημαίνει 1) τρόπον υπάρξεως, ότε μόνος αίτιος της υπάρξεως του Πνεύματος είναι ο Πατήρ και 2) ενέργειαν ωςάν την πέμψιν, ότε πέμπει και ο Υιός αλλά με την μίαν και αυτήν πεμπτικήν ενέργειαν του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Δηλαδή εις την πέμψιν ταύτην μετέχει και το Πνεύμα ως Θεός και Κύριος.

Ούτως οι λατινόφωνοι Ορθόδοξοι ουδέποτε εδέχθησαν την φραγκολατινικήν ερμηνείαν του αυγουστινείου Filioque περί του συναιτίου του Υιού εις την αιτιατήν ύπαρξιν του Αγίου Πνεύματος. Τούτο φαίνεται σαφώς από την υπό του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού ερμηνείαν των αποφάσεων της υπό τον Πάπαν Μαρτίνον εν τω Λατερανώ συνελθούσης τω 649 Συνόδου κατά του Μονοθελητισμού.

Ο άγιος Μάξιμος περί αυτής γράφει τα εξής, "τών του νυν αγιωτάτου Πάπα Συνοδικών, ουκ εν τοσούτοις, όσοις γεγράφατε Κεφαλαίοις, οι της Βασιλίδος επελάβοντο, δυσί δε μόνοις. Ων το μεν υπάρχει, περί θεολογίας, ότι τε, φασίν, είπεν εκπορεύεσθαι κακ του Υιού το Πνεύμα το Άγιον. Το δ' άλλο περί της θείας σαρκώσεως, ότι περ γέγραφε δίχα τον Κύριον είναι της προπατορικής αμαρτίας, ως άνθρωπον. Και εις μεν το πρώτον, συμφώνους παρήγαγον χρήσεις Ρωμαίων Πατέρων, έτι μην και Κυρίλλου Αλεξανδρείας, εκ της πονηθείσης αυτώ ιεράς πραγματείας εις τον Ευαγγελιστήν άγιον Ιωάννην, εξ ών, ουκ αιτίαν τον Υιόν ποιούντος του Πνεύματος σφάς αυτούς απέδειξαν, μίαν γαρ ίσασιν Υιού και Πνεύματος τον Πατέρα αιτίαν, του

μεν κατά την γέννησιν, του δε κατά την εκπόρευσιν, αλλ' ίνα και δι' αυτού προϊέναι δηλώσωσι, και ταύτη το συναφές της ουσίας και απαράλλακτον παραστήσωσι".56

Τμήμα 5

Η'. Η υπό της Η' Οικουμενικής Συνόδου καταδίκη της περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος αιρέσεως των Φραγκολατίνων

Χαρακτηριστικόν του εις απίστευτον βαθμόν σκοταδισμού των Δυτικών μέχρι σήμερα εις τα θέματα περί Filioque είναι η εξής παρατήρησις του καθηγητού της Οξφόρδης J.N.D. Kelly, "εις την αρχήν η Δύσις φαίνεται πραγματικώς να μην είχε κατανοήσει ότι η περί διπλής εκπορεύσεως διδασκαλία αντιπροσώπευε μίαν οριστικήν πρόοδον, ή τουλάχιστον διασάφησιν, επί της διδασκαλίας προηγουμένων αιώνων. Ούτως η Σύνοδος του Hatfield (Αγγλία), τω 680 συγκληθείσα ίνα σταθεροποιήση την Εκκλησίαν κατά των υποτιθεμένων Ευτυχιανών τάσεων του Μονοθελητισμού, απεδέχθη τας πέντε Οικουμενικάς Συνόδους και την εν Λατερανώ Σύνοδον του 649 και συνέγραψε το κείμενον των αποφάσεών της με το Filioque."1 Την ως άνω προαναφερθείσαν ερμηνείαν της Συνόδου του 649 παρασχεθείσαν εις τον άγιον Μάξιμον υπό του Πάπα Μαρτίνου και της Συνόδου αυτού αγνοεί ο Άγγλος ούτος και οι γνωρίζοντες αυτήν ή την παραμερίζουν, ως έκαμον εις την ψευδοενωτικήν Σύνοδον της Φλωρεντίας (1437-1439) οι Φραγκολατίνοι όταν την επαρουσίασεν ο Μάρκος Ευγενικός,2 ή την ερμηνεύουν φραγκολατινικώς.3 Πάντως ο κύριος Kelly θέλει να πη ότι οι Δυτικοί βελτιώνουν και διασαφηνίζουν κάτι και πριν ακόμη έχουν συναίσθησιν ότι πράττουν ούτω. Τα ίδια κατά θαυμαστόν τρόπον πιστεύουν δι' όλα όσα.

Πάντως υπάρχει κάτι το δαιμονικόν εις την ψυχосύνθεσιν των απογόνων των Φραγκολατίνων έναντι των ελληνοφώνων Ρωμαίων ορθοδόξων Πατέρων. Πώς άλλως εξηγείται το παράδοξον φαινόμενον να νομίζουν και οι σημερινοί Δυτικοί ότι οι αγράμματοι Φράγκοι εγνώριζον καλύτερα από τους ελληνόφωνας Ρωμαίους, τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας ως και τας αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων τας συζητηθείσας και συνταχθείσας εις την Ελληνικήν υπό ελληνοφώνων Ρωμαίων.

Όλοι οι Δυτικοί αναγνωρίζουν ως γεγονός ότι ο Πάπας Λέων ο Γ' αντέκρουσε την υπό των Φράγκων γενομένην προσθήκην εις το Σύμβολον της πίστεως.4Εκείνο το οποίον μας ενδιαφέρει τώρα είναι ο ισχυρισμός των περισσοτέρων Δυτικών ότι ο Λέων ο Γ' εδήλωσε δήθεν την συμφωνίαν του με το Filioque ως διδασκαλίαν, και επομένως το αντέκρουσε τάχα μόνον ως προσθήκην εις το Σύμβολον.

Πρέπει να τονισθή ότι εξ επόψεως δογματικής δεν έχει σημασίαν εάν ή όχι ο Λέων Γ' παρεδέχετο τον Υιόν συναίτιον της υπάρξεως του Πνεύματος. Η απάντησις απλώς θα καθώριζε σαφέστερα αν ο ίδιος ήτο ορθόδοξος ή αιρετικός, όχι εάν ή όχι το Filioque είναι ορθόν. Το Filioque το διδάσκον την συμμετοχήν του Υιού υπό οιανδήποτε μορφήν εις την αιτίαν του

ύπαρξιν ἔχειν του Πνεύματος, είναι αίρεσις οδηγούσα εις την κατάλυσιν των εν τη Τριάδι κοινών και ακοινωνήτων, ασχέτως των επί του θέματος απόψεων του Λέοντος Γ' ή οιουδήποτε δυτικού συγγραφέως. Επίσης είναι αίρεσις ασχέτως οιασδήποτε μεμονωμένης γνώμης ή εκφράσεως και ελληνοφώνου συγγραφέως, αν και δεν υπάρχει ούτε εις ελληνόφωνος ή λατινόφωνος Ρωμαίος Πατήρ της Εκκλησίας, εκτός ίσως από τον Αυγουστίνον, όστις να διδάσκει ρητώς ότι ο Πατήρ και ο Υιός είναι ομού η αιτία της υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος.

Πρέπει να τονισθή ότι δεν είναι αίρεσις ο όρος καθ' αυτός ότι το Πνεύμα εκπορεύεται εκ του Πατρός και του Υιού ή δια του Υιού, όταν ο όρος σημαίνει ενέργειαν και πέμψιν, εις ήν μετέχει ως Κύριος και Θεός το Πνεύμα, αλλά είναι αίρεσις όταν σημαίνει τρόπον υπάρξεως του Πνεύματος. Εις το Σύμβολον ο όρος εκπόρευσις σημαίνει τρόπον υπάρξεως. Δια τούτο η προσθήκη του Filioque είναι αίρεσις. Και δια τούτο οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι ουδέποτε προσέθεσαν εκουσίως το Filioque εις το Σύμβολον.

Μόνον υπό το πρίσμα τούτο γίνεται αντιληπτή 1) η υπό του Μαξίμου του Ομολογητού γενομένη ερμηνεία του Filioque των ορθοδόξων λατινοφώνων Ρωμαίων της εποχής του, ως και 2) η έναντι των Φράγκων στάσις του Λέοντος Γ'.

Ο δε Παλαμάς περί εκπορεύσεως του Πνεύματος και εκ του Υιού, ορθοδόξως νοουμένης γράφει, ότι το Πνεύμα "καί δι' αυτού (τού Υιού) και εξ αυτού φυσικώς και δίδοται και πέμπεται και προχείται και προέρχεται, δι' αυτού δεδομένον τε και φανερούμενον, ει δε βούλει και εκπορευόμενον προς ούς άξιον. Και εκπόρευσιν γαρ είπουπερ αν εν τοις τοιούτοις ακροάση, την φανέρωσιν νόει ου γαρ αεί το εκπορευέσθαι παρά Θεού υπάρξεως εστι σημαντικόν αυθυποστάτου, "ουκ επ' άρτω γάρ, φησί, μόνω ζήσεται άνθρωπος, αλλ' επί παντί ρήματι εκπορευομένω δια στόματος Θεού."5 Οράς ότι τα μεν παρά Θεού εκπορευόμενα πολλά, πλήθους γαρ συνεκτικόν το πάν, το δε Πνεύμα το Άγιον έν, ό και ιδιοτρόπως παρά πάντα εκπορεύεται παρά Θεού; Και πάλιν, "εθαύμαζον, φησίν οι όχλοι επί τοις λόγοις της χάριτος της εκπορευομένοις εκ του στόματος αυτού."6 Άρ' ουν η των λόγων χάρις αυθυπόστατος, ώσπερ το Πνεύμα το εκπορευόμενον παρά μόνου του Πατρός; Άπαγε, καίτοι ταύτην την χάριν ο Κύριος πνεύμα προσηγόρευσεν ειπόν "τά ρήματα ά εγώ λαλώ, πνεύμά εισι και ζωή εισιν".7 Αλλ' οράς όπως εξ Υιού η χάρις και ουκ αυτή μόνον, αλλά και πάσαι αι δωρεαί του Αγίου Πνεύματος;"8

Την τοιαύτην διάκρισιν, όμως, μεταξύ της αυθυποστάσεως του Αγίου Πνεύματος εκ του Πατρός και των δωρεών των ακτίστων εκ του Πατρός δια του Υιού ή και εκ του Υιού εν τω Πνεύματι και δια του Πνεύματος εις τα κτίσματα απέρριψαν οι Φραγκολατίνοι ακολουθούντες τον Αυγουστίνον, όστις επιμένει εις την ταύτισιν του Πνεύματος με την δωρεάν, δόσιν, χύσιν κ.τ.λ. του Πνεύματος.⁹ Η διδασκαλία αυτή του Αυγουστίνου είναι αποτέλεσμα της ταυτίσεως των πάντων εν τω Θεώ μετά της θείας ουσίας εκτός των σχέσεων, ως θα είδωμεν.¹⁰ Σπουδαίον αποτέλεσμα της ταυτίσεως ταύτης είναι όχι μόνον το Filioque αλλά και η αίρεσις περί κτιστής μετεχομένης εν τοις μυστηρίοις χάριτος των Φραγκολατίνων.¹¹

Πάντως δεν επιτρέπεται να ισχυρισθή τις ότι οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι Πατέρες ή ο Λέων ο Γ' διδάσκουν ότι ο Υιός μετά του Πατρός είναι η αιτία της υπάρξεως του Πνεύματος απλώς, επειδή ομιλούν περί της εξ αμφοίν εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος. Επομένως κατ' αρχήν ο

ισχυρισμός ότι ο Λέων ο Γ' αποκρούει το Filioque ως προσθήκη, αλλ' ουχί ως δόγμα, επειδή δέχεται ως έκφρασιν την διπλήν εκπόρευσιν, δεν αποδεικνύει τίποτε υπέρ της φραγκολατινικής θέσεως.

Κατά τας φραγκικάς πηγάς το θέμα περί Filioque εκινήθη υπό τινος μοναχού ονόματι Ιωάννου των Ιεροσολύμων.¹² Εις το όρος των Ελαιών υπήρχε μοναστήριον των Φράγκων όπου τω 808 κατά το μόλις τότε εισαχθέν εκεί φραγκικόν έθιμον εψάλλετο το Σύμβολον μετά της προσθήκης. Οι Ρωμαίοι (ελληνόφωνοι) μοναχοί κατηγορήσαν τους Φράγκους ως αιρετικούς.¹³ Οι Φράγκοι απετάρησαν εις τον Πάπαν Λέοντα Γ' όστις ενημέρωσε δεόντως και τον Κάρολον τον εν τη Δύσει λεγόμενον Μέγαν.¹⁴ Τω 809 ο Κάρολος συνεκρότησε μεγάλην Σύνοδον εν Ακυΐσγράνω της Ιεραρχίας των Φράγκων, ήτις εθέσπισεν ως δόγμα την γενομένην περί το 780 προσθήκη του Filioque και αφώρισε τους μη συμφωνούντας. Παραδόξως τα πρακτικά δεν σώζονται. Από τα λεχθέντα όμως των αποκρισαρίων του Καρόλου προς Λέοντα Γ' φαίνεται ότι η περί του Filioque συζήτησις εν τη εν λόγω Συνόδω ήτο θυελλώδης. "Συχναίς γαρ και αλλεπαλλήλοις συζητήσεων βάλλεται προσβολαίς η καθ' ημάς Εκκλησία ...".¹⁵ Τω 809 απεστάλη τριμελής επιτροπή, ίνα ενημερώση τον Πάπαν περί των πεπραγμένων και ως φαίνεται ίνα αποσπάση την σύμφωνον γνώμην του.

Περί της επισκέψεως ταύτης σώζονται δύο ενδιαφέροντα πρακτικά, το μεν δημοσιευμένον εις την συλλογήν των πρακτικών των ρωμαϊκών Συνόδων,¹⁶ το δε του μοναχού Σμαράγδου ενός των τριών Φράγκων αποκρισαρίων του Καρόλου, όστις εκράτησε λεπτομερές πρακτικόν των περί της προσθήκης συζητήσεων μεταξύ του Πάπα και των αποκρισαρίων.¹⁷ Παρά την φραγκικήν προέλευσιν των πρακτικών φαίνεται σαφώς η δογματικά ορθόδοξος θέσις του Πάπα.

Η μελέτη των εν λόγω πρακτικών πρέπει να γίνη εντός των πλαισίων της έναντι των Φράγκων καταστάσεως των λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων της Μέσης και Κάτω Ιταλίας. Ο Κάρολος ευρέθη κυρίαρχος όλων των δυτικών επαρχιών της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, εκτός της αραβοκρατουμένης Ισπανίας, και της Βορείου Αφρικής. Ήτο φυσικόν να θεωρή τον εαυτόν του κληρονόμον της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής εξουσίας και να εποφθαλμιά τας ανατολικάς επαρχίας των ελληνοφώνων Ρωμαίων και των Αράβων. Μάλιστα εθεώρει εαυτόν προστάτην των Αγίων Τόπων.¹⁸

Η εκκλησιαστική πολιτική του Καρόλου ήτο μέρος της πολιτικής και στρατιωτικής του επεκτατικής πολιτικής και απετέλεσε την βάση της έναντι της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας πολιτικής των Φράγκων μέχρι σήμερα.¹⁹

Ήδη ο Κάρολος τω 794 απεκήρυξε τους Ρωμαίους ως αιρετικούς δια της εν τη Συνόδω της Φραγκφούρτης καταδίκης της Ζ' Οικ. Συνόδου, ότε μετ' επιμονής διεκήρυξαν οι Φράγκοι το Filioque εις αντίδρασιν προς τα γραφόμενα του Κωνσταντινουπόλεως αγίου Ταρασίου περί εκπορεύσεως εκ μόνου του Πατρός, το οποίον είχε υποστηρίξει και ο Πάπας Αδριανός Α'.²⁰

Κατά τα τέλη του 800 δύο πολίται της Ρώμης έκαμον απόπειραν να δολοφονήσουν τον Πάπαν Λέοντα Γ', όστις παρά των σοβαρών τραυμάτων του διεσώθη δια θαύματος.²¹ Οι δολοφόνοι παραδόξως μετετρέπησαν οι ίδιοι εις κατηγορούς κατά του Πάπα.²²

Οι Φράγκοι επίσκοποι, ως λέγεται, είχαν κακή γνώμη περί του Λέοντος και δια τούτο ο Κάρολος δεν τον απεκατέστησεν εις τον παπικόν θρόνον αμέσως.²³ Τον Ιούλιον του 799 μετεφέρθη ο Λέων εις τον Κάρολον εις Φραγκίαν. Εστάλη πάλιν εις Ρώμην δια ανακρίσεις. Τον Νοέμβριον του 800 κατέφθασεν εις Ρώμην ο Κάρολος και ανέλαβε προσωπικώς τας ανακρίσεις επί τρεις εβδομάδας. Ουδείς μάρτυς κατηγορίας ευρέθη.²⁴

Αφού αποπερατώθησαν αι ανακρίσεις ο Κάρολος απεφάσισε να λάβη απόφασιν βάσει ορκωμοσίας του Πάπα περί των κατηγοριών τη 23η Δεκεμβρίου, ο Πάπας ωρκίσθη ότι αι κατηγορίαι δεν είναι αληθείς και αφέθη ελεύθερος.²⁵ Δύο ημέρας μετά, δηλαδή την ημέραν των Χριστουγέννων, ως λέγουν αι φραγκικαί πηγαί, χωρίς δήθεν να το περιμένη ο Καρλομάγνος, ο Λέων έστεψεν αυτόν "Imperator Romanorum" "Βασιλέα των Ρωμαίων", (ελληνικός τίτλος ανήκων μόνον εις τον Βασιλέα των Ρωμαίων. Η λέξις Imperator μεταφράζεται εις τα Ελληνικά, Αυτοκράτωρ. Ο αντίστοιχος όμως ελληνικός όρος μέχρι της αλώσεως ήτο το Βασιλεύς).

Και ούτω διεπράχθη, εάν αληθεύουν αι πληροφορίαι η εκ μέρους του Πάπα των Ρωμαίων της Μέσης και Κάτω Ιταλίας προδοσία κατά του εν Κωνσταντινουπόλει, πραγματικού Ρωμαίου "Βασιλέως των Ρωμαίων".²⁶ Υπάρχει όμως και ετέρα εκδοχή. Ο Καρλομάγνος ήθελεν τον τίτλον "Βασιλεύς" αλλά όχι τον τίτλον "Βασιλεύς των Ρωμαίων". Ο βιογράφος του Καρλομάγνου Αϊνχαρντ ισχυρίζεται ότι, εάν ο Καρλομάγνος εγνώριζεν την πρόθεσιν του Πάπα, δεν θα εισήρχετο εις την εκκλησίαν. ^{26α} Ο Καρλομάγνος είχε κανονίσει να λάβει τον τίτλον "Βασιλεύς" εις αντάλλαγμα της αθώσεως του Λέοντος. Ο Λέων όμως εχάλασεν την υπόθεσιν, επειδή ο Καρλομάγνος ήθελεν τίτλον αναγνωρίσημον από την Κωνσταντινούπολιν-Νέα Ρώμη, της οποίας ο πραγματικός "Βασιλεύς των Ρωμαίων" ουδέποτε θα αναγνώριζεν αυτόν τον πλήρη τίτλον εις έναν Φράγκον. Ο Πάπας πρέπει να το εγνώριζεν αυτό, δια τούτο ίσως προσέθεσεν "τών Ρωμαίων". Και ο Καρλομάγνος πρέπει να το εγνώριζεν διότι ουδέποτε εχρησιμοποίησεν αυτόν τον τίτλον εις τα επίσημα έγγραφά του. Αντ' αυτού εχρησιμοποιεί τους τίτλους "κυβερνών Βασιλεύς και Αύγουστος" και "διοικών την Ρωμαϊκήν Αυτοκρατορίαν". Ισχυριζόμενος ο Καρλομάγνος ότι κυβερνά την "Ρωμαϊκήν Αυτοκρατορίαν", εννοούσε σαφώς, ότι κυβερνούσε ολόκληρον την Ρωμαϊκήν Αυτοκρατορίαν. Οι Φράγκοι είχαν αποφασίσει, ότι το Ανατολικόν τμήμα της Αυτοκρατορίας είχε γίνει Γραικικόν και ο ηγέτης του "Βασιλεύς των Γραικών". Αι πραγματικά διαθέσεις των Φράγκων φαίνονται σαφώς από το γεγονός ότι έκτοτε επεκράτησε μεταξύ των Φράγκων να λέγονται οι Ρωμαίοι της Ανατολής Γραικοί και οι Βασιλείς αυτών όχι "Imperator Romanorum" αλλά "Imperator Graecorum" .²⁷

Έκτοτε οι Ευρωπαίοι ωνόμαζον "Imperator Romanorum" μόνον τον δυτικόν θεωρούμενον διάδοχον του Καρόλου, ή του Όθωνος της Γερμανίας.²⁸

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εκ πείρας έμαθον οι Φράγκοι να θαυμάζουν την ακλόνητον αφοσίωσιν των υπ' αυτών κατακτηθέντων επί το πλείστον λατινοφώνων Ρωμαίων εις τον εν Κωνσταντινουπόλει "Βασιλέα των Ρωμαίων" και εις την Ορθόδοξον Καθολικήν θρησκείαν αυτού, ήτις απετέλεσε τον συνδετικόν κρίκον του ρωμαϊκού έθνους. Επομένως ίνα διασπάσουν την εν λόγω εθνικήν και θρησκευτικήν ενότητα των λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων και την αφοσίωσιν των πρώτων εις την Κωνσταντινούπολιν, εσφετερίσθησαν οι Φράγκοι μέσω

του ως άνω πραξικοπήματος του Λέοντος Γ' το όνομα "Βασιλεύς" και απεφάσισαν να ονομάσουν τους ανατολικούς Ρωμαίους, Γραικούς. Εκτός τούτου ωνόμασαν τους κατ' αυτούς Γραικούς, και αιρετικούς, και ούτως εκίνησαν τον θρησκευτικόν φανατισμόν της Δύσεως εναντίον των ελληνοφώνων Ρωμαίων της Ανατολής. Η κατά των ελληνοφώνων Ρωμαίων προπαγάνδα των Φράγκων ουδέποτε θα επετύγχανεν εάν εχρησιμοποιεί δια τους ανατολικούς τον όρον "Ρωμαίοι αιρετικοί".

Το Filioque δεν είναι τυχαία προσθήκη εις το Σύμβολον. Πώς εξηγείται το φαινόμενον ότι οι Φράγκοι από τας αρχάς του 9ου αιώνου γράφουν συνέχεια "κατά των πλανών των Γραικών", ενώ ουδέποτε γράφουν κατά των πλανών των λατινοφώνων Ρωμαίων Παπών και πιστών της Δύσεως, αφού ούτοι οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι φανατικώς υπεστήριζον την ορθόδοξον παράδοσιν και έλαβον μέρος εις την υπό της Η' Οικ. Συνόδου καταδίκην του Filioque;

Ο φανατισμός και το μίσος των Ρωμαίων της Μέσης και Κάτω Ιταλίας κατά των Φράγκων και των Λογγοβάρδων κατά τον 9ον, 10ον και 11ον αιώνα δεν αμφισβητούνται υπό κανενός ιστορικού.

Επίσης δεν αμφισβητείται η αφοσίωσις των Ρωμαίων τούτων γενικώς εις την Κωνσταντινούπολιν, εξαιρέσει βεβαίως των φραγκοφίλων Ρωμαίων προδοτών, οίτινες ίσχυον από καιρού εις καιρόν μόνον τη επεμβάσει των Φράγκων. Ουδείς όμως δυτικός ιστορικός συνδέει τον κατά των Φράγκων φανατισμόν των Ρωμαίων με το ορθόδοξον δόγμα των Οικουμενικών Συνόδων. Τούτο διότι οι δυτικοί ιστορικοί δέχονται την μεταγενεστέραν φραγκικήν ταύτισιν της θρησκευτικής ιστορίας των Ρωμαίων και των Φράγκων και βλέπουν τον σύνδεσμον των Ρωμαίων της Μέσης και Κάτω Ιταλίας με τους κατ' αυτούς Γραικούς ως εξωτερικόν και επιφανειακόν.

Ούτω δημιουργούν την ψευδή εικόνα, οι δυτικοί ιστορικοί, ότι οι Φράγκοι "Βασιλείς των Ρωμαίων" απελευθέρωσαν τους λατινόφωνα Ρωμαίους της Μέσης Ιταλίας από τους Γραικούς (ή ως ωνομάσθησαν τελευταίως Βυζαντινούς) της Κάτω Ιταλίας και της Ανατολής.²⁸ Εάν ήσαν άνθρωποι τίμιοι οι δυτικοί ιστορικοί θα έπρεπε να αποδείξουν πώς είναι δυνατόν να πιστεύση τις τον ισχυρισμόν ότι οι Φράγκοι ψευδορωμαίοι Βασιλείς απελευθέρωσαν τους Ρωμαίους της Ιταλίας από τους Ρωμαίους της Ανατολής. Το ψεύδος των σημερινών ιστορικών της φραγκολατινικής παραδόσεως καλύπτεται με την χρήσιν των ονομάτων "Γραικοί" και "Βυζαντινοί" δια τους ανατολικούς Ρωμαίους.

Πρέπει να επανατοπισθή το σήμερα υπό Δυτικών ανεγνωρισμένον γεγονός της υπό του Πάπα Αδριανού Α' υποστηρίξεως της εμμονής του αγίου Ταρασίου κατά την Ζ' Οικ. Σύνοδον, ότι το Άγιον Πνεύμα εκπορεύεται εκ μόνου του Πατρός.²⁹ Μάλιστα διασώζεται απάντησις του Αδριανού Α' εις τας διαμαρτυρίας του Καρόλου περί της ομολογίας ταύτης, ήτις εκκυκλοφόρησεν εις επιστολήν του Ταρασίου προς τους Πατριάρχας.³⁰ Ο Πάπας εν τη επιστολή του ταύτη προς τον Κάρολον υποστηρίζει τον Τάρασιον, ισχυριζόμενος ότι η ομολογία του είναι η διδασκαλία των Πατέρων και της Εκκλησίας των Ρωμαίων.³¹

Εντός των τοιούτων πλαισίων θα ήτο φυσικόν ο Λέων Γ' να εμμείνη εις την παράδοσιν. Η δολοφονική απόπειρα κατά του Λέοντος ως και αι υπό των ιδίων δολοφόνων εν συνεχεία κατηγορίαί κατά του Πάπα ενώπιον του Καρόλου ως κριτού, ο τρόπος απαλλαγής δι' ορκωμοσίας μόλις δύο ημέρας προ της υπό του Λέοντος στέψεως του Καρόλου ως Βασιλέως δεν είναι γεγονότα άσχετα και τυχαία. Είχαν σαφώς σκοπόν να κάμψουν τον διάδοχον τοιούτων φανατικών Ρωμηών Ορθοδόξων, ως του Αδριανού Α' και να αποσπάσουν τους λατινοφώνους Ρωμαίους της Δύσεως από το κέντρον της Ρωμηοσύνης εν Κωνσταντινουπόλει κάμνοντες τάχα κέντρον την Ρώμην.

Ότι και να είπη κανείς δια την υπό του Λέοντος κάμψιν εις το θέμα της στέψεως του Καρόλου, εάν βεβαίως αληθεύουν, η στάσις του εις τα καθαρώς δογματικά θέματα ήτο ναι μεν διπλωματική, αλλά ήτο εξ ίσου σαφής ως αυτή των προκατόχων του Μαρτίνου Α' και Αδριανού Α'.

Τα αυγουστίνεια πλαίσια της ενώπιον του Λέοντος επιχειρηματολογίας των Φράγκων αποκρισαρίων υπέρ του δόγματος του Filioque και της προσθήκης αυτού είναι σαφή. Ισχυρίζονται οι Φράγκοι αποκρισάριοι ότι το Filioque το οποίον μόλις ανεφάνη, συνεζητήθη παλαιότερα υπό των Πατέρων αλλά παρημελήθη. Αλλά ώς τι το απόκρυπτον ανεκαλύφθη υπό των Φράγκων θεία τι επιπνοία και ο Θεός εφώτισεν αυτούς να εκτινάξουν την εκ ραθυμίας απονάρκωσιν και να ανορούξουν αυτόν τον ουράνιον θησαυρόν. Η διακήρυξις της υπεροχής της φραγκικής κατανοήσεως των Πατέρων έναντι αυτής των Ρωμαίων είναι σαφεστάτη. Εις τον Πάπαν χαρακτηριστικώς παραγγέλλουν οι αποκρισάριοι του Καρόλου να αποχωρήση μακράν άπασα νάρκη της ραθυμίας των Ποιμένων, να φύγη η νωθρότης της διανοίας κ.τ.λ. Δεν υπάρχει άλλη εξήγησις των ισχυρισμών και νουθεσιών τούτων παρά την υπό των Φράγκων αποδοχήν των εξηγήσεων εν τη ομιλία του Αυγουστίνου του 393 περί του Συμβόλου εν αίς διατείνεται, ως είδαμεν,32 ότι 1) η διδασκαλία περί της ιδιότητος του Αγίου Πνεύματος εισέτι δεν ελύθη και 2) η επικρατούσα γνώμη είναι ότι το Πνεύμα είναι η μεταξύ του Πατρός και του Υιού αγάπη. Δηλαδή οι Φράγκοι εκήρυξαν από τότε την στασιμότητα των ελληνολατίνων Ρωμαίων και την προοδευτικότητα των Φράγκων εις την αποδοχήν της υπό του Αυγουστίνου προσφερθείσης λύσεως του Filioque εις το φανταστικόν του Αυγουστίνου και όχι της Εκκλησίας πρόβλημα.

Παραθέτομεν σχετικά εξελληνισθέντα κατά γράμμα αποσπάσματα του λατινικού κειμένου των πρακτικών. Λέγουν οι Φράγκοι εις τον Πάπαν, "τό ζήτημα, το περί της του Αγίου Πνεύματος εκπορεύσεως, όπερ αρτίως ανέφν, πάλαι ήδη υπό των ιερών Πατέρων επιμελέστατα αναλελίκτηται. (Τούτο ισχύει, ως είδαμεν, δια τον Αυγουστίνον και μόνον δι' αυτόν). Επειδή δε προ πολλού υπό των ζητούντων έκειτο παρημελημένον, ουχ ηρέμησεν ως έκπαλαι διαλικμηθέν, αλλ' οίόν τι απόκρυφον αίφνης εφ' ημών προύκυψεν αναδύσαν, όπερ εκ θείας τινός επιπνοίας γενέσθαι στερώς πιστεύων ήκιστα αν ενδοιάσαιμι. Συχναίς γαρ και αλλεπαλλήλοις συζητήσεων βάλλεται προσβολαίς η καθ' ημάς Εκκλησία, ως αν τοις καθολικοίς διδάγμασι διεκπαιδευθείσα, και ταις ομολογίαις της υγιώς εχούσης πίστεως οίον, αποξεσθείσα, της των υιών εν κατασχέσει γενομένη κληρονομίας, φθάση ποτέ τω Κυρίω αιωνίως συμβασιλεύουσα. Αποκειμένης αλλ' ούν, ως προέφην της ζητήσεως ταύτης παρά των ζητούντων ερεύνης εκτός, ευδόκησε τέως ο πάντων ισχύων Θεός, τας των Ποιμένων επ' αυτήν διαναστήσαι καρδίας, ίνα της δια ραθυμίαν εκτιναχθείσης αποναρκώσεως τω βραχίονι της ιεράς συγγυμνασίας ενδυναμωθέντες, ισχύσωσιν

ανορύξαι τον θησαυρόν τον ουράνιον ... Πόρρω τοιγαρούν των Ποιμένων ραθυμίας άπασα νάρκη αποχωρείτω. Πόρρω διανοίας ακμής η υπεύθυνος νωθρότης γινέσθω. Τρυφής δ' ηδυπάθεια, και ραστώνη πάσα τα του σώματος μέλη απολιπέτω, κάρος δε βαθύς και απαλός ύπνος, εις τραχείας μεν επικερδείς δε όμως διεγρηγόρσεις, τας περί την ανάγνωσιν, αναδυέτω, ίν' ο της Εκκλησίας αγρός, τον παρά των διδασκάλων σπόρον δεξάμενος, τη του Παναλκούς δυνάμει διευθυνήση, και καρπούς αποδώη εκατοστεύοντας. Αλλά γαρ ήδη τον λόγον αναβαλούμαι, τον περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος".33

Εν συνεχεία οι Φράγκοι αποκρισάριοι αναπτύσσουν πώς κατά την Αγίαν Γραφήν το Πνεύμα είναι εν τω Υιώ, είναι του Υιού, δίδεται υπό του Υιού, εκχύται υπό του Υιού, ότι η χύσις είναι της Αγίας Τριάδος μία, κ.τ.λ. Μετά τα αγιογραφικά παραθέτουν χωρία από τον Γρηγόριον τον Διάλογον, τον Μέγαν Αθανάσιον, τον Κύριλλον Αλεξανδρείας, τον Αμβρόσιον, τον Ιερώνυμον και τέλος 4 ισχυρά χωρία από τον Αυγουστίνον. Εις όλα τα χωρία είναι σαφές ότι οι Φράγκοι μαζί με τον Αυγουστίνον συγχέουν ενεργείας του Πατρός και του Υιού με τον τρόπον της υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος.

Εις τα τοιαύτα ο αποκρισάριος Σμάραγδος εμφανίζει τον Πάπαν απαντώντα ως εξής, "ως δε υπό των ειρημένων αποκρισαρίων ανεγνώσθησαν εν τάξει αι μαρτυρίαί, επιμελέστατα αυτών ο αποστολικός Δεσπότης ακροασάμενος, έφη, "ούτω φρονώ, ούτω κατέχω, μετά τούτων καγώ των συγγραφέων, και κατά τας εκ της Ιεράς Γραφής μαρτυρίας. Εί τις δε άλλως περί τούτου φρονείν έλοιτο, ή διδάσκειν, απαγορεύω. Και ειμή μεταγνούς τότε κατέχειν εθελήση το φρόνημα, ως αντιφρονούντα πάντη αποκηρύττω".34

Ακριβώς τα ίδια θα έλεγεν οιοσδήποτε Πατήρ της Εκκλησίας, δηλαδή ότι συμφωνεί με την διδασκαλίαν της Αγίας Γραφής και των Πατέρων. Ταύτα όμως δεν σημαίνουν ότι ο Λέων συμφωνεί με τον ισχυρισμόν των Φράγκων, ότι φωτισθέντες ούτοι άνωθεν κατενόησαν την Αγίαν Γραφήν και τους εν λόγω Πατέρας, και μάλιστα καλύτερα από τους Ρωμαίους της Ανατολής και της Δύσεως και καλύτερα από τους Πατέρας των επτά Οικουμενικών Συνόδων. Η υπερηφάνεια των Φράγκων έναντι των Ρωμαίων φαίνεται σαφώς από την υπ' αυτών αποκήρυξιν της Ζ' Οικ. Συνόδου και ασφαλώς από το γεγονός ότι ανέλαβον την ευθύνην ούτοι να διδάξουν τον Πάπαν και τους Ρωμηούς περί μιας μέχρι τότε δήθεν κεκρυμμένης αληθείας και "ουρανού θησαυρού".

Πάντως το πρόβλημα περί της ακριβείας των πρακτικών του Σμαράγδου εγείρει ο ίδιος ούτω, "τούτων ειρημένων, οίδα τινά, κατά προσλαλιάν μάλλον, ή προσδιάλεξιν, προηγησάμενα, ών η των νοημάτων, ή ρημάτων ακολουθία, (ει μη μόνον το απ' εντεύθεν εξής,) ουκ επ' ακριβές τη μνήμη υπέρχεται. Επει δ' η συνέλευσις ές γ' επί τούτο εχώρει, ως μάλλον ευτάκτω προσεικέναι συνδιαλέξει, ή καθάπερ ανωτέρω, προσλαλιά είναι παρεμφερής, και τοι μη τοιάδε τις ήν η κατά την έκφρασιν ιδιότης, καθ' όσον αλλ' ουν οίος τε ειμί μεμνήσθαι, αύτη η των νοημάτων υπήρχεν έφοδος, και των εσχάτων εν συμπεράσματι όρων το κεφάλαιον".35

Εις την γενομένην συζήτησιν ο Πάπας εις ερώτημα των Φράγκων "... τί δήποτε ου θέμις άδειν, ή άδοντας εκδιδάσκειν;" απήντησε, "έξεστι φημί, έξεστι μεν διδάσκοντας άδειν, και άδοντας

Οι αποκρισάριοι συνώψισαν τα λεχθέντα του Πάπα ούτω, "τοιγαρούν, ως ορώ, η Υμετέρα Πατρότης αποφαίνεται, ίνα πρώτον, το περί ου η ζήτησις, εκ του πολλάκις ειρημένου Συμβόλου αρθή, και τότε τέως υφ' ενός εκάστου θεμιτώς και ελευθέρως, είτε δι' άσματος, είτε δια παραδόσεως, μανθάνηται, και εκδιδάσκηται".42

Εις την συνέχειαν συνεζητήθη το πρακτικόν μέρος του τρόπου άρσεως της προσθήκης χωρίς να προξενήση σκάνδαλον. Η πεποίθησις των Φράγκων περί της αληθείας του Filioque φαίνεται από το ερώτημά των περί των πρακτέων, "μήπου γε, εάν ο λόγος ο πλήρης της αληθούς πίστεως εκ μέσου αρθή, ο αυτός λόγος παρά πάντων, ως ει κατά της πίστεως είη βαίνων, κατακριθήσεται; Τίνα ουν δώσεις βουλήν, ως αν μη αυτό τούτο τραπήει είς τινα όλεθρον;"43

Συνιστά ο Πάπας να μη ψαλλή "κατά μικρόν εν τω Παλατίω" το Σύμβολον και ούτω να αφαιρεθή η προσθήκη.44

Πάντως η δογματική αντίρρησις του Πάπα κατά της προσθήκης είναι σαφεστάτη εκ των ανωτέρω ως και εκ της εξής διασωθείσης υπό του Φράγκου Σμαράγδου ρήσεως του Λέοντος, ήτις ελέχθη προς το μέσον των ανωτέρω προς επεξήγησιν της ρητής υπό των Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων γενομένης απαγορεύσεως οιασδήποτε προσθήκης, αφαιρέσεως και αλλαγής του κειμένου του Συμβόλου, "ο Πάπας ... ει τοίνυν τα δισσά ταύτα, εν ούτω φιλίω τε και ειρηναία τη διαλέξει, πείθειν υμάς απόχρη, ή προσήκον εστί, σοφούς άνδρας, σύν ημίν φρονείν τε και γινώσκειν, τους τοσοούτους Καθολικούς παλαιούς Πατέρας, τους το περί ου ο λόγος, ή τοις Συμβόλοις μη ενεισαγαγόντας, ή ενεισαχθήναι κατά τα λοιπά, ως προείρηται, απηγορευτηκότας, μη κατ' ενεστώσαν άγνοιαν, μη κατά μέλλουσαν ραθυμίας πρόνοιαν παραλειπομένα, παραλειφθέν δέ, ίνα μη εισεμεχθή απειρηκέναι, του πληθύν μαρτυριών συνεπιφορήσασθαι, ως ήδιστα αφεξόμεθα".45

Η ιδέα ότι το Filioque παρελήφθη από το Σύμβολο της Β' Οικ. Συνόδου "κατ' ενεστώσαν άγνοιαν" δύναται να εξηγηθή μόνον βάσει του αναφερθέντος ισχυρισμού του Αυγουστίνου εις την προς την Σύνοδον της Αφρικής ομιλίαν του τω 393 περί του Συμβόλου, ότι οι Πατέρες δεν έλυσαν ακόμη το κατ' αυτόν πρόβλημα της υποστατικής ιδιότητος του Αγίου Πνεύματος. Ο Πάπας ρητώς και απεριφράστως απορρίπτει την γεννήσασαν την φραγκολατινικήν θεολογικήν παράδοσιν ιδέαν περί βαθυτέρας με την πάροδον του χρόνου κατανοήσεως των μυστηρίων της πίστεως, ως και την ιδέαν ότι ο Πάπας είναι υπεράνω των Συνόδων, κριτής και φορέυς της αληθείας. Ούτω φαίνεται σαφώς πώς η αυγουστίνειος ερμηνεία της Β' Οικ. Συνόδου ουδέποτε εγένετο αποδεκτή εις την Εκκλησίαν των Ρωμαίων εν Ρώμη. Εξ όλων των ανωτέρω φαίνεται σαφώς η επιστημονική ανεντιμότης των Δυτικών, οίτινες προσπαθούν να εμφανίσουν τον Λέοντα συμφωνούντα με τους Φράγκους περί του Filioque, αλλά διαφωνούντα μόνον όσον αφορά εις το Filioque ως προσθήκην. Υπενθυμίζομεν ότι ο γράψας τα εν λόγω πρακτικά μοναχός Σμάραγδος είναι Φράγκος, πιστεύων εις το Filioque ως δόγμα και εις των αποσταλέντων ίνα πείση τον Λέοντα να ευλογήση όχι μόνον την προσθήκην αλλά και το δόγμα. Ο Λέων ούτε το ένα ηυλόγησεν, ούτε το άλλο. Διερωτάται τις δικαίως διατί οι Δυτικοί αποφεύγουν να παραθέσουν το κείμενον των αναφερθέντων πρακτικών και αρκούνται εις αορίστους μόνον παραπομπάς;46

Δια να καταλάβωμεν τα βαθειά αισθήματα του Λέοντος όταν λέγη εις τους Φράγκους: "εγώ μεν άδειν επέτρεψα, ουμήν δε και άδοντας προστιθέναι τι, ή αφαιρείν, ή μεταβάλλειν. Ίνα δε τι και σαφέστερον, επεί αναγκάζετε, είπω, εφ' όσον υμίν εν τούτω εξήρκει, καθ' όν τρόπον άδειν, ή τα ιερά και σεπτά μυστήρια επιτελείν, η αγία των Ρωμαίων Εκκλησία στοιχεί,"⁴⁷ πρέπει η λέξις "τών Ρωμαίων" να αποδοθή με το "τών Ρωμηών" διότι Ρωμαίοι είναι οι ανήκοντες πολιτικώς εις την Κωνσταντινούπολιν και εκκλησιαστικώς εις την Πενταρχίαν των Ρωμαίων Πατριαρχών, εκ των οποίων οι τέσσαρες της Ανατολής συνεχίζουν μέχρι σήμερα να λέγονται Ρούμ Πατρίκ εις τα Αραβικά και τα Τουρκικά, δηλαδή Πατριάρχαι των Ρωμαίων. Ο όρος Εκκλησία των Ρωμαίων περιωρίσθη μόνον εις την Πρεσβυτέραν Ρώμην, εις την γλώσσαν της Δύσεως, όταν επεκράτησε να ονομάζη Γραικούς τους ανατολικούς Ρωμαίους.

Πάντως η συνήθης εκδοχή ότι το Filioque παρεισήχθη εις το Σύμβολον ήδη εις την Ισπανίαν κατά την εν Τολέδω Σύνοδον του 589, διότι η διπλή εκπόρευσις αναφέρεται εις τον τρίτον αναθεματισμόν και εις την προς την Σύνοδον ομολογίαν πίστεως του ηγεμόνος των Γότθων Ίρηκαρήδου, δεν ευσταθεί διότι εις τα διασωθέντα πρακτικά το Σύμβολον της Νικαίας Κωνσταντινουπόλεως υπάρχει ή χωρίς την προσθήκην ή μετ' αυτής προστεθείσης όμως υπό μεταγενεστέρας χειρός, ως ανέπτυξεν εν άρθρω του ο Α.Ε. Burn τω 1908.⁴⁸

Δηλαδή όπως εις την περίπτωσιν της εν Λατερανώ Συνόδου του 649 ούτω και προγενεστέρας η απλή έκφρασις ότι το Άγιον Πνεύμα εκπορεύεται εκ του Πατρός και του Υιού δεν εννοεί ότι εκπόρευσις σημαίνει τρόπον υπάρξεως, ούτε ότι οι χρησιμοποιούντες αυτήν την έχουν προσθέσει εις το Σύμβολον της πίστεως. Το αναπόφευκτον συμπέρασμα εκ των ανωτέρω είναι ότι οι το πρώτον προσθέσαντες το Filioque εις το Σύμβολον είναι οι Φράγκοι. Είναι βέβαιον ότι, ως οι Πάπαι διεμαρτυρήθησαν δια την προσθήκην των Φράγκων θα διεμαρτύροντο δια μίαν παρομοίαν πράξιν των Ισπανών.

Δια τούτο η επομένη έκφρασις του Πάπα Λέοντος προς τους Φράγκους αποκρισαρίους αναφέρεται όχι εις την προσθήκην αλλά εις το άδειν το Σύμβολον. Ο Πάπας λέγει, "ό δε φατε, ως δια τούτο υμείς ούτως άδετε, διότι άλλων προ υμών, κατ' εκείνα τα μέρη, ούτως αδόντων ακηκόατε, τί προς ημάς; Ημείς γαρ αυτόγε τούτο ουκ άδομεν, αλλ' αναγινώσκομεν".^[49] Εάν ο Σμάραγδος είχεν υπ' όψιν ότι οι Φράγκοι είχαν δανεισθή την προσθήκην αλλαχόθεν, δηλαδή από τους Ισπανούς, θα το είχεν αναφέρει, και ασφαλώς ο Πάπας θα είχεν απαντήσει και εις τούτο.

Πάντως ο φραγκόφιλος αντικανονικός Πάπας Αναστάσιος (855-858), ο αντίπαλος του Ρωμηού Πάπα Βενεδίκτου Γ' (855-858), και μετέπειτα γνωστός ως Αναστάσιος Βιβλιοθηκάριος, φανατικός κατ' αρχήν πράκτωρ των Φράγκων, γράφει τα εξής εις τον υπ' αυτού συγγραφέντα βίον Λέοντος Γ', "ούτος, κατά ζήλον, και επί προφυλακή της ορθοδόξου πίστεως, επί δυσίν ασπίσιν αργυραίς επέταξεν επιγραφήναι το Σύμβολον εκατέρωσε, θατέρα μεν γράμμασιν Ελληνικοίς, Λατινικοίς δε θατέρα, δεξιόθεν τε και αριστερόθεν επηρωρημέναις, άνωθεν της εισόδου της εις το Λείψανον, ών ο σταθμός λιτρών μεν 94, ουγκιών δε 6".⁵⁰ Πρόκειται περί του λειψάνου του αγίου Παύλου.

Ο φραγκολατίνος θεολόγος Πέτρος Δαμιανός (1007-1072) γράφων περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος πληροφορεί ότι είδεν ο ίδιος εις Ρώμην το εν λόγω Σύμβολον άνευ Filioque, "ο μακάριος Λέων ο Πάπας επί αργυρού πίνακος, ός προ του ιερωτάτου λειψάνου του αγίου Παύλου καθοράται ηωρημένος, μετά τας λοιπάς της ίδιας εαυτού πίστεως συμβολάς φησί, και εις το Πνεύμα το Άγιον, το Κύριον και ζωοποιόν, το εκ του Πατρός εκπορευομένον, το σύν Πατρί και Υιώ συμπροσκυνούμενον και συνδοξαζόμενον".⁵¹

Ο δε μέγας υπό των Φραγκολατίνων θεωρούμενος σχολαστικός θεολόγος Πέτρος Λομβαρδός, ο αποβίωσας ως επίσκοπος Παρισίων τω 1160 γράφει περί του εν λόγω θέματος ούτω, "προστιθέασι δε προς εμπέδωσιν της οικείας δόξης, μαρτυρίαν τε της ημών κατακρίσεως, περί του της πίστεως Συμβόλου, ότι κατά την παράδοσιν των προειρημένων Συνόδων, Λέων Γ' ανάγραπτον αυτό επ' αργυρού πίνακος στηλωθέντος όπισθεν της ιεράς Τραπέζης του μακαρίου Παύλου κατέλιπε. "Κατά ζήλον", ως αυτός φησί, "καί επί προφυλακή της ορθοδόξου πίστεως." Εν ω δη Συμβόλω, επί της προόδου του Αγίου Πνεύματος, μόνου μνεία γίνεται του Πατρός τοίσδε τοις ρήμασι, και εις το Πνεύμα το Άγιον ... το εκ του Πατρός εκπορευόμενον, το σύν Πατρί και Υιώ συμπροσκυνούμενον και συνδοξαζόμενον".⁵²

Με το αυτό πνεύμα και τας αυτάς πληροφορίας γράφει ο μέγας θεωρούμενος σχολαστικός φραγκολατίνος θεολόγος Πέτρος Αβελάρδος (1079-1142), "προστιθέασι δε προς επαύξησιν της ημών ανειδείας, μαρτυρίαν της ημών αυτών κατακρίτου πίστεως, ότι κατά την παράδοσιν των προειρημένων Συνόδων, Λέων ο Γ' εν 'Ρώμη ανάγραπτον το Σύμβολον επ' αργυρού Πίνακος τοις εισέπειτα καταλέλοιπε." Κατά ζήλον, "ως αυτός φησί," και επί προφυλακή της ορθοδόξου πίστεως." Εν ω δη Συμβόλω παραπλησίως επί της προόδου του Πνεύματος, μόνου μνημονεύει του Πατρός τοις δε τοις ρήμασι, ... το εκ του Πατρός εκπορευόμενον, το σύν Πατρί κ.τ.λ."⁵³

Ο Μέγας Φώτιος αναφέρει τας ίδιας περί Λέοντος Γ' πληροφορίας με την διαφοράν ότι νομίζει, ότι μόνον εις την ελληνίδα φωνήν "εγράφει το Σύμβολον" και ότι "κατά τας πύλας της Εκκλησίας προσέπηξεν".⁵⁴

Ανεφέραμεν τας ανωτέρω μαρτυρίας διότι εσχάτως παπικός ιστορικός προσέβαλε την γνησιότητα της ως άνω περί Λέοντος εκδοχής και απήντησε δεόντως ο ημέτερος συνάδελφος Ι. Καλογήρου.⁵⁵

Πάντως η αναστήλωσις του Συμβόλου άνευ της προσθήκης επί αργυρών ασπίδων Λατινιστί και Ελληνιστί είναι πράξις απολύτως σύμφωνος με τα λεχθέντα του Λέοντος προς τους Φράγκους αποκρισαρίους. Παρακαλείται ο αναγνώστης να ξαναμελετήσει τα υπό του Φράγκου Σμαράγδου κρατηθέντα λόγια του Λέοντος και θα διαπιστώσῃ πώς απεριφράστως εδήλωσεν ο Πάπας την πίστιν του ότι οι Πατέρες της Β' Οικουμενικής Συνόδου παρέλειψαν το Filioque αλαθήτως, δηλαδή "ότι αναμφιβόλως, καθά και τ' άλλ' ά παρέλιπον, ειδότες πάντως, και ουκ ανθρωπίνη, θεία δε τινί ελλαμφθέντες σοφία εποίησαν", και "παραληφθέν δε ίνα μη εισενεχθή απειρηκέναι", "... απηγορευκότας, μη κατ' ενεστώσαν άγνοιαν, μη κατά μέλλουσαν ραθυμίας πρόνοιαν παραλελοιπέναί", "ου τολμώ λέγειν, τούτο αυτούς ήττον ημών νενοηκέναι", "καί γαρ αυτός εμαυτόν, ούκουν ερώ, ως ουκ εκείνων πρότερον θήσω, αλλά και το οίεσθαί με αυτοίς εκείνοις συνεξισούσθαι, απέστω μοι", "αλλ' εάν τυχόν τις το αγαθόν προενεγκείν πειρώτω επί το βέλτιον,

εκείνο συνοράν πρώτον, και ως οίόν τε ακριβώς επισταθμάσθαι, μη και εαυτόν εξ απονοίας οηματίαν τινά αναδείξεται, και το καθ' εαυτό υγιεινόν διαφθείρας, λυμαντικόν απεργάσεται".

Και προσπαθούν οι ανέντιμοι καταστροφείς της ενότητος της των Ρωμαίων κατ' Ανατολάς και Δυσμάς Εκκλησίας να ισχυρισθούν ότι ο ειπών τα τοιαύτα (κατά πληροφορίας Φράγκων και λατινοφώνων Ρωμαίων μάλιστα) δεν έστησεν επί αργυρών ασπίδων το Σύμβολον άνευ Filioque με την επιγραφήν, "Ταύτα Λέων εθέμην κατά ζήλον και επί προφυλακή της ορθοδόξου πίστεως".

Αυτά τα ολίγα τα οποία προσπαθούν τινες να αποδείξουν ότι δεν έγραψεν ο Λέων είναι πολύ ολίγα εν συγκρίσει με τα ως άνω υπό Λέοντος λεχθέντα εις τους Φράγκους αποκρισαρίους, και τονίζομεν, ως Φράγκος τα μεταδίδει μάλιστα.

Το ότι επεκράτουν εις τον Λέοντα Γ' τα υπό Μαξίμου του Ομολογητού ανωτέρω εξηγηθέντα περί διπλής εκπορεύσεως φαίνεται από τα γραφόμενα υπό του Αναστασίου του διατελέσαντος αντικανονικού των φραγκοφίλων Πάπα της Ρώμης τω 855-858 και εν συνεχεία διατελέσαντος βιβλιοθηκαρίου επί των Παπών Νικολάου Α' (858-867), Αδριανού Β' (867-872), και Ιωάννου Η' (872-882). Ο Αναστάσιος απεβίωσε περί το 878, αφού είχε στραφή πλέον προς την Κωνσταντινούπολιν εις τον αγώνα κατά των Φράγκων. Μάλιστα έγινε συνήγορος της ορθοδοξίας του ελληνοφώνου Ρωμαίου αποστόλου των Σλαύων αγίου Μεθοδίου, αδελφού του αγίου Κυρίλλου, ότε κατηγορήθη ο Μεθόδιος υπό των Γερμανών επί αιρέσει εξ αιτίας της υπ' αυτού δράσεως κατά του Filioque των Φράγκων. Τα υπό του Αναστασίου γραφέντα περί του Filioque πριν στραφή προς την εκκλησιαστικήν πολιτικήν της Κωνσταντινουπόλεως πρέπει εξάπαντος να καθρεπτίζουν τας απόψεις του Πάπα Νικολάου Α' περί του ιδίου θέματος. Φαίνεται σαφώς ότι ο Αναστάσιος, ο Νικόλαος Α', και ίσως ο φανατικός μισέλλην Φορμόζος είχαν εσφαλμένως κατανοήσει το Filioque των Φράγκων, νομίζοντας ότι είναι ταυτόν με αυτό της Εκκλησίας της Ρώμης, ως το ηρμήνευσεν ο Μάξιμος ο Ομολογητής. Ίσως δεν έδιδον εις την αρχήν τόσην σημασίαν εις την προσθήκην, νομίζοντας ότι θα έπειθον τους Φράγκους τελικώς να το αφαιρέσουν. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Φράγκοι εχρησιμοποιούν το Filioque ως μοχλόν εις τας διαπραγματεύσεις των με τους Πάπας, ίνα επιτύχουν τους σκοπούς των: 1) να στέφονται "Βασιλείς των Ρωμαίων" και 2) να αποσπάσουν την Εκκλησίαν της Πρεσβυτέρας Ρώμης και τους εναπομείναντας δυτικούς Ρωμαίους από τους ανατολικούς Ρωμαίους. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι όπως έπαιξαν οι Φράγκοι αποκρισαρίοι το θέμα της πιθανής αφαιρέσεως του Filioque από το Σύμβολον με τον Λέοντα Γ', ούτως έκαμον οι Φράγκοι και με τους μεταγενέστερους Πάπας ίνα επιτύχουν τους αναφερθέντας σκοπούς. Ούτω βλέπομεν π.χ. τον Ιωάννην Η' να υπογράφη τας αποφάσεις της Η' Οικ. Συνόδου (879) τας καταδικασάσας το Filioque, να παρακαλή τον Μέγαν Φώτιον να αφεθή εις αυτόν η προσπάθεια να πείση τους Φράγκους να αφαιρέσουν το Filioque από το Σύμβολον, να στέφη ως Βασιλείς τους Φράγκους Κάρολον Β' τον Φαλακρόν (876) και Κάρολον Γ' τον Παχύν (881), και να υποστηρίξη τον κατά του Filioque αγώνα του αγίου Μεθοδίου. Φαίνεται ότι οι Φράγκοι σκοπίμως δεν εφάινοντο φανατικοί έναντι της Ρώμης εις το θέμα του Filioque δίδοντες την εντύπωσιν ότι δύνανται πιθανόν να αλλάξουν. Εκείνο όμως το οποίον δεν είχαν κατανοήσει επαρκώς εις την Ρώμην είναι το γεγονός ότι οι Φράγκοι θεολόγοι είχαν καθυποτάξει την πατερικήν παράδοσιν εις τον Αυγουστίνον και ως εκ τούτου εξελάμβανον την εκ του Πατρός και εκ του Υιού εκπόρευσιν ως

τρόπον υπάρξεως του Αγίου Πνεύματος και ως είδαμεν ανωτέρω βελτίωσιν εις την κατανόησιν και διατύπωσιν του δόγματος.

Εις επιστολήν προς Ιωάννην Διάκονον ο Αναστάσιος Βιβλιοθηκάριος επικαλείται την περί Filioque ερμηνείαν του Μαξίμου εναντίον των επί αιρέσει κατηγοριών των "Γραικών" μη γνωρίζων ακόμη ότι οι Φράγκοι διδάσκουν ότι το Άγιον Πνεύμα έχει ύπαρξιν και εκ του Υιού.

Ασφαλώς εκφράζων τας επί του θέματος απόψεις και του φραγκοφίλου Πάπα Νικολάου Α' γράφει, "παρά ταύτα διηρμηνευκότες εσμέν εκ της επιστολής του αυτού θείου Μαξίμου της προς Μαρίνον τον πρεσβύτερον, τα περί της του Αγίου Πνεύματος εκπορεύσεως, ένθα μάτην ημίν επεγκαλείν τους Γραικούς αποφαίνεται, οί ουκ αιτίαν, ουδέ αρχήν τον Υιόν φαμέν του Αγίου Πνεύματος, ή περ οίονται, αλλά την κατ' ουσίαν ενότητα Πατρός και Υιού μηδαμώς αγνοούντες, ώσπερ εκ του Πατρός εκπορεύεται, ούτως αυτό εκπορεύεται και εκ του Υιού ομολογούμεν, αποστολήν δηλονότι ηγούμενοι την εκπόρευσιν, ευσεβώς εξηγούμενος, και τους εκατέρας της γλώσσης ειδήμονας προς ειρήνην διεκπαιδεύων, εν ω δηλαδή, ημάς τε και τους Γραικούς εκδιδάσκει, έστι μεν ως εκπορεύεσθαι, έστι δι' ώς μη εκπορεύεσθαι το Άγιον Πνεύμα εκ του Υιού, το δυσέκφραστον από της ετέρας, επί την της ετέρας ιδιότητα γλώσσης δηλών".56

Πάντως φαίνεται ότι εξ αιτίας της προς τον Ίγκμαρον τον Ήρμήνσιον επιστολής του εξήγειρεν ο Νικόλαος Α' την κατά του Φωτίου συγγραφικήν δράσιν των Φράγκων, αλλά χωρίς να γνωρίζη ότι οι Φράγκοι διδάσκουν το συναίτιον του Υιού εις την αιτιατήν προς ύπαρξιν εκπόρευσιν του Αγίου Πνεύματος, ακριβώς όπως δεν εγνώριζεν ο Αναστάσιος.

Ο γράψας π.χ. κατά του Φωτίου, εξ αιτίας του Νικολάου Α' μοναχός Ήπαράμνος Κορβηΐας ακολουθών τον Αυγουστίνον διατείνεται, "ώσπερ μιας εισίν ουσίας ο Πατήρ και ο Υιός, ούτω και εξ αμφοίν εκπορεύεται το Άγιον Πνεύμα, λαμβάνει την της ομοουσιότητος ύπαρξιν",57 και "τό είναι το Άγιον Πνεύμα, και εκ του Πατρός ομοίως λαμβάνει και εκ του Υιού, καθάπερ και ο Υιός το ουσιωδώς είναι λαμβάνει εκ του Πατρός".58

Σημειωτέον ότι μετά τας πρώτας μεταξύ των Σλαύων επιτυχίας των, οι απόστολοι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος επεσκέφθησαν τον Πάπαν Αδριανόν Β', ο οποίος ενέκρινε το έργον αυτών υπέρ της σλαυϊκής γλώσσης και εναντίον του φραγκικού Filioque. Ο Πάπας ούτος υπέγραψε τα πρακτικά της εν Κωνσταντινουπόλει καταδικασάσης τον Μέγαν Φώτιον ως αντικανονικόν Πατριάρχην Συνόδου του 869. Ιδού μία τρανή απόδειξις ότι η διένεξις μεταξύ του Μεγάλου Φωτίου και των Παπών Νικολάου και Αδριανού περί της υπό του Φωτίου αντικαταστάσεως του Ιγνατίου είχε κυρίως κανονικόν χαρακτήρα και δεν αφεώρα ουσιαστικώς το Filioque των Φράγκων.

Η συμμετοχή του Ιωάννου Η' εις την αποκατάστασιν του Φωτίου και εις την καταδίκην του Filioque κατά την Η' Οικ. Σύνοδον, δια των απεσταλμένων αυτού, φαίνεται από τα δημοσιευθέντα εκ των πρακτικών εν τω Β' τόμω του δοκιμίου τούτου,59 ως και από τα γραφόμενα του Φωτίου.60 Όμως ο ίδιος ο Πάπας Ιωάννης Η' γράφει προς τον άγιον Μεθόδιον, όστις είχε κατηγορηθή υπό Φράγκου επισκόπου επί αιρέσει δια την εκ μόνου του Πατρός αιτιατήν εκπόρευσιν διδασκαλίαν του τα εξής, "... και σε της ορθοδόξου πίστεως γενναίον

θεραπευτήν καθορώντες, σφόδρα εν αυτώ τω Κυρίω αγαλλιώμεν, και απείρους αυτώ τους ύμνους και τας ευχαριστίας ομολογείν ου παυόμεθα, όπως δη σε μάλλον και μάλλον εν τοις αυτου προστάγμασι διεκκαίοι, και σε προς καταρτισμόν της αυτου Εκκλησίας, προσβολής οιασούν αντικειμένης οικτειρών εξαίροτο. Μαθόντες δε δια των παρά σου γραμμάτων, ά σοι πολλά και ποικίλα συνέπεσεν (υπό των Βαυαρών Φράγκων συνελήφθη, κατεδικάσθη και εφυλακίσθη επί δύο και ήμισυ έτη και απελύθη τη επεμβάσει του Πάπα Ιωάννου Η' και εγκατεστάθη εις Μοραβίαν), όσον σοι συμπαθώς συνηγήσαμεν, εξ εκείνου συνιδείν αν έχοις, εξ ότουγε ημών ενώπιον παραστάντα, τη διδασκαλία της αγίας των 'Ρωμαίων Εκκλησίας, κατά την ασφαλή των θείων Πατέρων παράδοσιν στοιχείν σε παρηνούμεν, και τό, τε Σύμβολον και την ορθήν πίστιν διδάσκειν τε και κηρύττειν υπετιθέμεθα. Αυτό δη τούτο και τω Επιφανεί Άρχοντι Σφενδοπούλκρω, δι' Αποστολικών ημετέρων Γραμμάτων, ά και επιδοθήναι αυτώ φής, επεσημηνάμεθα. Ούτε δ' επιστολαί παρ' ημών άλλαι αυτώ διεπέμφθησαν, ουδέ τω επισκόπω εκείνω (τώ κατηγορήσαντι δηλ.) φανερώς ή εν αποκρύφω έτερον τι διαπρακτέον είναι διεστειλάμεθα, άλλο δε τι υπό σου ποιητέον εγνώκαμεν. Πόσου ουν και δει του πιστεύσαι, ότι και όρκον ητησάμεθα τον ειρημένον επίσκοπον, ώσπερ ουδέ ψιλοίς τοις ρήμασι περι τούδε του πράγματος συνετύχομεν; Πausάσθω τοίνυν η τοιάδε υπόνοια, και σοι του Θεού συναιρομένου, ώσπερ η ευαγγελική τε και αποστολική περιέχει διδασκαλία, την της ορθοδόξου πίστεως λατρείαν επιμόνωσ τοις πιστοίς πάσι κατάγγελε".61

Προς τον εν λόγω Άρχοντα Σφενδοπούλκρον ο Πάπας Ιωάννης Η' μεταξύ άλλων γράφει, "τούτον τοιγαρούν τον Μεθόδιον, τον Σεβάσμιον υμών Αρχιεπίσκοπον, διερωτήσαμεν ενώπιον των συναδέλφων ημών επισκόπων, ει το της ορθοδόξου πίστεως Σύμβολον ούτω τυγχάνει πιστεύων, καν τω την Ιεράν Λειτουργίαν επιτελείν ούτως άδων, καθάπερ και εν τη 'Ρωμαίων Εκκλησία κατέχεσθαι, και εν ταις αγίαις Οικουμενικαίς έξ Συνόδοις υπό των θείων Πατέρων κατά την Χριστού του Θεού ημών ευαγγελικήν διδασκαλίαν κηρυχθήναι τε αυτό και παραδοθήναι πρόδηλον εστίν. Ο δε ωμολόγησε κατά την ευαγγελικήν τε και αποστολικήν διδασκαλίαν, και ως η των 'Ρωμαίων αγία Εκκλησία διδάσκει, και ώσπερ υπό των Πατέρων παραδεδομένον εστί κατέχειν τε αυτό και ψάλλειν. Ημείς ουν εν πάσαις τον άνδρα ταις εκκλησιαστικαίς διδασκαλίαις και χρήσεσιν ορθοδοξούντα τε και ευδόκιμον ευρηκότες, προς υμάς αύθις, την επιτραπείσαν αυτώ Εκκλησίαν του Θεού διοικήσοντα απεστάλκαμεν".62

Πάντως το γεγονός ότι ο Πάπας είχε το κύρος και την δύναμιν να επέμβη δραστηρίως υπέρ της Ορθοδοξίας, αλλά και της αποφυλακίσεως του αγίου Μεθοδίου σημαίνει σαφώς 1) ότι το Filioque δεν είχε παγιωθή οριστικώς ακόμη μεταξύ των Φράγκων, 2) η σταθερά αντίδρασις των Παπών είχε ακόμη πραγματικήν ανασταλτικήν δύναμιν μεταξύ των Φράγκων και 3) το Filioque δεν είχε καμίαν αισθητήν εισχώρησιν μεταξύ των λατινοφώνων Ρωμαίων της Μέσης και Κάτω Ιταλίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επάνοδος εν δυνάμει του ρωμαϊκού στόλου και στρατού της Κωνσταντινουπόλεως και η εκδίωξις των Αράβων μετά το 867 ήλλαξε την όλην κατάστασιν της Μέσης και Κάτω Ιταλίας υπέρ των Ρωμαίων. Ενώπιον της ισχύος ταύτης, ως και εν όψει της ουσιαστικής καταρρεύσεως της αυτοκρατορίας του Καρλομάγνου υπήρχε πλέον μία βάσις λελογισμένων διαπραγματεύσεων μεταξύ Ρωμαίων και Φράγκων. Ούτω μόνον εξηγείται η υπό του Πάπα Ιωάννου Η' συνέχισις της έναντι των Φράγκων καλής πολιτικής προ και μετά την Η' Οικουμενικήν Σύνοδον και η προς τον Φώτιον υπό του Ιωάννου εκφρασθείσα γνώμη ότι ίσως δια της πειθούς καταφέρει τους Φράγκους να εξαλείψουν το Filioque από το Σύμβολον.

Η προσπάθεια τινών των απογόνων των Φραγκολατίνων να χρονολογήσουν την ακόλουθον επιστολήν του Πάπα Ιωάννου Η' προς Φώτιον, υπό την ως ισχυρίζονται διασωθείσαν μορφήν, ως ανήκουσαν εις τον 14ον αιώνα, δεν ευσταθεί διότι οι δήθεν αναμορφώσαντες ταύτην δεν θα είχαν, ελλείψει όλων των ανωτέρω στοιχείων, τοιαύτην ολοκληρωμένην εικόνα των πολλαπλών πλευρών των συνθηκών του 879, ώστε να δημιουργήσουν μορφήν της επιστολής, ήτις μόνον εις τας αναφερθείσας ιστορικές περιστάσεις προσαρμόζεται και έχει πλήρες νόημα.

Ιδού το κείμενον, "ουκ αγνοεῖν συμβαίνει ἡμᾶς, ὡς τινές των αὐτόθι, οὐκ εἰρήνης ἄνθρωποι, περὶ τῆς ἐνταῦθα Ἐκκλησίας, καὶ αὐτοὶ οὐ πρὸς ἀλήθειαν ὀρώντες, κατὰ τινα λέγουσι, καὶ τόσον, ὅτι καὶ τὴν σὴν ἀδελφότητα μικροῦ δεῖν, οὐκ ἀγαθὰς ὑπολήψεις ἔχειν εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς ὑφ' ἡμᾶς παραπειθουσι. Καὶ ἐστὶ τούτοις, ἡ μὲν ἀφορμὴ τοῦ σκοποῦ τούτου οὐ ψευδής, καὶ αὐτὸς εἶπομι ἀν ἐγώ, ὡς καὶ ὁ λόγος προῖόν παραστήσει, καὶ ὁ Θεὸς ἄνωθεν ἡμῖν ἐπιμαρτυρήσει. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς τὸν οἶνον καπηλεύοντας ὕδατι, παραμιγνύουσι καὶ τινα ἀφ' εαυτῶν ψευδοληρήσαντες. Καὶ θαυμαστόν οὐδέν, δεῖ γὰρ τὸν ἀπ' ἀρχῆς δημιουργόν τῆς κακίας, καὶ πρὸς τὸν Θεόν στήσαντα ἔχθραν, εἶτα καὶ τὸν ἡμῶν προπάτορα τῆς τοῦ κτίσαντος ἀγάπης χωρίσαντα, καὶ νῦν τινὰς ἔχειν πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, καὶ διεγείρειν τοὺς τοιοῦτους, ὅπως ἐμβάλωσι μέσον τῆς Ἐκκλησίας σκάνδαλον. Ἀλλ' ἐγὼ πρὸς τὸν τὴν εἰρήνην δόντα Χριστὸν ἀφορών, ὅς καὶ τὴν ἔχθραν τῆ αὐτοῦ σαρκὶ ἐκτείνειν, ὡς ἔχω δυνατόν σπουδάσω τὰ στόματα τῶν χαιρεκᾶκων ἀνδρῶν ἀποφράττειν, καὶ διὰ τούτο, καὶ πρὸ τοῦ ὅλως τὴν σὴν ἀδελφότητα δηλώσαι μοί τι, προφθάσω αὐτὸς περὶ τῶν τοιούτων γνωρίζων σοι. Ἴν' εἰδῶς ὅπως ἔχει τὰ καθ' ἡμᾶς, μὴ παρέχῃς ὠτα τοῖς θέλουσι λοιδορεῖν, ἀλλὰ μάλλον ἀποσοβεῖν αὐτούς, καὶ ἄλλους ποιεῖν μὴ ἀκούειν τοὺς λόγους αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἡ σὴ ἀδελφότης ἐπίσταται, ὡς ὅτε παρεγένετο πρὸς ἡμᾶς ὁ μικρὸν πρότερον ἀποσταλεῖς παρ' αὐτῆς, (καὶ) περὶ τοῦ ἁγίου Συμβόλου ἡμᾶς ἐδοκίμασεν εὔρεν ἀπαράτρωτον, καθὼς ἀρχήθεν παρεδόθη ἡμῖν, διατηρούντας, καὶ μήτε προστιθέντας τι ἢ ἀφαιρούντας, ἀκριβῶς εἰδόντας, ὡς τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσι βαρεῖα καταδίκη ἀναμένουσα ἀπέκειται. Καὶ πάλιν οὖν παραδηλούμεν τὴν αἰδεσιμότητί σου, ἵνα περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου, δι' ὃ συνέβη τὰ σκάνδαλα μέσον τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἔχῃς πληροφορίαν εἰς ἡμᾶς, ὅτι οὐ μόνον οὐ λέγομεν τούτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρώτον θαρρήσαντας τὴν εαυτῶν ἀπονοία τούτο ποιῆσαι, παραβάτας τῶν θείων λόγων κρίνομεν, καὶ μεταποιητάς τῆς θεολογίας τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, καὶ τῶν Ἀποστόλων, καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων, οἱ συνελθόντες Συνοδικῶς παρέδωκαν τὸ Ἅγιον Σύμβολον, καὶ μετὰ τοῦ Ἰούδα αὐτοῦς τάττομεν, ὅτι καὶ ταυτὸν ἐκείνω τετολμήκασιν, οὐ παραδόντες εἰς θάνατον τὸ Κυριακὸν Σῶμα, ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς, οἱ εἰσὶν ὡς μέλη τοῦ Σώματος αὐτοῦ, διασχίσαντες καὶ διατέμνοντες ἀλλήλων, καὶ οὕτως αἰωνίῳ παραπέμψαντες θανάτῳ, καὶ μάλλον εαυτοὺς ὡς ἐποίησεν ὁ ρηθεὶς οὐκ ὀρθῶς μαθητῆς, ἀποπνίζαντες. Οἰόμεθα δέ, μὴδὲ τὴν σὴν ἱερότητα ἀγνοεῖν, ὡς οὐσαν νουνεχὴν τε καὶ πλήρη σοφίας, ὅτι το καὶ τοὺς λοιποὺς ἡμῶν ἐπισκόπους καταπεῖσαι οὕτω φρονεῖν, εἰς δυσχέρειαν ἡμῶν οὐ μικρὰν ἐμπίπτει. Ὅτι πράγματι θεϊότερον οὕτω ταχέως μεταβαλεῖν, οὐδεὶς ἀν εὐκόλως δυνηθεῖ, εἰ καὶ βραχεῖ χρόνῳ τὴν ἐναρξιν εἴληφε, καὶ οὐκ ἐστὶ παγιωθὲν ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν. Καὶ διὰ ταῦτα καλῶς ἔχειν ἔδοξεν ἡμῖν, ἵνα μὴ μετὰ βίας ἀναγκασθῆ τις παρ' ἡμῖν εἶσθαι τὴν προσθήκην, ἣν ἐφθασεν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθῆναι, ἀλλὰ μάλλον μετὰ ἐπιεικειᾶς καὶ οικονομίας παρασκευάσαι, κατὰ βραχὺ παραινοῦντας ἀποστήναι τῆς βλασφημίας. Ποιμένετε γὰρ τὸ ἐν ὑμῖν ποιμνιον οὐκ ἀναγκαστικῶς, ἀλλ' ἐπιεικῶς, οὐδ' ὡς κατακυριεύοντες τοῦ κλήρου, ἀλλ' ὡς τύποι γινόμενοι, ὁ

άκρος των αποστόλων Πέτρος έφη, οι τοίνυν ούτως ημών κατηγορούντες ως τούτο φρονούντων, ουκ αληθεία προς την κατηγορίαν ταύτην κέχρηται. Όσοι δε περί μεν της εμής γνώμης τούτο ουκ αμφιβάλλουσιν, άλλοις δε τισι τετολημμένον και νυν καθ' ημάς καταγγέλουσιν, οι τοιοῦτοι ου ψευδώς λέγουσι. Τη σή τοίνυν Αδελφότητι αρμόζει μηδέν τι έχειν καθ' ημών σκάνδαλον, μήδ' εκκόπτειν του λοιπού της Εκκλησίας ημάς Σώματος, αλλά μάλλον συναγωνίζεσθαι ημίν μετ' οικονομίας και επιεικείας, και τους λοιπούς, όσοι της αληθείας εξέκλιναν, προς αυτήν επανάγειν, ίνα δη και τον υπέρ τούτου μισθόν σύν ημίν η αυτή απολήψηται".63

Τα λεχθέντα ταύτα του Πάπα συμφωνούν απόλυτα με τας αποφάσεις της Η' Οικ. Συνόδου. Σημειωτέον ότι η Η' Οικ. Σύνοδος αναθεματίζει 1) τους μη αποδεχομένους την Ζ' Οικ. Σύνοδον και 2) τους προσθέσαντας ή αφαιρέσαντάς τι εις το Σύμβολον, χωρίς όμως να κατονομάζονται οι εν λόγω αιρετικοί, πράγμα πρωτοφανές εν τοις πρακτικοίς και τοις όροις Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων. Το φαινόμενον τούτο εξηγείται μόνον βάσει της ανωτέρω περιγραφείσης γενικής καταστάσεως της Ευρώπης και της Κάτω Ιταλίας και της ισχύος του Πάπα μεταξύ των ηγεμόνων και του κλήρου της Ευρώπης. Φαίνεται ότι πράγματι υπήρχεν ή ο Ιωάννης ενόμιζεν ότι υπήρχε δυνατότης αφαιρέσεως του Filioque από το Σύμβολον των Φράγκων και των Λογγοβάρδων.

Αλλά εις περίπτωσιν καθ' ήν δεν θα εφηρμόζετο η εν προκειμένω παράκλησις του Πάπα περί του χειρισμού της περί Filioque υποθέσεως, υπήρχε κίνδυνος οι Φράγκοι, ερεθισθέντες από μίαν επίσημον ονομαστί καταδίκην, να ενήργουν έναντι της Ρώμης πραξικοπηματικώς δια της βίας.

Δια τούτο παρακαλεί ο Πάπας να δοκιμασθή η πειθώ εις απάλειψιν του Filioque, το οποίον "ουκ έστι παγιωθέν εκ πολλών ενιαυτών και δια ταύτα καλώς έχειν έδοξεν ημίν, ίνα μη μετά βίας αναγκασθή τις παρ' ημίν εάσαι την προσθήκην, ήν έφθασεν εν τω Συμβόλω προσθείναι".64

Επίσης είναι σαφές ότι όλα τα περί του πρωτείου του Πάπα λεχθέντα και γραφέντα εις τα πρακτικά της Η' Οικ. Συνόδου είχαν σκοπόν την ενίσχυσιν της θέσεως του Πάπα έναντι των Φράγκων και των Ιταλολογγοβάρδων. Πρέπει να μη λησμονηθή ποτέ ότι αι σχέσεις μεταξύ των πέντε ρωμαϊκών Πατριαρχείων ήσαν εθνικώς ενδοοικογενειακαί και με μόνην ελευθέραν Αυτοκέφαλον Εκκλησίαν την Νέαν Ρώμην, εξ ής εθεσπίζοντο οι πολιτικοί και εκκλησιαστικοί νόμοι και κανόνες, τη υπογραφή του "Βασιλέως των Ρωμαίων".

Αλλά η Η' Οικ. Σύνοδος όχι μόνον την ενίσχυσιν του Πάπα παρεκλήθη να επιτελέση δια της επιβολής της διδασκαλίας της Ορθοδόξου των Ρωμαίων Εκκλησίας περί εκπορεύσεως εις τους βορείους τότε βαρβάρους λαούς των Φράγκων, Σλαύων και Ιταλολογγοβάρδων, αλλά παρεκλήθη η Σύνοδος υπό του Πάπα να ενισχύση και την αμυντικήν δύναμιν της Εκκλησίας της Ρώμης έναντι των διαβρωτικών ενεργειών των φανατικών εν Ευρώπη οπαδών της νέας αιρέσεως, των εχόντων σκοπόν την κατάληψιν του θρόνου της Ρώμης.

Όλοι όσοι ασχολούνται με την Η' Οικ. Σύνοδον σχολιάζουν την προσπάθειαν των λεγάτων του Πάπα να εγκριθή υπό της Συνόδου κανών απαγορευών την εκλογήν και την χειροτονίαν λαϊκών εις το αρχιερατικόν αξίωμα. Αλλ' ουδείς επρόσεξε την σημασίαν της εκ μέρους του Πάπα προσπαθείας των λεγάτων της πρεσβυτέρας Ρώμης να εγκριθή υπό της Συνόδου κανών

απαγορεύων την υποψηφιότητα οιαδήποτε ανδρός μη ανήκοντος εις την τάξιν των "καρδινάλιων" κληρικών της Κωνσταντινουπόλεως, δηλαδή των προϊσταμένων και διακόνων καρδινάλιων των ναών της πόλεως. Τότε μόνον οι προϊστάμενοι κληρικοί της πόλεως της Πρεσβυτέρας Ρώμης και από τω 768-772 οι επτά της ενδημούσης Συνόδου επίσκοποι της επαρχίας της Ρώμης εγένοντο καρδινάλιοι εκλέκτορες του Πάπα, ουδέποτε οι εκτός της Ρώμης πρεσβύτεροι και διάκονοι.⁶⁵ Επίσης απαγορεύετο η μετάθεσις των εν λόγω επισκόπων και ούτως ο Πάπας εξελέγετο πάντοτε εκ των καρδινάλιων κληρικών της πόλεως. Ο πρώτος μάλιστα επίσκοπος δια μεταθέσεως γενόμενος Πάπας ήτο ο διάδοχος του Ιωάννου Η' ο Μαρίνος Γ' (882-824). Κατά της δια μεταθέσεως εκλογής ταύτης διεμαρτυρήθη ο "Βασιλεύς των Ρωμαίων" Βασίλειος Α' προς τον διάδοχον του Μαρίνου Αδριανόν Γ' (884-885).⁶⁵ Ούτως ηνοιχθήσαν αι πύλαι έτι περισσότερο εις τας διαβρωτικάς προσπαθείας των βορείων. Ο Μαρίνος ούτος απεκατέστησε μάλιστα τον υπό του Ιωάννου Η' καθαιρεθέντα φραγκόφιλον Φορμόζον.⁶⁸

Πάντως ο προταθείς και απορριφθείς κανών έχει ούτω, "Κεφάλ. γ! Όστε μη εξ άλλης εκκλησίας προάγεσθαι εις αρχιερέα της Κωνσταντινουπολιτών εκκλησίας, αλλ' εκ των καρδινάλιων πρεσβυτέρων και διακόνων".⁶⁹

Φαίνεται σαφώς ότι η Εκκλησία της Ρώμης ήθελε να κατοχυρώση τον θρόνον της Ρώμης εναντίον της διαβρώσεως αυτού υπό μη Ρωμαίων Ορθοδόξων και ούτω να αποκλείση τους εκ βορρά και εκτός Ρώμης υποψηφίους. Όμως τα ανατολικά παραδείγματα, τα κατά την λατινόφωνον Δύσιν αντικανονικά μάλιστα, μεταθέσεων δι' εκλογής εις επίσκοπον πρεσβυτέρων από μίαν επισκοπήν εις άλλην ή από έν Πατριαρχείον εις άλλο, δεν εβοήθουν τους Ρωμαίους της Μέσης και Κάτω Ιταλίας, διότι ασφαλώς επεκαλούντο ταύτα προς μίμησιν οι βόρειοι αλλά και οι Φραγκόφιλοι οι ανήκοντες εις την Αυτοκέφαλον Ιεράν Σύνοδον της ρωμαϊκής Διοικήσεως της Ρώμης.

Εις την Δύσιν παλαιότερα μόνον εις την περίπτωση της Καρθαγένης επετρέπετο η εκλογή ως Αρχιεπισκόπου πρεσβυτέρου άλλης επισκοπής.⁷⁰

Αν και υπό φραγκικήν κυριαρχίαν, η Εκκλησία της Ρώμης και ο ρωμαϊκός λαός διοικείτο υπό του ρωμαϊκού Δικαίου της των Ρωμαίων Αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης ή Κωνσταντινουπόλεως,⁷¹ ακριβώς ως συνέβαινε με τα των Ρωμαίων Πατριαρχεία της Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων υπό Αραβικήν κυριαρχίαν. Και αναπόσπαστον μέρος του ρωμαϊκού Δικαίου είναι οι κανόνες και αι αποφάσεις Οικουμενικών Συνόδων φερουσών την υπογραφήν του "Βασιλέως των Ρωμαίων" εν Κωνσταντινουπόλει. Όθεν η μεγάλη σημασία ήν απέδιδεν ο Πάπας Ιωάννης εις τας αποφάσεις δογματικάς και κανονικάς της Η' Οικ. Συνόδου, αφού νομικώς οι Φράγκοι είχαν υποχρέωσιν να σεβασθούν την εφαρμογήν των ρωμαϊκών νόμων εις τους υπό φραγκικήν κυριαρχίαν Ρωμαίους. Μόνον ούτως έχει νόημα η προσπάθεια του Πάπα να πείση την Η' Οικ. Σύνοδον να θεσπίση τον εν λόγω κανόνα τον οποίον όμως η Σύνοδος απέρριψεν.

Όταν έχη κανείς υπ' όψιν τα ανωτέρω αντιλαμβάνεται το τελείως αβάσιμον της προσπαθείας των απογόνων των Φράγκων να εμφανίσουν τους προγόνους αυτών ως απελευθερωτάς των λατινοφώνων Ρωμαίων από τους "Βυζαντινούς Γραικούς", και ως δήθεν αρεστούς εις την

Μέσην και Κάτω Ιταλίαν. Οι ίδιοι όμως απόγονοι των Φράγκων δεν δύνανται να αποκρύψουν πώς το πλήθος των πολιτών της Ρώμης και της Κάτω Ιταλίας εμίσουν τους Φράγκους και τους Λογγοβάρδους κατακτητάς και ηγάπων τους Ρωμηούς μοναχούς και τον ρωμαϊκόν κλήρον, ως και τον "Βασιλέα των Ρωμαίων" εν Κωνσταντινουπόλει.⁷²

Η ιστορική αλήθεια θα εφαινετο εάν οι ιστορικοί εχρησιμοποιούν την πραγματικήν ονομασίαν των "Βυζαντινών Γραικών", διότι τότε θα ισχυρίζωντο ότι οι Φράγκοι απελευθέρωσαν τους δυτικούς Ρωμαίους από τους ανατολικούς Ρωμαίους και εις αυτόν τον ισχυρισμόν θα απεκαλύπτετο αμέσως η έναντι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ατιμία των κατακτητών της δυτικής Ρωμηοσύνης και των απογόνων αυτών ιστορικών μέχρι σήμερα. Οι Φράγκοι (δηλαδή οι σήμερα μόνον εν Ελλάδι μετονομασθέντες και γνωστοί ως Γάλλοι) είναι εκείνοι οίτινες επέμενον μετά φανατισμού να λέγωνται οι ανατολικοί Ρωμαίοι, Γραικοί και αιρετικοί και προ ολίγων ετών επεβλήθησαν εις τους ιστορικούς και εις τους Έλληνας ακόμη να δεχθούν το όνομα Βυζαντινοί αντί τα ονόματα Ρωμαίοι, Ρωμηοί, Ρωμηοσύνη, Ρωμανία και Ρούμ. Σήμερα μόνον οι Μουσουλμάνοι συνεχίζουν την ονομαστικήν παράδοσιν της μεσαιωνικής Ρωμηοσύνης και ονομάζουν τους ορθοδόξους Χριστιανούς της Αιγύπτου, Παλαιστίνης, Λιβάνου, Συρίας και Τουρκίας, Ρούμ δηλαδή Ρωμαίους, και τους Πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων "Ρούμ Πατρίκ", δηλαδή Πατριάρχας των Ρωμαίων.

Ο θρησκευτικός φανατισμός όν εξαπέλυσαν οι Φράγκοι κατά των ανατολικών Ρωμαίων με τα "Contra errores Graecorum" των φαίνεται σαφώς από τας διασωθείσας σημασίας του ονόματος Grec εις την φραγκικήν, δηλαδή γαλλικήν γλώσσαν, "φιλάργυρος, αγύρτης και απατεών".⁷³

Το κακόν όμως είναι ότι οι μη γνωρίζοντες την προέλευσιν των σημασιών τούτων, φαντάζονται πολλάκις ότι το πταίσμα είναι των δήθεν τοιούτων Ρωμηών, και ότι "οι Γάλλοι" ως και οι υπόλοιποι Φραγκοευρωπαίοι είναι εις τας περί Ελληνορωμαίων κρίσεις των αντικειμενικοί. Ούτω παρατηρείται εις καταπληκτικόν βαθμόν προδοσία της Ρωμηοσύνης υπό ευρωπαϊζόντων Νεοελλήνων, οίτινες εξ αιτίας αισθημάτων κατωτερότητος και εθνικής ενοχής περιφρονούν την Ρωμηοσύνην και θεωρούν εαυτούς μόνον ως αρχαίους Έλληνας, και κάμνουν το πάν να γίνουν το ταχύτερον μέρος του φραγκολατινικού ευρωπαϊκού δυτικού πολιτισμού, όπως ακριβώς έκαμον οι Ρώσσοι εις μέγαλον βαθμόν.

Θ'. Ο Αυγουστίνος και αι περί Αγίας Τριάδος πλάναι των απογόνων των Φραγκολατινών, Παπικών και Προτεσταντών

Οι το πρώτον αντιμετώπισαντες τους Φραγκολατινούς, Πατέρες της Εκκλησίας, περιώριζον τα κατά των Φράγκων επιχειρήματά των εις απλήν έκθεσιν της περί Αγίας Τριάδος διδασκαλίας των Πατέρων των Οικ. Συνόδων ως και εις τας εν τοις πλαισίοις τούτοις συνεπείας του Filioque και δεν εμελέτων ποτέ τον ίδιον τον Αυγουστίνον.

Ούτε οι λατινόφωνοι Ρωμαίοι έδιδον πολλήν σημασίαν εις την περί Αγίας Τριάδος διδασκαλίαν του Αυγουστίνου, ως φαίνεται σαφώς από τας υπό αυτών παρασχεθείσας περί εκπορεύσεως

πληροφορίας εις τον Μάξιμον τον Ομολογητήν, τας οποίας επαναλαμβάνει ο Αναστάσιος Βιβλιοθηκάριος κατά την εποχήν του Φωτίου, ως είδαμεν.¹ Τούτο φαίνεται εξ ίσου σαφώς από τον διάλογον μεταξύ του Λέοντος Γ' και των Φράγκων αποκρισαρίων. Οι Φράγκοι αποκρισάριοι κατηγορούν τους λατινοφώνους και ελληνοφώνους Ρωμαίους δι' οπισθοδρομικότητα, νωθρότητα, ραστώνην, βαθύν κόρον και ραθυμίας νάρκην.²

Πρόκειται περί βαρβάρων οίτινες με τας τότε πολύ περιορισμένας περί ιστορίας και θεολογίας αντιλήψεις των εφαντάσθησαν ότι εν τω Αυγουστίνω εύρον πολύ σπουδαιότερον από τους υπολοίπους Πατέρας θεολόγον, όστις έλυσε το δήθεν άλυτον δια τους ελληνοφώνας Ρωμαίους πρόβλημα περί προσωπικής ιδιότητος του Αγίου Πνεύματος, ως είδαμεν.³ Ιδού μία χρυσή δια τον Καρλομάγνον ευκαιρία να αποδείξη, ότι ιδική του είναι πλέον η κληρονομία της βασιλείας των Ρωμαίων Βασιλέων και ότι εις τους Φράγκους έπεσεν ο εκ Θεού κλήρος να αναδημιουργήσουν την Αυτοκρατορίαν των Ρωμαίων και να προωθήσουν τα γράμματα και την θεολογίαν αυτής. Εφαντάσθησαν ότι εξ αιτίας της κατωτερότητος των Ρωμαίων έμεινε το Filioque παρημελημένον.

Οι Φράγκοι ανώρυσαν τον ουράνιον τούτον θησαυρόν και έθεσαν ούτω τα θεμέλια δια να ξεπεράση δήθεν η φραγκική Σχολαστική θεολογία την Πατερικήν. Ούτω το Filioque και η θεολογική μέθοδος εις ήν στηρίζεται απέβησαν δια της φραγκικής Σχολαστικής παραδόσεως το μνημείον του εγωϊσμού και του θανάτου της φραγκολατινικής δογματικής παραδόσεως, την οποίαν οι ίδιοι οι πνευματικοί απόγονοι των Φράγκων κατά τας ημέρας μας εξήλωσαν, ενέκρωσαν και έθαψαν. Η Σχολαστική θεολογία όχι μόνον έπαυσε να συγκινή τους δυτικούς θεολόγους, αλλά προκαλεί σήμερα μάλλον τον χλευασμόν των Δυτικών. Δυστυχώς όμως και όταν γίνεται άθεος ο Δυτικός δεν παύει να πιστεύη εις την μητέρα του, το Filioque.

Πάντως ο Φώτιος και άλλοι Ελληνορωμαίοι εξέφρασαν εντόνως την αμφιβολίαν των περί της υπό των Φράγκων αποδόσεως της εκ του Πατρός και του Υιού παρακτικής και υπαρκτικής εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος εις τον Αυγουστίνον.⁴ Μάλιστα ήσαν σχεδόν βέβαιοι ότι οι Φράγκοι ενόθευσαν ή είχαν νοθευμένα κείμενα του Αυγουστίνου και των άλλων λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων των οποίων τα χωρία επεκαλούντο. Ούτως ο Μάρκος Ευγενικός εδέχετο ως γνήσια λατινικά πατερικά κείμενα μόνον τα συμφωνούντα με την υπό των λατινοφώνων Ρωμαίων παρασχεθείσαν εις τον Μάξιμον τον Ομολογητήν ερμηνείαν της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος,⁵ παρά το γεγονός ότι το ΙΕ' κεφάλαιον του De Trinitate του Αυγουστίνου είχε μεταφρασθή εις τα Ελληνικά υπό του Μαξίμου Πλανούδη κατά τα τέλη του 13ου αιώνου.⁶ Πάντως φαίνεται ότι ο Γεννάδιος Σχολάριος είναι ο πρώτος όστις επείσθη περί της γνησιότητος της αποδόσεως του φραγκολατινικού Filioque εις τον Αυγουστίνον, ως και περί της γνησιότητος των κειμένων του Αυγουστίνου.⁷

Ήδη ετονίσαμεν πολλάς σπουδαίας δογματικές και μεθοδολογικές διαφοράς μεταξύ του Αυγουστίνου και των λατινοφώνων και ελληνοφώνων Ρωμαίων Πατέρων.⁸ Εκείνο όμως το οποίον προξενεί την μεγαλυτέραν εντύπωσιν είναι η ακόδοξος ερμηνεία των θεοφανειών και η κατά συνέπειαν σύγχυσις της ακτίστου θείας ενεργείας μετά της θείας ουσίας. Τούτο σημαίνει ότι όχι μόνον ηγνώνει την σχετικήν επί των θεμάτων διδασκαλίαν των Πατέρων και του βαπτίσαντος αυτόν Αμβροσίου, αλλά ιδέαν δεν είχε περί της εμπειρίας της εν Θεώ θεωρίας ή της

θεώσεως ως βάσεως της αγιογραφικής και πατερικής θεολογίας. Ούτως η υπό του Αυγουστίνου και των Φραγκολατίνων ταύτισις της θείας ουσίας και της ακτίστου θείας ενεργείας ήτο αποτέλεσμα της παραδόξου αγνοίας του περί της εν Χριστώ ζωής των προφητών, αποστόλων και αγίων. Ούτως εθεολόγει ουχί βάσει προσωπικής εμπειρίας της εν Χριστώ θεωρίας της ακτίστου δόξης του Θεού, αλλά ούτε βάσει της εμπειρίας των εχόντων την εμπειρίαν ταύτην. Αντιθέτως εθεολόγει βάσει των φιλοσοφικών του προκαταλήψεων περί του κριτηρίου της αληθείας και της πνευματικότητος και καθυπέταξεν εις αυτό την διδασκαλίαν της Αγίας Γραφής, των Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων.

Ως είδαμεν, αντί να θεολογή από τας προς τους προφήτας και τους αποστόλους εμφανίσεις του Λόγου εν τη ακτίστω δόξη και βασιλεία Αυτού και τας εν Πνεύματι αποκαλύψεις του Θεού δια του Χριστού, ο Αυγουστίνος απλώς κατήγγησε τας θεοφανείας του Λόγου, πράγμα το οποίον δεν είχε κάμει ουδείς άλλος, ως είδαμεν,⁹ ούτε οι Αρειανοί ούτε οι Ευνομιανοί. Μόνον οι Νεστοριανοί επρέσβευον ότι οι προφήται ενόμιζον ότι έβλεπον τον Θεόν, ως αλλαχού ανεπτύξαμεν.¹⁰

Ούτως αντί η περί Αγίας Τριάδος διδασκαλία του Αυγουστίνου να έχη ως βάσιν και αφετηρίαν τας θεοφανείας, ως βάσιν έχει το αποκεκομμένον από την θέωσιν δόγμα, ως και την αφελή ιδέαν ότι, αφού πρώτον πιστεύση τις εις το δόγμα δύναται δια της λογικής γυμνασίας να κατανοήση την ουσίαν του Θεού.

Επίσης αποδεχόμενος τα περί αμεταβλήτων ειδών του Πλάτωνος και ταυτίζων ταύτα με την θείαν ουσίαν εθεμελίωσε την ομοιότητα μεταξύ κτιστού και ακτίστου, βάσει της οποίας αυτός και οι Φραγκολατίνοι ηρεύνουν την θείαν ουσίαν, μέσω των εν τω κόσμω κτιστών εικόνων των εν τω Θεώ ακτίστων αρχετύπων ειδών. Όπως ανεπτύξαμεν προ ετών δια μακροτάτων παρατηρήσεων τα τοιαύτα απετέλεσαν την βάσιν του Filioque, ως και της περί κτιστής θείας χάριτος και εμμέσου σχέσεως του Θεού προς τον κόσμον διδασκαλίας των Φραγκολατίνων.¹¹

Έτερον σημαντικόν σημείον της εν προκειμένω θεολογίας είναι ότι ουδέποτε έμαθεν ο Αυγουστίνος διατί οι Πατέρες διακρίνουν την μίαν ουσίαν από τας τρεις υποστάσεις, ως ο ίδιος ομολογεί.¹² Πάντα ταύτα είχαν ως αποτέλεσμα να στηρίξη ο Αυγουστίνος το Filioque 1) αγιογραφικώς και 2) φιλοσοφικώς, ουδόλως δε πατερικώς. 1) Αγιογραφικώς μεν δια μέσου πλήρους παρερμηνείας, διότι τας ενεργείας της Αγίας Τριάδος εταύτισε με την θείαν ουσίαν, και τους τρόπους υπάρξεως, τους κατά τους Πατέρας ανήκοντας εις τας υποστάσεις, εταύτισε και αυτούς με την θείαν ουσίαν και ενέργειαν. 2) Φιλοσοφικώς μέσω του Νεοπλατωνισμού, ήτοι βάσει της ανθρωπίνης ψυχής ή ψυχολογίας, ως επαρκούς δια την θεολογίαν εικόνας της Αγίας Τριάδος. Ούτως εφιλοσόφησε μίαν προσπάθειαν κατανοήσεως της προηγουμένως υπό της πίστεως γενομένης αποδεκτής διδασκαλίας της Εκκλησίας περί Θεού.

1) Αγιογραφικά θεμέλια του αυγουστινείου Filioque

Είναι γεγονός ότι ο Αυγουστίνος ταυτίζει την εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος με την πέμψιν Αυτού υπό του Πατρός και του Υιού, ως κάμνει σαφώς ο Αμβρόσιος.¹³ Βάσει τούτου προσεπάθουν Ορθόδοξοι να αποδείξουν ότι η διδασκαλία του Αυγουστίνου είναι Ορθόδοξος.¹⁴ Δυστυχώς όμως ταυτίζει την πεμπτική αυτήν ενέργειαν με την θείαν ουσίαν και με τον τρόπον της υπάρξεως ακριβώς, διότι δεν διακρίνει ούτε την ουσίαν από την ενέργειαν, ούτε την υπόστασιν από την ουσίαν.

Ούτως η περί Αγίας Τριάδος διδασκαλία του Αυγουστίνου, εξ επόψεως της πατερικής παραδόσεως, είναι κακόν συνοθύλευμα και μίξις των αμίκτων μέσα εις την οποίαν ο εκκινών από πατερικάς προϋποθέσεις διαπιστώνει μίαν πλήρη σύγχυσιν. Ουσιαστικώς δεν έχει πολλήν σχέσιν με την πατερικήν παράδοσιν και πρέπει να απορριφθή ως σύνολον. Η περί εκπορεύσεως διδασκαλία του Αυγουστίνου είναι μόνον το ελάχιστον μέρος μιας μεγάλης και συγκεχυμένης μεγαλοπρεπούς αιρετικής συνθέσεως. Εάν η Ορθόδοξος Εκκλησία σκέπτεται σοβαρώς διάλογον με τους απογόνους των Φραγκολατίνων, πρέπει πρώτον να καταδικάση επισήμως τα συγγράμματα του Αυγουστίνου και εν συνεχεία να εξηγήση εις τους Ευρωπαίους τους λόγους. Συμβιβασμός μεταξύ των θεολογικών προϋποθέσεων του Αυγουστίνου και της θεολογίας των Πατέρων αποκλείεται.

Ο Αυγουστίνος δεν ταυτίζει μόνον την εκπόρευση του Πνεύματος με την θείαν ενέργειαν αλλά και την γέννησιν του Λόγου με την ενέργειαν. Ούτω γράφει π.χ. "καί ο Υιός ούτως ορά τον Πατέρα, ώστε Ούτος είναι Υιός εν αυτώ τούτω τω οράν Αυτόν. Διό το είναι εκ του Πατρός, δηλαδή, το γεννάσθαι εκ του Πατρός, είναι Αυτώ ουδέν έτερον εμμή το οράν τον Πατέρα ...".¹⁵

Ο Αυγουστίνος σαφώς ταυτίζει την υπό του Υιού όρασιν του Πατρός με τον τρόπον της υπάρξεως του Υιού. Όχι μόνον είναι αίρεσις ο τοιούτος ισχυρισμός αλλά εάν αληθεύη εις τί διαφέρει η γέννησις αυτή από την εκπόρευσιν, εφόσον και το Πνεύμα ορά τον Πατέρα; Ακριβώς δια τον λόγον αυτόν ο Αυγουστίνος δεν γνωρίζει τελικώς εις τί διαφέρει η γέννησις από την εκπόρευσιν και διατί το Πνεύμα δεν είναι Υιός του Πατρός και αδελφός του Χριστού.¹⁶ Αλλά και ο Πατήρ ορά και τον Υιόν και το Πνεύμα. Εις την πατερικήν θεολογίαν μία είναι η ορατική ενέργεια της Αγίας Τριάδος κοινή, ενώ ο τρόπος της υπάρξεως ούτε ενέργεια είναι, ούτε κοινόν τι, αλλά ιδιάζον και υποστατικόν.

Το Ιωάν. 5,26 "... και τω Υιώ έδωκε ζωήν έχειν εν εαυτώ" ερμηνεύει ο Αυγουστίνος ως τρόπον υπάρξεως του Υιού, δηλαδή ως γέννησιν Αυτού εκ του Πατρός. Αλλά επίσης ταυτίζει τον Υιόν με τα εκ του Πατρός υπ' Αυτού ληφθέντα, όπερ εις την πατερικήν γλώσσαν σημαίνει όχι μόνον ταύτισιν ενεργείας και τρόπου υπάρξεως αλλά και υποστάσεως. Έχοντες υπ' όψιν την πατερικήν διάκρισιν μεταξύ ουσίας και ενεργείας και μεταξύ ενεργούντος και ακτίστου ενεργείας, αναγινώσκομεν εις τον Αυγουστίνον τα εξής παράδοξα εν σχέσει με το Ιωάν. 5,26 "διό είθισθαι να λέγη ο Χριστός "ο Θεός μοί έδωκεν," δι' ου θέλει να εννοηθή ότι ο Πατήρ εγέννησεν Αυτόν, όχι ότι, έδωκεν εις Αυτόν κάτι, το οποίον υπήρχε μεν ήδη αλλά δεν το είχεν αποκτήσει, αλλά ότι το ακριβές νόημα τού, "εδόθη εις Αυτόν ίνα έχη" είναι, "εγεννήθη ίνα υπάρχη". Δια τούτο δεν συμβαίνει ως με το κτίσμα ούτω και με τον Υιόν του Θεού προ της ενσαρκώσεως και πριν ο Μονογενής δι' ου τα πάντα εγένετο αναλάβη την ημετέραν σάρκα, ότι δηλαδή ούτος είναι μεν κάτι, έχει δε έτερόν τι, αλλά υπάρχει κατά τοιούτον τρόπον ώστε να είναι ό,τι έχει ... Ούτω και

τω Υιώ έδωκε ζωήν έχειν εν εαυτώ σημαίνει, εγέννησε τον Υιόν ίνα ή αμετάβλητος ζωή, ήτις είναι αιώνιος ζωή".16

Αλλαχού ο Αυγουστίνος γράφει, "διό κατά την μορφήν του Θεού, ως ο Υιός δεν είναι κάτι και έτερόν τι η ζωή Αυτού, αλλά αυτή αύτη η ζωή είναι ο Υιός: ούτως ο Υιός δεν είναι κάτι και έτερόν τι η διδασκαλία Αυτού, αλλά αυτή αύτη η διδασκαλία είναι ο Υιός. Όθεν το χωρίον, "τώ Υιώ έδωκεν ζωήν," κατ' ουδένα άλλον τρόπον εννοείται ει μη ότι, εγέννησε τον Υιόν, όστις είναι ζωή. Ούτω πάλιν ότε λέγεται, έδωκε διδασκαλίαν τω Υιώ, ορθώς εννοείται να σημαίνη, εγέννησε τον Υιόν, όστις είναι διδασκαλία".17

Πάντως είναι σαφές ότι ο Αυγουστίνος ταυτίζει τον Υιόν με ό,τι ο Υιός έχει εκ του Πατρός και επίσης ταυτίζει τον τρόπον της υπάρξεως του Υιού με τον τρόπον της υπάρξεως των εκ Πατρός ενεργειών του Υιού. Εις την πατερικήν γλώσσαν ή θεολογίαν δεν υπάρχει τρόπος υπάρξεως των ενεργειών εκ του Πατρός, αλλά κοινωνούν κατά φύσιν τω Υιώ και τω Πνεύματι αι θείαι ενέργειαι ώστε ο Υιός και το Πνεύμα να είναι μετά του Πατρός φύσει μία πηγή των ακτίστων ενεργειών. Εις την πατερικήν γλώσσαν τα του Αυγουστίνου σημαίνουν ότι όχι μόνον η υπόστασις του Υιού αλλά και αι ενέργειαι του Υιού έχουν ως αιτίαν της υπάρξεώς των τον Πατέρα. Εν τοιαύτη περιπτώσει ως είναι αιτιατός εκ του Πατρός ο Υιός ούτω και αιτιατή είναι η ενέργεια του Υιού, και ως ο Πατήρ διαφέρει του Υιού κατά το αίτιον και αιτιατόν των υποστάσεων, θα διαφέρουν και κατά το αίτιον και αιτιατόν των ενεργειών. Και πώς τότε διαφέρουν κατά την υπόστασιν μόνον και είναι ταυτόν κατά την ενέργειαν; Εάν κατά την ενέργειαν ή ουσίαν είναι ο Πατήρ αίτιος και αιτιατά ο Υιός και το Πνεύμα, τότε ο Υιός και το Πνεύμα είναι ετερούσια τω Πατρί και ουχί απαράλλάκτως ταυτόν κατά την απολύτως μίαν ενέργειαν και ουσίαν.

Εν αντιθέσει προς τους Πατέρας ο Αυγουστίνος θεολογεί στοχαστικώς. Όταν αρχίξη να θεολογή περί Αγίας Τριάδος δεν γνωρίζει ακριβώς που βαδίζει και τί θα καταφέρει να καταλάβη δια να ερμηνεύση. Ούτως εις το Β' βιβλίον του De Trinitate υπόσχηται να εξηγήση διατί το Πνεύμα δεν είναι και αυτός Υιός του Θεού και αδελφός του Χριστού, αλλά όταν φθάνη εις το θέμα ομολογεί ότι δεν γνωρίζει.18 Εις το Γ' βιβλίον του ίδιου έργου γράφει αποκαλυπτικά ότι "... εγώ ο ίδιος ομολογώ ότι με την συγγραφήν έχω μάθει πολλά πράγματα τα οποία δεν εγνωρίζα".19 Πάντως είναι γενικώς αναγνωρισμένον το γεγονός ότι ο Αυγουστίνος δεν εδιάβασε τα έργα των Πατέρων της Α' και της Β' Οικουμενικής Συνόδου περί Αγίας Τριάδος. Περί αυτού ο ίδιος γράφει, "αλλ' εάν εκείνα τα οποία εδιαβάσαμεν περί των θεμάτων αυτών δεν αναπτύσσονται επαρκώς, ή ούτε δι' όλου ευρίσκονται, ή πάντως δεν δυνάμεθα ευκόλως να τα προμηθευθώμεν εις την λατινικήν γλώσσαν, αφού δεν είμεθα τόσον γνώσται της ελληνικής γλώσσης, ώστε να ευρεθώμεν καθ' οιονδήποτε τρόπον ικανοί να διαβάσωμεν και να κατανοήσωμεν τα εις τα βιβλία αναπτυχθέντα τοιαύτα θέματα, εις την οποίαν τάξιν των συγγραμμάτων, κρίνοντες από τα ολίγα τα οποία δι' ημάς μετεφράσθησαν, δεν αμφιβάλλω ότι εμπεριέχουν πάντα όσα επωφελώς δυνάμεθα να ζητήσωμεν".20

Εις ταύτα οι σχολιασταί παρατηρούν, αλλά σημειωτέον μετά μεγάλης υπερηφανείας, ότι ο Αυγουστίνος ησχολήθη με το δόγμα περί Αγίας Τριάδος χωρίς να συμβουλευθή τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας.21 Θα προσθέταμεν, μετ' επιμονής μάλιστα, ότι ο Αυγουστίνος

ή δεν συνεβουλεύθη τον Αμβρόσιον ή διεπίστωσεν ότι ο Αμβρόσιος ευρίσκεται εν πλάνη. Πώς άλλως εξηγείται η άκρα αντίθεσις των δύο εις το βασικώτατον θέμα περί θεοφανειών παραδείγματος χάριν, ως ανωτέρω εσημειώσαμεν; Και πώς εξηγούνται όλαι αι άλλαι εν τω δοκιμίω τούτω σημειωθείσαι παρερμηνείαι του Αυγουστίνου, αι οποίαι απουσιάζουν εντελώς από τον Αμβρόσιον, ο οποίος ακολουθεί τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας;²³

Πάντως ταύτα σημαίνουν σαφώς ότι ο Αυγουστίνος όχι μόνον δεν συμμετείχεν εις τας γενομένας συζητήσεις των Πατέρων τας διαμορφώσασα τα πλαίσια εντός των οποίων διετυπώθησαν τα περί Αγίας Τριάδος και Χριστολογίας δόγματα εν ταις Οικουμενικαίς Συνόδοις, αλλ' ούτε πραγματικός γνώστης ήτο των θεμάτων, και ούτε ησχολείτο με αυτά πατερικώς βάσει των νοημάτων και των ρημάτων των θεουμένων. Ήτο απλώς εκτός της ροής της τότε συζητήσεως και της διατυπώσεως των δογμάτων. Μόνον χάρις εις τους Φράγκους έγινε ό,τι έγινε δια τον φραγκολατινικόν πολιτισμόν.

Πάντως η ταύτισις ενεργείας και ουσίας εν τω Θεώ ωδήγησε τον Αυγουστίνον εις τον ισχυρισμόν ότι αι προς τα έξω ενέργειαι του Θεού έχουσαι ύπαρξιν εκ της εσωτερικής κατασκευής της πνευματικής φύσεως, δηλούν αυτήν ταύτην την φύσιν.²⁴ Επομένως δεν δύναται να υπάρχη διαφορά μεταξύ των προς τα έξω ενεργειών του Θεού και της εσωτερικής υπάρξεως του Θεού. Επομένως η υπό του Πατρός πέμψις του Υιού σημαίνει γέννησιν και η υπό του Πατρός και του Υιού πέμψις του Πνεύματος σημαίνει εκπόρευσιν. Αλλ' ως η γέννησις δια τον Αυγουστίνον είναι ενέργεια και τρόπος υπάρξεως αλλά και θεία ουσία, ούτω και η εκπόρευσις είναι ναί μεν ενέργεια αλλά και τρόπος υπάρξεως και θεία ουσία.²⁵ Ως η γέννησις δίδει ύπαρξιν ή ουσίαν ή ενέργειαν εις τον Υιόν, ούτως η εκ του Πατρός και του Υιού εκπόρευσις δίδει ύπαρξιν ή ουσίαν ή ενέργειαν εις το Πνεύμα.²⁶ Δια τον Αυγουστίνον, 1) ύπαρξιν έχειν, 2) ουσία, 3) ενέργεια, αλλά και 4) πρόσωπον είναι ταυτόν.

Εις την πατερικήν θεολογίαν ο Πατήρ είναι η μόνη αρχή και αιτία της υπάρξεως του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Εν σχέσει όμως με τα κτίσματα ο Πατήρ και ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα δεν είναι τρεις αρχαί και αιτίαί αλλά μία αρχή και αιτία. Τα ονόματα αρχή και αιτία δηλούν 1) υποστατικήν ιδιότητα του Πατρός αλλά και 2) κοινήν φυσικήν ενέργειαν της Αγίας Τριάδος. Αλλά 1) ο Πατήρ ως υποστατική αρχή και αιτία, ή υποστατική ιδιότης ακοινωνήτος και 2) η φυσική εν Θεώ κοινή αρχή και αιτία, η οποία είναι η ουσιοποιός ενέργεια της τρισυποστάτου Θεότητος, δεν είναι ταυτόν. Τα αιτιατά της μιας είναι αι δύο άκτιστοι και ομοούσιοι τω Πατρί υποστάσεις και τα αιτιατά της άλλης είναι τα κτίσματα.²⁷

Ούτω σαφώς διασώζεται η διαφορά μεταξύ των κοινών και των ακοινωνήτων εν τω Θεώ.

Επειδή, όμως ο Αυγουστίνος και οι Φραγκολατίνοι δεν συνέλαβον ακριβώς την σαφή ταύτην διάκρισιν μεταξύ κοινών και ακοινωνήτων και ούτε αυτήν μεταξύ 1) των τρόπων υπάρξεως των προσώπων και 2) της κοινής θείας ουσίας και ενεργείας, δεν ηδυνήθησαν να αποδώσουν ορθώς το όνομα αρχή. Ούτως ο Πατήρ δια τον Αυγουστίνον είναι μία αρχή του Υιού, ο Πατήρ και ο Υιός είναι μία αρχή του Πνεύματος και η Αγία Τριάς είναι μία αρχή των κτισμάτων. Γράφει ο Αυγουστίνος, "πρέπει να γίνη αποδεκτόν ότι ο Πατήρ και ο Υιός είναι μία αρχή του Αγίου Πνεύματος, όχι δύο Αρχαί, αλλά ως ο Πατήρ και ο Υιός είναι εις Θεός, και εις Ποιητής, και εις

Κύριος εν σχέσει προς το κτίσμα, ούτως είναι μία Αρχή εν σχέσει προς το Άγιον Πνεύμα. Αλλά ο Πατήρ, ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα είναι μία Αρχή εν σχέσει προς το κτίσμα, ως επίσης εἰς ποιητής και εἰς Θεός".28

Ο ισχυρισμός ούτος εἰς την πατερικὴν γλώσσαν σημαίνει ὅτι το Άγιον Πνεύμα εἶναι ἢ κτίσμα,29 ἢ κάτι μεταξύ κτιστοῦ και ακτίστου (πάντως ἐξάπαντος κάτι κατώτερον του Πατρός και του Υιού),30 ἢ ὑπάρχει ὄχι Τριάς ἀλλά Μυριάς, εφόσον το Πνεύμα ἔχον και Αυτό ὅ,τι κοινόν του Πατρός και του Υιού πρέπει να εἶναι και Αυτό πρακτικόν συναίτιον ακτίστου προσώπου, ὁπότε και αὐτό το τέταρτον πρόσωπον γίνεται συναίτιον ἄλλου και οὕτω καθεξῆς, ἐπ' ἀπειρον.31

Ἡ μόνη ἄλλη δυνατότης εἶναι ὁ Πατήρ και ὁ Υιός να εἶναι υποστατικῶς μία ἀρχή, ὁπότε καταργεῖται ἡ υποστατικὴ διαφορά και συγγέονται ὁ Πατήρ και ὁ Υιός και ἔχομεν εἶδος ἡμισαβελλιανισμοῦ ὡς το χαρακτηρίζει ὁ Μέγας Φώτιος.32

Πάντως φαίνεται ὅτι ὁ Αυγουστίνος ἔλαβε μίαν ἀμυδράν πληροφορίαν περὶ των επιχειρημάτων των Ἐυνομιανῶν, οἵτινες εταύτισαν Πατρότητα, ἀγέννητον και ἐνέργειαν με την θεῖαν ουσίαν, ἵνα ἀποκλείσουν ἀπὸ το ἀκτιστον, ἀτρέπτον και ἀγέννητον τον Υιόν και το Άγιον Πνεύμα.33

Οὕτω βλέπομεν τον Αυγουστίνον να τονίζει εἰς το Ε' βιβλίον του De Trinitate ὅτι τα πάντα ἐν τῷ Θεῷ λέγονται οὐχὶ κατὰ συμβεβηκός ἀλλά ἢ κατ' ουσίαν ἢ κατὰ σχέσιν. Τα πάντα ταυτίζονται με την θεῖαν ουσίαν ἐκτός ἀπὸ τας σχέσεις, δηλαδή ἐκτός ἀπὸ τον Πατέρα, τον Υιόν και το Άγιον Πνεύμα. Ὡς ἡ ουσία οὕτω και αἱ σχέσεις αὐταί εἶναι ἀμετάβλητοι.34

Παρά το γεγονός ὅτι ὁ Αυγουστίνος συμφωνεῖ με τους Πατέρας ὅτι τα ὀνόματα ταῦτα των σχέσεων δεν εἶναι ὀνόματα της θεῖας ουσίας,35 ἐν τούτοις διαφωνεῖ με τους Πατέρας. Τούτο διότι ἐκλαμβάνει τας σχέσεις ταύτας ὡς σχέσεις της θεῖας ουσίας προς εαυτήν, ὡς ἐτονίσσαμεν ἀλλαγῶν,36 και διακρίνει μόνον νοερῶς τας σχέσεις εἰς Πατέρα, Υιόν και Άγιον Πνεύμα. Ἐκαστον πρόσωπον ταυτίζεται με την θεῖαν ουσίαν ἀλλά οὐχὶ με τα ἄλλα θεῖα πρόσωπα.37 Δηλαδή ἡ διδασκαλία του Αυγουστίνου εἶναι σαβελλιανίζουσα και μόνον φραστικῶς εἶναι ὀρθόδοξος εἰς το σημεῖον αὐτό. Ἐν ἄλλαις λέξεσι δέχεται την διάκρισιν μεταξύ της θεῖας ουσίας και των σχέσεων, ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι οἱ Πατέρες κάμνουν την διάκρισιν, και ὑπεράνω ὅλων θέλει να εἶναι πιστός εἰς την Παράδοσιν. Το ὅτι δεν ἐννοεῖ την διάκρισιν φαίνεται σαφῶς ἀπὸ το ὅτι δεν ἐννοεῖ διατί οἱ Πατέρες διακρίνουν την μίαν ουσίαν ἀπὸ τας τρεῖς υποστάσεις. Πιθανόν να εἶναι ἐπηρεασμένος εἰς το θέμα αὐτό και ἀπὸ τους Νεοπλατωνικούς.38

Ἐν ἀντιθέσει προς την αυγουστίνειον φραγκολατινικὴν παράδοσιν αἱ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι σχέσεις εἶναι κατὰ τους Πατέρας ὀνόματα σχέσεων ἀναίτιου, αἰτίου και αἰτιατῶν, οὐχὶ της μίας ουσίας προς εαυτήν, ἀλλά των τριῶν υποστάσεων προς ἀλλήλας. Ἡ διαφορά μεταξύ του Αυγουστίνου και των Πατέρων φαίνεται σαφῶς ἀπὸ το ὅτι οἱ Πατέρες, ὡς εἶδαμεν,38α ἐδέχοντο ὡς Ὀρθοδόξους ἀδελφούς τους Ὁμοιουσιανούς, τους λέγοντας ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἐκ της ουσίας και ἐκ της υποστάσεως του Πατρός και ὅμοιος τῷ Πατρί κατὰ πάντα ἀν και ἀπέρριπτον το ὁμοούσιος ὡς ὄρον. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τονίζει ὅτι το ὁμοούσιος δεν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρά αὐτό το ὁποῖον πιστεύουν οἱ τοιοῦτοι Ὁμοιουσιανοί, ὅπως εἶδαμεν.39 Τα τοιαῦτα εἰς την αυγουστίνειον σύνθεσιν θα ἦσαν, ἀκατανόητα, διότι θα ἰσχυρίζοντο τότε οἱ Ὁμοιουσιανοί ὅτι ἡ

μία θεία ουσία είναι ομοία εαυτή κατά πάντα, όπερ δεν σημαίνει τίποτε. Ακόμη και το ομοούσιος του Λόγου τω Πατρί θα ήτο εις την πραγματικότητα περιττόν, θα ελέγαμεν απλώς ότι η απλή κατά πάντα θεία ουσία είναι άκτιστος και έχει προς εαυτήν σχέσεις, ως νούς, αυτογνωσία και αυταγάπη αίτινες λέγονται Πατήρ, Υιός και Άγιον Πνεύμα. Ουδέποτε θα εγείρετο εν τοιαύτη περιπτώσει θέμα περί του ομοουσίου του Λόγου και του Πνεύματος τω Πατρί.

2) Τα φιλοσοφικά θεμέλια του αυγουστινείου Filioque

Ήδη εσημειώσαμεν τα φιλοσοφικά περί Filioque θεμέλια της αυγουστινείου θεολογίας εις άλλας μελέτας⁴⁰ ως και εκτενώς εν τω δοκιμίω τούτω.⁴¹ Ίνα τώρα ολοκληρώσωμεν την περί του αυγουστινείου Filioque εικόνα πρέπει να επαναφέρωμεν εις μνήμην την ήδη σημειωθείσαν προ του βαπτίσματος αυτού και εκφρασθείσαν πεποιθήσιν ότι "θά εύρω μεταξύ των Πλατωνικών εκείνο το οποίον δεν είναι αντίθετον εις τας Αγίας ημών Γραφάς".^{40α} Μετά όμως ως επίσκοπος έγραψεν εις τας "Εξομολογήσεις" του ότι δεν είχε απόλυτον δίκαιον διότι μεταξύ Πλατωνισμού και Χριστιανισμού υπάρχουν διαφοραί.⁴¹ Πάντως ο Αυγουστίνος ουδέποτε εγκατέλειπε την πεποιθήσιν του ότι οι Πλατωνικοί ορθώς πιστεύουν περί Αγίας Τριάδος. Μόνον την ενσάρκωσιν του Λόγου και τα περί θείας χάριτος δεν γνωρίζουν οι Πλατωνικοί κατά τον Αυγουστίνον.⁴²

Περί των βιβλίων των Πλατωνικών (εννοεί του Πλωτίνου) γράφει, "καί εκεί edιάβασα, όχι βεβαίως με τα ίδια λόγια, αλλά με τον ίδιον σκοπόν, πεισθείς με πολλούς λόγους, και διαφόρων ειδών, ότι "εν αρχή ήν ο Λόγος και ο Λόγος ήν προς τον Θεόν, και Θεός ήν ο Λόγος, ούτος ήν εν αρχή προς τον Θεόν, πάντα δι' αυτού εγένετο, και χωρίς αυτού εγένετο ουδέ έν ό γεγονός". Αυτό ό γεγονός, "εν αυτώ ζωή εστι, και ζωή ήν το φως των ανθρώπων. Και το φως εν τη σκοτία φαίνει, και η σκοτία αυτό ου κατέλαβεν. Και ότι η ψυχή του ανθρώπου, αν και μαρτυρεί περί του φωτός, εν τούτοις δεν είναι αυτή εκείνο το φώς, αλλά ο Λόγος, αυτός ο Θεός, είναι "τό αληθινόν φως ό φωτίζει πάντα άνθρωπον ερχόμενον εις τον κόσμον. Εν τω κόσμω ήν, και ο κόσμος δι' αυτού εγένετο, και ο κόσμος αυτόν ουκ έγνω" ... Εκεί επίσης edιάβασα ότι ο Θεός Λόγος δεν εγεννήθη εκ σαρκός ή εξ αίματος, ή εκ θελήματος ανδρός, ούτε εκ θελήματος σαρκός, αλλ' εκ Θεού. Αλλά ότι ο Λόγος σάρξ εγένετο και εσκήνωσεν εν ημίν", δεν edιάβασα εκεί. Ανεκάλυψα εις τα βιβλία αυτά, αν και ελέγετο αλλέως και διαφοροτρόπως, ότι ο Υιός "εν μορφή Θεού υπάρχων ουχ αρπαγμόν ηγήσατο το είναι ίσα Θεώ", διότι κατά φύσιν είναι ταυτόν, "αλλά εκένωσε μορφήν δούλου λαβών, εν ομοιώματι ανθρώπων γενόμενος ...", τα βιβλία αυτό δεν έχουν. Πάλιν, ότι ο Μονογενής Σου Υιός, συναιώνιος μετά Σού, μένει προ όλων των χρόνων και υπέρ όλους τους χρόνους αμετάβλητος ... είναι εκεί".⁴³ Τα τοιαύτα συνέταξεν ο Αυγουστίνος το ίδιον έτος κατά το οποίον ήρχισε να γράφη το "Περί Αγίας Τριάδος" έργον του. Ουδέποτε edήλωσεν αλλαγήν τινα των απόψεων τούτων, ούτε εις τας διορθώσεις όλων των έργων του τας οποίας προς το τέλος της ζωής του συνέταξεν εις το έργον του "Retractationum". Αντιθέτως υποστηρίζει εκεί ότι οι Πλατωνικοί διδάσκουν περί Θεού και δημιουργίας δια του Λόγου τα της Εκκλησίας.⁴⁴ Επομένως πρέπει να θεωρηθούν αι Εννεάδες του Πλωτίνου ως πρωτίστη πηγή της περί Αγίας Τριάδος, διδασκαλίας του Αυγουστίνου. Το γεγονός τούτο συμβαδίζει με την γενικώς ομολογουμένην επί του Αυγουστίνου επίδρασιν του γενομένου χριστιανού νεοπλατωνικού φιλοσόφου Βικτωρίνου.⁴⁵ Πάντως είναι σημαντικόν ότι ο

Αυγουστίνος δεν διέκρινε διαφοράν τινα, εκτός λεκτικήν τοιαύτην, μεταξύ των τριών αρχικών υποστάσεων του Πλωτίνου και της χριστιανικής περί Θεού διδασκαλίας. Τονίζει μάλιστα, ως είδαμεν, ότι κατά τον ίδιον τρόπον οι Πλατωνικοί και Χριστιανοί εκλαμβάνουν την εκ του Πατρός ύπαρξιν του Υιού. Τούτο πρέπει να σημαίνει ότι και η εκ της δευτέρας υποστάσεως ύπαρξις της τρίτης πρέπει να παρουσιάξη παρομοίαν ομοιότητα μεταξύ Χριστιανισμού και Πλατωνισμού. Δηλαδή η εκ του Υιού ύπαρξις του Πνεύματος, ή η εκ του νοός ύπαρξις της ψυχής του κόσμου πρέπει και τούτο να είναι το ίδιον εις τα δύο δόγματα των Πλατωνικών και Χριστιανών. Όθεν πρέπει μεταξύ άλλων να θεωρηθούν αι Εννεάδες του Πλωτίνου ως μία και ουσιαστική των πηγών της περί Filioque διδασκαλίας του Αυγουστίνου.

Εις την ελληνόφωνον κυρίως ρωμαϊκήν πατερικήν παράδοσιν η τοιαύτη ταύτισις των περί Θεού διδασκαλιών των Πλατωνικών και των Χριστιανών θα προεκάλη τον γέλωτα, όχι μόνον των Ορθοδόξων αλλά και των Νεοπλατωνικών. Εκπροσωπών την πατερικήν παράδοσιν ο Χρυσόστομος εν άκρα αντιθέσει προς την περί Πλάτωνος αφέλειαν του Αυγουστίνου και ερμηνεύων το Ιωαν. Ι,Ι διακηρύττει, "διά τούτο εντεύθεν πρώτον ποιείται την αρχήν, και προΐων και Θεόν φησιν είναι (ο Λόγος), και ουχ ως Πλάτων, τον μεν νούν, τον δε ψυχήν λέγων είναι, ταύτα γαρ πόρρω της θείας και ακηράτου φύσεως. Ουδέ γαρ έχει τι κοινόν προς ημάς, αλλά ανακεχώρηκε της προς την κτίσιν κοινωνίας, της κατ' ουσίαν λέγω, ου μην της κατά την σχέσιν".⁴⁶

Πάντως ο Αυγουστίνος εκκινεί από τας ανωτέρω αναπτυχθείσας προϋποθέσεις, ίνα κατανοήση το περί Αγίας Τριάδος δόγμα εξ επόψεως του ρητού του Ευαγγελιστού Ιωάννου ότι ο Θεός είναι αγάπη. Ούτως έχομεν την Τριάδα ο αγαπών, το αγαπώμενον και η αγάπη (amans, quod amatur, amor).⁴⁷ Το Πνεύμα το Άγιον είναι η κοινή αγάπη ή θεότης του Πατρός και του Υιού, ως είδαμεν.⁴⁸ Πάντως είναι σαφές ότι εάν εκληφθούν τα τοιαύτα ως σχέσεις, ή υποστάσεις, ή τρόποι υπάρξεως, τότε το Άγιον Πνεύμα εξάπαντος ύπαρξιν έχει πρωτίστως εκ του Πατρός αλλά και εξίσου εκ του Υιού.

Άλλη τριάς, ήτις αμυδρώς εικονίζει την Αγίαν Τριάδα, δια τον Αυγουστίνον, είναι εν τη ψυχή του ανθρώπου το είναι, το γινώσκειν και το θέλειν (esse, nosse, velle).⁴⁹ Και εδώ βλέπομεν πώς το θέλειν δια την ύπαρξιν του εξαρτάται από το είναι και από το γινώσκειν.

Άλλη τριάς δια τον Αυγουστίνον είναι ο νούς, η γνώσις και η αγάπη ή ο νούς η αυτογνωσία και η αυτοαγάπη (mens, notitia, amor).⁵⁰ Ο νούς ίνα αγαπά εαυτόν γνωρίζει εαυτόν. Όθεν το Πνεύμα εκπορεύεται εκ του νοός, αλλά και εκ της αυτογνωσίας του νοός.

Άλλη τριάς εν τη ψυχή του ανθρώπου είναι η μνήμη, η νόησις και η βούλησις (memoria, intelligentia, voluntas).⁵¹ Πάλιν φαίνεται σαφώς η εξάρτησις της βουλήσεως εκ της μνήμης και της νοήσεως.

Αυτή η τελευταία τριάς δια τον Αυγουστίνον καθρεπτίζει καλύτερον των άλλων την εν τω ανθρώπω εικόνα του Θεού, διότι δια της μνήμης περί Θεού, δια της νοήσεως των περί του Θεού και δια της προς Θεόν αγάπης ο άνθρωπος τελειοποιείται και φθάνει εις την εν Θεώ ευδαιμονίαν και ούτω τελειοποιείται η εν αυτό εικών του Θεού, δηλαδή της Αγίας Τριάδος.⁵²

Πάντως εις τα προ του βαπτίσματος γραφόμενα έργα του, ότε ήτο κατηχούμενος και υποτίθεται μαθητής του Αμβροσίου, ο Αυγουστίνος σαφώς παρεδέχετο την περί μνήμης θεωρίαν του Πλάτωνος, ήτις προϋποθέτει την προϋπαρξιν της ψυχής εις ευδαίμονα κατάστασιν αμέσου γνώσεως των αρχετύπων ειδών.⁵³ Εκ των υστέρων ο Αυγουστίνος εγκατέλειψε την περί προϋπαρξεως των ψυχών θεωρίαν του Πλάτωνος, αλλά διετήρησε την περί μνήμης θεωρίαν του, συνάπτων ταύτην με την περί δημιουργίας και πτώσεως του ανθρώπου διδασκαλίαν της Εκκλησίας.

Κατά τον Αυγουστίνον ο Αδάμ έπεσεν από την ευδαίμονα κατάστασιν αμέσου γνώσεως των αρχετύπων ειδών της θείας ουσίας και δια της πτώσεως ταύτης η ανθρωπότης μετά του Αδάμ απώλεσε την μνήμην της καταστάσεως ταύτης.⁵⁴ Αλλά η μνήμη αυτής διατηρείται εν τη παραδόσει της Αγίας Γραφής αλλά και εις ωρισμένους φιλοσόφους.⁵⁵ Ο Λόγος του Θεού δεν έπαυσε ποτέ να ενεργή την επαναφοράν της περί Θεού γνώσεως εις την μνήμην των ανθρώπων.⁵⁶ Η επαναφορά αυτή τελειοποιείται εν Χριστώ και η τελεία αποκατάστασις της εν τω ανθρώπω εικόνας του Θεού, συμπεριλαμβάνουσα το σώμα του ανθρώπου κατ' εικόνα του Χριστού, θα γίνη δια της μεταβολής των γνώσεων εις σοφίαν δια της αμέσου οράσεως ή ενοράσεως της θείας ουσίας.⁵⁷

Αι θέσεις των Φραγκολατίνων και των Προτεσταντών περί Filioque είναι παραλλαγαί των θέσεων του Αυγουστίνου. Το τραγικόν είναι ότι οι Φράγκοι εις εποχήν αγραμματοσύνης και εθνικής εξάρσεως προέβαλον το Filioque κατά τον τρόπον τον οποίον οι ίδιοι περιέγραψαν εις τον Πάπαν Λέοντα Γ'.⁵⁸ Εν καιρώ έμαθον γράμματα υπερασπίζοντες τον εθνικόν των εγωισμόν, όστις σήμεραν απέκτησεν, επίχρισιν εγγραμματοσύνης.

Η αποδοχή, όμως, του Filioque του Αυγουστίνου δεν είναι μία απλή προσθήκη "τετάρων συλλαβών". Αι προϋποθέσεις του Filioque μετέβαλον τον Χριστιανισμόν των Φράγκων και εν συνεχεία των υπ' αυτών διαμορφωθέντων Ευρωπαίων εις κάτι ξένον προς τον ορθόδοξον ρωμαϊκόν Χριστιανισμόν της Νέας Ρώμης. Ως τονίζωμεν εκτενώς από το 1955 και ως γνωρίζουν καλώς οι ληλητήσαντες τας απόψεις του υποφαινομένου, άνευ σχετικών και εντίμων παραπομπών, αι προϋποθέσεις του Filioque είχαν ως αποτέλεσμα να μεταβληθή ολόκληρος η μυστηριακή ζωή της φραγκολατινικής παραδόσεως. Όχι μόνον απωλέσθη εξ αιτίας του Filioque η θέωσις, δηλαδή η εμπειρία αυτής και η επ' αυτής ερειδομένη αποφαιτική θεολογία της Αγίας Γραφής και των Πατέρων, αλλά και το επί της θεώσεως ερειδόμενον αλάθητον της Εκκλησίας. Ακριβώς επειδή αι προϋποθέσεις του Filioque δεν επιτρέπουν την άμεσον δια της ακτίστου θείας ενεργείας και χάριτος σχέσιν του Θεού δια του Χριστού εν Αγίω Πνεύματι προς τους θεουμένους και τους πιστούς, ηναγκάσθησαν οι Φραγκολατίνοι να εκλάβουν την μετεχομένην εν τοις μυστηρίοις σωστικήν χάριν ως κτιστήν. Ούτως η μυστηριακή ζωή των Φράγκων μετεβλήθη εις το δυσειδαιμονικόν μυστηριακόν σύστημα του φραγκολατινικού μεσαίωνου.⁵⁹

Εκτός τούτου, αλλά εν αδιασπαστώ ενότητι μετά τούτων, αι προϋποθέσεις του Filioque επέτρεψαν την μεταξύ των Φραγκολατίνων ανάπτυξιν των δυσειδαιμονικών των αντιλήψεων περί καθαρτηρίου πυρός, κολάσεως και παραδείσου. Τούτο διότι η ταύτισις ουσίας και ακτίστου ενεργείας, εν συνδυασμώ με το άόρατον και άμέτοχον της θείας ουσίας, υπεχρέωσαν τον

Αυγουστίνον και τους Φραγκολατίνους να εκλάβουν το πυρ το αιώνιον ως και το καθαρτήριο πυρ ως κάτι το κτιστόν, ως ακριβώς συνέβη με τας εν δόξη νεφέλη και γνόφω φανερώσεις του Θεού εις τους προφήτας, αποστόλους και αγίους.

Μάλιστα εις την βάσιν των συζητήσεων των σημερινών Δυτικών περί βασιλείας του Θεού και εσχατολογίας είναι πάλιν το Filioque. Εξ αιτίας των προϋποθέσεων αυτού ο Αυγουστίνος εταύτισε την βασιλείαν του Θεού με τον λαόν του Θεού, δηλ. την κτιστήν όψιν της Εκκλησίας, και ούτως εν τοις πλαισίοις τούτοις οι σημερινοί δυτικοί βιβλισταί δαπανούν και εξαντλούν τας δυνάμεις των επί ανυπάρκτων δια τον Χριστόν και τους αποστόλους προβλημάτων.

Εν κατακλείδι τονίζομεν ότι αι φιλοσοφικά προϋποθέσεις του Filioque θεωρούνται εις την σύγχρονον φιλοσοφικήν σκέψιν φαντασία του μεσαίωου. Εξ επόψεως της συγχρόνου σκέψεως δεν ημπορεί να υπάρχη πιο αφελής ιδέα από την πεποίθησιν του πλατωνικού Αυγουστίνου, ότι τα εν τω κόσμω είναι εικόνες των δήθεν αρχετύπων ειδών της θείας φύσεως.

Δυστυχώς όμως αποκλείεται οι Δυτικοί να στραφούν προς τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας, εφόσον επικρατεί εις αυτούς η ιδέα ότι ο Αυγουστίνος είναι ο μεγαλύτερος και βαθύτερος Πατήρ της Εκκλησίας. Οι ασχολούμενοι με τους ελληνόφωνας Ρωμαίους Πατέρας Δυτικοί ή καθυποτάσσουν αυτούς εις τον Αυγουστίνον, ή δεν τους εννοούν, διότι λείπει η μυστηριακή προσέγγις μέσω της παραδόσεως των θεουμένων.

Το χειρότερον είναι ότι οι απαρνούμενοι τον φραγκολατινικόν Χριστιανισμόν του Αυγουστίνου Δυτικοί, ουδέποτε θα στραφούν προς την Ορθοδοξίαν, εφόσον πιστεύουν ότι ο Αυγουστίνος είναι συνέχεια και μέρος της πατερικής παραδόσεως και εφόσον μάλιστα πιστεύουν ότι είναι και το καλύτερον μέλος της παραδόσεως ταύτης. Αφού απορρίπτουν το κατ' αυτούς καλύτερον μέλος της παραδόσεως ταύτης διατί να χάνουν καιρόν με τα κατώτερα μέλη.

Πάντως εξ αιτίας των επαφών των με ορθοδόξους θεολόγους υπάρχουν σήμερον πολλοί πνευματικοί απόγονοι των Φραγκολατίνων, οι οποίοι διαισθάνονται πλέον την ουσιαστικήν διαφοράν μεταξύ της αυγουστινείου παραδόσεως και της παραδόσεως των Πατέρων και προσπαθούν να κατανοήσουν την διαφοράν ταύτην. Καλόν θα ήτο να καταβάλουν παρομοίας προσπαθείας και τα ευρισκόμενα εκτός της πατερικής παραδόσεως "ορθόδοξα" πνευματικά τέκνα των προϋποθέσεων του Filioque.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ και
ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΚΑΙ ΑΚΟΙΝΩΝΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣΙ. ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ

I. Εις το Μέρος I (σ. 1-20) της εκθέσεως ταύτης θα μας απασχολήση η προσπάθεια του καθηγητού του τμήματος θεολογίας της θεολογικής σχολής του ΑΠΘ κ. Γ. Μαρτζέλου να

ανατρέψη την παραδοσιακήν, δηλαδή την πατερικήν αντίληψιν περί της διαμάχης μεταξύ του αιρετικού Ευνομίου και κυρίως των Πατέρων Μεγάλου Βασιλείου και Γρηγορίου Νύσσης επάνω εις την διάκρισιν μεταξύ της θείας ουσίας και των θείων "ενεργειών".

II. Εις το Μέρος II (σ. 20-26) θα μας απασχολήση η κατάργησις του δόγματος περί των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος από ολόκληρον το τμήμα θεολογίας του Α.Π.Θ. Δηλαδή κατήργησε την αποκάλυψιν του Θεού εις την ανθρωπότητα μέσω του δοξασμού των θεουμένων ότι "...άπαν, ό θεωρείται και λέγεται εν τη παναγία και ομοφυεί και ομοουσίω Τριάδι, ή κοινόν εστι πάντων, ή ενός και μόνου των τριών". Μάλιστα την τελικήν μορφήν της ορολογίας περί αυτών των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος ετελειοποίησαν κυρίως οι εν λόγω αδελφοί Μέγας Βασίλειος και Γρηγόριος Νύσσης και ο φίλος τους Γρηγόριος ο Θεολόγος και η οποία ήτο το βασικόν θεμέλιον όλων των Οικουμενικών Συνόδων, κυρίως της Β' το 381 και της Η' το 879.

III. Συμπεράσματα και Θεολογική Μέθοδος

I. ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ

A'. Εισαγωγικά

1. Το 1983 και το 1984/93 εδημοσιεύθη η διδακτορική διατριβή του κ. Γεωργίου Μαρτζέλου με τον τίτλον "ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ".² Ο συγγραφεύς ασχολείται με τους ως άνω τρεις ωσάν να επρόκειτο περί στοχαστών. Ασφαλώς τούτο ισχύει δια τον Ευνόμιον, αλλά όχι δια τους Πατέρας Μ. Βασίλειον και Γρηγόριον Νύσσης. Τούτο διότι έφθασαν και οι δύο τους μαζί με τον Γρηγόριον τον Θεολόγον εις την εν Χριστώ θεωρίαν της δόξης του Πατρός εν Αγίω Πνεύματι δι' εσόπτρου εν αινίγματι και πρόσωπον προς πρόσωπον, δηλαδή δια του φωτισμού και της θεώσεως, και άφησαν τα άγια λείψανά τους εις μαρτυρίαν του γεγονότος τούτου. Δηλαδή εθεολόγησαν ως θεόπται, όχι ως στοχασταί. Δια τούτο μάλιστα εγνώρισαν εμπειρικώς ότι το θεμέλιον του δόγματος της Αγίας Τριάδος είναι τα κοινά και τα ακοινωνήτά της όπως μαρτυρεί η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη. Μάλιστα ο Γρηγόριος Νύσσης εξηγεί το φαινόμενον των αιρετικών κληρικών εντός των κόλπων της Εκκλησίας. Αυτοί εμφανίσθησαν όταν εισήλθον στον κλήρον μη φωτισμένοι και μη δοξασμένοι, δηλαδή στοχασταί. Από τους θεουμένους προφήτας, αποστόλους και Πατέρας γνωρίζομεν ότι 1) "Θεόν φράσαι αδύνατον και νοήσαι αδυνατώτερον," 2) "ουδεμία ομοιότης υπάρχει μεταξύ των κτισμάτων και της ακτίστου δόξης του Θεού" και 3) "...άπαν, ό θεωρείται και λέγεται εν τη παναγία και ομοφυεί και ομοουσίω Τριάδι, ή κοινόν εστι πάντων, ή ενός και μόνου των τριών." Τα τρία αξιώματα αυτά αποκλείουν την μεταφυσικήν οντολογίαν και τους βάσει αυτής στοχασμούς.

2. Ο κ. Μαρτζέλος δεν αντιμετωπίζει τον Μ. Βασίλειον και τον Γρηγόριον Νύσσης σαν εμπειρικούς επιστήμονας που είδαν μέσω της κοινής ακτίστου δόξης των περιχωρούντων αλλήλοις υποστάσεων της Αγίας Τριάδος εν τω ενσαρκωθέντι Κυρίω της Δόξης. Εν αντιθέσει

προς τους θεουμένους αυτούς Πατέρας ο Ευνόμιος ανοήτως κάμνει τον θρησκευόμενον φιλόσοφον σε πράγματα που δεν είδε τουλάχιστον δι' εσόπτρου εν αινίγματι. Εκτός τούτου ο κ. Μαρτζέλος και οι συνάδελφοί του κ. Ματσούκας και Τσελεγγίδης, κατήγγησαν την ανωτέρω διάκρισιν μεταξύ των "κοινών" και των περιχωρούντων αλλήλοις "ακοινωνήτων" της Αγίας Τριάδος και έτσι κατέρριψαν τα θεμέλια της διαμάχης των Πατέρων κατά των αιρετικών που κατεδικάστησαν από τας Οικουμενικάς Συνόδους Α' μέχρι Η'.

3. Ο κ. Μαρτζέλος όχι μόνον χρησιμοποιεί συχνά τον όρον οντολογία, αλλά και τιτλοφορεί το Κεφάλαιο Β' "Ο οντολογικός χαρακτήρ των θείων ενεργειών"! Αν είναι δυνατόν; Εκτός Ελλάδος σημαίνει σχεδόν πάντοτε την μεταφυσικήν. Χρησιμοποιεί τον όρον "οντολογικήν θεώρησιν" που δεν υπάρχει στους Πατέρας.³

4. Μάλιστα είναι εξίσου πρόβλημα εάν δύναται το σύστημα του Ευνομίου να χαρακτηρισθή ως "οντολογική θεώρησις" εφόσον πράγματι η "ανωτάτω και κυριωτάτη πρώτη ουσία" είναι η ίδια η βούλησις της που δεν δεσμεύεται ούτε από την "παρεπομένην ενέργειάν της" μέσω της οποίας παράγει την δευτέραν ουσίαν κ.τ.λ. "Πάντα γαρ όσα ηθέλησε, εποίησεν. Ου γαρ επιδέεται τινος προς την ών βούλεται σύστασιν, αλλ' άμα τε βούλεται, και γέγονε, όπερ ηθέλησεν".⁴ Ως καθαρά βούλησις η πρώτη εν λόγω ουσία δεν δεσμεύεται ούτε από την παρεπομένην ενέργειάν της και ούτε από το προσφυές όνομά της. Επομένως το σύστημα του Ευνομίου δεν είναι οντολογικο-μεταφυσική, ούτε αριστοτελική, ούτε πλατωνική, ούτε καν νεοπλατωνική. Είναι απλώς μία ειδωλολατρεία τριθεϊκή της οποίας το ύψιστον όν, δηλαδή η πρώτη ουσία του είναι αυτή αυτή κατά πάντα αδέσμευτος βούλησις του. Δεν έχει τίποτε εκτός και εντός εαυτής που καθορίζει τα αποτελέσματα της βουλήσεώς του. Δια τούτο δεν έχει ανάγκην ακτίστου ενεργείας δια να κάμνη ό,τι θέλει. Έτσι η αδέσμευτος βούλησις που είναι η ουσία της "ανωτάτω και κυριωτάτης ουσίας" βούλεται την ύπαρξιν της παρεπομένης ενεργείας της και το προσφυές όνομά της και έγινε αμέσως το θέλημα της. "Πάντα γαρ όσα ηθέλησε, εποίησεν. Ου γαρ επιδέεται τινος προς την ών βούλεται σύστασιν, αλλ' άμα τε βούλεται, και γέγονε, όπερ ηθέλησεν".⁵

Β'. Η βασική θέση του κ. Μαρτζέλου

5. Ο κ. Μαρτζέλος προβληματίζεται με το κατά πόσον ο Μέγας Βασίλειος κατενόησε την διδασκαλίαν του Ευνομίου περί ουσίας και ενεργείας του Θεού. Ο Μ. Βασίλειος κατηγορεί τον Ευνόμιον ότι ταυτίζει την θείαν άκτιστον ενέργειαν με την άκτιστον θείαν ουσίαν ως εξής, "πώς ουν ου καταγέλαστον, το δημιουργικόν ουσίαν είναι λέγειν; Ή το προνοητικόν páλιν ουσίαν; Ή το προγνωστικόν páλιν ωσαύτως; Και απαξαπλώς πάσαν ενεργειαν, ουσίαν τίθεσθαι;"⁶ Αφού το 1983 ο κ. Μαρτζέλος παραθέτει αυτό τούτο το κείμενον εις την υποσημείωσιν 4 της σελίδος 93-94 και το 1984/93 στην υποσημείωσιν 2 στην σελίδα 83 παρατηρεί ότι, "καίτοι όμως ο Ευνόμιος σαφώς τονίζει την διάκρισιν μεταξύ ουσίας και ενεργειών του Θεού, ο Μ. Βασίλειος τον κατηγορεί ότι ουσιαστικώς ταυτίζει ουσίαν και ενέργειαν εις τον Θεόν".⁷ Το "ουσιαστικώς" δεν υπάρχει στον Βασίλειον.

6. Ο κ. Μαρτζέλος υποστηρίζει ότι ασφαλώς ο Μ. Βασίλειος γνωρίζει την διάκρισιν που κάμνει ο Ευνόμιος μεταξύ της "ουσίας και των ενεργειών του Θεού" και υπόσχεται ότι θα εξηγήσει το φαινόμενον αυτό στο τέταρτον κεφάλαιον. Εκεί διατείνεται το 1983 εις την σ. 95 και το 1984/93 εις την σ. 84 ότι "ο Υιός... "εγεννήθη" και "εκτίσθη" κατ' άμεσον τρόπον δια της ακτίστου ενεργείας του Πατρός...η αιτιώδης σχέσις μεταξύ του Πατρός και του Υιού προσδιορίζεται κατά τον Ευνόμιον μόνον υπό της ακτίστου ενεργείας του Πατρός, εις την οποίαν οφείλει την ύπαρξίν του". Δηλαδή, κατά τον κ. Μαρτζέλον ο Ευνόμιος είναι απλώς οπαδός του Αρείου. Αλλά αντιθέτως, όπως έχουμε περιγράψει την διδασκαλίαν του Ευνομίου εις την παρούσα έκδοσιν της Δογματικής και εις το Franks, Romans, Feudalism and Doctrine το 1981 και όπως θα ίδωμεν πάλιν, η ενέργεια, και όχι αι κατά τον κ. Μαρτζέλον ενέργειαι, της "ανωτάτης και κυριωτάτης ουσίας" δια της οποίας κτίζει την δευτέραν ουσίαν, δηλαδή τον Λόγον, είναι "παρεπομένη" και αποτέλεσμα κτιστόν της βουλήσεως της που είναι αυτή αύτη η ουσία της. Δια λόγους που θα ίδωμεν παρακάτω ο κ. Μαρτζέλος δεν έχει υπ' όψιν του τα κείμενα βάσει των οποίων ο Ευνόμιος μας αποκαλύπτει την σαφεστέραν διδασκαλίαν και ορολογίαν του και βάσει των οποίων περιγράψω την διδασκαλίαν του.

7. α) Όπως θα ίδωμεν από κείμενα του Ευνομίου η "ανωτάτω και κυριωτάτη ουσία" έχει μίαν "παρεπομένην ενέργειαν," και όχι "ενεργείας," όπως διαβάσει κατ' επανάληψιν τα περιορισμένα κείμενα του Ευνομίου που γνωρίζει ο κ. Μαρτζέλος. Η δε "παρεπομένη ενέργεια" αυτή δεν είναι άκτιστος, αλλά κτιστή. Ο κ. Μαρτζέλος είχε βρει ένα μόνον χωρίον του Γρηγορίου Νύσσης όπου γίνεται μνεία του όρου "παρεπομένη ενέργεια," σ. 90 και υποσημ. 6 το 1983 και σ. 81 υποσημ. 5 το 1984/93, παρ' ότι ο όρος αυτός είναι το βασικό κλειδί του περί ενεργείας συστήματος του Ευνομίου.

β) Ο κ. Μαρτζέλος έχει υπόψιν του την διδασκαλίαν του Ευνομίου περί Θεού και των "ενεργειών" του από το έργον αυτού "Απολογία" και από την ανασκευήν του εις το έργον του Μεγάλου Βασιλείου "Ανατρεπτικός της Απολογίας του δυσσεβούς Ευνομίου." Ο Ευνόμιος, όμως, κυκλοφορούσε το έργον του εις στενούς κύκλους. Όμως ο Μέγας Βασίλειος το ανακάλυψε και όχι μόνον το ανασκεύασε δημοσίως, αλλά και το γελοιοποίησε. Αλλά το έργον αυτό του Ευνομίου δεν ήτο η πλήρης διδασκαλία του. Εις απάντησιν του Βασιλείου ο Ευνόμιος έγραψε το έργον του "Απολογία υπέρ Απολογίας" πάλιν δια εκλεκτούς φίλους και οπαδούς του. Μάλιστα το εδημοσίευσε μετά τον θάνατον του Μεγάλου Βασιλείου. Εις το σημείον αυτό ο Γρηγόριος Νύσσης ανέλαβε να το ανασκεύαση εις το έργον του "Αντιρρητικός προς Ευνόμιον". Το εν λόγω έργον του Ευνομίου δεν σώζεται, σώζονται όμως πολλά εις τον "Αντιρρητικόν προς Ευνόμιον". Εν συνεχεία ο Ευνόμιος εξέδωσε το έργον του "Εκθεσις Πίστεως" του οποίου πολλά σώζονται εις τον "Αντιρρητικόν προς την Ευνομίου Έκθεσιν" του Γρηγορίου Νύσσης.

γ) Παραδόξως ο κ. Μαρτζέλος παραπέμπει εις περίπου 27 κείμενα του Ευνομίου από τα ογκώδη κατ' αυτού έργα του Γρηγορίου Νύσσης. Μόνον τρία απ' αυτά τα κείμενα του Ευνομίου αναφέρονται εις την διδασκαλίαν του περί Θεού, ενώ τα υπόλοιπα περίπου 25 κείμενα αναφέρονται εις την διδασκαλίαν του Ευνομίου περί των ονόματων του Θεού. Ο Ευνόμιος δεν είχε αποκαλύψει ακόμη όλην την διδασκαλίαν του περί των τριών θεϊκών ουσιών του και των ονομάτων τους εις το έργον "Απολογία" που ανασκεύασε ο Μ. Βασίλειος. Μη έχων παρά τα τρία ανωτέρω κείμενα του Ευνομίου ο κ. Μαρτζέλος ούτε καν αναφέρεται εις την περί "τής ανωτάτω

και κυριωτάτης ουσίας" και "τής παρεπομένης ενεργείας και του προσφυούς ονόματος της" διδασκαλίαν του Ευνομίου. Τούτο σημαίνει απλούστατα ότι, όχι μόνον δεν έχει ολοκληρωμένη εικόνα της περί Θεού και "τής ενεργείας του" διδασκαλίας του Ευνομίου, αλλά την εικόνα που έχει κατασκευάσει είναι εντελώς πλανεμένη. Με άλλα λόγια εδούλεψε μόνον με τα περί Θεού και των θείων ενεργειών κείμενα του Ευνομίου με τα οποία ασχολείται ο Μέγας Βασίλειος. Μη έχων υπόψιν του τα περί Θεού και "τής παρεπομένης ενεργείας του" κείμενα του Ευνομίου ως σώζονται εις τα εν λόγω έργα του Γρηγορίου Νύσσης, ο κ. Μαρτζέλος δεν είχε τα μέσα δια να έχει ακριβή εικόνα της διδασκαλίας του Ευνομίου. Υπεύθυνος δια την κατάστασιν αυτήν είναι ο σύμβουλος καθηγητής του που θα έπρεπε να επιμείνη να χρησιμοποιήση και τα περί Θεού και ενεργείας κείμενα του Ευνομίου εις τα κατ' αυτού συγγράμματα του Γρηγορίου Νύσσης. Δια τούτο, όπως θα ίδωμεν, δεν κατάλαβε τί είναι η εν λόγω "παρεπομένη ενέργεια" κατά τον Ευνόμιον αφού και την εξέλαβε ως άκτιστον. Το ότι είναι κτιστή μάλιστα φαίνεται από το ίδιο το ρήμα "παρέπομαι" που σημαίνει "ακολουθώ από δίπλα" ή "από κοντά," ή ως "τό παρεπόμενον" είτε "ως τι κατ' ανάγκη αποτέλεσμα" είτε "ως τι συμβεβηκός". Κατά τον Ευνόμιον "η παρεπομένη αυτή ενέργεια" δεν είναι κατά την φύσιν της ούτε άναρχος ούτε ατελεύτητος, διότι απλούστατα είναι κτίσμα της ακτίστου βουλήσεως, δηλαδή της ακτίστου ουσίας.

δ) Έτσι η πρωτοτυπία του κ. Μαρτζέλου και του συμβούλου καθηγητού του συνίσταται εις το ότι ίσως είναι οι πρώτοι που ισχυρίσθησαν ότι δύναται κάτι που δεν είναι "άναρχον" να είναι και συγχρόνως άκτιστον. Αλλά δια τον Ευνόμιον η εν λόγω "παρεπομένη ενέργεια" της "ανωτάτω και κυριωτάτης ουσίας" δεν είναι άναρχος απλούστατα διότι είναι "κτιστή". Εις την σ. 90-92 το 1983 και την σ. 79-81 το 1984/93 ο κ. Μαρτζέλος βαπτίζει την ενέργειαν αυτήν "άκτιστον" και αγωνίζεται με σοφιστίες να καλύψη την αδυναμίαν του να τεκμηριώση με χωρία του Ευνομίου και των αντιπάλων του πώς είναι δυνατόν μία ενέργεια που δεν είναι άναρχος να είναι συγχρόνως και άκτιστος. Μάλιστα καλεί ήδη το 1983 σ. 90 εις επικουρίαν του τον Γρηγόριον Νύσσης ο οποίος γράφει ότι η ενέργεια του Θεού είναι κατά τον Ευνόμιον "δύναμις τις ουσιώδης καθ' εαυτήν υφεστώσα και το δοκούν εργαζομένη δι' αυτεξουσίου κινήματος". Αλλά πάντως το χωρίον αυτό δεν είναι του Ευνομίου. Είναι μέρος κολοβωμένου ερωτήματος, που ολοκληρώνεται το 1984/93 σ. 81, υποσημ. 5. Με το κείμενον του αυτό ο Γρηγόριος Νύσσης χλευάζει την "παρεπομένην ενέργειαν" του Θεού του Ευνομίου. Είναι η μόνη φορά που ο τεχνικός και βασικός όρος κλειδί του συστήματος του Ευνομίου, δηλαδή "παρεπομένη ενέργεια", κάμνει την εμφάνισίν του εις το βιβλίον αυτό του κ. Μαρτζέλου.

8) Οι κ. Μαρτζέλος και Καλογήρου νομίζουν ότι οι ξένοι, σαν τον J. N. D. Kelly στον οποίον εστηρίχθησαν, καταλαβαίνουν πραγματικά τας διαμάχας μεταξύ Πατέρων και αιρετικών της εποχής των Οικουμενικών Συνόδων. Ούτε οι Παπικοί, ούτε οι Προτεστάνται, αλλά και ούτε σχεδόν όλοι που κάμνουν τους σημερινούς ορθοδόξους θεολόγους, έχουν ακόμη καταλάβει ότι δια όλους τους Πατέρας των Οικουμενικών Συνόδων ο Λόγος της Κ. Δ. είναι ο Ιαχβέ, δηλαδή ο Κύριος της Δόξης της Π.Δ. Σ' αυτό, δηλαδή ότι ο Λόγος είναι ο Ιαχβέ των προφητών, συμφωνούν και οι Αρειανοί και οι Πατέρες και ο Ευνόμιος ο ίδιος και οι αδελφοί Μ. Βασίλειος και Γρηγόριος Νύσσης. Αυτό είναι και ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ των διαμαχών μεταξύ αιρετικών και Ορθοδόξων. Επίσης είναι το κατ' εξοχήν Κλειδί των διαφορών μεταξύ Αυγουστίνου και των υπολοίπων Πατέρων Δύσεως και Ανατολής, και μεταξύ Φραγκο-Λατίνων και των Πατέρων. Οι

σημερινοί Παπικοί και Προτεστάνται ταυτίζουν τον εαυτόν τους ουσιαστικά με τον Αυγουστίνον εις το ότι ο Χριστός δεν είναι ο Ιαχβέ της Π.Δ. και τους ακολουθούν "σχεδόν όλοι" οι σημερινοί δήθεν "ορθόδοξοι θεολόγοι", "βιβλικοί" και "δογματικοί".

Γ'. Η Νέα έκδοσις του 1984/93

9) Ο κ. Μαρτζέλος είχε κάμει νέαν έκδοσιν της διατριβής του το 1984. Ήτο φυσικόν να πιστεύσω ότι ίσως διώρθωσε την νέαν αυτήν έκδοσιν. Τώρα στην ιδικήν του σ. 78 υποσημ. 1 παραπέμπει στα έργα μου (1) Δογματική κεφ. "Οι Ευνομιανοί", (2) "Κριτική Θεώρησις των εφαρμογών της Θεολογίας", σ. 425 και (3) "Franks, Romans, Feudalism and Doctrine", σελ. 77. Το ότι δεν διάβασε το τελευταίο βιβλίον σωστά φαίνεται από το γεγονός ότι η περίληψίς μου της διδασκαλίας του Ευνομίου δεν ευρίσκεται στην σ. 77, αλλά εις τας σ. 87-88 εις τας οποίας δεν παραπέμπει. Και ούτε κατάλαβε το κεφάλαιον "Οι Ευνομιανοί" της Δογματικής μου. Εκεί περιγράφω πώς η δευτέρα ουσία, δηλαδή ο Λόγος, της Τριάδος του Ευνομίου, δεν είναι έργον της ακτίστου ενεργείας του Πατρός, όπως στον Άρειον, αλλά έργον της κτιστής ακολουθούσης, "παρεπομένης", ενεργείας της πρώτης ουσίας. Ούτε στο στάδιον αυτό μου εζήτησε εις ποία χωρία θεμελιώνω την περιγραφήν μου της διδασκαλίας του Ευνομίου. Έτσι συνέχισε να υποστηρίξει ότι ο Ευνόμιος ακολουθεί τον Άρειον.

Δ'. Τα δύο κείμενα-θεμέλια των θέσεων του κ. Γ. Μαρτζέλου που τυγχάνουν να είναι εις το βιβλίον μου "Το Πρατορικόν Αμάρτημα" 9

10. α) Το 1957 και πάλιν το 1987 είχα επικαλεσθεί τον Μέγαν Βασίλειον διαμαρτυρόμενον κατά του Ευνομίου ότι, "πώς ουν ου καταγέλαστον, το δημιουργικόν ουσίαν είναι λέγειν; Ή το προνοητικόν πάλιν ουσίαν; Ή το προγνωστικόν πάλιν ωσαύτως; Και απαξιαπλώς πάσαν ενέργειαν, ουσίαν τίθεσθαι;"¹⁰

β) Ο κ. Μαρτζέλος αποκαλύπτει μόλις στην σ. 93 (υποσημ. 4) στην έκδοσιν του 1983 ή στην σ. 83 υποσημ. 2 στην έκδοσιν του 1984/93 τα λεγόμενα αυτά του Μ. Βασιλείου. Στο σημείον αυτό έχει πλέον, ως φαίνεται, την πεποίθησιν ότι ο αναγνώστης θα έχη τώρα πιστεύση στην μέχρι τούδε ερμηνείαν του ότι ο Ευνόμιος δεν ταυτίζει την θείαν ουσίαν με την άκτιστον θείαν ενέργειαν, όπως τον κατηγορεί ο Μ. Βασίλειος.

11. α) Ο Ευνόμιος είχε υπόψιν του την διδασκαλίαν και των Ορθοδόξων και των Αρειανών περί της διακρίσεως μεταξύ της θείας ουσίας και της ακτίστου ενεργείας. Αλλά εχάραξε νέαν γραμμήν στο θέμα. Εταύτισε την ουσίαν του Θεού με την βούλησιν του Θεού και διακρίνει από αυτήν την ενέργειαν του Θεού που ακολουθεί την βούλησίν του. Δια τούτο την "ενέργειαν ηγείσθαι την βούλησιν". Αυτά κατέγραψε ο Ευνόμιος εις το έργον του "Απολογία" που κυκλοφορούσε μυστικώς μεταξύ των οπαδών του που ελέγοντο Ανόμοιοι και που δεν εδέχοντο καμμίαν ομοιότητα μεταξύ ακτίστου και κτιστού. Δηλαδή, συμφωνούσαν με τους Ορθοδόξους

φαινομενικά στη διάκρισιν μεταξύ θείας ουσίας και θείων ενεργειών και στην ανομοιότητα ακτίστου και κτιστού δια να τους ανατρέψουν από μέσα. Αυτό το έργο του Ευνομίου είναι εκείνο που έπεσε εις τα χέρια του Βασιλείου και από τούτο κατάλαβε τον κίνδυνον που διέτρεχον οι πιστοί. Ο κ. Μαρτζέλος δεν συνέλαβε τα κρυπτόμενα μέσα στα κείμενα του Ευνομίου και έτσι ευρίσκει περίεργον την καταγγελίαν του Μεγάλου Βασιλείου ότι ο Ευνόμιος ταυτίζει ουσίαν και ενέργειαν εις τον Θεόν. Αλλά εν αντιθέσει προς τους Ορθοδόξους ο Ευνόμιος υποστηρίζει ότι η διακρινομένη από την θείαν ουσίαν ενέργεια της "ανωτάτω και κυριωτάτης ουσίας" είναι "παρεπομένη" και κτιστή.

β) Ιδού το κείμενον του Ευνομίου που επαγίδευσε τον κ. Μαρτζέλον, "ούτοι μερισμόν ή κίνησιν τινά την ουσίαν ηγουμένους, άπερ επινοείν αναγκαίον τους υπαγομένους τοις Έλλησι σοφίσμασιν, ενούντων τη ουσία την ενέργειαν, και δια τούθ' άμα μεν τω Θεώ τον κόσμον αποφαινομένων, ουδέν δε μάλλον εκ τούτου την ατοπίαν διαφευγόντων...Ημείς δε κατά τα μικρώ πρόσθεν ρηθέντα την ενέργειαν εκ των έργων κρίνοντες, ουκ ασφαλές οióμεθα δειν ενούν τη ουσία, την μεν άναρχον απλήν τε και ατελεύτητον ειδοότες, την δε ενέργειαν ουκ άναρχον. Η γαρ αν ήν και το έργον άναρχον, ούτ' ατελεύτητον, επει μηδέ οίόν τε παυσαμένων των έργων άπαυστον είναι την ενέργειαν. Λίαν γαρ μειριακάδες, και φρενώς νηπίας, αγέννητον και ατελεύτητον λέγειν την ενέργειαν ταυτόν τη ουσία τιθεμένους μηδενός των έργων αγεννήτως γίνεσθαι δυναμένου, μητ' ατελευτήτως. Εκ γαρ τούτων συμβαίνει δυοίν θάτερον, ή την ενέργειαν άπρακτον είναι του Θεού, ή το έργον αγέννητον. Ει δ' εκάτερον τούτων ομολογουμένως άτοπον, αληθές το λειπόμενον, αρχομένων τε των έργων, μη άναρχον είναι την ενέργειαν, παυομένων τε, μη άπαυστον. Ου χρή τοίνυν πειθομένοις γνώμαις ετέρων ανεξετάστοις ενούν τη ουσία την ενέργειαν, αληθεστάτην δε και Θεώ πρεπωδεστάτην ενέργειαν ηγείσθαι την βούλησιν, αρκούσαν προς τε το είναι και σώζεσθαι τα πάντα, μαρτυρούσης και προφητικής φωνής. Πάντα γαρ όσα ηθέλησε, εποίησεν. Ου γαρ επιδέεται τιнос προς την ών βούλεται σύστασιν, αλλ' άμα τε βούλεται, και γέγονε, όπερ ηθέλησεν".¹¹

γ) Εις το κείμενον αυτό μόνον η βούλησις του αγεννήτου είναι άκτιστος αφού αυτή ταυτίζεται με την άκτιστον θείαν ουσίαν. Δια τούτο, όπως θα δούμεν, προηγείται η άκτιστος ουσία/βούλησις και παρέπεται η ενέργεια και δια τούτο ο Ευνόμιος την ονομάζει "παρεπομένην". Ο τεχνικός όρος αυτός, δηλαδή "παρεπομένη ενέργεια", εμφανίζεται, όπως εσημειώσαμεν, μία φορά μόνον εις το βιβλίον του κ. Μαρτζέλου εις χωρίον του Γρηγορίου Νύσσης το οποίον δεν κατάλαβε, όπως θα ίδωμεν στην παραγ. 28. Το παράδοξον είναι ότι δια τον Ευνόμιον δεν υπάρχει "ενέργεια" της Τριθεΐας του που να μη είναι "παρεπομένη". Ο κ. Μαρτζέλος δεν εδιάβασε καν τα σχετικά κείμενα του Ευνομίου εις τον Γρηγόριον Νύσσης και δια τούτο δεν κατάλαβε το απλούν τούτο γεγονός που είναι βασικόν κλειδί του θρησκευτικού συστήματος του Ευνομίου.

δ) Αλλά ο κ. Μαρτζέλος πιστεύει ότι στο κείμενο αυτό της "Απολογίας" του Ευνομίου η διακρινομένη από την θείαν ουσίαν ενέργεια είναι άκτιστος. Αλλά κατά τους Πατέρες "η άκτιστος ενέργεια του Θεού είναι αΐδιος παρά το γεγονός ότι δεν είναι αγέννητος και άναρχος και πάντοτε ατελεύτητος, (καί ο Λόγος είναι αΐδιος παρά το γεγονός ότι δεν είναι αγέννητος και άναρχος, αφού είναι γεννητός και συνάναρχος τω Πατρί). "...Η πρόγνωσις δε του Θεού, αρχήν ουκ έχουσα, μετά το γενέσθαι περί ών προέγνω τέλος έχει. Ωστε ου το τέλος έχον ανάγκη και

αρχήν έχειν".¹² Ταύτα κατά τον Μέγαν Βασίλειον. Αλλά στο εν λόγω χωρίον του Ευνομίου η ενέργεια του ιδικού του Θεού δεν είναι αΐδιος, αλλά έχει αρχήν.

ε)Ο κ. Μαρτζέλος κάμνει την σχετικήν ερμηνείαν του μόλις προμνημονευθέντος στην παράγραφον 17 β) χωρίου του Ευνομίου στην σ. 92 το 1983 ή στην σ. 79-81 το 1984/93, δηλαδή 2 ή 3 σελίδες πριν αναφέρει την ανωτέρω καταγγελίαν (16. α) του Μ. Βασιλείου. Εν τω μεταξύ είχε ανακαλύψει τα ιδικά μου περί Ευνομίου και το γεγονός ότι περιγράφω την διακρινομένην από την θείαν ουσίαν ενέργειαν ως κτιστήν. Είχε ήδη στο βιβλίον του χωρίον όπου φαντάζεται ότι ο Γρηγόριος Νύσσης του παρέχει βοήθειαν κατά της ιδικής μου ερμηνείας του Ευνομίου. Θα επανέλθωμεν παρακάτω στην παρ. 22.

12. Εις την Εισαγωγήν και εις τα Κεφάλαια Α' και Β' του έργου μου "Το Προπατορικόν Αμάρτημα" (1957/1989) και στην παρούσα Δογματικήν μου κεφ. "Οι Ευνομιανοί" εξηγώ πώς οι ταυτίζοντες την άκτιστον ουσίαν του Θεού με την άκτιστον ενέργειαν Αυτού είναι υποχρεωμένοι να δεχθούν ή είδος πανθεισμού ή να εκλάβουν την εν τω κόσμω και τοις ανθρώποις ενέργειαν και χάριν του Θεού ως κτιστήν. Την τελευταίαν αυτήν επιλογήν ακριβώς κάμνουν οι Ευνόμιος, Αυγουστίνος και Θωμάς Ακινάτης. Αυτό ακριβώς έκαμαν σχεδόν όλοι οι Φραγκολατίνοι, Παπικοί και Προτεστάνται, με την διαφοράν ότι μεταξύ των τελευταίων πολλοί απέρριψαν την κτιστήν θείαν χάριν και έμειναν με την άκτιστον βούλησιν του Θεού και τον απόλυτον προορισμόν. Ο Μέγας Βασίλειος και ο αδελφός του ο Γρηγόριος Νύσσης πολεμούν τον Ευνόμιον ακριβώς μέσα εις τα πλαίσια αυτά. Επίσης μέσα στα ίδια πλαίσια ο Ορθοδοξος Ησυχασμός ή Παλαμισμός πολέμησε τον Φραγκολατινικόν Σχολαστικισμόν.

13. Αφού ο Ευνόμιος εταύτισε την άκτιστον θείαν βούλησιν με την άκτιστον θείαν ουσίαν ήτο υποχρεωμένος ως Χριστιανός (;) Επίσκοπος, που πιστεύει εις το δόγμα της εκ του μηδενός δημιουργίας, να διακρίνη την εν τω Θεώ άκτιστον θείαν ουσίαν από την κτιστήν ενέργειαν του Θεού δια της οποίας κτίζει τον κτιστόν Λόγον κτλ. όπως ακριβώς περιγράφουν ο Μέγας Βασίλειος και ο Γρηγόριος Νύσσης και όπως φαίνεται σαφώς από τα αυτούσια κείμενα του Ευνομίου που παραθέτουν.

14. Μετά τον θάνατον του Μ. Βασιλείου ο αδελφός του ο Γρηγόριος ο Νύσσης συνέχισε τον αγώνα κατά των θρησκευτικών στοχασμών του Ευνομίου ο οποίος είχε γράψει την "Απολογία υπέρ Απολογίας" του και την κυκλοφορούσε μόνον μεταξύ των οπαδών του και μετά τον θάνατον του Βασιλείου δημοσίως. Ο Γρηγόριος Νύσσης ανασκεύασε το έργον τούτο του Ευνομίου εις τρία σταδια. Ο Ευνόμιος απήντησε με το έργον του "Εκθεσις Πίστεως" εις την οποίαν απήντησε ο Γρηγόριος Νύσσης με το έργον του "Αντιρρητικόν εις την Ευνομίου Έκθεσιν". Εις αυτά έχομε πληρεστέραν εικόνα της διδασκαλίας του Ευνομίου. Αλλά από τα έργα αυτά ο κ. Μαρτζέλος γνωρίζει μόνον δύο περί Θεού κείμενα του Ευνομίου Migne, P.G., 45, 325C, που ήδη εμνημονεύσαμεν, και το Migne, 45, 297BC. Αλλά αυτή η πληρεστέρα εικόν ανατρέπει πλήρως την περιγραφήν της διδασκαλίας του Ευνομίου περί θείας ουσίας και "ενεργειών" που κάμνει ο κ. Μαρτζέλος. Εκ των κειμένων του Ευνομίου επικρατεί η παραδοσιακή ερμηνεία των Πατέρων Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου Νύσσης, Γρηγορίου του Θεολόγου και Γρηγορίου του Παλαμά και όχι του κ. Μαρτζελου.

Ε'. Σύνοψις της διδασκαλίας του Ευνομίου

15. Παραθέτω την σύνοψιν της διδασκαλίας του που κάμνει ο ίδιος ο Ευνόμιος από την παρούσαν Δογματικήν μου κεφ. "Οι Ευνομιανοί".

16. Κείμενον συνοψίζον την διδασκαλίαν του Ευνομίου από την "Απολογίαν υπέρ Απολογίας" του από τον "Αντιρρητικόν" του Γρηγορίου Νύσσης.

Κεφ. ιγ' Μνήμη των δογματικώς αυτώ ειρημένων και κατά διαίρεσιν προς τα ειρημένα μάχη.

151-154 "Πάς ο των καθ' ημάς δογμάτων συμπληρούται λόγος εκ τε της Α ανωτάτω και κυριωτάτης ουσίας και εκ της δι' εκείνην μεν ούσης μετ' εκείνην δε πάντων των άλλων πρωτευούσης και τρίτης γε της μηδεμιά μεν τούτων συνταττομένης, αλλά τη μεν δια την αιτίαν, τη δε δια ενέργειαν καθ' ήν γέγονεν υποταττομένης, συμπεριλαμβανομένων δηλαδή προς την του παντός λόγου συμπλήρωσιν και των ταις ουσίαις παρεπομένων ενεργειών και των ταύταις προσφυών ονομάτων. Πάλιν δ' αύ εκάστης τούτων ουσίας ειλικρινώς απλής και πάντη μιας ούσης τε και νοουμένης κατά την ιδίαν αξίαν, συμπεριγραφομένων δε τοις έργοις των ενεργειών, και των έργων ταις των εργασμένων ενεργείαις παραμετρούμενων, ανάγκη Β δήπου πάσα και τας εκάστη των ουσιών επομένας ενεργείας ελλάττους τε και μείζους είναι, και τας μεν πρώτην τας δε δευτέραν επέχειν τάξιν, συνόλωσ τε ειπείν προς τοσαύτην εξικνείσθαι διαφοράν, προς οπόσην αν εξικνήται τα έργα, επει μηδέ θεμιτόν την αυτήν ενέργειαν ειπείν καθ' ήν τους αγγέλους εποίησεν ή τον άνθρωπον, αλλ' όσω τα έργα των έργων πρεσβύτερα και τιμιώτερα, τοσοούτω και την ενέργειαν της ενεργείας αναβεβηκέναι φαίη αν τις ευσεβώς διανοούμενος, άτε δη των αυτών ενεργειών την ταυτότητα των έργων αποτελουσών, και των παρηλλαγμένων έργων παρηλλαγμένας τας ενεργείας εμφανόντων. Ούτω δε τούτων εχόντων και τη προς άλλα σχέσει τον ειρμόν C απαράβατον διατηρούντων, προσήκει δήπου τους κατά την συμφυή τοις πράγμασι τάξιν την εξέτασιν ποιουμένους και μη φέρειν ομού πάντα και συγγείν βιαζομένους, ει μεν περί ταις ουσίαις κινού το τις αμφισβήτησις, εκ των πρώτων και προσεχών ταις ουσίαις ενεργειών ποιείσθαι των δεικνυμένων την πίστιν και των αμφισβητουμένων την διάλυσιν, την δε επί ταις ενεργείαις αμφιβολίαν δαλύειν εκ των ουσιών, αρμοδιωτέρα γε μην και τοις πάσιν ανυσιμωτέρα ηγείσθαι την από των πρώτων επί τα δεύτερα κάθοδον." (Migne, P.G., 45, 297 A,B,C.)¹³

17.Ο κ. Μαρτζέλος παραπέμπει δύο φορές στο ως άνω κομμάτι Migne, P.G., 45, 297B (σ. 93 και 142 το 1983 ή σ. 83 και 127 το 1984/93), μία φορά στο 297C (σ. 142 το 1983 ή σ. 127 το 1984/93). Αλλά δεν παραπέμπει ούτε μίαν φοράν στο 297A ούτε το 1983 και ούτε το 1984/93 παρ' ότι είναι το κλειδί της τριθεΐας του Ευνομίου. Αλλά παρ' ότι ο κ. Μαρτζελος παραπέμπει στο 297B και στο 297C ούτε καν τα διάβασε με προσοχήν, και ίσως καθόλου μάλιστα. Μάλλον τα εδανείσθηκε από παραπομπάς κάποιου βιβλίου. Πάντως το ελλείπον 297A είναι το κατ' εξοχήν κλειδί που το 297B και το 297C ολοκληρώνουν ως σύνοψιν της διδασκαλίας του κατά την μαρτυρίαν αυτού τούτου του Ευνομίου. Εδώ φαίνεται σαφώς πλέον η τριθεΐα του Ευνομίου την οποίαν ο κ. Μαρτζέλος βαπτίζει Τριαδολογίαν. Τούτο σημαίνει απλούστατα ότι δεν

επρόσεξε την είδησιν του Ευνομίου στο 297Α ότι προσφέρει στον αναγνώστην αυτήν την περίληψιν της διδασκαλίας του: "Πάς ο των καθ' ημάς δογμάτων συμπληρούται λόγος εκ τε της ανωτάτω και κυριωτάτης ουσίας και εκ της δι' εκείνην μεν ούσης μετ' εκείνην δε πάντων των άλλων πρωτευούσης και τρίτης γε της μηδεμιά μεν τούτων συνταττομένης, αλλά τη μεν δια την αιτίαν, τη δε δια ενέργειαν καθ' ήν γέγονεν υποταττομένης, συμπεριλαμβανομένων δηλαδή προς την του παντός λόγου συμπλήρωσιν και των ταις ουσίαις παρεπομένων ενεργειών και των ταύταις προσφυών ονομάτων. Πάλιν δ' αύ εκάστης τούτων ουσίας ειλικρινώς απλής και πάντη μιας ούσης τε και νοουμένης κατά την ιδίαν αξίαν, συμπεριγραφομένων δε τοις έργοις των ενεργειών, και των έργων ταις των εργασμένων ενεργείαις παραμετρουμένων,"

18. Αυτό το κομμάτι κλειδί της αιρετικής διδασκαλίας του Ευνομίου "εγλύστρησε" από τα χέρια του κ. Μαρτζέλου. Δια τούτο φαίνεται ότι δεν επρόσεξε ότι στο σύστημα του Ευνομίου η κάθε μία των τριών ουσιών έχει την "παρεπομένην" ενέργειάν της και "τό προσφυές όνομά της". Ο Ευνόμιος δεν ξεχωρίζει εδώ την παρεπομένην ενέργειαν και το προσφυές όνομα "τής ανωτάτω και κυριωτάτης ουσίας" από τας παρεπομένας ενεργείας και τα προσφυή ονόματα των ετέρων δύο ουσιών ώστε η μία να είναι άκτιστος και αι άλλαι κτισταί. Τουνταντίον τας εντάσσει όλας εις την ιδίαν ομάδα "τών ταις ουσίαις παρεπομένων ενεργειών και των ταύταις προσφυών ονομάτων". Δηλαδή και η πρώτη των τριών ουσιών έχει κατά τον Ευνόμιον την "παρεπομένην ενέργειάν" της και "τό προσφυές όνομά" της όπως και αι άλλαι δύο ουσίαι, με την διαφοράν ότι η τρίτη ουσία έχει τόσας παρεπομένας ενεργείας και τόσα προσφυή ονόματα όσα είναι τα κτίσματα. Έτσι η ενέργεια και της πρώτης ουσίας είναι κτιστή, όπως κτιστόν είναι και το όνομά της. Το μόνον άκτιστον δια τον Ευνόμιον είναι η πρώτη ουσία και η ταυτιζόμενη μετ' αυτής βούλησίς της. Επειδή, όμως, στους Πατέρες η θεία βούλησις είναι θεία ενέργεια, που δεν ταυτίζεται με την θείαν ουσίαν, ο Ευνόμιος επομένως, εξ επόψεως Ορθοδόξου, σαφώς ταυτίζει την θείαν ουσίαν με τας κατ' Ορθοδόξους ακτίστους θείας ενεργείας, όπως ακριβώς τον καταγγέλλει ο Μέγας Βασίλειος. Έτσι είχαμεν θεμελιώσει την περιγραφήν της διδασκαλίας του Ευνομίου επάνω στα κείμενα του ως ερμηνεύονται από τους πατέρας που τον πολέμησαν και όχι βάσει των στοχασμών τύπου Kelly και Μαρτζέλου. Αφού ο Ευνόμιος διεκδικούσε την θέσιν Ορδοδόξου επισκόπου κρίνεται με Ορδοδόξα κριτήρια, και όχι με τα ιδικά του.

19.Ο Γρηγόριος Νύσσης αναλύει και ανατρέπει την σύνοψιν αυτήν της "Απολογίας Υπέρ Απολογίας" του Ευνομίου βήμα προς βήμα μέχρι το κεφ. 31 και εν συνεχεία εκθέτει συστηματικά και ανατρέπει άλλας θέσεις του Ευνομίου εις αυτόν τον Λόγον Α' του Α' Αντιρρητικού του που εκκυκλοφόρησε το 379. Μετά δημοσίευσε τον Λόγον Β' του ιδίου έργου το 380 και μετά τον Λόγον Γ' εις απάντησιν νέας επιθέσεως του Ευνομίου κατά του Μ. Βασιλείου. Εις την δημοσίευσιν της Εκθέσεως πίστεως του Ευνομίου απήντησε ο Γρηγόριος Νύσσης με τον Λόγον "Αντιρρητικόν προς την Ευνομίου Έκθεσιν".

20. Εις αυτά τα κείμενα ο Ευνόμιος διδάσκει ότι: 1) Όλαι αι ενέργειαι της ιδικής του τριάδος θεϊκών ουσιών είναι κτισταί και παρεπόμεναι ταις τρισίν ουσίαις μετά των αυταίς προσφυών ονομάτων. 2) Ακόμη και η παρεπομένη ενέργεια της "ανωτάτω και της κυριωτάτης ουσίας", μαζί με το προσφυές όνομά της, που κτίζει και ονομάζει την δευτέραν ουσίαν είναι κτιστή. 3) Η παρεπομένη ενέργεια της δευτέρας αυτής ουσίας, μαζί με το προσφυές όνομά της, που κτίζει και ονομάζει την τρίτην ουσίαν είναι κτιστή. 4) Αι παρεπόμεναι ενέργειαι της τρίτης αυτής ουσίας,

μαζί με τα προσφυή ονόματά της, που κτίζουν και ονομάζουν τα υπόλοιπα κτίσματα πάντα είναι κτιστάι. 5) Εκάστη ενέργεια εκ των ενεργειών της τρίτης αυτής ουσίας, μαζί με το προσφυές όνομά της, που κτίζει και ονομάζει και συντηρεί συγκεκριμένο γένος ή είδος, είναι κτιστή. 6) Η τρίτη αυτή ουσία έχει όσας ειδικάς κτιστάς ενεργείας και ονόματα δια κάθε κτιστόν γένος και είδος που υπάρχουν. 7) Αντιστρόφως κάθε γένος και κάθε είδος μαρτυρεί την ύπαρξιν μέσα του της μιας εκ των αναριθμητών παρεπομένων ενεργειών και ονομάτων της τρίτης αυτής ουσίας. 8) Έτσι εξηγείται η ύπαρξις τόσων ανωτέρων και κατωτέρων ειδών και γενών με τα ονόματά τους.

21. Η θέση του κ. Μαρτζέλου ότι ο Ευνόμιος συμφωνεί με τον Άρειον, ότι ο Θεός κτίζει κατά την άκτιστον βούλησιν και ενέργειάν Του τον κτιστόν υποστατικόν του Λόγον δεν είναι ορθή. Έτσι η ενέργεια και το προσφυές όνομα της δευτέρας ουσίας είναι κτιστή και αι ενέργειαι της τρίτης ουσίας κατά τον Ευνόμιον είναι παρεπόμεναι και κτιστάι. Αλλά και η ενέργεια και το προσφυές όνομα "τής ανωτάτης και κυριωτάτης ουσίας" είναι παρεπομένη και κτιστή, όπως είδαμε εις το 297Α κομμάτι της ανωτέρω περιλήψεως που κάμνει ο ίδιος ο Ευνόμιος.

22. α) Αφού τελικά ο κ. Μαρτζέλος ανακάλυψε τα ιδικά μου γραφόμενα περί Ευνομίου είδε ότι περιγράφω την κατ' αυτόν διακρινομένην από την θείαν ουσίαν ενέργειαν ως κτιστήν. Θα έπρεπε να ψάξω δια χωρίον του Ευνομίου δια να αποδείξω ότι κάμνω λάθος. Αφού όμως δεν έψαξε δια επιπρόσθετα χωρία του Ευνομίου εις τα έργα του Γρηγορίου Νύσσης, παρέμεινε ευχαριστημένος με τα τρία χωρία περί Θεού και ενεργειών που ήδη είχε από τον Γρηγόριον Νύσσης. Δεν υποψιάσθηκε καν ότι θα έπρεπε να διαβάση το ανωτέρω κείμενον Migne, P.G., 45, 294BC εις το οποίο παραπέμπει. Αν είχε μελετήσει το 294B και το 294C θα είχε ανακαλύψει και το 294A. Αλλά όμως είχε το δεύτερον χωρίον του Γρηγορίου Νύσσης περί της παρεπομένης κατά Ευνόμιον ενεργείας Migne, P.G., 45, 325C στην έκδοσιν του 1983 σ. 90. Έτσι φαντάσθηκε ότι ήδη είχε την βοήθειαν που χρειάζεται κατά της ιδικής μου ερμηνείας του Ευνομίου από το χωρίον αυτό του Γρηγορίου Νύσσης. Έτσι εις την έκδοσίν του του 1984/93 προσθέτει στη σ. 81-82 κάποιαν ιδικήν του προσπάθειαν να ερμηνεύση διατί υποστηρίζω ότι δια τον Ευνόμιον η ενέργεια δια της οποίας ο "Πατήρ" κτίζει τον "Λόγον" είναι κτιστή. Πλέκει υποθετικούς λόγους διατί συμπεραίνω τοιαύτα στα δημοσιεύματά μου το 1973 και το 1981, δηλαδή ότι η ενέργεια δια της οποίας ο Θεός του Ευνομίου κτίζει τον Λόγον είναι κτιστή. Δια να προδιαθέση τον αναγνώστην να συμφωνήση μαζί του κατά της ιδικής μου ερμηνείας ασχολείται πρώτον με το εν λόγω χωρίον του Γρηγορίου Νύσσης που μεταφέρει από την σ. 90 τρεις παραγράφους πίσω εις την σελίδα που θα ήταν 92 αλλά που τώρα το 1984/93 είναι σ. 81 και υποσημ. 5.

β) Εις την έκδοσιν του 1983 ο κ. Μαρτζέλος είχε γράψει ότι, "ως παρατηρεί ο Γρηγόριος Νύσσης, η ενέργεια του Θεού είναι κατά τον Ευνόμιον "δύναμις τις ουσιώδης καθ' εαυτήν υφεστώσα και το δοκούν εργαζομένη δι' αυτεξουσίου κινήματος" ". Αλλά το 1984/93 ο κ. Μαρτζέλος αυξάνει το μέγεθος του εν λόγω χωρίου δια να το ενδυναμώση περισσότερο εναντίον της ιδικής μου ερμηνείας του Ευνομίου. Αλλά ο κ. Μαρτζέλος δεν κατάλαβε ότι στο χωρίον αυτό ο Γρηγόριος Νύσσης αστειευόμενος εις βάρος του Ευνομίου ερωτά, "Τις τοίνυν η ενέργεια η τω Θεώ μεν των όλων παρεπομένη, προ δε του Μονογενοῦς νοουμένη και περιγράφουσα την ουσίαν; Δύναμις τις ουσιώδης καθ' εαυτήν υφεστώσα και το δοκούν εργαζομένη δι' αυτεξουσίου κινήματος".¹⁴ Αλλά παρεπομένη τω Θεώ ενέργεια σημαίνει, όπως

είδαμεν, ενέργεια που ακολουθεί τον Θεόν ωσάν υπασπιστής που εκτελεί την βούλησιν του αποστολέα του κατά το δοκούν αυτεξουσίως και όχι φυσική ενέργεια του Θεού που νομίζει ο κ. Μαρτζέλος. Μάλιστα επιμένει ότι στο χωρίο αυτό ο Γρηγόριος συμφωνεί με την ιδιικήν του θέσιν ότι η "παρεπομένη" ενέργεια αυτή είναι η κατά τον Άρειον άκτιστος και "ουσιώδης" ενέργεια δια της οποίας ο Πατήρ κτίζει τον κτιστόν του Λόγον. Ο Καππαδόκης συμπατριώτης μου μιλά εδώ Ρωμαϊκά και κάμνει εδώ "ψιλό γαζί"! Δηλαδή η παρεπομένη εν λόγω ενέργεια είναι δήθεν "καθ' εαυτήν υφεστώσα και το δοκούν εργαζομένη δι' αυτεξουσίου κινήματος", δηλαδή σαν ρομπότ "καθ' εαυτήν υφεστώσα" που αποστέλει η "ανωτάτω και κυριωτάτη ουσία" δια να επιτελέση έργον της βουλήσεώς της. Αντιθέτως προς την εκ μέρους του κ. Μαρτζέλου λανθασμένην κατανόησιν του αστείου του Γρηγορίου Νύσσης εις βάρος του Ευνομίου, οι Άρειανοί υπεστήριζον ότι ο Θεός κτίζει τον Λόγον, όχι κατά φύσιν, αλλά κατά βούλησιν. Ουδέποτε θα εδέχετο ο Άρειος τον όρον "δύναμις ουσιώδης" του Θεού αφού "δύναμις ουσιώδης" σημαίνει δ'αυτόν κατ' ανάγκην δύναμις ή ενέργεια και όχι κατά βούλησιν δύναμις ή ενέργεια.

23. Επανερχόμεθα εις το κείμενον του Ευνομίου με το οποίον ο κ. Μαρτζέλος προσεπάθησε να αποδείξη τας θέσεις του. Ιδού πάλιν το κείμενον: "Ούτοι μερισμόν ή κινήσιν τινα την ουσίαν ηγουμένους, άπερ επινοείν αναγκαίον τους υπαγομένους τοις Έλλησι σοφίσμασιν, ενούντων τη ουσία την ενέργειαν, και δια τούθ' άμα μεν τω Θεώ τον κόσμον αποφαινομένων, ουδέν δε μάλλον εκ τούτου την ατοπίαν διαφευγόντων...Ημείς δε κατά τα μικρώ πρόσθεν ρηθέντα την ενέργειαν εκ των έργων κρίνοντες, ουκ ασφαλές οϊόμεθα δειν ενούν τη ουσία, την μεν άναρχον απλήν τε και ατελεύτητον ειδότες, την δε ενέργειαν ουκ άναρχον. Ή γαρ αν ήν και το έργον άναρχον, ούτ' ατελεύτητον, επει μηδέ οϊόν τε παυσασμένων των έργων άπαυστον είναι την ενέργειαν. Λίαν γαρ μειριακώδες, και φρενών νηπίας, αγέννητον και ατελεύτητον λέγειν την ενέργειαν ταυτόν τη ουσία τιθεμένους μηδενός των έργων αγεννήτως γίνεσθαι δυναμένου, μητ' ατελευτήτως. Εκ γαρ τούτων συμβαίνει δυοίν θάτερον, ή την ενέργειαν άπρακτον είναι του Θεού, ή το έργον αγέννητον. Ει δ' εκάτερον τούτων ομολογουμένως άτοπον, αληθές το λειπόμενον, αρχομένων τε των έργων, μη άναρχον είναι την ενέργειαν, παυομένων τε, μη άπαυστον. Ου χρή τοίνυν πειθομένοις γνώμαις ετέρων ανεξετάστοις ενούν τη ουσία την ενέργειαν, αληθεστάτην δε και Θεώ πρεπωδεστάτην ενέργειαν ηγείσθαι την βούλησιν, αρκούσαν προς τε το είναι και σώζεσθαι τα πάντα, μαρτυρούσης και προφητικής φωνής. Πάντα γαρ όσα ηθέλησε, εποίησεν. Ου γαρ επιδέεται τινος προς την ών βούλεται σύστασιν, αλλ' άμα τε βούλεται, και γέγονε, όπερ ηθέλησεν".15

24. Εις το κείμενον αυτό η βούλησις του Θεού προπορεύεται της ενεργείας και η ενέργεια έπεται, δηλαδή ακολουθεί την βούλησιν. Δια τούτο ο Ευνόμιος περιγράφει την ενέργειαν της "ανωτάτω και κυριωτάτης ουσίας", που κτίζει την "δευτέραν ουσίαν", ως "παρεπομένην". Αλλά ο Ευνόμιος κάμνει τούτο σαφώς δια πρώτην φοράν εις το έργον του "Απολογία υπέρ Απολογίας" που είναι ενσωματωμένον εις το έργον του Γρηγορίου Νύσσης "Αντιρρητικός προς Ευνόμιον". Αλλά ο κ. Μαρτζέλος δεν υποβλήθηκε εις τον κόπον να προσοικειωθή με τα χωρία του Ευνομίου περί των τριών θείων ουσιών και των παρεπομένων ενεργειών τους εις αυτό το έργον του Γρηγορίου Νύσσης. Δια τούτο δεν κατάλαβε το ανωτέρω χωρίον του Ευνομίου από το έργον του "Απολογία". Αφού εδιάβασε την "Απολογία" του Ευνομίου έπρεπε ο κ. Μαρτζέλος να ρίξη μια ματιά και στο έργον του "Απολογία υπέρ Απολογίας", όχι μόνον δια τα θέματα περί

θειών ονομάτων, αλλά κυρίως δια τα θέματα περί των τριών θείων ουσιών και των παρεπομένων ενεργειών και προσφών ονομάτων των.

25. α. Ο κ. Μαρτζέλος γνωρίζει τον Ευνόμιον σχεδόν αποκλειστικώς ως εμφανίζεται εις το έργον του "Απολογία" και εις τον Μ. Βασίλειον. Αλλά ο κ. Μαρτζέλος δεν υποψιάσθηκε το μέγεθος των επιπροσθέτων πληροφοριών περί της διδασκαλίας του που παρέχει ο Ευνόμιος εις το έργον του "Απολογία υπέρ Απολογίας", που δεν είχε υπ' όψιν του ο Μ. Βασίλειος. Αλλά από το απολεσθέν τούτο έργον του Ευνομίου σώζονται τα ουσιαστικά και τα κύρια κείμενά του εις το έργον "Αντιρρητικός προς Ευνόμιον" του Γρηγορίου Νύσσης. Το παράδοξον είναι ότι, τι ισχύει δια την άγνοϊαν του κ. Μαρτζέλου δια τα κατά τον Ευνόμιον θέματα περί των "τριών" θείων "ουσιών" και "τών παρεπομένων ενεργειών τους", ισχύει και δια τα "παρεπόμενα" μετά των εν λόγω ενεργειών "προσφύη ονόματα". Τούτο φαίνεται σαφώς εις το Κεφάλαιόν του Δ' "Η ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ ΟΥΣΙΑΣ-ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ", Α. "ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ", 1. "Η περί επινοίας και καταγωγής των ονομάτων αντίληψις του Ευνομίου". (1983, σ. 165-174: 1984/1993, σ. 148-158). Εδώ ο κ. Μαρτζέλος παραπέμπει εις 25 κείμενα του Ευνομίου εις το εν λόγω έργον του Γρηγορίου Νύσσης που ασχολούνται με το θέμα περί θείων ονομάτων. Παρά ταύτα δεν χρησιμοποιεί το κείμενον του Ευνομίου όπου συνοψίζει όλην την διδασκαλίαν του που παραθέσαμεν ανωτέρω εις την παράγραφον 22. Δια τούτο αγνοεί αυτό τούτο το γεγονός ότι δια τον Ευνόμιον το σχετικόν "προσφύης όνομα" της εκάστης των πρώτων δύο παρεπομένων ενεργειών είναι και αυτό "παρεπόμενον" μαζί με την ενέργειάν του. Επίσης αγνοεί ότι και τα αναριθμητα "προσφύη ονόματα" που συνοδεύουν τας αναριθμήτους παρεπομένας ενεργείας της τρίτης θείας ουσίας είναι μαζί τους και αυτά "παρεπόμενα". Ούτε μίαν φοράν δίδει την ελαχίστην εντύπωσιν ο κ. Μαρτζέλος ότι εδιάβασε έστω μίαν φοράν επιτροχάδην τα σωζόμενα κείμενα του Ευνομίου όπου περιγράφονται τα τοιαύτα.¹⁶

β. Εις την σ. 172 υποσημ. 1 του 1983 ή στην σ. 156 υποσημ. 2 του 1984/93 παραπέμπει και εις τα ιδικά μου γραφόμενα δια την διδασκαλίαν του Ευνομίου περί ονομάτων.¹⁷ Αλλά δεν αναφέρει το πώς περιγράφω την προ του κτιστού κόσμου ύπαρξιν των ονομάτων μέσα στον Θεόν. Μέσα εις Ορθόδοξα πλαίσια θα εθεωρούντο "άκτιστα". Εδώ δεν παραθέτω κείμενα, αλλά παραπέμπω εις τον "Αντιρρητικόν προς Ευνόμιον" Β, Migne, P.G., 45 909-1122, ειδικά 973 και εξής. Ο σκοπός μου εις την παράγραφον αυτήν δεν ήτο να ασχοληθώ ειδικά με τον Ευνόμιον, αλλά δια να τον χρησιμοποιήσω ως εισαγωγήν εις την διδασκαλίαν των Πατέρων περί γλωσσών και θεοπνευστίας όπως την αναπτύσσει ο Γρηγόριος Νύσσης. Αλλά δεν είχα παραπέμψει εδώ εις τον "Αντιρρητικόν προς Ευνόμιον" Α, Migne, P.G., 45, 297 όπου, όπως είδαμεν, ο Ευνόμιος συνδέει και σχεδόν ταυτίζει την γέννησιν των θεϊκών ονομάτων με την γέννησιν των παρεπομένων ενεργειών των τριών αρχικών ουσιών. Αν είχα παραπέμψη εις αυτό το εν λόγω κείμενον πιθανόν να είχε εντοπίση την σχέσιν του χωρίου τούτου με τα κατά τον Ευνόμιον ονόματα του Θεού και των κτισμάτων του. Παραδόξως όμως ο κ. Μαρτζέλος παραπέμπει εις το εν λόγω χωρίον αυτό Migne, 45, 297B, μία φορά εις το κεφ. Β' Α. 1. "Η ευνομιανή αντίληψις περί διακρίσεως ουσίας και ενεργειών του Θεού" και στο 297C δύο φορές εις κεφ. Γ' 2. α. "Η δια των ενεργειών θεολογική μέθοδος του Ευνομίου". Αλλά, όπως μόλις είδαμεν, δεν παραπέμπει εις το Migne, 45, 297 ούτε μίαν φοράν εις το κεφ. Δ' "Η ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ ΟΥΣΙΑΣ-ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ", Α. "ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ", 1. "Η περί επινοίας και καταγωγής των ονομάτων αντίληψις του Ευνομίου".

Αφού δεν εχρησιμοποίησε το κείμενο αυτό ως αυτό τούτο το θεμέλιο του κεφαλαίου τούτου και ολοκλήρου της διατριβής του, και αφού ούτε καν παραπέμπει εις αυτό τουλάχιστον εις το κεφ. Δ', τίθεται αυτομάτως το ερώτημα, εμελέτησε ο κ. Μαρτζέλος τα εν λόγω σωζόμενα κείμενα του έργου του Ευνομίου "Απολογία υπέρ Απολογίας" κατ' ευθείαν από τα έργα του Γρηγορίου Νύσσης, ή τα εσήκωσε από τους V. Lossky, J. Danielou, I. Theil, A. Schindler εις τους οποίους παραπέμπει;

26. Ακριβώς με χωρία του Ευνομίου προσεπάθησαν και ο Γρηγοράς και ο Ακίνδυνος να αποδείξουν ότι ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς είναι οπαδός της αιρέσεως του Ευνομίου, δηλαδή ότι συμφωνεί με τον Ευνόμιον ότι διακρίνονται μεταξύ των η άκτιστος θεία ουσία και αι άκτιστοι θείαι ενέργειαι. Ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς όμως απέδειξε ότι στα κείμενα του Ευνομίου η εν λόγω διακρινόμενη από την θείαν ουσίαν ενέργεια είναι κτιστή¹⁸ και όχι άκτιστος, όπως υποστηρίζουν οι Γρηγοράς, Ακίνδυνος και κ. Μαρτζέλος.

II. ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΑΚΟΙΝΩΝΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ¹⁹

27. Ολόκληρον το διδακτικόν προσωπικόν του Τμήματος Θεολογίας του Α.Π.Θ. κατήργησε το δόγμα περί των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος. Δηλαδή ανέτρεψαν, ασφαλώς εν αγνεία τους, την δια του Αγίου Πνεύματος και εν τω ενσαρκωθέντι Κυρίω της Δόξης υπό των θεουμένων Θεοπτίαν ότι "...άπαν, ό θεωρείται και λέγεται εν τη παναγία και ομοφυεί και ομοουσίω Τριάδι, ή κοινόν εστι πάντων, ή ενός και μόνου των τριών". Το εξ εμπειρίας της θεώσεως των προφητών, αποστόλων και Πατέρων δόγμα τούτο είναι το "ό ουκ άνευ" θεμέλιο όλων των Οικουμενικών Συνόδων. Μάλιστα την τελικήν μορφήν της ορολογίας περί αυτών των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος ετελειοποίησαν κυρίως οι Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Γρηγόριος Νύσσης βάσει της διακρίσεως μεταξύ της μιας ουσίας και των τριών υποστάσεων της Αγίας Τριάδος που απετέλεσε το θεμέλιο του Συμβόλου της πίστεως της Β' Οικουμενικής Συνόδου και των αποφάσεων των επομένων Οικουμενικών Συνόδων και κυρίως της Η'.²⁰

28. Αφορμή της Εισηγήσεως ταύτης είναι το ότι το όνομά μου και "αλλοιωμένον" κείμενο της Δογματικής μου απετέλεσαν θέμα συζητήσεως και κριτικής αρνητικής εις Γ.Σ. του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ.

29. Οι καθηγηταί κ. Ν. Ματσούκας, Γ. Μαρτζέλος και Δ. Τσελεγγίδης κατέθεσαν Εισηγητικήν Έκθεσιν εις τα πρακτικά της Γ.Σ. της 14ης Μαΐου 1992 του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. όπου μεταξύ άλλων μνημονεύουν το όνομά μου στην σ. 8 και παραθέτουν "εντός εισαγωγικών" γραφόμενά μου παραπέμποντες στην σ. 286 της Δογματικής μου (Έκδοσις 1983). Παραθέτουν απ' εκεί δύο προτάσεις μου στην σ. 9 της εν λόγω Εισηγητικής Έκθέσεώς τους, αλλά απιστεύτως αλλοιωμένας. Θεωρώ απαράδεκτον και αδιανόητον την αυθαιρεσίαν με την οποίαν χρησιμοποιούνται αι εν λόγω δύο προτάσεις μου από τας οποίας λείπει το πρώτο μέρος της πρώτης προτάσεως και το τελευταίο μέρος της δευτέρας προτάσεως.

30) Αλλά οι ίδιοι καθηγηταί κ. Ν. Ματσούκας, Γ. Μαρτζέλος και Δ. Τσελεγγίδης κατέθεσαν εκ νέου Εισηγητικήν Έκθεσιν εις τα πρακτικά της Γ.Σ. 188 της 10ης Νοεμβρίου 1994 του εν λόγω Τμήματος Θεολογίας εις την οποίαν μεταξύ άλλων πάλιν μνημονεύουν το όνομά μου εις τας σ. 2-3 κατά την κρίσιν της υποψηφιότητος του ιδίου προσώπου που είχε κριθή ανωτέρω. Εις την Γ.Σ. αυτήν το κρινόμενον πρόσωπον αναφέρει το πλήρες κείμενόν μου εις τας κρινομένας εργασίας του που είχε παραχαραχθεί εις την ανωτέρω Γ.Σ. της 14ης Μαΐου 1992. Παραταύτα οι τρεις εισηγηταί και ολόκληρον το εκλεκτορικόν σώμα ενέμειναν εις τας ιδίας απόψεις των έναντι του εν λόγω κειμένου μου.

31. Πάντως εις τα πρακτικά της 14ης Μαΐου 1992 η εν λόγω Εισηγήσις των ειρημένων τριών καθηγητών αναμειγνύει, εντός εισαγωγικών μάλιστα, λόγια που δεν είναι ιδικά μου, με αλλοιωμένας δύο προτάσεις μου. Παραδόξως εξαφανίζονται το πρώτο μέρος της πρώτης προτάσεως μου και το δεύτερον μέρος της δευτέρας προτάσεώς μου. Ιδού αι εν λόγω δύο πλήρεις προτάσεις μου δια να φανή σαφώς η εν προκειμένω αλλοίωσις. Τα υπογραμμισμένα δύο τεμάχια των δύο προτάσεων εις την μέσην εντός εισαγωγικών <<...>> είναι τα δύο τεμάχια που χρησιμοποιούν οι εισηγηταί. Ιδού το θέαμα της διπλής αλλοιώσεως των εξής δύο προτάσεών μου.

32. Γράφω, "Η διαφοροποίησις των τριών προσώπων συνίσταται εις τον τρόπον υπάρξεως αυτών, ουδόλως εις την ουσίαν και εις τας ενεργείας αυτών, αι οποίαι άνευ ουδεμιάς ελαττώσεως ή αλλοιώσεως ή παραλλαγής <<υπάρχουν αιωνίως και αιδίως εκ του Πατρός δια του Υιού εν Πνεύματι Αγίω, αλλ' ουδόλως έχουν ύπαρξιν δια του Υιού εν Πνεύματι. Δηλαδή ο Πατήρ είναι η αιτία της υπάρξεως των υποστάσεων του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, αλλά ουχί της ουσίας και των ενεργειών>> αυτών τας οποίας κοινωνεί αυταίς άνευ ενδιαμέσου τινός μεταξύ του γεννάν και του γεννάσθαι και του εκπορεύειν και εκπορεύεσθαι".

33. Από τα ανωτέρω κείμενα φαίνεται σαφώς πώς απεκόπησαν αι δύο άκρα των ως άνω δύο προτάσεών μου και πώς εχρησιμοποιήθησαν τα δύο μεσαία απομείναντα τεμάχια προφανώς δια να εξυπηρετήσουν τον σκοπόν που γνωρίζουν οι αλλοιώσαντες. Όμως χωρίς τα δύο ελλείποντα άκρα ή τεμάχιά των αι δύο προτάσεις αποβαίνουν ακατανόητοι.

34. Ενώ εις το πρώτο μέρος της πρώτης προτάσεώς μου είχα αναφερθή εις την διαφοροποίησιν, δηλαδή εις τα ακοινώνητα, των τριών προσώπων, και όχι μόνον εις τας θείας ενεργείας, αλλά και εις την θείαν ουσίαν, η εν λόγω εισηγήσις με εμφανίζει γράφοντα ότι "...οι ενέργειες των προσώπων της Αγ. Τριάδος (παραλείπει την θείαν ουσίαν) <<υπάρχουν αιωνίως και αιδίως εκ του Πατρός δια του Υιού εν Πνεύματι Αγίω, αλλ' ουδόλως έχουν ύπαρξιν δια του Υιού εν Πνεύματι. Δηλαδή ο Πατήρ είναι η αιτία της υπάρξεως των υποστάσεων του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, αλλά ουχί της ουσίας και των ενεργειών>> ..."

35. Οι εισηγηταί αντικατέστησαν το πρώτο μέρος της πρώτης προτάσεως μου με λόγια που δεν είναι ιδικά μου ως εξής, "...οι ενέργειες των προσώπων της Αγ. Τριάδος" και συνεχίζουν με ιδικά μου λόγια ως άνω μέχρι την φράσιν μου <<αλλά ουχί της ουσίας και των ενεργειών αυτών>>... Οι εισηγηταί διακόπουν εδώ την δευτέραν πρότασίν μου και έτσι διαστρέφουν τελείως το νόημα της ιδικής μου συνεχείας. Αντιθέτως επιβάλλουν τους ιδικούς των ασχέτους με

τα γραφόμενά μου βλακώδεις στοχασμούς. Γράφουν οι εισηγηταί τα εξής, "Στο σημείον αυτό, όπως γίνεται σαφές, υπάρχουν δύο σημαντικές και γλωσσικές αντιφάσεις που καταλήγουν σε δογματικά σφάλματα. Ενώ δηλ. η υποψηφία υποστηρίζει σωστά ότι οι ενέργειες των προσώπων της Αγ. Τριάδος "υπάρχουν...διά του Υιού εν Αγίω Πνεύματι", τονίζει εσφαλμένα ότι "δέν έχουν υπάρξιν δια του Υιού εν Πνεύματι". Με την επεξήγηση που δίνει στη συνέχεια μπλέκει ακόμα περισσότερα τα πράγματα: Ενώ δηλ. γράφει σωστά ότι οι ενέργειες των προσώπων της Αγ. Τριάδος "υπάρχουν ... εκ του Πατρός" (σ. 2) διευκρινίζει εσφαλμένα ότι ο Πατήρ δεν "είναι η αιτία της υπάρξεως...τών ενεργειών του Υιού και του Πνεύματος" (σ.3)" Και συνεχίζουν οι Εισηγηταί, "πώς είναι δυνατόν οι ενέργειες των προσώπων της Αγ. Τριάδος να πηγάζουν "εκ του Πατρός" και ο Πατέρας να μην είναι η αιτία των ενεργειών του Υιού και του Πνεύματος; Πώς είναι δυνατόν, ο Πατέρας να είναι η αιτία της υπάρξεως των υποστάσεων του Υιού και του Αγ. Πνεύματος, αλλά "όχι της ουσίας και των ενεργειών αυτών", όπως εσφαλμένα γράφει η υποψηφία; Είναι ποτέ δυνατόν, οι υποστάσεις του Υιού και του Αγ. Πνεύματος που προέρχονται από τον Πατέρα να είναι χωρίς ουσία και χωρίς ενέργειες; Πέρα όμως από τη λογική απάντηση που μπορούν να έχουν τα ερωτήματα αυτά, υπάρχει και η θεολογική απάντηση, με βάση τη δογματική διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας και ιδιαίτερα των Καππαδοκών. Σύμφωνα μ' αυτήν ο Πατέρας δεν είναι η αιτία της υπάρξεως μόνον των υποστάσεων του Υιού και του Πνεύματος, αλλά - σε αντίθεση με όσα γράφει η υποψηφία - και της ουσίας και των ενεργειών τους."

36. Αλλά η πρότασις μου που αλλοιώθηκε στην ως άνω παράγραφον 39 με την αποκοπήν του δευτέρου μέρους συνεχίζει ως εξής, "...τάς οποίας κοινωνεί αυτοαίς άνευ ενδιαμέσου τινός μεταξύ του γεννάν και του γεννάσθαι και του εκπορεύειν και εκπορεύεσθαι". Δηλαδή οι θεολογικώς ελλειπείς αποκόψαντες το τελευταίο αυτό μέρος της προτάσεως ταύτης δεν κατάλαβαν ότι ο Πατήρ δεν είναι η αιτία της υπάρξεως της ουσίας και των ενεργειών Του μέσα στα δύο έτερα θεία πρόσωπα, αλλά "κοινωνεί" την ουσίαν Του και τας φυσικάς ενεργείας της στον Υιόν και στο Άγιον Πνεύμα, όπως γράφει η συνέχεια του κειμένου μου. Δια τούτο οι Πατέρες συγκαταλέγουν την θείαν ουσίαν και τας θείας ενεργείας εις τα κοινά, και όχι εις τα ακοινώνητα, της Αγίας Τριάδος. Δηλαδή ο Πατήρ δεν είναι, όπως υποστηρίζουν οι Εισηγηταί, η αιτία της υπάρξεως της υπαρχούσης Ιδικής Του ουσίας και των Ιδικών Του φυσικών ενεργειών εις τον Υιόν και το Άγιον Πνεύμα, αλλά είναι ο κοινωνών μετ' Αυτών συναϊδίως της αυτής ουσίας Του και των ακτίστων ενεργειών Του.

37. Μου κάμνει εντύπωσιν ότι παρ' ότι παρουσιάζω αρκετά κείμενα των Πατέρων εις την παρούσαν Δογματικήν μου επάνω στα ακοινώνητα και τα κοινά της Αγίας Τριάδος, όμως η εν λόγω εισήγησις αλλοίωσε μόνον αυτό το κείμενον. Αφού το Τμήμα Θεολογίας συνεφώνησε με τα γραφόμενα εις την ως άνω παρ. 9 από την εν λόγω εισήγησιν, στην πραγματικότητα αλλοίωσε ολόκληρον την πατερικήν παράδοσιν περί των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος και έτσι επεκύρωσε το Filioque των Φράγκων και ανακήρυξε έτσι και το αλάθητον των Φραγκο-Λατίνων Παπών και την Ψευδο-Οικουμενικήν Σύνοδόν των της Φερράρας-Φλωρεντίας (1438-1442).

38. Δηλαδή, τα γραφόμενα αυτά είναι σαφώς αιρετικά αφού καταργούνται τα κοινά της Αγίας Τριάδος και ταυτίζονται με τα ακοινώνητα. Τα κοινά δεν έχουν αιτίαν ή τρόπον υπάρξεώς τους

από τον Πατέρα, αλλά είναι τα κοινά που έχουν ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα συναϊδίως από τον Πατέρα, αλλά και με τον Πατέρα. Πώς δύναται να έχει τρόπον και αιτίαν υπάρξεως το "ομοούσιον" του Υιού και του Αγίου Πνεύματος με τον Πατέρα; Πώς δεν σημαίνει το ομοούσιον του Υιού και του Αγίου Πνεύματος με τον Πατέρα ότι η εν λόγω θεία ουσία συμπεριλαμβάνει τας ακτίστους φυσικάς ενεργείας της παρ' ότι δεν ταυτίζονται με αυτήν; Τα ανωτέρω γραφόμενα των Εισηγητών θα ίσχυαν μόνον αν ήσαν οι γράψαντες και οι ψηφίσαντες αυτά Ομοιουσιανοί προ της Β' Οικουμενικής Συνόδου. Αν είχαν επιμείνει στα γραφόμενά τους αυτά και μετά την Β' Οικουμενικήν Σύνοδον, τότε κατ' ουσίαν και κατ' ενέργειαν απέρριψαν το ομοούσιον στο Σύμβολον της πίστεως και της Β' Οικουμενικής Συνόδου. Μέσα στα πλαίσια της διακρίσεως μεταξύ 1) της μιας ουσίας και των ενεργειών της, και 2) των τριών υποστάσεων, δηλαδή μεταξύ των 1) κοινών και 2) ακοινωνήτων, τα εν λόγω γραφόμενα είναι αιρετικά.

39. Συνήντησα επανάληψιν της ίδιας επιθέσεως κατά των αλλοιωμένων γραφομένων μου (σ. 286 (Έκδοσις 1983 της Δογματικής μου) στην σ. 65 στα πρακτικά της εν λόγω συνεδρίας από τον κ. Μαρτζέλον. Εδώ επικαλείται εις βοήθειαν χωρίων του αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού και άλλο του Μεγάλου Αθανασίου. Εις την εποχήν του Αθανασίου επικρατούσε ακόμη η ταύτισις των όρων ουσίας και υποστάσεως και δια τούτο πολλοί Ορθόδοξοι Ομοιουσιανοί ούτε ήθελαν να ακούσουν δια το ομοούσιον. Εις το Σύμβολον της Νικαίας ο Λόγος είναι εκ της ουσίας του Πατρός. Όταν η Β' Οικουμενική Σύνοδος υιοθέτησε την διάκρισιν μία ουσία και τρεις υποστάσεις γίνεται ορθόν πλέον να υποστηρίξη κανείς ότι ο Υιός και το Πνεύμα έχουν ως την αιτίαν της υπάρξεώς των, όχι την ουσίαν του Πατρός, αλλά την υπόστασιν του Πατρός. Αλλά δια να κάμη την ερμηνείαν του, όπως φαντάζεται ο κ. Μαρτζέλος το δόγμα της Αγίας Τριάδος, πάλιν καταργεί την διάκρισιν μεταξύ των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος. Επικαλείται το Σύμβολον της Νικαίας και τον Μέγα Αθανάσιον. Η ορολογία τους είναι κατά πάντα ορθή και ορθόδοξος. Αλλά με την επικράτησιν της διακρίσεως μεταξύ της μιας θείας ουσίας και των τριών υποστάσεων επεκράτησε και η τελική μορφή της διακρίσεως μεταξύ των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος. Ο κ. Μαρτζέλος υποστηρίζει ότι και ο Δαμασκηνός διδάσκει στο χωρίον που παραθέτει από το Migne, P.G., 94, 824 AB ότι ο Πατήρ είναι η αιτία της ουσίας και των ενεργειών του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Με άλλα λόγια δεν καταλαβαίνει ότι αφού ο Δαμασκηνός έζησε αρκετούς αιώνες μετά την Β' Οικουμενικήν Σύνοδον θεολογεί μέσα στα πλαίσια της τελικής αυτής διακρίσεως μεταξύ των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος. Δια τούτο δεν κατανοεί ο κ. Μαρτζέλος τα σχετικά με αυτό το θέμα κείμενα των Πατέρων. Που γράφει ο Δαμασκηνός ρητώς με λέξεις ελληνικές ότι ο Πατήρ είναι η αιτία της υπάρξεως της ιδικής του ουσίας και ενεργείας μέσα στον Υιόν και στο Άγιον Πνεύμα; Που τέλος πάντων ανήκει το φαινόμενο αυτό; Είναι κοινόν ή ακοινωνήτον; Αλλά τα ακοινωνήτως περιχωρούντα αλλήλοις πρόσωπα της Αγίας Τριάδος και η μεταξύ των κοινωνία ουσίας και ενεργειών δεν έχουν καμμίαν σχέσιν με την "λογικήν" καθηγητών Πανεπιστημίων, αλλά μόνον με την εμπειρίαν του δοξασμού των θεουμένων. Μόνον "ό υπ' αυτών θεωρείται και λέγεται εν τη παναγία και ομοφυνεί και ομοουσίω Τριάδι" είναι η διδασκαλία και το δόγμα των Ορθοδόξων, όχι ο στοχασμός του ενός και του άλλου. Ποιός μεταξύ των θεουμένων γράφει ότι ο Πατήρ είναι η αιτία της υπάρξεως της ιδικής Του ουσίας και των ιδικών Του ενεργειών εις τον Υιόν και εις το Άγιον Πνεύμα;

40. "Επει γαρ και άπαν, ό θεωρείται και λέγεται εν τη παναγία και ομοφυεί και ομοουσίω Τριάδι, ή κοινόν εστι πάντων, ή ενός και μόνου των τριών", σημαίνει ότι ο διαφωνών με τον ορισμόν αυτόν του Μεγάλου Φωτίου περί των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος απορρίπτει την περί Αγίας Τριάδος και ενσαρκώσεως παράδοσιν των προφητών, αποστόλων, Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων και είναι επομένως αιρετικός.

41. Έχω τον φόβον ότι οι εισηγηταί αλλοίωσαν τα εν λόγω γραφόμενά μου όχι από τόσον καλήν πρόθεσιν. Δηλαδή φοβούμαι ότι το έκαμαν δια να αποκρούσουν επιστημονικόν αντίλογον. Ενδεικτικόν είναι ότι δεν έδωσαν σημασίαν εις το κείμενόν μου που είχαν αλλοιώσει εις την Γ.Σ. της 14ης Μαΐου 1992 όταν η υποψηφία αποκατέστησε το πλήρες κείμενόν μου εις την Γ.Σ. της 10ης Νοεμβρίου 1994. Αλλά το χειρότερον είναι το γεγονός ότι οι Εισηγηταί δεν κατάλαβαν το "ό ουκ άνευ" του δόγματος περί Αγίας Τριάδος που είναι το ότι ο αίτιος Πατήρ και ο αιτιατός Του Υιός και το αιτιατόν Του Πνεύμα είναι ακοινώνητα υποστατικώς και ότι έχουν ως τα κοινά Τους την θείαν ουσίαν Τους και τας φυσικάς ενεργείας της, δηλαδή το ΟΜΟΟΥΣΙΟΝ. Ολόκληρον το διδακτικόν προσωπικόν του τμήματος θεολογίας συνεφώνησε με τους Εισηγητάς εις το σημείον αυτό, δηλαδή ότι ο Πατήρ είναι δήθεν η αιτία της υπάρξεως της ήδη υπάρχουσας ουσίας Του και των ήδη υπάρχουσών ενεργειών της εις τον Λόγον και το Άγιον Πνεύμα. Τούτο συγχάει τα κοινά και τα ακοινώνητα της Αγίας Τριάδος.

42. Από όλους τους Πατέρας ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Μ. Βασίλειος και ο Γρηγόριος Νύσσης ανέπτυξαν ίσως περισσότερον από τους άλλους την διδασκαλίαν περί των κοινών και των ακοινωνήτων στην Αγίαν Τριάδα βάσει της διακρίσεως μεταξύ της μιας ουσίας και των τριών υποστάσεων της Αγίας Τριάδος. Αφού παραθέτω εις την Δογματικήν μου πατερικά κείμενα δια το δόγμα περί των κοινών και των ακοινωνήτων, κυρίως από την σ. 268 μέχρι την σ. 366, δεν δικαιολογείται με κανένα τρόπον το άισχος που εμφανίζει το εν λόγω Τμήμα επάνω στην καρδιά του δόγματος της Αγίας Τριάδος που είναι αυτά τα ακοινώνητα και τα κοινά Της. Ο Μέγας Φώτιος έκαμε "ρεζίλι" το Filioque των αγραμμάτων και βαρβάρων Φράγκων βάσει του δόγματος τούτου, που είναι η καρδιά της Ορδοδοξίας.²¹

III. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

43. Είδαμεν πώς ο κ. Μαρτζέλος δεν κατάλαβε ούτε τον Μ. Βασίλειον, ούτε τον Γρηγόριον Νύσσης, ούτε τον Ευνόμιον, αλλά ούτε τα γραφόμενά μου δια τον Ευνόμιον. Επί πλέον ο κ. Γ. Μαρτζέλος και οι δύο συνάδελφοί του κ. Ν. Μαρτσούκας και Δ. Τσελεγγίδης δεν κατάλαβαν τα γραφόμενά μου στο κείμενόν μου που αλλοίωσαν εις την Εισηγητικήν τους Έκθεσιν που κατέθεσαν και ανέγνωσαν κατά την Γενικήν Συνέλευσιν αριθμ. 155 του Τμήματος Θεολογίας της 14ης Μαΐου 1992. Οι ειδικοί καθηγηταί Πανεπιστημίου που ασχολούνται με την ειδικότητα της Δογματικής και της Ιστορίας των Δογμάτων είναι υποχρεωμένοι να γνωρίζουν τα ειδικά βιβλία του κλάδου τους, τουλάχιστον τα Ορθόδοξα. Αν οι κ. Μαρτζέλος, Μαρτσούκας και Δ. Τσελεγγίδης είχαν έστω επιτροχάδην αναγνώση τα πατερικά κείμενα που παραθέτω δια το δόγμα περί των κοινών και των ακοινωνήτων της Αγίας Τριάδος εις την παρούσαν Δογματικήν μου, θα είχαν αποφύγη τας ανοησίας που έγραψαν στην εν λόγω Εισηγητικήν τους Έκθεσιν.

44. Δια τους Πατέρας το Άγιον Πνεύμα ωδήγησεν τους αποστόλους εις πάσαν την Αλήθειαν την ημέραν της Πεντηκοστής όταν η Εκκλησία έγινε το Σώμα του Κυρίου της Δόξης. Δοξασμοί, δηλαδή θεώσεις, έγιναν στους προφήτας της Π. Δ. εν τω Αυτώ Κυρίω της Δόξης και εις τους αποστόλους εν τω Αυτώ Ενσαρκωθέντι πλέον Κυρίω της Δόξης. Η θέωσις των προφητών της Π.Δ. ήτο καταργουμένη (προσωρινά μέχρι την κατάργησιν του Άδου δια της εν αυτώ καθόδου του Κυρίου). Το μένον εν δόξη εγκαινιάσθη δια 1) της Ενσαρκώσεως του Κυρίου (Ιαχβέ) της Δόξης, 2) της Σταυρικής Του Θυσίας, 3) της εις Άδου Καθόδου Του, 4) της Αναλήψεώς Του και 5) ετελειώθη την Πεντηκοστήν όταν η Εκκλησία έγινε το Σώμα Του. Έκτοτε κάθε δοξασμός πιστού είναι είσοδος εις πάσαν την Αλήθειαν, που είναι ο Ένσαρκος Αναληφθείς και επιστραφείς Λόγος, γενομένης της Εκκλησίας το Σώμα Του. Δηλαδή, έκτοτε η ανθρωπίνη φύσις του Κυρίου της Δόξης διαιρείται όπως η άκτιστος ενέργειά Του αδιαίρετως εν τοις φωτιζομένοις και δοξασμένοις μέλεσί Του και δι'αυτών οδηγεί και άλλους εις την αυτήν πάσαν Αλήθειαν όπως ακριβώς προσεύχεται ο σεσαρκωμένος Ιαχβέ στο Ιωάννου 17.

45. Η εξέλιξις της δογματικής ορολογίας της Εκκλησίας έγινε και γίνεται μόνον έναντι συγκεκριμένης αιρέσεως, όχι από στοχαζομένους και ψάχνοντας δια κάποιαν φιλοσοφικήν ή κοινωνικήν βαθυτέραν κατανόησιν των δογμάτων της πίστεως. Δεν προστίθεται τίποτε εις την τελικήν αποκάλυψιν της πάσης Αληθείας την ημέραν της Πεντηκοστής παρά μόνον νέα μέλη του Σώματος του Χριστού μέσω της καθάρσεως και του φωτισμού της καρδιάς των και του δοξασμού των. Έτσι κάθε μέλος του Σώματος του Χριστού, που φθάνει στον δοξασμόν της Πεντηκοστής, διαπιστώνει μόνος του τα τρία θεμελιώδη αξιώματα της Ορθοδόξου πίστεως, δηλαδή ότι 1) "Θεόν φράσαι αδύνατον και νοήσαι αδυνατώτερον", ότι 2) ουδεμία ομοιότης υπάρχει μεταξύ κτιστού και ακτίστου και ότι 3) "...άπαν, ό θεωρείται και λέγεται εν τη παναγία και ομοφύει και ομοουσιώ Τριάδι, ή κοινόν εστι πάντων, ή ενός και μόνου των τριών". Τα περί Θεού ρήματα και νοήματα χρησιμεύουν εις την προσευχήν και εις την διδασκαλίαν δια να φθάση κανείς εις τον φωτισμόν, αλλά καταργούνται μαζί με τας "προφητείας", "γλώσσας", και "γνώσεις" (Α' Κορ. 13:8) κατά την διάρκειαν της θεώσεως ενώ "η αγάπη ουδέποτε εκπίπτει" (αυτόθι) και εν ή "θεωρείται" "τό τέλειον" (Α' Κορ. 13:9) "πρόσωπον προς πρόσωπον" (Α' Κορ. 13:12). Κατά μίαν διαρκή θέαν της δόξης του Χριστού ο θεούμενος κοινωνεί και συνομιλεί με το περιβάλλον του αφού η κατάσταση αυτή δεν έχει καμμίαν σχέσιν με τας δαιμονικάς εκστάσεις τύπου Νεοπλατωνικών και Φραγκολατίνων μοναχών της παραδόσεως του Αυγουστίνου. Με την λήξιν της θεώσεως τα περί Θεού ρήματα και νοήματα επανέρχονται με την νοεράν προσευχήν, δια την διδασκαλίαν και δια την καθημερινήν συνενόησιν με το περιβάλλον. Και δια τούτο επίσης είναι απατεώνες οι νομίζοντες ότι τα περί Θεού ρήματα και νοήματά τους έχουν μεταφυσικήν ή οντολογικήν ή προσωπολογικήν μονιμότητα, αφού και τα ορθόδοξως αποδιδόμενα εις Θεόν ονόματα δεν είναι άκτιστα.

46. Αλλά απατεώνες είναι κυρίως και οι αποδεχόμενοι οποιαδήποτε μορφή του παπικού δόγματος ότι το Άγιον Πνεύμα οδηγεί ή κάποιαν εκκλησίαν ή κάποιαν ομάδα στοχαζομένων δήθεν θεολόγων βαθμηδόν εις πάσαν την αλήθειαν, ωσάν να μη είχαν πλήρως φθάση εις πάσαν την Αλήθειαν οι μαθηταί του Χριστού την ημέραν της Πεντηκοστής και οι μαθηταί των μαθητών τους μέχρι σήμερα κατά τους δοξασμούς των.

47. Το κύριον έργον της Εκκλησίας είναι η θεραπεία του κέντρου της ανθρωπίνης προσωπικότητας της οποίας η νόσος ευρίσκεται εις την καρδίαν, δηλαδή εις το πνεύμα της, που στην νέαν ιατρικήν γλώσσαν θα ηδύνατο να λέγεται η νευροβιολογική νόσος της καρδιάς που παράγει τας φαντασιώσεις και τας δεισιδαιμονίας των μη Ορθοδόξως θρησκευομένων και των κατά κόσμον αρχηγών τους, όχι μόνον των ειδωλολατρών και αλλοθρήσκων, αλλά και των αιρετικών και των τυπικώς Ορθοδόξων. Το έργον της Εκκλησίας είναι θεραπευτικόν, η κάθαρσις και ο φωτισμός της καρδιάς, δηλαδή της θεραπείας της νευροβιολογικής νόσου της, και η θέωσις μαζί με τας κοινωνικάς προεκτάσεις της. "Μακάριοι οι καθαροί τη καρδία ότι αυτοί τον Θεόν όψονται".

48. Μόνον από την εμπειρίαν του εν Χριστώ δοξασμού των αποστόλων, προφητών και Πατέρων γνωρίζομεν ότι εν τω Θεώ υπάρχουν μόνον τα κοινά του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος και τα ακοινώνητα μεταξύ του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Τα ακοινώνητα κατέχουν τα κοινά ομοουσίως και τα ακοινώνητα μη ταυτιζόμενα περιχωρούν αλλήλοις. Όλα τα περί Θεού Ορθοδόξως λεγόμενα ανήκουν ή στα κοινά ή στα ακοινώνητα.

49. Εξ αιτίας της νοσούσης νοεράς ενεργείας έχομεν εικόνα περί Θεού κατά τας επιθυμίας των διαβλητών μας παθών που εμφωλεύουν εις την καρδίαν. Άλλα είναι επομένως τα θεόπνευστα γραφόμενα των θεουμένων, και άλλα είναι τα δήθεν θεολογικά συγγράμματα των μη θεουμένων. Οι θεούμενοι μας έδωσαν από την εμπειρίαν της θεώσεώς τους την διάκρισιν μεταξύ των εν τη Αγία Τριάδι κοινών και ακοινωνήτων και τα αξιώματα ότι ουδεμία ομοιότης υπάρχει μεταξύ του Θεού και των δημιουργημάτων Του και δια τούτο "Θεόν φράσαι αδύνατον και νοήσαι αδυνατώτερον". Εντός των πλαισίων των αξιωμάτων αυτών αποκλείονται αι πλάναι και αι αιρέσεις της μεταφυσικο-οντολογίας, της πνευματολογίας και του προσωπισμού (περσοναλισμού).

50. Αι τρεις αυτοκρατορίαί της Τσαρικής Ρωσίας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Φράντσας ίδρυσαν τον Νέον Ελληνισμόν και την δυτικοποιημένην Ορθοδοξίαν του μέσω των Μασώνων πρακτόρων τους όπισθεν του Αδαμαντίου Κοραή. Ίδρυσαν τας Θεολογικάς Σχολάς του ΚΠΑ και της Χάλκης δια να μεταμορφώσουν την θεραπευτικήν Ορθοδοξίαν των προφητών, των αποστόλων και των Πατέρων, που διασώζετο κυρίως εις τον μοναχισμόν, εις ομοίωμα της μεταφυσικής Τσαρικής Ορθοδοξίας. Παρ' ότι εις την Ελλάδα άρχισε προ ετών η επανάστασις κατά της προδοσίας αυτής, υπήρχαν και υπάρχουν ακόμη εκείνοι που συνεχίζουν να απορρίπτουν την θεραπευτικήν Ορθοδοξίαν. Εξακολουθούν να γράφουν συνταγάς φαρμάκων ή πνευματολογίας²² ή οντολογικο-μεταφυσικής²³ ή προσωπισμού.²⁴ Δια τούτο μάλιστα προωθούνται οι "ορθόδοξοι" ηγέται των ρευμάτων αυτών από το Βατικανό και το ΠΣΕ. Έχουν ειδικούς με την ευθύνη να παρακολουθούν τους Ορθοδόξους ηγέτας και θεολόγους δια να δημιουργήσουν φωτοστεφάνους γύρω απ' αυτούς που τους συμφέρει δια να επιβάλλουν μέσω αυτών την ποικιλίαν και την περιεκτικότητα που χαρακτηρίζει τας ιδικάς τους παραδόσεις. Δεν έχουν σκοπόν τον αφανισμόν της θεραπευτικής Ορθοδοξίας αλλά να την μεταβάλλουν εις μίαν εκ πολλών θέσεων της Ορθοδοξίας.

51. Όπισθεν της εξελίξεως αυτής του Οικουμενισμού η κάποτε ηνωμένη θρησκευτικώς τάξις των Φραγκολατίνων βασιλέων και ευγενών της Ευρώπης, που είχε διαιρεθεί σε Παπικούς και

Προτεστάντες μετά από συνεχή θρησκευτικών πόλεμον πέντε αιώνων απεφάσισαν να συμφιλιωθούν και να βρουν τρόπους να ξαναενωθούν. Δια να επιτύχουν την ένωση αναγκάζονται να υιοθετήσουν την περιεκτικότητα θεολογιών, δογμάτων και παραδόσεων. Δεν τους ενδιαφέρει το γεγονός ότι όλοι έχουμε την ίδια νόσον και έχουμε την ανάγκην της ίδιας θεραπείας. Τους ενδιαφέρει μόνον η ένωση και η "μυστηριακή" κοινωνία. Το ερώτημα είναι σε τί διαφέρουν ουσιαστικώς απ' αυτούς οι Ορθόδοξοι εκείνοι που δεν συνδέουν πλέον την ιδικήν τους θεολογίαν με την θεραπείαν της καθάρσεως και του φωτισμού της καρδιάς και της θεώσεως.

52. Η συνταγή που οδηγεί εις την θεραπείαν της νευροβιολογικής νόσου της καρδιάς, τ.ε. της νοεράς ενεργείας της ψυχής, δια της καθάρσεως και του φωτισμού της και του δοξασμού είναι η μόνη αποτελεσματική. Όποια συνταγή απομακρύνει τον άνθρωπον από την θεραπείαν αυτήν είναι κομπογιαντική. Η συνταγή Αυτού Τούτου του Κυρίου της Δόξης είναι σαφεστάτη, "Μακάριοι οι καθαροί τη καρδιά ότι αυτοί τον Θεόν όψονται". Και το ότι η θεραπεία αυτή της καθάρσεως και του φωτισμού της καρδιάς και του δοξασμού γίνεται εντεύθεν του τάφου είναι η συμπαγής παράδοσις των αποστόλων και των Πατέρων (Α' Κορ. 12:26).²⁵ Όπως κάθε ασθένεια οφείλει να έχει την θεραπείαν της δια να ιατρευθεί, έτσι και η νόσος της θρησκείας που εδρεύει εις την καρδίαν θεραπεύεται από την καθαρτικήν, φωτιστικήν και δοξαστικήν άκτιστον ενέργειαν του Κυρίου της Δόξης, του ιατρού των σωμάτων και των ψυχών ημών.

53. Μόνον εντός των πλαισίων αυτών της ιατρικής και της θεραπευτικής γίνονται κατανοητά τα κείμενα του αποστόλου Παύλου, "ώστε ός αν εσθή τον άρτον ή πίνη το ποτήριον του Κυρίου αναξίως, ένοχος έσται του σώματος και του αίματος του Κυρίου. Δοκιμαζέτω δε άνθρωπος εαυτόν, και ούτως εκ του άρτου εσθιέτω και εκ του ποτηρίου πινέτω, ο γαρ εσθίων και πίνων κρίμα εαυτώ εσθίει και πίνει μη διακρίνων το σώμα. Δια τούτο εν υμίν πολλοί ασθενείς και άρρωστοι και κοιμώνται ικανοί" (Α' Κορ. 11:28-30). Με άλλα λόγια πρέπει κανείς να δοκιμάση τον εαυτόν του αν είναι στην κατάστασιν φωτισμού, και επομένως μέλος του σώματος του Χριστού και ναός του Αγίου Πνεύματος, με τουλάχιστον τα "γέννη γλωσσών", δηλαδή την νοεράν προσευχήν. Άλλως εσθίει τον άρτον και πίνει το ποτήριον του Κυρίου αναξίως (Α' Κορ. 11:27). Εν τοιαύτη περιπτώσει ευρίσκεται μεταξύ ή των "ασθενών" ή των "αρρώστων" ή των πνευματικώς "κοιμωμένων (νεκρών)" (Α' Κορ. 11:30), δηλαδή μη μετέχων εις την πρώτην ανάστασιν του έσω ανθρώπου. Ο τοιούτος μετέχει εις την Θείαν Ευχαριστίαν ουχί αξίως, αλλά εις κατάκριμα. Δεν πρέπει κανείς να χρησιμοποιεί τον δείπνον της αγάπης (πού τότε συνόδευε κάθε ευχαριστιακήν σύναξιν) ως ευκαιρίαν να τρώη και να πίνη. Τούτο κάμνει κανείς στο σπίτι του (Α' Κορ. 11:21-22,34) "ει δε εαυτούς διεκρίνομεν (δηλαδή δια της νοεράς προσευχής), ουκ εκρινόμεθα, κρινόμενοι δε υπό του Κυρίου παιδευόμεθα, ίνα μη σύν τω κόσμω κατακριθώμεν" (Α' Κορ. 11:31-32). Εις τον φωτισμόν και εις τον δοξασμόν κρινόμενοι οι φωτισθέντες και οι θεωθέντες εκπαιδούνται εντός του πνεύματός των από τον ίδιον τον Χριστόν. Την θεραπείαν αυτήν περιγράφει εν συνεχεία ο απόστολος Παύλος στην Α' Κορ. 12-15:11.